

ŽIEDŲ VALDOVAS

3 dalis

KARALIAUS SUGRYŽIMAS

SANTRAUKA

Tai yra trečioji *Žiedų Valdovo* dalis.

Pirmoje dalyje - *Žiedo Brolija* - buvo pasakojama, kaip Gendalfas Pilkasis suprato, jog hobito Frodo turėtas žiedas iš tiesų yra Didysis Žiedas, visų Galios Žiedų valdovas. Joje buvo smulkiai išdėstyta, kaip, persekiojami Juodųjų Mordoro Raitelių, Frodas ir jo draugai bėgo iš savo namų Grafystėje, kol pagaliau su Eriadoro Pėdsekio Aragorno pagalba įveikę baisius pavojus pasiekė Elrondo Rūmus Rivendeile.

Ten įvyko didysis Pasitarimas pas Elroną, kur buvo nuspręsta sunaikinti Žiedą, o Frodas paskirtas Žiedo Nešėju. Ten buvo išrinkta ir Žiedo Brolija, turėjusi padėti jam įvykdyti Užduotį: pasiekti, jei pavyktų, Ugninį Kalną Mordore, paties Priešo krašte, - vienintelę vietą, kur galima sunaikinti Žiedą. Broliją sudarė Aragornas ir Gondoro valdovo sūnus Boromiras - nuo žmonių; nuo elfų - Gū-džiosios Girios elfų karaliaus sūnus Legolasas; Gimlis, Gloino iš Vieništojo Kalno sūnus, - nuo nykštukų; Frodas su savo tarnu Semiumu bei du jauni jo giminaičiai Meriadokas bei Peregrinas nuo hobitų. Brolijoje buvo ir Gendalfas Pilkasis.

Iš Rivendeilo Būrys slapčia patraukė į savo žygį. Jis nesugebėjo žiemą įveikti aukštosios Karadraso perėjos, todėl Gendalfas, ieškodamas kelio po kalnais, pro slaptuosius vartus įvedė juos į didžiąsias Morajos Kasyklas. Ten Gendalfas, kaudamasis su siaubinga požeminio pasaulio dvasia, įkrito į tamsią prarają. Tačiau Aragornas, kuris pasirodė esąs senovės Vakarų Karalių ainis, išvedė Būrį pro Rytinius Morajos Vartus ir nuvedė per elfų kraštą Lorieną, žemyn Anduino upe iki Rauroso Krioklių. Jie jau žinojo, jog yra stebimi šnipų ir padaro, vardu Golumas, kažkada turėjusio Žiedą, o dabar trokštančio jį susigrąžinti.

Būriui teko apsispręsti: ar sukti į rytus, į Mordorą, ar su Boromiru skubėti į pagalbą stipriausiam Gondoro miestui Minas Tiritui, ar

skirtis. Kai paaiškėjo, jog Žiedo Nešėjas apsisprendė tęsti beviltišką kelionę į Priešo kraštą, Boromiras pabandė jėga atimti Žiedą. Taip baigėsi pirmoji dalis: Boromiras palūžo prieš Žiedo galią, Frodas išnyko kartu su savo tarnu Semiumu, o ir likęs Būrys iškriko, staiga užpultas orkų, tarnaujančių Tamsiajam Mordoro Valdovui bei išdavikui Sarumanui iš Izengardo. Žiedo Nešėjo Užduotis rodėsi pasmerkta nesėkmei.

Antra dalis, *Dvi Tvirtovės*, pasakojo apie įvykius po Žiedo Brolijos skilimo. Trečiojoje knygoje buvo aprašoma Boromiro mirtis ir atgaila. Rauroso Kriokliai priėmė valtį su karžygio palaikais. Meriadoką su Peregrinu sugavo orkai, norėję per rytines Rohano lygumas nugabenti juos į Izengardą. Aragornas, Legolasas ir Gimlis leidosi persekioti priešų.

Tada pasirodė Rohano Raiteliai. Maršalo Eomero vadovaujamas būrys apsupo orkus prie Fangorno Miško pakraščių ir sunaikino juos. Hobitams pavyko pasprukti į mišką, kur jie susitiko entą Medžiabarzdį, slaptąjį Fangorno valdovą. Kartu su entu jie matė itūžusią Medžių tautą ir jos žygį į Izengardą.

Tuo tarpu iš mūšio grįžtantis Eomeras sutiko Aragorną su draugais. Gavę iš Rohano vyrų žirgus jie atjojo prie miško. Veltui ieškoję hobitų, draugai vėl sutiko iš mirties ištrūkusį Gendalfą. Dabar jis tapo Baltuoju Raiteliu, nors vis dar vilkėjo pilkai. Kartu jie atjojo į Marko Karaliaus Teodeno rūmus, kur Gendalfas išgydė paliegusį karalių ir išvadavo jį nuo išdaviko Šliužburnio kerų. Su karaliumi ir jo armija draugai išjojo prieš Izengardo pajėgas ir iškovojo svaiginančią pergalę prie Hornburgo. Gendalfas nuvedė juos į Izengardą. Tačiau galingą tvirtovę jau buvo sugriovusi Medžių tauta, o Sarumanas ir Šliužburnis buvo apsupti neprieinamame Orthanko bokšte.

Per derybas Sarumanas atsisakė atgailauti, todėl Gendalfas nuteisė jį, sulaužydamas burtininko lazda ir palikdamas saugoti entams. Iš aukšto lango Šliužburnis šveitė akmenį į Gendalfą. Akmuo pralėkė pro šalį, o jį pakelti pasitaikė Peregrinui. Tai buvo vienas iš

trijų išlikusių palantirų, Matančiųjų Numenoro Akmenų. Vėliau tą naktį Peregrinas pasidavė Akmens traukai, pavogė jį, pasižiūrėjo ir tapo matomas Sauronui. Knyga baigėsi neišvengiamo karo ženklų - Nazgulo skrydžiu ant sparnuoto žirgo per Rohano lygumas. Gendalfas atidavė palantirą Aragornui ir pasiėmęs Peregriną išskubėjo į Minas Tiritą.

Ketvirtojoje knygoje vėl buvo pasakojama apie Frodą ir Semą, pasiklydusius tuščiose Emyn Mulo kalvose. Sužinojome, kaip jie ištrūko iš kalvų, kaip juos pavijo Smygolas-Golumas, kaip Frodas prisijaukino Golumą ir beveik įveikė jo neapykantą, kaip Golumas pervedė juos per Mirusias Pelkes ir dykrą iki Maranono - Juodųjų Mordoro Vartų šiaurėje.

Ten įeiti buvo neįmanoma, tad Frodas paklausė Golumo patarimo - ieškoti „slapto įėjimo“, kuris esąs kažkur pietuose, prie vakarinių Mordoro sienų - Šešėlio Kalnuose. Pakeliui juos sustabdė žvalgybinis Gondoro karių būrys, vadovaujamas Boromiro brolio Faramiro. Faramiras sužinojo apie Užduotį, tačiau nepasidavė pagundai, prieš kurią suklupo Boromiras, ir praleido juos į Kirit Ungolą, Voro Tarpeklį. Tai buvo paskutinis kelionės etapas. Faramiras įspėjo Frodą, jog ten laukia mirtinas pavojus, apie kurį Golumas papasakojo mažiau nei žinojo. Vos jiems praėjus Kryžkelei ir pasukus į šmėkliškąjį Minas Morgulą, iš Mordoro plūstelėjo Didžioji Tamsa, apgaubusi visas žemes. Tai Sauronas pasiuntė savo pirmąją armiją. Jai vadovavo juodasis Žiedo Šmėklų Karalius: Žiedo Karas prasidėjo.

Golumas parodė hobitams slaptą kelią pro Minas Morgulą. Tamsoje jie pasiekė Kirit Ungolą. Ten Golumą vėl užvaldė blogis, jis išdavė hobitus, atiduodamas juos siaubingai tarpeklio sargei Šelobai. Jam sukliudė drąsusis Semas, kuris apsigynė nuo Golumo ir sužeidė Šelobą.

Antrosios dalies pabaigoje Semui tenka rinktis. Šelobos įgeltas Frodas guli negyvas. Arba Užduotis žlunga, arba Semas turi palikti savo šeiminką. Pagaliau jis paima Žiedą ir nusprendžia vienas tęsti beviltišką žygį. Tačiau hobitui jau žengiant į Mordoro šalį, iš Minas Morgulo viršuje ir iš Kirit Ungolo apačioje pasirodo orkai. Su Žiedu tapęs nematomas Semiumas iš orkų plūdimosi sužino, jog Frodas ne miręs, o tik apnuodytas. Semiumas bando vyti orkus, tačiau jie nusineša Frodo kūną į tunelį, vedantį prie galinių bokšto vartų. Vartams užsitrenkus Semiumas apalpsta.

Trečioji, paskutinė, dalis papasakos apie Gendalfo ir Saurono kovą, apie jų planus, Didįjį Žlugimą ir Didžiosios Tamsos pabaigą. Iš pradžių grįšime prie karų Vakaruose.

PENKTOJI KNYGA

Pirmas skyrius
MINAS TIRITAS

Pipinas iškišo nosį iš po Gendalfo apsiausto. Jis nesuprato, ar jau pabudo, ar vis dar yra neramiame sapne, į kurį pasinėrė vos išjojus. Aplinkui šniokstė tamsus pasaulis, ausyse garsiai švilpė vėjas. Jis matė tik skriejančias žvaigždes ir milžiniškus šešėlius dangaus fone dešinėje, kur pro šalį slinko pietiniai kalnai. Pabandė pro miegus atsiminti kelionės laiką ir etapus, tačiau atmintis snūduriavo.

Iš pradžių jie lėkė siaubingu greičiu, niekur nesustodami. Auštant prieš jo akis blyškiai sužvilgo auksas. Tada jie prijojo tylų miestą ir didelius tuščius rūmus ant kalvos. Vos pasiekus šį prieglobstį dangumi vėl praskrido sparnuotas šešėlis, ir vyrai sustingo iš baimės. Gendalfas kažką jam pašnibždėjo ir hobitas užmigo kamputyje, pavargęs, tačiau neramus, beveik nesuprasdamas, kas ateina, kas išeina ir kokius įsakymus duoda Gendalfas. Tada vėl jojimas, jojimas ir naktis. Nuo to laiko, kai jis pažvelgė į Akmenį, praėjo dvi, ne, trys naktys. Prisiminęs ta siaubą, Pipinas suvirpėjo. Miegai išlakstė, o vėjo švilpimas virto grėsmingu gaudimu.

Danguje suliepsnojo šviesa, geltonos ugnies tvyksnis tamsoje. Pipinas susigūžė, išsigandęs, nesuprasdamas, į kokią siaubingą šalį jį neša Gendalfas. Jis pasitrynė akis ir pamatė, jog tai buvo virš rytinių šešėlių kylantis mėnulis, jau beveik pilnatis. Vadinasi, naktis dar tik prasidėjo, tačiau niekas nestojo poilsio. Hobitas sukrutėjo ir prabilo:

- Kur mes, Gendalfai? - paklausė jis.

- Gondoro karalystėje, - atsakė burtininkas. - Pro šalį skrieja Anorieno kraštas. Kurį laiką abu tylėjo.

- Kas ten? - staiga šuktelėjo Pipinas, griebdamas Gendalfui už apsiausto. - Žiūrėk! Ugnis, raudona ugnis! Ar ten drakonai? Žiūrėk,

dar viena!

Užuot atsakęs Gendalfas garsiai riktėlėjo žirgui:

- Pirmyn, Žvaigždiki! Reikia skubėti. Laiko nebeliko. Žiūrėk! Jau dega Gondoro laužai, prašo pagalbos. Karo kibirkštis įžiebta. Matai, ant Amon Dino dega ugnis, liepsnoja ir Eilenachas, dar toliau vakaruose - Nardolas, Erelasas, Minas Rimonas, Kalenhadas ir Halifirienas prie Rohano sienos.

Tačiau Žvaigždikis liovėsi šuoliuoti, perėjo į žinginę ir pakėlęs galvą sužvengė. Iš tamsos atsakė kitų žirgų žvengimas, pasigirdo kanopų dundesys, mėnulio šviesoje tarsi šmėklos švystelėjo trys raiteliai ir dingo vakaruose. Žvaigždikis šoko priekin, naktis plūstelėjo pro jį tarsi staigiantis vėjas.

Pipinas vėl apsnūdo ir beveik nekreipė dėmesio į Gendalfą, pasakojantį jam apie Gondoro papročius ir apie tai, kaip Miesto Valdovas milžiniškos kalvų grandinės viršūnėse įrengė švyturius ir tose vietose įkūrė postus. Žygūnų, nešančių pranešimus į Rohaną šiaurėje ar į Belfalasą pietuose, ten visada laukė pailsėję žirgai.

- Šiauriniai švyturiai jau labai ilgą laiką nebuvo uždegti, - kalbėjo jis, - o senosiomis Gondoro dienomis jų iš viso nereikėjo, nes buvo Septynetas Akmenų.

Pipinas pasimuistė.

- Miegok ramiai ir nebijok! - tarė Gendalfas. - Tu keliauji ne į Mordorą, kaip Frodas, bet į Minas Tiritą. Ten būsi saugus kaip niekur kitur šiomis dienomis. Jeigu Gondoras kris, o Žiedas bus atimtas, nepasislėpsi net Grafystėje.

- Tai bent paguoda, - sumurmėjo Pipinas. Bet miegas vis tiek įveikė. Prieš giliai užmigdamas jis dar išvydo blykstelėjusias aukštas baltas viršūnes, tarsi virš debesų plaukiančias salas. Jose suspindo į vakarus kryptančio mėnulio šviesa. Jis pagalvojo, kur dabar Frodas. Gal jis jau Mordore, o gal negyvas? Pipinas nežinojo, jog kažkur toli Frodas irgi žvelgė į tą patį mėnulį, tyliai besileidžiantį už Gondoro.

Pipinas pabudo nuo balsų. Pralėkė dar viena slapstymosi diena ir kelionių naktis. Tvyrojo prieblanda: vėl artėjo šalta aušra, aplink kilo stingdanti pilka migla. Žvaigždikis garavo suplukęs, bet stovėjo išdidžiai iškėlęs kaklą ir nerodė jokių nuovargio ženklų. Salimais buvo matyti daug aukštų vyrų, įsisupusių į apsiaustus. Už jų

migloje stūksojo akmeninė siena. Ji atrodė apgriuvusi, bet dar prieš auštant girdėjosi skubaus darbo garsai - kūjų smūgiai, menčių dzingsėjimas ir ratų girgždesys. Šen bei ten rūke dulsvai degė deglai. Gendalfas kalbėjosi su kelią užtverusiu žmogumi. Besiklausydamas Pipinas suprato, jog kalbama apie jį patį.

- Taip, iš tiesų mes pažįstame tave, Mitrandirai, - pasakė žmonių vadas. -Tu žinai Septyneto Vartų slaptažodžius ir gali laisvai praeiti. Bet mes nepažįstam tavo bendrakeleivio. Kas jis? Nykštukas iš šiaurinių kalnų? Dabar mums nereikia jokių svetimšalių, nebent galingų karių, kurių pagalba galėtume pasikliauti.

- Aš laiduosiu už jį prieš Denetoro sostą, - atsakė Gendalfas. -O narsa nepriklauso nuo ūgio. Jis perėjo daugiau kautynių ir pavojų negu tu, Ingoldai, nors tu dvigubai už jį aukštesnis. Dabar jis grįžta iš Izengardo šturmo, apie kurį nešame naujienas, ir yra didžiai pavargęs, kitaip jį pažadinčiau. Jo vardas Peregrinas, labai narsus žmogus.

- Žmogus? - abejodamas paklausė Ingoldas, o kiti susijuokė.

- Žmogus?! - dabar jau visiškai pabudęs sušuko Pipinas. - Žmogus! To betrinko! Aš esu hobitas ir visai ne narsus, na, nebent tada, kai neturiu kitos išeities. Nesileiskite Gendolfo mulkinami!

- Tikri didvyriai niekad nesigiria, - tarė Ingoldas. - Bet kas yra hobitas?

- Miškavaikis, - atsakė Gendalfas. - Ne, ne tas, apie kurį buvo kalbėta, - pridūrė jis, pamatęs nuostabą žmonių veiduose. - Ne tas, bet jo giminė.

- Taip, aš keliavau su juo, - pridūrė Pipinas. - Su mumis buvo ir Boromiras iš jūsų Miesto, jis išgelbėjo mane šiaurės sniegynuose. Jis žuvo, gindamas mane nuo daugybės priešų.

- Tylos! - liepė Gendalfas. - Tokios liūdnos naujienos iš pradžių turi būti papasakotos tėvui.

- Mes tai nujautėme, - tarė Ingoldas. - Pastaruoju metu buvo daug pranašingų ženklų. Bet skubėkite! Minas Tirito Valdovas nekantraus pamatyti tą, kas atneš žinią apie sūnų, tebūnie jis žmogus ar...

- Hobitas, - užbaigė Pipinas. - Nedaug galėsiu pasitarnauti jūsų valdovui, bet tai, ką papasakosiu, nepadarys gėdos narsuoliui Boromirui.

- Gero kelio! - tarė Ingoldas. Vyras atsitraukė ir Žvaigždikis įėjo į siaurą tarpą sienoje. - Suteik išminties Denetoriui ir nuims visiems, Mitrandirai! - šūktelėjo Ingoldas. - Et, kodėl tu visada neši tik liūdesio ir pavojaus žinias?

- Todėl, kad keliauju tik ten, kur reikia mano pagalbos, - atsakė Gendalfas. - O jei nori patarimo, pasakysiu, jog Pelenoro sienas taisyti pavėlavote. Geriausia gynyba nuo artėjančios audros bus jūsų narsa. Ir mano atnešta viltis. Nes ne visos mano naujienos yra blogos. Meskite mentes ir galąskite kardus!

- Darbas bus baigtas iki vakaro, - tarė Ingoldas. - Tai paskutinė gynybinės sienos dalis - iš čia atakos laukiame mažiausiai, nes ji žiūri į mūsų rohaniečių draugų pusę. Ar žinai ką apie juos? Kaip manai, ar jie atsilieps į pagalbos šauksmą?

- Taip, jie atvyks. Bet jūsų užnugaryje rohaniečiai atlaikė daug sunkių mūšių. Nei šitas, nei joks kitas kelias nebėra saugus. Būkite budrūs! Jeigu ne Gendalfas Audronaša, iš Anorieno būtų pasirodę ne Rohano Raiteliai, o Priešo armija. Gal dar ir pasirodys. Likit sveiki ir nesnauskite!

Dabar Gendalfas atsidūrė lygumoje už Ramas Echoro. Taip Gondoro gyventojai vadino gynybinę sieną, didelėmis pastangomis pastatytą po to, kai Priešo šešėlis užgulė Itilieną. Žemyn nuo karnų papėdžių ir atgalios ji tęsėsi daugiau nei trisdešimt mylių, apjuosdama Pelenoro laukus: gražias derlingas žemes, ilgais šlaitais ir terasomis besileidžiančias į žemus Anduino slėnius. Šiaurės rytuose siena nuo Didžiųjų Miesto Vartų buvo toliausiai - dvylika mylių. Nuo rūstaus kranto žvelgė ji į lygumas palei upę. Žmonės pastatė ją aukštą ir stiprią, nes toje vietoje įtvirtintu pylimu nuo Osgiliato brastų ir tiltų vingiavo kelias, praeidamas pro saugomus vartus tarp mūšiui pasiruošusių bokštų. Arčiausiai, pietryčiuose, sieną nuo Miesto skyrė tik šiek tiek daugiau nei trys mylios. Ten Anduiną, plačiu lanku lenkdamas Emyn Armeno kalvas pietiniame Itiliene, staigiai sukosi į vakarus. Sieną kilo prie pat vandens. Jos papėdėje driekėsi Harlondo prieplaukos ir molai, skirti laivams, atplaukiantiems aukštyn upe iš pietinių provincijų.

Žemės buvo turtingos, gerai įdirbtos. Žaliavo sodai, sodybose netrūko apynių džiovyklų, klėčių, avidžių ir karvidžių, nuo kalvų

Anduino link per žalias lygumas vijosi daugybė upokšnių. Tačiau piemenų ir artojų čia buvo nedaug, - didžioji Gondoro žmonių dalis gyveno už septynių Miesto sienų, aukštuose kalnų slėniuose Losarnache arba dar toliau pietuose, gražiajame Lebenine su jo penkiomis srauniomis upėmis. Tarp kalnų bei jūros įsikūrė tvirti ir drąsūs žmonės. Jie buvo laikomi gondoriečiais, nors buvo maišyto kraujo. Tarp jų pasitaikydavo smulkių, tamsaus gymio žmonių, kurių protėviai kilo iš pamirštų tautų, gyvenusių kalnų šešėlyje Tamsiaisiais Metais, dar prieš karalių atėjimą. Dar piečiau, plačiose Belfalaso žemėse, Dol Amroto pilyje prie jūros gyveno princas Imrahilis. Jis ir jo tauta buvo grynakraujai, tvirti ir išdidūs žmonės jūros pilkumo akimis.

Neilgai trukus danguje ėmė švisti diena. Pipinas pakilo ir apsidairė. Kairėje liūliavo rūko jūra, pasibaigianti blyškiais šešėliais rytuose, dešinėje galvas kėlė didingi kalnai, besidriekiantys iš vakarų ir puolantys į slėnį stačiais skardžiais. Atrodė, tarsi kadaise, kai žemė dar buvo jauna, Upė būtų pralaužusi galingą užtvartą ir išgraužusi didžiulį slėnį - būsimų kovų ir ginčų vietą. O ten, kur baigėsi Baltieji Ered Nimraso Kalnai, kaip Gendalfas ir žadėjo, Pipinas išvydo tamsų Mindoluino Kalno masyvą, purpurinius jo siaurųjų slėnių šešėlius ir kylančios dienos nubalintą jo aukštą veidą. Ant išsišovusių terasų, tarsi ant milžino kelių, stovėjo Miestas-Sargybinis su septynetu tokio senumo sienų, jog jos atrodė ne pastatytos, o milžinų rankomis išskobtos žemės kūne.

Apstulbusiam Pipinui bežiūrint, sienos iš niūriai pilkų virto baltomis ir švelniai nuraudo aušroje. Rytinius šešėlius įveikusi saulė staiga paleido savo spindulių pluoštą ir smogė tiesiai į Miestą. Pipinas garsiai sušuko: virš aukščiausios sienos danguje suliepsnojo Ekteliono Bokštas, švytėdamas tarsi nusagstytas perlais ir sidabru, išvaizdus ir lieknas. Jo viršūnė žibėjo lyg kristolas, ryto vėjuje kuoruose suplazdėjo baltos vėliavos, iš toli atskriejo tyras sidabrinių trimitų gausmas.

Taip auštant Gendalfas ir Peregrinas prijojo Didžiuosius Gondoriečių Vartus, ir geležinės durys atsivėrė prieš juos.

- Mitrandiras! Mitrandiras! - sušuko žmonės. - Dabar aišku, jog audra iš tiesų netoli.

-Ji jau čia pat, - tarė Gendalfas, - aš atvykau ant jos sparnų. Leiskite praeiti! Turiu pamatyti Lordą Denetorą, kol jis vis dar valdovas. Kas bebūtų, atėjo jums pažįstamo Gondoro pabaiga. Leiskite praeiti!

Paklusę jo balsui žmonės atsitraukė daugiau neklausinėdami, nors su nuostaba žvelgė į hobitą, sėdintį priekyje, ir į juos abu atnešusį žirgą. Miestiečiai labai retai kur jojo, tad pamatyti žirgą gatvėje buvo retenybė. Išskyrus žygūnus, nešančius pranešimus jų valdovui. Jie kalbėjo:

- Ar tai vienas iš puikiųjų Rohano Karaliaus žirgų? Galbūt rohirimai atskubės mums į pagalbą?

O Žvaigždikis išdidžiai lipo aukštyn ilgu vingiuotu keliu.

Minas Tiritas turėjo septynias terasas, iškaltas kalvos šlaite. Kiekvieną terasą supo siena, o kiekvienoje sienoje buvo vartai. Tačiau vartai stovėjo ne vienoje linijoje - Didieji Miesto Sienos Vartai buvo rytuose, kiti - labiau į pietus, treči - į šiaurę ir taip toliau aukštyn. Grįstas kelias, vingiuojantis Citadelės link, vis sukosi aplink kalvą. Kirsdamas Didžiųjų Vartų liniją kelias kiekvieną sykį nerdavo į skliautuotą tunelį, vedantį pro didžiulį kalvos iškyšulį, kuris lyg sunki uolėta ranka į dvi dalis dalijo visus Miesto ratus, išskyrus pirmąjį. Tai buvo galingas, didžiųjų senovės meistrų gyvoje uoloje iškaltas bastionas, stūksantis už Vartų ir plataus kiemo. Jo aštrus it laivo kilis kamps žvelgė į rytus.

Jis siekė patį viršutinį ratą ir buvo karūnuotas dantyta siena, kad žmonės, esantys Citadelėje, tarsi jūreiviai iš laivo galėtų iš viršaus žvelgti į septynis šimtus pėdų žemiau esančius Vartus. Įėjimas į Citadelę irgi žvelgė rytų pusėn, bet buvo iškirstas pačioje uolos širdyje, todėl prie septintų vartų vedė ilgas, žibintų nušviestas šlaitas. Tada žmonės pagaliau pasiekdavo Aukštutinius Rūmus ir Fontaną Baltojo Bokšto papėdėje. Aukštas ir lieknas šovė jis į viršų tris šimtus pėdų nuo pagrindo iki viršūnės, kurioje, tūkstantis pėdų virš lygumos, plevėsavo Vietininkų vėliava.

Tai buvo iš tiesų stipri tvirtovė, jokios priešų armijos nepaimama, jeigu viduje dar yra ginklus nulaikančių žmonių. Priešai galėjo nebent apeiti iš užnugario, įveikti apatinius Mindoluino šlaitus ir pulti siaurą briauną, jungiančią Sargybos Kalvą su kalnu. Bet ta

briauna, kylanti iki penktosios sienos, buvo aptverta pylimais iki pat bedugnės, kertančios ją vakariniame krašte. Toje vietoje tarp kalno ir tvirtovės stovėjo amžinai tylūs mirusių karalių ir valdovų mauzoliejai bei skliautuoti kapai.

Su augančia nuostaba Pipinas žvelgė į didįjį akmenų miestą, erdvesnį ir puikesnį, negu jis galėjo įsivaizduoti. Savo dydžiu, tvirtumu ir grožiu Izengardas neprilygo jam net iš tolo. Tačiau iš tiesų miestas metai po metų smuko. Čia begyveno tik pusė tiek žmonių, kiek jame galėjo sutilpti. Kiekvienoje gatvėje jie parajodavo pro puikius namus ar rūmus, kurių durys ir vartų arkos buvo išraižytos daugybe gražių, nesuprantamų senovinių raidžių - vardais, spėjo Pipinas, čia gyvenusių didžiųjų žmonių ir jų giminių. Dabar namai stovėjo tylūs, šaligatviuose neaidėjo žingsniai, salėse nesigirdėjo balsų, duryse ar tuščiuose languose nesimatė nė vieno veido.

Pagaliau jie išėjo iš septintųjų vartų šešėlio. Šilta saulė, švietusi už upės, kur Frodas vaikščiojo Itilieno pievomis, čia spindėjo ant lygių sienų, tvirtų kolonų ir didelės raižytos arkos, kurios kertinis akmuo buvo panašus į karūnuotą karališką galvą. Gendalfas nulipo žemėn, nes Citadelėn buvo draudžiama įjoti žirgu. Gavęs tylų šeiminko įsakymą, Žvaigždikis su kančia akyse leidosi nuvedamas šalin.

Vartų sargybiniai dėvėjo juodus drabužius ir keistos formos šalmus - aukštus, prigludusius prie veido, su ilgais antveidžiais, išlietais tarsi jų paukščių sparnai. Šalmai žėrėjo sidabru: jie buvo pagaminti iš *mitrilo*, menančio šlovinguosius laikus. Juoduose sargybinių apsiaustuose buvo išsiuvinėtas baltas medis, žydintis po sidabrine karūna ir daugiakrašte žvaigžde. Tai buvo Elendilo palikuonių skraistės, kurias visame Gondore dėvėjo tik Citadelės Sargybiniai, stovintys Fontano Kieme, kuriame kažkada augo Baltasis Medis.

Atrodė, jog žinia apie jų atvykimą aplenkė pačius keliautojus -jie buvo įleisti tyliai ir nieko neklausiam. Gendalfas greitai nužingsniavo baltais akmenimis grįstu kiemu. Ryto saulėje čiurleno linksmas fontanas, aplink jį augo skaisčiai žalia veja, tačiau viduryje palinkęs virš vandens stovėjo negyvas medis - vandens lašai liūdnei krito nuo jo plikų, sulūžinęusių šakų atgal į tyrą srovę.

Skubėdamas paskui Gendalfą Pipinas pasižiūrėjo į fontaną. „Niūru“, - pagalvojo jis, nesuprasdamas, kodėl taip gražiai sutvarkytoje vietoje stovi negyvas medis.

Žvaigždės septynios, akmenys septyni ir vienas medis sidabrinis.

Jis prisiminė Gendolfo murmėtus žodžius. Hobitas atsidūrė prie didžiulių durų švytinčio bokšto apačioje. Paskui burtininką praėjus aukštus nebylius sargus, jis įžengė į aidžią akmeninių rūmų vėsa.

Jie leidosi žemyn ilgu ir tuščiu grįstu koridoriumi. Eidamas Gendalfas tyliai aiškino Pipinui:

- Būk atsargus su žodžiais, pone Peregrinai! Dabar ne laikas hobitiškam įžulumui. Teodenas yra malonus senukas. Denetoras kitoks - išdidus, sumanus, kilęs iš daug senesnės giminės ir labai galingas, nors ir nevadinamas karaliumi. Daugiausia jis kalbės su tavimi ir daug klausinės, nes tu gali papasakoti apie jo sūnų Boro-mirą. Denetoras labai jį mylėjo - gal net per daug, - ypač todėl, jog jie nebuvo panašūs. Bet jis mano, jog prisidengus meile bus lengviau sužinoti tai, ko jis nori, iš tavęs, o ne iš manęs. Nepasakok daugiau negu reikia ir net neužsimink apie Frodo užduotį. Reikiamu laiku aš pats viską paaiškinsiu. Apie Aragorną taip pat nieko nesakyk, nebent būtum prispirtas.

- Kodėl ne? Ką blogo padarė Platžengys? - sušnibždėjo Pipinas.

- Jis ruošėsi atvykti čia, ar ne? Jis pats greitai įžengs į šiuos rūmus.

- Galbūt, galbūt, - atsakė Gendalfas. - Jeigu jis ir atvyks, tai tikriausiai taip, kaip nesitiki niekas, net ir Denetoras. Taip bus geriau. Bent jau mums nėra reikalo skelbti jo atvykimą.

Gendalfas stabtelėjo prieš aukštas blizgančio metalo duris.

- Matai, pone Pipinai, dabar nėra kada aiškinti tau Gondoro istoriją, nors geriau jau tu būtum pasimokęs dar tada, kai kraustei paukščių lizdelius ir praleidinėjai pamokas Grafystės miškuose. Daryk, kaip sakau! Kai galingam valdovui atneši naujienas apie jo įpėdinio mirtį, nėra labai protinga dar papasakoti apie tą, kuris atvykęs gali pareikšti savo teises į sostą. Ar aišku?

- Sostą? - suglumęs paklausė Pipinas.

- Taip, - tarė Gendalfas. - Jeigu visas dienas vaikščiojai užsimerkęs ir miegodamas, tai dabar laikas pabusti! Jis pabeldė į duris.

Durys atsivėrė, tačiau nesimatė nieko, kas būtų galėjęs tai padaryti. Pipinas pažvelgė į didelę salę. Šviesa sklido pro gilius langus, iškirstus abipus plačiose šoninėse navose. Stogą laikė dvi aukštų kolonų eilės. Tai buvo juodo marmuro monolitai. Jie kilo į aukštybes išraižyti keisčiausiomis žvėrių ir augalų formomis, o aukštai viršuje platus skliautas šešėlyje dulsvai blizgėjo auksu bei daugiaspalviais ornamentais. Šitoje ilgoje rūščioje salėje nebuvo nei drapiruočių, nei dekoratyvinių tinklų, nei jokio kito austro ar medinio daikto, tik tarp kolonų matėsi šaltame akmenyje iškirsti aukštų žmonių portretai.

Staiga Pipinas prisiminė tašytas Argonato uolas ir su pagarbja baime nužvelgė seniai mirusių karalių eilę. Tolimajame gale, ant pakylų su daugybe laiptelių, po marmuriniu karūnos formos baldakimu stovėjo aukštas sostas. Už jo sienoje buvo išraižytas ir brangakmeniais nusagstytas žydinčio medžio paveikslas. Tačiau sostas stovėjo tuščias. Pakylų apačioje ant žemiausio laiptelio buvo paprasta juoda akmeninė kėdė, kurioje sėdėjo į savo kelius žiūrintis senas žmogus. Rankoje jis laikė baltą lazda su geltonu bumbulu. Jis nepakėlė akių. Keliautojai iškilmingai nužingsniavo per visą salę priėjo ir sustojo per tris žingsnius nuo kėdės. Gendalfas prakalbo:

- Būk pasveikintas, Minas Tirito Valdove ir Vietininke Denetorai, Ekteliono sūnau! Šią tamsią valandą atvykau pas tave su patarimu ir naujienomis.

Tada senis pakėlė galvą. Pipinas pamatė tarsi iškaltą išdidų jo dramblio kauko spalvos veidą, ilgą lenktą nosį tarp tamsių gilių akių. Denetoro bruožai priminė ne tiek Boromirą, kiek Aragorną.

- Išties tamsi ši valanda, - pasakė senis, - todėl esi laukiamas, Mitrindirai. Nors visi ženklaui pranašauja greitą Gondoro žlugimą, manoji tamsa rūpi man labiau. Girdėjau, jog atsivedei su savimi tą, kuris matė mirštantį mano sūnų. Ar tai jis?

- Taip, - tarė Gendalfas, - vienas iš dviejų. Kitas pasiliko su Teodenu Rohaniečiu ir atvyks vėliau. Kaip matai, jis yra miškavaikis. Bet ne tas, apie kurį kalbėjo pranašystė.

- Vis tiek miškavaikis, - niūriai pasakė Denetoras. - Nedaug tečiau meilės šiam vardui nuo to laiko, kai prakeiktoji pranašystė sutrikdė mūsų tarybas ir su neįveikiama užduotimi pasiuntė mano

sūnų į mirtį. O Boromirai! Kaip mums tavęs reikia. Vietoj jo turėjo keliauti Faramiras.

-Jis būtų keliavęs, - tarė Gendalfas. - Nebūk neteisingas savo širdgėloje! Boromiras laikė užduotį sava ir nebūtų perleides jos niekam kitam. Jis buvo valdingas ir imdavo tai, ko norėdavo. Man teko daug keliauti su juo, gerai pažinau jo prigimtį. Tačiau tu kalbi apie jo mirtį. Jau žinojai prieš mums atvykstant?

- Aš gavau šitą daiktą, - tarė Denetoras ir padėjęs lazda nuo kelių paėmė daiktą, į kurį žiūrėjo. Abiejose rankose jis laikė dvi didelio per pusę perkirsto rago dalis: sidabru aptaisyto laukinio jaučio rago.

- Tai ragas, kurį visada nešiojo Boromiras! - sušuko Pipinas.

- Tikrai taip, - tarė Denetoras, - ir aš jį nešiojau, ir kiekvienas vyriausias mūsų namų sūnus, dar nuo senų laikų prieš karalių žlugimą, nuo tada, kai Valandilas - Mardilo tėvas - tolimuosiuose Runo laukuose sumedžiojo laukinį Araso jautį. Prieš trylika dienų aš išgirdau jo gausmą nuo šiaurinių pelkių. Upė atnešė man jį, lūžusį ir nebegaudžiantį, -jis stabtelėjo, kurį laiką visi tylėjo. Staiga jis nukreipė savo tamsų žvilgsnį į Pipiną. - Ką pasakysi apie tai, miškavaiki?

- Trylika, trylika dienų, - sumikčiojo Pipinas. - Taip, turbūt tiek. Taip, stovėjau šalia, kai jis papūtė ragą. Bet pagalba neatėjo. Tik dar daugiau orkų.

- Taigi, - tarė Denetoras, atidžiai žvelgdamas Pipinui į veidą. -Tu ten buvai? Papasakok daugiau! Kodėl neatėjo pagalba? Ir kaip pasprukai tu, o ne jis, galingas karys, kaudamasis vien su orkais?

Pipinas išraudo ir pamiršo baimę.

- Galingiausią karį nukaus viena strėlė, - tarė jis, - o Boromirą pervėrė daugybė. Paskutinį sykį aš jį mačiau susmukusį po medžiu ir traukiantį juodaplunksnę strėlę iš savo šono. Tada praradau sąmonę ir patekau į nelaisvę. Daugiau jo nemačiau ir nieko nežinau. Bet visada laikysiu garbe prisiminti jį ir jo narsą. Jis žuvo gelbėdamas mus, mano giminaitį Meriadoką ir mane, miškuose sulaikytus Juodojo Valdovo kareivių. Nors jam tai nepavyko, mano dėkingumas dėl to nemažėja.

Pipinas išdidžiai pažiūrėjo seniui į akis, ižeistas įtarumo ir pašaipos jo šaltame balse.

- Be abejo, toks galingas žmonių valdovas neturės daug naudos iš hobito, miškavaikio iš šiaurinės Grafystės, bet aš vis tiek siūlau savo ištikimybę kaip atlygį už mano skolą.

Iš po pilkojo apsiausto skverno Pipinas išsitraukė trumpą kardą ir padėjo jį prie Denetoro kojų.

Blyški šypsena tarsi šalto spindulio švystelėjimas žiemos vakarą perbėgo seno žmogaus veidu, bet jis nulenė galvą ir atidėjęs rago nuolaužas ištiesė ranką.

- Duok man ginklą, - liepė jis. Pipinas pakėlė ir įteikė jam kardą.

- Iš kur jis? - paklausė Denetoras. -Jis labai, labai senas. Galbūt tai ginklas, gilioje senovėje nukaldintas mūsų giminaičių Šiaurėje?

-Jis iš pilkapių prie mano šalies sienų, - tarė Pipinas. - Bet vien piktieji nemirėliai begyvena ten dabar, nenorėčiau apie juos pasakoti.

- Matau, kad esi įsipainiojęs į keistą istoriją, - tarė Denetoras. - Tai dar sykį įrodo, jog išvaizda dar nieko nesako apie žmogų... ar miškavaikį. Aš priimu tavo tarnybą. Tavęs neįbaugins žodžiais, be to, moki mandagiai šnekėti, nors mums, pietiečiams, tai skamba gana keistai. Greitai mums reikės visų, kas tik liko mums ištikimas - didelių ir mažų. Dabar prisiek man!

- Paimk rankeną, - paaiškino Gendalfas, - ir jeigu apsisprendei, kartok valdovo žodžius.

- Apsisprendžiau, - tarė Pipinas.

Senis padėjo kardą sau ant kelių, Pipinas paėmė už rankenos ir lėtai kartojo paskui Denetorą:

- Čia ir dabar prisiekiu ištikimybę Gondorui, jo Valdovui ir Vietininkui, prisiekiu tik jam ir už jį kalbėti ir tylėti, veikti ir nesikišti, atvykti ir išvykti, badauti ir puotauti, kariauti ir saugoti taiką, mirti ir gyventi nuo šios valandos iki tol, kol mano valdovas mane atleis, mirtis mane paims arba pasaulis baigsis. Taip sakau aš, Peregrinas, Paladino iš Miškavaikių krašto Grafystės sūnus.

- Ir tai girdžiu aš, Denetoras, Ekteliono sūnus, Gondoro Valdovas, Aukštojo Karaliaus Vietininkas. Aš nepamiršiu šios priesaikos ir atsilyginsiu už tai, ką esu gavęs: už ištikimybę - meile, už narsą - garbe, už priesaikos sulaužymą - kerštu.

Dabar Pipinas galėjo savo kardą vėl įsidėti į makštį.

- O dabar, - tarė Denetoras, - mano pirmas įsakymas: kalbėk ir netylėk! Papasakok visą istoriją, pasistenk prisiminti viską apie mano sūnų Boromirą. Sėskis ir pradėk!

Kalbėdamas jis sudaužė į mažą sidabrinį gongą, stovėjusį netoli jo kėdės. Tuoj pat pasirodė tarnai. Pipinas pastebėjo, jog jiems su Gendalfu įėjus jie nepastebimi stovėjo alkovose iš abiejų durų pusių.

- Atneškite vyno, valgio ir kėdžių svečiams, - tarė Denetoras. - Pasirūpinkite, kad vieną valandą mūsų niekas netrukdytų.

- Tik tiek laiko galiu jums skirti. Manęs laukia daug svarbių reikalų, - pasakė jis Gendalfui. - Labai svarbių kitiems, tačiau ne taip svarbių man. Galbūt baigiantis dienai galėsime dar sykį pasikalbėti.

- O gal ir kiek anksčiau, - tarė burtininkas, - nes keturis šimtus mylių iš Izengardo vėjo greičiu aš jočiau ne vien tam, kad atgabėčiau tau vieną mažą karį, kad ir koks mandagus jis būtų. Ar tau jau žinoma, jog Teodenas kovojo didžiame mūšyje, kad Izengardas parblokštų, o aš sulaužiau Sarumano lazdą?

- Tai svarbios naujienos. Bet ir aš nemažai žinau, nes pats patariau saugotis grėsmės iš Rytų. - Jis pasuko tamsias akis į Gendalfą ir Pipinas dabar pastebėjo, kokie jie panašūs, pajuto įtampą tarp jų, tarsi rusenančios ugnies linija būtų nusidriekusi nuo akių iki akių. Linija, galinti ūmai virsti liepsna.

Denetoras buvo daug panašesnis į galingą burtininką nei Gendalfas - karališkesnis, gražesnis, galingesnis ir vyresnis. Tačiau kažkoks keistas jausmas Pipinui sakė, kad Gendalfas turi daugiau galios, daugiau išminties ir tylios didybės. Be to, jis buvo vyresnis, daug vyresnis. „Kiek vyresnis?“ - pagalvojo hobitas. Kaip keista, jog jis nesusimąstė apie tai anksčiau. Medžiabarzdis kažką minėjo apie burtininkus, bet net tada Pipinas negalvojo apie Gendalfą kaip vieną iš jų. „Kas yra Gendalfas? Kada ir kur jis atėjo į šį pasaulį ir kada jį paliks?“ Pipino apmąstymai nutrūko. Jis pastebėjo, jog Denetoras ir Gendalfas vis dar žiūri vienas kitam į akis, tarsi skaitydami mintis. Tačiau pirmasis žvilgsnį nusuko Denetoras.

- Taip, - tarė jis, - nors Akmenys ir prarasti, bet, sakoma, Gondoro valdovų žvilgsnis aštresnis nei paprastų žmonių, - daug žinių pasiekia jų ausis. Bet sėskitės.

Tarnai atnešė kėdę, žemą suoliuką ir padėklą su sidabriniais ąsočiais, puodeliais bei baltais pyragėliais.

Pipinas atsisėdo, negalėdamas nuleisti akių nuo senojo lordo. Ar jam tik pasirodė, ar iš tikrųjų prakalbus apie Akmenis sublizgusios žmogaus akys nuslydo Pipino veidu?

- Dabar papasakok savo istoriją, bičiuli, - lyg ir švelniai, lyg pažuokiamai tarė Denetoras. - Žodžiai iš lūpų to, su kuriuo taip greitai susidraugavo mano sūnus, bus išties mieli.

Pipinas niekada nepamiršo tos valandos didžiojoje menėje - kaustančio Gondoro Valdovo žvilgsnio, dygių jo klausimų. Šalia sėdinčio Gendolfo, kuris stebėjo, klausėsi ir (kaip jautė Pipinas) valdė kylantį pyktį bei nekantrumą. Valandai prabėgus ir Denetorui sudavus į gongą, Pipinas jautėsi tarsi išgręžtas.

„Dar nė devynių nėra, - galvojo jis, - o aš suvalgyčiau trejus pusryčius iš eilės“.

- Palydėkite Lordą Mitrandirą į jam paruoštus kambarius, - liepė Denetoras. - Jei norės, jo bendrakeleivis kol kas gali gyventi su juo. Bet žinokit, kad jis prisiekė man tarnauti, nuo šiol bus vadinamas Peregrinu, Paladino sūnumi ir žinos mažuosius slaptažodžius. Perduokite kapitonams, kad lauktų manęs čia, kai tik išmuš trečia valanda. Atvyk ir tu, Lorde Mitrandirai, kada norėsi ir galėsi. Niekas nekliudys tau lankytis bet kuriuo metu, gal tik išskyrus trumpas mano miego valandas. Nepyk dėl senio kvailysčių ir jauskis kaip namie.

- Kvailysčių? - paklausė Gendalfas. - Ne, valdove, tu sukvailėsi tik miręs. Netgi savo širdgėlą moki panaudoti kaip priedangą. Manai, nesuprantu, kodėl valandą klausinėji žinantį mažiausiai, kai šalia sėdžiu aš?

- Jei supranti, nerūstauk, - atsakė Denetoras. - Kvaila išdidžiai atmesti pagalbą ir patarimus, kai tau jų reikia, bet tu tokias dovanas dalini remdamasis savo planais. O Gondoro Valdovas nebus žaislas kitų rankose, kad ir kokie kilnūs būtųjų tikslai. Jam nėra pasaulyje aukštesnio tikslo kaip Gondoro gerovė, o Gondo-rą, mano bičiuli, valdau aš ir niekas kitas, nebent atsirastų tikrasis karalius.

- Nebent atsirastų tikrasis karalius? - pakartojo Gendalfas. - Taip, didysis Vietininke, tavo užduotis išsaugoti valstybę iki šio įvykio, kurio tikisi tik nedaugelis. Atlikdamas šią užduotį gali naudotis visa parama, kokios tik užsigeisi. Bet pasakysiu tau štai ką - aš

nevaldau karalysčių - nei Gondoro, nei jokios kitos, didelės ar mažos. Pavojus, iškilęs viskam, ką šis pasaulis turi vertingo, - štai mano rūpestis. Sakau tau -jei Gondoras kristų, bet tamsoje išliktų kažkas, kas galėtų vėl augti, krauti žiedus ir nešti vaisius, aš nesi-jausčiau pralaimėjęs. Nes aš irgi esu Vietininkas. Argi to nežinojai?

Su tais žodžiais jis pasisuko ir išėjo iš salės, Pipinas nurisnojo šalia.

Eidamas Gendalfas nežiūrėjo į Pipiną ir nepratarė jam nė žodžio. Nuo salės durų tarnas juos palydėjo per Fontano Kiemą į alėją tarp aukštų akmeninių namų. Porą kartų pasukę jie atsidūrė prie namo, esančio šalia šiaurinės citadelės sienos, netoli nuo gūbrio, jungiančio kalvą su kalnu. Antrame aukšte, į kurį vedė platūs raižyti laiptai, jiems parodė šviesų ir erdvų kambarį su dulsvo aukso spalvos užuolaidomis. Baldų kambaryje buvo nedaug - mažas staliukas, dvi kėdės ir suolas, tačiau abiejose kambario pusėse buvo nišos su baldakimais, o jų viduje - minkštos lovos ir indai prausimuisi. Trys aukšti siauri langai žiūrėjo šiaurėn, kur, vis dar apgaubtas ūko, Anduinas darė platų vingį Emyn Mulo ir tolimojo Rauroso link. Norėdamas pažiūrėti pro langą, Pipinas turėjo užsiropšti ant suolo.

- Tu pyksti ant manęs, Gendalfai? - paklausė jis, vedliui išėjus ir uždarius duris. - Aš stengiausi kaip įmanydamas.

- Tai jau tikrai, - staiga nusijuokė Gendalfas. Jis atsistojo šalia Pipino ir apkabinęs hobito pečius pažvelgė pro langą. Pipinas truputį nustebęs pažvelgė į jo veidą, esantį šalia savojo, nes juokas skambėjo linksmi ir nuoširdžiai. Iš pradžių burtininko veide jis pastebėjo tik rūpesčio ir širdgėlos raukšles, bet atidžiau išžiūrėjęs pamatė, jog po viskuo slypi didelis džiaugsmas, tikras linksmumo fontanas, kuris išsiveržęs prajukintų visą karalystę.

- Tai jau tikrai, kaip įmanydamas, - pasakė burtininkas. - Tikiuosi, jog praeis daug laiko, kol tave vėl užspeis į kampą du siaubingi seniai. Vis dėlto Gondoro Valdovas sužinojo iš tavęs daugiau, nei pats įsivaizduoji, Pipinai. Tu nenuslėpei, jog nuo Morajos Būrį vedė ne Boromiras, kad kažkas aukštos kilmės keliavo su jumis į Minas Tiritą, kad tas kažkas turėjo įžymųį kardą. Žmonės dažnai prisimena senųjų Gondoro dienų istorijas, o Boromirui išvykus Denetoras daug galvojo apie pranašystės eiles ir žodžius „Izilduro Prakeikimas“.

Jis ne toks kaip kiti šių laikų žmonės, Pipinai. Kad ir kokia būtų kraujo linija, jo gyslomis teka beveik grynas vakariečių kraujas. Toks yra ir jo kitas sūnus Faramiras, toks pat buvo ir Boromiras, kurį jis mylėjo labiau. Denetoro žvilgsnis aštrus. Sutelkęs valiajįs gali sužinoti, kas vyksta žmonių galvose, netgi gyvenančių toli toli. Jį sunku apgauti, o ir bandyti pavojinga. Prisimink tai. Dabar tu prisiekei jam tarnauti. Nežinau, kas tau šovė į galvą ar į širdį, kad taip pasielgei. Bet pasielgei gerai. Nekliudžiau tau, nes dosnaus pasiūlymo negalima nukirsti šaltu patarimu. Tai sujaudino jį ir (jei man bus leista pasakyti) pakėlė nuotaiką. Na, tu bent jau gali netrukdomas vaikštinėti po Minas Tiritą - laisvu nuo tarnybos laiku. Tu esi jo pavaldinys, jis to nepamirš. Būk atsargus.

Gendalfas nutilo ir atsiduso.

- Neverta laužyti galvos dėl rytojaus. Bet kuriuo atveju, rytoj bus blogiau nei šiandien, ir tai kartosis dar daug dienų. Žaidimo lenta ant stalo, figūros juda. Viena figūra, kurią labai noriu surasti, yra Faramiras, dabartinis Denetoro įpėdinis. Nemanau, kad jis būtų mieste, bet dar nespėjau sužinoti naujienų. Turiu skubėti, Pipinai. Turiu eiti į lordų pasitarimą ir kuo daugiau sužinoti. Dabar Priešo eilė kirsti, jis greitai pradės lošimą visa jėga. Pėstininkams bene skaudžiausiai teks patirti šį žaidimą savo kailiu, Peregrinai, Paladino sūnau, Gondoro kary. Galąsk kardą.

Pravėręs duris, Gendalfas atsisuko.

- Aš skubu, Pipinai, - tarė jis. - Padaryk man paslaugą. Dar prieš pailsėdamas, jei nesi labai pavargęs. Surask Žvaigždikį ir pažiūrėk, kaip jį įkurdino. Šitie žmonės maloniai elgiasi su gyvuliais, nes jie yra gera ir išmintinga tauta, tačiau elgtis su arkliais jie nelabai moka.

Su tais žodžiais Gendalfas išėjo. Tuo pat metu iš citadelės bokšto atsklido tyras varpo garsas. Varpas išmušė tris dūžius, tarsi sidabras nuaidejo oru ir nutilo. Buvo trečia valanda po saulėtekio.

Minutę luktelėjęs Pipinas išėjo pro duris, nusileido laiptais ir apsidairė gatvėje. Saulė jau švietė skaisčiai ir šiltai, bokštai ir didžiuliai namai metė ilgus šešėlius į vakarus. Aukštai žydrame danguje baltą šalną ir snieguotą apsiaustą kėlė Mindoluino kalnas. Miesto gatvėmis šen bei ten vaikštinėjo ginkluoti vyrai, tarsi išmušta valanda būtų reiškusi pamainų pasikeitimą.

- Grafystėje tai būtų devinta valanda, - pats sau garsiai pasakė Pipinas. - Pats laikas maloniems pusryčiams pavasario saulėkaitoje prie atviro lango. Kad taip dabar gardžius pusryčius! Ar šie žmonės apskritai pusryčiauja - gal jie jau pavalgė? O kada jie pietauja ir kur?

Jis pamatė nuo citadelės centro siaura gatvele ateinantį žmogų, vilkintį juodai baltais drabužiais. Pipinas jautėsi vienišas ir jau ruošėsi užkalbinti praeivį, bet neprireikė. Žmogus ėjo tiesiai priėjo.

- Ar tu esi Peregrinas miškavaikis? - paklausė jis. - Man buvo pasakyta, jog davei priesaiką tarnauti Valdovui ir Miestui. Sveikas atvykęs! -Jis ištiesė ranką, Pipinas ją paspaudė. - Mano vardas Beregondas, Baranoro sūnus. Šį rytą buvau laisvas, tad mane pasiuntė perduoti tau slaptažodžių ir papasakoti keleto dalykų, kuriuos tu, be abejo, nori sužinoti. Aš irgi norėčiau šį tą sužinoti apie tave. Šiame krašte mes niekada nematėme miškavaikių. Nors girdėjome gandų, legendose apie juos beveik neužsimenama. Dar daugiau - esi Mitrandiro draugas. Ar gerai jį pažįsti?

- Kaip čia pasakius, - tarė Pipinas. - Aš žinojau apie jį visą savo trumpą gyvenimą, o pastaruoju metu toli keliavau kartu su juo. Bet Gendalfas - lyg stora knyga, ir negaliu girtis perskaitęs daugiau nei kelis puslapius. Nors aš pažįstu jį taip, kaip pažįsta nedaugelis. Aragornas turbūt buvo vienintelis iš Būrio, kuris tikrai jį suprato.

- Aragornas? - susidomėjo Beregondas. - Kas jis?

- Èè... - sumikčiojo Pipinas, - žmogus, keliavęs kartu su mumis. Manau, jis dabar Rohane.

- Girdėjau, tu buvai Rohane. Apie tą kraštą irgi norėčiau sužinoti daugiau, nes visą likusią viltį dedame į jo vyrus. Bet aš pamiršau savo užduotį - atsakyti į tavo klausimus. Ką norėtumei sužinoti, pone Peregrinai?

- Hmm, - tarė Pipinas, -jeigu galėčiau taip pasakyti, mane degintė degina toks klausimas... kaip čia su pusryčiais ir visa kita? Tai yra, kada valgoma, jeigu mane supranti, ir kur yra valgomas, jeigu toks egzistuoja? O smuklės? Aš dairiausi, bet jodamas aukštyn nemačiau nė vienos, nors mane ginė mintis apie gurkšnį elio išmintingų ir mandagių žmonių namuose.

Beregondas rimtai pasižiūrėjo į hobitą.

- Iš karto atpažinsi seną keliautoją, - tarė jis. - Sakoma, jog toli į karą iškeliaujantys žmonės tikisi tik dar sykį pavalgyti ir išgerti. Tai tu šiandien nieko nevalgei?

- Teisybę sakant, valgiau, - numykė Pipinas. -Jūsų valdovo gerumo dėka gavau taurę vyno ir porą pyragėlių. Tačiau jis mane valandą tardė klausinėdamas, o pasakojimai alkį žadinantis darbas.

Beregondas nusijuokė.

- Mes sakome - prie stalo ir maži žmonės atlieka didelius žygius. Tu šauniai atlaikei pasninką, kaip ir bet kuris Citadelės karys, jei ne šauniau. Šita tvirtovė ir sargybos bokštas dabar pasirengę karui. Keliamės prieš aušrą, pilkoje prieblandoje pusryčiaujame ir švintant einame į tarnybą. Bet neprarask vilties! -Jis vėl nusijuokė, išvydęs liūdesį Pipino veide. - Tiems, kuriems teko itin sunki tarnyba, leidžiama pasistiprinti vėlyvą rytmetį. Išmušus pusiaudienį arba po jo, jei yra darbų, vyrai renkasi pietauti, o saulei leidžiantis puotauja, kiek šiais laikais dar įmanoma puotauti. Eime! Truputį pasivaikščiосime ieškodami ko užkasti, pavalgysime ir išgersime ant kuorų, stebėdami gražų rytą.

- Sekundėlę! - staiga nuraudo Pipinas. - Iš godumo ar, mandagiai tariant, alkio visiškai pamiršau. Gendalfas arba Mitrandiras, kaip jūs jį vadinate, prašė pasirūpinti jo žirgu - Žvaigždikiu, puikiu Rohano ristūnu, jų karaliaus akies vyzdžiu, kaip sako tenykščiai, nors karalius padovanojo jį Mitrandirui atsidėkodamas už suteiktą pagalbą. Naujasis šeimnininkas myli Žvaigždikį labiau nei kai kuriuos žmones, ir jei šitam miestui svarbus jo palankumas, tuomet pagarbiai elkitės su Žvaigždikiu. Dar pagarbiau nei su koku hobitu, jei tai yra įmanoma.

- Hobitu? - nesuprato Beregondas.

- Taip mes vadiname save, - paaiškino Pipinas.

- Džiaugiuosi sužinojęs, - tarė Beregondas. - Dabar galiu drąsiai sakyti, jog keista tarmė nebjauroja mandagios šnekos, o hobi-tai išties mandagi tauta. Eime! Turėsi parodyti man šį puikų žirgą. Aš myliu gyvulius, tik akmeniniame mieste retai jų pamatysi. Mano tauta atėjo iš kalnų slėnių, o dar anksčiau - iš Itilieno. Nesirūpink! Užtruksime neilgai, tiek, kiek reikalauja mandagumas, o tada trauksime į podėlius.

Pipinas išsiaiškino, kad Žvaigždikį įkurdino ir prižiūrėjo gerai. Šeštajame rate, už Citadelės sienų, stovėjo didelės arklidės, kuriose buvo laikomi keli greiti žirgai. Šalia gyveno Valdovo žygūnai - visada pasiruošę pasiuntiniai, laukiantys skubaus Denetoro ar jo vyriausių vadų įsakymo. Visi žirgai ir raiteliai buvo išskubėję kas kur.

Pipinui įėjus į arklides, Žvaigždikis sužvengė ir pasuko galvą.

- Labas rytas, - pasakė Pipinas. - Gendalfas ateis, kai tik galės. Jis užsiėmęs, bet siunčia linkėjimų, o aš turiu pažiūrėti, ar viskas gerai. Tikiuosi, po ilgų darbų gerai pailsėsi.

Žvaigždikis kinktelėjo ir sukaukšėjo kanopomis. Netgi leido Beregondui švelniai paglostyti galvą ir plačias strėnas.

- Atrodo, lyg ruošęsi lenktynėms, o ne ilsėtusi po ilgos kelionės, - tarė Beregondas. - Koks jis stiprus ir išdidus! O kur jo pakinktai? Jie turėtų būti gražūs ir brangūs.

- Nėra pakinktų, tinkančių šiam žirgui, - atsakė Pipinas. - Jam ir nereikia. Jeigu Žvaigždikis sutiks tave nešti, jis ir neš, jei ne - nepadės jokie pakinktai, kamanos ar rimbai. Lik sveikas, Žvaigždi-ki! Kantrybės. Mūšis artėja.

Žvaigždikis pakėlė galvą ir taip sužvengė, kad sudrebėjo visos arklidės, o jiems prireikė užsidengti ausis. Pažiūrėję, ar ėdžios pilnos, hobitas su Beregondu išėjo.

- Dabar prie mūsų ėdžių, - pasakė Beregondas, vesdamas Pipiną atgal į Citadelę, prie durų šiaurinėje didžiojo bokšto pusėje. Ilgaus vėsiais laiptais jie nulipo į platų žibintais nušviestą koridorių. Šoninėse sienose buvo nišos, viena iš jų atidaryta.

- Čia mano sargybos būrio sandėlis ir valgomasis, - paaiškino Beregondas. - Sveikas, Targonai! - šūktelėjo jis nišon. - Dar anksti, bet atsivedžiau naują, kurį į tarnybą priėmė pats Valdovas. Suveržęs diržą jis atėjo iš toli, šį rytą sunkiai dirbo ir yra alkanas. Duok mums, ko turi!

Jie gavo duonos, sviesto, sūrio ir obuolių - paskutiniųjų iš žiemos podėlių, susiraukšlėjusių, bet sveikų ir saldžių, taip pat odinę gertuvę šviežio elio, medines lėkštes bei taures. Viską susikrovę į pintinę abu vėl sugrįžo į saulėkaitą. Beregondas nusivedė Pipiną į rytinį didelio išsišovusio kuoro galą, kur sienoje buvo ambrazūra, o šalia jos - akmenyje iškirstas suolas. Iš ten jie galėjo stebėti rytą vos ne visame pasaulyje.

Valgydami ir gerdami kalbėjosi tai apie Gondorą, jo gyvenimo būdą bei papročius, tai apie Grafystę ir keistas Pipino matytas šalis. Kuo toliau, tuo labiau Beregondas stebėjosi, pagarbiai žvelgdamas į hobitą, kuris mataravo kojomis sėdėdamas ant suolo arba pasistiebęs ant pirštų galiukų žiūrėjo pro ambrazūrą į apačioje besidriekiančias žemes.

- Neslėpsiu, pone Peregrinai, - tarė Beregondas, - kad mums tu atrodei kaip vaikas, kokių devynių vasarų sulaukęs berniukštis. Bet esi iškentęs tiek pavojų ir matęs tiek stebuklų, kad retas mūsų žilabarzdis galėtų pasigirti kuo panašiu. Maniau, jog tai mūsų Valdovo užgaida - įsigyti sau pažą, kaip darydavo senieji karaliai. Dabar matau, kad klydau, ir prašau man atleisti už tokį kvailumą.

- Atleidžiu, - pasakė Pipinas, - nors nelabai ir klysti. Pagal mūsų metų skaičiavimą aš dar vos vyresnis nei berniukas ir tik po ketverių metų „ateisiu į amžių“, kaip sakoma Grafystėje. Bet užteks apie tai. Geriau eikš ir paaiškink, ką aš matau.

Saulė kilo aukšty, tad miglos slėnyje sklaidėsi. Paskutiniai jų skutuliai sklendė vėjyje kaip tik virš galvų, balto debesies plunksnos, genamos šalto rytinio vėjo, plaikstančio baltas Citadelės vėliavas. Žemai apačioje ir toli, kiek tik užmato akis, pilkai mirgėjo Didžioji Upė, atplaukianti iš šiaurės vakarų, išdidžiai pasisukanti į pietus ir vėl į vakarus ir dingstanti mirguliuojančiame rūke, už kurio kažkur tolybėse liūliavo Jūra.

Pipinas regėjo prieš save išsidriekusį visą Pelenorą, nubarstyta mūriukais, tvartais, daržinėmis ir klojimais, bet niekur nesimatė galvijų ar kitų gyvulių. Žalius laukus kirto daugybė kelių ir takų, kuriais nuolatos kažkas judėjo: link Didžiųjų Vartų ir nuo jų važiavo ilgos vežimų eilės. Retkarčiais atsuoliuodavo raitelis, šokdavo iš balno ir skubėdavo į Miestą. Didžiausias judėjimas vyko pagrindiniu keliu, kuris suko į pietus, kiek arčiau nei Upė kirto kalvas ir nyko iš akių. Jis buvo platus, gerai grįstas, palei rytinį jo kraštą tęsėsi patogus žolės takas raiteliams, o už jo stūksojo siena. Raiteliai šuoliavo į abi puses, tačiau kelią užkimšę dideli dengti vežimai judėjo tik į pietus. Pipinas greitai pastebėjo, jog viskas vyksta organizuotai - vežimai važiavo trimis eilėmis: greitesnius traukė arkliai, kitus, lėtesnius, prikrautus namų man-

tos, -jaučiai, o vakarine kelio dalimi riedėjo daugybė mažų, žmonių traukiamų vežimaičių.

- Tai kelias į Tamleideną slėnius, Losarnachą, kalnų kaimus ir galiausiai į Lebeniną, - pasakė Beregondas. - Paskutiniai vežimai į saugią vietą gabena senius, vaikus ir juos prižiūrinčias moteris. Įsakyta, jog iki vidurdienio jie turi atsitraukti nuo Vartų ir ištuštinti kelią ne mažiau kaip per tris mylias. Liūdna būtinybė, -jis atsiduso. - Gal tik keletas iš išskirtųjų vėl susitiks. Mieste visada trūko vaikų, o dabar jų nebeliko išvis - išskyrus keletą galinčių praversti jaunuolių. Mano sūnus vienas iš jų.

Kurį laiką abu tylėjo. Pipinas neramiai dairėsi į rytus, tarsi kiekvieną akimirką tikėdamasis išvysti per kalvas plūstančius tūkstančius orkų.

- O kas ten? - paklausė jis, rodydamas žemyn į didžiojo Andui-no vingio vidurį. - Ar ten kitas miestas?

- Ten buvo miestas, - atsakė Beregondas. - Pagrindinis Gondo-ro miestas, kai šis tebuvo tik tvirtovė. Tu matai abiejuose Anduino krantuose dunksančius Osgiliato griuvėsius. Mūsų priešai kadaise paėmė ir sudegino miestą. Denetoro jaunystės laikais mes jį atsikovojo - ne tam, kad gyventume, bet kad įrengtume stebėjimo postą ir atstatytume tiltą kariuomenei. Bet tada iš Minas Morgulo išėjo Puolę Raiteliai.

-Juodieji Raiteliai? - išplėtė akis Pipinas, jose sušmėžavo pabudusios baimės šešėliai.

- Taip, jie buvo juodi, - tarė Beregondas. - Matau, kad pažįsti juos, nors savo pasakojimuose jų neminėjai.

- Pažįstu, - tyliai pasakė Pipinas, - bet dabar apie juos nekalbėsiu, per arti... per arti. -Jis nutilo, pakėlė akis virš Upės ir jam pasirodė, jog viską gaubia milžiniškas grėsmingas šešėlis. Galbūt tai buvo tik horizonte dunksantys kalnai, kurių aštrias keteras švelnino šešiasdešimt mylių ūkanoto oro, galbūt tik debesų siena, už kurios slėpėsi dar gilesnė prieblanda. Tačiau išsižiūrėjus atrodė, jog prieblanda kaupiasi ir didėja, lėtai, labai lėtai kildama ir goždama saulėtas vietas.

- Per arti Mordoro? - tyliai pabaigė Beregondas. - Taip, ten ta šalis. Mes retai minime jos vardą, bet gyvename nuolatos matydami šešėlį. Kartais jis atrodo blyškesnis ir tolesnis, kartais artesnis ir

tamsesnis. Dabar jis auga, tamsėja, o su juo auga ir mūsų baimė bei nerimas. Mažiau nei prieš metus Puolę Raiteliai atsikovojo brastas ir užmušė daug geriausių vyrų. Boromiras vis dėlto išginė Priešą iš vakarinio kranto ir mums priklauso dar beveik pusė Osgiliato. Kol kas. Ten laukiama naujo puolimo. Galbūt pagrindinio puolimo artėjančiame kare.

- Kada? - paklausė Pipinas. - Kaip manai? Praėjusią naktį mačiau švyturius ir pasiuntinius, Gendalfas sakė, jog tai prasidėjusio karo ženklas. Jis nepaprastai skubėjo. Bet dabar, rodosi, viskas vėl aprimo.

- Todėl, kad viskas jau paruošta, - tarė Beregondas. - Tai paskutinis atokvėpis prieš kovą.

- O kodėl švyturiai degė vakar naktį?

- Kai esi apsuptas, jau vėlu kviesti pagalbą, - atsakė Beregondas. - Bet aš nežinau Valdovo ir jo kapitonų sprendimų. Jie turi daug būdų sužinoti naujienas. Lordas Denetoras nėra paprastas žmogus - jis regi toli. Kalbama, kad jis naktimis užsidaro aukštajame Bokšto kambaryje ir mintimis persikelia į ateitį. Žmonės šneka, jog jis netgi naršė po Priešo mintis ir susikovė su juo. Štai todėl Valdovas atrodo ne laiku susenęs. Kad ir kaip ten būtų, mano vadas Faramiras dabar yra kitame Upės krante su pavojinga užduotimi ir jis galėjo atsiųsti žinią. Tačiau jeigu tau įdomi mano nuomonė, tai švyturius užžiebė vakar iš Lebenino atėjusios naujienos. Prie Anduino žiočių artėja didelis laivynas, kurį surinko Umbaro korsarai iš pietų. Jie seniai liovėsi bijoti Gondoro galios ir susivienijo su Priešu, smarkiai padidindami jo galią. Šita ataka atitrauks dalį laukčių jėgų iš Lebenino ir Belfalaso, kur gyvena daug tvirtų vyrų. Vis dažniau mūsų mintys krypta į Rohaną. Tuo džiugesnės yra tavo atneštos žinios apie pergalę. Vis dėlto... -jis stabtelėjo, pažvelgė į šiaurę, rytus ir pietus, - naujienos iš Izengardo turėtų mus įspėti, jog pakliuvome į tinklą ir susidūrėme su tikrais strategais. Tai jau nebe apsikandžiojimas brastose, puldinėjimai iš Itilie-no ar Anorieno, pasalos bei plėšimai. Tai ilgai planuotas didelis karas ir, ką besakytų mūsų išdidumas, mes esame tik viena jo dalis. Pranešama, jog neramumai kyla tolimuosiuose rytuose už Vidinės Jūros, ir šiaurėje - Gūdžiojoje Girioje bei užjos, ir pietuose Hara-de. Dabar visų karalysčių laukia išbandymas - atsilaikyti ar pražūti

Šešėlyje. Žinote, pone Peregrinai, mes jaučiamės pagerbti - didžioji ir pagrindinė Tamsos Valdovo neapykantos dalis visada tenka mums, nes ta neapykanta ateina iš praeities gilumos ir Jūros gelmių. Čia kūjis trenks smarkiausiai. Štai todėl Mitrandiras taip skubėjo čia. Jei mes krisim, kas gi išsilaikys? O ar daug vilties, kad mes išsilaikysim, pone Peregrinai?

Pipinas neatsakė. Jis pažvelgė į galingas sienas, į bokštus, šaunias vėliavas, į saulę aukštame danguje, o tada į besirenkančią tamsą rytuose ir pagalvojo apie ilgus Šešėlio pirštus: apie orkus miškuose ir kalnuose, apie Izengardo išdavystę, apie piktosios akies paukščius - šnipus, apie Juoduosius Raitelius Grafystės takeliuose ir apie sparnuotą siaubą Nazgulą. Jis sudrebėjo - vilties buvo maža. Kaip tik tą akimirką saulė pritemo, tarsi pro ją būtų praskriejęs tamsus šešėlis. Iš ausiai nepasiekiamų platybių, iš aukštų ir tolimų debesų atsklido kažkieno klyksmas: vos girdimas, bet stingdantis širdį, žiaurus ir baisus. Hobitas išbalso ir susigūžė prie sienos.

- Kas tai? - paklausė Beregondas. - Tu irgi pajutai?

- Taip, - sušnibždėjo Pipinas. - Tai mūsų žlugimo ženklas, lemties šešėlis, skraidantis Puolęs Raitelis.

- Taip, lemties šešėlis, - pakartojo Beregondas. - Bijau, kad Minas Tiritas kris. Ateina naktis. Atrodo, kažkas pavogė visą mano kraujo šilumą.

Kurį laiką jie sėdėjo nuleidę galvas ir tylėjo. Staiga Pipinas pakėlė galvą, išvydo, kad saulė tebešviečia, vėliavos tebeplazda vėlyje. Jis pasipurtė.

- Praėjo, - pasakė jis. - Ne, mano širdis nepraranda vilties. Gendalfas krito, bet vėl grįžo pas mus. Mes išsilaikysim, bent jau ant vienos kojos.

- Teisingai pasakyta! - šūktelėjo Beregondas atsistodamas ir imdamas vaikštinėti šen bei ten. - Nors viskas kažkada turi baigtis, Gondoras dar nekris. Net jei pamišęs Priešas paimtų sienas, jis paliktų kalnus lavonų. Yra dar kitų tvirtovių, slaptų kelių, vedančių į kalnus. Viltis ir atmintis išliks kokiame nors slaptame žaliuojančiame slėnyje.

- O aš norėčiau, kad viskas baigtųsi - nesvarbu, gerai ar blogai, - tarė Pipinas. - Aš ne karys, nemėgstu net galvoti apie kovas,

o laukti mūšio, kurio negali išvengti - baisiausia už viską. Kokia ilga diena! Man labiau patiktų, jei nereikėtų stovėti ir stebėti, nieko nedaryti, laukti pirmo smūgio. Manau, Rohanas taip ir nebūtų smogęs, jei ne Gendalfas.

- A, tu'palietei daugelio skaudamą vietą! - pasakė Beregon-, das. - Viskas gali pasikeisti sugrįžus Faramirui. Jis narsus, narsesnis, nei mano kiti. Šiais laikais žmonės nebetiki, kad kapitonas gali būti išmintingas ir išsilavinęs, perskaitęs senuosius istorijos bei dainų pergamentus, drąsus ir sumanus mūšio lauke. Tačiau toks yra Faramiras. Ne nutrūktgalvis ar pašėlęs kaip Boromiras, bet ne mažiau ryžtingas. Kita vertus, ką jis gali padaryti? Mes negalime šturmuoti kalnų... toje šalyje. Mūsų rankos sutrumpėjo, reikia laukti, kol Priešas ateis pats. Bet tada tegu pasisaugo! - Beregondas smogė kumščiu į kardo rankeną.

Pipinas pažvelgė į jį - aukštą, išdidų ir kilmingą kaip ir visi šio krašto žmonės, su žėrinčiomis akimis laukiantį mūšio.

„Deja! Mano rankelė lengvesnė už plunksną, - pagalvojo hobitas, bet garsiai to nepasakė. - Pėstininkas, sakė Gendalfas? Galbūt, tik ne ant tos lentos".

Taip jie kalbėjosi, kol saulė pasiekė zenitą. Staiga suskambėjo vidurdienio varpai, Citadelė sujudo - visi, išskyrus sargybinius, skubėjo valgyti.

- Eisi su manimi? - paklausė Beregondas. - Šiandien gali sėdėti prie mano stalo. Nežinau, kuriam būriui būsi priskirtas, o gal Valdovas pasilaikys tave asmeninei tarnybai. Bet būsi maloniai priimtas. Be to, tai puiki proga susipažinti su kuo daugiau žmonių.

- Mielai eisiu, - pasakė Pipinas. - Tiesą pasakius, jaučiuosi vienišas. Rohane palikau geriausią draugą, nuo tada neturiu su kuo pakalbėti ar pajuokauti. Ar iš tiesų galėčiau prisidėti prie tavo būrio? Ar tu jo kapitonas? Jeigu taip, gal galėtum mane priimti arba užtarti žodį?

- Ne, ne, - nusijuokė Beregondas, - aš ne kapitonas. Neturiu nei aukštų pareigų, nei laipsnio, nei kilmės, esu paprastas Trečiojo Citadelės Būrio karys. Tačiau, pone Peregrinai, būti net ir paprastu Gondoro Bokšto Sargybiniu Mieste laikoma didele garbe, tokius žmones gerbia visa šalis.

- tada viskas aišku, - tarė Pipinas. - Palydėk mane iki mano kambario. Jei ten nebus Gendolfo, eisiu, kur norėsi - kaip tavo svečias.

Gendolfo kambaryje nebuvo, žinutės nuo jo taip pat, todėl Pipinas liko su Beregondu ir susipažino su Trečiojo Būrio kariais. Hobitą sutiko labai šiltai, o jį atvedusį Beregondą irgi ne prasčiau. Pasirodo, Citadelė jau užė nuo gandų apie Mitrandiro bendražygį bei jo ilgą pokalbį su Valdovu. Buvo šnekama, jog iš Siaurės atvykęs Miškavaikių Princas pasiūlė Gondorui savo pagalbą ir penkis tūkstančius kardų. Kiti kalbėjo, jog iš Rohano atjosiantys Raiteliai kiekvienas atsiveš po mažą, bet tvirtą miškavaikių karį.

Nors Pipinas apgailestaudamas paneigė šituos viltingus gandus, jis neišsisuko nuo naujo titulo. Žmonių manymu, Boromiro bičiulis ir Denetoro svečias tiesiog privalėjo būti princas. Jie dėkojo hobi-tui už atvykimą, išsižioję klausėsi jo istorijų apie tolimas šalis ir iki valios valgydino bei girdė. Pipinui išties buvo sunku nepamiršti Gendolfo patarimo ir nepaleisti liežuvio, kaip draugų rate yra įpratę hobitai.

Pagaliau Beregondas atsistojo.

- Laikinai atsisveikinu! - tarė jis. - Iki saulėlydžio turiu budėti, kaip, beje, ir visi čia esantys. Jeigu iš tiesų jautiesi vienišas, galiu pasiūlyti linksmą žmogų, kuris aprodys tau Miestą. Tai mano sūnus. Jis mielai eis su tavimi. Manau, jis geras vaikinąs. Jeigu nori, nusileisk prie žemiausios Miesto sienos ir paklausk Senujų Svečių Namų Rat Kelerdainė, Žibintininkų gatvėje. Surasi jį su kitais Mieste likusiais berniūkščiais. Kol Didieji Vartai neuždaryti, apačioje galima pamatyti daug įdomių dalykų.

Jis išėjo, o netrukus ir visi kiti. Buvo graži, tačiau net šiuose pietuose kovo mėnesį neįprastai karšta diena. Ore tvyrojo ūkas. Pipinas pasijuto mieguistas, tačiau kambaryje buvo nuobodu, todėl jis nusprendė leistis žemyn patyrinti Miesto. Keletą sutaupyto kšnelių jis nunešė Žvaigždikiui. Žirgas maloniai juos priėmė, nors jam nieko netrūko. Tada vingiuojančiomis gatvėmis hobitas patraukė žemyn.

Visi į jį spoksojo. Žmonės buvo rimti, mandagūs, kaip įprasta Gondore, sveikino jį pridėdami ranką prie krūtinės ir nulenkdami

galvą, tačiau už nugaros hobitas girdėjo, kaip jie šaukė vieni kitus lėkti iš namų ir pasižiūrėti į Miškavaikių Princa, Mitrandiro bendražygį. Daugelis jų kalbėjo ne bendrąja kalba, bet Pipinas netruko suprasti, ką reiškia *Ernil i Pheriannath*. Jo vardas skriejo į Miestą greičiau už jį.

Vingiuotomis gatvelėmis ir gražiomis alėjomis jis pagaliau nusi-leido į žemiausią bei plačiausią Miesto terasą. Žmonės jam parodė Žibintininkų gatvę - platų kelią, vedantį prie Didžiųjų Vartų. Senieji Svečių Namai buvo didelis, vėjų nugairintas pilko akmens pastatas su dviem gilyn nuo gatvės einančiais sparnais, tarp kurių buvo paliktas siauras žalumos lopinėlis. Per visą namo plotį driekėsi kolonų palaikomas prieangis, žemyn prie žolės vedė laipteliai. Tarp kolonų žaidė berniukai, vieninteliai Pipino matyti vaikai Minas Tirite. Jis sustojo pažiūrėti. Vienas iš berniukų pastebėjo jį, šūktelėjo, nušoko ant žolės ir su draugais atkurnėjo į gatvę. Jis atsistojo prieš Pipiną, nužvelgė hobitą nuo galvos iki kojų.

- Sveikutis! - šūktelėjo berniukas. - Iš kur tu? Ar tu mūsų Miesto svečias?

- Buvau, - atsakė Pipinas, - bet dabar, atrodo, tapau Gondoro kariu.

- Nejuokauk! - nepatikėjo berniukas. - Visi mes čia tokie kariai. Kiek tau metų ir koks tavo vardas? Man dešimt, bet greitai išaugsiu iki penkių pėdų. Aš aukštesnis už tave. Matai, mano tėvas yra sargybinis, vienas iš aukščiausių. O kas tavo tėvas?

- Į kuri klausimą atsakyti pirmiausia? - paklausė Pipinas. - Mano tėvas gyvena Grafystėje, jis turi žemės aplink Vitvelą netoliese Tukmiesčio. Man beveik dvidešimt devyneri - čia tave lenkiu. Tačiau išaugau tik iki keturių pėdų ir daugiau nebeaugsiu, nebent į plotį.

- Dvidešimt devyneri! - švilptelėjo berniukas. - Tai tu tikras senis! Toks kaip mano dėdė Jorlasas. Bet, -valiūkiškai pridūrė jis, -galiu lažintis, kad tave suriesčiau arba paguldyčiau ant menčių.

- Galbūt, jeigu tau leisčiau, - nusijuokė Pipinas. - O gal tą patį padaryčiau tau - mano šalis maža, bet imamės mes šauniai. Saviškių esu laikomas neįprastai dideliu ir stipriu - niekada nesileidau suriečiamas. Tad jeigu mudviem reiktų kautis ir niekas negelbėtų, tektų tave užmušti. Kai paaugsi, suprasi, jog žmonės ne visada yra

tokie, kaip atrodo. Nors mane palaikė silpni mažyliai, išpėju - esu miškavaikis, tvirtas, drąsus ir klastingas!

Pipinas suraukė tokią grimasą, kad berniukas žingtelėjo atgal, bet sugniaužęs kumščius tuoj pat sugrižo su kovos ugnimi akyse.

- Ne! - nusijuokė Pipinas. - Netikėk viskuo, ką apie save šneka nepažįstami! Aš ne mušeika. Tačiau kviečiančiam į kovą būtų mandagu prisistatyti.

Berniukas išdidžiai išsitiesė.

-Aš esu Bergilis, sargybinio Beregondo sūnus.

- Taip ir maniau, - pasakė Pipinas, - nes atrodai kaip iš akies luptas tėvas. Mes su juo pažįstami, jis pasiuntė mane tavęs surasti.

- Kodėl iš karto nesakei? - paklausė Bergilis. Staiga jo veidą perkreipė neviltis. - Tik nesakyk, kad jis persigalvojo ir išsiųs mane kartu su mergaitėmis! Nors ne, paskutiniai vežimai jau išvyko.

-Jo pavedimas ne toks blogas, netgi sakyčiau geras, - tarė Pipinas. - Jis sako, jog užuot rietęs mane į ožio ragą, geriau aprodyk Miestą ir nepalik manęs vienišo. Už tai tau papasakosiu istoriją apie tolimas šalis.

Bergilis iš džiaugsmo suplojo rankomis ir susijuokė.

- Tada viskas gerai! - šuktelėjo jis. - Eime! Mes ruošmės eiti prie Vartų. Nelaukime.

- Kas ten vyksta?

- Iki saulėlydžio Pietiniu Keliu turėtų atvykti aplinkinių žemių kapitonai. Eime su mumis, pamatysi pats.

Bergilis pasirodė esąs puikus bičiulis ir geriausias kompanionas, kokio Pipinas neturėjo nuo išsiskyrimo su Meriu. Tad neilgai trukus eidami gatvėmis jie juokėsi ir linksmiai šnekučiavosi, nekreipdami dėmesio į žmonių žvilgsnius. Netrukus jie įsiliejo į minią, slenkančią Didžiųjų Vartų link. Ten Pipinas labai pakilo Bergilio akyse, nes hobitui pasakius savo vardą bei slaptažodį, sargybinis atidavė pagarbą ir leido praeiti. Dar daugiau, leido kartu pasiimti ir bendražygį.

- Puikumėlis! - šuktelėjo Bergilis. - Mums, berniukams, jau nebeleidžiama išeiti pro Vartus be vyresniųjų. Dabar matysime geriau.

Už Vartų palei kelkraštį ir aplink grįstą aikštę, į kurią susibėgo visi į Minas Tiritą vedantys keliai, būriavosi minia žmonių. Visų

akys buvo nukreiptos į pietus, netrukus per minią nusirito murmesys:

- Ten jau matosi dulkės! Jie ateina!

Pipinas su Bergiliu prasiskynė kelią į priekinę minios eilę ir ėmė laukti. Tolumoje sugaudė ragai, tarsį stiprėjantis vėjas iki jų atsklido sveikinimo riksmas. Tada kažkas sutrimitavo, žmonės aplink bičiulius ėmė šaukti:

- Forlongas! Forlongas!

- Ką jie sako? - paklausė Pipinas.

- Atvyko Forlongas, - atsakė Bergilis. - Senasis Forlongas Drūtuolis, Losarnacho Valdovas. Ten gyvena mano seneliai. Valio! Štai jis, šaunusis Forlongas!

Kolonos priekyje žingsniavo didelis storakojis žirgas, nešdamas plačių pečių, stambaus sudėjimo vyrą - seną, pražilusią barzdą, bet su šarvais, juodu šalmu ir ilga sunkia ietimi rankoje. Už jo išdidžiai žygiavo gerai šarvuoti vyrai su dideliais kovos kirviais - niūrių veidų, neaukšto ūgio ir tamsesnio gymio nei tie, kuriuos Pipinui teko matyti Gondore.

- Forlongas! - šaukė žmonės. - Tikro draugo narsi širdis! Forlongas! - Tačiau Losarnacho vyrams praėjus jie murmėjo: - Tiek nedaug! Du šimtai, gal jie juokauja? Mes tikėjomės dešimt kartų daugiau. Kalti juodieji laivai, Losarnachas išleido tik dalį savo pajėgų. Bet vis tiek geriau nei nieko.

Garsiai ir džiugiai sveikinami būriai žygiavo pro Vartus - aplinkinių šalių vyrai, tamsią valandą atvykę ginti Gondoro Miesto. Tačiau jų buvo per mažai, mažiau nei tikėtasi ar prašyta. Ringio Slėnio pėstininkai, vedami Dervorino, jų valdovo sūnaus: trys šimtai. Iš Mortondo aukštumų, didžiojo Juodųjų Šaknų Slėnio, nusileido augalotasis Duinhiras su sūnumis Duilinu bei Derufinu ir penkiais šimtais lankininkų. Iš Anfalaso, tolimojo Langstrando, atėjo ilga įvairiausių žmonių kolona - medžiotojų, piemenų ir kaimiečių, visi prastai ginkluoti, išskyrus jų valdovo Golasgilo giminę. Iš Lamedo-no - keletas niūrių kalnėnų be vado. Pora šimtų ar daugiau Etiro žvejų, palikusių savo laivus. Hirluinas Gražusis iš Žaliųjų Kalvų nuo Pinat Gelino su trimis šimtais gražių žaliarubių vyrų. Ir paskutinis, pats išdidžiausias - Imrahilis, Dol Amroto Princas, Valdovo

giminaitis, su paausuotomis vėliavomis, ant kurių plazdėjo jo herbas - Laivas ir Sidabrinė Gulbė. Princas vedė būrį sunkiai šarvuotų riterių ant pilkų žirgų ir septynis šimtus aukštų, pilkaakių, tamsiaplaukių vyrų, įžengusių į Miestą su daina.

Tai buvo viskas, mažiau nei trys tūkstančiai. Daugiau nebeatvyko niekas. Šauksmai ir batų trepsėjimas nutilo už Miesto sienų. Žiūrovai kurį laiką stovėjo tylėdami. Dulkės kabėjo ore, vėjas nurimo ir sunkiai leidosi vakaras. Artėjo saulėlydis, raudona saulė pasislėpė už Mindoluino. Ant Miesto nusileido šešėlis.

Pipinas pakėlė galvą ir pamatė pelenų pilkumo dangų, lyg virš jų kabotų dulkių bei dūmų debesis, pro kurių vos skverbėsi šviesa. Tik vakaruose mirštanti saulė sutelkė paskutines jėgas ir aplink juodą Mindoluino masyvą degė žarijomis nusagstyta liepsna.

- Rūstybėje pasibaigė graži-diena... - tarė hobitas, visai pamiršęs šalia stovintį berniuką.

- Taip bus ir man, jeigu negrįšiu namo iki saulėlydžio varpų, - atsiliepė Bergilis. - Eime! Jau trimituoja uždaryti Vartus.

Susiėmę rankomis jie grįžo į Miestą, paskutinieji praėję pro uždarytus Vartus. Jiems pasiekus Žibintininkų gatvę, niūriai ėmė gausti visų bokštų varpai. Languose užsidedė šviesos, iš kareivinių palei sienas atsklido dainos garsai.

- Lik sveikas šiam kartui, - tarė Bergilis. - Perduok linkėjimus tėvui ir padėkok jam už tai, jog atsiuntė man draugą. Prašau, sugrįžk kuo greičiau. Beveik norėčiau, kad karo nebūtų - mudu galėtume linksmai praleisti keletą dienų. Galėtume nukeliauti į Losarnachą, į mano senelių namus. Pavasarį ten smagu - miškai ir laukai pilni gėlių. Galbūt kada nors vėliau. Jie niekada neįveiks mūsų Valdovo, o mano tėvas labai narsus. Labanaktis ir iki pasimatymo!

Atsisveikinęs su berniuku, Pipinas nuskubėjo atgal į Citadelę. Kelias atrodė netrumpas, jis sukaito ir labai išalko, greitai viską uždengė tamsi naktis. Nė viena žvaigždė nedrįso įdrėksti dangaus. Hobitas pavėlavo vakarienės, bet Beregondas džiaugsmingai jį sutiko ir pasisodinęs šalia išklausinėjo apie sūnų. Pavalgęs Pipinas dar kiek pasėdėjo ir išėjo: apimtas keisto nerimo jis labai norėjo vėl pamatyti Gendalfą.

- Ar surasi kelią? - paklausė Beregondas. Jie sėdėjo mažoje salėje šiaurinėje Citadelės pusėje. - Naktis tamsi, o dar tamsesnė ji tapo, kai buvo įsakyta Mieste užgesinti visus žiburius. Galiu tau perduoti ir kitą įsakymą - rytoj anksti ryte esi kviečiamas pas Lordą Denetorą. Bijau, kad į Trečiąjį Būrį tu nepateksi. Bet tikiuosi "tave dar sykį susitikti. Geros nakties ir ramaus miego!

Kambarėlyje buvo tamsu, tik ant stalo stovėjo mažas žibintas. Gendolfo nebuvo. Pipiną apėmė dar didesnis nerimas. Jis užsilipo ant suolo, pabandė pasižiūrėti pro langą, bet tai buvo tas pats, kas spoksoti į rašalo dėmę. Jis nulipo, uždarė langines ir atsigulė. Kurį laiką Pipinas gulėjo laukdamas grįžtančio Gendolfo, o tada užmigo neramiu miegu.

Naktį jį pažadino šviesa - hobitas pamatė Gendalfą, vaikštantį pirmyn atgal kambaryje už užuolaidos, dengiančios nišą. Ant stalo stovėjo žvakės ir pergamento ritiniai. Jis išgirdo, kaip burtininkas atsiduso ir sumurmėjo:

- Kada sugrįš Faramiras?

- Sveikas, - tarė Pipinas, iškišdamas galvą iš už užuolaidos. - Maniau, kad jau visai mane pamiršai. Džiaugiuosi tave matydamas. Buvo ilga diena.

- Užtat naktis bus per trumpa, - atsakė Gendalfas. - Grįžau čia, nes turiu truputį pabūti ramybėje vienas. Miegok, kol dar gali. Patekęs saulei nuvesiu tave pas Lordą Denetorą. Ne, kai mus pakvies, o ne patekęs saulei. Prasidėjo Tamsa. Aušros nebus.

Antras skyrius
PILKOJO BŪRIO ŽYGIS

Kai Meris sugrįžo pas Aragorną, Gendalfas buvo jau išjojęs, o Žvaigždikio kanopų dundės išnyko tamsoje. Hobitas turėjo tik lengvą ryšulėlį, mat savo mantos buvo netekęs Part Galene. Dabar jis nešėsi tik keletą naudingų daiktų, surastų Izengardo griuvėsiuose. Hasufelis jau buvo pabalnotas. Šalia savo žirgo stovėjo Legolasas su Gimliu.

- Iš Būrio belikome keturiese, - pasakė Aragornas. - Josime drauge. Tačiau ne vieni, kaip planavau anksčiau. Karalius irgi nusprendė pajudėti nieko nelaukdamas. Pasirodžius sparnuotam šešėliui jis nori sugrįžti į kalvas slepiamas nakties.

- O kur tada? - paklausė Legolasas.

- Dar negaliu pasakyti, - tarė Aragornas. - Karalius vyks į savo paties po keturių naktų šaukiamą susirinkimą Edorase. Manau, ten jis išgirs naujienas apie karą ir Rohano Raiteliai išskubės į Minas Tiritą. O aš ir tie, kas su manimi...

- Tikrai aš! - sušuko Legolasas.

- Ir Gimlis taip pat, - pritarė nykštukas.

- Prieš mane driekiasi tamsa, - pasakė Aragornas. - Aš irgi turiu skubėti į Minas Tiritą, bet savo kelio dar nematau. Ilgai laukta valanda artėja.

- Nepalikit manęs! - sušuko Meris. - Iš manęs daug naudos dar neturėjote, bet nenoriu būti numestas nuošaly kaip koks krepšys, kurį prisimins viskam pasibaigus. Nemanau, kad Raiteliai su manimi terliosis. Nors karalius sakė, jog rūmuose turėsiu sėdėti šalia jo ir pasakoti istorijas apie Grafystę.

- Taip, - atsisuko Aragornas, - atrodo, tavo kelias veda kartu su juo, Meri. Bet linksmybių nelauk. Manau, jog dar ilgai Teode-nui neteks ramiai sėdėti Meduselde. Daug vilčių nuvys ši žvabų pavasari.

Netrukus visi pasirengė išvykti: dvidešimt keturi žirgai, Gimlis už Legolaso, Meris priešais Aragorną. Jie greitai šuoliavo naktį. Vos spėjus aplenkti pilkapius šalia Izeno Brastų, iš užnugario atšuoliavo Raitelis.

- Valdove, - tarė jis karaliui, - už mūsų raiteliai. Man pasirodė, jog išgirdau juos brastose. Dabar esu tikras. Jie vejasi mus kiek įkabindami.

Teodenas iš karto liepė sustoti. Raiteliai apsisuko, griebėsi iečių. Aragornas nušoko ant žemės, nukėlė Merį ir išsitraukęs kardą atsis-tojo šalia karaliaus balnakilpės. Eomeras su palyda pridengė užnugarį. Meris jautėsi nereikalingas nešulys net labiau nei įprasta ir galvojo, ką jis darytų, jeigu prasidėtų kautynės. Tarkim, mažą karaliaus palydą apsuptų, įveiktų, o jis paspruktų į tamsą - vienas laukinėse Rohano lygumose, nė nenutuokiantis, kur šitų begalinių tyrų galas.

„Negerai“, - pagalvojo hobitas. Jis išsitraukė kardą ir susiveržė diržą.

Besileidžiantį mėnulį uždengė didelis debesis, bet staiga jis vėl išsivadavo iš jo sparnų. Tada jau visi išgirdo kanopų dundėjimą. Tą pačią akimirką kelyje nuo brastų pasirodė greitai judantys šešėliai. Ant iečių smagalių šen bei ten atsispindėjo mėnulis. Persekiotojų skaičiaus nuspėti negalėjai, bet jų buvo tikrai ne mažiau negu karaliaus palydos.

Likus penkiasdešimčiai žingsnių, Eomeras garsiai sušuko:

- Stokite! Stokite! Kas joja Rohano žeme?

Persekiotojai staigiai sulaikė žirgus. Stoję tylą, mėnulio šviesoje buvo matyti, kaip vienas jų nulipo žemėn ir ėmė lėtai artintis. Delnu į priekį kaip taikos ženklas atgręžta ranka buvo balta, bet karaliaus vyrai tvirčiau suėmė ginklus. Už dešimties žingsnių žmogus sustojo. Aukštas, tamsus šešėlis. Tada nuskambėjo skardus jo balsas:

- Rohanas? Jūs sakėte Rohanas? Tai gera žinia. Mes atvykome iš toli ir ieškome šitos šalies.

- Jau radote ją, - atsakė Eomeras. - Įžengėte į mūsų kraštą kirtę upės brastas. Bet tai Karaliaus Teodeno šalis. Be jo leidimo niekas po ją nekeliauja. Kas jūs tokie? Ir kur skubate?

- Aš esu Halbaradas Dunadanas, Pėdsekys iš Siaurės. - Mes ieško-me tokio Aragorno, Aratorno sūnaus - girdėjome, kad jis Rohane.

- Radote ir jį! - sušuko Aragornas. Atidavęs vadžias Meriui jis nubėgo priekin ir apkabino atvykėlį. - Halbaradai! - kvatojo jis. - Iš visų džiaugsmų menkiausiai tikėjausi šito!

Meris su palengvėjimu atsiduso. Jis jau manė, kad tai paskutinė Sarumano apgaulė - užpulti karalių su menka palyda. Bet dabar atrodė, jog žūti už Teodeną kol kas nereikės. Tad įsikišo kardą į makštį.

- Viskas gerai, - atsisukdamas tarė Aragornas. - Čia mano giminės iš tolimos šalies, kur aš gyvenau. Bet kodėl jie čia ir kiek jų, papasakos pats Halbaradas.

- Su manimi trisdešimt vyrų, - atsakė Halbaradas, - visa paskubomis surinkta giminė, taip pat broliai Eladanas ir Elrohiras, norėję vykti į karą. Gavę tavo šaukimą atvykome taip greitai, kaip tik galėjome.

- Bet aš jūsų nešaukiau, - nustebo Aragornas. - Nebent mintyse. Mano mintys dažnai grįždavo pas jus, ypač šianakt, bet šauklių aš nesiunčiau. Tačiau negaiškim! Aptarsim tai vėliau. Mes skubame, o kelias pavojingas. Jeigu karalius leis, jokime kartu.

Teodenas nuoširdžiai nudžiugo.

- Puiku! - tarė jis. - Jeigu tavo giminaičiai nors truputį panašūs į tave, lorde Aragornai, trisdešimt tokių riterių bus galinga jėga.

Raiteliai vėl pajudėjo pirmyn. Aragornas jojo su Dunadanais, kalbėdamasis apie naujienas šiaurėje bei pietuose. Elrohiras tarėjam:

- Aš tau atnešu žinią nuo mano tėvo: „Laiko maža. Jei skubi, prisimink Mirusiųjų Takus“.

- Mano troškimams išsipildyti laiko visada buvo maža, - atsakė Aragornas, - bet turėčiau nepaprastai skubėti, kad pasukčiau tuo keliu.

- Netrukus pamatysime, - tarė Elrohiras. - Geriau nekalbėkime apie tokius dalykus kelyje!

Halbarado Aragornas paklausė:

- Ką tu neši, broli? -Jis matė, jog vietoj ieties Dunadanas rankoje laikė ilgą lazda, tarsi vėliavą, stipriai susuktą į juodą audeklą ir surištą daugybe raiščių.

- Tai dovana, kurią tau nešu nuo Rivendeilo Valdovės, - atsakė Halbaradas. - Ji slaptai ir ilgai gamino šį daiktą. Ji taip pat siunčia

savo žodžius: „Laiko maža. Arba išauš mūsų viltis, arba visos viltys žus. Siunčiu tau tai, kas skirta tau. Lik sveikas, Elfų Berile!“ Aragornas atsakė:

- Dabar žinau, ką neši. Kurį laiką dar panešką už mane! -jis nusišuko, nukreipė žvilgsnį į šiaurę po didelėmis žvaigždėmis. Aragornas nutilo ir nebesakė nė žodžio, kol pasibaigė nakties kelionė.

Naktis artėjo į pabaigą, rytuose dangus jau pilkėjo, kai jie pagaliau išjojo iš Giliojo Slėnio ir sugrįžo į Hornburgą. Ten jie trumpai pailsėjo bei pasitarė.

Meris miegojo tol, kol jį pakėlė Legolasas su Gimliu.

- Saulė jau aukštai, - tarė Legolasas. -Visi seniai atsikėlė. Eime, pone tinginy, kol galime, apžiūrėkime šią vietą!

- Prieš tris naktis čia vyko mūšis, - tarė Gimlis, - mes su Legola-su žaidėme žaidimą, kurį laimėjau tik vieno orko persvara. Einam pažiūrėti! Be to, čia yra olų, Meri, nuostabių olų! Kaip manai, Legolasai, ar pavyks jas pamatyti?

- Ne, neturime laiko! - atsakė elfas. - Negadinkime išpūdžio skubėdami. Aš pažadėjau tau čia sugrįžti, kai įsivyras taika bei draugystė. Bet jau vidurdienis, kiek girdėjau, greitai valgysim ir iškeliausim.

Meris atsistojo, nusižiovavo. Poros valandų miego jam nepakako, hobitas jautėsi pavargęs ir liūdnas. Jis pasiilgo Pipino, be to, jautėsi visiškai nereikalingas, kitiems planuojant kažkokius skubius reikalus, kurių jis net kaip reikiant nesuprato.

- Kur Aragornas? - paklausė jis.

- Aukštojoje Burgo salėje, - atsiliepė Legolasas. -Jis nei miegojo, nei ilsėjosi. Nuskubėjo ten prieš porą valandų, pasakęs, jog turi kažką apmąstyti. Su savimi pasiėmė tik giminaitį Halbaradą. Jį kankina kažkokios sunkios dvejonės, o gal rūpesčiai.

- Keista kompanija, tie atvykėliai, - tarė Gimlis. - Aukšti ir valdingi, šalia jų Rohano Raiteliai atrodo beveik berniukai. Niūrūs, tylūs, akmeniniais veidais, beveik kaip pats Aragornas.

- Bet jie ir mandagūs kaip Aragornas, kai prabyla, - tarė Legolasas. - Ar matėte brolius Eladaną su Elrohiru? Jų veidai ne tokie

rūstūs kaip kitų, jie dailūs ir liekni kaip elfų valdovai. Nieko kito ir negali tikėtis iš Elrondo sūnų.

- Kodėl jie čia? Ar ką nors girdėjote? - paklausė Meris. Jis jau spėjo apsirengti, užsimesti ant pečių pilką apsiaustą ir trijulę pasuko link sudaužytų Burgo vartų.

- Pats girdėjai, jie atsiliepė į kvietimą, - tarė Gimlis. - Į Riven-deilą atėjo žinia: „Aragornui reikia pagalbos. Tegu Dunadanai joja į Rohaną!“ Bet jie nežino, iš kur atėjo ši žinia. Spėju, kad ją pasiuntė Gendalfas.

- Ne, Galadrielė, - paprieštaravo Legolasas. -Juk ji jau per Gendalfą siuntė savo žodžius Pilkajam Būriui iš Šiaurės.

- Taip, teisingai, - sutiko nykštukas. - Miško Valdovė! Ji skaito mūsų širdis ir žino troškimus. Kodėl mes nepaprašėme savo giminių pagalbos, Legolasai?

Atsistojęs prieš vartus Legolasas skvarbiomis akimis nužvelgė šiaurę ir rytus, jo šviesus veidas aptemo.

- Nemanau, kad kas nors atvyktų, - tarė jis. -Jiems nereikia joti į karą - karas pats atėjo į jų žemes.

Kurį laiką trys bičiuliai žingsniavo drauge, aptarinėdami mūšį. Nuo sudaužytų vartų jie nusileido žemyn, praėjo kritusiųjų pilkapius šalia kelio ir, atsistoję ant Helmo Griovio, pažvelgė žemyn į Daubą. Ten jau dunksojo Mirusiųjų Plynaukštė, akmenuota, tamsi ir aukšta, aplink ją aiškiai matėsi huornų ištrypta žolė. Dunžemiečiai su Burgo igulos vyrais dirbo prie Griovio, laukuose bei prie apdaužytų sienų, tačiau visur tvyrojo keista tylą: pavargęs slėnis išsėjos po sunkios audros. Netrukus jie apsisuko ir nuėjo pietų į Burgo salę.

Ten jau sėdėjo karalius. Vos jiems įėjus, jis pasišaukė Merį ir pasisodino šalia savęs.

- Ne taip aš ketinau šnekėtis, - tarė Teodenas. - Šita salė menkai teprimena mano gražiuosius namus Edorase. Tavo draugo, kuris turėtų būti čia, taip pat nėra. Bet gali praeiti daug laiko, kol mudu susėsime už aukštų Meduseldo stalų - ten grįžęs laiko puotoms neturėsiu. Tačiau negalvokim apie tai! Valgykime, gerkime ir pasikalbėkime, kol dar galime. O tada josi drauge su manimi.

- Tikrai? - džiugiai nustebo Meris. - Būtų nuostabu! - Jis dar

niekada niekam nesijautė toks dėkingas. - Maniau, kad aš tik painiojuosi visiems po kojomis, - sumikčiojo jis, - bet kiek galėdamas norėčiau jums padėti.

- Neabejoju, taip ir bus, - tarė karalius. - Aš turiu tau puikų kalvų ponį. Mūsų keliais jis tave neš ne prasčiau nei bet kuris žirgas. Iš Burgo josime ne lyguma, o kalnų takais. Į Edorasą atvyksi-me iš Dunharo pusės, kur manęs laukia Eovyna. Jei nori, būsi mano ginklanešys. Eomerai, ar šiuose rūmuose yra ginklų, tinkančių mano ginklanešiui?

- Čia nėra didelio ginklų sandėlio, valdove, - atsiliepė Eomeras. - Galbūt surastume jam tinkantį lengvą šalmą, bet tokio dydžio kardo ar šarvų neturėsime.

- Aš turiu kardą, - tarė Meris, ropšdamasis nuo krėslo ir iš juodų makštų išsitraukdamas savo mažą žibantį ginklą. Staiga jį apėmė meilė senajam karaliui, hobitas priklaupė ant kelio, paėmė karaliaus ranką ir pabučiavo ją.

- Ar galiu padėti Meriadoko iš Grafystės kardą prie tavo kojų, karaliau Teodenai? - paklausė jis. - Ar priimsi mano tarnybą?

- Priimsiu su džiaugsmu, - atsakė karalius ir uždėjęs ilgas rankas ant rudaplaukės hobito galvos palaimino jį. - Stokis, Meriado-kai, Rohano kary iš Meduseldo namų! - tarė jis. - Imk savo kardą ir teatneša jis tau sėkmę!

- Kaip tėvas būsi man, karaliau, - tarė Meris.

- Deja, neilgai, - atsiduso Teodenas.

Valgydami jie šnekučiavosi tarpusavyje, kol prabilo Eomeras:

-Jau arti valanda, kai reikės keliauti, valdove, - tarė jis. - Ar liepti vyrams pūsti ragus? Tačiau kur Aragornas? Jo vieta tuščia, jis nevalgė.

- Mes pasirengsime išjoti, - pasakė Teodenas. - Perduokite lordui Aragornui, kad išvykstame.

Karalius su savo sargyba ir Meriu prie šono palypėjo žemyn nuo Burgo vartų. Ten pievoje rinkosi raiteliai. Daugelis jų jau buvo raiti. Būrys turėjo būti didelis, nes Burge karalius paliko tik mažą igulą, o visi likusieji jojo į susirinkimą Edorase. Tūkstantis iečių jau išjojo naktį, su karaliumi turėjo vykti dar apie penkis šimtus, dauguma vyrų iš Vestfoldo laukų ir slėnių.

Siek tiek atokiau tyliai sėdėjo pėdsekiai, ginkluoti ietimis, lan-
kais ir kardais. Jie dėvėjo tamsiai pilkus apsiaustus su ant
šalmų užleistais gobtuvais. Pėdsekių žirgai buvo stiprūs,
išdidūs, tačiau šiurkštaus plauko, vienas jų stovėjo be raitelio - iš
Siaurės atgabentas Aragorno žirgas Roherynas. Visoje pėdsekių
aprangoje nebuvo nei blizgančių brangakmenių, nei aukso,
raiteliai nenešiojo jokių skiriamųjų ženklų, tik ties kairiu petimi
buvo susisegę apsiaustus sidabrine sege - spinduliuojančia
žvaigžde.

Karalius užlipo ant savo žirgo, Baltakarčio, šalia, ant ponio, var-
du Styba, sėdėjo Meris. Pagaliau pro vartus išėjo Eomeras,
Aragor-nas ir Halbaradas, nešini tvirtai į juodą audeklą susukta
lazda, bei du aukšti nenusakomo amžiaus vyrai. Elrondo sūnūs
buvo panašūs kaip du vandens lašai: tamsiaplaukiai, pilkaakiai,
elfiškų veido bruožų. Po vienodais sidabriškai pilkais apsiaustais
broliai dėvėjo vienodus švytinčius šarvus. Už jų ėjo Legolasas su
Gimliu. Tačiau Meris žiūrėjo tik į Aragorną, negalėdamas
atitraukti žvilgsnio. Aragornas siaubingai pasikeitė - tarsi per
vieną naktį žmogų būtų prislėgusi daugelio metų našta. Jo
veidas buvo rūstus, pavargęs, papilkėjęs.

- Mane kankina abejonės, valdove, - tarė jis, priejęs prie kara-
liaus. - Girdėjau keistus žodžius ir iš tolo regiu naujus pavojus.
Aš daug mažiau - rodosi, privalau pakeisti savo kelionės tikslą.
Pasakyk, Teodenai, kiek ilgai jūs josite iki Dunharo?

- Dabar jau visa valanda po vidudienio, - tarė Eomeras, - į Pilį
turėtume atvykti trečios dienos vakare. Tada mėnulio pilnatis
jau bus viena diena senesnė ir kitą dieną įvyks karaliaus sušauk-
tas susirinkimas. Jei norime sukaupti Rohano jėgas, greičiau joti
negalime.

Kurį laiką Aragornas tylėjo.

- Trys dienos, - sumurmėjo jis, - o Rohano karių surinkimas
bus tik prasidėjęs. Suprantu, jog greičiau nepavyks.

Aragornas pakėlė galvą- buvo matyti, kad jis apsisprendė,
nes jo veidas pragiedrėjo.

- Tau leidus, valdove, - tarė Aragornas, - aš ir mano giminė
skubėsime į kitą susirinkimą. Turime joti savo keliu ir nebesislėpti.
Slėpynių laikas baigėsi. Trumpiausiu keliu aš josiu į rytus - pasuk-
siu Mirusiųjų Takais.

- Mirusiųjų Takais? - šuktelėjo suvirpėjęs Teodenas. -
Kodėl kalbi apie juos?

Atsisukęs Eomeras pasižiūrėjo į Aragorną, Meriui pasirodė,
jog netoliese sėdėjusių raitelių veidai nubalo.

-Jeigu tokie takai išties yra, - tęsė Teodenas, -jie prasideda
Dunhare. Bet niekas gyvas negali ten įeiti.

- Aragornai, bičiuli mano! - tarė Eomeras. - Aš tikėjausi, jog į
šį karą josime drauge, bet jei tu ieškai Mirusiųjų Takų, tuomet
mums teks skirtis, ir vargu ar dar kada pasimatysime šiame
pasaulyje.

- Aš vis tiek renkuosi šį kelią, - pakartojo Aragornas. - O
tau, Eomerai, sakau, jog mūsųje mes dar susitiksime, nors mus ir
skirtų viso Mordoro pulkai.

- Daryk kaip nori, lorde Aragornai, - pasakė Teodenas. - Gal-
būt tai tavo lemtis - keliauti keistais takais, kuriais žengti niekas
nedrįsta. Man skaudu su tavim išsiskirti, mano jėgos silpnėja, bet
dabar mes turime nedelsdami skubėti kalnų keliais. Lik sveikas!

- Lik sveikas, valdove! - atsakė Aragornas. -Jokite į didžią šlo-
vę! Lik sveikas, Meri! Palieku tave geroje rankose, geresnėse nei
tikėjomės medžiodami orkus Fangorne. Aš tikiuosi, Legolasas
ir Gimlis su manimi dar pamedžios. Mes tavęs nepamiršime.

- Viso geriausio, - tarė Meris ir nerado daugiau žodžių. Jis
jautėsi labai mažas, sutrikęs, prislėgtas keistų žodžių. Labiau
nei kada nors jam trūko neužgesinamo Pipino linksmumo.
Raiteliai buvo pasiruošę, jų žirgai tryptčiojo, hobitas norėjo,
kad viskas įvyktų kuo greičiau.

Teodenas kažką pasakė Eomerui, šis iškėlė ranką, garsiai sušuko
ir tą pat akimirką raiteliai pajudėjo. Jie kirto Griovį, nusileido žė-
myn į Daubą, staigiai pasuko į rytus ir nujojo keliu, kuris kokią my-
lią raitėsi aplink kalvas, sukosi į pietus ir nyko į jėgą. Aragornas už-
jojo ant Griovio pylimo ir žiūrėjo į tolį, kol karaliaus vyrai nusilei-
do giliai į slėnį. Tada jis pasisuko į Halbaradą.

- Štai iškeldavai trejetas, kurį aš myliu, ir mažiausias yra ne ma-
žiaus svarbus, - tarė Aragornas. -Jis nežino, kas jo laukia, o jei ži-
notų, vis tiek keliautų toliau.

- Grafystės tauta yra maža, bet vertinga, - atsiliepė Halbara-
das. -Jie nežino, kaip nelengva saugoti jų sienas, tačiau
negalima už tai ant jų pykti.

- O dabar mūsų likimai susipynė, - pridūrė Aragornas. - Deja, vėl turime skirtis. Na, truputį užkąsiu, tada skubėsime ir mes. Legolasai, Gimli, einam! Valgydamas noriu su jumis pasišnekėti.

Kartu jie grįžo į Burgą, bet atsisėdęs už stalo Aragornas kurį laiką tylėjo, o kiti laukė jo prabylant.

- Nagi! - neišlaikė Legolasas. - Kalbėk, nusiramink ir atsikratyk niūrių minčių! Kas atsitiko tada, kai pilką rytą atvykome į šią niūrią vietą?

- Kova, kurioje pavargau labiau nei mūšyje dėl Hornburgo, - atsakė Aragornas. - Aš žiūrėjau į Orthanko Akmenį, draugai.

- Tu žiūrėjai į tą prakeiktą raganių akmenį?! - su išgąsčiu bei nuostaba sušuko Gimlis. -Ar tu ką nors pasakei... jam? Net Gendalfas bijojo to susitikimo.

- Tu pamiršti su kuo kalbi," - rūščiai tarė Aragornas, jo akys sužaibavo. - Argi aš nepaskelbiau savo titulo prie Edoraso durų? Negi galėčiau jam ką nors išduoti? Ne, Gimli, -jau tyliau kalbėjo jis, rūstis dingo nuo Aragorno veido. Dabar žmogus atrodė tarsi būtų dirbęs daug bemiegių naktų. - Ne, draugai, aš esu teisėtas Akmens šeimnininkas ir turiu teisę bei jėgą juo naudotis, bent taip man atrodo. Teisės niekas nuginčyti negali. Jėgos pakako... vos vos.

Jis giliai atsikvėpė.

- Kova buvo sunki, nuovargis neskuba praeiti. Aš jam nieko nepasakiau, o galų gale palenkiau Akmenį savo valiai. Jau vien tai jam yra stiprūs smūgis. Jis mane atpažino. Taip, pone Gimli, jis mane matė, tik ne tokiu pavidalu, koku matai tu. Jeigu jis tuo pasinaudos, vadinasi, aš padariau klaidą. Bet kažin. Jo širdis sudrebėjo, sužinojusi, jog aš esu gyvas ir vaikštau šia žeme, nes iki šiol jis to nežinojo. Akys Orthanke nemato kiaurai Teodeno šarvų, tačiau Sauronas nepamiršo Izilduro ir Elendilo kardo. Jo didžiųjų planų išsipildymo valandą pasirodo Izilduro ainis ir Kardas - aš jam parodžiau perkaldintą ginklą. Jis dar ne toks galingas, kad pakiltų aukščiau baimės, ne, jį amžinai graužia abejonės.

- Vis dėlto jo jėga didžiulė, - tarė Gimlis. - Ir dabar jis smogs greičiau.

- Skubotas smūgis dažnai nueina perniek, - tarė Aragornas. - Reikia spausti Priešą ir nelaukti, kol jis pajudės. Matote, draugai, įvaldęs Akmenį aš sužinojau daug dalykų. Pamačiau rimtą pavojų

Gondorui, nelauktą, ateinantį iš pietų ir atimsiantį didelę dalį jėgos, skirtos Minas Tiritui ginti. Jeigu šios grėsmės neatremsime, Miestas kris greičiau nei per dešimt dienų.

- Vadinasi, jis kris, - pasakė Gimlis. - Kokios pagalbos galima prašyti, ir kas suspėtų atvykti per tokį laiką?

- Pagalbos nebus, todėl turiu vykti pats, - tarė Aragornas. - Bet per kalnus yra vienintelis kelias, galintis mane išvesti į pakrančių žemes, kol dar ne viskas prarasta. Tai yra Mirusiųjų Takai.

- Mirusiųjų Takai! - pakartojo Gimlis. - Tai blogas vardas. Rodosi, jis nelabai pradžiugino Rohano vyrus. Ar gali gyvieji eiti tuo keliu ir nežūti? Net jei pavyktų praeiti, ką keletas kardų gali padaryti prieš Mordoro galybę?

- Nuo rohirimų atėjimo žmonės niekada nevaikščiojo tais takais, - tarė Aragornas. -Jiems jie yra užverti. Bet tamsią valandą jais gali pasinaudoti Izilduro ainis, jeigu tik jis išdrįs. Paklauskite! Štai žodžiai, kuriuos nuo savo tėvo, Rivendeilo išminčiaus, man perdavė Elrondo sūnūs: „Tegu Aragornas atsimeina pranašystę ir Mirusiųjų Takus".

- O ką sako pranašystė? - paklausė Legolasas.

- Štai kaip Arvedujo, paskutiniojo Fornosto karaliaus, laikais kalbėjo Pranašas Malbetas, - tarė Aragornas:

*Ten virš žemės driekiasi ilgas šešėlis, vakarus
užkloja tamsos sparnai. Bokštas jau dreba, prie
karalių kapų artėja lemtis. Ir mirę pabunda;
ateina žodlaužių valanda: prie Erecho Akmens
jie vėl atsistos ir išgirs rago garsą, aidintį
kalnuos. Kieno tas ragas bus? Kas juos pašauks
iš pilkos prieblandos - pamirštus žmones?
Išpėdinis to, kuriam jie prisiekė šventai. Iš
šiaurės jis ateis, būtinybė jį atves: pro Duris į
Mirusiųjų Takus.*

- Tamsūs keliai, - atsiduso Gimlis, - ir dar tamsesni žodžiai.

- Jeigu pasistengtum juos suprasti, kviesčiau tave kartu, - tarė

Aragornas. - Toks yra mano kelias. Ne iš džiaugsmo juo suku - mane veda būtinybė. Todėl rinktis palieku tau, nes mūsų lauks vargas, baimė ir dar baisesni dalykai.

- Su tavimi aš eisiu net į Mirusiųjų Takus, kad ir kur jie vestų, - atsakė Gimlis.

- Aš irgi, - pridūrė Legolasas. - Aš nebijau mirusiųjų.

- Tikiuosi, pamiršti žmonės nebus pamiršę kautis, - šyptelėjo Gimlis, - kitaip kam gi juos trukdyti.

- Tai sužinosim tik pasiekę Erechą, - tarė Aragornas. -Jie sulaužė priesaiką kautis prieš Sauroną, todėl turės kautis. Ereche dar tebestovi juodas obeliskas, kurį, kaip buvo sakoma, iš Numenoro atgabeno Izilduras. Obeliskas stovėjo ant kalvos - priėjo Kalnų Karalius prisiekė ištikimybę Izildurui Gondoro karalystės pradžioje. Sauronui sugrįžus ir sustiprėjus, Izilduras pakvietė Kalnų žmones įvykdyti savo priesaikos, tačiau jie nepakluso, nes Tamsos Metais garbino Sauroną. Tada Izilduras tarėjų karaliui: „Tu būsi paskutinis karalius. O jei Vakarai pasirodys stipresni už Juodąjį Valdovą, tekrinta prakeikimas ant tavęs ir tavo tautos - niekada nesiilsėsite, kol neįvykdysite priesaikos. Šitas karas truks nesuskaičiuojamus metus -jūs dar būsite pašaukti". Pabūgę Izilduro rūstybės, jie pabėgo ir nesiryžo kariauti už Sauroną. Jie pasislėpė kalnuose, nebendravo su kitais žmonėmis ir po truputį nyko. Todėl aplink Erecho Kalvą bei kitas vietas, kuriose gyveno šie žmonės, sklando Nemiegančių Mirusiųjų siaubas. Bet man gyvieji nepadės, tad teks eiti šiuo keliu.

Jis atsistojo.

- Pirmyn! - šūktelėjo Aragornas. Jo kardas sublizgo prietamsėje Burgo salėje. - Prie Erecho Akmens! Aš eisiu Mirusiųjų Takais. Kas nori, teeina su manimi!

Legolasas su Gimliu nieko nepasakė, tik pakilo ir nusekė paskui Aragorną iš salės. Laukėjų laukė tylūs Pėdsekiai, užsimetę gobtuvus. Legolasas su Gimliu atsisėdo ant žirgo. Aragornas užšoko ant Roheryno. Halbaradas iškėlė didelį ragą ir jo garsas nuaidėjo Helmo Dauboje: Dunadanai šoko pirmyn ir tarsi griausmas nudundėjo žemyn Slėniu. Daubos ir Burgo įgula su nuostaba žvelgė jiems pavymui.

Kol Teodenas lėtai keliavo kalnų takais, Pilkasis Būrys lėkė lygumomis. Kitos dienos popietę jis pasiekė Edorą, ten trumpai stabtelėjo, pakilo slėniu aukštyn ir su tamsa atsidūrė Dunhare.

Juos su džiaugsmu pasitiko ledi Eovyna. Ji nebuvo mačiusi galingesnių vyrų už Dunadanus ir Elrondo sūnus, tačiau jos akys negalėjo atsitraukti nuo Aragorno. Susėdę vakarieniauti jie šnekučiavosi - Eovyna sužinojo viską, kas įvyko išėjus Teodenui. Ji buvo girdėjusi tik tolimus gandas, tad mergina žibančiomis akimis klausėsi apie mūsų Helmo Dauboje, priešų žudynes ir Teodeno riterių ataką.

Pagaliau ji tarė:

- Lordai, jūs pavargote ir dabar turite pailsėti. Per tokį trumpą laiką nespėjome geriau pasiruošti, bet rytoj būsite priimti svetinčiau.

Aragornas atsiliepė:

- Ne, ponias, nesivarginkite dėl mūsų! Jei galėsime čia pernaktuoti ir ryte gauti pusrytį, to visai pakaks. Aš joju su labai skubia užduotimi - turime išvykti su pirmąja ryto šviesa.

Eovyna nusišypsojo ir tarėjam:

- Tuomet, lorde, pasielgėte labai maloningai, pasukdamas tiek mylių iš kelio, kad tremtyje atsidūrusiai Eovynai atneštumėte naujienas.

- Niekas nepavadinotų tokios kelionės tuščia, - pasakė Aragornas, - bet, mieloji ponias, aš būčiau čia nevykęs, jeigu ne kelias, kuris mane veda į Dunharą.

Ji atsakė kaip žmogus, kuris jaučia išgirsią blogas naujienas:

- Tada, lorde, išklydai iš kelio, nes iš Heroudeilo nėra kelių į pietus ar rytus, tau teks grįžti atgal.

- Ne, ponias, - pasakė Aragornas, - aš neišklydau iš kelio. Keliaudavau šiomis žemėmis jau tada, kai dar nebuvai gimusi. Iš šio slėnio yra kelias, kelias manasis. Rytoj aš josiu Mirusiųjų Takais.

Pritrenkta Eovyna žiūrėjo į Aragorną, jos veidas nublyško, ji neištare nė žodžio. Kurį laiką jie valgė tyloje.

- Aragornai, - pagaliau tarė ji, - ar tavo užduotis - ieškoti mirties? Tame kelyje nieko kito nerasi. Jie neleidžia gyviesiems praeiti.

- Bet gal leis praeiti man? - paklausė Aragornas. - Aš tam ryšiuosi. Joks kitas kelias man netinka.

- Tai beprotybė, - papurtė galvą ji. - Su tavimi keliauja tvirti, šaunūs vyrai, kuriuos turėtum vesti ne į tamsą, o į karą, kur jie reikalingi. Maldauju tavęs pasilikti ir joti kartu su mano broliu. Tada mūsų širdys džiaugsis, o viltis bus skaistesnė.

- Tai ne beprotybė, ponია, - atsakė jis, - aš einu paskirtu keliu. Mano palydovai kelią renkasi laisva valia - jei jie nori pasilikti ir joti su rohirimais, tegu taip ir padaro. O aš keliausiu Mirusių Takais, net jei likčiau vienas.

Jie daugiau nieko nekalbėjo, valgė tylėdami, bet Eovyna nenuleido akių nuo Aragorno. Kiti matė, kaip ji kankinasi. Pagaliau svečiai pakilo, padėkojo poniai už rūpestį ir išėjo ilsėtis.

Aragornui buvo skirtas kambarys kartu su Legolasu ir Gimliu. Kai bendražygiai įėjo vidun, netikėtai jį pašaukė ledi Eovyna. Aragornas pasisuko ir pamatė ją, stovinčią prieblandoje. Mergina vilkėjo baltus drabužius, jos akys liepsnojo.

- Aragornai, - pasakė ji, - kodėl renkiesi šitą mirtiną kelią?

- Aš privalau jį rinktis, - atsakė jis. - Tik taip turiu vilties atlikti savo užduotį kare prieš Sauroną. Aš neieškau pavojingų kelių, Eovyna. Jeigu eičiau ten, kur liepia širdis, jau seniai vaikščiočiau po gražiuosius Rivendeilo slėnius toli šiaurėje.

Ji patylėjo, tarsi svarstydamą, ką tai galėtų reikšti. Tada staiga paėmė Aragorno ranką.

- Tu rūstus ir ryžtingas, - tarė ji, - kaip dera šlovingam vyrui. - Eovyna stabtelėjo. - Lorde, jei privalai keliauti, leisk man eiti su tavimi. Aš pavargau slėptis kalnuose, noriu išvysti pavojus, noriu kovoti.

- Tavo pareiga rūpintis savo žmonėmis, - trumpai atsakė Aragornas.

- Aš pernelyg dažnai girdėjau apie pareigas! - sušuko ji. - Bet esu iš Eorlo Namų, esu jų gynėja, o ne sugižusi auklė! Aš pakankamai ilgai gyvenau virpančiomis kojomis. Dabar, berods, jos nebevirpa, argi negaliu gyventi kaip noriu?

- Nedaug kas vertas tokios garbės, - pasakė jis. - O tu, ponია, argi nepriėmei atsakomybės už savo tautą, kol sugrįš valdovas? Jei tavo vietoje būtų pasirinktas koks maršalas ar kapitonas, jis negalėtų atsisakyti tokios atsakomybės - patiktų ji jam ar ne.

- Kodėl visada lieku aš? - su kartėliu paklausė ji. - Negi visą gy-

venimą tūnosiu užnugaryje, kai Raiteliai kovos, prižiūrėsiu namus, kad grįžę su šlove jie rastų valgių bei nakvynę?

- Gali greitai ateiti laikas, - pasakė Aragornas, - kai niekas negrįš. Tada reikės drąsos be šlovės, nes niekas neprisimins žygdarbių paskutiniame mūšyje už savo namus. Bet ar žygdarbiai bus mažiau šlovingi, jei jų niekas neapdainuos?

O ji atsakė:

- Visi tavo žodžiai reiškia tik viena - esu moteris ir mano darbas likti namuose. O kai vyrai garbingai žus mūšyje, galėsiu sudegti tuose namuose, nes jų niekam nebereikės. Bet aš iš Eorlo Namų, o ne samdoma tarnaitė. Aš galiu joti ir laikyti kardą. Aš nebijau nei skausmo, nei mirties.

- Ko gi tu bijai, ponია? - paklausė jis.

- Narvo, - tarė Eovyna. - Likti už grotų, iki pasensiu ir nei norėsiu, nei galėsiu kautis ar atlikti žygdarbius.

- O man patari nekeliauti pasirinktu keliu, nes jis pavojingas?

- Tai vieno kario patarimas kitam. Aš neliepiu tau sprukti nuo pavojaus, bet joti į mūšį, kur tavo kardas laimės šlovę ir pergalę. Man skaudu, kad tai, kas didinga ir puiku, gali pražūti be naudos.

- Ir man, - tarė jis. - Todėl sakau tau, ponია - pasilik! Pietuose tau darbų nėra.

- Kaip ir tiems, kurie keliauja su tavimi. Jie vyksta tik todėl, kad negali skirtis - nes tave myli.

Eovyna apsisuko ir išnyko naktį.

Kai danguje pasirodė pirmoji šviesa, tačiau saulė dar neperkopė aukštų gūbrių rytuose, Aragornas susiruošė išvykti. Būrys jau laukė. Jis ruošėsi šokti į balną, kai atsisveikinti atėjo ledi Eovyna. Buvo apsirėngusi kaip Raitelis ir prisisėgusi kardą. Rankoje mergina nešė taurę, prie kurios priglaudė lūpas, truputį nugėrė ir, palinkėjusi jiems gero kelio, perdavė taurę Aragornui. Jis nugėrė tardamas:

- Lik sveika, Rohano Valdove! Geriu už jūsų Namų sėkmę, už tave ir visus tavo žmones. Perduok savo broliui - ten, už šešėlių, mes vėl susitiksime!

Salia buvusiems Legolasui ir Gimliui pasirodė, jog ji pravirko. Rūsčiame, išdidžiame jos veide ašaros atrodė dar gaudžiau. Bet ji tarė:

- Aragornai, ar tu keliausi?

- Taip, - atsakė jis.

- Ar leisi man keliauti kartu, kaip aš tavęs prašiau?

- Neleisiu, ponias, - pakartojo jis. - Negaliu to daryti be karaliaus ir tavo brolio leidimo, o jie iki rytojaus negrįš. Man brangi kiekviena valanda, kiekviena minutė. Lik sveika!

Tada ji suklupo tardama:

- Maldauju tavęs!

- Ne, ponias, - pasakė Aragornas ir paėmęs ją už rankos pakėlė. Jis pabučiavo jos ranką, šoko į balną ir neatsigręždamas nujojo. Tik jo draugai ir esantys šalia matė, kokį didelį skausmą jis išsiveža.

Sugniaužusi kumščius Eovyna stovėjo tarsi akmeninė statula ir žvelgė įkandin, kol juos paslėpė tamsūs Dvimorbergo, Vaiduoklių Kalno, šešėliai. Ten buvo Mirusiųjų Vartai. Raiteliai išnyko iš akių, ji apsisuko ir klupčiodama tarsi akla grįžo į savo kambarį. Išsiskyrimo nematė niekas iš jos žmonių - jie visi susislėpė ir nepasirodė iki įdienojo, o pašėlę nepažįstamieji dingo.

- Elfų šmėklos, - kuždėjosi kai kurie. - Tegu keliauja kur nori, į tamsias vietas, tegu niekada negrįžta. Ir be jų laikai sunkūs.

Viskas buvo pilka jiems jojant, nes saulė dar neperkopė juodų Vaiduoklių Kalno gūbrių priešakyje. Jodami tarp senų kelio stulpų jie pasiekė Dimholtą. Tylus siaubas apėmė žmones. Ten, juodų medžių prieblandoje, kurios net Legolasas negalėjo pakęsti, jie rado laukymę prie pat kalno šlaitų. Tiesiai prieš juos tarsi likimo pirštas stovėjo vienišas akmuo.

- Kraujas stingsta, - pasakė Gimlis, bet kiti tylėjo, jo balsą sugėrė drėgni eglių spygliai po kojomis. Žirgai išsigando grėsmingo akmens - raiteliams teko nultipti žemėn ir juos apvesti aplink. Taip jie pagaliau pasiekė slėnio dugną, kur stovėjo aukšta akmeninė siena, o joje tarsi nasrai naktyje žiojėjo Tamsiosios Durys. Virš plačios jų arkos išraižyti ženklai buvo per blankūs įskaityti, bet nuo jų kaip pilki garai į žmones plūdo baimė.

Būrys sustojo, vienintelio Legolaso širdis nevirpėjo, nes jam žmonių šmėklos siaubo nekėlė.

- Tai blogio durys, - tarė Halbaradas. - Už jų slypi mano mirtis. Aš eisiu bet kuriuo atveju, bet žirgai neišdrįs.

- Mes turime eiti, vadinasi, eis ir žirgai, - pasakė Aragornas. - Jeigu prasibrausime pro tamsą, sutrumpinsime kelią šimtais mylių, o kiekviena prarasta valanda artina Saurono triumfą. Paskui mane!

Aragornas rodė kelią - tą valandą jo valios jėga buvo tokia stipri, kad visi Dunadanai bei jų žirgai sekė paskui. Pėdsekių žirgų meilė savo šeiminkams buvo išties nenusakoma - su jais gyvuliai pasiryžo ištverti net ir Durų siaubą. Vienintelis Arodas, Rohano žirgas, atsisakė įeiti. Jis stovėjo ir drebėjo iš baimės taip, kad vyrai negalėjo į jį žiūrėti. Legolasas uždėjo ranką ant žirgo akių, kažką sušnibždėjo ir žirgas leidosi įvedamas į kankinančią tamsą. Lauke liko vienintelis Gimlis.

Jo keliai virpėjo, nykštukas siuto pats ant savęs.

- To dar negirdėjau! - putojo jis. - Elfas lenda į požemį, o nykštukas nedrįsta! - Su tais žodžiais jis puolė pirmyn. Bet per slenkstį jam teko tiesiog vilkti it švino pripiltas kojas. Be to, nykštukas nieko nebematė - pats Gimlis, Gloino sūnus, kuris be baimės vaikštinėjo po giliausias žemės gelmes.

Aragornas iš Dunharo atsivežė deglų. Aukštai iškėlęs vieną iš jų jis žengė priekyje. Eladanas su kitu deglu žingsniavo būrio gale, o klupinėjantis Gimlis stengėsi neatsilikti. Jis matė tik miglotą deglų šviesą, o būriui sustojus aplink nykštuką pasigirsdavo keistas murmesys, balsai, kalbantys niekada negirdėta kalba.

Būrio niekas nepuolė, niekas nepastojo jiems kelio, bet nykštuko baimė nuolat augo, visų pirma todėl, kad nebebuvo kur trauktis - visus kelius atkirto tamsoje juos sekantys šių žemių šeiminkai.

Nežinia, kiek laiko prabėgo, kol Gimlis išvydo vaizdą, kurio daugiau niekada nenorėjo prisiminti. Kiek buvo galima spręsti, kelio būta gana plataus, bet būrys staiga išėjo į dar platesnę erdvę - iš abiejų pusių sienų nebeliko. Nykštuką apėmė toks siaubas, kad jis vos begalėjo paeiti. Aragorno deglui priartėjus, tamsoje kairėje kažkas sumirgėjo. Tada Aragornas sustojo ir nuėjo pažiūrėti, kas tai galėtų būti.

- Ar jis nieko nebijo? - sumurmėjo nykštukas. - Bet kuriame urve prie blizgančio aukso pirmas veržtųsi Gimlis, Gloino sūnus. Bet *ne* čia! Tegu tai lieka, kur buvo!

Tačiau jis vis tiek priėjo arčiau. Aragornas klūpėjo, o Eladanas laikė abu deglus. Prieš juos gulėjo galingo vyro kaulai. Jis dėvėjo šarvus, diržai dar nesudulėję, nes urvo ore nebuvo nė lašo drėgmės. Kario kirasa buvo paausiuota. Diržą puošė auksas bei brangakmeniai, auksu nusagstytas šalmas ant kaukolės, gulinčios veidu žemyn. Žmogus parkrito netoli tolimosios urvo sienos, prieš jį stovėjo tvirtai užvertos akmeninės durys: jo pirštų kaulai dar išsikibę į plyšius. Šalia gulėjo suaižėjęs ir lūžęs kardas, tarsi iš nevilties karys būtų kapojęs uolą.

Aragornas jo nelietė, bet tylėdamas ilgai į jį žiūrėjo. Tada atsistojo ir atsiduso.

- Čia iki pasaulio pabaigos nepražys simbelmynilės, - sumurmėjo jis. - Devyni pilkapiai, septynis jau dengia žolė, o visus tuos ilgus metus jis gulėjo prie durų, kurių nepajėgė atrakinti. Kur jos veda? Ko jis čia ieškojo? Niekas nesužinos!

- Bet tai ne mano užduotis! - sušuko jis atsigręždamas į šnarančią tamsą. - Pasilaikykite savo paslaptis ir turtus, paslėptus Prakeiksmo Metais. Mes skubame! Praleiskite mus ir atvykite patys! Šaukiu jus prie Erecho Akmens!

Atsakymo nebuvo, tik visiška tylą, dar baisesnė nei ankstesni šnabždesiai. Staiga atskriejo šaltas gūsis, deglai suvirpėjo ir užgeso, o uždegti jų niekas nepajėgė. Gimlis neprisiminė, kiek laiko praėjo - valanda ar daug valandų. Visi skubėjo, o jis nuolat atsilikdavo. Siaubas sekėjo pėdomis - atrodė, tamsoje kažkas jį tuoj pagriebs. Iš paskos sekė šmėkliškas žingsnių garsas. Klupdamas, kartais šliauždamas kaip žvėris, jis skubėjo priekin ir jautė, kad ilgai nebeišlaikys - arba jis suras kelio galą ir ištrūks, arba pametęs protą pasuks atgal pasitikti baimės.

Staiga nykštukas išgirdo vandens lašėjimą, aiškų ir tyrą garsą, tarsi šešėlio apgaubtą sapną būtų sudaužęs įkritęs akmuo. Ėmė švisti, ir štai - būrys praėjo pro dar vienus skliautuosius plačius vartus, šalia kurių tekėjo upeliukas. Už jo žemyn leidosi status kelias, vingiuojantis tarp aukštų uolų, lyg peilio ašmenys išipjovusių į dangų viršuje. Ta praraja buvo tokia gili ir siaura, kad matėsi tik plyšelis tamsaus dangaus bei kelios spindinčios žvaigždės. Nors, kaip vėliau sužinojo Gimlis, iš tamsos jie išėjo tos pačios dienos,

kurią išjojo iš Dunharo, vakarą, o iki saulėlydžio buvo likusios dar dvi valandos. Tačiau nykštukas galėjo lažintis su bet kuo, kad jis matė visai kitų metų ar kito pasaulio prieblاندą.

Būrys vėl buvo raitas, tad Gimlis sugrįžo pas Legolasą. Jie jojo vora. Atslinko vakaras-ir gili mėlyna prieblanda, o baimė vis dar sekė iš paskos. Atsigręžęs pakalbėti su Gimliu, Legolasas pažvelgė atgal, ir nykštukas pamatė, kaip sužibo skaisčios elfo akys. Už jų jojo Eladanas, paskutinis būryje, tačiau ne paskutinis iš besileidžiančių-jų keliu.

- Mirusieji seka iš paskos, - pasakė Legolasas. - Aš matau žmones, žirgus, vėliavas, panašias į debesų skiautes, ir ietis, tarsi varvekliai ūkanotą naktį. Mirusieji seka iš paskos.

- Taip, už mūsų joja Mirusieji. Juos pašaukė, - tarė Eladanas.

Tarpekliis baigėsi staiga - lyg jie būtų išėję pro plyšį sienoje. Priešais juos nusidriekė kalvotas slėnis, o upeliūkštis skambiai krito žemyn krioklių pakopomis.

- Kurioje Viduržemio vietoje atsidūrėme? - paklausė Gimlis.

Eladanas atsakė:

- Mes nusileidome iš Mortondo aukštumų. Tai ilga šalta upė, kuri galų gale įteka į jūrą, skalaujančią Dol Amroto krantus. Vėliau tau nereikės klausti, ką reiškia jos vardas - žmonės ją vadina Juodąja Šaknimi.

Mortondo Slėnis rėmėsi į aukštus pietinių kalnų šlaitus. Jie buvo apaugę žole, bet saulei nusileidus viskas atrodė pilka. Žemai apačioje mirgėjo namų šviesos. Slėnis buvo turtingas, čia gyveno daug žmonių.

Tada Aragornas neatsisukdamas garsiai sušuko, kad girdėtų visi:

- Draugai, pamirškite nuovargį! Jokime, jokime! Iki dienos pabaigos turime pasiekti Erecho Akmenį, o kelias dar ilgas.

Neatsigręždami jie jojo kalnų laukais, kol pasiekė tiltą virš platančios upės ir rado kelią, besileidžiantį žemyn.

Namuose jiems pasirodžius geso šviesos, žmonės laukuose šaukė iš baimės ir bėgo tarsi mirties genami. Naktįje toli sklido garsūs riksmi:

- Mirusiųjų Karalius! Mirusiųjų Karalius jau čia!

Apačioje skambėjo varpai, žmonės spruko Aragornui iš kelio, bet Pilkasis Būrys lėkė kaip medžiotojai, kol nuvargę žirgai ėmė klupinėti. Vos prieš vidurnaktį, naktįje, tamsesnėje už urvo tamsą, jie pagaliau pasiekė Erecho Kalvą.

Nuo seno tą kalvą ir tuščius laukus netoliese gaubė Mirusiųjų siaubas. Jos viršuje apvalus kaip kamuolys stūksojo žmogaus dydžio juodas akmuo, nors pusė jo buvo prasmegę į žemę. Nežemiškas jis atrodė, tarsi nukritęs iš dangaus. Dauguma tuo tikėjo, bet senesnieji, dar prisimenantys Vakarų istoriją, pasakojo, jog iš Numenoro griuvėsių jį atsivežė ir pastatė Izilduras. Niekas iš slėnio žmonių nedrįso priėjo prisiartinti, niekas negyveno šalia, nes, anot legendos, čia susitiks Šešėlių Žmonės, baisią valandą jie susiburs aplink akmenį ir šnabždės.

Vidury nakties prie šio akmens priėjo ir sustojo Pilkasis Būrys. Tada Elrohiras padavė Aragornui sidabrinį ragą ir tas jį papūtė. Stovintiems šalia pasigirdo, lyg jiems atsilieptų kiti ragai, tarsi aidas tolimuose giliuose urvuose. Jie daugiau nieko negirdėjo, bet pajuto, kad aplink kalvą susibūrė didelė kariuomenė, o iš kalnų tarsi šmėklų atodūsis atskriejo šaltas vėjas. Aragornas nulipo žemėn, atsistojo prie Akmens ir garsiai sušuko:

- Sulaužę priesaiką, ko jūs atėjote?

Iš nakties, iš kažkur labai toli jam atsakė:

- Įvykdyti priesaikos, atgauti ramybės.

Tada Aragornas tarė:

- Pagaliau išmušė valanda. Aš vykstu į Pelargirą prie Anduino, o jūs vyksite kartu. Kai ši žemė bus išvalyta nuo Saurono tarnų, aš laikysiu priesaiką įvykdytą-jūs galėsite amžinai atgauti ramybę. Taip sakau, aš, Elesaras, Izilduro Gondoriečio ainis.

Jis parodė Halbaradui išvyniotą didelę vėliavą, kurią jie atsiga-beno. Audeklas suplazdėjo, bet - vėliava buvo juoda, jos ženklus slėpė naktis. Stoję tylą. Tos ilgos nakties netrikdė nei šnibždesiai, nei atodūšiai. Būrys apsistojo šalia Akmens, bet miegojo nedaug -juos slėgė aplink esančių Šešėlių siaubas.

Vos išaušo šalta ir blyški aušra, Aragornas pakilo. Būrys nusku-bėjo pirmyn, į greičiausią ir sunkiausią kelionę, kokią jiems, išsky-rus nebent Aragorną, teko ištverti savo gyvenime. Tik Aragorno

valia teikė jiems jėgų keliauti toliau. Joks mirtingasis nebūtų to pa-kėlęs, joks, išskyrus Dunadanus iš šiaurės, nykštuką Gimlį ir elfą Legolasą.

Jie pralėkė Tarlango sąsmauką ir atsidūrė Lamedone. Šešėlių Armija skubėjo iš paskos, baimė skriejo priekyje. Pagaliau jie pa-siekė Kalembelą ant Kirilo krantų. Vakaruose už jų nugarų raudo-na kaip kraujas saulė nusileido už Pinat Gelino. Miestas ir Kirilo brastos buvo apleistos, nes dauguma žmonių išėjo į karą, o likusie-ji, išgirdę apie Mirusiųjų Karalių, pabėgo į kalvas. Kitą dieną ne-bebuvo aušros. Pilkasis Būrys pasinėrė į Mordoro Audrą ir dingo iš mirtingųjų akių. Mirusieji nusekė iš paskos.

Trečias skyrius
ROHANAS PAKYLA

Dabar visi keliai vedė į rytus - pasitikti ateinančio karo, pasitikti Šešėlio puolimo. Pipinui stovint prie Didžiųjų Miesto vartų ir žiūrint į atvykstančio Dol Amroto Princo vėliavas, iš kalvų nusileido Rohano Karalius.

Diena ėjo į pabaigą. Paskutiniuose saulės spinduliuose prieš Raitelius driekėsi ilgi jų šešėliai. Po murmančiais eglynais, apklojusiais kalnų šlaitus, jau rangėsi tamsa. Karalius jojo lėčiau. Kelias sukosi aplink didelę pliką uolą ir nėrė į tyliai dejuojančių medžių prieblandą. Ilga vora Raiteliai leidosi vis žemyn. Pagaliau pasiekę siauro tarpeklio dugną jie pamatė, jog giliausiose jo vietose jau įsitaisė vakaras. Saulė nusileido. Virš krioklių tvyrojo prieblanda.

Visą dieną žemai apačioje bėgusi upė susirado kelią tarp pušimis apaugusių sienų ir pro akmeninius vartus tekėjo į platų slėnį. Raiteliai pasuko palei upę. Haroudeilas atsivėrė prieš juos staiga - vakaro tyloje triukšmavo jo vandenys. Ten, prisijungęs mažesnę upę, putodamas šniokštė, aplink akmenis sukosi baltasis Sniegputis, leisdamasis žemyn į Edorą, į žaliąsias kalvas ir lygumas. Toli dešinėje, didelio slėnio pradžioje, stūksojo debesimis apsikaisęs galingasis Stingragis, kurio amžinuojų sniegu padengta viršūnė žėrėjo virš viso pasaulio, iš rytų gaubiamą melsvo šešėlio, iš vakarų tvilkoma saulėlydžio.

Meris su nuostaba žvelgė į šitą keistą kraštą, apie kurį pakeliui išgirdo tiek istorijų. Pasaulis be dangaus, kuriame pro miglą, šešėlius ir vėją matėsi tik aukštyn kylantys šlaitai, didžiulės akmeninės sienos bei rūstūs skardžiai, apsisiautę migla. Kurį laiką užsisvajojęs jis klausėsi vandens šniokštimo, medžių šnabždesio, akmenų dundesio ir didžiulės tylos, slūgsančios už tų garsų. Jis mėgo kalnus, tiksliau, mėgo galvoti apie juos, stūksančius kažkur toli, pasakų ša-

lyse, bet dabar jį pritrenkė nepakeliama Viduržemio didybė. Jis troško užsidaryti nuo jos mažame kambarėlyje su židiniu.

Hobitas buvo labai pavargęs: nors jie jojo lėtai, tačiau beveik be poilsio. Tris varginančias dienas valandų valandas jis kratėsi balne kirsdamas perėjas, ilgus slėnius ir daugybę upių. Kai kelias praplatėdavo, jis jodavo šalia karaliaus, nepastebėdamas, kaip į juos žiūrėdami šypsosi Raiteliai - hobitas ant mažo gauruoto pilko ponio ir Rohano Valdovas ant galingo balto žirgo. Jis šnekučiuodavosi su Teodenu, pasakojo apie savo namus ir Grafystės gyventojų reikalus arba pats klausydavosi istorijų apie Marką bei senovės didvyrius. Tačiau didžiąją laiko dalį, ypač paskutiniąją dieną, Meris jojo už karaliaus, tylėdamas, stengdamasis suprasti lėtą skambia Rohano kalbą, kuria šnekėjosi vyrai už jo nugaros. Jis girdėjo daug pažįstamų žodžių, tik kitaip tariamų nei Grafystėje, bet apie ką šnekama suprasti nepajėgė. Kartais koks raitelis skardžiu balsu užtraukdavo dainą ir Merio širdis šokteldavo, nors jis nežinojo, apie ką dainuojama.

Tačiau dienos slenkant į pabaigą Meris jautėsi vis vienišesnis. Jis galvojo, kur šiame keistame pasaulyje atsidūrė Pipinas, kas laukia Aragorno, Legolaso, Gimlio. Staiga tarsi šalta ranka sugniaužė jo širdį - jis pagalvojo apie Frodą su Semu.

- Aš juos pamiršau! - su širdgėla pats sau pasakė. - O jie svarbesni nei mes visi kartu. Aš vykau padėti jiems, bet mus skiria šimtai mylių, jeigu jie dar gyvi. - Ir Meris sudrebėjo.

- Pagaliau Haroudeilas! - tarė Eomeras. - Beveik atkeliavome.

Jie sustojo. Kelias iš tarpeklio stačiai leidosi žemyn. Vakaro prieblandoje didelio slėnio matėsi tik tiek, kiek galėtų pamatyti pro siaurą langą. Prie upės žibėjo vieniša švieselė.

- Galbūt ši kelionė baigėsi, - tarė Teodenas, - bet mano kelias dar tolimas. Vakar buvo pilnatis, rytoj turiu joti į Edorą, į Marko susirinkimą.

- Jeigu paklausytumėte mano patarimo, - tyliai pasakė Eomeras, - Ūktumėte čia, kol karas pasibaigs pergale ar pralaimėjimu. Teodenas nusišypsojo.

- Ne, mano sūnau, taip dabar tave vadinsiu, nekartok Šliužburnio žodžių mano senoms ausims! -Jis išsitiesė ir pažvelgė į ilgą ša-

vo vyrų eilę, nykstančią prietemoje. - Nuo mano kelionės į vakarus, atrodo, praėjo ne dienos, o metai, bet aš niekada nebesirams-čiuosiu lazda. Jeigu karą pralaimėsime, kas iš to, kad slėpsiuosi kalvose? Jeigu jį laimėsime, negi liūdėsite, jog atidavęs paskutines jėgas žūsiu? Pakalbėsime apie tai vėliau. Šiąnakt ilsėsiuosi Dunha-ro Pilyje. Mums liko bent vienas ramus vakaras. Jokime!

Gilėjančioje prieblandoje jie nusileido į slėnį. Čia Sniegutis tekėjo netoli vakarinių slėnio šlaitų. Kelias netrukus atvedė juos prie brastos, kur pro akmenis murmėjo seklūs vandenys. Brasta buvo saugoma. Karaliui priartėjus, iš uolų šešėlių pasirodė daug vyrų. Pamatę karalių, jie džiugiai šaukė:

- Karalius Teodenas! Karalius Teodenas! Marko Karalius grįžta!

Vienas jų pratisai papūtė ragą. Per slėnį nusirito aidas, jam atsakė kiti ragai, palei upę užsidegė šviesos.

Staiga iš viršaus pasigirdo galingas trimitų choras, skambantis iš siauro tarpeklio. Jų balsai susirinko į vieną ir garsų kaskadomis griaudėjo tarp akmeninių sienų.

Taip iš vakarų į Dunharą Baltųjų Kalnų papėdėje su pergale grįžo Marko Karalius. Čia jau buvo susirinkę jo žmonės: vos Raiteliams pasirodžius, prie brastų išskubėjo jo kapitonai su žiniomis nuo Gendalfio. Juos vedė Danheiras, Haroudeilo vadas.

- Prieš tris dienas auštant, - tarė jis, - kaip vėjas iš vakarų į Edorasą atskrido Žvaigždikis. Gendalfas atnešė žinią apie pergalę, pradžuginusią mūsų širdis. Jis taip pat pranešė, jog liepei paskubinti Raitelių susirinkimą. O tada atskrido Sparnuotas Šešėlis.

- Sparnuotas Šešėlis? - paklausė Teodenas. - Mes irgi jį matėme, bet tai buvo gilią naktį prieš Gendalfui mus paliekant.

- Galbūt, valdove, - tarė Danheiras. - Gal tas pats, o gal panašus šešėlis tą rytą lyg siaubingas paukštis praskrido pro Edorasą. Visi žmonės virpėjo iš baimės. Jis nusileido žemyn į Meduseldą, visai žemai, vos ne ant stogo, ir suklykė taip, kad mūsų širdys sustojo. Gendalfas patarė mums rinktis ne laukuose, o pasitikti tave čia, kalnų slėnyje. Jis liepė be mirtino reikalo nedegti nei šviesų, nei ugnies. Taip ir padarėme. Gendalfas kalbėjo išmintingai - mes tikėjome, kad tu irgi taip būtum norėjęs. Haroudeile nepasitaikė nė vieno iš tų piktų padarų.

- Gerai, - pasakė Teodenas. - Aš josiu į Pilį ir prieš poilsį susitiksiu su maršalais bei kapitonais. Tegu jie susirenka kuo greičiau!

Dabar kelias vedė į rytus skersai slėnį, kurio plotis buvo truputį daugiau nei pusė mylios. Aplink plytėjo užslinkusioje naktyje papilkėjusios lygumos ir šiurkščios žolės pievos, o priekyje, tolimajame slėnio gale, Meris matė didingą sieną - toli nusidriekusią aukštojo Stingragio kalno šaknį, prieš daugelį amžių perkirstą upės.

Kiekvienoje lygesnėje vietoje būriavosi minios žmonių. Kai kurie puolė prie kelio, džiaugsmingais riksmis sveikindami karalių ir raitelius, kiek akis užmatė tęsėsi palapinių, būdelių, žirgų aptvarų eilės, visur žėrėjo ginklai, it jaunuolyno viršūnės stirksojo iečių miškas. Visą didelį susirinkimą gaubė tamsa. Nors iš kalnų pūtė šaltas naktinis vėjas, žibintai nedegė, neliepsnojo laužai. Šen bei ten vaikščiojo šiltai apsirengę sargybiniai.

Meris svarstė, kiek čia susirinko Raitelių. Tamsoje jis negalėjo spėti skaičiaus, bet armijos būta didelės - daug tūkstančių vyrų. Kol jis žvalgėsi į šalis, karaliaus būrys pajogo po kabančia uola rytinėje slėnio pusėje. Staiga kelias pasuko aukštyn, nustebęs Meris pakėlė akis. Tokio kelio jis dar nebuvo matęs - žmonės turėjo jį nutiesti laikais, kurių nesiekė dainos. Tarsi gyvatė jis vingiavo aukštyn, skindamasis kelių akmens šlaite. Status kaip laiptai jis sukosi čia pirmyn, čia atgal. Saugomu keliu į viršų galėjo lipti žirgai, lėtai važiuoti vežimai, bet negalėjo pulti joks priešas, nebent iš oro. Kiekviename posūkyje stovėjo dideli akmenys, ištašyti kaip stambūs nerangūs žmonės, sėdintys sukryžiaavę kojas, ant storų pilvų sunėrę storas rankas. Metams bėgant kai kurios skulptūros prarado visus bruožus, išskyrus tamsias akiduobes, liūdnai žvelgiančias į praeivius. Raiteliai beveik nekreipė į jas dėmesio. Statulas jie vadino Pukaeliais ir jų nesisaugojo - jose neliko nei galios, nei siaubo. Tačiau Meris žvelgė su nuostaba ir užuojauta į liūdnius žmones, stūksančius prietemoje.

Po kurio laiko jis atsigrėžė. Jie jau pakilo kelis šimtus pėdų virš slėnio, o toli apačioje per brastą vis dar brido Raiteliai, ilga vora jojantys į jiems paruoštą stovyklą. Į Pilį vyko tik karalius su sargyba.

Pagaliau karaliaus būrys išėjo į siaurą terasą. Kelias smuko tarp dviejų uolų, nedideliu šlaitu kilo aukštyn ir vedė į plačią lygumą.

Ją žmonės vadino Firienų Lauku. Tai buvo žolė bei viržiais apaugusi kalnų pieva, nusidriekusi aukštai virš gilios Sniegpučio vagos. Ji žaliavo kalnų delnuose: iš pietų rankas į ją tiesė Stingragis, iš šiaurės - pjūklaviršūnis Trensagas, o tarp jų dunksojo rūščios, juodos Dvimorbergo - Vaiduoklių Kalno - sienos, kylančios iš stačių, niūriais pušynais apaugusių šlaitų. Lygumą perpus dalijo dvi tamsoje dunksančių netašytų akmenų eilės, tirpstančios tarp medžių. Išdrisę eiti tuo keliu greitai būtų pasiekę juodąjį Dimholtą po Dvi-morbergu, grėsmingą akmens stulpą ir uždraustųjų durų šešėlį.

Toks buvo tamsusis Dunharas, pastatytas seniai pamirštų žmonių. Jų vardai išnyko, jų neatsiminė nei daina, nei legenda. Niekas nežinojo, ką jie statė - miestą, slaptą šventyklą ar karalių kapus. Jie dirbo Tamsiaisiais Laikais, kai prie vakarinių krantų nebuvo priplaukęs joks laivas, kai dar nebuvo nei Dunadanų, nei Gondo-ro. Dabar jie išnyko, liko tik kelio posūkiuose sėdintys senieji Pukaeliai.

Meris žiūrėjo į išsirikiavusius akmenis - jie buvo nugairinti, juodi, kai kurie sviro, kiti gulėjo ant žemės - įtrūkę, sudužę, panašūs į senus, alkanus nasrus. Jis galvojo, kam jie, ir tikėjosi, jog karalius neseks jais į tamsą. Abiejose akmenų kelio pusėse stovėjo palapinės ir būdelės, suręstos kuo toliau nuo medžių, arčiau uolos krašto. Didžioji dalis stovėjo dešinėje, platesnėje Firienų Lauko pusėje, kairėje matėsi mažesnė stovykla, kurios viduryje buvo aukšta palapinė. Iš šitos pusės jų pasitikti skubėjo raitelis, būrys pasuko iš kelio.

Meris pamatė, kad tai buvo moteris ilgomis prieblandoje žibančiomis kasomis, bet ji turėjo šalną, kario šarvus iki liemens ir kardą.

- Sveikas, Marko Valdove! - sušuko ji. - Mano širdis džiaugiasi jums grįžus.

- Ir mano, Eovyna, - atsakė Teodenas. - Ar viskas gerai?

- Viskas puikiai, - patvirtino ji, bet Meriui pasigirdo, kad balsas virptelėjo. Jei ne toks rūstus moters veidas, jis būtų pamanęs, kad ji verkė. - Viskas gerai. Staiga nuo namų atplėštiems žmonėms kelias buvo vargingas. Daugelis skundėsi, nes jau seniai karas nebuvo mūsų išvaręs iš žaliųjų laukų, bet nieko blogo nenutiko. Tavo menė paruošta, aš girdėjau naujienas ir žinojau tikslią valandą, kada atvyksi.

- Vadinas, buvo atvykęs Aragornas, - tarė Eomeras. - Ar jis dar čionai?

- Ne, jis išvyko, - nosisukdama ir žvelgdama į tamsius kalnus pietuose bei rytuose pasakė Eovyna.

- Kur jis keliavo? - paklausė Eomeras.

- Nežinau, - atsakė ji. - Jis atvyko naktį, išvyko ryte, kai saulė dar nebuvo perkopusi kalnų viršūnių. Jo nebėra.

- Tu liūdi, dukra mano, - pastebėjo Teodenas. - Kas nutiko? Pasakyk, ar jis kalbėjo apie šį kelią, - jis ištiesė ranką į tamsias akmenų eiles Dvimorbergo link, - apie Mirusiųjų Takus?

- Taip, valdove, - tarė Eovyna. - Jis nusileido į šešėlius, iš kurių dar niekas negrižo. Aš nepajėgiau jo atkalbėti. Jo nebėra.

- Vadinasi, mūsų keliai išsiskyrė, - pasakė Eomeras. - Mes jo netekome. Reikės joti bėgo, viltis blėsta.

Jie tylėdami lėtai jojo trumpa žolė ir viržiais, kol pagaliau pasiekė karaliaus palapinę. Meris pamatė, kad viskas paruošta ir jis pats nepamirštas. Šalia karaliaus būsto buvo pastatyta mažytė palapinė - ten jis sėdėjo vienas, o pasitarti pas karalių ateidavo ir išeidavo žmonės. Atėjo naktis, vos matomas kalnų viršūnės vakaruose karūnavo žvaigždės, bet rytai buvo tamsūs ir tušti. Naktį lėtai išnyko stovintys akmenys, o už jų tamsėnė už tamsą vis dar gūžėsi milžiniškas Dvimorbergo šešėlis.

- Mirusiųjų Takai? - murmėjo pats sau hobitas. - Mirusiųjų Takai? Ką visa tai reiškia? Dabar mane paliko visi. Visi nuėjo pasitikti lemties - Gendalfas su Pipinu į karą rytuose, Semas su Frodu į Mordorą, Platžengys, Legolasas ir Gimlis į Mirusiųjų Takus. Turbūt greitai ateis ir mano eilė. Įdomu, apie ką jie šneka, ką ruošiasi daryti karalius. Aš privalau keliauti ten, kur keliaus jis.

Šitų niūrių minčių apgaubtas jis staiga pasijuto labai alkanas, atsisotojo ir nuėjo pažiūrėti, ar dar kas nors šitoje keistoje stovykloje jaučiasi taip pat. Bet kaip tik tuo metu suskardėjo trimitas. Atėjęs pasiuntinys pašaukė jį, karaliaus pažą, prie karaliaus stalo.

Palapinėje buvo siuvinėtomis užuolaidomis atskirta ir žvėrių kailiais išklotą vietą. Čia prie mažo staliuko sėdėjo Teodenas su Eomeru, Eovyna ir Haroudeilo valdovas Danheiras. Meris stovėjo

šalia karaliaus kėdės ir laukė. Senelis, paskendęs savo mintyse, pasisuko į hobitą ir nusišypsojo.

- Eikš, pone Meriadokai! - tarė jis. - Nestovėk. Kol aš savo šalyje, tu sėdėsi šalia ir linksminsi širdį savo istorijomis.

Karaliui iš kairės buvo padaryta vietos hobitui, bet niekas neprašė jokios istorijos. Kalbama buvo nedaug, jie valgė ir gėrė beveik visą laiką tylėdami. Pagaliau sukaupęs drąsą, Meris uždavė jį kankinusių klausimą:

-Aš jau du sykius, valdove, girdėjau apie Mirusiųjų Takus, - pasakė jis. - Kas tai yra? Kur iškeliavo Platžengys, tai yra Aragornas?

Karalius atsiduso, stėjo tylą. Ją nutraukė Eomeras:

- Mes nežinome, ir tai slegia širdis. O Mirusiųjų Takais tu pats žengei kelis žingsnius. Ne, aš nieko nepranašauju! Kelias, kuriuo mes kilome, veda prie Durų už Dimholto. O kas yra už Durų, nežino joks žmogus.

- Nežino joks žmogus, - pakartojo Teodenas, - bet yra sena, dabar retai beprisimenama legenda, Eorlo namuose perduodama iš kartos į kartą. Jeigu ji pasakoja tiesą, tai Durys po Dvimorbergu veda į slaptą kelią po kalnais, besibaigiantį nežinia kur. Niekas niekada nekeliavo ieškoti jo paslapčių, išskyrus Baldorą, Brego sūnų, kuris peržengė Durų slenkstį. Daugiau jo niekas nematė. Jis neprotingai susilažino, gerdamas vyną Meduseldo atstatymo proga Brego iškėltoje šventėje, ir niekada neužėmė jam skirto aukšto sosto.

Žmonės kalba, jog kelią saugo Tamsiųjų Laikų Mirusieji, neleidžiantys niekam gyvam patekti į slaptas jų sales. Kartais jie patys kaip šešėliai išeina pro Duris ir leidžiasi žemyn akmenuotu keliu. Tada Haroudeilo žmonės išsigandę užtrenkia duris, užveria langus. Bet Mirusieji pasirodo retai, tik didžiųjų neramumų ir artėjančios mirties laikais.

- Haroudeile kalbama, - tyliai pridūrė Eovyna, -jog visai neseniai tamsią naktį Takais pražygiavo didelė keista kariauna. Niekas nežino, iš kur ji atsirado. Kareiviai pakilo akmenuotu keliu ir išnyko kalvoje, tarsi būtų skubėję į didelį susirinkimą.

- Kodėl Aragornas pasirinko šitą kelią? - paklausė Meris. - Ar nežinote nieko, kas galėtų tai paaiškinti?

- Nebent tau, savo draugui, jis būtų pasakęs kažką, ko negirdėjome mes, - papurtė galvą Eomeras. - Niekas gyvųjų žemėje nežinojo tikslų.

- Po to, kai pirmą sykį jį pamačiau karaliaus menėje, Aragornas smarkiai pasikeitė, - tarė Eovyna. - Tapo rūstesnis, vyresnis. Tarsi jį pas save šauktų Mirusieji.

- Galbūt ir šaukė, - atsakė Teodenas. - Mano širdis šnabžda, jog daugiau jo nebepamatysiu. Bet jis karališkos kilmės, ir jo tikslas karališkas. Pasiguosk bent tuo, dukra, nes matau, kad tau reikia paguodos. Sakoma, kai Eorlingai nusileido iš šiaurės ir pakilo Sniegpučiu aukštyn, sunkiais laikais ieškodami prieglobsčio, Bregas su savo sūnumi Baldom užkopė Pilies Laiptais ir atsidūrė prieš Duris. Ant slenkščio sėdėjo neišmatuojamo amžiaus senis, kažkada buvęs aukšto, karališko stoto, o dabar sudūlėjęs kaip senas akmuo. Iš tiesų, jie palaikė jį akmeniu, nes jis nejudėjo ir tylėjo, kol jie nesusumanė jo apeiti ir įžengti vidun. Tada lyg iš po žemių pasigirdo senio balsas, jų nuostabai, kalbantis Vakarų kalba: „*Kelio nėra*“.

Vyrai sustojo, išžiūrėjo ir išvydo gyvą žmogų, bet jis į juos nežiūrėjo. „*Kelio nėra*, - pakartojo jis. - *Mirusieji pastatė jį, Mirusieji ir saugos, kol ateis laikas. Kelio nėra*“.

„O kada ateis laikas?“ - paklausė Baldoras, bet negavo atsakymo. Kaip tik tą akimirką senis mirė ir veidu žemyn krito ant žemės; niekas niekada nesužinojo apie senuosius kalnų gyventojus ko nors daugiau. Galbūt išpranašautas laikas atėjo ir Aragornas praeis Mirusiųjų Takais?

- Kaip žmogus išsiaiškins, ar laikas jau atėjo, nepraeidamas pro Duris? - paklausė Eomeras. - Aš neičiau tuo keliu, net jei prieš mane stovėtų visa Mordoro armija, o aš būčiau vienas ir neturėčiau kur trauktis. Kodėl narsios širdies žmogui protas aptemo pačią reikalingiausią valandą! Ar pasaulyje nepakanka blogio, kad jo dar ieškotume po žeme? Karas čia pat.

Jis stabtelėjo. Staiga lauke pasigirdo triukšmas, vyro balsas, šaukiantis Teodeno vardą, ir įspėjantis sargybinio šūksnis.

Sargybos kapitonas praskleidė palapinės užuolaidą.

- Čia žmogus, valdove, - pranešė jis, - Gondoro pasiuntinys. Jis nori nedelsiant su tavimi pasikalbėti.

- Tegu įeina, - liepė Teodenas.

Įžengė aukštas vyras. Meris vos sulaukė šūksnį, nes jam pasirodė, jog Boromiras vėl gyvas ir sugrįžo. Jis pamatė klydęs - nors ir pa-

našus į Boromirą tarsi giminė, vyras buvo nepažįstamas. Aukštas, išdidus, pilkaakis. Jis dėvėjo raitelio drabužius - tamsiai žalią apsiaustą ant dailių šarvų, šalmo priekyje spindėjo maža sidabrinė žvaigždė. Rankoje jis laikė vieną vienintelę strėlę juodomis plunksnomis ir plieno ašmenių. Jos antgalis buvo nudažytas raudonai. Jis priklaupė ant kelio ir įteikė strėlę Teodenui.

- Sveikas, Rohirimų Valdove, Gondoro bičiuli! - tarė jis. - Aš esu Hirgonas, Denetoro pasiuntinys. Atnešiau šitą karo ženklą. Gondorui reikia pagalbos. Rohirimai dažnai mums padėdavo, bet dabar Lordas Denetoras prašo visos jūsų jėgos ir viso greitumo, kitaip Gondoras kris.

- Raudonoji Strėlė! - pasakė Teodenas laikydamas ją kaip žmogus, pagaliau gavęs ilgai lauktą, bet blogą žinią. Jo ranka virpėjo. - Per visus mano metus Markas nematė Raudonosios Strėlės! Ar iš tiesų taip prastai? Ko Lordas Denetoras tikisi iš mano jėgos ir mano greitumo?

- Tu žinai geriau, valdove, - atsakė Hirgonas, - bet netrukus Minas Tiritas bus apsuptas. Jeigu tu neturėsi pakankamai jėgų pramušti galingai apsiausčiai, Lordas Denetoras mano, jog stiprios rohirimų rankos bus naudingesnės sienų viduje, o ne už jų.

- Bet jis žino, jog mes mieliau kaunamės raiti ir esame pasklidę po visą šalį, tad Raiteliams susirinkti reikės laiko. Ar tiesa, Hirgonai, kad Minas Tirito Valdovas žino daugiau, nei sako pranešime? Mes jau kariaujame - pats matei. Tad neužklupai mūsų netikėtai. Čia buvo Gendalfas Pilkasis, mes jau ruošiamės mūšiui rytuose.

- Negaliu pasakyti, ką Lordas Denetoras žino ar nuspėja, - tarė Hirgonas, - bet mums iš tiesų labai sunku. Mano valdovas neįsako tau, jis maldauja prisiminti draugystę, senąsias priesaikas ir jūsų pačių labai padaryti viską, kas įmanoma. Mums pranešama, kad daug rytų karalių stojo tarnauti Mordorui. Nuo šiaurės iki Dagorlado laukų sklando gandai apie susidūrimus bei kautynes. Pietuose sujudo haradrimai, baimė apėmė mūsų pakrantės žemes, tad iš ten pagalbos nesulauksime. Skubėkite! Mūsų lemtis spęsīs prie Minas Tirito sienų. Jeigu potvynio nesulaikysime, jis užlies gražiuosius Rohano laukus, ir net ši Pilis kalnuose nebus saugi.

- Niūrios naujienos, - tarė Teodenas, - bet seniai lauktos. Perduok Denetorui, jog mes atvyktume, jeigu Rohanui net negrėstų

pavojus. Bet mes stipriai nukentėjome kovose su išdaviku Sarumanu ir turime galvoti apie savo šiaurines bei rytines sienas. Tamsos Lordas turi pakankamai jėgų, kad sulaikytų mus prie Miesto sienų ir dar stipriau smogtų kitame Upės krante už Karalių Vartų. Bet pakaks atsargių minčių. Mes atvyksim. Susirinkimas rytoj. Visą sutvarkę, išvyksime nedelsdami. Aš galėjau paleisti per lygumas dešimt tūkstančių priešus bauginančių iečių, dabar, deja, bus mažiau. Negaliu palikti savo tvirtovių be apsaugos. Bet su manimi jos mažiausiai šeši tūkstančiai. Perduok Denetorui, kad šią valandą pats Marko Karalius nusileis į Gondorą, nors gal ir nebegrįš atgal. Vis dėlto kelias ilgas, o žmogus ir žirgas turi stoti į mūšį pailsėję. Po savaitės, skaičiuojant nuo rytojaus, jūs išgirsite iš šiaurės atjojančių Eorlo Sūnų šūkius.

- Po savaitės! - nuliūdo Hirgonas. - Tebus taip. Bet po savaitės jūs tikriausiai rasite vien miesto griuvėsius, nebent ateitų kokia nelaukta pagalba. Na, bent jau sutrukdysite orkams ir siauraakiams puotauti Baltajame Bokšte.

- Blogiausiu atveju, padarysime nors tiek, - atsakė Teodenas. - Bet aš ką tik grįžau iš mūšio ir ilgos kelionės, tad turiu pailsėti. Pasilik šią naktį čia. Rytoj pamatysi Rohano susirinkimą ir išjosi džiugesnę širdimi. Rytą galva šviesesnė, o naktis pakeičia daug minčių.

Taip pasakęs karalius atsistojo, pakilo ir visi kiti.

- Eikite ilsėtis, - liepė jis, - gerai išsimiegokite. Tavęs, pone Meriadokai, man šianakt nebereikės. Būk pasiruošęs atsiliepti į mano kvietimą rytoj, vos pakils saulė.

- Būsiu pasiruošęs, - tarė Meris, - net jei lieptumėte kartu joti Mirusiųjų Takais.

- Neminėk lemtingų vardų! - įspėjo karalius. - Šis vardas gali tekti ne tam vienam keliui. Bet aš nesakiau, jog liepsiu tau kažkur keliauti. Labanaktis!

- Aš nepasiliksiu čia, kad laukčiau jų sugrįžtant! - pasakė Meris pats sau. - Nepasiliksiu, ne, nepasiliksiu! - Taip kartodamas jis užmigo savo palapinėje.

Hobitas pabudo purtomas žmogaus.

- Pabusk, pabusk, pone holbytle! - šaukė jis. Pagaliau ištrūkęs iš gilaus miego Meris staigiai atsisėdo. Buvo dar labai tamsu.

- Kas atsitiko? - paklausė jis.

- Tave kviečia karalius.

- Bet saulė dar nepakilo, - nustebo Meris.

- Ne, ir šiandien nepakils. O gal niekad, kai tokie debesys. Bet laiko nesustabdysi, nors saulė ir dingo. Paskubėk!

Užsimetęs drabužius Meris pasižiūrėjo laukan. Pasaulis aptemo. Oras atrodė rudas, viskas buvo juoda ar pilka, be šešėlių. Tvyrojo mirtina tyla. Nesimatė nė debesėlio, gal tik toli vakaruose, kur tįso tolimiausi didžiosios prieblandos pirštai, o pro juos dar švysčiojo šviesa. Virš galvų kabojo niūri beformė marška, kuo toliau, tuo labiau temo, o ne šviesėjo.

Meris pamatė daug stovinčių, žiūrinčių į viršų ir murmančių žmonių, jų veidai buvo pilki, liūdni, kai kurie atrodė išsigandę. Nupuolusia širdimi hobitas nuskubėjo pas karalių. Ten jau stovėjo Gondoro pasiuntinys Hirgonas, o šalia jo - panašiai apsirengęs, tik mažesnis bei kresnesnis vyras. Jis kaip tik kalbėjosi su karaliumi.

- Tamsa ateina iš Mordoro, valdove, - pasakė jis. - Tai prasidėjo vakar po saulėlydžio. Nuo rytinių tavo šalies sienų aš mačiau, kaip tamsa pakilo ir išplito danguje, o visą naktį, kol jojau, ji rijo žvaigždes. Dabar nuo čia iki Šešėlio Kalnų kabo didžiulis debesis, jis vis tamsėja. Karas jau prasidėjo.

Kurį laiką karalius tylėjo. Pagaliau jis prakalbo:

- Galų gale tai atsitiko. Didysis mūsų amžiaus mūšis, po kurio daugelio dalykų niekad nebebus. Užtat pagaliau nebereikia slėptis. Josime tiesiai, atviru keliu ir visu įmanomu greičiu. Tegu kariuomenė susirenka tuoj pat, gaištančiųjų nelauksime. Ar Minas Tiritas turi pakankamai atsargų? Reikia skubėti, tad daug neimsime, - tik tiek maisto bei vandens, kad užtektų mūšiu.

- Atsargos didelės ir seniai paruoštos, - atsakė Hirgonas. - Jokite kuo greičiau!

- Siųsk šauklius, Eomerai, - įsakė Teodenas. - Tegu Raiteliai renkasi!

Eomeras išėjo, Pilyje tuoj pat sugaudė trimitai, jiems atsakė kiti

iš apačios, bet dabar jie skambėjo nebe taip tyrai ir drąsiai, kaip Meriui atrodė praėjusią naktį. Sunkiame ore trimitų garsas buvo šaižus ir niūrus.

Karalius pasisuko į Merį.

- Aš iškeliu į karą, pone Meriadokai, - tarė jis. - Po kelių minučių išjosiu. Atleidžiu tave nuo tarnybos, bet ne nuo draugystės. Tu liksi čia. Jei norėsi, padėsi ledi Eovynai, kuri vietoj manęs vadovaus pasiliekančiams.

- Bet, valdove, - sumikčiojo Meris, - aš pasiūliau tau savo kardą. Aš nenoriu taip išsiskirti, Karaliau Teodenai. Visi mano draugai iškeliavo į mūšį, man bus gėda likti už nugarų.

- Mes josime ant didelių ir greitų žirgų, - pasakė Teodenas. - Nors tavo širdis narsi, ant jų joti nesugebėtum.

- Tada pririškite mane žirgui ant nugaros arba prie balnakilpių, ar dar kaip nors! - sušuko Meris. - Kelias tolimas, bet jei negalėsiu joti - bėgsiu, net jei atmuščiau kojas ir atvykčiau keliom savaitėm per vėlai.

Teodenas nusišypsojo.

-Jau geriau pasiimčiau tave pas save ant Sniegiakarčio, - tarė jis. - Šiaip ar taip, josi su manimi į Edorasą ir pamatysi Medusel-dą. Tiek Styba tave nuneš - didysis jojimas prasidės, kai pasieksime lygumas.

Tada atsistojo Eovyna:

- Eime, Meriadokai! - tarė ji. - Aš parodysiu tau paruoštus daiktus. Jie drauge išėjo.

- Tai buvo vienintelis Aragorno pageidavimas, - pasakė Eovyna, jiems einant pro palapines, - kad tave apginkluočiau mūšiu. Kiek galėdama, jį įvykdžiau. Mano širdis sako, jog šitų daiktų tau reikės.

Ji įvedė Merį į būdelę tarp karaliaus sargybos palapinių. Ten ginklininkas jai atnešė mažą šalną, apvalų skydą ir kitus daiktus.

- Mes neradome tau tinkamų šarvų, - pasakė Eovyna, - o juos pagaminti nėra laiko, bet štai tvirtos odos švarkas, durklas ir diržas. Kardą turi.

Meris nusilenkė. Mergina jam įteikė skydą, panašų į tą, kurį gavo Gimlis, su balto žirgo atvaizdu.

- Imk šiuos daiktus ir te jie tau atneša sėkmę, - palinkėjo Eovyna. - Lik sveikas, pone Meriadokai! Gal mudu dar susitiksime.

Šitaip tamsėjančioje prieblandoje Marko Karalius pasiruošė vesti Raitelius rytiniu keliu. Širdis spaudė nerimas, daug kas bijojo Šešėlio. Bet žmonės buvo tvirti ir ištikimi savo valdovui, tad nesigirdėjo nei verksmų, nei murmėjimo netgi Pilies stovykloje, kur apsistojo pabėgėliai iš Edoraso, daugiausia moterys, vaikai bei seniai. Virš jų pakibo bloga lemtis, tačiau jie ją pasitiko tylėdami.

Nepastebimai prabėgo dvi valandos, ir štai, žerėdamas prieblandoje, karalius sėdo ant savo balto žirgo. Teodenas atrodė aukštas, išdidus, sniego baltumo plaukai plaikstėsi iš po šalmo. Daugelis žvelgė į jį ir padrąsėjo, matydami nesugniužusį, bebaimį karalių.

Plačiose lygumose šalia triukšmingos upės susirinko daugiau nei penkiasdešimt penki šimtai gerai ginkluotų Raitelių bei daug šimtų vyrų su atsarginiais lengvai apkrautais žirgais. Suskardėjo vienišas trimitas. Karalius pakėlė ranką ir Marko kariuomenė tyliai pajudėjo. Pirmi jojo dvylika garbingų Raitelių iš karaliaus palydos. Tada sekė karalius su Eomeru jam iš dešinės. Teodenas jau atsisveikino su Eovyna viršuje Pilyje ir buvo liūdnas, bet dabar kreipė mintis į jo laukiantį kelią. Už jo kartu su Gondoro pasiuntiniais ant Stybos jojo Meris, o šiems už nugarų - dar dvylika karių iš karaliaus namų. Jie leidosi žemyn pro ilgą eilę laukiančių vyrų tyliais ir rūsčiais veidais. Eilės gale vienas iš jų atidžiai pažvelgė į hobitą. „Jaunuolis, - pamanė nužvelgęs jį Meris, - žemesnis ir lieknesnis už kitus“. Jis sugavo ugningą aštrių, pilkų akių žvilgsnį ir staiga sudrebėjo -jam pasirodė, jog tai veidas žmogaus, praradusio viltį ir einančio pasitikti mirties.

Palei šniokščiantį Sniegutį jie leidosi pilku keliu, pro Žemutinio Baro ir Virškučio kaimelius, kur iš tamsių durų žvelgė liūdni moterų veidai. Taip be ragų, arfų ar vyrų balsų prasidėjo didžioji kelionė į rytus, apie kurią dainavo dar daug Rohano kartų:

*Iš tamsaus Dunharo ankstų rytą
su vadais išjojo Tengelio sūnus.
Į Edorasą jis skubėjo, į senąsias sales,*

*Marko sargybinius gaubė migla, auksines žiezirbas
gesino tamsa. Atsisveikino jis su laisvaisiais
žmonėmis, . židiniu, aukštu sostu ir šventom
vietom, kur daug sykių puotavo, kai dar buvo
šviesu. Tolyn išjojo karalius, baimė liko už nugarų,
lemtis - priekyje. Išlaikė jis senąsias priesaikas,
išpildė visas. Išjojo Teodenas. Penkias naktis ir
dienas į rytus tolyn jojo Eorlingai. Pro Foldą ir
Pelkes, ir Firienų mišką lėkė šeši tūkstančiai iečių į
Saulės kraštą, į galingą Mundburgą prie
Mindoluino, į Jūros Karaliaus miestą Pietų
Karalystę - priešų užpultą, laužais apsuptą. Lemtis
vedė juos. Tamsa pasiėmė žirgus ir raitelius;
kanopų garsą sugėrė tyla - taip kalba dainos.*

Gilėjančioje tamsoje karalius atvyko į Edorasą, nors buvo beveik vidurdienis. Ten jis trumpai stabtelėjo, o priėjo armijos prisidėjo dar trys šimtai pavėlavusių į susirinkimą Raitelių. Pavalgęs jis susiruošė tolyn ir pakvietė savo ginklanešį atsisveikinti. Meris paskutinį kartą paprašė nepalikti jo.

- Kaip jau sakiau, tai kelionė ne tokiems arkliams kaip Styba, - tarė Teodenas. - O ką tu darytum tokiame mūšyje, kokio mes laukiame Gondore, Meriadokai, kary, kurio širdis didesnė už stotą?

- Kas žino? - klausimu į klausimą atsakė Meris. - Kam, valdove, priėmei mane ginklanešiu, jeigu neliksiu šalia tavęs? Aš nenoriu, kad apie mane dainuotų, jog likau už nugarų.

- Aš tave priėmiau ir atsakau už tave, - pasakė Teodenas, - o tu turi daryti, kaip liepiu. Niekas iš mano Raitelių neneš tavęs kaip nešulio. Jeigu mūšis vyktų prie mano vartų, galbūt tavo žygdarbius prisimintų menestreliai, bet nuo Mundburgo, kur valdovas yra Denetoras, mus skiria trys šimtai mylių. Daugiau nebekalbėsime.

Meris nusilenkė ir išėjo. Liūdnas jis žiūrėjo į raitelių eiles. Būriai jau ruošėsi išvykti: vyrai veržė diržus, tikrino balnus, glostė žir-

gus, kai kurie neramiai žvilgčiojo į dangų. Netikėtai kažkoks Raitelis priėjo ir sušnibždėjo hobitui į ausį:

- Dideliam norui keliai atviri - taip sakoma pas mus, - tarė jis. - Kelią radau ir aš.

Pakėlęs akis Meris pamatė, jog tai tas pats ryte matytas jaunas Raitelis.

- Tu nori keliauti kartu su Marko Valdovu - matau iš veido.

- Taip, - tarė Meris.

- Tada jok su manimi, - pasakė Raitelis. - Sėdėsi priešais po mano apsiaustu, kol išjosime toli į laukus ir tamsa taps dar tamsesnė. Gerų norų negalima užgniaužti. Niekam nieko nesakyk, jojam.

- Dėkui. Širdingai dėkui! - nudžiugo Meris. - Dėkui, pone, nors nežinau tavo vardo.

- Tikrai? - tyliai nusistebėjo Raitelis. - Vadink mane Dernhelmu.

Taigi išėjo taip, kad karaliui išsiruošus prieš Dernhelmą sėdėjo hobitas Meriadokas. Didelis pilkas žirgas Vėjūnas beveik nejautė papildomo svorio, nes Dernhelmas, nors ir tvirtai sudėtas, buvo lengvesnis už daugelį vyrų.

Jie jojo gilyn į šešėlį. Pirmą naktį kariuomenė nakvojo gluosnyuose už trisdešimt penkių mylių nuo Edoraso, kur Sniegputis įtekėjo į Entvašą. Tada jojo toliau per Foldą, pro Pelkes, dešinėje dideli ažuolynai kerojo ant kalvų tamsiame Halifirieno šešėlyje netoliese Gondoro sienų, o kairėje esančias pelkes Entvašo žiotyse dengė ūkanos. Keliaujant juos pasiekė gandai apie karą šiaurėje. Pašėlusiai skubantys šaukliai kalbėjo apie priešus, puolančius rytines sienas, apie orkų būrius, žygiuojančius per Rohano Dykvietę.

- Skubėkim! Skubėkim! - šaukė Eomeras. -Jau per vėlu sukti į šalį. Mūsų sparną saugos Entvašo pelkės. Negalime laukti nė akimirkos. Skubėkim!

Taip Karalius Teodenas paliko savo šalį. Mylia po mylios prieš jį driekėsi ilgas kelias, o pro šalį bėgo kalvos-švytūriai: Kalenhadas, Minas-Rimonas, Erelasas, Nardolas. Bet jų ugnys buvo užgesusios. Visas kraštas buvo pilkas ir tylus. Šešėlis priekyje tamsėjo, o viltis širdyse nyko.

Ketvirtas skyrius *GONDORO APGULTIS*

Pipiną pažadino Gendalfas. Jų kambaryje degė žvakės, nes pro langus skverbėsi tik dulsva šviesa, oras buvo sunkus lyg prieš audrą.

- Kiek valandų? - žiovaudamas paklausė Pipinas.

- Antra po saulėtekio, - atsakė Gendalfas. - Laikas keltis ir ruoštis. Tave kviečia Miesto Valdovas - gausi naujas pareigas.

- Ar gausiu ir pusryčius?

- Ne! Pusryčiausi su manimi - tai viskas, ką valgysi iki vidudienio.

Maistą dabar dalina labai griežtai.

Pipinas liūdnai pažvelgė į nedidelį gabalėlį duonos ir, jo nuomone, begėdiškai mažą gumulėlį sviesto, padėtą šalia puodelio su liesu pienu.

- Kodėl mane čia atsivežei? - paklausė jis.

- Pats puikiai žinai, - atšovė Gendalfas. - Toliau nuo bėdos. O jeigu tau čia nepatinka, prisimink, kad pats esi kaltas. Pipinas nieko nebesakė.

Netrukus jis su Gendalfu dar sykį žingsniavo šaltu koridoriumi prie Bokšto Salės durų. Ten prieblandoje tarsi senas kantrus voras, kaip rodėsi Pipinui, sėdėjo Denetoras. Atrodė, jog nuo vakar jis nepajudėjo iš vietos. Denetoras parodė Gendalfui sėstis, o į stovintį Pipiną kurį laiką nekreipė dėmesio. Pagaliau senis pasisuko į hobitą.

- Na, pone Peregrinai, tikiuosi, naudingai ir gerai praleidai vakarykščią dieną? Turbūt stalas šiame mieste tuštesnis, nei tau patiktų.

Pipiną apėmė nejaukus jausmas, jog viskas, ką jis darė ar sakė, buvo žinoma Miesto Valdovui, taip pat ir didžioji dalis to, ką jis galvojo. Hobitas tylėjo.

- Ką norėtum daryti mano tarnyboje?

- Maniau, pone, kad mano pareigos man bus nurodytos.

- Taip, kai sužinosiu, kam esi tinkamas, - atsakė Denetoras. - O greičiausiai sužinosiu, jei būsi šalia manęs. Mano pažas išsiprašė pervedamas į žvalgų grupę, tad tu kurį laiką jį pavaduosi. Patar-nausi man, nešiosi pranešimus ir kalbėsies su manimi, jei nuo karo bei pasitarimų liks laisvo laiko. Ar moki dainuoti?

- Moku, - linktelėjo Pipinas. - Na, ne prasčiau už kitus hobi-tus. Bet mes neturime dainų, tinkamų didelėms salėms ar karui, valdove. Retai dainuojame apie didesnes bėdas nei vėjas ar lietūs. Mūsų dainos dažniausiai apie linksmus dalykus arba apie maistą ir gėrimus.

- O kodėl tokios dainos netiktų mano salei arba tokiam metui? Mes, seniai gyvenantys po Šešėliu, mielai paklausysime aidų iš Šešėlio nepaliestos šalies. Bent žinosime, jog mūsų sargyba nenuėjo veltui, nors padėkos už tai ir nesulaukėme.

Pipinui širdis atšalo. Jam visai nepatiko mintis dainuoti Grafystės dainas Minas Tirito Valdovui, ypač tas juokingąsias, kurias jis mokėjo geriausiai. Tokiai progai jos buvo tikrai pernelyg, hm, kaimietiškos. Tačiau šio išmėginimo dar pavyko išvengti. Denetoras pasisuko į Gendalfą -jis klausinėjo apie rohirimus, jų politiką, apie karaliaus sūnėną Eomerą. Pipinas stebėjosi, kiek daug Valdovas žino apie taip toli gyvenančius žmones, nors, jo nuomone, jau daug metų pats nebuvo niekur keliavęs.

Pagaliau Denetoras mostelėjo Pipinui ir kuriam laikui jį paleido.

- Eik pas Citadelės ginklininkus, - liepė jis. - Gausi apsiaustą ir Bokšto amuniciją. Vakar įsakiau pagaminti, šiandien jau bus paruošta. Kai apsirengsi, grįžk!

Kaip sakė Denetoras, taip ir buvo. Netrukus Pipinas buvo aprengtas keistais juodai sidabriniais drabužiais. Jis gavo mažus šarvus, kurių žiedai tikriausiai buvo nukaldinti iš plieno, tačiau juodo kaip smala, ir aukštą šalną su varno sparnais iš abiejų pusių. Šalmo viduryje buvo įsegtas sidabrinė žvaigždė. Virš šarvų hobitas užsimetė trumpą juodą apsiaustą su sidabru išsiuvinėtu Medžio ženklu. Jo senuosius drabužius sulankstė, atidėjo į šalį, bet leido pasilikti pilkąjį Lorieno apsiaustą ir dėvėti ne tarnybos metu. Pipinas nežinojo, kad dabar atrodė labai panašus į *Ernu i Phenannath*, Miš-kavaikių Prinčą, kaip jį vadino žmonės. Tačiau hobitas jautėsi nepatogiai, o jo nuotaiką vis labiau gadino tvyranti prieblanda.

Tamsu ir niūru buvo visą dieną. Nuo blankios aušros iki vakaro sunkus šešėlis vis gilėjo, o visos širdys Mieste buvo prislėgtos. Aukštai viršuje karo vėjo nešamas šviesą rijo didžiulis debesis. Jis lėtai judėjo iš Juodosios Šalies į vakarus. Apačioje oras buvo tylus ir troškus, tarsi visas Anduino Slėnis lauktų triuškinančios audros.

Apie vienuoliktą valandą, pagaliau atleistas nuo tarnybos, Pipinas išėjo ieškotis valgio bei gėrimo - kad praskaidrėtų nuotaika ir būtų lengviau laukti. Prie bendro stalo jis vėl sutiko Beregondą, ką tik grįžusį iš užduoties Sargybiniuose Kelio Bokštuose Pelenore. Kartu jie nužingsniavo prie sienų, nes Pipinas viduje jautėsi kaip kalėjime ir duso netgi erdvioje Citadelėje. Jie susėdo prie rytinės ambrazūros, kur valgė bei šnekėjosi vakar.

Buvo saulėlydžio valanda, tačiau didžioji uždanga dabar nusi-driekė toli į vakarus. Tik skęsdama jūroje saulė spėjo paleisti atsi-sveikinimo spindulį iki ateinant nakčiai. Jį pamatė Frodas, stovė-damas Kryžkelėje ir liesdamas nukritusią karaliaus galvą. Bet Pele-noro laukų po Mindoluino šešėliu spindulys nepasiekė: jie buvo rudi ir niūrūs.

Pipinui atrodė, jog nuo paskutinio sykio, kai jis čia sėdėjo, jau prabėgo metai: tada jis dar buvo hobitas, lengvabūdis keliautojas, menkai tesijaudinantis dėl patiriamų pavojų. Dabar jis tapo mažu kareiviu mieste, besiruošiančiame galingam šturmui, dėvinčiu išdi-džią, bet rūsčią Bokšto Sargybinio aprangą.

Kitu laiku ir kitoje vietoje Pipinui būtų patikusi jo naujoji ap-ranga, bet dabar jis žinojo, jog dalyvauja ne spektaklyje, o visiškai rimtai tarnauja rūsčiam valdovui, patekusiam į mirtiną pavojų. Šarvai buvo sunkūs, šalmas slėgė galvą. Nusiėmęs apsiaustą hobitas pasidėjo jį ant suolo. Tada nukreipė pavargusį žvilgsnį nuo tamsuojančių laukų apačioje ir nusižiovavęs atsiduso.

- Pavargai nuo tokios dienos? - paklausė Beregondas.

- Taip, labai, - atsakė Pipinas. - Pavargau laukdamas ir nieko neveikdamas. Daug valandų slampinėju apie valdovo kambarį, kol jis tarėsi su Gendalfu, Princu ir kitais svarbiais asmenimis. Aš neiįpratus, pone Beregondai, alkanas patarnauti kitiems. Hobitui tai sunkus išbandymas. Tu, be abejo, manai, kad aš neiįvertinu suteiktos garbės. Bet kas iš tokios garbės? Po galais, kas iš to valgio ir

gėrimo po atslenkančiu Šešėliu? Ką jis reiškia? Oras tapo rudas ir troškus! Ar pučiant ryčiui čia dažnai taip sutemsta?

- Ne, - tarė Beregondas, - tai ne šio pasaulio oras. Tai Jo pikti kerai, dūmų kamuoliai iš Ugninio Kalno, temdantys širdis ir protus. Jam gerai sekasi. Norėčiau, kad sugrįžtų Lordas Faramiras. Jis nenusigąstų. Bet kas žino, ar jis besugrįš iš Tamsos anapus Upės?

- Taip, - tarė Pipinas, - Gendalfas irgi neramus. Man regis, jis nusivylė, čia nesuradęs Faramiro. O kur dingio jis pats? Paliko Valdovo tarybą dar iki pietų ir, kaip supratau, prastos nuotaikos. Galbūt sužinojo blogų naujienų.

Staiga jie sustingo, beveik suakmenėjo. Pipinas susmuko ant žemės, rankomis užsidengęs ausis, o Beregondas, kuris kalbėdamas apie Faramirą žiūrėjo pro ambrazūrą, ten sustingęs ir pasiliko, žvelgdamas išplėstomis akimis. Pipinas atpažino kadaise girdėtą siaubingą klyksmą - tą patį, kuris kažkada skambėjo Grafystėje. Dabar jis buvo garsesnis, o neapykanta dar didesnė, nuodingu beviltišku persmeigianti širdį.

Pagaliau Beregondas sunkiai prašneko:

-Jie čia! - tarė jis. - Sukaupk drąsą ir pažvelk! Apačioje darosi kažkas negra.

Pipinas nenoriai užsiropštė ant suolo, pažiūrėjo pro plyšį. Apačioje plytėjo blausus Pelenoras, toluoje galėjai nuspėti Didžiosios Upės liniją. Dabar kaip nelauktos nakties šešėliai virš jos sukiojosi penki paukščiai, siaubingi tarsi maitėdos, didesni už erelius, žiaurūs kaip mirtis. Jie tai priartėdavo prie sienų beveik per lanko šūvį, tai ratais nuskledavo tolyn.

-Juodieji Raiteliai! - sumurmėjo Pipinas. -Juodieji Raiteliai ore! Žiūrėk, Beregondai! - suriko jis. -Jie aiškiai kažko ieško! Pažiūrėk, kaip jie sklendo ir sukasi, visą laiką aplink tą pačią vietą! Ar matai, kažkas juda žeme? Tamsūs maži šešėliai. Taip, raiteliai: keturi ar penki. Ak, aš negaliu žiūrėti! Gendalfai! Gendalfai, gelbėk mus!

Pasigirdo ir nutilo dar vienas šaižus klyksmas. Hobitas atšoko nuo sienos, dusdamas kaip medžiojamas žvėris. Iš toli pro stingdantį klyksmą jis išgirdo silpną trimito garsą, ilgą aukštą natą.

- Faramiras! Lordas Faramiras! Tai jo signalas! - suriko Bere-

gondas. - Narsioji širdis! Kaip jis prasimuš prie Vartų, jeigu tie pragaro vanagai turi ir kitų ginklų, ne vien baimę? Žiūrėk! Jie dar laikosi. Jie pasieks Vartus. Ne! Arkliai pamišo. Žiūrėk! Raiteliai nušoko žemėn, jie bėga pėsčiomis. Ne, vienas dar balne, bet jis laukia likusių. Tai turbūt Kapitonas: jam tos pabaisos nė mo-" tais. Viena pabaisa jį atakuoja. Padėkit, padėkit! Negi niekas neišeis? Faramirai!

Beregondas puolė žemyn ir nulėkė į tamsą. Gėdydamasis savo baimės, kai sargybinis Beregondas visų pirma galvojo apie mylimą Kapitoną, Pipinas atsistojo ir pažvelgė žemyn. Tą akimirką jis pastebėjo baltą sidabrinį blyksnį, atlekiantį iš šiaurės, tarsi mažą žvaigždę, nusileidusią į dulkėtus laukus. Šviesa lėkė kaip strėlė ir vis didėjo. Greitai ji pavijo keturis vyrus, bėgančius Vartų link. Pipinui pasirodė, jog blyški balta šviesa sklinda platyn, o sunkūs šešėliai traukiasi iš kelio. Jai dar labiau priartėjus, hobitas išgirdo galingą riksmą, ataidėjusį sienose.

- Gendalfas! - sušuko Pipinas. - Gendalfas! Jis visada pasirodo tamsiausią minutę. Pirmyn! Pirmyn, Baltasis Raiteli! Gendalfas, Gendalfas! - iš visų jėgų šaukė hobitas, tarsi didžių lenktynių žiūrovas ragindamas raitelį, kurio ir taip raginti nereikėjo.

Dabar jį pastebėjo ir tamsieji Šešėliai. Vienas nušvilpė į jį, bet Pipinui pasirodė, kad Gendalfas iškėlė ranką ir į viršų ištryško baltos šviesos spindulys. Nazgulas pratisai skausmingai suklykė, atsitraukė, o kiti keturi neteko drąsos. Kildami greitomis spiralėmis jie išnyko debesyse. Kurį laiką Pelenoras atrodė nebe toks tamsus. Pipinas matė, kaip likęs balne žmogus susitiko su Baltuoju Raiteliu, kaip jie laukė pėsčiųjų. Iš miesto pas juos išskubėjo žmonės, netrukus visi dingio iš akių po išorine siena. Pipinas žinojo, jog dabar jie žengia pro Vartus. Spėdamas, kad jie išsyk skubės į Bokštą pas Valdytoją, Pipinas nubėgo prie įėjimo į Citadelę. Ten jau laukė susirinkę daugybė žmonių, nuo aukštų sienų stebėjusių lenktynes bei išsigelbėjimą.

Netrukus nuo žemutinių terasų vedančiose gatvėse pasigirdo šurmulys, daug džiaugsmingų riksmų ir skanduojami Faramiro bei Mitrandiro vardai. Pagaliau Pipinas išvydo deglus ir lėtai jojančius du minios lydimus raitelius: vienas vilkėjo baltai, bet daugiau nebešvytėjo, prieblandoje atrodė blyškus, tarsi iššvaistęs ar pridengęs

savo ugnį, kitas, juodaplaukis, jojo nuleidęs galvą. Jie nulipo žemėn, arklaininkai paėmė Žvaigždikį ir kitą žirgą, abu nuėjo prie vartų sargybinių: Gendalfas ramiai, atmetęs pilką apsiaustą, vis dar ugnimi degančiomis akimis, kitas, visas apsirengęs žaliai - lėtai svyruodamas kaip pavargęs ar sužeistas.

Jiems praėjus pro žibintą virš vartų arkos, Pipinas prasigrūdo į priekį. Nuo blyškaus Faramiro veido jam užėmė kvapą. Tai buvo veidas žmogaus, kuris susidūrė su didžia baime, bet įveikė ją ir liko ramus. Kalbėdamas su sargybiniu jis stovėjo išdidžiai - Pipinas matė, koks jis panašus į savo brolių Boromirą, kurį hobitas iš pradžių mėgo. Pipinas žavėjosi karališku, bet švelniu Boromiro elgesiu. Tačiau pamatęs Faramirą jis pajuto širdį šoktelint nuo keisto, nepatirto jausmo. Faramiras spinduliavo tą aukštą kilmingumą, kurį turėjo ir Aragornas. Gal ne tokį aukštą, bet ir ne tokį tolimą bei blankų. Jis buvo Didžiųjų Karalių ainis, gimęs vėliau, bet dar paliestas Senosios Tautos išminties bei liūdesio. Dabar hobitas suprato, kodėl Beregonas su meile taria jo vardą. Faramiras buvo vadas, paskui kurį sekė žmonės, paskui kurį sektų ir jis, netgi po juodų sparnų šešėliu.

- Faramiras! - garsiai šaukė jis kartu su kitais. - Faramiras! Faramiras, išgirdęs keistą balsą Miesto žmonių gaudesy, atsisuko ir pažvelgęs žemyn apstulbo.

- Iš kur tu? - paklausė jis. - Miškavaikis su Bokšto apranga! Iš kur atsiradai?..

Bet čia tarp jų įsiterpė Gendalfas:

-Jis atvyko su manimi iš miškavaikių krašto. Jis atvyko su manimi. Negaiškime čia. Reikia daug pasakyti ir daug padaryti, o tu esi pavargęs. Jis eis kartu. Tiesą sakant, privalo eiti, jeigu nepamiršo savo naujųjų pareigų, -jei neklystu, šią valandą jis turi patarnauti savo lordui. Eime, Pipinai, sek paskui!

Pagaliau jie pasiekė asmeninį Miesto Valdovo kambarį. Aplink angliakrosnę buvo sustatyti gilūs krėsiai, tarnai atnešė vyno. Niekieno nepastebimas Pipinas stovėjo už Denetoro kėdės ir pamiršęs nuovargį atidžiai klausėsi.

Užvalgęs baltos duonos ir išgėręs vyno, Faramiras atsisėdo ant suoloelio tėvo kairėje. Šiek tiek toliau, iš kitos pusės, drožinėtoje

kėdėje sėdėjo Gendalfas. Atrodė, tarsi jis miegotų. Mat iš pradžių Faramiras kalbėjo tik apie užduotį, su kuria buvo pasiųstas prieš dešimt dienų: pasakojo naujienas iš Itilieno, kalbėjo apie priešo bei jo sąjungininkų manevrus, apie kautynes kelyje, kuriose buvo įveikti Harado vyrai ir didysis jų žvėris - kapitonas raportavo savo vadui apie dažnai girdėtus dalykus, pasienio karo kasdienybę, kuri dabar, nors ir pergalinga, atrodė maža bei nereikšminga. Faramiras staiga pažvelgė į Pipiną:

- Dabar keistosios naujienos, - tarė jis. -Tai ne pirmasis miškavaikis, kurį mačiau iš šiaurės legendų nužengusį į pietinius kraštus.

Gendalfas išsitiesė ir sugniaužė kėdės ranktūrius, bet nieko nepasakė. Žvilgsniu jis sulaukė iš Pipino lūpų besiveržiantį šūksnį. Denetoras pažvelgė į jų veidus. Jis linktelėjo, tarsi parodydamas, jog suprato neištartus žodžius. Visiems tyliai ir ramiai sėdint Faramiras lėtai pasakojo savo istoriją. Jis nuolatos žiūrėjo į Gendalfą, bet retkarčiais jo žvilgsnis nukrypėdavo į Pipiną, lyg jis stengtųsi geriau prisiminti ką matęs.

Faramirui papasakojus apie susitikimą su Frodu ir jo tarnu bei apie Henet Anuino įvykius, Pipinas pastebėjo, kad Gendolfo rankos, išsikirtusios į raižytą medį, dreba. Dabar jos atrodė nubalusios, labai senos. Žiūrėdamas į jas, Pipinas ūmai suvokė, jog Gendalfas, pats Gendalfas yra susirūpinęs, netgi išsigandęs. Kambaryje tvyrojo troškus, sunkus oras. Pagaliau Faramiras papasakojo apie išsiskyrimą su keliautojais ir jų ryžtą žygiuoti į Kirit Ungolą. Jis nutilo, papurtė galvą, atsiduso. Gendalfas pašoko.

- Kirit Ungolą? Morgulo Slėnį? - paklausė jis. - Laikas, Faramirai, laikas? Kada su jais išsiskyrei? Kada jie pasieks tą prakeiktą slėnį?

- Išsiskyrčiau su jais ryte prieš dvi dienas, - atsakė Faramiras. - Nuo ten iki Morgulduino Slėnio keturiasdešimt penkios mylios, jeigu jie eitų tiesiai į pietus, ir dar penkiolika į vakarus nuo prakeikto Bokšto. Greičiausiai jie ten galėjo atsirasti tik šiandien, o gal dar ir ne. Aš suprantu, ko bijai. Bet tamsa kilo ne dėl jų. Ji prasidėjo vakar - praėjusią naktį visą Itilieną užklojo šešėlis. Man aišku, jog Priešas seniai rengėsi mus pulti ir buvo nustatęs valandą anksčiau, nei keliautojai paliko mano prieglobstį.

Gendalfas žingsniavo po kambarį.

- Ryte prieš dvi dienas, trys dienos kelionės! Kaip toli nuo čia iki jūsų išsiskyrimo vietos?

- Paukščiui būtų septyniasdešimt penkios mylios, - atsakė Faramiras. - Bet aš negalėjau atvykti greičiau. Vakar dar buvau Kair Androse, ilgoje saloje šiaurinėje Upės dalyje, kurią giname. Žirgai buvo kitame krante. Stojus tamsai supratau, jog reikia skubėti, tad išėjau su trimis raiteliais. Likusį būrį pasiunčiau sustiprinti Osgiliato brastų igulos. Tikiuosi, nesuklydau? -jis pažiūrėjo į tėvą.

- Nesuklydai? - sušuko Denetoras, jo akys blykstelėjo. - O kodėl domiesi? Vyrams vadovavai tu. Ar teiravaisi mano nuomonės dėl visų savo sprendimų? Dabar nesipūti, bet jau senokai nesukai iš savo kelio dėl mano patarimų. Kalbėjai, kaip visada, sumaniai, bet argi aš nemačiau, jog tavo akys išmeigtos į Mitrandirą, klausdamos, ar gerai kalbi, ar ne per daug pasakei? Jis jau senokai pavergė tavo širdį. Sūnau, tavo tėvas senas, bet dar nesuvaikėjęs. Aš matau ir girdžiu, ką noriu. Nedaug iš tavo nutylėtų ar pusiau pasakytų dalykų liko man paslaptina. Aš žinau daugelio mįslių atsakymus. Vargšas, vargšas Boromiras!

-Jeigu tai, ką padariau, tau nepatinka, tėve, - nuleido galvą Faramiras, - tuomet man reikėjo išklausti tavo patarimų, prieš užsikraunant šitą sunkų sprendimą.

- Ar tai būtų jį pakeitę? - paklausė Denetoras. -Vis tiek būtum pasielgęs taip pat. Gerai tave pažįstu. Nuolat troškai atrodyti dosnus ir kilnus tarsi koks senovės karalius. Galingam, taikiam valdovui tai gal ir tinka. Bet beviltišką valandą už švelnumą atsimokama mirtimi.

- Tegu bus taip, - tarė Faramiras.

- Tegu bus taip! - suriko Denetoras. - Žūsi ne vien tu, Lorde Faramirai - žus tavo tėvas ir visa tavo tauta, kurią po Boromiro mirties privalai apginti.

- Gal norėtum, - išmeigė akis Faramiras, - kad vietoj jo būčiau iškeliavęs aš?

- Taip, išties to norėčiau, - rėžė Denetoras. - Boromiras buvo ištikimas man, o ne kažkokiam burtininkui. Jis būtų prisiminęs pareigą ir nenusisukęs nuo likimo dovanos. Jis būtų atgabenęs man didžią dovaną.

Akimirką Faramiras nesusitvardė.

- Norėčiau, kad prisimintum, tėve, kodėl Itiliene buvau aš, o ne jis. Bent vieną kartą tavo valia buvo išpildyta. Jis iškeliavo su Miesto Valdovo užduotimi.

- Nepilk kartelio į mano taure, - įspėjo Denetoras. -Jau daug naktų aš išjos gėriau, jausdamas, jog blogiausia dar priekyje. Taip "ir atsitiko. O kad viskas būtų kitaip! O kad tas daiktas būtų atsidūręs pas mane!

- Guoskis kiek tinkamas! - tarė Gendalfas. - Boromiras tau niekada nebūtų jo atidavęs. Jis žuvo, žuvo kaip didvyris, temiega ramybėje! Tu apgaudinėjai pats save. Jis būtų ištiesęs ranką paimti to daikto, paėmęs ir kritęs. Jis būtų pasilikęs jį sau - nebūtum pažinęs savo grįžusio sūnaus.

Denetoro veidas tapo šaltas ir rūstus.

- Boromiras nepasidavė tavo įtakai, ar ne? - tyliai paklausė jis. - Aš, jo tėvas, sakau, jog jis būtų atnešęs tą daiktą man. Tu išmintingas, Mitrandirai, bet per savo klastas daug ko nesuvoki. Yra patarimų, vertesnių už burtininkų gudrybes ar kvailių skubėjimą. Šiuos reikalus aš išmanau daugiau, nei tau atrodo.

- Ką gi tu manai? - paklausė Gendalfas.

- Manau, kad reikėjo vengti dviejų kvailysčių. Naudotis tuo daiktu pavojinga. Bet tokią valandą atiduoti jį kvailam miškavaičiui ir išsiųsti į paties Priešo šalį, kaip padarei tu su šituo mano sūnum, yra beprotybė.

- O ką būtų padaręs Lordas Denetoras?

- Kitką. Jis jokiais būdais nebūtų rėmęsis tik kvailomis viltimis, rizikuodamas būti sutriuškintas, jei Priešas atgaus, ką prarado. Ne, daiktas būtų saugomas, saugomas giliai po žeme. Nenaudojamas iki mirtinos būtinybės, nebent tokiai pergalei, po kurios mes, mirę, galėtume ilsėtis ramybėje.

- Tu galvoji, valdove, tik apie savo Gondorą, - tarė Gendalfas. - Dar yra ir bus kitų žmonių, kitų gyvenimų, kitų laikų. Man gaila netgi jo vergų.

- O kur ieškos pagalbos tie žmonės, jei kris Gondoras? - atrėmė Denetoras. -Jeigu tas daiktas dabar gulėtų giliuose mano tvirtovės rūsiuose, mes nevirpėtume iš baimės šioje tamsoje, laukdami blogiausio, ir tuščiai nesiginčytume. Jeigu netiki, kad būčiau išlaikęs bandymą, menkai mane pažįsti.

- Netikiu, - pasakė Gendalfas. - Jeigu tikėčiau, būčiau atsiuntęs tą daiktą saugoti tau ir išgelbėjęs kitus nuo kančių. O dabar, girdėdamas tavo šnekas, tikiu ne daugiau nei Boromiru. Palauk, suvaldyk pyktį! Aš nepasitikiu netgi pats savimi - aš atsisakiau to daikto, kai man jį siūlė laisva valia kaip dovaną. Tu stiprus ir gali save valdyti, Denetorai, bet gavęs tą daiktą būtum pražuvęs. Užkastas po Mindoluino šaknimis, jis išėstų tavo protą, užtemdytų mintis, o mus ištiktų dar blogesni dalykai.

Akimirką Denetoro akys, žiūrinčios į Gendalfą, vėl sužaubavo. Pipinas pajuto, kokia įtampa tvyro tarp jų, atrodė, kad jų ugningi žvilgsniai susikryžiuojo tarsi špagos. Pipinas virpėjo, laukdamas, kuo tai baigsis. Bet staiga Denetoras atsilošė kėdėje ir vėl nurimo. Jis gūžtelėjo pečiais.

-Jeigu, jeigu! - tarė jis. - Tai tušti žodžiai. Jis dingo Šešėlyje - nežinia, kas laukia jo ir mūsų. Ilgai netruks. Dabar tegu visi, besikaunantys su Priešu, susivienija ir nepraranda vilties, o praradę ją, tegu miršta laisvi. -Jis pasisuko į Faramirą. - Ką manai apie Osgiliato įgulą?

-Ji nestipri, - atsakė Faramiras. - Kaip minėjau, išsiunčiau Itilieno būrį jos sustiprinti.

- Manau, to neužteks, - tarė Denetoras. - Osgiliatui teks pirmas smūgis. Ten reikės tvirto vado.

- Ten ir daug kur kitur, - atsiduso Faramiras. - Vargšas mano brolis, aš jį irgi mylėjau! -Jis pakilo. -Ar galiu išeiti, tėve? - Faramiras susvyravo ir palinko virš tėvo kėdės.

- Matau, esi pavargęs, - tarė Denetoras. - Tau teko sunki kelionė. Girdėjau, kad jūsų pėdomis sekė Tamsa. Dabar eik ilsėtis. Rytoj būsi reikalingesnis.

Visi paliko Miesto Valdovą, nuėjo ilsėtis. Lauke plytėjo aklina tamsa. Gendalfas, lydimas mažą deglą nešančio Pipino, žingsniuavo į savo kambarius. Jie nesikalbėjo, kol neužvėrė už nugaros durų. Tada Pipinas paėmė Gendolfo ranką.

- Pasakyk, - tarė jis, - ar yra vilties? Kalbu apie Frodą.

Gendalfas uždėjo ranką hobitui ant galvos.

-Vilties niekada nebuvo daug, - atsakė jis, - tik kvailos svajos, kaip šiandien buvo pasakyta. Kai aš išgirdau apie Kirit Ungolą...-

Jis nebaigė sakinio ir nuėjo prie lango, tarsi jo akys galėtų praskirti tamsą rytuose. - Kirit Ungolas! - sumurmėjo Gendalfas. - Kodėl būtent ten? -Jis atsisuko. - Dar dabar, Pipinai, širdis man stingsta krūtinėje, kai tariau tą vardą. Vis dėlto tikiu, kad Faramiro atneštos žinios mums suteikia vilties. Aišku, kad Priešas pradėjo karą ir "žengė pirmą žingsnį, kai Frodas dar buvo laisvas. Dabar daug dienų jo akys kryps čia, o ne į savo šalį. Aš iš toli jaučiu jo skubėjimą ir baimę. Jis pradėjo karą anksčiau nei ketino. kažkas jį sutrikdė. Gendalfas stovėjo galvodamas.

- Galbūt, - sumurmėjo jis, - galbūt mums išėjo į naudą net tavo kvailumas, berneli. Pasvarstykim: prieš kokias penkias dienas Jis turėjo sužinoti, kad mes nuvertėme Sarumaną ir paėmėme Akmenį. Kas iš to? Bėjo žinios negalime jo naudoti savo tikslams. Aha, palauk! Aragornas? Jo laikas artėja. Jis stiprus ir tvirtas, Pipinai, narsus ir ryžtingas. Jeigu reikia, jis pasielgs savo galva, nepaisydamas net didžiausio pavojaus. Gali būti. Jis galėjo panaudoti Akmenį, pasirodyti Priešui ir mesti jam iššūkį. Galbūt. Na, bet atsakymo nesužinosime, kol neatvyks Rohano Raiteliai, jeigu tik jie nepavėluos. Mūsų laukia nekokios dienos. Miegokim, kol dar galim!

- Bet... - pradėjo Pipinas.

- Bet kas? - atsisuko Gendalfas. - Šią naktį leisiu tik vieną *bet*.

- Golumas, - pasakė Pipinas. - Kaip, po galais, jie gali keliauti su juo, netgi sekti paskui jį? Aš mačiau, jog Faramirui ta vieta, kur jis juos vedė, patiko ne labiau negu tau. Ką visa tai reiškia?

- Dabar negaliu atsakyti, - tarė Gendalfas. - Mano širdis spėjo, jog Frodas ir Golumas turėjo susitikti. Į gera, ar į bloga. Bet apie Kirit Ungolą aš šianakt nekalbėsiu. Išdavystės, išdavystės bijau, to klastingo padaro išdavystės. Kaip bus, taip bus. Prisimink, kad išdavikas kartais išduoda pats save ir vietoj blogio padaro tik geriau. Kartais taip nutinka. Labanaktis!

Kitos dienos rytas išaušo panašus į rudą prieblandą. Po Faramiro sugrįžimo nudžiugusias žmonių širdis vėl prislėgė nerimas. Tą dieną sparnuotų Šešėlių nesimatė, bet retkarčiais aukštai virš miesto pasigirdavo tolimas klyksmas. Jį išgirdę žmonės sustingdavo pakirsti siaubo, o silpnesni vaitojo ir verkė. Faramiras vėl išvyko.

-Jam neleidžia pailsėti, - murmėjo kai kas. - Valdovas varo jį kaip su botagu, dabar Faramiras dirba už du - už save ir už tą, kuris negriš.

Žmonės vis žvelgė į šiaurę klausdami:

- Kur Rohano Raiteliai?

Iš tiesų Faramiras iškeliavo ne savo valia. Tarybai vadovavo Miesto Valdovas - tą dieną jis nesiruošė lankstytis prieš kitus. Taryba susirinko anksti ryte. Ten kapitonas nusprendė, kad dėl grėsmės iš pietų smogti patiems galimybių nėra, nebent pasirodytų Rohano Raiteliai. Kol kas reikia stiprinti sienas ir laukti.

- Bet, - pasakė Denetoras, - taip lengvai neatiduokime išorinių gynybos pozicijų, kurias taip sunkiai statėme. Priešas turi brangiai sumokėti keldamasis per Upę. Pajėgos, kurių pakaktų Miesto apsiausčiai, negali persikelti į šiaurę nuo Kair Androso - ten pernelyg pelkėta. Negali ir pietuose, arčiau Lebenino, - ten Upė per plati. Jiems reiktų daugybės laivų. Vadinasi, jis smogs Osgiliate, kaip anksčiau, kai jį sulaukė Boromiras.

- Tai buvo tik bandymas, - atsakė Faramiras. - Šiandien galime priversti Priešą sumokėti dešimt gubai už persikėlimą, ir vis tiek bus per mažą. Jam lengviau prarasti armiją negu mums būrį. O tiems, kuriuos išstatysime taip toli, bus labai pavojinga atsitraukti, jeigu Jis prasiverš per Upę.

- O kaip Kair Androsas? - papildė Princas. - Jeigu giname Osgiliatą, reikia išlaikyti ir jį. Nepamirškime pavojaus iš kairės. Rohirimai gali atvykti, gali ir neatvykti. Faramiras papasakojo mums apie galingas pajėgas, traukiamas prie Juodųjų Vartų. Iš ten pasirodys daugiau nei viena armija ir smogs daugiau nei į vieną vietą.

- Kare rizikuojama daug kuo, - tarė Denetoras. - Kair Androsas yra ginamas, daugiau karių ten nebesiūsim. Bet aš neatiduosiu Upės ir Pelenoro be kovos -jeigu atsiras vadas, kuriam užteks drąsos įvykdyti valdovo valią.

Visi tylėjo. Pagaliau prabilo Faramiras:

- Aš nesipriešinsiu tavo valiai, valdove. Kadangi netekai Boromiro, į jo vietą stosis aš. Jeigu įsakysi.

- Įsakau, - linktelėjo Denetoras.

- Tada lik sveikas! - pasakė Faramiras. - Bet jeigu grįšiu, galvok apie mane geriau.

- Priklausys nuo to, kaip sugrįši, - atrėmė Denetoras. Paskutinis su Faramiru prieš jam išjojant į rytus kalbėjosi Gen-dalfas.

- Nesišvaistyk savo gyvybe įsikarščiavęs ar kartėlio apimtas, - patarė jis. - Tavo reikės čia, ne vien karo reikalams. Tavo tėvas myli tave, Faramirai, tu netruksi tuo įsitikinti. Lik sveikas!

Taigi Lordas Faramiras vėl išjojo. Su savim jis pasiėmė visus sava-norius bei tuos, kuriuos galėjo išleisti miesto gynėjai. Stovintieji ant sienų prietemoje žvelgė į sugriautą miestą ir galvojo, kas ten vyksta, nes nieko nesimatė. Kiti nuolat žvelgė į šiaurę, skaičiuodami mylias iki Teodeno Rohane.

- Ar jis atvyks? Ar prisimins senąją mūsų sąjungą? - klausė jie.

- Taip, jis atvyks, - kartojo Gendalfas. - Net jei pavėluos. Pagalvokit! Raudonoji Strėlė geriausiu atveju galėjo jį pasiekti prieš dvi dienas, o nuo Edoraso kelias tolimas.

Naujienos atėjo naktį. Nuo brastų atlėkė raitelis -jis pranešė, kad iš Minas Morgulo išėjo armija ir artėja prie Osgiliato. Prie jos jau prisijungė būriai iš pietų - aukšti ir žiaurūs haradrimai.

- Mes sužinojome, - pasakojo žinianešys, - kad juos vėl veda Juodasis Kapitonas, jo skleidžiama baimė jau sklinda už Upės.

Su šiais bloga lemiančiais žodžiais baigėsi trečioji Pipino diena Minas Tirite. Nedaug kas ilsėjosi - vilčių, kad Faramiras ilgai išlaikys brastas, liko nedaug.

Kitą dieną tamsa liovėsi augusi, tačiau žmonių širdis ji slėgė dar smarkiau. Juos apėmė siaubas. Vėl atskriejo blogos naujienos. Priešas laimėjo Anduino brastas. Faramiras traukėsi prie Pelenoro sienos, burdamas savo vyrus prie fortų, bet priešų buvo dešimt kartų daugiau.

-Jeigu jis prasiverš prie Pelenoro, - kalbėjo pasiuntinys, - priešai lips jam ant kulnų. Jie brangiai sumokėjo už perkėlą, bet ne taip brangiai, kaip tikėjomės. Mat viską buvo puikiai suplanavę. Dabar aišku, jog jau seniai jie Rytiniame Osgiliate paslapčia statė valtis bei laivus. Veržėsi per Upę kaip tarakonai. O Juodojo Kapitono galia tiesiog nenusakoma. Daugelis vyrų neištvėria net gaudų

apie jo artėjimą. Patys priešai virpa prieš jį, jam paliepus jie tuoj pat nusižudytų.

- Vadinasi, manęs labiau reikia ten, - pasakė Gendalfas ir tuoj pat išėjo. Baltas raitelio siluetas greitai dingo iš akių.

Visą tą naktį vienišas Pipinas nesudėdamas bluosto stovėjo ant sienos ir žiūrėjo į rytus.

Vos suskambėjus ryto varpams, tarsi besityčiojantiems iš žmonių šitoje tamsoje, tolumoje pasirodė liepsnos - ten, kur stovėjo Pelenoro sienos. Sargybiniai sutrimitavo pavoju, visi Miesto vyrai griebėsi ginklų. Kartkartėmis blyksteldavo raudona liepsna, sunkiame ore girdėjosi lėtas dundesys.

-Jie paėmė sieną! - šaukė žmonės. -Jie pramušė skyles! Jie ateina!

- Kur Faramiras? - susijaudinęs šaukė Beregondas. - Nesakykit, kad jis krito!

Pirmasis naujienų atnešė Gendalfas. Jis pasirodė įpusėjus rytui, lydintas saujelės raitelių, saugančių vežimų eilę. Vežimai buvo pilni sužeistųjų, kuriuos buvo galima išgelbėti iš sudaužytų fortų. Burtininkas iš karto nuskubėjo pas Denetorą. Miesto Valdovas su Pipinu laukė didžiajame kambaryje virš Baltojo Bokšto Salės. Žvelgdamas pro miglos aptrauktus langus į šiaurę, pietus ir rytus, jis tamsiomis akimis tarytum stengėsi praskirti jį supančius lemties šešėlius. Dažniausiai jis žvelgė į šiaurę, kartais įsiklausydamas į tylą, lyg per kažkokį stebuklą jo ausys būtų girdėjusios toli lygumose dundančias kanopas.

- Ar Faramiras grįžo? - paklausė jis.

- Ne, - tarė Gendalfas, - bet man išvykstant dar buvo gyvas. Jis nusprendė likti su ariergardu, kad atsitraukimas nuo Pelenoro nevirstų bėgimu. Galbūt jam pavyks pakankamai ilgai išsilaikyti, bet vargu. Prieš jį pernelyg stiprus priešas. Atvyko tas, kurio bijojau.

- Ne... ne Juodasis Valdovas? - iš siaubo užsimiršęs sušuko Pipinas.

Denetoras karčiai nusijuokė.

- Ne, dar ne, pone Peregrinai! Jis pasirodys tik tam, kad triumfuotų prieš mane, kai viskas bus laimėta. Jis naudojasi kitais kaip savo ginklais. Taip daro visi didieji valdovai, jei jiems pakanka iš-

minties, pone miškavaiki. Argi aš dabar sėdėčiau savo bokšte, mąstyčiau, žiūrėčiau ir laukčiau, aukodamas netgi savo sūnus? Aš dar galiu laikyti ginklą.

Jis atsistojo atmesdamas ilgą juodą apsiaustą. Pipinas apstulbo - po juo Denetoras dėvėjo šarvus. Jis turėjo apsijuosęs diržą su ilgu kardu, paslėptu juodai sidabrinėse makštyse.

- Taip aš vaikščioju ir taip jau daugelį metų miegu, - tarė jis, - nes senstantis kūnas minkštėja bei silpsta.

- Barad Duro Lordas, baisiausias iš kapitonų, jau paėmė išorines tavo sienas, - tarė Gendalfas. - Buvęs Angmaro Karalius, Raganius, Žiedo Šmėkla, Nazgulų Valdovas, siaubo ietis Saurono rankoje, nevilties šešėlis.

- Tada, Mitrandirai, sutikai savęs vertą priešą, - tarė Denetoras. - Aš jau seniai žinojau, kas yra Tamsiojo Bokšto kariaunos vadas. Ar tai viskas, ką turi pasakyti sugrįžęs? O gal atsitraukei, nes priešas tau per stiprus?

Pipinas suvirpėjo, bijodamas staigaus Gendolfo įniršio, bet hobitas baiminosi be reikalo.

- Gali būti, - tyliai atsakė Gendalfas. - Mūsų jėgų išbandymas dar neatėjo. Jeigu senieji žodžiai teisingi, jis kris ne nuo kario rankos, ir jo likimas nežinomas išminčiams. Kad ir kaip ten būtų, Nevilties Kapitonas kol kas nesiveržia priekin. Anot išmintingų tavo žodžių, jis vadovauja iš užnugario, versdamas pametusius protą vergus bėgti pirmyn. Ne, aš grįžau, saugodamas sužeistuosius, kuriuos dar galima išgydyti. Ramasas pramuštas plačiai - Mordoro armija prasiverš daugelyje vietų. Bet ne tai svarbiausia. Greitai laukuose bus mūšis. Paruoškite išpuolį. Tegu tai bus raiti vyrai. Jie yra visa mūsų viltis, nes Priešas turi vienintelę silpną vietą - mažai raitelių.

- Mums jų irgi trūksta. Dabar atvykęs Rohanas būtų pačiu laiku, - pasakė Denetoras.

- Iš pradžių teks sutikti kitus atvykėlius, - tarė Gendalfas. - Mus jau pasiekė bėgliai iš Kair Androso. Sala žlugo. Iš šiaurės rytų, pro Juoduosius Vartus, išėjo kita armija.

- Kai kurie kaltina tave, Mitrandirai, jog su malonumu neši blogas naujienas, - tarė Denetoras, - bet šįkart pavėlavai - visa tai žinojau jau naktį. O dėl išpuolio, aš jau apie tai pagalvojau. Leiskimės žemyn.

Ėjo laikas. Pagaliau stebėtojai ant sienų pamatė besitraukiančius būrius. Mažos pavargusių, sužeistų žmonių grupelės pasirodė pirmos, kai kurie bėgo lyg persekiojami. Rytuose žybčiojo tolimos ugnys, dabar kai kuriose vietose jos slinko per lygumą. Namai ir klėtys degė. Tada iš daugelio vietų pasiliejo skubantys raudonos liepsnos upeliai, vinguriuojantys tamsoje, sukantys link plačios kelio linijos, vedančios nuo Miesto vartų iki Osgiliato.

- Priešas, - murmėjo žmonės, - jie paėmė sieną. Štai jie veržiasi pro plyšius! Atrodo, jog nešasi deglus. Kur mūsiškiai?

Artėjo vakaras, buvo taip tamsu, kad netgi toliaregiai Citadelės vyrai beveik nieko nematė, kas vyksta laukuose, išskyrus vis plintančius gaisrus ir ilgėjančią bei greitėjančią ugnies upę. Pagaliau, iki miesto likus mažiau nei myliai, pasirodė būrys karių, -jis žygiavo, nebėgo, vis dar laikė gretas.

Stebėtojams užgniaužė kvapą.

- Ten turi būti Faramiras, - kalbėjo jie. -Jam paklūsta ir žmogus, ir žirgas. Jam pavyks.

Dabar pagrindinė atsitraukiančiųjų dalis buvo vos už ketvirčio mylios. Iš tamsos už mažo būrio nugarų pasirodė grupelė raitelių. Visa, kas liko iš ariergardo. Jie dar sykį apsisuko, žvelgdami į artėjančias ugnies linijas. Staiga pasigirdo garsūs riksmi. Pasirodė priešų raiteliai. Ugnies linijos virto srovėmis, eilė po eilės žygiavo orkai, nešdami liepsnas, laukiniai pietiečiai su raudonomis vėliavomis šaukė nesuprantamus šūkius, visi veržėsi priekin, vydamiesi besitraukiančius. Aštriai sukliekę iš tamsaus dangaus žemyn smigo sparnuoti šešėliai - žudyti pasiruošę Nazgulai.

Atsitraukimas virto bėgimu. Žmonės jau skilo nuo pagrindinės grupės, praradę protą metė ginklus ir šaukdami iš baimės krito ant žemės.

Tada iš Citadelės sutrimitavo - Denetoras pagaliau išleido puolėjus. Pasislėpę Vartų šešėlyje po dunksančiomis sienomis visi Miesto raiteliai laukė signalo. Dabar jie puolė pirmyn, išsirikiavo, perėjo į zovada ir garsiai surikę užgriuvo priešus. Nuo sienų atsklido atsakantys riksmi - priekyje lėkė gulbių riteriai iš Dol Amroto su savo Princu ir mėlyna jo vėliava.

- Amrotas už Gondorą! - suriko jie. - Amrotas už Faramirą!

Kaip griaustinis jie smogė priešams iš abiejų besitraukiančios kariuomenės sparnų. Bet vienas raitelis aplenkė visus, greitas kaip vėjas žolėje -jį nešė Žvaigždikis, švytintį, žerintį, su šviesos žaibais iškeltoje rankoje.

Nazgulai suklykė ir nuskriejo šalin, nes jų Kapitonas dar nebuvo pasirengęs mesti iššūkį baltajai priešui ugniai. Matydami tik savo grobį, Morgulo kariai buvo užklupti iš netyčių, palūžo ir išsklido kaip žiezirbos viesule. Besitraukiantys būriai garsiai sušuko ir apsigręžę smogė persekiotojams. Medžiotojai pavirto grobiu. Atsitraukimas virto puolimu. Lauką nuklojo nukirsti orkai bei žmonės, nuo pamestų deglių kilo besisukantys dvokiantys dūmai. Raiteliai jojo tolyn.

Bet Denetoras neleido jiems nutolti per toli. Nors priešas sutriko ir kuriam laikui buvo atstumtas, iš rytų skubėjo didelės pajėgos. Vėl suskardėjo trimitas, skelbdamas atsitraukimą. Gondoro raiteliai sustojo. Už jų priedangos persitvarkė besitraukiantys būriai. Dabar jie ramiai žygiavo atgal. Kariai pasiekė Vartus ir išdidžiai grįžo į Miestą. Žmonės su pasididžiavimu žiūrėjo į juos ir garsiai šaukė, nors širdyse buvo neramu. Būriai skaudžiai sumažėjo. Faramiras prarado trečdalį vyrų. O kur buvo jis pats?

Jis pasirodė paskutinis. Įžygiavo jo kariai. Grįžo Dol Amroto raiteliai, už jų jojo vėliavnešys ir Princas. Rankose Princas laikė savo giminaičio Faramiro, Denetoro sūnaus, kūną, rastą mūšio lauke.

- Faramiras! Faramiras! - verkdami kartojo žmonės gatvėse.

Bet jis neatsakė. Jo kūną kariai vingiuojančiu keliu nunešė į Citadelę pas tėvą. Sprukdami nuo Baltojo Raitelio Nazgulai spėjo paleisti mirtiną strėlę, ir Faramiras, tuo metu kovėsis su raitu Harado milžinu, parkrito ant žemės. Tik Dol Amroto smūgis išgelbėjo jį nuo raudonų pietiečių kardų, pasiruošusių sukapoti gulintį.

Princas Imrahilis nunešė Faramirą į Baltąjį Bokštą. Jis tarė:

- Po didžiųjų žygdarbių jūsų sūnus sugrįžo, valdove.

Jis papasakojo viską, ką matė. Denetoras atsistojo. Tylėdamas jis žiūrėjo į savo sūnaus veidą. Tada paliepė pakloti lovą kambaryje, paguldyti Faramirą ir visiems išeiti. Pats jis pakilo į slaptą kambarį Bokšto pastogėje. Daug kas ten pažvelgę siauruose languose matė šokinėjančią blyšką šviesą, po toji užgeso. Kai Denetoras vėl nusi-

leido, jis nuėjo pas Faramirą ir tyliai atsisėdo šalia, bet valdovo veidas buvo pilkas, labiau negyvas nei jo sūnaus.

Pagaliau miestas buvo apgultas, apsuptas priešų. Ramasas krito, Pelenoras atiteko Priešui.

Paskutines naujienas iš už sienų atnešė prieš pat uždarant Vartus šiauriniu keliu atbėgę žmonės. Tai buvo likutis sargybos, saugojusios tą vietą, kur kelias iš Anorieno bei Rohano pasiekė Miesto žemes. Juos vedė Ingoldas, tas pats, kuris prieš penkias dienas įleido Gendalfą su Pipinu. Tada dar švietė saulė, o rytas nešė viltį.

- Apie rohirimus jokių žinių, - pasakė jis. - Rohanas nebeateis. O jei ir ateis, mums tai nepadės. Juos aplenks nauja priešų armija, persikėlus per Upę Androse. Jie stiprūs - Akies orkų pulkai, didelė anksčiau nematytų žmonių kariauna. Žmonės neaukšti, bet kresni ir niūrūs, barzdoti kaip nykštukai, su dideliais kirviais. Turbūt jie iš kokios laukinės šalies tolimuosiuose rytuose. Jie atkirto šiaurinį kelią, daug būrių patraukė į Anorieną. Rohirimai neateis.

Vartai užsivėrė. Visą naktį sargybiniai ant sienų girdėjo lauke bruzdančius priešus, deginančius laukus ir medžius, kapojančius žmones, likusius už sienų - gyvus ar negyvus. Tamsoje nesimatė, kiek jų jau persikėlė per Upę, bet kai lygumose išaušo rytas, tikriausiai, blankus jo šešėlis, buvo matyti, jog naktinės baimės beveik nepadugino jų skaičiaus. Visa lyguma tamsavo nuo žygiuojančių būrių, kiek užmatė akis kaip šlykštūs grybai aplink apsiaustą Miestą kilo juodos ir tamsiai raudonos palapinės.

Per strėlės šūvį nuo sienų plušdami kaip skruzdės dideliu ratu orkai kasė gilius griovius. Iškasę griovį, jie pripildydavo jį ugnies, nors niekas nematė, kaip ta ugnis būdavo įžiebiama. Visą dieną vyko darbai. Negalėdami nieko padaryti, Minas Tirite vyrai žiūrėjo nuo sienų. Kai grioviai buvo baigti, priartėjo didžiuliai vežimai. Netrukus dar daugiau Priešo būrių kiekviename griovyje rengė įtaisyti, laidančius strėles. Nuo Miesto sienų niekas negalėjo jų pasiekti.

Iš pradžių žmonės juokėsi ir nebijojo tokių įtaisų. Pagrindinė Miesto siena buvo aukšta, nepaprastai stora, pastatyta dar neišnykus ištremtųjų numenoriečių galiai. Iš lauko ji buvo panaši į

Orthanko bokštą - kieta, tamsi ir lygi, jos neėmė nei plienas, nei ugnis, sudaužyti galėjo tik pačios žemės, ant kurios ji stovėjo, traukuliai.

- Ne, - kalbėjo žmonės, - net jei ateitų pats Bevardis, net ir jis neįeitų, kol mes dar gyvi. Kiti atsakydavo:

- Kol mes gyvi? Ar ilgai? Jis turi ginklą, įveikusį daug stiprių tvirtovių nuo pasaulio pradžios. Badas. Keliai atkirsti. Rohanas neateis.

Bet mašinos neįveikė šūvių neprieinamai sienai. Nekenčiausiai Mordoro Lordo priešų puolimą organizavo ne koks plėšikas ar orkų vadas. Visą tvarkę galingas klastingas protas. Vos buvo pastatytos didžiausios katapultos, palydimos klyksmų, virvių ir keltuvų girgždėjimo jos pradėjo velnioniškai aukštai svaidyti savo ietis, kurios perskriedavo virš sienų ir krisdavo pirmajame Miesto rate. Kažkoku slaptu būdu kai kurios jų užsidegdavo.

Netrukus už sienų kilo gaisro pavojus, visi laisvesni žmonės darbavosi gesindami daugelyje vietų užsiplieskiančias liepsnas.

Po didžiųjų užtaisų atskriejo dar viena salvė, ne tokia žalinga, bet kur kas siaubingesnė. Užtaisai krito visose Miesto gatvėse ir alėjose, maži apvalūs sviediniai, kurie nedegė. Pribėgę pažiūrėti žmonės garsiai verkė ir kūkčiojo. Priešas į Miestą svaidė kritusių karių galvas - iš Osgiliato kautynių, nuo Ramaso, iš laukų. Niūrus tai buvo vaizdas - galvos dažniausiai buvo sudaužytos, beformės, kai kurios žiauriai nukirstos, bet bruožus atpažinti buvo įmanoma. Matėsi, jog tie žmonės mirė kentėdami. Ant visų galvų žiojėjo šlykštus Bevokės Akies ženklas. Žvelgdami į išniekintas galvas vyrai dažnai atpažindavo tą, su kuriuo kadaise išdidžiai stovėjo rikiuotėje, dirbo laukuose ar kartu leido laisvas dienas žaliuose kalvų slėniuose.

Veltui žmonės grūmojo kumščiais negailestingiems priešams, knibždantiems prie Vartų. Jie nekreipė dėmesio į keiksmus, nesuprato vakarų žmonių kalbos, klykavo savo aštriais balsais kaip žvėrys ar maitėdos. Netrukus Minas Tirite liko vos keletas, kuriems dar liko drąsos stovėti, niekinančiai žvelgiant į Mordoro kariuomenę. Juodosios Tvirtovės Valdovas turėjo dar vieną ginklą, greitesnį už badą - siaubą ir neviltį.

Vėl pasirodė Nazgulai. Tamsiajam Lordui stiprėjant, jų balsai, teskelbiantys jo valią bei pyktį, buvo kupini blogio ir neapykantos. Be paliovos jie sukosi virš Miesto, tarsi grifai, tykantys pasmerktų žmonių mėsos. Nei akiai, nei strėlei nepasiekiami, jie visą laiką sklandė netoliese, jų mirtini balsai raižė orą. Su kiekvienu klyksmu buvo vis sunkiau. Pagaliau net patys tvirčiausi griūdavo ant žemės, virš galvų prasklendžiant nematomai grėsmei, arba likdavo stovėti iš bejėgių rankų išmetę ginklus. Jų protus apimdavo tamsa, jie nebegalvodavo apie karą, tik apie tai, kur nušliaužti, pasislėpti ir numirti.

Visą tą baisią dieną Faramiras gulėjo savo lovoje Baltojo Bokšto kambaryje ir karštligiškai blaškėsi. „Miršta“, - pasakė kažkas, netrukus „miršta“ kartojo visi žmonės ant sienų ir gatvėse. Priėjo sėdėjo tėvas, tylėdamas žiūrėjo į sūnų ir nebesirūpino sienų gynyba. Pipinas nebuvo patyręs tokių baisių valandų, net tada, kai pakliuvo į nagus uruk-hajams. Jo užduotis buvo patarnauti Valdovui, hobitas patarnavo, visų pamirštas, stovintis prie neapšviesto kambario durų, visomis jėgomis kovodamas su savo baime. Kuo toliau, tuo Denetoras jam atrodė senesnis, tarsi kažkas būtų pakandęs išdidžią valią, sutriuškinęs rūstų protą. Galbūt tai padarė širdgėla ar kaltė. Hobitas matė ant niekada neverkusio veido ašaras, ir tai jį gniuždė labiau nei valdovo įtūžis.

- Neverkite, valdove, - sumikčiojo jis, - galbūt jis pasveiks. Ar kvietėte Gendalfą?

- Neguosk manęs savo burtininkais! - atrėžė Denetoras. - Kvailio viltis žlugo. Priešas surado Jį ir dabar stiprėja, jis mato mūsų mintis. Ką bedarytume, viskas veltui. Aš išsiunčiau savo sūnų, nepadėkojęs, nepalaiminęs, į nereikalingą pavojų. Štai dabar jis guli, jo kraujyje nuodai. Ne, ne, kas benutiktų šiame kare, mano giminei irgi ateina galas, Valdytojų Namai pralaimėjo. Likusius Karalius, pasislėpusius kalvose, nugalės žiaurūs žmonės, medžiosiantys juos kaip šunis.

Prie durų pasigirdo Miesto Valdovą kviečiantys balsai.

- Ne, aš nelipsiu žemyn, - tarė jis, - turiu pasilikti šalia sūnaus. Prieš pabaigą jis dar gali prabilti. Bet pabaiga jau arti. Šokit paskui ką norite, nors ir paskui Pilkąjį Kvailį. Jo viltis žlugo. Aš lieku čia.

Taip paskutiniajai Gondoro Miesto gynybai ėmė vadovauti Gendalfas. Kur jis praeidavo, vyrų nuotaika vėl pakildavo, o sparnuoti šešėliai nykdavo iš atminties. Nepavargdamas jis vaikščiojo nuo Citadelės iki Vartų, iš šiaurės į pietus palei sieną, burtininką lydėjo švytinčiais šarvais vilkintis Dol Amroto Princas. Jis ir jo riteriai laikėsi tvirtai, kaip tikri numenoriečiai. Juos pamatę žmonės šnibždėjo: „Senos istorijos sako tiesą - jie yra elfiško kraujo. Toje šalyje kadaise gyveno Nimrodelės tauta“. Prieblandoje atsirasdavo, kas sudainuoja keletą posmelių iš Nimrodelės Baladės ar kitų senųjų Anduino Slėnio dainų.

Bet po kiek laiko žmonės vėl apgaubdavo šešėliai, širdys stingdavo, Gondoro šlovė virsdavo pelenais. Taip lėtai niūri siaubo diena slinko neviltingos nakties link. Pirmajame Miesto rate nevaldomi šėlo gaisrai, išorinės sienos gynėjams daugelyje vietų nebebuvo kur trauktis. Savo postuose liko tik keletas ištikimųjų, dauguma pabėgo už Antrųjų Vartų.

Toli už mūšio lauko per Upę buvo sparčiai statomi tiltai, visą dieną kėlėsi dar daugiau kariuomenės ir karo įrengimų. Pagaliau vidury nakties prasidėjo šturmas. Avangardas aplinkiniais keliais apėjo ugninius griovius ir puolė pirmyn, nekreipdamas dėmesio į praradimus. Dabar jie buvo per lanko šūvį, tačiau gynėjų liko per mažai, kad padarytų didelės žalos. Kas iš to, kad laužai puikiai apšvietė taikinius šauliams, kurių taiklumu nuo seno didžiavosi Gondoras. Pamatęs, jog Miesto drąsa paminta, paslaptinęs Kapitonas išstūmė į priekį pagrindines savo pajėgas. Didžiuliai apgulties bokštai, pastatyti Osgiliate, tamsoje lėtai riedėjo pirmyn.

Į Baltojo Bokšto kambarį vėl atvyko pasiuntiniai. Pipinas juos įleido, nes jie labai skubėjo. Denetoras lėtai pasuko akis nuo sūnaus veido, tyliai pasižiūrėjo į juos.

- Pirmasis Miesto ratas dega, valdove, - tarė pasiuntiniai. - Kokie jūsų įsakymai? Jūs vis dar Valdovas ir Valdytojas. Ne visi seks paskui Mitrandirą. Žmonės bėga nuo sienų, palieka jas be gynybos.

- Kodėl? Kodėl tie kvailiai bėga? - paklausė Denetoras. - Geriau sudegti anksčiau negu vėliau, nes vis tiek sudegsime. Grįžkite

į laužą! O aš? Manęs laukia mano laužas. Mano laužas! Denetoras ir Faramiras neturės kapo. Jokių kapų! Jokio ilgo mirties sapno. Mes sudegsime kaip degdavo stabmeldžių karaliai, kol iš Vakarų dar nebuvo atplaukęs pirmasis laivas. Vakarai pralaimėjo. Grįžkite ir sudekite!

Pasiuntiniai tylėdami apsisuko ir nenusilenkę išbėgo.

Denetoras atsistojo, paleido karštinės krečiamo Faramiro ranką.

-Jis dega, jis jau dega, - liūdnai tarė jis. -Jo dvasios namai griūva. - Žengęs žingsnį į priekį prie Pipino, jis pažiūrėjo į hobi-tą. - Sudie! - tarė Denetoras. - Lik sveikas, Peregrinai, Paladino sūnau! Tavo tarnyba truko neilgai, dabar ji jau baigiasi. Eik ir mirk, kaip tau atrodo geriausia. Mirk su kuo nori, gal net su savo draugu, kurio kvailystė atnešė tau mirtį. Pašauk tarnus ir eik. Sudie!

- Nesakau sudie, valdove, - priklaupęs tarė Pipinas. Staiga hobi-tiškai jis pašoko ant kojų ir pažvelgė seniui į akis. - Nesakau sudie, bet trumpam išeinu, - pasakė jis. - Privalau pamatyti Gendalfą. Jis ne kvailys - nesiruošiu galvoti apie mirtį tol, kol negalvoja jis. Jūs gyvas, todėl nenoriu būti atleistas nuo savo žodžio ir tarnybos. Jeigu jie pasieks Citadelę, tikiuosi būti čia, stovėti šalia ir užsitarnauti gautus ginklus.

- Daryk kaip nori, pone miškavaiki, - pasakė Denetoras, - mano gyvenimas sudužo. Pašauk tarnus! Jis vėl atsisuko į Faramirą.

Pipinas paliko jį ir pašaukė tarnus. Jie pasirodė - šeši valdovo namiškiai, stiprūs, tačiau virpantys, išgirdę kvietimą. Denetoras tyliai liepė jiems šiltai apkloti Faramirą ir pakelti jį. Klusniai jie pakėlė lovą ir išnešė iš kambario. Tarnai ėjo lėtai, stengdamiesi kuo mažiau kratyti karštingės apimtą ligonį, o Denetoras, pasiramsčiuodamas lazda, ėjo iš paskos. Už visų tipeno Pipinas.

Tarsi laidotuvių procesija jie išėjo iš Baltojo Bokšto į tamsą. Žemai kabantį debesį iš apačios nušvietė mirganti dulsvai raudona šviesa. Tyliai jie perėjo didelį kiemą, Denetorui paliepus, sustojo šalia Nudžiūvusio Medžio.

Visur buvo tylu, tik iš apačios atsklisdavo karo garsai. Jie girdėjo, kaip liūdnai nuo šakų į tamsų baseiną varva vanduo. Visi žcMigė

pro Citadelės vartus - į juos nusteбės ir sutrikęs žiūrėjo sargybinis. Pasukę į vakarus, jie neskubėdami pasiekė duris galinėje šeštojo rato sienoje. Jos vadinosi Fen Holenas ir buvo visada užrakintos, išskyrus laidotuves. Tik Miesto Valdovas ar nešiojantys kapų tvar-kytojų ženklą galėjo praverti šias duris. Už jų spiralinis kelias leidosi žemyn į siaurą plotelį po Mindoluino šešėliu, kur stovėjo mirusių Karalių ir jų Valdytojų mauzoliejai.

Mažame namelyje prie kelio sėdėjo durininkas. Baimės pilnomis akimis jis priėjo artyn, rankoje laikydamas žibintą. Valdovo paliepimu atrakino duris. Paėmę iš durininko žibintą, jie įėjo vidun. Kelią tarp senovinių sienų su baliustradom ir kolonom menkai apšvietė siūbuojanti šviesa, buvo tamsu. Jų žingsniai aidėjo žemyn, žemyn, kol pasiekė Tylos Gatvę, Rat Dineną su jo niūriais rūmais, tuščiom salėm ir senai mirusių žmonių paveikslais. Jie įžengė į Valdytojų Namą, nuleido žemyn savo nešulį.

Neramiai dairydamasis aplink, Pipinas pamatė, jog atsidūrė kambaryje su plačiais skliautais, dengiamais didžiulių šešėlių, kuriuos ant sienų metėjų mažas žibintas. Prieblandoje matėsi iš marmuro iškaltų plokščių eilės. Ant kiekvieno antkapio gulėjo miegantys siluetai - sukryžiuotomis rankomis, ant akmens padėta galva. Bet viena plati plokštė netoliese stovėjo tuščia. Denetorui davus ženklą, tarnai paguldė Faramirą su tėvu ant plokštės vieną šalia kito, apklojo juos viena antklode ir nuleidę galvas atsitraukė kaip gedėtojai prie mirties patalo. Denetoras tyliai prabilo:

- Čia mes lauksime, - pasakė jis. - Nekvieskite balzamuotojų. Atneškite gerai degančio medžio, sukraukite aplink mus, užpilkite alyvos. Man paliepus, užmeskite deglą. Padarykite, kaip liepiu. Tai paskutiniai mano žodžiai. Sudie!

- Tau leidus, valdove! - tarė Pipinas ir pasisukęs su siaubu išlėkė iš mirties namų.

„Vargšas. Faramiras! - galvojo jis. -Jam labiau reikia vaistų, o ne ašarų. Kur man rasti Gendalfą? Turbūt ten, kur karščiausia. Bet jis neturės laiko mirštantiesiems ar bepročiams."

Prie durų jis atsisuko į vieną tarną, likusį sargyboje.

-Jūsų valdovas pats nesavas, - tarė hobitas. - Neskubėkite! Nedekite ugnies, kol Faramiras dar gyvas! Nedarykite nieko, laukite Gendalfą!

- Kas yra Minas Tirito valdovas? - pasigirdo atsakymas. - Lordas Denetoras ar Pilkasis Klajoklis?

- Pilkasis Klajoklis arba niekas, - tarė Pipinas ir kiek kojos neša nuskubėjo keliu aukštyn, pro apstulbus durininką, pro duris, iki pat Citadelės vartų. Netikėtai jį šuktelėjo sargybinis - Pipinas atpažino Beregondo balsą.

- Kur bėgi, pone Peregrinai? - paklausė jis.

- Surasti Mitrandiro, - atsakė Pipinas.

- Valdovo užduotys skubios, man nederėtų trukdyti, - tarė Beregondas. - Bet gal galėtum trumpai paaiškinti, kas čia vyksta? Kur išėjo Valdovas? Aš ką tik atvykau į tarnybą, o man buvo pasakyta, jog jisėjo prie Uždarytųjų Durų, priešais jį žmonės nešė Faramirą.

- Taip, - linktelėjo Pipinas, - į Tylos Gatvę.

Slėpdamas ašaras Beregondas nulenkę galvą.

- Sakė, jog jis miršta, - atsiduso jis, - o jis jau nebegyvas.

- Ne, - nutraukė jį Pipinas, - dar ne. Netgi dabar, mano manymu, jo mirties galima išvengti. Beregondai, Miesto Valdovas krito anksčiau už savo Miestą. Jis pamišęs ir pavojingas. - Pipinas trumpai papasakojo apie keistus Denetoro žodžius ir veiksmus. - Turiu tuoj pat surasti Gendalfą.

- Tuomet leiskis žemyn į mūšį.

- Žinau. Valdovas davė leidimą. Beregondai, jei gali, padaryk ką nors, sustabdyk tą siaubą.

- Valdovas jokių būdu neleidžia kariams juodai sidabrine uniforma palikti posto, išskyrus jo paties įsakymą.

- Ką gi, turi rinktis tarp įsakymų ir Faramiro gyvybės, - pasakė Pipinas. - Man atrodo, reikalų turėsi su bepročiu, o ne su valdovu. Turiu bėgti. Jei galėsiu, grįšiu.

Jis bėgo, vis žemyn, miesto pakraščių link. Hobitas prasilenkdavo su žmonėmis, bėgančiais nuo gaisro, keletas jų, išvydę uniformą, šaukėjam, bet Pipinas nekreipė dėmesio. Pagaliau jis pasiekė Antruosius Vartus, už kurių tarp sienų šėlo gaisrai. Viskas buvo keistai tylu. Nesigirdėjo nei kovos riksmų, nei ginklų žvangėjimo. O tada nuaidėjo siaubingas klyksmas, sudrebėjo žemė, trenkė kurtinantis smūgis. Verždamasis priekin prieš siaubą ir baimę, nuo kurios keliai linko, Pipinas pasuko už kampo į plačią aikštę už Miesto Vartų. Ir sustingo vietoje. Jis surado Gendalfą, bet virpėdamas atsitraukė atgal, įsispraudė į šešėlį.

Didysis šturmas tęsėsi nuo nakties vidurio. Dundėjo būgnai. Iš šiaurės ir iš pietų prie sienų traukė būrys po būrio. Pasirodė didžiuliai žvėrys, tarsi judantys namai, nutviekti raudonų liepsnų - *mumakilai* iš Harado. Pro ugnies sienas jie tempė milžiniškus bokštus ir maši-•nas. Tačiau Kapitoniui nebuvo svarbu, kaip jiems seksis ar kiek jų žus: *mumakilų* tikslas buvo išbandyti gynybos jėgą ir pulti Gondoro vyrus daugelyje vietų. Pagrindinis smūgis turėjo tekti Vartams. Jie galėjo būti labai stiprūs, nukaldinti iš plieno ir geležies, saugomi bokštų su neprieinamais akmeniniais bastionais, tačiau tai buvo raktas, silpniausia vieta aukštoje ir nepaimamoje sienoje.

Būgnai sudundėjo garsiau. Aukštyn pakilo liepsnos. Per lauką šliaužė didžiulės mašinos, o jų viduryje - taranas, milžiniškas šimto pėdų ilgio medis, besisupantis ant galingų grandinių. Jį ilgai kaldino tamsiose Mordoro kalvėse - siaubinga tarano galva, pagaminta iš juodo plieno, atrodė kaip įsiutęs vilkas, ją dar sustiprino triuškinantys kerai. Taranas vadinosi Grondas, senojo Požeminio Pasaulio Kūjo atminimui. Jį traukė milžiniški žvėrys, supo orkai, o iš galo prilaukė kalnų troliai.

Tačiau prie Vartų pasipriešinimas dar buvo stiprus, čia stovėjo Dol Amroto riteriai ir tvirčiausi įgulos vyrai. It lietūs krito strėlės ir strėlytės, apgulties bokštai griuvo arba staiga užsiliepsnodavo kaip deglai. Prieš sienas iš abiejų Vartų pusių žemė buvo nuklota žuvusiųjų kūnais bei nuolaužomis, tačiau it paklaikę priešai vis veržėsi pirmyn.

Grondas šliaužė pirmyn. Jo neėmė ugnis. Kartais kuris nors iš jų tempiančių žvėrių pamišdavo ir negailestingai imdavo trypti orkus, saugančius taraną, tačiau kūnus numesdavo šalin, o į jų vietas stodavo kiti.

Grondas šliaužė pirmyn. Būgnai mušė laukinį ritmą. Virš užmuštųjų kūnų kalvų pasirodė siaubinga figūra - aukštas raitelis su apsiaustu ir nuleistu gobtuvu. Lėtai, trypdamas kritusius, jis jojo pirmyn, nekreipdamas dėmesio į strėles. Jis sustojo ir iškėlė ilgą blyškų kardą. Tą pačią akimirką didžiulė baimė apėmė visus - gynėjus ir jų priešus. Vyrų rankos nusviro prie šonų, lankai nebezvimbė. Akimirka buvo tylu.

Sundundėjo sutraškėjo būgnai. Tvirtos rankos sviedė Grondą pirmyn. Jis pasiekė Vartus. Smogė. Didžiulis trenksmas sukrėtė Mies-

tą tarsi debesyse pasislėpęs griautinis. Bet geležinės durys ir plieniniai skląščiai atlaikė smūgį.

Tada Juodasis Kapitonas atsistojo balnakilpėse ir siaubingu balsu suriko, pamiršta kalba tardamas galios bei siaubo žodžius, draskančius širdis ir akmenis.

Tris kartus jis suriko. Tris kartus smogė didysis taranas. Trečio smūgio Gondoro Vartai neatlaikė. Jie dužo lyg nuo triuškinančių kerų: blykstelėjo akinantis žaibas, ir Vartai šukėm subyrėjo žemėn.

Nazgulų Valdovas įjojo į Miestą. Jo didelė figūra juodavo laužų fone lyg milžiniška, beviltė grėsmė. Nazgulų Valdovas įjojo į Miestą - pro arką, kurios niekada nebuvo praėjęs joks priešas. Žmonės bėgo toliau nuo jo veido.

Visi, išskyrus vieną. Aikštėje prieš Vartus tylus ir ramus ant Žvaigždikio sėdėjo Gendalfas. Žvaigždikis vienintelis iš žemės žirgų galėjo pakelti tą siaubą. Jis stovėjo nejudėdamas, tvirtas kaip Rat Dinene iškaltas paveikslas.

- Tu negali čia įeiti, - tarė Gendalfas. Milžiniškas šešelis sustojo. - Grįžk į tau skirtą bedugnę! Grįžk! Krisk į nebūtį, laukiančią tavęs ir tavo šeimnininko. Eik šalin!

Juodasis Raitelis atmetė gobtuvą. Jis turėjo karaliaus karūną, nors galvos, ant kurios ji gulėjo, nesimatė. Tarp karūnos ir plačių tamsių pečių degė raudona ugnis. Iš nematomos burnos pasigirdo mirtinas juokas.

- Senas kvaily! - sušuko Nazgulas. - Senas kvaily! Tai mano valanda. Ar neatpažįsti mirties, ją matydamas? Mirk dabar ir raitykis bejėgis!

Su tais žodžiais jis aukštai iškėlė savo kardą, kurio ašmenimis perbėgo liepsnos.

Gendalfas nejudėjo. Kaip tik tą akimirką kažkur tolimame Miesto kieme užgiedojo gaidys. Jo balsas nuskambėjo šaižus ir tyras. Nekreipdamas dėmesio į magiją ar karą - gaidys giedojo, sveikindamas rytą, kartu su aušra beplintantį aukštai danguje virš mirties šešėlių.

Tarsi atsakydamas iš toli atskriejo kitas garsas. Ragai, ragai, ragai. Jie aidėjo tamsiuose Mindoluino šlaituose. Iš visų jėgų gaudžiantys didieji šiaurės ragai. Rohanas pagaliau atėjo.

Penktas skyrius *ROHIRIMŲ ŽYGIS*

Buvo tamsu. Gulėdamas ant žemės į antklodę susivyniojęs Meris nieko nematė. Nors nakties oras buvo ramus, vėjas nepūtė, aplink tūnantys medžiai tyliai dūsavo. Hobitas pakėlė galvą. Tada jis vėl išgirdo - tarsi tylus būgnus, mušamus miškingose kalvose ir kalnų prieigose. Ritmas staiga nutildavo, vėl pasigirsdavo jau kitoje vietoje, tai toliau, tai arčiau. Jis svarstė, ar jį girdi sargybiniai.

Nors nieko nesimatė, Meris žinojo, jog aplink jį yra rohirimų būriai. Tamsoje jis užuodė žirgus, girdėjo jų prunkštimą ir mindžikavimą spygliais nusėtoje žemėje. Kariuomenė apsistojo pušynuose, besiglaudžiančiuose apie Eilenacho Švyturį, aukštą kalvą, kylančią virš Druadano Miško šlaitų, netoliese didžiojo kelio Rytiniame Anoriene.

Nors buvo labai pavargęs, Meris negalėjo užmigti. Jis jojo jau keturias dienas, o vis gilėjanti prieblanda lėtai slėgė širdį. Hobitas pradėjo galvoti, kodėl jis taip veržėsi vykti kartu, kai turėjo krūvą pasiteisinimų, netgi savo valdovo įsakymą pasilikti. Jis laužė galvą, ar senasis karalius žino apie jo nepaklusnumą, ar pyksta. Tikriausiai ne. Panašu, kad Dernhelmas buvo kažkaip susitaręs su Elfhelmu, *eored*o, kuriame jojo hobitas, Maršalu. Jis ir visi vyrai nekreipė dėmesio į Merį, apsimesdavo neišgirdę, jei jis ką pasakydavo. Jis buvo ne daugiau nei dar vienas Dernhelmo nešamas maišas. Dernhelmas irgi buvo ne ką geresnis: jis iš viso su niekuo nesišnekėjo. Meris jautėsi mažas, nekvietas, vienišas. Dabar laikas įgijo ypatingą reikšmę, armijai grėsė pavojus. Nuo išorinių Minas Tirito sienų, juosiančių miesto žemes, juos skyrė mažiau nei diena kelio. Į priekį buvo pasiūsti žvalgai. Kai kurie negrįžo. Kiti pranešė, jog kelias priekyje atkirstas. Trys mylios į vakarus nuo Amon Dino buvo priešų stovykla, o kai kurie jų būriai jau buvo ne toliau kaip už devynių mylių. Palei kelią esan-

čiuose miškuose bei kalvose knibždėjo orkai. Karalius ir Eomeras naktį sušaukė pasitarimą.

Meris norėjo su kuo nors pasišnekėti, pagalvojo apie Pipiną, bet nerimas tik sustiprėjo. Vargšas Pipinas, uždarytas akmeniniame mieste, vienišas, išsigandęs. Meris panoro tapti aukštu raiteliu, panašiu į Eomerą, pūsti ragą ar dar ką nors ir šuoliuoti į pagalbą. Jis atsisėdo, klausydamasis vėl dundančių būgnų, dabar arčiau. Hobitas išgirdo tylūs balsus ir pamatė tarp medžių judančius pusiau pridengtus žibintus. Salia esantys vyrai pradėjo neramiai judėti.

Viršuje pasirodė tamsi figūra ir užkliuvo už jo, keikdama šaknis. Meris atpažino Maršalo Elfhelmo balsą.

- Aš ne šaknis, pone, - tarė Meris, - ir ne maišas, o apdaužytas hobitas. Atitaisydamas padėtį gal paašškintum, kas čia vyksta?

- Tokioje velniškoje tamsoje gali vykti bet kas, - tarė Elfhelmas. - Mano valdovas paskelbė, jog turime pasirengti - gali būti įsakyta staiga pajudėti.

- Ar pasirodė Priešas? - neramiai paklausė Meris. - Ar tai jų būgnai? Man jau pradėjo rodytis, jog juos įsivaizduoju, nes daugiau niekas nekreipė dėmesio.

- Ne, ne, - papurtė galvą Elfhelmas, - Priešas kelyje, o ne kalvose. Tu girdėjai vosus, Laukinius Miškų Žmones, taip jie kalbasi per atstumą. Sakoma, jie vis dar gyvena Druadano Miške. Likę iš senųjų laikų, jie gyvena pasislėpę it laukiniai atsargūs žvėrys. Jie neis į karą su Gondoru ar Marku, bet juos išgąsdino atslinkusi tamsa ir orkai -jie bijo, jog grįš Tamsieji Laikai. Dėkokime likimui, kad jie mūsų nemedžioja, nes jie šaudo užnuodytom strėlėmis ir yra neprilygstami sekliai. Jie pasiūlė savo pagalbą Teodenui. Kaip tik dabar vienas jų vadų lydimas pas karalių. Štai iš kur šviesos. Daugiau nieko nežinau. Turiu vykdyti valdovo įsakymą. Susidėk daiktus, pone maiše! - Elfhelmas išnyko šešėliuose.

Meriui nepatiko kalbos apie laukinius žmones bei užnuodytas strėles, tačiau ir be to jį slėgė siaubas. Laukti darėsi nebeįmanoma. Jis norėjo sužinoti, kas vyksta. Hobitas atsistojo ir atsargiai nusėlino paskui vieną žibintą, kol šis dar neišnyko tarp medžių.

Taip jis atsidūrė atviroje aikštelėje, kur po dideliu medžiu karaliui buvo pastatyta maža palapinė. Nuo šakos kabojo iš viršaus pri-

dengtas didelis žibintas, skleidžiantis blyškios šviesos ratą apačioje. Ten sėdėjo Teodenas ir Eomeras, o prieš juos ant žemės įsitaisė keista kresna žmogysta. Gumbuota tarsi senas akmuo, menki barzdos plaukai driko ant stambaus smakro kaip sausos samanos. Jis buvo trurripakojis, storomis rankomis, tvirtas ir žemas. Turėjo tik - žolės juostą apie juosmenį. Meris pajuto, jog kažkur jau yra jį matęs ir staiga prisiminė Pukaelius Dunhare. Jis buvo kaip du vandens lašai panašus į tas skulptūras, o galbūt tiesioginis tų žmonių, kuriuos kadaise iškaltė akmenyje užmiršti menininkai, palikuonis.

Meriui tykinant artyn buvo tylu. Tada Laukinis Žmogus ėmė kalbėti, kaip atrodė, atsakydamas į klausimą. Jo balsas buvo žemas, gerklinis, tačiau, Merio nuostabai, jis šnekėjo bendrąja kalba, nors stabčiodamas bei įpainiodamas keistų žodžių.

- Ne, Arklių Žmonių tėve, - tarė jis, - mes nekovojam. Mes tik medžiojam. Žudom *gorgun* miškuose, nekenčiam orkų tautos. Jūs irgi nekenčiat *gorgun*. Kaip galėdami padėsime. Laukinių Žmonių ausys ilgos, akys aštrios, žinome visus takus. Laukiniai Žmonės čia gyveno prieš Akmens Namus, prieš Aukštiesiems Žmonėms ateinant iš Vandens.

- Bet mums reikia pagalbos mūšyje, - tarė Eomeras. - Kaip tu ir tavo tauta padės?

- Atneš naujienas, - atsakė Laukinis Žmogus. - Mes žiūrim nuo kalvų. Mes kopiam į aukštus kalnus ir žiūrime žemyn. Akmens Miestas uždarytas. Lauke degė ugnys, dabar jos dega viduje. Norite ten patekti? Tada reikės skubėti. Bet *gorgun* ir žmonės iš toli, - trumpa gumbuota ranka jis mostelėjo į rytus, - užėmė arklių kelią. Labai daug, daugiau nei Arklių vyrų.

- Iš kur žinai? - paklausė Eomeras.

Plokščias senio veidas ir tamsios akys nieko neišdavė, bet balsas buvo nepatenkintas:

- Laukiniai Žmonės yra laukiniai, laisvi, bet ne vaikai, - atsakė jis. - Aš esu didysis vadas, Ghan-buri-Ghanas. Aš daug ką skaičiuoju - žvaigždes danguje, lapus ant medžių, žmones tamsoje. Jūs turite keturias dešimtis kartų po penkiolika dešimčių. Jie turi daugiau. Didelis mūšis, o kas laimės? O apie Akmens Miesto sienas jų vaikšto dar daugiau.

- Deja, jis tikrai šneka įžvalgiai, - tarė Teodenas. - Mūsų žvalgai

pranešė, kad priešai kelyje iškasė duobes ir prismaigstė kuolų. Mes negalime jų nušluoti staigiu puolimu.

-Vis dėlto reikia skubėti, - pasakė Homeras. - Mundburgas dega!

- Leiskite Ghan-buri-Ghanui pabaigti! - nutraukė juos Laukinis Žmogus. -Jis žino daugiau nei vieną kelią. Jis jus ves keliu, kur nėra duobių, kur nevaikšto *gorgun*, o tik Laukiniai Žmonės ir žvėrys. Kai Akmens Žmonės buvo stipresni, jie nutiesė daug kelių. Jie perkirto kalvas, kaip medžioklis perpjauna žvėries mėsą. Laukiniai Žmonės mano, jog vietoj duonos jie valgė akmenį. Dideliais vežimais jie važiavo pro Druadaną į Rimoną. Dabar jau nebekeliauja. Kelią pamiršo, tik Laukiniai Žmonės prisimena. Virš kalvų ir po kalvomis, po medžiais ir žole, už Rimono, žemyn Dinų driekiasi kelias. Jis susieina su Arklių kelio pabaiga. Laukiniai Žmonės parodys tą kelią. Tada jūs užmušite *gorgun*, skaisčia geležimi nuvysite blogą tamsą ir Laukiniai Žmonės galės grįžti miegoti į savo miškus.

Eomeras su karaliumi pasitarė savo kalba. Pagaliau Teodenas atsisuko į Laukinį Žmogų.

- Mes priimame tavo pasiūlymą, - tarė jis. - Nors už nugarų liks priešų kariuomenė, koks gi skirtumas? Jeigu Akmens Miestas kris, nebeturėsime kur grįžti. Jeigu jis bus išgelbėtas, patys orkai liks atkirsti. Jei būsi ištikimas, Ghan-buri-Ghanai, dosniai tave apdovanosime, o Marko draugystė bus amžina.

- Mirusieji nedraugauja su gyvaisiais ir dovanų neduoda, - atsakė Laukinis Žmogus. - Bet jeigu išliksite gyvi po Tamsos, palikite Laukinius Žmones ramybėje ir nemedžiokite jų kaip žvėrių. Ghan-buri-Ghanas nenuves jūsų į spąstus. Jis pats keliaus su Arklių vyrų tėvu ir jeigu nuves blogai, galėsite jį užmušti.

- Tebus taip! - sutiko Teodenas.

- Kiek ilgai užtruks aplenkti priešus ir grįžti į kelią? - paklausė Eomeras. -Jei mus vesi, turėsime eiti pėsti, o kelias, be abejo, siauras.

- Laukiniai Žmonės nueina greitai, - tarė Ghanas. - Akmens Vežimų slėnyje ana ten, -jis mostelėjo į pietus, - kelio pločio pakaks keturiems arkliams, bet iš pradžių ir gale jis siauras. Nuo čia iki Dino Laukiniai Žmonės nueina nuo saulėtekio iki vidudienio.

- Vadinasi, priekiniams būriams reikės apie septynių valandų, - paskaičiavo Eomeras, - nors geriau sakykim - dešimties. Nenuma-

tyti dalykai gali mums sukliudyti, o jei mūsų kariuomenė išsitemps, išėję iš kalvų užtruksime, kol atstatysime tvarką. Kuri dabar valanda?

- Kas žino, - gūžtelėjo pečiais Teodenas, - visur naktis.

- Visur tamsu, bet ne visur naktis, - pasakė Ghanas. - Kai saulė pakils, ją pajusime, net jei ir bus pasislėpusi. Ji jau kopia virš rytinių kalnų. Dangaus laukuose prasideda diena.

- Reikia keliauti tuoj pat, - tarė Eomeras, - netgi šitaip nesuspėsime šiandien į pagalbą Gondorui.

Meris ilgiau nebesiklausė, nuslinko atgal ruoštis žygiui. Buvo paskutinis etapas prieš mūšį. Hobitui neatrodė, jog daugelis liks gyvi. Bet jis pagalvojo apie Pipiną, liepsnas Minas Tirite ir sutramdė savo paties siaubą.

Dieną viskas sekėsi gerai, jie nei matė, nei girdėjo tykančių priešų. Laukiniai Žmonės išskleidė budrių medžiotojų ratą, kad joks orkas ar klaidžiojantis šnipas nesužinotų apie judėjimą kalvose. Artėjant prie apsiausto miesto šviesa darėsi vis blankesnė, ilgos Raitelių eilės buvo panašios į tamsius žmonių ir žirgų šešelius. Kiekvieną būrį vedė Laukinis Miško Žmogus, šalia karaliaus ėjo senasis Ghanas. Pradžia buvo lėtesnė nei tikėtasi, nes vedini žirgais Raiteliai užtruko, miškais apaugusiuose gūbriuose už stovyklos ieškodami takų į slaptą Akmens Vežimų slėnį. Vėlyvą popietę pirmieji būriai pasiekė pilkus plačius tankumynus, plytinčius rytiniame Amon Dino šlaite ir slepiančius didelį tarpą kalvų linijoje nuo Nardolo iki Dino, iš vakarų į rytus. Ten ėjo seniai pamirštas vežimų kelias, įsukantis į pagrindinį žirgų kelią iš Miesto į Anorieną. Jau gimė ne viena žmonių karta, kai kelyje šeimininkavo vien medžiai. Jis išnyko, pasislėpęs po nesuskaičiuojamus metus mestais lapais. Tankumynai tapo paskutine Raitelių prieglauda prieš atvirą mūšį, nes priekyje jau driekėsi kelias ir Anduino lygumos, o rytuose bei pietuose šlaitai buvo pliki, akmenuoti, vingiuotos kalvos siena po sienos kopė aukštyne į didžiąją Mindoluino papėdę.

Pirmasis būrys sustojo, kiti būriai, išėję iš Akmens Vežimų slėnio, išsisklaidė aplink ir įsikūrė po pilkais medžiais. Karalius sušaukė kapitonus pasitarti. Eomeras išsiuntė žvalgus stebėti kelio, bet senasis Ghanas papurtė galvą.

- Neverta siųsti Arklių vyrų, - tarė jis. - Laukiniai Žmonės jau pamatė viską, ką galima pamatyti blogu oru. Jie greitai ateis su manimi pasikalbėti.

Atvyko kapitonai, o tada iš už medžių atsargiai išsėlino kiti Pu-kaeliai, tokie panašūs į senąjį Ghaną, kad Meris vos galėjo juos atskirti. Jie kalbėjosi su Ghanu keista gerklės šneka.

Chanas atsisuko į karalių:

- Laukiniai Žmonės daug pasakė, - tarė jis. - Pirma, būk atsargus! Stovykloje už Dino, valanda kelio nuo čia, vis dar daug žmonių. - Jis parodė ranka į vakarus juodo švyturio link. - Bet nuo čia iki naujųjų Akmens tautos sienų tuščia. Daug dirba ten. Sienų nebėra: *gorgun* jas sugriovė su žemės griauštiniais ir juodos geležies vėzdais. Jie neatsargūs, nesidairo aplink. Jie galvoja, jog jų draugai stebi visus kelius! - senasis Chanas įdomiai sugurguliavo, tai turėjo reikšti juoką.

- Puikios naujienos! - šūktelėjo Eomeras. - Net ir šioje tamsoje vėl suspindo viltis. Priešo sumanymai kartais pasitarnauja ir mums. Prakeikta tamsa mus pridengė. Trokšdami sunaikinti Gondorą ir nepalikti akmenų ant akmenų, orkai išsprendė už mus tai, ko labiausiai bijojau: pro uždarytą sieną niekad nebūtume prasiveržę. Dabar galime pulti nekludomi, jei iki tol mūsų niekas nesustabdys.

- Dar kartą dėkoju tau, Ghan-buri-Ghanai, miškų valdove, - pasakė Teodenas. - Geros kloties tau, lauk gerų naujienų.

- Užmušk *gorgun*! Užmušk orkus! Laukiniams Žmonėms kiti žodžiai nepatiks, - atsakė Ghanas. - Skaisčia geležimi nuvykit blogą orą ir tamsą.

- Tam ir atjojome iš taip toli, - tarė karalius. - Pabandysime. Tik rytojus parodys, kas mums pavyko.

Ghan-buri-Ghanas susirietė ir atsisveikindamas palietė kakta žemę. Jis atsistojo išeiti. Tačiau staiga sustingo kaip sunerimęs miško žvėris, uodė orą. Jo akys nušvito.

- Vėjas keičiasi! - šūktelėjo jis ir kartu su savo žmonėmis akimirksniu išnyko prieblandoje. Joks Rohano Raitelis daugiau jo nebematė. Netrukus toli rytuose vėl tyliai sudundėjo būgnai. Tačiau visoje kariuomenėje niekas nesibaimino, kad Laukiniai Žmonės juos išduos, kad ir kokie keisti ar negražūs jie atrodė.

- Vedlių nebereikia, - pasakė Elfhelmas. - Turime raitelių, taikos dienomis jojusį į Mundburgą. Aš esu vienas iš jų. Kai pasieksime kelią, jis suksis į pietus, o tada dar dvidešimt mylių eis tiesiai, kol prijosis Miesto žemių sieną. Šitoje vietoje Gondoro žygūnai įdavo greičiausiai. Mes irgi galime joti greitai ir tyliai.

- Mūsų laukia sunki kova, prireiks visų jėgų, - tarė Eomeras. - Siūlau dabar ilsėtis. Išjosime naktį, kad laukus pasiektume ankstyvą rytojaus rytą arba kada įsakys mūsų valdovas.

Karalius su tuo sutiko, kapitonai išsiskirstė. Bet Elfhelmas greitai sugrįžo.

- Už pilkojo miško žvalgai nieko nerado, valdove, - pranešė jis, - tik du raitelius: du negyvus žmones ir du negyvus žirgus.

- Na? - paklausė Eomeras. - Ir kas iš to?

- O tas, valdove, kad tai buvo Gondoro pasiuntiniai. Vienas jų tikriausiai Hirgonas. Jo ranka vis dar spaudė Raudonąją Strėlę, bet galva buvo nukirsta. Be to, pagal ženklus galima spėti, kad jie žuvo, bėgdami į *vakarus*. Kaip suprantu, pasiuntiniai rado priešus jau prie išorinių sienų - tai buvo prieš dvi dienas, jeigu postuose jie keisdavo žirgus. Jie negalėjo pasiekti Miesto, todėl pasuko atgal.

- Deja! - tarė Teodenas. - Vadinasi, Denetoras negavo žinių apie mūsų žygį ir turbūt prarado viltį, kad atvyksime.

- *Skubant delsti negalima, bet geriau vėliau negu niekada*, - tarė Eomeras. - Galbūt dabar ši sena patarlė pasirodys teisingiausia nuo tada, kai žmonės ją sugalvojo.

Užslinko naktis. Abiejose kelio pusėse tyliai judėjo Rohano kariuomenė. Kelias, lenkiantis Mindoluino šlaitus, pasisuko į pietus. Priešais tamsiame danguje toluoje matėsi raudona pašvaistė, kurios fone niūriai dunksojo didysis kalnas. Jie artėjo prie Pelenoro Ramaso, bet diena dar neaušo.

Karalius jojo priekinio būrio viduryje, apsuptas savo gvardijos. Elfhelmo *eoredas* sekė iš paskos. Meris pastebėjo, jog palikęs savo vietą Dernhelmas tamsoje judėjo į priekį, kol atsидūrė už karaliaus sargybos nugarų. Tada visi sustojo. Meris išgirdo prekyje tylius balsus. Beveik nuo sienos sugrįžo žvalgai. Jie nuskubėjo pas karalių.

- Ten didžiuliai gaisrai, valdove, - pasakojo vienas. - Miestas apgaubtas liepsnų, laukas pilnas priešų. Bet visi dalyvauja šturme. Prie išorinės sienos palikta vos keletas karių ir jie užsiėmę plėšimu.

- Ar prisimenate Laukinio Žmogaus žodžius, valdove? - pridūrė kitas. - Taikos metu aš gyvenau Dykvietės lygumose, mano vardas Vidfara. Aš irgi skaitau ženklus ore. Vėjas jau keičiasi. Iš pietų atlekia gūsiai, jaučiu švelnų jūros dvelksmą. Rytas atneš naujienų. Kirtę sieną, virš dūmų pamatysime aušrą.

- Jei kalbi tiesą, Vidfara, tegu dar metų metus gyvensi su mano palaiminimu! - pasakė Teodenas. Jis pasisuko į šalia buvusius karius ir garsiai prabilo, kad girdėtų daugelis pirmojo *eoreda* raitelių: - Atėjo mūsų valanda, Marko Raiteliai, Eorlo sūnūs! Priekyje priešai ir ugnis, už nugarų namai. Nors kausimės svetimoje žemėje, pelnytą šlovę išliks amžiams. Davėte priesaikas, dabar išpildykite jas visas - valdovui, kraštui ir draugystei!

Vyrai trenkė ietimis per skydus.

- Eomera! sūnau mano! Tu vedi pirmąjį *eoredą*, - nurodė Teodenas. - Karaliaus vėliava jos viduryje. Elfhelmai, už sienos vesk savo būrį į dešinę. Grimbaldas saviškius - į kairę. Likę būriai seka pirmus tris. Smogiam ten, kur daugiausia priešų. Daugiau planuoti negalime, nes nežinome, kas vyksta lauke. Dabar pirmyn ir nebijokite tamsos!

Pirmasis būrys pajudėjo kaip įmanoma greičiau, mat buvo dar tamsu, kad ir kokias permainas žadėjo Vidfara. Meris jojo už Dernhelmo, laikydamasis kaire ranka, o kita mėgindamas iš makštų ištraukti kardą. Dabar jis suprato karčią karaliaus žodžių teisybę: „*Ką darysi tokiame mūšyje, Meriadokai?*“ „Tik tiek, - galvojo jis, - trukdysiu raiteliui ir bandysiu nenukristi, kad manęs mirtinai nesutryptų šuoliuojantys žirgai!“

Iki išorinių sienų liko ne daugiau kaip trys mylios. Greitai jie pasiekė sienas. Merio nuomone, per greitai. Pasigirdo laukiniai klyksmai, ginklų žvangėjimas, bet viskas truko trumpai. Aplink sienas triūsusių orkų buvo vos keletas, apstulbę jie buvo greitai užmušti ar nuginti šalin. Prieš sudaužytus šiaurinius Ramaso vartus karalius vėl sustojo. Pirmasis *eoredas* apsupo jį iš visų pusių. Dern-

helmas laikėsi netoli karaliaus, nors Elfhelmo būrys buvo kur kas dešiniau. Grimbolto vyrai pasuko į šoną prie didelės skylės rytinėje sienoje.

Meris iškišo nosį iš už Dernhelmo nugaros. Tolumoje, gal už dešimties mylių, užėdė didžiulis gaisras, o tarp jo ir Raitelių plačiu pus- . mėnulių švietė ugnies linijos, artimiausia jų mažiau nei už trijų mylių.

Tamsioje lygumoje matėsi ne ką daugiau, hobitas neįtūtė nei ryto vilties, nei vėjo - besikeičiančio ar to paties.

Rohano kariuomenė tyliai pajudėjo į Gondoro laukus, lėtai ir ramiai, kaip kylantis potvynis virš pylimo, kurį žmonės laikė saugiu. Juodojo Kapitono mintys ir valia buvo nukreiptos tik į žlungantį Miestą, niekas jo neįsėpė, jog į apskaičiavimus įsivėlė klaida.

Po kurio laiko karalius pasuko kiek ryčiau, tarp apsiausties ugnių ir išorinių laukų. Jų vis dar niekas nepuolė, Teodenas nedavė signalo. Pagaliau jis vėl sustojo. Miestas buvo arti. Ore tvyrojo degėsių kvapas ir mirties šešėlis. Žirgai nerimo. Nejudėdamas karalius sėdėjo ant Sniegiakarčio ir apimtas skausmo bei siaubo žiūrėjo į Minas Tirito agoniją. Jis tarsi susigūžė, prislėgtas metų naštos. Meris pats jautė, kaip pečius užgula sunkus siaubo ir abejonių svoris. Širdis mušė lėtai. Laikas sustojo. Jie pavėlavo! Pavėluoti dar blogiau nei neatvykti! Turbūt Teodenas atsitrauks, nulenks seną galvą ir nuslinks slėptis kalvose.

Bet staiga Meris pajuto: be jokių abejonių - permainos. Vėjas pūtė jam į veidą! Sumirgo Šviesa. Kažkur toli toli pietuose pasirodė kylantys aukštyn pilki debesys: už jų brėško rytas.

Tą akimirką kažkas plykstelėjo, tarsi iš žemės po Miestu būtų smogęs žaibas. Akinančią sekundę Miestas švytėjo baltas ir juodas, aukščiausias bokštas tarsi žėrinti adata, o tada, tamsai vėl užsivėrus, per laukus nusirito didžiulis trenksmas.

Su tuo garsu sulinkęs karalius staiga išsitiesė. Jis vėl buvo aukštas ir išdidus. Atsistojęs balnakilpėse jis sušuko garsiu balsu, garsesniu, nei kada yra šaukęs mirtingasis žmogus:

*Pakilkit, pakilkit, Teodeno Raiteliai!
Žemėje blogis: ugnis ir žudynės! Suvirpės
ietys, suskils skydai,*

*Kardo diena, kraujo diena, kol dar saulė nepakilo! Jokite,
jokite! Jokite į Gondorą!*

Iš savo vėliavnešio Gutlafo jis pačiupo didžiulį ragą ir papūtė taip, kad ragas suskilo perpus. Į jį atsiliepė visi kariuomenės ragai - tą valandą jie gaudė tarsi audra lygumoje ar griaustinis kalnuose.

Jokite, jokite! Jokite į Gondorą!

Karalius riktelėjo Sniegiakarčiui, žirgas šoko pirmyn. Už jo vėjyje plevėsavo vėliava, baltas žirgas žaliame lauke, bet karalius jojo greičiau. Paskui jį dundėjo gvardijos riteriai, bet karalius tebejojo priekyje. Šuoliavo Eomeras, balti žirgo karčiai ant jo šalmo plaikstėsi vėjyje, ir pirmasis *eoredas* lėkė kaip banga, artėjanti prie kranto, bet Teodeno nebuvo įmanoma pavyti. Jis jojo kaip pašėlęs, protėvių mūšio įkarštis ugnimi tekėjo jo gyslose ir Sniegiakartis nešė jį kaip senovės dievą, kaip Didįjį Oromą Valarų mūšyje pasaulio jaunystėje. Auksinis skydas spindėjo tarsi saulė, aplink baltas žirgo kojas žalia liepsna degė žolė. Atėjo rytas. Rytas ir vėjas iš jūros. Tamsa atsitraukė, Mordoro pulkai suvaitojo, juos apėmė siaubas, jie spruko, žuvo, juos sutrypė įniršio kanopos. Visa Rohano kariuomenė užtraukė dainą, jie dainavo žudydami, juos apėmė kovos džiaugsmas, o nenusakomo grožio dainos garsai pasiekė patį Miestą.

Šeštas skyrius

PELE

Tačiau Gondoro apgulčiai vadovavo ne orkų vadas ir ne koks plėšikas. Tamsa pradėjo karą per skubiai, anksčiau, nei nustatė jos Valdovas: akimirka lemtis išdavė jį, ir pasaulis atsisuko nugara -jau ištiesus ranką griebti, pergalė slydo iš rankų. Tačiau rankos buvo ilgos. Jis vis dar vadovavo galingoms jėgoms. Karalius, Žiedo Šmėkla, Nazgulų Valdovas turėjo daug ginklų. Jis pasitraukė nuo Vartų ir išnyko.

Marko Karalius Teodenas pasiekė kelią nuo Vartų prie Upės ir atsisuko į mažiau nei už mylios esantį Miestą. Jis stabtelėjo, ieškodamas naujų priešų, riteriai prisivijo karalių, kartu su jais buvo ir Dernhelmas. Priekyje, arčiau sienų, Elfhelmo vyrai įsisuko tarp apsiausties bokštų, kapodami, žudydami, varydami priešus į ugnines duobes. Rohaniečiai pralėkė beveik per visą šiaurinę Pelenoro pusę, stovyklos liepsnojo, orkai bėgo prie Upės kaip galvijų banda nuo medžiotojų, o rohirimai skverbėsi vis giliau ir giliau. Bet jie nepralaužė apsiausties ir neatmušė Vartų. Prieš juos stovėjo daug priešų, tolimojoje lygumos pusėje rikiavosi naujos armijos. Pietuose už kelio stovėjo pagrindinės haradrimų pajėgos, ten aplink vado vėliavą susibūrė jų raiteliai. Vadas įsižiūrėjo, brėkštančioje šviesoje pamatė karaliaus vėliavą, kaip toli ji išsiveržusi į priekį ir kaip mažai raitelių aplink ją. Apimtas įsiūčio, pietietis garsiai suriko ir išskleidė savąją vėliavą -juodą gyvatę purpuro fone. Su daugybe karių jis puolė baltąjį žirgą žaliame fone, lenkti pietiečių kardai mirgėjo kaip žvaigždės.

Pastebėjęs jį Teodenas nelaukė puolimo, bet surikęs Sniegiakarčiui pats pasileido į priekį. Žiauriai sudžeržgė ginklai. Baltasis šiauriečių įniršis degė skaisčiau, jų raiteliai buvo įgudę ietininkai, pilnesnį kartėlio. Rohaniečių buvo mažiau, bet jie perkirto pietie-

čius kaip žaibas perkerta mišką. Tiesiu taikymu veržėsi Teodenas, Tengelio sūnus, jo ietis suvirpėjo, parmušusi pietiečių vadą. Iš makštų išlėkė kardas ir nukirto vėliavos kotą kartu su vėliavnešiu - juodoji gyvatė krito. Pietiečių kavalerijos likučiai apsisuko ir spruko tolyn.

Deja, šlovingąją karaliaus akimirką auksinis jo skydas apsiblausė. Naujas rytas išnyko iš dangaus. Aplink vėl krito tamsa. Arkliai baidėsi ir žvengė. Iš balnų išmesti žmonės raičiojosi žemėje.

- Pas mane! Pas mane! - sušuko Teodenas. - Pakilkit, Eorlingai! Nebijokit tamsos!

Tačiau pamišęs iš siaubo Sniegiakartis atsistojo piestu, kanopomis spardydamas orą ir garsiai sužvengęs krito ant šono - jį pervėrė juoda strėlytė. Karalius liko po apačia.

Kaip krentantis debesis nusileido didžiulis Šešėlis. Tai buvo sparnuotas padaras, jei paukštis, tai didesnis už visus kitus, visiškai plikas, be plunksnų. Tarp raguotų pirštų kaip odos voratinkliai plakė sparnai, pabaisa dvokė. Galbūt tai buvo senojo pasaulio padaras, kurio padermė, pasislėpusi pamirštuose kalnuose po šalta mėnulio šviesa, pergyveno savo laiką ir savo siaubingoje laktoje išperėjo paskutiniuosius blogio palikuonis. Tamsusis Valdovas juos priglaudė, maitino dvėselieną, kol jie išaugo didesni už bet kurį skraidantį padarą. Tada jis atidavė juos savo tarnams kaip žirgus. Pabaisa leidosi žemyn, suskleidė savo pirštuotus voratinklius, sukrankė ir įsitaisė ant Sniegiakarčio kūno, įsikibusi nagais ir išlenkusi ilgą pliką kaklą.

Ant jos sėdėjo figūra juodu apsiaustu, milžiniška ir grėsminga. Ji turėjo, plieno karūną, tačiau tarp jos ir drabužių nebuvo nieko, tik mirtina akių liepsna: Nazgulų Valdovas. Kritus tamsai jis pakilo į orą savo žirgu ir dabar vėl grįžo, viską griaudamas, viltį versdamas neviltimi, pergalę - mirtimi. Rankoje jis laikė didžiulę juodą buožę.

Tačiau Teodenas nebuvo paliktas visai vienas. Jo riteriai gulėjo išžudyti arba pamišusių žirgų buvo nunešti toli į šalį. Bet vienas dar liko -jaunasis Dernhelmas, kurio ištikimybė buvo stipresnė už baimę. Jis verkė, nes mylėjo valdovą kaip tėvą. Už jo nugaros visą puolimą nesužeistas laikėsi Meris. Atskridus Šešėliui, siaubo apim-

tas Vėjūnas juos nubloškė ir nulėkė į lygumas. Kaip apsvaigintas žvėris Meris klūpėjo ant keturių. Iš siaubo jis nieko nematė, buvo bejėgis.

- Karaliaus kary! Karaliaus kary! - šaukėjo širdis. - Turi būti šalia jo. Sakei, jog karalius tau bus kaip tėvas.

Tačiau hobito valia tylėjo, visas kūnas drebėjo. Jis nedrįso nei atsimerkti, nei pakelti galvos.

Tada minčių tamsoje jam pasigirdo, jog girdi kalbantį Dernhelmą. Jo balsas atrodė keistas, panašus į kitą girdėtą balsą.

- Pranyk, šlykštus padare, maitėdų valdove! Palik mirusius ramybėje!

Šaltas balsas atsakė:

- Nestok prieš Nazgulą ir jo grobį! Jis neužmuš tavęs. Jis nuneš tave į verksmų namus už tamsos ribos, ten tavo kūną suės, o suvarpytą protą paliks nuogą Bevokei Akiai.

Suskambėjo ištraukiamas kardas.

- Daryk ką nori, o aš pabandysiu sukliudyti.

- Sukliudyti man? Kvailys. Man nesukliudys joks gyvas vyras.

Ir tada Meris išgirdo patį keisčiausią garsą, koks tik galėjo pasigirsti tokiu metu. Atrodė, jog Dernhelmas nusijuokė, jo tyras balsas suskambo kaip plienas.

- Su gyvu vyru reikalų tau neteks turėti! Tu žvelgi į moterį. Aš esu Eovyna, Eomundo duktė. Tu stovi tarp manęs ir mano valdovo bei mano giminės. Jei nesi nemirtingas, išnyk! Jei esi vaikščiojantis tamsusis nemirėlis, aš tave perkirsiu, vos tik jį paliesi.

Sparnuotoji pabaisa suklykė, tačiau Žiedo Šmėkla neatsakė, tylėjo, tarsi staiga apimta dvejonių. Nuostaba įveikė Merio baimę. Jis atmerkė akis ir tamsa pasitraukė. Už poros žingsnių nuo jo tupėjo didysis padaras, o viršuje kaip nevilties šešėlis dunksojo Nazgulų Valdovas. Šiek tiek kairiau prieš juos stovėjo ta, kuri vadino save Dernhelmu. Šalmas nukrito, palaidi šviesūs plaukai blyškiu auksu žibėjo ant pečių. Jos akys buvo pilkos tarsi jūra, griežtos ir niūrios, bet ant skruostų žibėjo ašaros. Rankoje ji laikė kardą, o nuo siaubingo priešo žvilgsnio gynėsi skydu.

Tai buvo Eovyna ir Dernhelmas vienu metu. Merio mintyse blykstelėjo veidas, kurį jis matė išjodamas iš Dunharo: veidas pametusio viltį žmogaus, keliaujančio pasitikti mirties. Jo širdį užplū-

do gailestis, didelė nuostaba ir staiga pabudo lėtai išjudinama jo giminės drąsa. Jis sugniaužė kumščius. Ji neturi mirti, tokia graži, tokia liūdna! Bent jau ji mirs ne viena -ji sulauks pagalbos.

Priešo veidas buvo atsuktas ne į jį, bet Meris vos drįso judėti, bijodamas, jog mirtinos akys atsigręš. Lėtai jis ėmė šliaužti į šoną, tačiau Juodasis Kapitonas, abejodamas ir galvodamas apie moterį priešais jį, kreipė į hobitą ne daugiau dėmesio nei į slieką purve.

Staiga didžioji pabaisa suplasnojo siaubingais sparnais, oras sudviso. Ji pašoko aukštyn ir klykdama puolė Eovyną, atkišusi snapą ir nagus.

Eovyną nekrūptelėjo: rohirimų moteris, karalių vaikas, liekna kaip kardo ašmenys, graži, bet ir baisi. Švystelėjo vienintelis smūgis - tikslus ir mirtinas. Ji perkirto ištiestą kaklą, nukirsta galva nukrito kaip akmuo. Eovyną atšoko atgal, o milžiniškas padaras trenkėsi žemėn, išskleidęs plačius sparnus. Su jo kritimu išnyko tamsa. Merginos plaukai suliepsnojo saulėtekio šviesoje.

Nuo žemės atsistojo Juodasis Raitelis, aukštas ir grėsmingas jis iškilo virš Eovynos. Jis suriko iš neapykantos, jo balsas kaip nuodas persmeigė ausis. Suūžė sunki buožė. Jos skydas subyrėjo, kairė ranka lūžo, Eovyną parpuolė ant kelių. Kaip debesis jis palinko virš jos, akys sužibėjo, buožė pakilo mirtinam smūgiui.

Tačiau staiga jis irgi linktelėjo priekin ir suriko iš skausmo. Nubrėžusi platų ratą buožė trenkė į žemę. Iš nugaros į jį įsmigo Merio kardas, perplėšė juodąją apsiaustą ir nuslydęs šarvais persmeigė raumenis žemiau galingo kelio.

- Eovyną! Eovyną! - suriko Meris.

Pasikėlusi, sukaupusi paskutines jėgas ji suvarė kardą tarp karūnos ir apsiausto. Kardas sudužo į daugybę mirgančių skeveldrų. Karūna žvangėdama nusirito žemėn. Eovyną krito ant pargriuvusio priešo. Bet apsiaustas ir šarvai buvo tušti. Jie padriko ant žemės, o virpančiame ore pasigirdo klyksmas. Jis virto šaižiu vaitojimu ir ištirpo vėjyje. Bekūnis balsas nutilo, - tame pasaulio amžiuje daugiau niekas niekada jo negirdėjo.

Hobitas Meriadokas stovėjo tarp žuvusiųjų ir mirksėjo kaip pelėda vidurdienį. Jį akino ašaros. Lyg pro rūką jis pažvelgė į gražią nejudančią Eovynos galvą, tada atsisuko į karalių, kritusį savo šlovės

viršūnėje. Agonijoje Sniegiakartis nusirito į šoną, tačiau jis tapo savo šeimininko pražūtimi.

Meris pasilenkė pabučiuoti jam rankos. Staiga Teodenas atmerkė akis -jos buvo tyros it kristolas. Jis tyliai per jėgą prabilo:

- Lik sveikas, pone holbytla, - sušnabždėjo jis. - Mano kūnas sulūžo. Keliauju pas protėvius. Jų šlovingoje draugijoje gėdos nejausiu. Aš parbloškiau juodąją gyvatę. Niūrus rytas, bet laiminga diena ir auksinis saulėlydis.

Meris negalėjo kalbėti, tik verkė.

- Atleisk man, valdove, - pagaliau tarė jis, - kad sulaužiau tavo įsakymą, o tavo tarnyboje padariau tik tiek, kad mums skiriantis verkiu.

Senasis karalius nusišypsojo.

- Nesigrauk! Tau atleista. Didelei širdžiai neįsakysi. Gyvenk su mano palaiminimu, o traukdamas savo pypkutę pagalvok apie mane! Aš daugiau niekada nebesėdėsiu su tavimi Meduselde, kaip žadėjau, ir nesiklausysiu tavo istorijų apie žoles. -Jis užsimerkė, Meris susigūžė šalia. Pagaliau karalius vėl prakalbo: - Kur Eomeras? Mano akys tamsėja, prieš išeidamas norėčiau dar sykį jį pamatyti. Jis bus karalius po manęs. Norėčiau perduoti žinią Eovynai. Ji nenorėjo manęs išleisti, o dabar jos nepamatysiu, brangesnės už dukrą.

-Valdove, valdove, - sumišęs pradėjo Meris, -ji juk...-Tą akimirką pasigirdo didelis triukšmas, aplink juos pradėjo gausti ragai ir trimitai. Meris apsidairė, jis visai pamiršo karą ir pasaulį aplink. Jam atrodė, kad nuo karaliaus kritimo praėjo daug valandų, nors iš tikrųjų prabėgo vos kelios minutės. Dabar jis matė, jog jie gali atsidurti pačiame tuoj prasidėsiančio didžiulio mūšio viduryje.

Naujos priešų pajėgos skubėjo nuo Upės keliu aukštyn, nuo sienų grįžo Morgulo legionai, iš pietinių laukų žygiavo Harado pėstininkai, jų raiteliai lėkė priekyje, o už jų lingavo milžiniškos *mumakilų* nugaros su karo bokštais. Tačiau iš šiaurės baltieji Eomero karčiai vedė vėl surinktas ir sutvarkytas rohirimų eiles, iš Miesto išėjo visi likę vyrai, priešus nuo vartų ginė lekianti baltoji Dol Amroto gulbė.

Merio galvoje šmėstelėjo mintis: „Kur Gendalfas? Ar jo čia nėra? Ar jis negalėtų išgelbėti karaliaus ir Eovynos?“

Šuoliais atlėkė Eomeras ir visi likę gyvi karaliaus riteriai, suvaldę savo žirgus. Jie su nuostaba žvelgė į gulintį milžiniškos pabaisos

kūną, žirgai nedrįso žengti arčiau. Eomeras nušoko nuo žirgo ir priėjo prie karaliaus. Tyli širdgėla, gilus skausmas užliejo jo sielą.

Vienas iš riterių paėmė karaliaus vėliavą iš žuvusio vėliavnešio Gutlafo rankos, pakėlė ją. Lėtai Teodenas atmerkė akis. Matydamas vėliavą, jis davė ženklą, kad ją perduotų Eomerui.

- Būk pasveikintas, Marko Karaliau! - pasakė Teodenas. - Dabar jok į pergale! Pasakyk sudie Eovynai!

Taip mirė Teodenas, nežinodamas, kad Eovyna guli šalia. Visi verkė ir raudėjo: „Karalius Teodenas! Karalius Teodenas!"

Bet Eomeras pasakė jiems:

*Neliūdėkite per daug! Jis krito garbingai,
palaimintas jo gyvenimo galas. Prie jo pilkapio
moterys teranda. Mus šaukia karas!*

Bet kalbėdamas verkė ir pats Eomeras:

- Tegu jo riteriai lieka čia, - liepė jis, - ir su visa pagarba išneša kūną iš lauko, kad jo nesutraiškytų mūšis! Ir visus kitus čia gulinčius karaliaus vyrus taip pat. - Jis žiūrėjo į kritusius, vadindamas juos vardais. Staiga pamatė gulinčią seserį Eovyna ir atpažino ją. Akimirka Eomeras stovėjo kaip vidury riksmo strėlės pervertas žmogus, tada jo veidas mirtinai nubalo. Eomerą apėmė šaltas įsiūtis, jis prarado žadą. Vadas atrodė lyg pamišęs.

- Eovyna, Eovyna! - pagaliau suriko jis. - Eovyna, kaip čia patekai? Kokia beprotybė, kokie kerai atbloškė tave čia? Mirtis, mirtis, mirtis! Mirtis visiems!

Nepasitaręs, nelaukdamas priartėjančių Miesto žmonių, užšokęs ant žirgo jis išlėkė į savo kariuomenės priekį, papūtė ragą ir garsiai suriko pulti. Per lauką nusirito galingas jo balsas:

- Mirtis! Jokite, jokite ir kirskite, tegu pasaulis prasmenga!

Kariuomenė pajudėjo, tačiau rohirimai nebedainavo. Vienu garsiu, baisiu balsu jie suriko *mirtis* ir, aplenkę karalių, lyg greitėjanti potvynio banga nuūžė į pietus.

Hobitas Meriadokas tebestovėjo mirksėdamas pro ašaras, su juo niekas nekalbėjo, niekas nekreipė į jį dėmesio. Jis nubraukė ašaras, pasilenkė pakelti Eovynos duoto žaliojo skydo, užsimetė jį ant

nugaros. Tada apsidairė išmesto kardo. Smogusi ranka sustingo, dabar jis valdė tik kairiąją. Štai gulėjoje ginklas, tačiau ašmenys rūko kaip į laužą įkišta sausa šaka, hobitui bežiūrint, jie susiraitė, pajuodo ir subyrėjo.

Taip išnyko kardas iš Pilkapių, vakarių žmonių kūrinys. Bet jie būtų buvę laimingi, sužinoję jo likimą, tie, kurie lėtai kaldino jį Šiaurinėje Karalystėje, kai dunadanai buvo jauni, o pagrindinis jų priešas - siaubinga Angmaro karalystė sujus raganium karaliumi. Joks kitas kardas, net ir laikomas galingesnių rankų, nebūtų taip skaudžiai sužeidęs priešo, perkirtęs nemirėlio kūną, sutraukęs kerus, rišusius nematomus raumenis priėjo valios.

Vyrai pakėlė karalių, ant sukryžiuotų iečių užmetę apsiaustus padarė neštuvus gabenti jam į Miestą. Kiti švelniai pakėlė Eovyna ir nešėją paskui karalių. Bet jie dar negalėjo iš lauko išnešti karaliaus vyrų, čia krito septyni karaliaus riteriai su savo vadu Deorvi-nu. Todėl juos nunešė toliau nuo priešų bei kritusios pabaisos ir aplink prismaigstė iečių. Viskam pasibaigus vyrai grįžo, sudegino pabaisos kūną, o Sniegiakarčiui iškasė kapą ir pastatė akmenį, kuriame Gondoro ir Marko kalbomis buvo išraižyta:

*Čia guli baltas Sniegiakartis -
karaliaus ištikimas tarnas,
greitkojis žirgas ir karys, Valdovo
džiaugsmas ir mirtis.*

Žalia ir vešli žolė žėlė ant Sniegiakarčio kapo, o ten, kur buvo sudeginta pabaisa, žemė liko amžinai juoda ir plika.

Meris liūdnas žingsniavo šalia nešėjų ir nebekreipė dėmesio į mūšį. Jis buvo pavargęs, viską skaudėjo, o kojos drebėjo kaip nušalusios. Iš Jūros atskriejo stiprus lietus, atrodė, jog visa, kas gyva, verkia dėl Teodeno ir Eovynos. Pilkos ašaros gesino gaisrus Mieste. Pro miglą jis pamatė artėjančią Gondoro vyrų avangardą. Dol Am-roto Princas Imrahilis prijojo prie jų ir trūktelėjo vadeles. - Kokią naštą nešate, Rohano vyrai? - šūktelejo jis.

- Karalių Teodeną, - atsakė jie. - Jis miręs. Bet Karalius Eome-ras dabar joja į mūšį: jo balti šalmo karčiai plaikstosi vėjyje.

Princas nušoko nuo žirgo ir priklaupė šalia neštuvų pagerbdamas karalių. Jis verkė. Atsistojęs Princas išvydo Eovyną ir nustebo.

- Nejaugi tai moteris? Ar šįkart į karą išėjo ir rohirimų moterys?

- Ne. Tik viena, - atsakė vyrai. - Tai Eovyną, Eomero sesuo. Iki šios valandos mes nežinojome, kad ji joja kartu, didžiai dėl to galimės.

Princas, matydamas jos grožį, jos šaltą nubalusį veidą, palietė Eovynos ranką ir pasilenkė pasižiūrėti atidžiau.

- Rohano vyrai! - šūktelėjo jis. - Ar nemokate nuleisti blogo kraujo? Ji sužeista, galbūt mirtinai, bet, man regis, ji dar gyva.

Jis pridėjo skaisčiai nupoliruotą rankos šarvų plokštelę prie šaltų jos lūpų ir žiūrėdamas į plokštelę apsisitraukė lengva, vos matoma migla.

- Dabar reikia skubėti, - liepė jis, siųsdamas vieną raitelį į Miestą pagalbos. O pats žemai nusilenkė žuvusiajam, atsisveikino ir, šokęs ant žirgo, nuskubėjo į mūšį.

Dabar Pelenoro laukuose išiplieskė aršios kautynės, viską užgožė ginklų žvangesys, žmonių riksmas, žirgų žvangimas. Pūtė ragai, blioavė trimitai, staugė į mūšį varomi *mumakilai*. Po pietinėmis Miesto sienomis Gondoro pėstininkai užgriuvo susirinkusius Morgulo legionus. Raiteliai šuoliavo į rytus padėti Eomerui: Murinas Aukštasis - Raktininkas ir Losarnacho Valdovas, Hirliuinas iš Žaliųjų Kalvų ir Princas Imrahilis su visais savo riteriais.

Rohirimus pagalba pasiekė nė kiek ne per anksti - laimė nūsuko nuo Eomero, jo įniršis išdavė jį patį. Žiaurus puolimas visiškai suardė priekines priešų eiles, dideli Raitelių pleištai perrėžė pietiečių gretas, sutrikdė raituosius ir trypė pėstininkus. Tačiau žirgai nėjo ten, kur tik pasirodydavo *mumakilas*, jie krūpčiojo ir suko į šalį. Su didelėmis pabaisomis niekas nesikovė, jos stovėjo kaip gynybiniai bokštai, o aplink jas susirinko haradrimai. Rohirimai puldami turėjo tris kartus mažiau karių nei haradrimai, bet padėtis dar labiau pablogėjo, lauke pasirodžius naujoms pajėgoms iš Osgilia-to. Jos ten susirinko plėsti Miesto ir prievartauti Gondoro, laukdamos savo Kapitono ženklo. Dabar jis buvo užmuštas, bet į mūšį juos metė Gothmogas, Morgulo Leitenantas - isterlingus su kir-

viais, variagus iš Khando, purpuriniais drabužiais vilkinčius pietiečius ir juodaodžius iš Tolimojo Harado, panašius į trolius - baltomis akimis, raudonais liežuviais. Vieni supo rohirimus iš užnugario, kiti pasuko į vakarus sulaikyti Gondoro pajėgų ir neleisti joms susijungti su Rohanu.

Kovai ėmus krypti prieš Gondorą ir vilčiai susvyravus, Mieste pasigirdo naujas garsus riksmas - jau buvo rytmečio vidurys, pūtė stiprus vėjas, iš šiaurės nešdamas lietu, švietė saulė. Tyrame ore sargybiniai ant sienų iš tolo pamatė naują nelaimės ženklą ir prarado paskutinę viltį.

Nuo posūkio Harlonde Anduinas tekėjo taip, kad iš Miesto žmonės galėjo matyti jį keliolika mylių. Patys akyliausi žiūrėjo artėjančius laivus. Žiūrėdami į juos jie beviltiškai sudejavo; mirgančiomis bangomis vėjo nešamas laivynas buvo juodas. Droniundai ir didžiuliai laivai su daugybe irklų, su juodomis vėjo pilnomis burėmis.

- Umbaro Korsarai! - šaukė žmonės. - Umbaro Korsarai! Žiūrėkit! Artėja Umbaro Korsarai! Vadinasi, Belfalasas paimtas, ir Ethi-ras, ir Lebenino nebėra. Korsarai, korsarai! Tai paskutinis likimo smūgis!

Mieste nebeliko, kas vadovauja, kai kurie be tvarkos puolė prie varpų skambinti pavojaus, kiti trimitais pūtė atsitraukimą.

- Grįžkite prie sienų! - šaukė jie. - Prie sienų! Grįžkite į Miestą, kol jūs neapsupo!

Tačiau vėjas, nešantis laivus, nupūtė visą triukšmą šalin.

Rohirimams nereikėjo naujienų ar pavojaus signalų. Net per gerai jie matė juodąsias bures. Eomeras dabar buvo vos per mylią nuo Harlondo, tarp jo ir uosto grūdosi begalė ankstesnių priešų, o naujieji įsisuko už nugarų, atkirsdami jį nuo Princo. Jis pažiūrėjo į Upę ir širdyje mirė viltis. Anksčiau laimintą vėją dabar jis prakeikė. Tačiau Mordoro pulkai išdrąsėjo - kupini naujo geismo žudyti, klykdami jie perėjo į puolimą.

Rūstus buvo Eomeras, jo mintys vėl aiškios. Pūsdamas ragus jis surinko visus vyrus apie savo vėliavą. Eomeras nusprendė pastatyti didelę skydų sieną ir iki galo kautis pėsčiomis, kol visi žus, Pelenoro laukuose atlikti žygdarbius, vertus dainos, nors Vakaruose nebeliks žmonių, kurie prisimintų Marko Karalių. Jis užjojo ant žalios kalvelės, įsmeigė vėliavą, vėjyje suraibuliavo Baltasis Žirgas.

*Iš dvejonų, iš tamsos į brėkstančią dieną aš atėjau
dainuodamas saulės šviesoje išsitraukiau kardą. Vilčiai
užgesus jo jau pirmyn ir man plyšo širdis: beliko pyktis,
beliko žūtis ir raudona naktis.*

Garsiai ištare jis šias eilutes, tačiau sakydamas jas ėmė juoktis. Dar sykį Eomerą apėmė kovos džiaugsmas: jis buvo nesusžeistas, jis buvo jaunas, jis buvo karalius - žūstančios tautos valdovas. Besijuokdamas iš nevilties jis vėl pažvelgė į juoduosius laivus ir iškėlė kardą, mesdamas jiems iššūkį.

O tada jį apėmė nuostaba ir didis džiaugsmas - Eomeras sviedė kardą aukštyn į saulės šviesą ir dainuodamas jį sugavo. Visų akys nusekė jo žvilgsnį. Ant priekinio laivo išsiskleidė didžiulė vėliava, vėjas ją pagavęs atsuko į Harlondą. Joje žydėjo Baltasis Medis - Gondoro simbolis, aplink jį švietė Septynios žvaigždės su aukšta karūna viršuje - Elendilo ženklai, kurių nesuskaičiuojamus metus nenešiojo joks valdovas. Žvaigždės suliepsnojo saulėje - Arvena, Elrondo duktė, pagamino jas iš brangakmenių, o ryto šviesoje karūna švietė dar skaisčiau, nes buvo padaryta iš mitrilo ir aukso.

Taip sugrįžo Aragornas, Aratorno sūnus, Elesaras, Izilduro ainis - sugrįžo iš Mirusiųjų Takų, į Gondoro karalystę nešamas Jūros vėjo. Rohirimai džiaugėsi, pratrūko juokas, kardų žvangėjimas, iš nuostabos apimto Miesto atsklido trimitų ir varpų garsai. O Mordoro karius apėmė siaubas. Jiems atrodė, jog per kažkokį baisų stebuklą jų laivai prisipildė priešų. Mirtina baimė apėmė juos, supratę, kad likimas pasisuko nugara ir pragaištis jau šalia.

Į rytus smogė Dol Amroto riteriai, vydami priešus prieš save: trolžmogius, variagus ir saulės nepakenčiančius orkus. Iš pietų žygiavo Eomeras, visi spruko nuo jo, patekdami tarp kūjo ir priekalo. Nes vyrai iš laivų išsilaipino Harlondo prieplaukose ir kaip audra puolė šiaurėn. Ten buvo ir Legolasas, ir Gimlis su savo kirviu, ir Halbaradas - vėliavnešys, Eladanas ir Elrohiras su žvaigždėmis ant kaktų, sunkiarankiai dunadanai, Šiaurės Pėdsekiai, vedantys daugybę narsių vyrų iš Lebenino, Lamedono ir pietinių valdų. O priekyje žengė Aragornas su Vakarų Liepsna - Andrilu. Kardas žėrėjo skaisčia ugnimi - senasis Narsilas, perkaldintas, kad sėtų mirtį kaip anksčiau. Aragorno kaktoje žibėjo Elendilo Žvaigždė.

Taip vidury mūšio susitiko Eomeras ir Aragornas, pasirėmė ant kardų, pažvelgė vienas į kitą ir pasijuto laimingi.

- Štai vėl susitinkame, nors mus skyrė visi Mordoro pulkai, - tarė Aragornas. - Ar ne tai aš sakiau Hornburge?

- Teisybę sakei, - sutiko Eomeras. - Bet viltis dažnai kvaila, o aš nežinojau, jog turi pranašo dovaną. Bet nelaukta pagalba dvigubai vertesnė. Dar niekada draugų susitikimas nebuvo toks džiugus, - jie paspaudė rankas. - Atvykai pačiu laiku, - tarė Eomeras, - nė kiek ne per anksti, mano drauge. Daug netekčių ir širdgėlos mus ištiko.

- Kam šnekėti, geriau atkeršykime! - šuktelėjo Aragornas, ir jie drauge puolė į kautynes.

Jie dar ilgai sunkiai kovėsi - pietiečiai buvo niūrūs, drąsūs vyrai, įsiutę iš nevilties. Stiprūs rytiečiai kovėsi, neprašydami pasigailėjimo. Tai šen, tai ten, prie sudegusio namo ar klėties, ant kalvos ar pilkapio, po siena ar lauko vidury jie susirinkdavo, atsigrėždavo ir kovėsi iki dienos pabaigos.

Saulė pagaliau nusileido už Mindoluino, skaisčia liepsna uždegusi visą dangų taip, kad kalvos ir kalnai nusidažė krauju. Upėje atsispindėjo ugnys, o Pelenoro žolė raudonavo naktį. Tą valandą baigėsi didysis Pelenoro Laukų mūšis, aplink Ramasą neliko nė vieno gyvo priešo. Žuvo visi, o pabėgusius irgi pasiėmė mirtis raudonose Upės putose. Tik keletas sugrįžo į rytus prie Morgulo ar Mordoro, o į haradrimų žemę nukeliavo tik legendos ir gandai apie Gondoro įtūžį ir siaubą.

Aragornas, Eomeras ir Imrahilis sugrįžo prie Miesto Vartų. Jie buvo tokie pavargę, kad nebeturėjo jėgų džiaugtis ar liūdėti. Trijulė liko nepaliesta, gal dėl sėkmės, gal dėl įgudimo ir ginklų galios. Iš tiesų - nedaug kas drįsdavo pastoti jiems kelią, pažvelgti į įtūžusius veidus. Tačiau daugybė vyrų sužeisti ar užmušti gulėjo laukuose. Pėsčiomis besikovusį Furlongą sukapojo kirviais, Duilinas iš Morthondo ir jo brolis buvo sutrypti, kai puolė *mumakilą*, liepę savo lankininkams iš arti šaudyti pabaisoms į akis. Į Pinat Geliną nebegrįžo gražusis Hirluinas, į Grimsleidą - Grimbaldas, į šiaurę neparkeliavo sunkią ranką turėjęs Halbaradas. Daug žuvo - žinomų

ir bevardžių, vadų ir eilinių. Mūšis buvo didžiulis, jokia istorija neapėmė visos jo didybės. Po daugybės metų Rohano bardas savo dainoje pasakojo apie Mundburgo Pilkapius:

*Mes girdėjom kalvose gaudžiančius ragus,
Pietų Karalystėj žėrinčius kardus.
Žirgai šuoliavo Akmenų žemėn
tarsi vėjas ryte. Įsiliepsnojo karas.
Ten krito Teodenas, Tenglingas galingasis -
niekada nebegrįš jis į laukus siaurėje,
į auksines sales ir žalias ganyklas,
aukštasis valdovas liks ten.
Hardingas ir Gutlafas,
Danheras ir Deorvinas, stiprusis Grimbaldas,
Herefaras ir Herubrandas, Hornas ir Fastredas
kovojo ir krito tolioje šaly:
po Mundburgo Pilkapiais ilsisi jie
kartu su ginklo broliais, Gondoro valdovais.
Hirhuinas Gražusis nebeužkops į kalvas pajūry,
Furlongas Senasis nebegrįš su šlove
į savąją šalį Arnachą,
į žydinčius slėnius. Aukštieji šauliai
Derufinas ir Duilinas nebegrįš iš tamsių vandenių
Morthondo ežeruos kalnų šešėliuose.
Mirtis ryte ir dienos pabaigoj
pasiėmė valdovus ir paprastus karius.
Ilgai jie miegos
po žole Gondore šalia Upės Didžiosios.
Dabar pilka kaip ašara, žibanti sidabru,
tada ji tekėjo raudona, putojo jos vandenys,
saulėlydy sustingo kruvina puta,
vakare užsidegė kalnai - švyturiai,
raudona rasa iškrito Ramas Echore.*

*Septintas skyrius
DENETORO LAUŽAS*

Tamsiajam šešėliui atsitraukus nuo Vartų Gendalfas tebesėdėjo nejudėdamas. Tačiau Pipinas atsistojo, lyg būtų nuslinkęs didžiulis svoris, ir stovėjo, klausydamasis ragų - hobitui atrodė, jog nuo jų gaudimo jam iš džiaugsmo plyš širdis. Vėliau jis niekada negalėjo klausytis tolumoje gaudžiančio rago neverkdamas. Bet dabar Pipinas staiga prisiminė užduotį ir puolė pirmyn. Tą akimirką Gendalfas sukrutėjo, kažką pasakė Žvaigždikiui ir susiruošė išeiti pro Vartus.

- Gendalfai, Gendalfai! - sušuko Pipinas. Žvaigždikis sustojo.

- Ką tu čia darai? - paklausė Gendalfas. - Argi Mieste negalioja įsakymas, jog dėvintys juodai sidabrines uniformas turi pasilikti Citadėlėje, nebent juos išleistų Valdovas?

- Jis išleido, - atsakė Pipinas, - jis mane išsiuntė. Bet aš bijau. Ten gali atsitikti kažkas siaubinga. Bijau, kad jis nusižudys ir dar užmuš Faramirą. Ar gali ką nors padaryti?

Gendalfas pažiūrėjo pro žiojinčius Vartus, laukuose jau aidėjo mūšio garsai. Jis sugniaužė kumštį.

- Aš turiu skubėti, - tarė jis, - ten Juodasis Raitelis, jis dar gali mus prажudyti. Nėra laiko.

- Bet Faramiras! - suriko Pipinas. - Jis dar gyvas, jie sudegins jį, jei niekas to nesustabdys.

- Sudegins gyvą? - paklausė Gendalfas. - Nagi, pasakok! Greitai!

- Denetoras nusileido į Kapus, - skubiai tarė Pipinas, - jis pasiėmė Faramirą. Jis sako, jog mes visi sudegsim, tad kam laukti. Jie ruošiasi sukrauti laužą ir sudeginti jį kartu su Faramiru. Jis jau išsiuntė žmones atnešti malkų ir alyvos. Aš pasakiau Beregondui, bet turbūt jis neišdrįs palikti posto -jis sargyboje. Be to, ką jis padarytų? - Pipinas išbėrė savo istoriją ir iškėlęs virpančias rankas

apkabino Gcndalfo kelĭ - Ar tu gali išgelbėti Faramirą?

- Gal ir galiu, - pasakė Gendalfas, - bet jei išgelbėsiu jį, žus kiti. Ką gi, skubėkim, kitos pagalbos tu neprisišauksi. Deja, sulauksime tik blogio ir širdgėlos. Netgi mūsų tvirtovės širdyje priešas turi jėgų kirsti smūgį - tai jo valios darbas.

Taip apsisprendęs jis veikė ryžtingai - čiupo Pipiną, pasisodino prieš save ir apgręžė Žvaigždikį. Jie kaukšėjo aukštin Minas Tiritos gatvėmis, o už nugarų vis stiprėjo karo garsai. Visur nevilties bei siaubo atsikratę žmonės griebė ginklus ir šaukė vieni kitiems:

- Rohanas atvyko!

Kapitonai skubiai rikiavo būrius, daugelis jau žygiavo prie Vartų.

Jie sutiko Prinčą Imrahilį - jis šūktelėjo iš paskos:

- Kur dabar, Mitrandirai? Gondoro laukuose kaunasi rohirimai! Turime surinkti visas jėgas. -

- Tau reikės kiekvieno vyro, - atsakė Gendalfas. - Skubėk. Aš atvyksiu, kai tik galėsiu. Dabar turiu skubėti pas Lordą Denetorą, negaliu laukti. Perimk vadovavimą vietoj jo!

Jie prasilenkė ir kilo vis aukščiau, arčiau Citadelės, jausdami į veidus pučiantį vėją. Tolumoje sumirgėjo šviesa - pietiniame danguje švito. Tačiau jiems tai nesuteikė daug vilties: abu nežinojo, koks blogis jų laukia, abudu bijojo atvykti per vėlai.

- Tamsa atsitraukia, - tarė Gendalfas, - bet šiame mieste ji dar stipri.

Prie Citadelės vartų sargybinio nebuvo.

- Vadinasi, Beregondas paklausė, - šiek tiek viltingesnių balsu pasakė Pipinas. Jie nuskubėjo prie Uždarųjų Durų. Jos buvo plačiai atvertos, o tarpduryje gulėjo durininkas. Jis buvo negyvas, raktas paimtas.

- Priešo darbas! - tarė Gendalfas. -Jis mėgsta tokius dalykus: draugas prieš draugą, širdyse suskilusi ištikimybė.

Burtininkas nušoko žemėn ir liepė Žvaigždikiui grįžti į arklides.

- Mums jau seniai, drauguži, derėjo šuoliuoti mūsų lauke, - tarė jis, - bet atsitiko kitaip. Kai pašauksiu, atlėk greitai!

Jie praėjo pro duris, nusileido stačiu vingiuotu keliu. Švito, aukštos kolonos ir raižytos figūros pakely slinko pro šalį tarsi pilki vaiduokliai.

Staiga tylą suskilo - apačioje jie išgirdo riksmus ir kardų žvangėjimą, tokių garsų ši vieta nebuvo girdėjusi nuo Miesto pastatymo. Pagaliau jie nusileido į Rat Dinoną ir nuskubėjo prie patamsyje dunksančio Valdytojų Namų kupolo.

- Sustokit! Sustokit! - suriko Gendalfas, lėkdamas akmeniniais laiptais. - Sustabdykite šią beprotybę!

Denetoro tarnai savo rankose laikė kardus ir deglus, tačiau ant viršutinio laiptelio stovėjo vienišas Beregondas, dėvintis juodai sidabrinę Sargybinio uniformą, ir gynė duris. Nuo jo kardo jau buvo kritę du, savo krauju aplieję šventorių, o kiti keikė jį, vadindami plėšiku ir valdovo išdaviku.

Bėgdami pirmyn Gendalfas su Pipinu girdėjo Denetorą, šaukiantį iš Mirusiųjų Namų:

- Greičiau, greičiau! Darykit, kaip paliečiau! Užmuškite išdaviką! Ar man pačiam reikės tai padaryti?

Tada durys, kurias Beregondas buvo užrėmęs kaire ranka, atsidarė. Už jų stovėjo Miesto Valdovas, aukštas ir rūstus, akyse degė niūri liepsna, rankoje jis laikė kardą.

Bet Gendalfas užbėgo laiptais, o žmonės puolė šalin nuo jo dengdamiesi akis -jis buvo panašus į baltą liepsną, skubančią tamson, į rūstybės liepsną. Jis iškėlė ranką. Denetoro kardas, ištrūkęs iš delno, nuskriejo į namo šešėlius jam už nugaros. Apstulbęs Denetoras žingtelėjo atgal.

- Ką tai reiškia, valdove? - paklausė burtininkas. - Mirusiųjų Namuose ne vieta gyviesiems. Kodėl kaunamasi šventoriuje, kai karas vyksta prieš Vartus? Ar Priešas jau pateko ir į Rat Dinoną?

- Nuo kada Gondoro Valdovas atsako tau? - atrėžė Denetoras. -O gal aš negaliu įsakyti savo paties tarnams?

- Gali, - tarė Gendalfas, - bet kiti gali mesti iššūkį tavo valiai, virtusiai pamišusiu blogiu. Kur tavo sūnus Faramiras?

-Jis viduje, - atsakė Denetoras. -Jis dega, jau dega. Jie uždegė ugnį jo kūne. Bet greitai viskas sudegs. Vakarai pralaimėjo. Viskas virs didžiuliu laužu ir pasibaigs! Pelenai! Liks tik pelenai ir dūmai, nešami vėjo!

Matydamas Denetorą apėmusį pamišimą, Gendalfas išsigando, jog jis jau bus padaręs kažką blogo, ir žengė pirmyn. Beregondas su Pipinu iš paskos. Denetoras traukėsi, kol atsirėmė į antkapį. Jie

pamatė Faramirą, gulintį ant stalo, vis dar besiblaškantį karštinėje. Visur aplink buvo prikrauta malkų, dvelkė alyva, net Faramiro rūbai ir antklodės buvo ja apšlakstyti, bet ugnis dar nedegė. Štai tada Gendalfas parodė tikrąją savo galią, nors jo jėgos šviesą vis dar dengė pilkas apsiaustas. Jis užšoko ant laužo, lengvai pakėlė sergantįjį ir nunešė jį prie durų. Staiga Faramiras klejodamas suvaitojo ir pašaukė savo tėvą.

Denetoras krūptelėjo lyg pabusdamas iš sapno, akyse užgeso liepsna, jis pravirko:

- Neatimk iš manęs sūnaus! Jis mane šaukia.

- Saukia, - tarė Gendalfas, - bet tu negali būti šalia jo. Jis ant mirties slenksčio, reikia ieškoti vaistų, kurių galbūt nerasime. O tu privalai kautis už savo Miestą, kur galbūt tavęs laukia mirtis. Tavo širdis tai žino.

- Jis nebesikels, - tarė Denetoras. - Kautis beviltiška. Kam gyventi ilgiau? Kodėl negalime numirti drauge?

- Tu negali pasirinkti savo mirties valandos, Gondoro Valdytojau, - atsakė Gendalfas. - Tai galėjo tik stabmeldžių karaliai, valdomi Juodosios Jėgos - nusižudyti iš garbės ir nevilties, išžudyti visą giminę, kad patys pražūtų.

Žengęs pro duris jis išnešė Faramirą iš Mirusiųjų Namų ir paguldė jį ant prieangyje padėtų neštuvų, kuriais jis buvo atneštas. Denetoras atsekė ir paskos, drebėdamas sustojo, ilgesingai žvelgė į sūnaus veidą. Tą akimirką, kai visi tylėdami stebėjo Valdovo skausmą, jis dvejojo.

- Eikš! - tarė Gendalfas. - Mes reikalingi kitur. Tu dar gali daug nuveikti!

Denetoras staiga nusijuokė. Jis vėl išdidžiai išsitiesė, greitai grįžęs prie antkapio, paėmė pagalvę, ant kurios ilsėjosi jo galva. Prie durų jis nusviedė užvalkalą. Rankose Valdovas iškėlė *palantirą*. Visiems pasirodė, jog rutulys ėmė spindėti iš vidaus, raudonai nušviesdamas Valdovo veidą, lyg iškaltą iš akmens, su aštriais juodais šešėliais, išdidų, kilmingą ir baisų. Jo akys liepsnojo.

- Išdidumas ir neviltis! - sušuko Denetoras. - Manei, kad Baltojo Bokšto akys aklos? Ne, aš mačiau daugiau, nei tu žinai, Pilkasis Kvaily! Tavo viltis yra tik aklumas. Eik ir vark gydydamas! Eik ir kovok! Tuštybė. Galbūt tu triumfuosi mūsų lauke, vieną dieną. Bet

prieš kylančią Jėgą pergalės neiškovosi. Į šitą Miestą jis ištiesė tik vieną rankos pirštą. Visi Rytai juda. Netgi tavo vilties vėjas tave apgaus - Anduinu skrieja laivynas juodomis burėmis. Vakarai pralaimėjo. Nenorintiems tapti vergais laikas išvykti.

- Tokios mintys tikrai garantuos Priešo pergalę, - tarė Gendalfas. . - Tikėkis toliau! - nusijuokė Denetoras. - Ar aš tavęs nepažįstu, Mitrandirai? Tu tikiesi valdyti mano vietoje, stovėti už kiekvieno sosto, šiaurėje, pietuose ir vakaruose. Aš perskaičiau tavo mintis, tavo ketinimus. Manai, aš nežinau, kad įsakei šitam miškavaikiui tylėti? Atvežei jį tam, kad šnipinėtų mano paties kambaryje! Tačiau iš mūsų pokalbio aš sužinojau visų tavo bendražygių vardus ir tikslus. Taip! Kairiąją ranką tu ruošiesi pasinaudoti manimi kaip skydu prieš Mordorą, o dešiniąją į mano vietą vedei tą Pėdsekį iš šiaurės. Štai ką tau pasakysiu, Gendalfai Mitrandire - nebūsiu tavo įrankis! Aš esu Anariono Namų Valdytojas. Aš nebūsiu kažkokio prasisiekėlio durininku. Net jei jis ir įrodytų savo teises, jo giminė prasidėjo iš Izilduro. Nesiruošiu lenktis tokiam, paskutiniam iš nuskurusios giminės, neturinčiam nei valdžios, nei kilnumo.

- O ką darytum pats? - paklausė Gendalfas. - Ką darytum, jei galėtum tvarkytis kaip nori?

- Viską padaryčiau taip, kaip buvo anksčiau, kaip buvo visą mano gyvenimą, - atsakė Denetoras, - ir mano protėvių dienomis: būčiau taikus Miesto Valdovas ir palikčiau savo kėdę sūnui, kuris būtų pats sau šeimininkas, o ne burtininko marionetė. Bet jeigu likimas man to neduos, tada nereikia *nieko* - nenoriu niekingo gyvenimo, veidmainės meilės, nuplėštos garbės.

- Man neatrodo, jog ištikimai atlikusį savo tarnybą Valdytoją mylėtų ar gerbtų mažiau, - tarė Gendalfas. - Bent jau neatimk iš savo sūnaus pasirinkimo - dar neaišku, ar jis mirs.

Nuo šių žodžių Denetoro akys vėl suliepsnojo, po pažastimi paspraudęs Akmenį, jis išsitraukė durklą ir žengė prie neštuvų. Tačiau Beregondas šoko pirmyn ir užstojo Faramirą.

- Aha! - suriko Denetoras. - Tu jau pavogei pusę mano sūnaus meilės. Dabar vagi ir mano riterių širdis, kad jie atimtų iš manęs mano vaiką. Bet neatimsite mano valios baigti savo kelią. Ateikit čia! - riktelėjo jis tarnams. - Ateikit, jei dar ne visi tapot atskalūnais!

Du tarnai užbėgo laiptais pas jį. Denetoras išplėšė deglą iš vieno tarno rankos ir puolė atgal į namą. Gendalfui nespėjus sukliudyti, jis šveitė deglą tarp malkų. Akimirkiniu sutraškėjo liepsna.

Denetoras užsoko ant antkapio, apgaubtas ugnies ir dūmų pakėlė prie kojų gulėjusį Valdytojo skeptrą ir perlaužė jį į kelį. Sviedęs gabalus į ugnį jis pasilenkė ir abiem rankomis prie krūtinės prispaudęs *palantirą* atsigulė ant akmens. Vėliau dar ilgai sklido pasakojimai, jog pažiūrėjęs į Akmenį žmogus, neturintis valios palenkti jį savo tikslui, matė tik dvi apanglėjusias senio rankas.

Apimtas siaubo ir širdgėlos Gendalfas nosisuko, uždarė duris. Kurį laiką jis stovėjo ant slenksčio paskendęs mintyse, o esantys lauke girdėjo godų ugnies staugimą viduje. Tada Denetoras garsiai suriko, nutilo, ir joks mirtingasis daugiau jo nebematė.

- Taip išeina Denetoras, Ekteliono sūnus, - tarė Gendalfas. Jis pasisuko į Beregoną bei siaubo apimtus Valdovo tarnus. - Taip praeina jūsų Gondoro dienos. Jos baigėsi - į gera tai ar į blogą. Čia padaryta daug blogų darbų, bet pamirškime nesantaiką, ją įžiebė Priešas ir jo valia. Patekote į ne jums austą pareigos tinklą. Pagalvokite, Valdovo tarnai, akli savo klusnume, - jei ne Beregondo išdavystė, Faramiras, Baltojo Bokšto Kapitonas, būtų irgi sudegintas. Išneškite iš šitos nelaimingos vietos savo kritusius draugus. O mes nunešime Faramirą, Gondoro Valdytoją, ten, kur jis galės ramiai miegoti ar mirti, jei toks bus jo likimas.

Gendalfas su Beregonu pakėlė neštuvus ir nunešė juos Gydyimo Namų link, šalia nunarinės galvą ėjo Pipinas. Tačiau Valdovo tarnai liko stovėti, žiūrėdami į žuvusius prie Mirusiųjų Namų. Gendalfui pasiekus Rat Dineno pabaigą, pasigirdo garsus trenksmas. Atsigręžę jie pamatė, kaip namo kupolas suskilo, iš jo išsiveržė dūmai. Dundant akmenims ir blykčiojant liepsnai Valdytojų Namai sugriuvo, tačiau nenuraminta ugnis dar šoko ir mirgėjo tarp griuvėsių. Pagauti siaubo tarnai spruko Gendalfui įkandin.

Pagaliau jie grįžo prie Uždarųjų Durų, Beregonas liūdnei pažiūrėjo į durininką.

- Visą gyvenimą gailėsiuos šito, - tarė jis, - bet aš beprotiškai skubėjau, o jis nesiklausė, išsitraukė kardą. - Paėmęs raktą, išplėšą

iš žuvusiojo, jis uždarė ir užrakino duris. - Raktą reikės atiduoti Lordui Faramirui.

- Nesant Valdovo viskam vadovauja Dol Amroto Princas, - pasakė Gendalfas, - bet kadangi jo čia nėra, vadovausiu aš. Įsakau tau saugoti šitą raktą, kol Mieste bus atstatyta tvarka. • Jie įžengė į aukštuosius Miesto ratus ir ryto šviesoje pasiekė Gydyimo Namus. Tai buvo gražūs, nuošalūs namukai ligonių priežiūrai, tačiau dabar jie buvo skirti kovoje sužeistiems ar mirštantiems žmonėms. Namukai stovėjo netoli nuo Citadelės vartų, šeštajame rate, šalia pietinės sienos. Aplink žaliavo medžių sodas, vienintelė tokia vieta Mieste. Čia gyveno keletas moterų, kurioms buvo leista likti Minas Tirite, nes jos sumaniai gydė ir padėjo gydytojams.

Gendalfas su bendražygiais atgabeno neštuvus prie pagrindinių Namų durų. Staiga jie išgirdo garsų klyksmą, atsklidusį iš laukų prieš Vartus - jis perrėžė dangų ir išnyko vėjuje. Nuo siaubingo balso visi akimirkai sustingo, tačiau tada širdys staiga prisipildė tokios vilties, kokios nebuvo jutusios nuo pat Tamsos atėjimo. Jiems pasirodė, jog oras tapo tyresnis ir pro debesis spigtelėjo saulė.

Bet Gendolfo veidas liko rūstus ir liūdnas. Liepęs Beregonui su Pipinu nunešti Faramirą į Gydyimo Namus, jis skubiai nuėjo prie artimiausios sienos. Tarsi saulėje spindinti balto marmuro figūra jis sustingo, žvelgdamas tolyn. Jam duota rega burtininkas pamatė, kas atsitiko. Eomerui sustojus šalia kritusių lauke, Gendalfas atsiduso, užsimetė apsiaustą ir grįžo nuo sienų. Išėję Beregonas su Pipinu rado jį susimąsčiusį prie Namų durų.

Jie žiūrėjo į jį, burtininkas kurį laiką tylėjo. Pagaliau jis prakalbo:

- Draugai, - tarė Gendalfas, - ir visi šio Miesto bei Vakarų žmonės! Nutiko dalykas, kurio šlovės ilgai nepamiršime, bet dėl kurio dar ilgai liūdėsime. Ar verksime, ar džiaugsimės? Visiškai netikėtai mūsų priešų Kapitonas žuvo, jūs girdėjote paskutinį jo nevilties aidą. Bet jis nepasitraukė be nelaimių ir didelių netekčių. Jeigu ne Denetoro beprotybė, galėjau tam sukliudyti. Kokios ilgos tapo Priešo rankos! Deja, dabar suprantu, kaip jo valia prasiskverbė į pačią Miesto širdį. Nors Valdytojai manė, kad tai tik jų paslaptis, aš jau seniai spėjau, kad Baltajame Bokšte saugomas vienas iš Septynių Matančių Akmenų. Savo išminties dienomis Denetoras ne-

naudojoje ir nemetė iššūkio Sauronui, jausdamas savo jėgos ribas. Tačiau jo išminties neužteko. Kai pavojus jo šaliai ėmė augti, jis žiūrėdavo į Akmenį ir apsigaudavo - Boromirui išvykus darydavo tai per dažnai. Jis buvo pernelyg galingas, kad pasiduootų Juodosios Jėgos valiai, tačiau matė tik tuos dalykus, kuriuos rodė ta Jėga. Be abejo, Denetoro įgytos žinios buvo naudingos jam, tačiau parodyta galingojo Mordoro vizija neviltimi apnuodijo jam širdį ir aptemdė protą.

- Dabar suprantu, kas man pasirodė keista, - sudrebėjęs nuo prisiminimų tarė Pipinas. - Valdovas išėjo iš kambario, kur gulėjo Faramiras, o kai sugrįžo, atrodė labai pasikeitęs - pasenęs ir palūžęs.

- Tą valandą, kai Faramiras buvo atneštas į Bokštą, daug kas matė keistą šviesą aukščiausiam bokšto kambaryje, - pridūrė Beregondas. - Mes matėme ją ir anksčiau, Mieste sklido gandai, kad Valdovas retkarčiais mintimis kaunasi su savo Priešu.

- Deja, spėjau teisingai, - linktelėjo Gendalfas. - Taip į Minas Tiritą pateko Saurono valia - buvau priverstas pasilikti čia, čia ir liksiu. Netrukus bus kitų ligonių. Dabar einu pasitikti atvykstančių. Lauke mačiau mano širdžiai skaudų vaizdą ir mus gali ištikti dar didesnė netektis. Eime, Pipinai! Beregondai, grįžk į Citadelę, papasakok Sargybos vadui, kas atsitiko. Tikriausiai jis privalės pašalinti tave iš Sargybos, bet paprašyk, jei galėsi, kad tave pervestų į Gydyto Namus, saugoti ir tarnauti savo kapitonui. Būti šalia jo, kai jis pabus - jei kada nors pabus. Tik tu išgelbėjai jį nuo ugnies. Eime! Aš greitai grįšiu.

Jis nosisuko ir su Pipinu pasuko į žemutinį miestą. Jiems beskuabant, vėjas atnešė pilką lietų, gaisrai užgeso, priekyje kilo tiršti dūmai.

Aštuntas skyrius GYDYO NAMAI

Prie sugriautų Minas Tiritų Vartų Merio akyse iš nuovargio viskas ėmė lietus. Jis nekreipė dėmesio į griuvėsius ir lavonus aplinkui. Liepsnojo ugnys, ore tvyrojo dūmai ir smarvė. Daugelis karo mašinų buvo sudegintos ar įmestos į ugnies duobes, kaip ir didžioji nukautųjų dalis. Šen bei ten gulėjo negyvos didžiosios pietiečių pabaisos, pusiau sudegusios, sutraiškytos akmenimis arba apakintos taikliųjų Mortondo lankininkų. Lietus kuriam laikui liovėsi, viršuje sužibėjo saulė, tačiau visą žemutinį miestą gaubė rūkstantis dvokas.

Žmonės jau triūsė, tvarkydami kovos nuolaužas, kiti su neštuvais išskubėjo pro Vartus. Jie švelniai paguldė Eovyną ant minkštų pagalvių, o karaliaus kūną pridengė auksiniu apdangalu. Rankose žmonės nešė deglus, jų blyškias liepsnas plazdeno vėjas.

Taip Teodenas su Eovyną atvyko į Gondoro Miestą. Visi, juos pamatę, nusiimdavo kepures ir lenkdavosi. Pro sudegusių namų dūmus bei pelenus akmeninėmis gatvėmis juos nešė vis aukščiau. Meriui rodėsi, kad šitas kilimas niekad nesibaigs - beprasmė kelionė baisiame košmare, kurio pabaigos protas išvelgti nepajėgia.

Deglių šviesos priekyje sumirgėjo ir užgeso, jis ėjo tamsoje galvodamas: „Tai tunelis, vedantis į kapą. Ten liksime amžinai“. Staiga į jo sapną įsiterpė gyvas balsas.

- Meri! Kokia laimė, kad tave radau!

Hobitas pakėlė galvą, rūkas praretėjo. Tai buvo Pipinas! Jie susitiko tuščioje siauroje gatvelėje. Jis pasitrynė akis.

- Kur karalius? - paklausė Meris. - O Eovyną? - tada jis suklupo ir atsisėdęs ant durų slenksčio vėl pradėjo verkti.

-Juos nunešė į Citadelę, - atsakė Pipinas, - o tu beeidamas užmigai ir pasukai ne ten. Išvydęs, jog tavęs su jais nėra, Gendalfas pasiuntė mane ieškoti. Vargšas Meris! Kaip aš džiaugiuosi vėl tave

matydamas! Bet tu nusivaręs nuo kojų, tad nevarginsiu kalbomis. Tik sakyk, ar tu sužeistas?

- Ne, - tarė Meris, - tikriausiai ne. Bet aš nejaučiu dešinės rankos, Pipinai, po to, kai smogiau jam. O mano kardas supleškėjo kaip malka.

Pipinas sunerimo.

- Geriau kuo greičiau einam su manim, - pasakė jis. - O, kad galėčiau tave nešti. Tau nebegalima eiti. Jie iš viso neturėjo tau leisti eiti, bet nepyk. Tiek daug siaubingų dalykų nutiko Mieste, Meri, kad vieną vargšą iš mūšio grįžtantį hobitą labai lengva pamesti iš akių.

- Kartais visai neblogai, kai tave pameta iš akių, - šyptelėjo Meris. - Tik todėl, kad manęs nepamatė... ne, ne, aš negaliu apie jį kalbėti. Padėk man, Pipinai! Vėl viskas temsta, o ranka tokia šalta.

- Remkis į mane, Meri, - pasakė Pipinas, - einam! Žingsnis po žingsnio. Tai netoli.

- Ar tu ruošiesi mane palaidoti? - paklausė Meris.

- Ką tu! - neva linksmai atšovė Pipinas, tačiau jo širdį sugniaužė baimė ir gailestis. - Ne, mes einame į Gydyimo Namus.

Jis išsuko iš gatvės tarp aukštų namų ir grįžo į pagrindinį kelią, kylantį į Citadelę. Žingsnis po žingsnio jie stūmėsi pirmyn, Meris siūbavo, murmėjo tarsi sapnuodamas.

„Aš niekada jo iki ten nenutempsiu, - pagalvojo Pipinas. - Ar niekas negali man padėti? Juk nepaliksiu jo čia.“

Staiga juos prisivijo berniukas, Pipinas atpažino Beregondo sūnų Bergilį.

- Ei, Bergili! - šūktelejo jis. - Kur bėgi? Džiugu matyti tave gyvą!

- Bėgu su Gydytojų užduotimi, - atsakė Bergilis, - negaliu gaišti.

- Skubėk! - liepė Pipinas. - Pasakyk jiems, kad aš turiu susirgusį hobitą, *perianą*, kaip tu sakai. Jis grįžo iš mūšio lauko. Nemanau, kad pats sugebės ateiti. Jeigu Mitrandiras ten, jis apsidžiaugs šita žinia.

Bergilis nubėgo tolyn.

„Geriau palauksiu čia“, - nusprendė Pipinas. Jis švelniai paguldė Merį ant grindinio saulėtoje vietoje, o pats atsistojo šalia, padė-

jęs Merio galvą sau ant kelių. Švelniai apčiupinėjo draugo kūną, paėmėjo rankas į savašias. Dešinė ranka buvo tarsi ledinė.

Netrukus Gendalfas pats atskubėjo jį ieškoti. Jis pasilenkė virš Merio ir paglostė kaklą, tada atsargiai pakėlė.

- Meris turėjo būti įneštas į miestą su didžiausia pagarba, - tarė burtininkas. - Mano pasitikėjimą jis pateisino. Jeigu Elrondas nebūtų nusileidęs man ir judu būtumėt likę pas jį, šita diena galėjo tapti dar skaudesnė. -Jis atsiduso. - Štai dar vienas, už kurį esu atsakingas, o kautynės dar nelaimėtos.

Pagaliau Faramiras, Eovyna ir Meriadokas buvo paguldyti Gydyimo Namuose. Juos gerai prižiūrėjo. Nors tų dienų išmanymas neprilygo senųjų laikų žinioms, Gondoro dėlininkai buvo išmintingi, mokėjo gydyti žaizdas ir visas ligas, kuriomis sirgo mirtingieji į rytus nuo Jūros. Išskyrus senatvę. Nuo jos vaistų jie nerado. Dabar gondoriečiai gyveno tik truputį ilgiau nei kiti žmonės, o išgyvenusių virš šimto metų pasitaikydavo retai ir tik gryniesnio kraujo namuose. Pastaruoju laiku jų sugebėjimai ir žinios nebeпадėjo, nes atsirado ligonių, sergančių neišgydoma liga, vadinama Juodoju Šešėliu. Ją skleidė Nazgulai. Jos pakirsti žmonės lėtai grimzdo į gilų miegą, tada nutildavo, atšaldavo ir numirdavo. Gydytojams atrodė, jog ta liga stipriai paveikė miškavaikį ir Rohano Mergele. Įdienojus jie dar kartais prašnekdamo, murmėdami pro sapnus, slaugai klausėsi kiekvieno žodžio, tikėdamiesi sužinoti kažką, kas padėtų palengvinti skausmus. Tačiau netrukus jie ėmė kristi į tamsą, o saulei pasisukus į vakarus, ant jų veidų užslinko pilkas šešėlis. Faramiras tebedegė nesuvaldoma karštligė.

Gendalfas vaikščiojo nuo vieno prie kito, slaugytojai pranešdavo jam kiekvieną nugirstą žodį. Taip praėjo diena, didžiajame mūšyje žlugo ir vėl atgimė viltys, dėjosi keisti dalykai, o Gendalfas vis dar laukė ir žiūrėjo. Pagaliau dangų uždegė raudonas saulėlydis, ant papilkėjusių ligonių veidų nukrito paskutiniai saulės spinduliai. Stovintiems šalia pasirodė, kad nuo šviesos veidai švelniai paraudo, sveikata grįžo, tačiau tai buvo tik neprotinga viltis.

Senoji loreta, vyriausia iš ligonius slaugančių moterų, žiūrėjo į gražų Faramiro veidą ir verkė, nes visi žmonės jį mylėjo. Tada ji pasakė:

-Vargas, jeigu jis mirs. O kad turėtume senuosius Gondoro karalius. Senas priežodis sako: „*Karaliaus rankos - tai gydančios rankos*“. Iš jų atpažinsi tikrąjį karalių.

Salia stovėjęs Gendalfas tarė:

- Žmonės ilgai prisimins tavo žodžius, loreta. Juose slypi viltis. Galbūt iš tiesų į Gondorą sugrįžo karalius. Ar tu negirdėjai Miestą pasiekusių keistų naujienų?

- Aš buvau pernelyg užsiėmusi, kad klausyčiau rėkalojimo, - atsakė ji. - Man tik rūpi, kad tie velnio žudikai nepasiektų Namų ir nesutrukdytų ligonių.

Gendalfas skubiai išbėgo. Ugnis danguje jau blėso, rūkstančios kalvos slėpėsi tamsoje, laukus užklojo pelenų pilkumo vakaras.

Saulei nusileidus, Aragornas, Eomeras ir Imrahilis su savo kapitonais bei riteriais grįžo į Miestą. Prie vartų Aragornas tarė:

- Žiūrėkite, Saulė kuria laužą! Tai pabaigos ir pasaulio permainų ženklas. Šitą Miestą bei karalystę daug metų valdė Valdytojai. Manau, jog man įžengus nekviestam, kils abejonių ir ginčų, kurių negali būti, kol vyksta karas. Todėl aš neisiu vidun, nereikšiu jokių teisių, kol nugalės Mordoras arba mes. Vyrų pastatys mano palapines lauke, ten aš lauksiu Miesto Valdovo kvietimo.

Tačiau Eomeras paprieštaravo:

- Tu jau iškėlei Karalių vėliavą ir parodei Elendilo Namų ženklus. Negi pakestum, kad jais abejotų?

- Ne, - sutiko Aragornas, - bet, man regis, laikas dar neatėjo. Aš nenoriu įsivelti į ginčus, nebent su priešu ar jo tarnais. Princas Imrahilis tarė:

- Tavo žodžiai, valdove, išmintingi, jeigu čia gali patarti Lordo Denetoro giminės. Jis valdingas ir išdidus, bet senas. Kritus jo sūnui, jis ėmė elgtis keistai. Tačiau negaliu leisti, kad kaip elgeta liktum prie vartų.

- Ne kaip elgeta, - pasakė Aragornas, - o kaip Pėdsekių vadas. Mes neįpratę gyventi miestuose ir akmeniniuose namuose.

Jis įsakė suvynioti vėliavą, nusiėmė Šiaurinės karalystės Žvaigždę ir padavė ją saugoti Elrondo sūnams.

Princas Imrahilis ir Eomeras Rohanietis paliko jį, įžengė į Miestą, į žmonių šurmulį, ir nujojo prie Citadelės. Jie atvyko prie Bokšto Salės, ieškodami Valdytojo, tačiau rado jo kėdę tuščią, o lovoje gulėjo Teodenas, Marko Karalius, aplink jį stovėjo dvylika Rohano ir Gondoro riterių, laikydami dvylika deglų. Lovos užuolaidos buvo - žalios ir baltos, o karalius buvo iki krūtinės užklotas auksiniu užtiesalu. Ant užtiesalo gulėjo jo kardas, prie kojų - skydas. Jo žiluose plaukuose deglų šviesa mirgėjo lyg saulė fontano pursluose, veidas buvo gražus ir jaunas, tik jį gaubė jaunystei nepasiekiamą ramybė. Atrodė, kad karalius miega.

Tylomis pastovėjęs šalia karaliaus, Imrahilis paklausė:

- O kur Valdytojas? Ir kur Mitrandiras?

Vienas iš sargybinių atsakė:

- Gondoro Valdytojas yra Gydytojo Namuose.

- O kur mano sesuo Eovyna? - paklausė Eomeras. - Juk ji turėtų gulėti šalia karaliaus, apsupta ne menkesnės pagarbos. Kur ji paguldyta?

- Ponia Eovyna buvo dar gyva, kai ją atnešė, - tarė Imrahilis. - Ar to nežinojai?

Netikėta viltis staiga gimė Eomero širdyje, kartu grįžo rūpestis ir baimė. Netaręs nė žodžio, jis apsisuko ir greitai išbėgo iš salės, Princas sekė paskui. Laukėjau vakarėjo, danguje sužibo daugybė žvaigždžių. Jie pamatė ateinantį Gendalfą, jis vedėsi dar vieną žmogų, apsigobusį pilku apsiaustu. Visi susitiko prie Gydytojo Namų durų. Jie pasveikino Gendalfą ir ėmė klausinėti:

- Mes ieškome Valdytojo, žmonės sako, kad jis čia. Ar jam kas nutiko? O Eovyna, kur ji?

- Ji viduje ir yra gyva, tačiau netoli mirties, - atsakė Gendalfas.

- Kaip girdėjote, Lordą Faramirą sužeidė nuodinga strėlė. Jis dabar yra Gondoro Valdytojas. Denetoras iškelia, iš jo namų liko tik pelenai.

Su nuostaba ir liūdesiu jie klausėsi Gendolfo pasakojimo. Imrahilis tarė:

- Iš pergalės atimtas džiaugsmas - ji brangiai kainavo, jei per vieną dieną Rohanas su Gondoru neteko savo valdovų. Eomeras vadovauja rohirimams. O kas valdys Miestą? Gal laikas kvieisti Lordą Aragorną?

-Jis jau čia, - atsakė žmogus su apsiaustu. Jis žengė arčiau durų, j žibinto šviesą - tai ištis buvo Aragornas, virš šarvų vilkintis pilką Lorieno apsiaustą. Jis turėjo vienintelį ženklą - žaliąjį Galad-rielės akmenį. -Aš atėjau, nes manęs prašė Gendalfas. Kol kas esu tik Arnoro dunadanų Kapitonas, o Miestą iki atsibus Faramiras valdys Dol Amroto Princas. Tačiau, mano manymu, šiandien visi turėtume paklusti Gendalfui. Kova su Priešu dar nebaigta.

Visi su tuo sutiko.

Tada Gendalfas pasakė:

- Nestovėkime prie durų, laiko mažai. Eime vidun. Siame Name gulintiems ligoniams vienintelė viltis yra Aragornas. Taip kalbėjo loreta, išmintinga Gondoro moteris: „*Karaliaus rankos yra gydančios rankos, iš jų atpažinsi teisėtą karalių*“.

Aragornas įėjo pirmas, kiti sekė paskui. Prie durų stovėjo du sargybiniai Citadelės uniformomis: vienas aukštas, o kitas mažytis, berniuko ūgio. Pamatęs juos, jis garsiai suriko iš džiaugsmo ir nuostabos.

- Platžengys! Kaip puiku! Žinai, aš atspėjau, kad tuose juoduose laivuose tu. Bet jie visi rėkė: „*Korsarai!*“ ir manęs neklausė. Kaip tau pavyko?

Aragornas nusijuokė, paspaudė hobitui ranką.

- Išties smagu susitikti! - tarė jis. - Bet dabar ne laikas kelionių istorijoms.

Imrahilis tarė Eomerui:

- Ar dabar taip kalbama su karaliais? O gal jis užsidės kartiną kitu vardu?

Nugirdęs tai Aragornas atsisuko:

- Išties taip bus, nes aukštąja senovės kalba aš esu *Elesaras*, elfų Berilas, *Envinjataras*, Atnaujintojas. -Jis pakėlė ant krūtinės gulėjusį žaliąjį akmenį. - Bet mano namai, jei kada juos turėsiu, bus Platžengio namai. Aukštąja kalba skambės neblogai - *Telkontaras* vadinsiuosi aš ir visi mano įpėdiniai.

Jie žengė į Namus. Eidamas link kambarių, kur buvo gydomi ligoniai, Gendalfas papasakojo apie Eovynos bei Meriadoko žyg-darbį.

- Aš ilgai stovėjau šalia jų, - pasakojo burtininkas. - Iš pradžių,

prieš nugrimzdami mirtinon tamson, jie daug kalbėjo per miegus. Be to, mano žvilgsnis siekia toli.

Aragornas visų pirma aplankė Faramirą, po to ledi Eovyną, galiausiai - Merį. Pažvelgęs į ligonių veidus ir pamatęs jų skausmus, jis atsiduso:

- Čia reikės visos man duotos galios ir įgūdžių. O kad čia būtų Elrondas -jis vyriausias mūsų giminėje ir turi didesnių galių.

Matydamas, kad Aragornas pavargęs ir liūdnas, Eomeras tarė:

- Tau reiktų pailsėti ir bent truputį užkąsti.

- Ne, šios trijulės, o labiausiai Faramiro, gyvybė jau gėsta. Reikia skubėti, - atsakė Aragornas ir pasišaukęs loreta paklausė: - Ar šiuose Namuose turite vaistažolių atsargų?

- Taip, pone, - tarė ji, - bet turbūt nepakankamai, nes jų pri-reiks visiems. Aš net neįsivaizduoju, kur rasime daugiau, šitomis siaubingomis dienomis viskas ne taip, namai dega, pasiuntinukų liko vos keletas, visi keliai atkirsti. Aš jau nebeatsimenu, kada turguje buvo paskutinis vežimas iš Losarnacho. Bet namuose stengiamės verstis su tuo, ką turime. Be abejo, jūsų kilnybė tai supras.

- Nuspręsiu, kai pamatysiu, - pasakė Aragornas. - Vieno dalyko irgi turime nedaug - laiko kalboms. Ai- turite *atelaso*?

- Tikrai nežinau, pone, - atsakė loreta. - Gal ne tuo vardu? Eisiu paklausu žolininko, jis žino visus senus vardus.

-Jis dar vadinasi *Karaliaus Pėdsaku*, - pridūrė Aragornas, - galbūt žinai šitą vardą - šiais laikais valstiečiai tą žolę vadina taip.

- Ak šitą! - numojo ranka loreta. -Jeigu jūsų kilnybė būtų pa-sakęs iš pradžių, būčiau supratusi. Ne, tikrai neturime. O kam? Aš negirdėjau, kad ji turėtų kokių ypatingų savybių. Pamačiusi ją au-gant miškuose dažnai sakydavau seserims: „Karaliaus Pėdsakas. Koks keistas vardas, įdomu, kodėl ji taip vadinasi? Jeigu aš būčiau karalius, savo sode auginčiau daug gražesnius augalus“. Bet su-trinta ji kvepia saldžiai, ar ne? Galbūt „saldžiai“ ne tas žodis, saky-čiau, „sveikai“.

- Labai sveikai, - sutiko Aragornas, - o dabar, miela ponija, jeigu myli Lordą Faramirą, prikąsk liežuvį ir rask man Karaliaus Pėdsako, jeigu Mieste yra bent lapelis.

- O jei ne, - pridūrė Gendalfas, - aš su loreta nujosiu į Losarna-čą, bet ne pas jos seseris, o į miškus. Žvaigždikis jai parodys, ką reikia skubėti.

loreta išbėgo, Aragornas liepė kitoms moterims kaitinti vandenį. Jis paėmė Faramirą už rankos, o kitą delną priglaudė prie ligonio kaktos. Ji buvo rasota nuo prakaito, bet Faramiras nejudėjo, vos kvėpavo.

- Visiškai išsekęs, - pasakė Aragornas, pasisukdamas į Gendalfą, - bet tai ne nuo žaizdos. Matai, ji gyja. Jeigu jis būtų persmeigtas Nazgulo ginklo, būtų miręs tą pačią naktį. Veikiausiai jį sužeidė pietiečio strėlė. Kas ją ištraukė? Kur ji?

- Aš ištraukiau, - atsakė Imrahilis, - ir sustabdžiau kraujavimą. Bet nepasilikau strėlės, nes ir taip turėjau daug darbų. Kiek prisimenu, tai buvo įprasta pietiečių strėlytė. Bet ji atskrido iš Šešėlių viršuje, kitaip iš kur ta karštligė ir blogumas, žaizda juk nebuvo gili ar pavojinga gyvybei. Kaip tau atrodo?

- Nuovargis, graužatis dėl tėvo žodžių, žaizda ir visų pirma - Juodasis Dvelksmas, - tarė Aragornas. -Jis tvirtos valios žmogus, nes užpultas Šešėlio vėl išjojo kautis prie išorinių sienų. Tamsa nuodijo jį po truputį, jam kaunantis ir stengiantis išlaikyti pozicijas. Kad aš būčiau atvykęs greičiau!

Tuo metu įėjo žolininkas.

-Jūsų kilnybė prašė *Karaliaus Pėdsako*, - tarė jis, - kilmingąja kalba jis vadinasi *atelasas*, o tiems, kurie nors truputį moka Valino-ro kalbą...

- Žinau, - nutraukė jį Aragornas, - ir man nesvarbu, ar vadinsi jį *asea aranion* ar *Karaliaus Pėdsaku* - duokš, jei jo turi.

- Prašau atleisti, pone, - tarė žolininkas, - matau, esate išminingas žmogus, o ne vien karo vadas. Deja, Gydyimo Namuose tokios žolės neturime, nes čia gydome tik rimtai sužeistus ir sergančius. Juk ta žolė neturi jokios žinomos gydomosios galios, galbūt tik pasaldina užterštą orą ar nuvaro šalin sunkias mintis. Nebent jūs rimtai žiūrėtumėte į senas eilutes, kurias, pačios nesuprasdamos, kartoja mūsų moterys, tokios, kaip geroji loreta:

*Juodas Dvelksmas gaudžia,
mirties tamsa siaučia, visos
šviesos gęsta -atelase, gelbėk!*

*Miršančių gyvybės
Karaliaus rankoj slypi!*

Tikriausiai tai paprasti niekai, senių paistalai. Spręsti apie tų žodžių prasmę paliksiu jums, jeigu ten slypi kokia prasmė. Tiesa, seni žmonės dar geria jos užpilus nuo galvos skausmų.

- Tada, karaliaus vardu, eik ir surask ne tokį mokytą, bet išmintingą senį, kad jis turėtų tos žolės! - šūktelėjo Gendalfas.

Aragornas priklaupė prie Faramiro, laikydamas ranką jam ant kaktos. Visi pajuto vykstančią kovą. Aragorno veidas papilkėjo iš nuovargio, retkarčiais jis pašaukdavo Faramirą vardu, bet kiekvieną sykį vis tyliau, tarsi pats būtų tolęs, ejęs tolyn į tamsų slėnį, šaukdamas paklydusį.

Pagaliau įbėgo Bergilis, į skudurėlį suvyniojęs šešis lapus.

- Štai Karaliaus Pėdsakas, pone, - tarė jis, - deja, nelabai šviežias. Nuskintas mažiausiai prieš dvi savaites. Ar tiks, pone? - Pažiūrėjęs į Faramirą berniukas prapliupo verkti.

Tačiau Aragornas nusišypsojo.

- Tiks, - tarė jis, - blogiausia jau praėjo. Pasilik ir nurimk.

Paėmęs du lapus, jis pasidėjo juos ant delno, papūtė ir sutrynė. Kambarėje tuoj pat pasklido gaiva, lyg pats oras būtų sujudęs ir siaustų iš džiaugsmo. Jis įmetė lapus į atneštus verdančio vandens dubenis, visų širdys išsyk atlėgo. Aromatas kiekvienam priminė rasotus saulėtus rytus ten, kur gražus pavasario pasaulis atrodo tarsi pralekiantis prisiminimas. Aragornas žvaliai atsistojo ir pakėlė dubenį prie miegančio Faramiro veido, o jo akys šypsojosi.

- Nagi nagi! Kas galėjo patikėti, - pasakė loreta šalia stovinčiai moteriai. -Ta piktžolė geresnė nei maniau. Man ji primena Imlot Melujaus rožes iš tų laikų, kai buvau jauna ir manęs pavydėjo visi karaliai.

Staiga Faramiras sujudėjo, atsimerkė ir pažvelgė į virš jo pasilenkusį Aragorną. Akyse sušvito atpažinimas bei meilė, jis tyliai prabilo:

- Mano valdove, kvietei mane. Aš atėjau. Koks bus karaliaus įsakymas?

- Nebevaikščiok šešėliais, pabusk! - įsakė Aragornas. - Tu pavargai. Pailsėk, pavalgyk ir būk pasiruošęs, kai grįšiu.

- Būsiu, valdove, - pažadėjo Faramiras. - Kas norės dykas gulti-nėti, kai sugrįžo karalius?

- Iki greito pasimatymo! - tarė Aragornas. - Turiu aplankyti kitus, jiems irgi manęs reikia.

Kartu su Gendalfu ir Imrahiliu jis išėjo iš kambario, o Beregon-das su sūnumi pasiliko viduje, negalėdami paslėpti savo džiaugsmo. Eidamas paskui Gendalfą ir uždarydamas duris, Pipinas išgirdo lorelą:

- Karalius! Ar girdėjai? Ką aš sakiau? Gydytojo rankos, sakiau. Netrukus iš Namų ištrūko gandai, kad sugrįžo karalius, kad po kovų jis gydo žmones. Naujienos pasklido po visą Miestą.

Atėjęs pas Eovyną, Aragornas pasakė:

- Štai sunki žaizda ir žiaurus smūgis. Sulaužyta ranka pasirūpinta gerai -ji sugis, jeigu jai pačiai užteks jėgų išgyventi. Smūgis teko skydui, tačiau visas blogis atėjo per kardo rankeną. Toje rankoje, atrodo, nebeliko gyvybės, nors ji nelūžo.

Ji pastojų kelią priešui, nelygiam nei protu, nei jėga. Kas kelia ginklą prieš tokį priešą, turi būti tvirtesnis už plieną, kitaip jis mirs iš siaubo. Bloga lemtis skyrė jai tokią kovą. Ji graži, gražiausia iš visų karalienių. Aš nežinau, ką sakyti. Kai pirmą kartą ją pamaciau nelaimingą, man atrodė, jog žiūriu į baltą išdidžią gėlę - leliją, ta-čiau žinojau, jog ji kieta lyg elfų ginklų nukaldinta iš plieno. O galbūt ją pakando šalna? Ji stovėjo, skaudžiai graži, bet pakirsta, netrukus nukrisianti ir mirsianti. Jos liga prasidėjo daug anksčiau, ar ne, Eomerai?

- Stebiuosi, kad šito klausai manęs, valdove, - atsakė Eomeras. - Tavęs aš nekaltinu, tačiau žinau, jog mano sesers Eovynos nebuvo pakandusi jokia šalna, kol ji pirmą kartą nepamatė tavęs. Kai Šliužburnis užkerėjo karalių, ji dalindavosi su manimi savo rūpesčiais ir baimėmis. Vis labiau bijodama ji slaugė karalių. Tačiau ne tai pražudė ją.

- Mano drauge, - pasakė Gendalfas, - tu džiaugiesi žirgais, žyg-darbiais ir bekraštėmis pievomis. Ji gimė moterimi, bet turėjo tau lygią dvasią ir drąsą. Eovyną buvo pasmerkta prižiūrėti senį. Nors mylėjo jį kaip tėvą, ji matė, kaip jis nešlovingai vaikėja. Jaijos dalia atrodė menkesnė už lazdos, kuria rėmėsi Teodenas.

Manai, Šliužburnis pylė nuodus tik į Teodeno ausis? „*Suvaikėjęs senis! Kas tie Eorlo namai, tik šiaudinės pašiūrės, kur girtuokliauja dvo-kiantys plėšikai, o jų išperos voliojasi ant grindų kartu su šunimis!*“ Ar girdėjai šiuos žodžius anksčiau? Taip kalbėjo Sarumanas, Šliužbur-nio mokytojas. Nors neabejoju, kad Šliužburnis vartojo klastinges-nius žodžius. Valdove, jeigu sesers meilė tau ir pareigingumas bei valia nebūtų užčiaupę jos lūpų, būtum išgirdęs dar ne tokių dalykų. Kas žino, apie ką ji kalbėdavosi su tamsa, vieniša, budėdama naktimis, kai visas gyvenimas susitraukė iki vieno namo sienų, iki narvo, tramdančio laukinę jos dvasią?

Eomeras tylėdamas žiūrėjo į seserį lyg iš naujo apgalvodamas visą praėjusį gyvenimą. O Aragornas tarė:

- Aš mačiau, ką ir tu matei, Eomerai. Iš visų šio pasaulio blogybių bene karčiausia yra atstumti gražios narsios moters meilę -meilę, į kurią negali atsakyti. Graužatis ir gailestis mane persekioja nuo tada, kai Dunhare palikau ją nevilty. Nebijojau Mirusiųų Takų, bijojau to, kas gali atsitikti jai. Bet, Eomerai, tave ji myli stipriau nei mane. Tave ji myli ir pažįsta, o manyje myli tik šešėlį, tik mintis apie šlovę, žygdarbius bei žemes, plytinčias toli nuo Rohano pievų.

Galbūt man užteks jėgos išgydyti jos kūną ir sugrąžinti ją iš tamsos slėnio. Bet kas jos laukia atsibudusios -viltis, užmarštis ar nusi-vylimas, - aš nežinau. Jeigu neteks vilties, ji mirs, nebent atsiras kitokių vaistų, kurių aš neturiu. Jos žygdarbiai yra verti žymiausių karalienių.

Aragornas pasižiūrėjo į jos veidą - baltą tarsi lelija, šaltą tarsi speigas ir kieta lyg akmuo. Jis pasilenkė, švelniai pabučiavo ją į kaktą, tyliai pašaukė:

- Eovyną, Eomundo dukterie, pabusk! Tavo priešo nebėra!

Ji nepajudėjo, bet ėmė kvėpuoti giliau, po balta linine paklode jos krūtinė vėl ėmė ritmingai kilnotis. Aragornas dar sykį sutrynė du *atelaso* lapus ir įmetė juos į verdantį vandenį. Tada nuoviru nuplovė jos kaktą ir šaltą, nejautrią dešinę ranką, gulinčią ant atklodės.

Ar Aragornas iš tiesų turėjo pamirštų Vakarų Žmonių galių, ar visus taip paveikė jo žodžiai apie Eovyną, bet kambarį užliejo saldus aromatas. Žmonėms pasirodė, kad pro langą papūtė švelnus

vėjas, nešantis gaivų, šviežią, švarų orą, gal iš aukštų apsnigtų kalnų po žvaigždėtų kupolų, gal iš tolimų sidabrinių krantų, skalaujamų jūros putos.

- Pabusk, Eovyna, Rohano Karaliene! - pakartojo Aragornas, paėmėjos dešinę ranką ir pajuto, kaip grįžta šilta gyvybė. - Pabusk! Šešėlis dingo, visa tamsa nuplauta! -Tada jis įdėjo jos ranką į Eomero ir atsitraukė. - Pašauk ją! - liepė Aragornas ir tyliai išėjo iš kambario.

- Eovyna, Eovyna! - ašarodamas sušuko Eomeras. Ji atsimerkė ir tarė:

- Eomera! O, džiaugsme! Jie sakė, kad tu žuvai. Ne, tai buvo tik tamsūs balsai mano sapne. Ar ilgai aš miegojau?

- Neilgai, sesute, - tarė Eomeras, - daugiau negalvok apie tai!

-Jaučiuosi keistai pavargusi, - pasakė ji, - turiu truputį pailsėti. Bet pasakyk, kas nutiko Marko Valdovui? Deja, tai nebuvo sapnas, dabar žinau, kad nebuvo. Jis žuvo, kaip pats pranašavo.

-Jis miręs, - tarė Eomeras, - bet liepė man atsisveikinti su Eovyna, brangesne už dukrą. Dabar jis didžioje pagarboje guli Gondoro Citadelėje.

- Liūdna, - tyliai pasakė Eovyna, - bet vis tiek geriau, nei tikėjau! tomis tamsiomis dienomis, kai atrodė, jog Eorlo Namuose garbės liko mažiau negu piemens lūšnoje. O kas atsitiko karaliaus pažui, miškavaikiui? Eomera! už drąsą turėsi pakelti jį Ridemar-ko riteriu!

-Jis guli šiuose namuose, eisiu jo aplankyti, - pasakė Gendalfas. - Eomeras dar kurį laiką pasiliks. Kol nepasveikai, nebekalbėk apie karą ir nelaimės. Labai džiugu matyti tokią narsią moterį vėl sveiką ir pilną vilčių!

- Sveiką? - paklausė Eovyna. - Gal ir taip. Kol bus bent vienas tuščias kritusio Raitelio balnas, atsiras darbų ir man. Bet pilną vilčių? Nežinau.

Gendalfas su Pipinu atėjo į Merio kambarį. Aragornas stovėjo šalia lovos.

-Vargšas Meris! - sušuko Pipinas, bėgdamas prie lovos. Jam pasirodė, kad draugui blogiau - veidas papilkėjo, lyg būtų užgriuvusi širdgėlos metų našta. Staiga Pipinas persigando, kad Meris mirs.

- Nebijok, - tarė Aragornas, - atėjau laiku, pašaukiau jį grįžti. Jis dabar pavargęs, nuliūdęs, sužeistas panašiai kaip Eovyna, nes išdrįso kirsti tai mirtinai pabaisai. Tačiau visą blogį galima išgydyti - jo dvasia stipri ir linksma. Liūdesio jis nepamirš, bet tai netemdys jo širdies, o pamokys išminties.

Aragornas uždėjo ranką Meriui ant galvos, švelniai paglostė jo rudas garbanas, palietė vokus ir pašaukė vardu. Kai kambaryje vėl pasklido *atelaso* aromatas, panašus į kvepiantį sodą ir saulėtus viržius, pilnus bičių, Meris staiga pabudo ir pasakė:

- Aš alkanas. Kiek valandų?

-Jau po vakarienės, - tarė Pipinas, - bet galbūt galėčiau ką nors atnešti, jei man duotų.

- Tikrai duos! - nusijuokė Gendalfas. - Viską, ko geidžia šitas Rohano Raitelis, jeigu tik to bus Minas Tirite. Jo vardą nuo šiol visi tars su pagarba.

- Puiku! - nudžiugo Meris. - Iš pradžių norėčiau vakarienės, o po to pypkutės. -Jo veidas apsiniaukė. - Ne, pypkutės nereikia. Nemanau, kad dar kada rūkyčiau.

- Kodėl? - nustebo Pipinas.

-Jis mirė, - lėtai pasakė Meris, - vėl viską prisimenu. Jis sakė, kaip gaila, kad nespėjo pakalbėti su manimi apie žoles. Tai buvo beveik paskutiniai jo žodžiai. Niekada negalėsiu rūkyti, neprisimindamas jo ir tos dienos, Pipinai, kai jis taip mandagiai kalbėjosi su mumis Izengarde.

- Tad trauk pypkę ir prisimink jį! - patarė Aragornas. - Švelnios širdies didį karalių, tesėjusį savo priesaikas. Į paskutinį gražų rytą jis pakilo iš šešėlių. Nors tavo tarnyba buvo trumpa, tačiau iki savo dienų pabaigos prisiminsi ją su džiaugsmu ir garbe.

Meris nusišypsojo.

- Gerai, - pasakė jis, -jeigu Platžengys duos man, ko reikia, aš rūkysiu ir galvosiu. Savo kuprinėje turėjau geriausią Sarumano atsargų, bet nežinau, kas su jomis nutiko mūšyje.

- Pone Meriadokai, - tarė Aragornas, -jeigu manai, kad aš su ugnimi ir kardu perėjau kalnus bei Gondoro karalystę tik tam, kad nerūpestingam kareiviui, pametusiam savo daiktus, atneščiau tabako, tai labai klysti. Jei nerasi savo kuprinės, pasiųsk šių namų žolininko. Jis tau pasakys, kad nežino, ar trokštama žolė turi kokių

nors gerų savybių, bet prasčiokų kalba ji vadinama *Vakariečių Žole*, *galenasu* kilmingąja kalba ir dar visaip kitomis kalbomis. Paskaitęs keletą užmirštų eilėraščių, kurių pats nesupranta, jis liūdnai praneš, kad Namuose tabako nėra ir paliks tave galvoti apie kalbų istoriją. Paliksiu tave ir aš. Tokioje lovoje kaip šita nemiegojau nuo Dunharo, o nevalgiau nuo praėjusios nakties. Meris pastvėrė jo ranką ir pabučiavo.

- Aš labai atsiprašau, - pasakė jis, - tuoj pat eik! Nuo pat nakties Bryliuje mes tau tik trukdėme. Tai mano tautos įprotis - svaitytis lengvais žodžiais ir nepasakyti visos tiesos. Mes bijome pasakyti per daug. O kai juokams ne vieta, nebeturime ir žodžių.

- Labai gerai tai žinau, nes elgiuosi su tavimi taip pat, - pasakė Aragornas. - Tegu Grafystė gyvuoja amžinai! Pabučiavęs Merį, jis su Gendalfu išėjo.

Pipinas pasiliko.

- Argi dar rasi kitą tokį? - pasakė jis. - Žinoma, išskyrus Gendalfą. Man atrodo, kad jie giminės. Mielas kvaileli, tavo kuprinė guli šalia lovos, - kai sutikau tave, nešei ją ant nugaros. Jis ją seniausiai pastebėjo. Beje, aš turiu ir savo atsargų. Štai prašau! Ilgiaudugnio Lapai. Prisikimšk, kol aš subėgiosiu maisto. O tada truputį pailsėsime. Mielasis mano! Mes, Tukai ir Brendibakai, negalime gyventi vien žygdarbiais.

- Ne, - sutiko Meris, - negalime. Bent ne šiandien. Bet dabar, Pipinai, gerbiame ir suprantame saviškius. Geriausia mylėti, ką tinka mylėti: reikia pradėti nuo šaknų, o Grafystės dirva gili. Bet kažkur yra gilesnių ir aukštesnių dalykų - be jų nebūtų taikos, be jų senukai negalėtų ramiai dirbti savo soduose, nors ir nieko apie juos nežino. Aš džiaugiuosi, kad truputį žinau. Nesuprantu, kodėl čia viską aiškinu. Kur tie lapai? Trauk pypkę iš kuprinės, jei nesulūžo.

Aragornas su Gendalfu nuėjo pas Gydytojo Namų vyresnįjį. Jie pasakė, kad Faramirą ir Eovyną reikės slaugyti dar daug dienų.

- Ledi Eovyną, - pasakė Aragornas, - greitai norės keltis ir išeiti, bet jai negalima leisti, jei tik galėsite sukliudyti, kol nepraėjo dešimt dienų.

- O Faramiras, - pridūrė Gendalfas, - turi sužinoti, kad jo tėvas mirė. Bet nepasakokite visko apie Denetoro pamišimą, kol jis visiškai nepasveiks. Pasirūpinkite, kad Beregondas ir *perianas*, kurie buvo šalia, kol kas apie tai nekalbėtų!

- O kitas perianas, mano ligonis Meris, ką daryti su juo? - paklausė vyresnysis.

- Greičiausiai rytoj jau galės trumpai atsikelti, - tarė Aragornas. - Tegu keliai, jeigu nori. Prižiūrimas draugų galės truputį pasivaikščioti.

- Nuostabi tauta, *tieperianai*, - pakraipė galvą vyresnysis, - gyvybingi kaip žolė.

Prie Namų durų pažiūrėti į Aragorną susirinko daugybė žmonių, būriai sekiojo paskui jį. Kai jis pagaliau gavo vakarienę, žmonės ėjo prie jo ir maldavo išgydyti sunkiai sužeistus giminaičius, draugus arba tuos, kurie krito nuo Juodojo Šešėlio. Aragornas atsistojo ir ėjo su jais, pasikvietęs dar ir Elrondo sūnus. Drauge jie dirbo visą naktį. Mieste pasklido žinia: „Karalius iš tiesų sugrįžo“. Jie vadino jį Elfų Berilu, nes ant Aragorno kaklo kabojo žalias akmuo. Taip išsipildė pranašystė, pasakytajam gimus, kad vardą Aragornui parinks jo tauta.

Kai nebepajėgė daugiau dirbti, jis apsigaubė apsiaustu, nepastebimai išėjo iš Miesto ir prieš aušrą atėjęs į savo palapinę krito miegoti. Ryte Bokšte plevėsavo Dol Amroto vėliava, mėlynomis bangomis lyg gulbė lekiantis laivas, o žmonės žiūrėjo aukštyn ir galvojo, ar Karaliaus sugrįžimas jiems neprisipažins.

Devintas skyrius
PASKUTINIS PASITARIMAS

Po mūšio dienos išaušo gražus rytas, vėjas į vakarus ginė lengvus debesėlius. Legolasas su Gimliu atsikėlė anksti. Jie išsiprašė paleidžiami į Miestą, nes labai norėjo pamatyti Merį su Pipinu.

- Smagu žinoti, kad jie vis dar gyvi, - samprotavo nykštukas, - mums dėl jų Rohane teko sukarti nemenką kelią, nenorėčiau, kad toks vargas nueitų veltui.

Nykštukas su elfu įžengė į Minas Tiritą. Juos pamatę žmonės stebėjosi keista pora: Legolasas buvo labai gražus, toks tegali būti elfas. Žingsniuodamas ryte jis tyru balsu dainavo elfišką dainą, o Gimlis žygiavo greta, glostydamas barzdą ir dairydamasis aplink.

- Neblogai akmuo sutvarkytas, - pagyrė jis, žiūrėdamas į sienas, - bet matyti ir prasto darbo. Gatvės galėtų būti padoresnės. Kai Aragornas užims sostą, aš jam pasiūlysiu Kalno akmentašių paslaugas - pastatysime tokį Miestą, kad bus galima didžiuotis.

-Jiems reikia daugiau sodų, - pridūrė Legolasas. - Namai negyvi. Čia niekas neauga, nedžiugina širdies. Jeigu Aragornas užims sostą, Miško žmonės jam atveš giedančių paukščių ir nevystančių medžių.

Jie nuėjo pas Prinčą Imrahilį. Pažvelgęs į jį, Legolasas žemai nusielenkė -jis matė, kad princo gyslomis iš tiesų teka elfiškas kraujas.

- Sveikas, valdove, - tarė elfas. -Jau seniai Nimrodelės tauta paliko Lorieną, bet matau, kad iš Amroto uosto į vakarus išplaukė dar ne visi.

- Taip sako ir mano šalies legendos, - pasakė Princas, - bet mes jau nesuskaičiuojamus metus nematėme nieko iš Aukštosios Tautos. Todėl man nuostabu liūdesio ir karo dienomis matyti elfą. Ko ieškote?

- Aš esu vienas iš Devynių Bendražygių, kartu su Mitranderiu iš-

keliavusių iš Imladriso, - pasakė Legolasas. - Aš ir mano draugas nykštukas atvykome kartu su Lordu Aragornu. Norime pamatyti mūsų draugus, Meriadoką ir Pipiną, kurie, kaip sako, yra tavo priežiūroje. .

- Rasite juos Gydyimo Namuose, aš jus palydėsiu, - pasisiūlė Imrahilis.

- Pakaks, jei su mumis pasiusi savo žmogų, valdove, - tarė Legolasas, - nes Aragornas siunčia tau šią žinią. Jis nenori dar syki įžengti į Miestą. Tačiau kapitonomams būtina surengti pasitarimą, todėl jis prašo, kad tu ir Eomeras Rohanietis kuo greičiau ateitumėte į jo palapines. Mitranderas jau ten.

- Mes ateisime, - pasakė Imrahilis. Mandagiai atsisveikinę jie išsiskyrė.

- Štai kilmingas valdovas ir puikus karo vadas, - tarė Legolasas. -Jei savo saulėlydžio metais Gondoras dar turi tokių vyrų, tai pakilimo dienomis jo šlovė turėjo būti didi.

- Aiškiai matyti, kad kuo senesnė statyba, tuo geresnė, - pridūrė Gimlis. - Taip jau visada būna su žmonių pradėtais darbais: tai jiems pavasaris speiguotas, tai vasara per sausa, ir nieko neišeina.

- Retai būna, kad nieko neišeitų, - paprieštaravo Legolasas. - Iš dulkių ir puvėsių vėl nelauktai išauga žiedai. Žmonių darbai pergyvens mus, Gimli.

- Bet galų gale jie vis tiek pranyks, palikę tik atodūsi: „O galėjo būti..."

- To elfai nežino, - pasakė Legolasas.

Pasirodė Princo tarnas ir nuvedė juos į Gydyimo Namus, kurių sode jie susirado draugus. Susitikimas buvo džiugus. Kurį laiką jie vaikščiojo ir kalbėjosi, mėgaudamiesi trumpu taikiu rytiniu poilsiu aukštai Mieste. Kai Meris pavargo, jie atsisėdo ant miesto sienos netoli Gydyimo Namų. Apačioje žibėdamas saulėje tekėjo Anduinas, tirpstantis net Legolaso akiai neižvelgiamuose toliuose, vingiuojantis į plačias Lebenino pievas ir į žalsvą Pietinio Itilieno rūką.

Kitiems šnekant Legolasas tylėjo. Prisimerkęs jis žiūrėjo į saulę ir išvydo nuo Upės kylančias baltas žuvėdras.

- Žiūrėkite! - sušuko jis. - Žuvėdros! Kaip toli jos atskrido į sausumą. Kokios jos man nuostabios ir kokios neramios. Niekada gy-

venime nebuva jų matęs, kol neatvykome į Pelargirą ir jodamas į mūšį dėl laivų neišgirdau jų klyksmo. Tada sustingau, pamiršęs apie karą Viduržemyje, nes liūdni jų balsai man pasakojo apie Jūrą. Jūrą! Deja, jos aš dar nemačiau. Giliai mano tautos širdyje slypi jūros ilgesys, kurį pavojinga aitrinti. Ak, žuvėdros. Dabar jau neturėsiu ramybės nei po buku, nei po guoba.

- Nesakyk taip! - paprieštaravo Gimlis. - Viduržemyje dar liko pamatyti daug dalykų ir nuveikti daug didžiųjų darbų. Jeigu visa Aukštoji Tauta patrauks į Uostus, priverstiems pasilikti gyvenimas bus daug nuobodesnis.

- Išties nuobodus ir pilkas! - pritarė Meris. - Nekeliauk į Uostus, Legolasai. Čia visada atsiras žmonių, kuriems tavęs reikės: didelių ir mažų, gal net keletas išmintingų nykštukų, kaip Gimlis. Bent jau taip tikiuosi. Nors jaučiu, jog blogiausia šiame kare dar priekyje. Kaip norėčiau, kad viskas baigtųsi gerai!

- Nebūk toks niūrus! - šūktelėjo Pipinas. - Saulė šviečia, ir mes dar porą dienų būsime kartu. Aš noriu daugiau išgirsti apie jus. Nagi, Gimli! Jūs su Legolasu užsiminėte apie keistą kelionę su Platžengiu jau tuziną kartų, bet nieko apie ją nepapasakojote.

- Saulė tegu šviečia, - pasakė Gimlis, - bet aš nenoriu iš tamsos kviesti prisiminimų apie tą kelią. Jeigu būčiau žinojęs, kas manęs laukia, turbūt net ir draugystė nebūtų manęs nuvedusi į Mirusiųjų Takus.

- Mirusiųjų Takai? - paklausė Pipinas. - Aš girdėjau Aragorną juos minint ir sukau sau galvą, kas tai galėtų būti. Gal papasakosi daugiau?

- Be didelio noro, - tarė nykštukas, - nes tame kelyje patyriau gėdą: aš, Gimlis, Gloino sūnus, laikęs save drąsesniu už žmones ir daug tvirtesniu už elfus. Nė vieno iš šitų dalykų neįrodžiau, o kelyje mane išlaikė tik Aragorno valia.

- Ir tavo meilė jam, - įsiterpė Legolasas, - nes visi draugai myli jį savaip, net ta šalta rohirimų mergina. Mes palikome Dunhara anksti ryte, dieną prieš atvykstant tau, Meri. Visi taip bijojo, kad niekas mūsų nepalydėjo, išskyrus ledi Eovyną, kuri dabar guli sužeista šiuose Namuose. Liūdnai jie išsiskyrė, dėl jų man skaudėjo širdį.

- Man skaudėjo širdį tik dėl savęs! - pareiškė Gimlis. - Ne! Aš nekalbėsiu apie tą kelionę.

Jis nutilo, bet Meris su Pipinu taip norėjo išgirsti tą pasakojimą, kad pagaliau prakalbo Legolasas:

- Papasakosiu truputį, kad nusiramintumėte, nes aš nejaučiau siaubo ir nebijojau žmonių šešėlių, silpnų ir bejėgių, kaip man rodėsi tada.

Greitai jis papasakojo apie vaiduoklių kelią po kalnais, naktinį susitikimą Ereche ir didįjį jojimą, du šimtus septyniasdešimt ir devynias mylias iki Pelargiro prie Anduino.

- Keturias dienas ir keturias naktis mes jojome nuo Juodojo Akmens, - kalbėjo elfas. - Mordoro tamsoje mano viltis stiprėjo, nes tamsoje Šmėklų Kariuomenė darėsi vis stipresnė ir baisesnė. Kai kuriuos mačiau jojant, kai kuriuos einant, bet visi judėjo vienodai greitai. Tylūs jie buvo, tačiau akys degė. Lamedono aukštumose jie pasivijo, apsupo mus ir būtų pralenkę, jei Aragornas nebūtų uždraudęs.

Aragornas įsakė, ir numirėliai keliavo mums iš paskos. „Net žmonių dvasios paklūsta jo valiai, - pamaniau aš. - Jie dar jam pasitarnaus!“

Mes jojome šviesoje, o kitą rytą diena neišaušo, bet mes jojome tolyn, kirtome Kirilą ir Ringlą, trečią dieną pasiekėme Linhirą prie Gilreino žiočių. Ten Lamedono vyrai kovėsi dėl brastų su aukštyne Upe atplaukusiais priešais iš Umbaro ir Harado. Ir gynėjai, ir puolėjai pabėgo mus pamatę, šaukdami, kad juos puola Mirusiųjų Karalius. Tik Angborui, Lamedono Lordui, užteko valios prisiartinti prie mūsų. Aragornas liepė jam surinkti žmones ir, jei išdrįs, sekti paskui Pilkąją Kariuomenę.

„Pelargire Izilduro Ainiui prireiks tavęs“, - pasakė jis.

Taip mes persikėlėme per Gilreiną, prieš save varydami sprunkančius Mordoro sąjungininkus, ir truputį pailsėjome. Tačiau Aragornas greitai atsikėlė ir pasakė: „Minas Tiritas jau apsiaustas. Jis gali žlugti iki mums atvykstant“. Todėl dar nesibaigus nakčiai mes vėl šokome ant žirgų ir visu greičiu šuoliavome per Lebenino lygumas.

Legolasas stabtelėjo, atsiduso ir pažvelgęs į pietus tyliai uždainavo:

*Sidabru žėri upės nuo Keloso iki Erujo
Žaliuose Lebenino laukuos! Aukšta ten
žolė. O vėjas iš Jūros Siūbuoja baltas
lelijas, Auksiniais varpeliais sužvanga
Malossai ir alfirinai Žaliuose Lebenino
laukuos Pučiant vėjui iš Jūros!*

-Tie laukai žali mano tautos dainose, tačiau tada jie juodavo - pilkos dykvietės tamsoje prieš mus. Visame krašte, trypdami žolę su gėlėmis naktį ir dieną medžiojome priešus, kol pagaliau viskas baigėsi prie Didžiosios Upės. Širdyje pamaniau, kad pasiekėme Jūrą, toks platus buvo vanduo tamsoje, tiek daug žuvėdrų klykė jo krantuose. Ak, tas žuvėdrų vaitojimas! Argi Galadrielė neliepė jų saugotis? O dabar negaliu jų pamiršti.

- Aš nekreipiau į jas dėmesio, - įsiterpė Gimlis, - nes pagaliau pataikėme į padorų mūšį. Pelargire stovėjo pagrindinis Umbaro laivynas - penkiasdešimt didelių laivų ir nesuskaičiuojama galybė mažesnių. Daugelis tų, kuriuos vijomės, pasiekė uostus pirmi, atsinešdami ir savo baimę - kai kurie laivai skubiai pakėlė bures, stengdamiesi pasprukti žemyn Upe ar pasiekti kitą krantą, o daugelis mažųjų laivų liepsnojo. Prie Upės prispausti haradrimai apsisuko - praradę viltį, nuožmūs. Tačiau pamatę, kiek mūsų tėra, pradėjo juoktis, nes jų buvo kur kas daugiau.

Tada Aragornas sustojo ir galingu balsu sušuko: „Ateikit! Juodojo Akmens vardu kviečiu jus!“ Staiga kaip pilkas potvynis pasirodė Šešėlių Kariuomenė, šluojanti viską prieš save. Aš girdėjau tylūs riksmus ir duslų ragų gaudimą, nesuskaičiuojamų tolimų balsų murmesį - kaip kokio Tamsiaisiais Laikais vykusio mūšio aidą. Jie buvo išsitraukę kardus, bet aš nežinojau, ar kardai dar aštrūs, nes Mirusiesiems nereikėjo kito ginklo, išskyrus baimę. Niekas negalėjo stoti prieš juos.

Jie įžengė į kiekvieną laivą krante, perėjo vandeniui į kiekvieną laivą nuleistu inkaru. Pamišę iš siaubo jūreiviai šoko per bortus, likdavo tik prie irklų prikaustyti vergai. Mes šuoliavome tarp bėgančių priešų, varydami juos tarsi avis, kol pasiekėme krantą. Tada

į didesnius laivus Aragornas pasiuntė po dunadaną, jie nuramino laivuose likusius vergus ir išlaisvino juos nuo grandinių.

Dar nesibaigus dienai priešų nebeliko, visi paskendo arba bėgo į pietus, tikėdamiesi pasiekti namus pėsčiomis. Keista ir nuostabu, pagalvojau aš, kad Mordoro planus gali sugriauti baimės ir tamsos šmėklos. Juk tai j o paties ginklai!

- Iš tiesų keista, - linktelėjo Legolasas. - Tą valandą aš žiūrėjau į Aragorną ir mažiau, koks galingas, koks siaubingas Valdovas būtų galėjęs jis tapti, jei būtų pasiėmęs Žiedą sau. Ne veltui Mordo-ras jo bijo. Tačiau jo dvasia kilnesnė, nei gali suprasti Sauronas, argi jis ne Lučienos vaikas? Niekada nenutrūks jo giminė, nors metai pamestų skaičių.

- Nykštukai jau seniai pametė tokias pranašystes, - pasakė Gimlis, - bet tadien Aragornas buvo ištis galingas. Jo rankose atsidūrė visas juodasis laivynas. Jis pasirinko sau didžiausią laivą ir įžengė į jį. Sugaudė iš priešų atimti trimitai, o Šešėlių Kariuomenė atsitraukė į krantą. Jie stovėjo tylūs, vos įžiūrimi, išskyrus raudonas akis, atspindinčias degančius laivus. Aragornas garsiai sušuko Mirusiesiems:

„Išgirskite Izilduro Ainio žodžius! Jūsų priesaika įvykdyta. Grįžkite ir palikite slėnius ramybėje! Grįžkite ir ilsėkitės!“

Tada Mirusiųjų Karalius išėjo į priekį, sulaužė savo ietį ir numetė ją ant žemės. Žemai nusilenkė, apsisuko, ir visa Pilkoji Kariuomenė staiga išnyko rūke tarsi nupūsta staigaus vėjo gūσιο. Man pasirodė, kad pabudau iš miego.

Tą naktį mes ilsėjomės, o kiti dirbo. Daug vergų buvo išlaisvinta, daug belaisvių gondoriečių paleista, netrukus susirinko visi žmonės iš Lebenino bei Ethiro, atvyko ir Angboras iš Lamedono su visais raiteliais, kiek pajėgė surinkti. Dabar, Mirusiųjų baimei praėjus, jie atėjo mums į pagalbą. Visi norėjo pažiūrėti į Izilduro Ainį, nes tas vardas skriejo kaip ugnis tamsoje.

Beveik nebeliko ką pasakoti. Tą vakarą ir naktį paruošė daugelį laivų su įgulomis, o ryte laivynas išplaukė. Dabar atrodo, jog tai buvo seniai, o iš tiesų tik užvakar ryte, šeštą dieną nuo išvykimo iš Dunharo. Tačiau Aragorną vis dar ginė baimė, kad nesuspėsime. „Nuo Pelargiro iki Harlondo prieplaukų šimtas trisdešimt ir trys mylios, - sakė jis. - Jeigu Harlondo nepasieksime iki rytojaus, viskas žus“.

Dabar irklus laikė laisvi žmonės, jie stengėsi iš visų jėgų, tačiau Didžiaja Upe judėjome lėtai, nes plaukėme prieš srovę - pietuose ji nestipri, bet nebuvo vėjo. Nebūčiau džiaugęsis net pergale uos-
tuose, jeigu ne Legolaso juokas. „Aukščiau barzdą, Diurino sū-
nau, - šūktelėjo jis. - Argi nepasakyta, kad viltis gimsta tada, kai
mažiausiai tikiesi". Aš nežinojau, kokią viltį jis įžiūrėjo tolumoje.
Naktį tapo dar tamsiau, mūsų širdys nerimo, nes toli šiaurėje po
debesimis matėme raudoną pašvaistę. Aragornas pasakė: „Tai dega
Minas Tiritas".

Ir ištis vidurnaktį atgimė viltis. Į pietus pažiūrėję jūros vilkai
iš Ethiro prakalbo apie šviežią vėją nuo Jūros. Greitai vėjas
įtempė bures, greitis padidėjo, o atėjusi aušra nubalino putas
laivų priešakiuose. Taip mes su vėju ir saule atvykome trečią
valandą po saulėtekio ir iškėlėme didžiąją kovos vėliavą. Kad ir
kas bus toliau, tai buvo didi diena ir didi valanda.

- Kas bebūtų, žygdarbiai nesumenkės, - pasakė Legolasas. - Ke-
lionė Mirusiųjų Takais buvo žygdarbis ir žygdarbiu liks, net jei
Gondore neliktų nieko, kas ją apdainuotų.

- O taip gali atsitikti, - pridūrė Gimlis. - Aragorno ir
Gendolfo veidai niūrūs. Įdomu, apie ką jie dabar tariasi
palapinėse apačioje. Aš, kaip ir Meris, norėčiau, kad su mūsų
pergale karas būtų pasibaigęs. Tačiau kad ir kokius darbus reiktų
nudirbti, tikiuosi juose dalyvauti bei pelnyti šlovę Vienišajam
Kalnui.

- O aš - Didžiojo Miško tautai, - tarė Legolasas. - Kovosiu iš
meilės Baltojo Medžio Lordui.

Bendražygiai nutilo ir sėdėjo ten aukštumoje, paskendę savo
mintyse. O kapitonai tarėsi.

Išsiskyręs su Legolasu ir Gimliu, Princas Imrahilis iš karto pasiuntė
pakviesti Eomero. Su juo nusileidęs iš Miesto, atėjo prie Ara-
gorno palapinių, pastatytų netoliese tos vietos, kur krito karalius
Teodenas. Ten kartu su Gendalfu, Aragornu bei Elrondo sūnumis
jie surengė pasitarimą.

- Ponai, - pradėjo Gendalfas, - paklauskite paskutinių Gondo-
ro Valdytojo žodžių: „*Galite triumfuoti Pelenoro laukuose šiandien,
bet prieš pakilusią jėgą pergalės nepasieksite*". Nesiūlau prarasti
vilties, kaip prarado jis, tačiau reikia apgalvoti šių žodžių tiesą.

Matantieji Akmenys nemeluoja, meluoti jų negali priversti netgi
Barad Duro Lordas. Jis tik gali savo valia parinkti, ką matys sil-
pnesni protai, arba suklaidinti juos dėl matomų vaizdų prasmės.
Tačiau negalima abejoti dėl to, ką matė Denetoras: Mordore su-
kaptos galingos pajėgos, o greitai jų bus surinkta dar daugiau. •
Mūsų jėgų vos pakako atmušti pirmam smūgiui. Kitas bus dar
stipresnis. Denetoras suprato, kad tokiam kare galutinės
vilties nėra. Pergalės jėga nepasieksime, net jei lauksime ir
atmušinėsime šurmą po šturmo arba išžygiuosime už Upės, kur
mus užplūs nesuskaičiuojamos Priešo armijos. Reikia rinktis
mažesnę blogį. Atsargumas patartų tvirtinti visas stiprias vietas,
laukti puolimo ir taip atitolinti galutinį pralaimėjimą.

- Vadinasi, siūlai mums atsitraukti į Minas Tiritą, Dol
Amrotą arba Dunharą ir sėdėti kaip vaikams, smėlio pilyse
laukiantiems potvynio? - paklausė Imrahilis.

- Nieko naujo tuo nepasiūlyčiau, - tarė Gendalfas. -Argi
Dene-toro dienomis jūs nesielgėte taip pat? Bet palaukit! Sakiau,
jog tai būtų atsargu. Bet ne atsargumą jums noriu įkalbėti.
Sakiau, jog pergalės ginklais nepasieksime. Aš vis dar tikiuosi
pasiekti pergalę, tačiau be ginklų. Visų šitų įvykių centre
atsiduria Galios Žiedas, Barad Duro pamatas ir Saurono viltis.

Apie tai, mano ponai, jūs visi žinote pakankamai, kad suprastu-
mėte mūsų ir Saurono padėtį. Jeigu jis atgaus Žiedą, mūsų narsa
bus beprasmė, o jo pergalė greita ir galutinė: tokia galutinė, kad
nesibaigs iki pasaulio pabaigos. Jeigu Žiedas bus sunaikintas, tada
jis kris: kris taip žemai, kad nepakils iki pasaulio pabaigos. Jis pra-
ras didžiąją įgimtos jėgos dalį, viskas, kas buvo pradėta ir padaryta
su ta jėga, sugrius, jis liks bejėgis amžiams, taps paprasta pikta
dvasia, siaučiančia šešėliuose, tačiau negalinčia sustiprėti ar įgyti
formą. Taip žlugs didžiausias šio pasaulio blogis.

Blogis nebus sunaikintas galutinai, nes pats Sauronas tėra tar-
nas ir pasiuntinys. Tačiau mums reikia ne suvaldyti visus
pasaulio tvanus, bet dorai nugyventi mums skirtus metus,
išrauti blogį iš mūsų laukų, kad įpėdiniams liktų švari dirva. Ne
mes nuspręsimė, koku oru jie kvėpuos.

Sauronas visa tai žino, jis žino, kad jo pamestas brangusis daik-
tas vėl atrastas, tačiau mes tikimės, jog dar nežino, kur jis. Todėl
jį

kankina abejonės. Jeigu jį radome mes, tai tarp mūsų atsiras galinčių užsimauti Žiedą. Tai jis irgi žino. Ar teisingai aš spėju, Aragornai, kad tu pasirodei jam Orthanko Akmenyje?

- Taip, prieš išjodamas iš Hornburgo, - atsakė Aragornas. - Man atrodė, kad jau laikas, o Akmuo kaip tik atsidūrė pas mane. Buvo praėję dešimt dienų nuo tada, kai Žiedo Nešėjas iškeliavo į rytus nuo Rauroso, todėl reikėjo atitraukti Saurono Akį nuo jo žemių. Sugrįžęs į savo Bokštą jis retai sulaukdavo iššūkio. Bet jei būčiau numatęs, kaip staigiai jis puls atsakydamas, gal nebūčiau ryžęsis pasirodyti. Man vos pakako laiko ateiti jums į pagalbą.

- Kaipgi taip? - paklausė Eomeras. - Sakote, viskas veltui, jei jis atgaus Žiedą. O kodėl jis negalvojo, kad veltui puola mus, jeigu Žiedą turime mes?

-Jis nėra tikras, - atsakė Gandalfas, - ir jis nesustiprėjo lūkuriuodamas, kol jo priešai pasiruoš, kaip darėme mes. Be to, mes nemokame suvaldyti didelės Žiedo jėgos. Ja gali naudotis tik vienas, o ne keli šeiminkai, todėl jis laukia nesutarimų, kai vienas iš mūsų pasidarys galingiausias ir nustumis žemyn visus kitus. Tada Žiedas gali jam padėti, jei jis veiks staigiai.

Sauronas stebi. Jis daug mato ir daug girdi. Jo Nazgulai vis dar ore. Prieš saulėtekį jie praskrido virš šito lauko, vos keletas iš pavargusių ir miegančių juos pastebėjo. Jis stebi ženklus: Kardą, kuris sykį jau atėmė jo lobį; laimės vėją, pasisukusį mūsų pusėn; nelauktą pirmojo puolimo pralaimėjimą; jo didžiojo Kapitono žuvimą.

Mums čia kalbantis, jo abejonės auga. Akis prikaustyta prie mūsų, ji beveik nemato nieko kito. Ją reikia taip išlaikyti. Tai visa mūsų viltis. Štai mano patarimas: mes neturime Žiedo, išmintingai ar kvailai, bet išsiuntėme jį sunaikinti, kad jis nesunaikintų mūsų. Be jo negalime prieš jėgą kautis jėga. Bet mes turime visais būdais nukreipti Akies dėmesį nuo tikrojo pavojaus. Pergalės ginklais nepasieksime, tačiau ginklais galime suteikti vienintelę galimybę Žiedo Nešėjui, kad ir kokia menka ji būtų.

Aragornas pradėjo, mes turime tęsti. Turime išprovokuoti Sauroną smogti. Turime iššaukti jo slaptą jėgą, kad jis ištuštintų savo žemes. Turime išžygiuoti jo pasitikti. Turime tapti jauku, net jei jo nasrai mus praris. Jis griebs jauką, viltingai ir godžiai, nes jam ro-

dysis, kad mato naujojo Žiedo Valdovo išdidumą. Jis sakys: „Aha! Jis per anksti ir per toli iškišo galvą. Tegu ateina ir patenka į mano spąstus, iš kurių neištrūks. Ten aš jį sutriuškinsiu ir amžiams atsiimsiu tai, ką jis įžūliai buvo paėmęs“.

Turime savo noru įžengti į spąstus, drąsiai, tačiau be didesnės vilties. Ponai, gali būti, kad mes visi žūsime tamsos mūšyje toli nuo gyvųjų žemių. Net jei Barad Duras bus sugriautas, mes galime nebeišvysū naujojo amžiaus. Tačiau tokia, man regis, yra mūsų pareiga. Geriau žūti taip, negu sėdėti, laukti ir žinoti, kad jokio naujojo amžiaus nebus.

Kurį laiką visi tylėjo. Tada prakalbo Aragornas:

- Aš pradėjau, aš ir tęsiu. Mes priėjome ribą, kur viltis lygi neviltčiai. Jei pabūgsime, krisime. Neatmeskime Gandolfo patarimų, -jis jau seniai kovoja su Sauronu. Dabar paaiškės, kas ko vertas. Jeigu ne jis, jau seniai viskas būtų pražuvę. Tačiau aš niekam neįsakysiu. Visi pasirinks laisva valia.

Tada prabilo Elrohiras:

- Su šiuo tikslu mes atvykome iš šiaurės ir nuo mūsų tėvo Elron-do atnešame tokį patį patarimą. Mes negrįšime atgal.

- Aš pats, - tarė Eomeras, - nelabai nusimanau apie šituos sudėtingus dalykus, bet man ir nereikia. Aš žinau, kad mano draugas Aragornas parėmė mane bei mano tautą, to pakanka, kad padėčiau jam. Aš vyksiu.

- O aš, - pasakė Imrahilis, - Lordą Aragorną laikau savo suverenu, reikalauja jis to ar ne. Jo noras yra man įsakymas. Tačiau kol kas užimu Gondoro Valdytojo vietą ir iš pradžių turiu pagalvoti apie žmones. Reikia atiduoti duoklę atsargumui. Turime pasiruošti visiems netikėtumams, geriems ar blogiems. Jeigu mes turime vilties laimėti, Gondorą būtina apsaugoti. Nenorėčiau su pergale grįžti į miesto griuvėsius ir nuniokotas žemes. Iš rohirimų mes sužinojome, jog šiauriniame sparne yra dar nedalyvavusi mūšyje priešų armija.

- Teisybė, - sutiko Gandalfas. - Nesiūlau palikti Miesto be gynybos. Armija, kurią vėsime į rytus, neturi būti tokia didelė, kad galėtume rimtai pulti Mordorą, svarbu, kad jos pakaktų mesti iššūkį mūšiu. Ji turi pajudėti greitai. Todėl aš klausiu kapitonų: kiek

žmonių galima surinkti ir išvesti vėliausiai po dviejų dienų? Jie turi būti tvirti savanoriai, suprantantys laukiantį pavojų.

- Vyrų išvargę, daugelis lengviau ar sunkiau sužeisti, - tarė Eomeras, - netekome daug žirgų, tai labai blogai. Jeigu reikės išjoti greitai, negaliu tikėtis net pilnų dviejų tūkstančių, dar tiek pat palikčiau ginti Miesto.

- Turime ne tik tuos būrius, kurie kovėsi šiame lauke, - pasakė Aragornas. - Atkovojuos pakrantę, iš pietinių žemių atvyksta naujos pajėgos. Iš Pelargiro pro Losarnachą aš pasiunčiau keturis tūkstančius vyrų, vedamų bebaimio Angboro. Jeigu išvyksime po dviejų dienų, jie suspės atkelti. Nemažai sekė paskui mane Upe iš priešų atimtais laivais. Pučiant tokiam vėjui, jie netruks atsirasti, keletas laivų jau Harlonde. Todėl manau, kad galime vesti septynis tūkstančius pėsčiųjų bei raitelių ir palikti Miestui daugiau gynėjų nei buvo prieš apsiaustį.

- Vartai sugriauti, - tarė Imrahilis, - o kur dabar meistrai, galintys juos atstatyti?

- Meistrų yra Erebo, Deino karalystėje, - tarė Aragornas. - Jei mūsų viltys nesudus, aš pasiųsiu Gimlį, Gloino sūnų, prašyti Kalno meistrų pagalbos. Tačiau žmonės yra stipresni už vartus, jokie vartai neatsilaikys prieš Priešą, jeigu juos paliks žmonės.

Taip baigėsi valdovų pasitarimas: po dviejų dienų jie išjos, vedami septynis tūkstančius karių, jei pavyks tiek surinkti. Didžioji dalis armijos bus pėstininkai, nes priešų žemės yra negyvos. Aragornas apsiėmė surasti du tūkstančius vyrų, surinktų pietuose, Imrahilis - tris su puse tūkstančio, Eomeras - penkis šimtus žirgų netekusių, bet kovoti galinčių rohirimų. Pats Eomeras turėjo vesti penkis šimtus geriausių savo Raitelių, kitame penkių šimtų raitelių būryje turėjo joti Elrondo sūnūs su dunadanais ir Dol Amroto riteriais - iš viso šeši tūkstančiai pėsčiųjų ir tūkstantis raitelių. Pagrindinė rohirimų jėga, maždaug trys tūkstančiai raitų nesužeistų vyrų, vadovaujamų Elfhelmo, turėjo saugoti Vakarinį Kelią nuo priešų Ano-riene. Tuoj pat buvo išsiųsti žvalgai surinkti naujienų į šiaurę ir į rytus - už Osgiliato ir kelio į Minas Morgulą.

Buvo apskaičiuotos visos pajėgos, aptarta kelionė ir keliai, kuriais trauks kariuomenė. Imrahilis staiga nusijuokė:

- Iš tiesų! - šūktelėjo jis. - Tai didžiausias pokštas Gondoro istorijoje: mes išjojame su septyniais tūkstančiais karių, pulti kalnų ir nepaimamų Juodųjų Žemių Vartų! Gondoro šlovės laikais tai būtų kariuomenės avangardas. Taip vaikas gali grasinti šarvuotam riteriui su virviniu lanku ir karklo lazdele! Jeigu Juodasis Lordas žino tiek daug, kiek tu sakai, Mitrandirai, ar jis, užuot išsigandęs, nenusijuoks ir mažyliu pirštu nepritrėkš mūsų kaip įkyraus vabzdžio?

- Ne, jis pasistengs sugauti vabzdį ir išrauti geluonį, - atsakė Gendalfas. - Turime vardų, kurie verti daugiau nei tūkstantis riterių. Ne, jis nesijuoks.

- Mes irgi, - pridūrė Aragornas. - Jei tai pokštas, tai juokas bus kartus. Tai paskutinis pavojingiausias ėjimas - vienai ar kitai pusei jis reikš žaidimo pabaigą.

Jis išsitraukė žerintį Andrilą ir iškėlė prieš saulę.

- Tu nematysi makštų, kol nesibaigs paskutinis mūsų, - pažadėjo Aragornas.

Dešimtas skyrius
JUODIEJI VARTAI ATSIVERIA

Po dviejų dienų visa Vakarų armija susirinko Pelenore. Orkų ir rytiečių kariuomenė pasitraukė iš Anorieno. Persekiojama rohirimų ji subyrėjo ir be didelių kautynių spruko link Kair Androso. Sunaikinus šitą pavojų bei iš pietų atvykus pastiprinimams, Miestas buvo ginamas puikiai. Žvalgai pranešė, kad rytiniuose keliuose priešų nebeliko iki pat Kritusio Karaliaus kryžkelės. Viskas buvo paruošta paskutiniam puolimui.

Legolasas ir Gimlis turėjo joti kartu su Aragornu ir Gendalfu, jie keliavo viename būryje su dunadanais bei Elrondo sūnumis. Bet Merio, jo liūdesiui, neišleido.

- Tu netinki tokiai kelionei, - pasakė Aragornas, - bet neliūdėk. Jau užsitarnavai didelę garbę, net jei šiame kare nepadarysi daugiau nieko. Grafystei kelionėje atstovaus Peregrinas, nepavydėk jam laukiančių pavojų - ne tu, o jis turi prilygti tavo žygdarbiui. Teisybę sakant, pavojus gresia visiems. Galbūt kartus galas lauks mūsų prie Mordoro Vartų. Jei taip atsitiks, jums teks paskutinė kova, čia ar kitoje vietoje, kur jus pasivys juodoji banga. Lik sveikas!

Todėl dabar Meris nusiminęs stovėjo ir stebėjo besirenkančią kariuomenę. Kartu su juo liūdėjo Bergilis, nes jo tėvas iškeliavo, vesdamas Miesto vyrų būrį - iki teismo jis negalėjo likti Sargybiniu. Tame pačiame Gondoro kareivių būryje žygiavo ir Pipinas. Meris matė jį netoliese - mažą, bet tvirtą figūrėlę tarp aukštų Minas Tirito vyrų.

Pagaliau suskambo trimitai, armija pajudėjo. Rinktinė po rinktinės, būrys po būrio, jie pasisuko ir nužygiavo į rytus. Jie išnyko iš akių grįstame kelyje, o Meris dar ilgai stovėjo. Ryto saulė paskutinį kartą spigtelėjo ant iečių su šalmais ir dingo, o jis stovėjo nuna-rinta galva ir sunkia širdimi, jausdamasis vienišas ir apleistas. Visi,

kurie jam rūpėjo, dingo prietemoje, dunksančioje toli rytuose. Maža beliko vilties, kad dar kada nors juos išvys.

Tarsi pajutęs jo neviltį sugrįžo skausmas rankoje, hobitas pasijuto silpnas ir senas, saulė švietė nebe taip skaisčiai. Meris atsitokėjo nuo Bergilib rankos prisilietimo.

- Nagi, pone periane! - pasakė berniukas. - Matau, tau vėl skauda. Leisk, palydėsiu pas Gydytojus. Nebijok! Jie sugrįš. Minas Tirito vyrai niekada nebus įveikti. O dabar jie dar turi Lordą Elfų Berilą ir Sargybinių Beregoną.

Prieš vidudienį armija pasiekė Osgiliatą. Ten triūsė visi surinkti darbininkai bei amatininkai. Vieni stiprino priešų pagamintus ir sprunkant apgriautus keltus bei laivų tiltus, kiti rinkosi atsargas bei grobį, tretieji rytinėje Upės pusėje skubiai statė įtvirtinimus.

Avangardas praėjo pro senojo Gondoro griuvėsius, persikėlė per plačią Upę ir išėjo į ilgą tiesų kelią, kuris šviesiosiomis dienomis jungė gražiąją Saulės Tvirtovę su Mėnulio Tvirtove, dabar virtusia Minas Morgulu prakeiktame slėnyje. Už penkių mylių nuo Osgiliato jie sustojo, baigdami pirmosios dienos žygį.

Tačiau raiteliai jojo toliau, iki sutemų jie pasiekė Kryžkelę bei didįjį medžių ratą. Viskas buvo tylu. Priešų jie nesutiko, negirdėjo jokių riksmų ar signalų, nuo uolų ar iš tankmės neišlėkė nė viena strėlė. Tačiau jie jojo ir jautė, kad yra vis budriau sekami. Medžiai, akmenys ir lapai klausėsi. Tamsa ištirpo, toli vakaruose Anduino Slėnyje švytėjo saulėlydis, žydrame ore nuraudo baltosios kalnų viršūnės, tačiau Efel Duate šiureno šešėliai.

Aragornas išsiuntinėjo trimitininkus į visus keturis kelius, išbėgančius iš medžių žiedo. Jie garsiai pūtė trimitus, o šaukliai paskelbė:

- Gondoro Valdovai sugrįžo ir atsiima visą jiems priklausančią žemę!

Šlykšti orko galva, užrioglinta ant iškaldintos skulptūros, buvo nuversta ir sudaužyta į gabaliukus, o senojo karaliaus galva, vis dar karūnuota baltomis bei geltonomis gėlelėmis, dar sykį uždėta į vietą. Vyrai nuplovė ir nugremžė visus šlykščius orkų rašmenis.

Pasitarime kai kurie siūlė iš pradžių pulti Minas Morgulą ir, jei pavyks jį paimiti, sugriauti iki pamatų.

- Galbūt, - kalbėjo Imrahilis, - keliu, vedančiu į tarpeklių viršuje, būtų lengviau pulti Tamsųjį Lordą negu pro šiaurinius jo vartus.

Tačiau tam griežtai paprieštaravo Gendalfas. Slėnyje gyveno blogis, galintis išvesti žmones iš proto ar sukelti siaubą. Reikėjo atsižvelgti ir į Faramiro atneštas naujienas. Jeigu Žiedo Nešėjas iš tiesų pasirinko tą kelią, tai svarbiausia buvo ten nepritraukti Mordoro Akies. Todėl kitą dieną, kai atėjo pagrindinė kariuomenė, jie Kryžkelėje pastatė tvirtą sargybą, jeigu Mordoras pasiųstų kariuomenę per Morgulo Tarpeklių arba atvestų daugiau karių iš pietų. Gynybai buvo pasirinkti lankininkai, žinantys Itilieno takus ir galintys pasislėpti miškuose bei šlaituose netoli kelio. Gendalfas su Aragornu pakėlė avangardą ir nujojo į Morgulo Slėnio žiotis pažiūrėti į blogio miestą.

Jis dunksojo tamsus ir negyvas, nes čia gyvenę orkai bei mažesni Mordoro padarai buvo sunaikinti mūšyje, o Nazgulai išskridę. Tačiau slėnio ore tvyrojo baimė bei priešiškumas. Jie sugriovė blogio tiltą, ugnimis paleido nuodingus laukus ir išvyko.

Kitą dieną, jau trečią nuo išvykimo iš Minas Tirito, armija patraukė keliu į šiaurę. Nuo Kryžkelės iki Moranono buvo maždaug šimtas mylių. Niekas nežinojo, kas atsitiks, kol jie pasieks tikslą. Jie žygiavo nesislėpdami, tačiau atsargiai, išsiųsdami į priekį raitus žvalgus, o į abi puses - pėsčiuosius, ypač į rytinę pusę, nes ten kerojo tamsūs tankumynai ir driekėsi uolėti skardžiai, už kurių aukštyn kilo ilgi niūrūs Efel Duato šlaitai. Oras buvo neblogas, pūtė vakaris, tačiau niekas negalėjo išsklaidyti prieblandos ir baugių miglų, kurios kybojo aplink Šešėlio Kalnus. Už jų kartais iškildavo didžiuliai dūmų stulpai, draikomi vėjo.

Retkarčiais Gendalfas liepdavo pūsti trimitus, o šaukliai skelbė:

- Atvyksta Gondoro Valdovai! Visi pasitraukite iš šių žemių arba pasiduokite jiems!

Tačiau Imrahilis pasakė:

- Sakykite ne „*Gondoro Valdovai*“, o „*Karalius Elesaras*“. Tokia yra tiesa, nors jis dar negavo sosto. Be to, Priešas labiau sunerims, jeigu šaukliai skelbs šį vardą.

Nuo tol tris sykius per dieną šaukliai skelbdavo Karaliaus Elesaro atvykimą. Tačiau niekas neatsakė į iššūkį.

Tačiau, nors jie žygiavo ramiai, visų karių, nuo aukščiausio iki žemiausio, širdys buvo sunkios, su kiekviena į šiaurę nužygiuota mylia vis stiprėjo nerimas. Besibaigiant antrai žygio nuo Kryžkelės dienai, įvyko pirmasis susidūrimas. Stiprus orkų ir rytiečių būrys pabandė surengti pasala priekiniams pulkams toje pačioje vietoje, kur Faramiras sulaikė Harado vyrų. Čia kelias nūrė į siaurą tarpeklių, kertantį Šešėlio Kalnų iškyšulį. Tačiau Vakarų Kapitonus įspėjo žvalgai - igudę Henet Anuino^vyrai, vedami Mablungo, todėl pasala virto spąstais sau pačiai. "Raiteliai apjojo plačiu lanku iš vakarų ir puolė priešus iš nugaros. Pasala buvo sunaikinta, orkai išsibėgiojo kalvose.

Tačiau pergalė nepradžiugino Kapitonų.

- Tai tik manevras, - pasakė Aragornas. -Jų pagrindinis tikslas veikiausiai buvo priversti mus patikėti Priešo silpnumu, o ne smarkiai smogti.

Nuo to vakaro kas naktį kiekvieną armijos judesį stebėjo Nazgulai. Jie dar skraidė aukštai, niekas, išskyrus Legolasą, jų nematė, tačiau jų buvimas jautėsi kaip gilėjantis šešėlis ar blykstanti saulė. Nors Žiedo Šmėklos nepuolė savo priešų ir tylėjo, jų siaubo negalėjai atsikratyti.

Taip slinko laikas ir beviltiška kelionė. Ketvirtą dieną nuo Kryžkelės arba šeštą nuo Minas Tirito jie pagaliau pasiekė gyvenamų žemių kraštą ir įžengė į dykynes, plytinčias prieš Kirit Gorgoro Tarpeklio vartus. Jie išvydo pelkes ir dykumas, besidriekiančias į šiaurę iki Emyno Mulo. Šitos vietos buvo tokios apleistos, jas gaubė toks gilus siaubas, kad kai kurie kareiviai prarado drąsą ir nebegalėjo nei joti, nei eiti į šiaurę.

Aragornas nepyko ant jų, veikiau gailėjo. Dauguma buvo jaunuoliai iš tolimojo Vestfoldo Rohane ar Losarnacho. Mordoras nuo vaikystės jiems buvo blogio vardas, tačiau tik legenda, nesusijusi su jų paprastu gyvenimu. Dabar jieėjo lyg išsipildžiusiame košmare, nesuprasdami nei šito karo, nei savo lemties, atvedusios į tokias vietas.

- Eikite! - paliepė Aragornas. - Bet išsaugokite garbę ir nebėkite! Gausite užduotį, kurią įvykdę nejausite gėdos. Pasukite į piet-

vakarius, kol pasieksite Kair Androsą. Jeigu jis vis dar užimtas priešų, atkovokite jį ir išlaikykite, gindami Gondorą ir Rohaną!

Vieni, sugėdinti jo gailestingumo, įveikė baimę ir žygiavo toliau, o kiti įgijo naują viltį, gavę vyrišką darbą savo jėgoms, ir pasitraukė. Nemažai vyrų buvo palikta Kryžkelėje, tad dabar liko mažiau nei šeši tūkstančiai karių, su kuriais Vakarų Kapitonai pagaliau atžygiavo mesti iššūkio Juodiesiems Vartams ir Mordoro galiai.

Dabar jie žygiavo lėtai, bet kurią akimirką tikėdamiesi atsakymo į savo iššūkį, kariuomenė suglaudė gretas, nes nevertėjo švaistyti vyrų, siuntinėjam žvalgus ar mažus būrelius. Penktą dieną nuo iškeliavimo iš Morgulo Slėnio jie įsirengė paskutinę stovyklą ir apsupo ją laužais iš nudžiūvusių medžių bei viržių, kurių šiaip ne taip prisirinko netoliese. Nakties valandos slinko be miego, visi jautė, kad kažkas aplinkui slankioja, matė sėlinančius šešėlius, girdėjo vilkų staugimą. Vėjas nurimo, oras atrodė ramus. Ką nors įžiūrėti buvo sunku. Nors debesų nebuvo ir švietė jaunas mėnulis, tačiau iš žemės kilo dūmai su garais, Mordoro miglos gaubė baltą pusmėnulį. Šalo. Ryte vėl sujudo vėjas, tačiau dabar jis atskriejo iš šiaurės ir greitai virto gaiviu brizu. Visi naktiniai šešėliai dingo, žemės vėl buvo tuščios. Šiaurėje tarp nuodingų duobių driekėsi pirmosios didelės kalvos iš šlako, uolų nuoskalų ir sudegintos žemės, Mordoro kirmėlžmogių vėmalai. Ne taip toli į pietus dunksojo didžiulė Kirit Gorgoro tvirtovė su Juodaisiais Vartais viduryje ir dviem aukštais tamsiais Ilčių Bokštais iš abiejų pusių. Paskutines mylias Kapitonai ėjo ne keliu. Nuo ten, kur jis sukosi į rytus, jie padarė didelį vingį, vengdami klastingų kalvų, ir priartėjo prie Moranono iš šiaurės vakarų, kur neseniai ėjo Frodas.

Dvi milžiniškos Juodųjų Vartų durys po niūria arka buvo tvirtai užvertos. Ant kuorų nieko nesimatė. Visur buvo klastingai tylu. Jie pagaliau pasiekė savo kvailystės galą ir dabar vieniši, sušalę pilkoje ankstyvo ryto šviesoje stovėjo prieš bokštus ir sienas, kurių negalėjo tikėtis įveikti, net jei būtų atsigabenę galingas mašinas, o Priešas turėtų jėgų ginti tik vartus ir sienas. Tačiau jie žinojo, jog visos kalvos bei uolos aplink Moranoną pilnos pasislėpusių priešų, o šešėlių apgaubta tarpukalnė už nugarų išrausta tuneliais ir kimšte pri-

sikimšusi blogio padarų. Bestovėdami jie pamatė, kaip susirinko visi Nazgulai, lyg maitėdos sklandančios virš Ilčių Bokštų. Žmonės žinojo, jog yra stebimi. Tačiau Priešas nedavė jokio ženklo.

Jiems neliko nieko kito, tik atlikti vaidmenį iki galo. Todėl Aragornas kiek galėdamas geriau išdėstė kariuomenę - jie išsirikiavo ant dviejų išdeginto akmens bei žemės kalvų, kurias per daugelį metų supylė orkai. Priešais juos driekėsi dvokiančio purvo grioviai ir šlykščia puta aptraukti tvenkiniai. Išrikiavę pulkus, Kapitonai su stipria raita palyda išėjo pirmyn prie Juodųjų Vartų su šaukliais, vėliavnešiais ir trimitininkais. Ten buvo Gendalfas - pagrindinis šauklys, Aragornas su Elrondo sūnumis, Eomeras Rohanietis ir Imrahilis. Legolasui su Gimliu bei Peregrinui buvo irgi liepta joti kartu, kad Mordoras išvystų visus savo priešus.

Jie priartėjo prie Moranono per šūksnį, išskleidė vėliavą ir papūtė trimitus. Šaukliai atsistojo ir garsiai suriko Mordoro kuorams:

- Išeikit! - suriko jie. - Tegu Juodosios Žemės Valdovas išeina! Jis bus teisiamas. Jis neteisingai pradėjo karą prieš Gondorą ir užėmė jo žemes. Todėl Gondoro Karalius reikalauja, kad jis atsakytų už savo darbus ir pasitrauktų amžiams. Išeikit!

Stojo ilga tylą, nuo sienų ir vartų neatskriejo nei riksmas, nei joks kitas garsas. Tačiau Sauronas jau buvo viską suplanavęs. Iš pradžių jis ruošėsi žiauriai pažaisti su pele prieš ją užmušdamas. Todėl, Kapitonams jau pasukus nujoti, tylą staiga sudužo. Kaip griaustinis kalnuose sudundėjo didžiuliai būgnai, ragų bliovimas drebino akmenis ir kurtino ausis. Vartų tiltai su trenksmu nukrito žemyn, iš ten pasirodė Tamsiosios Tvirtovės pasiuntiniai.

Priekyje jojo aukšta, siaubinga figūra, raita ant juodo žirgo, jeigu tik tai buvo žirgas - didžiulis, baisus padaras su kauke ant kaulėto snukio, iš akiduobių ir šnervių pučiantis ugnį. Raitelis vilkėjo juodai, turėjo juodą aukštą šalną, tačiau jis buvo gyvas žmogus, o ne Žiedo Šmėkla. Tai buvo Barad Duro Bokšto Leitenantas, kurio vardo neprisimena jokia legenda, nes jis pats jį pamiršo. Raitelis tarė:

- Aš esu Saurono Balsas.

Žmonės kalbėjo, kad jis esąs išdavikas, priklausantis Juodųjų Numenoriečių tautai, kuri gyveno Viduržemyje Saurono valdymo metais ir lenkėsi jam, įsimylėjusi blogio išmintį. Jis stojo vėl paki-

lusios Tamsiosios Tvirtovės tarnybon ir savo gudrumu kilo vis aukščiau Lordo akyse. Jis išmoko galingų burtų, daug sužinojo apie Saurono mintis ir buvo žiauresnis už bet kurį orką.

Būtent jis dabar išjojo pro vartus su juodai vilkinčių kareivių būreliu ir vienintele vėliava -juoda, su raudona Blogio Akimi. Sustojęs per kelis žingsnius nuo Vakarų Kapitono jis juos nužvelgė ir nusijuokė.

- Ar šitam valkatyne yra kas nors, galintis su manimi kalbėtis? - paklausė jis. -Ar bent jau mane suprasti? Tik jau ne tu! -vyptelėjo jis, pasisukdamas į Aragorną. - Norint būti karaliumi, reikia daugiau nei elfiško stikliuko ar tokios padugnių minios. Bet kuris kalvų plėšikas gali atrodyti ne blogiau!

Aragornas nieko nepasakė, bet sugavo ir išlaikė jo žvilgsnį, akimirka jie taip stovėjo. Greitai, nors Aragornas nejudėjo ir nepakėlė rankos prie ginklo, priešas sudejavo ir atsilošė atgal tarsi gavęs smūgį.

-Aš esu šauklis ir atstovas, negalite manęs pulti! - suriko jis.

- Ten, kur galioja tokie įstatymai, - atsakė Gendalfas, - pasiuntiniai paprastai nebūna įžūlus. Tačiau tau negrasiname. Kol vykdai savo užduotį, gali mūsų nebijoti. Bet jeigu tavo šeimnininkas neigijo išminties, kartu su jo tarnais esi patekęs į didelį pavojų!

- Šit kaip! - atsiliepė Pasiuntinys. - Vadinasi, tu čia šneki, senas žilabarzdži? Mes girdėjome apie tave, tavo klajones ir iš toli rezgamus sąmokslus bei niekdaras. Bet šį kartą iškišai savo nosį per toli, pone Gendalfai, pamatysi, kas laukia to, kuris rezga kvailus savo voratinklius prie Didžiojo Saurono kojų. Turiu daiktų, kuriuos privalau tau parodyti - ypač tau, jei išdrįsi prieiti.

Jis mostelėjo vienam iš sargybinių. Tas atėjo, nešinas į juodą drobę suvyniotu ryšuliu. Pasiuntinys numetė drobę šalin ir, visų Kapitono nuostabai bei liūdesiui, iš pradžių iškėlė trumpą kardą, kurį nešiojo Semas, po to pilką apsiaustą su elfiška sage, pagaliau mitrilo šarvus, kuriuos po savo apiplyšusiais drabužiais dėvėjo Frodas. Jų akys aptemo, tylos akimirka pasirodė, kad pasaulis sustingo, tačiau širdys apmirė, dingo paskutinė viltis. Pipinas, stovėjęs už Princo Imrahilio, surikęs iš skausmo šoko į priekį.

-Tylos! - rūščiai tarė Gendalfas, atstumdamas jį atgal, o Pasiuntinys garsiai nusijuokė.

- Tai turite dar vieną tokį neužaugą! - riktelėjo jis. - Nesu-prantu, kokia iš jų nauda, bet siųsti juos į Mordorą šnipinėti yra dar kvailiau, negu rengtis į karą su Sauronu. Bet ačiū jam - dabar aišku, kad šitas padaras yra matęs tuos daiktus, todėl tau nebeverta neigti.

- Aš nenoriu neigti, - pasakė Gendalfas, - iš tiesų, aš juos atpa-žįstu, žinau visą jų istoriją. Nors tu mus niekini, šlykšti Saurono Gerkle, bet tuo pasigirti negali. Kodėl atnešei juos čia?

- Nykštukų šarvai, elfų apsiaustas, kritusių Vakarų kardas ir šnipas iš mažo žiurkių užkampio Grafystės - ne, palauk! Mes gerai žinome, štai sąmokslų ženklai. Galbūt netekę to, kuris nešiojo šituos daiktus, jūs labai neliūdėsite, o gal jis buvo jums brangus? Jei taip, pasitark su savo proto likučiais. Sauronas nemėgsta šnipų -jo likimas priklausys nuo tavo pasirinkimo.

Jam niekas neatsakė, bet Pasiuntinys pamatė papilkėjusius iš baimės veidus, siaubą akyse ir vėl nusijuokė. Jam atrodė, kad pramoga vyksta sklandžiai.

- Gerai, gerai! - pasakė jis. - Matau, jis buvo jums brangus. O galbūt jūs nenorėjote, kad žlugtų jo užduotis? Ji žlugo. Dabar jis kentės metų metus lėtų kankynių, - tokių tesugeba suteikti Didžiosios Tvirtovės menas. Galbūt jį pakeitė ir sužaloję paleisime, kad ateitų pas jus ir parodytų, ką su juo padarėte. Taip tikrai bus - nebent priimsite mano Valdovo sąlygas.

- Pasakyk sąlygas, - ramiai tarė Gendalfas, bet šalia stovintys matė didelį skausmą jo veide. Dabar burtininkas atrodė tik senas, raukšlėtas žmogus, sugniuždytas, galutinai nugulėtas. Niekas neabejojo, kad jis priims sąlygas.

- Štai sąlygos, - tarė Pasiuntinys ir nusišypsojo, nužvelgdamas juos po vieną. - Gondoro padugnės su jų apgautais sąjungininkais iš karto pasitrauks už Anduino, prieš tai prisiekę niekada atvirai ar slapta su ginklu nestoti prieš Didįjį Sauroną. Visos žemės į rytus nuo Anduino amžiams priklausys Sauronui, ir tik jam vienam. Vakarinis Anduiną iki Ūkanotųjų Kalnų ir Rohano Tarpeklis bus duoklė Mordorui. Ten žmonės nenešios ginklų, bet turės teisę tvarkyti savo reikalus patys. Jie padės atstatyti Izengardą, kurį sava valia sugriovė, tvirtovė priklausys Sauronui ir ten gyvens jo Leitenantas - ne Sarumanas, bet kitas, labiau vertas pasitikėjimo.

Žvelgdami į Pasiuntinio akis jie perskaitė jo mintis. Jis turėjo būti tas Leitenantas, po sunkiu jungu pajungsiantis visa, kas liks iš Vakarų. Jis būtų tironas, o jie - vergai.

Bet Gendalfas atsakė:

- Daug reikalaujate už vieno tarno grąžinimą - tiek tavo šeimininkas gali gauti tik po daugybės sunkių karų! O galbūt Gondoro pulkai sugriūvėjo viltis kautynėse ir jis pradėjo derėtis? Jei mes išties taip vertintume tą kalinį, kas garantuotų, kad Sauronas, Išdavystės Meistras, išlaikys savo pažadą? Kur tas kalinys? Atveskite jį čia, tada mes apsvarstysime reikalavimus.

Gendalfui, kaip fechtuotojui, susikibusiam su mirtinu priešu, pasirodė, kad akimirka Pasiuntinys sutriko, tačiau greitai jis vėl nusikvatojo.

- Nesišvaistyk savo įžūliais žodžiais su Saurono Balsu! - suriko jis. -Tau reikia garantijos? Sauronas jos neduoda! Prašydamas jo gailestingumo, iš pradžių įvykdyk reikalavimus. Štai jo sąlygos. Priimk arba atmesk!

- Štai ką mes paimsim! - staiga sušuko Gendalfas. Jis atmetė apsiaustą, balta šviesa tvykstelėjo kaip kardas toje tamsioje vietoje. Prieš jo iškeltą ranką šlykštusis Pasiuntinys susirietė, žengęs priekin, Gendalfas atėmė iš jo daiktus - šarvus, apsiaustą ir kardą. -Mes pasiimam daiktus, kaip prisiminimą apie draugą, - pasakė jis, - o tavo sąlygas atmetame galutinai. Nešdinkis iš čia, tavo pasiuntinystė baigėsi, ir mirtis visai šalia. Mes atvykome ne švaistytis žodžiais ar bartis su apgaviku prakeiktu Sauronu, o tuo labiau su vienu iš jo vergų. Nešdinkis!

Mordoro Pasiuntinys nebesijuokė. Jo veidą iškreipė nuostaba ir pyktis. Jis buvo panašus į laukinį žvėrį, pasiruošęs šokti ant aukos, bet gavusį per snukį su skaudžia lazda. Jį apėmė įniršis, aplink burną pasirodė putos, iš gerklės veržėsi įsiučio gargaliavimas. Bet jis pažvelgė į rūsčiu* Kapitonų veidus, į jų mirtinas akis, ir įniršį nugalėjo baimė. Jis garsiai suriko, pasisukęs užsoko ant savo žirgo, visas būrys beprotišku greičiu nušuoliavo atgal į Kirit Gorgorą. Jodami jo kareiviai papūtė sutartą ilgą signalą, ir pasiuntiniams dar nepasiekus vartų, Sauronas puolė.

Sundundėjo būgnai, pašoko liepsnos. Didžiosios Juodųjų Vartų durys plačiai atsidarė. Iš jų kaip upė, besiveržianti pro šliuzus, plūstelėjo kariuomenė.

Kapitonai šoko ant žirgų ir grįžo atgal, Mordoro armija palydėjo juos patyčių klyksmais. Troškos dulkės pakilo oran, kai netoliese pasirodė rytiečių armija, laukusi signalo Ered Litujaus šešėliuose už tolimesniojo Bokšto. Nuo kalvų iš abiejų Moranono pusių slinko nesuskaiciuojama galybė orkų. Vakarų žmonės buvo apsupti, greitai visame plote aplink dvi pilkas kalvas, kur stovėjo jų būriai, susirinko dešimt ir daugiau kartų skaičiumi juos panoksianti priešų jūra. Sauronas plieniniais nasrais čiupo pasiūlytą jauką.

Aragornui liko mažai laiko pasiruošti mūšiui. Jis stovėjo ant vienos kalvos su Gendalfu, ten graži ir liūdna plevėsavo Medžio ir Žvaigždžių vėliava. Ant kitos kalvos plazdėjo Rohano bei Dol Amroto vėliavos, Baltasis Žirgas su Sidabrine Gulbe. Aplink kiekvieną kalvą buvo suformuotas ietimis ir kardais pasišiaušęs karių žiedas. Priekyje, žvelgdami į Mordorą, iš kur turėjo ateiti pirmas smarkus puolimas, stovėjo Elrondo sūnūs, dunadanai ir Princas Imrahilis su Dol Amroto riteriais bei rinktiniais Sargybos Tvirtovės vyrais.

Papūtė vėjas, uždainavo trimitai, sušvilpė strėlės, į pietus kopiančią saulę apgaubė Mordoro tvaikas, pro grėsmingą ūką ji švytėjo blausiai raudona ir blanki, tarsi diena jau eitų į pabaigą. O gal ir visas šviesos pasaulis... Iš sunkėjančios prieblandos išnirio Nazgulai, šaltais balsais klykdami mirties žodžius. Užgeso paskutinės viltys.

Iš siaubo Pipinas sugniužo, išgirdęs, kaip Gendalfas atmeta sąlygas, pasmerkdamas Frodą Tvirtovės kankynėms, tačiau susivaldė ir dabar stovėjo šalia Beregondo priekinėje Gondoro eileje kartu su Imrahilio vyrais. Jis norėjo žūti greitai, baigti kartų gyvenimo kelią, nes iš jo vis tiek liko tik griuvėsiai.

- Norėčiau, kad čia būtų Meris, - išgirdo save sakant hobitas. Jo galvoje ėmė suktis greitos mintys, kai jis išvydo puolančius priešus. - Na, dabar aš bent jau suprantu vargšą Denetorą. Mes galėjome žūti drauge, Meris ir aš, kodėl gi ne, jei vis tiek žūsime? Bet jo čia nėra, tikiuosi, jog Meris susiras lengvesnę mirtį. O dabar turiu atlikti savo pareigą.

Jis išsitraukė kardą ir pasižiūrėjo į jį - susipynę raudoni ir auksiniai simboliai, grakštūs Numenoro rašmenys kaip ugnis sužibėjo ant asmenų.

„Pagamintas kaip tik tokiai valandai, - galvojo Pipinas. - Jei būčiau nusmeigęs tą šlykštą Pasiuntinį, būčiau beveik susilyginęs su seniu Meriu. Na, kol viskas baigsis, nusmeigsiu bent keletą tų šlykščių padarų. Kaip norėčiau dar sykį išvysti vėsią saulę ir žalią žolę!"

Taip jam bemažant į juos trenkėsi pirmoji puolimo banga. Prieš kalvas išmėtytų pelkių sutrukdyti orkai sustojo ir paleido debesį strėlių į besiginančius. Tačiau juos aplenkė didžiulis būrys staugiančių lyg žvėrys kalvų trolių iš Gorgoroto. Jie buvo aukštesni ir stambesni už žmones, vilkėjo tik prigludusiais žvynuotais šarvais, o galbūt tai buvo siaubinga oda. Jie turėjo milžiniškus apvalius juodus skydus ir gumbuotose rankose laikė sunkius klijus. Nekreipdami dėmesio, jie puolė į ežeriukus ir visa gerkle bliaudami perbrido juos. Kaip audra jie trenkėsi į Gondoro vyrų liniją, daužydami šalmus bei galvas, rankas ir skydus lyg kalviai, kalantys karštą besi-lankstančią geležį. Šalia Pipino parkrito smūgio apsvaigintas Bere-gondas. Jį parbloškęs galingas trolių vadas pasilenkė tiesdamas naguotą leteną, nes tie šlykštūs padarai perkąsdavo priešams gerkles.

Tada Pipinas smogė į viršų. Raižytas Vakarų kardas perkirtęs odą giliai įsmigo į trolio vidurį, pliūptelėjo juodas kraujas. Trolis virto priekiu ir nugriuvo kaip uola, traiškydamas visus apačioje. Pipiną apgaubė tamsa, smarvė ir triuškinantis skausmas, jo mintys nuskriejo į tamsą.

„Štai kaip, pasirodo, viskas baigiasi", - sušnarėjo jo nuskrendanti sąmonė ir prieš išnykdamą dar nusijuokė. Hobitui pasirodė beveik linksma pagaliau nusimesti visas abejones, rūpesčius ir baimes. Jau dingdamas į nebūtį jis išgirdo balsus, šaukiančius kažkokiam užmirštame pasaulyje viršuje.

- Ereliai! Atskrenda ereliai!

Dar akimirkai Pipino mintys stabtelėjo.

„Bilbas! Bet ne! Tai buvo jo pasakoje, labai seniai. O mano pasaka baigėsi. Sudie!"

Jo mintys nuskriejo toli toli, akys daugiau nebematė.

ŠEŠTOJI KNYGA

Semas skausmingai atsikėlė nuo žemės. Akimirką jis nesuprato, kur esąs, o tada prisiminė visas nelaimes ir neviltis. Jis buvo gilioje tamsoje prieš požeminius orkų tvirtovės vartus, jų bronzinės durys buvo užvertos. Jis tikriausiai parkrito be sąmonės, kai trenkėsi į juos, bet nežinojo, ar ilgai čia išgulėjo. Tada Semas degė beviltiška nuožmia ugnimi, dabar virpėjo ir šalo. Jis prisėlino prie durų, priglaudė ausį.

Toli viduje girdėjo triukšmingus orkų balsus, bet netrukus jie nurimo ar nutolo, tapo tylu. Hobitui skaudėjo galvą, akyse raibuliavo, tačiau jis prisivertė nusiraminti ir pagalvoti. Bet kuriuo atveju buvo aišku, kad patekti į orkų tvirtovę pro vartus nėra vilties, galėjo praeiti daug dienų, kol jie atsivers, o laukti jis negalėjo - laikas buvo nepaprastai brangus. Dėl pareigos nebekilo jokių abejonų: Semas privalo išgelbėti šeimnininką arba žūti.

- Žūti, atrodo, bus lengviau, - niūriai tarė sau, įsikišdamas į makštis Gylį ir nusiukdamas nuo bronzinių durų. Jis lėtai grabinėjosi kelią tunelio tamsoje, nedrįsdamas degti elfų šviesos. Eidamas hobitas bandė sudėlioti į vietas visus įvykius nuo tada, kai jie su Frodu praėjo Kryžkelę. Pamėgino spėti, kiek dabar valandų. Kažkelinta tarp šiandienos ir rytojaus, tačiau jis jau pametė net dienų skaičių. Semas atsidūrė tamsos žemėje, kur pasaulio dienos buvo pamirštos, kaip pamirštami visi čia įžengę.

- Įdomu, ar jie apie mus bent galvoja, - sumurmėjo jis. - Kažin kas ten vyksta?

Hobitas neapibrėžtai mostelėjo ranka prieš save. Iš tiesų jis buvo atsiskūęs į pietus, į Šelobos tunelį, o ne į vakarus. Vakaruose prie vidudienio artėjo kovo keturiolikta diena pagal Grafystės skaičiavimą. Aragornas iš Pelargiro vedė juodąją flotilę, Meris su rohirimais jojo Akmeninių Vežimų Slėniu, o Minas Tirite kilo gaisrai ir Pipinas žiūrėjo į augančią beprotybę Denetoro akyse. Tačiau tarp visų rūpesčių ir baimių draugų mintys nuolatos sukrovosi apie Frodą bei Semą. Jie nebuvo pamiršti. Tik atsidūrė už pagalbos ribų.

Jokios mintys negalėjo padėti Semiumui, Hamfasto sūnui, -jis liko visiškai vienas.

Pagaliau Semas pasiekė akmenines orkų tunelio duris, nesugebėjęs surasti jas laikančios sklendės ar sklėsčio vėl persiropštė per viršų ir tyliai nušoko žemyn. Tada atsargiai nuskubėjo prie Šelobos tunelio išėjimo, kur didžiulio jos voratinklio draiskanos vis dar plazdėjo ir draikėsi šaltame ore. Po troškaus tunelio oras pasirodė Semui šaltas, tačiau atgaivino jį. Jis atsargiai išsėlino į lauką.

Visur buvo grėsmingai tylu. Ne šviesiau nei tamsios dienos sute-mose. Mordore kilo tiršti garai ir tiesiai virš galvų plaikstydamiesi plaukė į vakarus - didžiuliai debesų bei dūmų kamuoliai, iš apačios nutviekti niūraus raudonio.

Semas pažvelgė į orkų bokštą. Staiga iš siaurų jo langų kaip mažos raudonos akutės spigtelėjo šviesos. Hobitas pagalvojo, ar tai ne signalas. Vėl grįžo kurį laiką iš nevilties ir įtūžio pamiršta orkų baimė. Kiek suprato, jam liko vienintelis kelias - reikia surasti įėjimą į siaubingą tvirtovę. Tačiau keliai ėmė linkti, hobitas visas drebėjo. Nusukęs akis nuo bokšto ir nuo tarpeklio žiočių, jis privertė virpančias kojas paklusti. Lėtai, ištempęs ausis, žvelgdamas į gilius uolų šešėlius abiejose kelio pusėse, grįžo atgal, pro ten, kur krito Frodas, kur vis dar tvyrojo Šelobos dvokas, tada tolyn, aukšty-n, kol vėl atsidūrė tarpeklyje, kur buvo užsimovęs Žiedą ir matė praei-nantį Šagrato būrį.

Ten jis sustojo, atsisėdo. Akimirką negalėjo prisiversti pajudėti. Semas jautė, jog žengęs už tarpeklio viršūnės nors vieną žingsnį žemyn į Mordoro šalį, jis nebegalės grįžti. Žingsnis bus galutinis. Be jokio aiškaus tikslo hobitas išsitraukė Žiedą ir vėl jį užsimovė. Tuo pat pajuto didelį sunkumą. Atkakli ir uoli Mordoro Akis ieš-kojo Žiedo, stengėsi peržvelgti savo pačios sukeltus šešėlius, dabar tik didinančius jos nerimą ir abejones.

Semas vėl pajuto, kad klausia paastrėjo, tačiau akiai visas pasaulis tapo išskidęs, neaiškus. Uolėtos tako sienos nublyško tarsi pro miglą, tačiau tolumoje jis tebegirdėjo beviltišką Šelobos bliurbėjį-

mą. Aštriai ir aiškiai, rodosi, čia pat išgirdo riksmus ir metalo žvangesį. Hobitas pašoko ant kojų, prisiglaudė prie sienos šalia kelio. Džiaugėsi užsimovęs Žiedą, nes čia žygiavo dar vienas orkų būrys. Taip jis galvojo iš pradžių. Tačiau Semas suprato, jog klysta, klausia apgavo jį - orkų balsai sklido iš bokšto, kurio viršūnė buvo tiesiai virš jo, kairėje tarpeklio pusėje.

Hobitas sudrebėjo, pabandė pajudėti. Aiškiai vyko kažkas blogo. Galbūt nepaisydamas įsakymų orkų žiaurumas paėmė viršų ir jie dabar kankina Frodą, o gal net kapoja į gabalus. Jis įsiklausė - staiga suspindo vilties spindulys. Be jokių abejonų - bokšte vyko mūšis, orkai kovėsi tarpusavyje, Šagratas prieš Gorbagą. Kad ir kokia menka buvo viltis, jos pakako. Atsirado galimybė. Semo meilė Frodui užgožė kitas mintis, pamiršęs pavojų, jis garsiai sušuko:

- Aš ateinu, pone Frodai!

Ir nubėgo tarpeklio viršūnės link. Užjos kelias iš karto suko kairėn ir stačiai nėrė žemyn. Semas įžengė į Mordorą.

Jis nusimovė Žiedą tarsi paragintas gilios pavojaus nuojautos, nors pats norėjo tik geriau matyti.

- Pažiūrėsi - nepagadinsi, - sumurmėjo jis, - neverta klaidžioti rūke!

Kieta, žiauri ir nyki buvo žemė, pasitikusi jo žvilgsnį. Prie hobito kojų aukščiausias Efel Duoto gūbrys stačiomis uolomis smigo į siaurą slėnį, kurio tolimojoje pusėje stūksojo dar vienas gūbrys. Šis buvo mažesnis, kraštas išrantytas į iltis panašiomis uolomis, dunksančiomis raudoname fone - tai buvo niūrusis Morgajus, vidinis šalies užtvarų žiedas. Toli už jo, tiesiai priešais, už plataus tamsos ežero, nusagstyto mažytėmis liepsnomis, plaikstėsi didžiulė gaisro pašvaistė, iš kurios milžiniškomis kolonomis kilo besisukantys dūmai - dulkinai raudoni apačioje, juodi viršuje, kur jie įsiliejo į banguojantį skliautą, uždegusį visą prakeiktą žemę.

Semas žiūrėjo į Orodruiną, Ugninį Kalną. Retkarčiais krosnys jo didžiulio peleninio kūgio apačioje įkaisdavo ir iš prarajų šonuose išspjaudavo lavos upes. Vienos didžiuliais kanalais liepsnodamos tekėjo Barad Duro link, kitos skyrėsi kelią į akmenuotą lygumą, kol ataušdavo ir sustingdavo lyg susisukusios pabaisos, išventos iškankintos žemės. Būtent taip besidarbuojantį Semas išvydo Lemties Kalną, o jo šviesa, kurią Vakarams užstojo aukšta Efel

Duoto uždanga, dabar degė ant sustingusių uolų. Jos atrodė permirkusios krauju.

Šitoje siaubingoje šviesoje sustingęs stovėjo Semas. Pažvelgęs kairėn, jis išvydo visą Kirit Ungolo Tvirtovės jėgą. Viršūnė, matyta iš kitos pusės, buvo tik aukščiausias bokštelis. Rytinė Tvirtovės dalis trimis platformomis kilo nuo kalnų terasos žemai apačioje, Tvirtovės nugarą rėmė milžiniška uola. Įtvirtinimai šovė aukštytyn smailais bastionais, kylančiais vienas virš kito ir mažėjančiais viršuje. Įgudusių akmentašių pastatytos sienos žvelgė į šiaurės rytus ir į pietryčius. Tvirtovės apačioje, dviem šimtais pėdų žemiau nuo tos vietos, kur stovėjo Semas, siaurą kiemą juosė siena su kuorais. Vartai artimajame pietryčių kampe vėrėsi į platų kelią, kurio išorinis parapetas driekėsi palei bedugnės kraštą, o kiek toliau suko į pietus ir vingiuodamas leidosi žemyn į tamsą - susijungti su keliu, ateinančiu iš Morgulo Tarpeklio. Toliau jis kirto dantytą Morgajaus plyšį, leidosi į Gorgoroto slėnį, o nuo ten - į Barad Durą. Siauras viršutinis keliukas, kuriame stovėjo Semas, stačiai leidosi žemyn į pagrindinį kelią po rūsčiomis sienomis šalia Tvirtovės vartų.

Žiūrėdamas į ją Semas apstulbo supratęs, jog Tvirtovė pastatyta ne tam, kad neįleistų priešų į Mordorą, bet tam, kad išlaikytų juos viduje. Iš tiesų tai buvo vienas iš senojo Gondoro statinių, rytinis Itilieno gynybos postas, pastatytas po Paskutiniosios Sąjungos, kai vakarų žmonės stebėjo Saurono žemes ir ten pasislėpusius padarus. Tačiau čia, kaip Narchoste ir Karchoste, Ilčių Bokštuose, budrumas sumažėjo, išdavikai atidavė Tvirtovę Žiedo Šmėklų Valdovui, ir jau ilgus metus ji priklausė blogiui. Sugrįžusiam į Mordorą Sauronui ji pravertė. Jis turėjo vos keletą tarnų, tačiau daug įbaugintų vergų, tad pagrindinis Tvirtovės tikslas, kaip ir anksčiau, buvo neleisti pabėgti iš Mordoro. Jeigu priešas vis dėlto sugebėtų slapta įžengti į šią šalį, Tvirtovė tarnavo kaip paskutinis niekada nemiegantis sargas, tykantis tų, kurie išvengtų Morgulo ir Šelobos budrumo.

Semas aiškiai matė, kad beviltiška tikėtis nusėlinti po tomis daugiaakėmis sienomis, praeiti pro budrius vartus. Net jei pasisektų, nueiti saugomu keliu pavyktų netoli - tamsūs šešėliai, išsidriekę, kur nesiekė raudonasis švytėjimas, neapsaugotų jo nuo nakčia matančių orkų.

Tačiau kad ir koks beviltiškas buvo kelias, užduotis buvo daug

beviltiškesnė - ne išvengti vartų ir pabėgti, o vienišam įžengti pro juos.

Jo mintys pasisuko prie Žiedo, tačiau nerado paguodos, tik siaubą ir pavojų. Vos išvydęs tolumoje degantį Lemties Kalną, Semas pajuto, kaip pasikeitė jo nešulys. Kuo arčiau prie didžiųjų krosnių, kur kadaise buvo nukaldintas, tuo Žiedo galia augo, jis darėsi vis stipresnis, suvaldomas tik galingos valios. Nors Žiedas buvo ne ant Semo piršto, o ant grandinės apie kaklą, hobitas jautėsi padidėjęs, tarsi įvilktas į milžinišką, iškreiptą savo šešėlį - galingą, didelę grėsmę, sustingusi prieš Mordoro sienas. Jis jautė, jog dabar turi tik dvi galimybes - atsisakyti Žiedo, nors tai būtų skaudu, arba paimti jį sau, mesti iššūkį tamsioje pilyje už šešėliuotų slėnių slėpinčiai Jėgai. Žiedas jau dabar jį gundė, erzino valią ir protą. Laukinės vizijos iškilo Semo galvoje, jis matė Semiumą Stiprujį, Didvyrį, su liepsnojančiu kardu žengiantį per tamsią žemę, į jo šauksmą atsiliepiančias armijas, žygiuojančias nuversti Barad Duro. Tada visi debesys nuslinko, sušvito balta saulė, ir jo įsakymu Gorgoroto slėnis pavirto gėlių bei vaismedžių sodu. Jam reikėjo tik užsimauti Žiedą, paskelbti jį savu, ir visa tai galėjo išsipildyti.

Tą išbandymo valandą nepalūžti jam labiausiai padėjo meilė šeimininkui, tačiau giliai viduje ruseno ir nenugalimas, sveikas hobito protas - širdies gilumoje jis žinojo, kad nėra pakankamai didis nešti tokiam nešuliui, net jei vizijos nebūtų vien išdavikiška apgaulė. Jam tereikėjo mažo sodelio laisvam sodininkui, o ne sodo, išsipūtusio iki karalystės dydžio, jam reikėjo naudotis savomis, o ne svetimomis rankomis.

- Be to, visa tai tik apgaulė, - pasakė jis pats sau. -Jis pastebėtų ir sutraiškytų mane, dar nespėjusį net kaip reikiant surikti. Jis pastebėtų mane tuoj pat, jei tik užsimaučiau Žiedą čia, Mordore. Ką gi - viskas beviltiška, kaip šalna pavasarį. Kai labai praverstų tapti nematomu, negaliu pasinaudoti Žiedu! O jeigu eisiu toliau, jis mane slėgs, stabdys kiekviename žingsnyje. Ką daryti?

Tiesą sakant, jis neabejojo. Žinojo, jog turi leistis žemyn prie vartų, nebestoviniuoti. Gūžtelėjęs pečiais, tarsi nusipurtydamas šešėlius ir nuvydamas vaiduoklius, hobitas ėmė lėtai leistis. Su kiekvienu žingsniu jam atrodė, kad jis mažėja. Greitai Semas vėl pavirto labai mažu išsigandusiu hobitu. Jis ėjo po pat Bokšto sienomis,

riksmai bei kautynių garsai girdėjosi jau plika ausimi. Dabar atrodė, kad garsas sklinda iš kiemo už išorinės sienos.

Semas buvo įveikęs pusę kelio, kai iš tamsių vartų į raudoną šviesą išbėgo du orkai. Jie nepuolė jo. Jie bėgo link pagrindinio kelio, tačiau suklupo, parkrito ir nebeatsikėlė. Semas strėlių nematė, bet spėjo, kad orkus pašovė kiti orkai nuo kuorų ar pasislėpę vartų šešėlyje. Semas ėjo tolyn, glausdamasis prie sienos iš kairės. Užteko pažvelgti aukštyn, kad suprastum, jog vilties užlipti nėra. Akmeninė siena be jokių plyšių ar įskilimų kilo trisdešimt pėdų aukštyn iki išsikišusių kuorų, panašių į apverstus laiptus. Vartai buvo vienintelis kelias.

Jis sėlino tolyn svarstydamas, kiek orkų gyvena Tvirtovėje su Šagrato, kiek karių turi Gorbagas ir ko jie nepasidalino. Šagrato būryje buvo apie keturiasdešimt karių, o Gorbago - dveja tiek. Be abejo, Šagrato patrulis sudarė tik dalį įgulos. Beveik aišku, kad jie ginčijosi dėl Frodo ir dėl grobio. Sekundę Semas sustojo, nes jam viskas paaiškėjo, tarsi būtų matęs savomis akimis. Mitrilo šarvai! Aišku, Frodas juos vilkėjo, jie turėjo surasti šarvus. Sprendžiant iš to, ką Semas girdėjo, Gorbagas troško jų. Taigi šiuo metu vienintelė Frodo apsauga buvo Tamsiosios Tvirtovės įsakymai. Jeigu juos pamirš, Frodą gali užmušti bet kurią akimirką.

- Pirmyn, ištižėli! - šūktelėjo Semas pats sau. - Pirmyn!

Jis išsitraukė Gylį ir nubėgo prie atvirų vartų. Jau bėgdamas po didžiule arka pajuto smūgį, lyg būtų vėl patekęs į Šelobos voratinę, tik nematomą. Jis nematė kliūties, tačiau kelią užtvėrė neįveikiama valia. Hobitas apsidairė ir vartų šešėlyje pamatė du Sargus.

Dvi didžiulės figūros sėdėjo sostuose. Kiekviena turėjo tris suaugusius kūnus su trimis galvomis, žiūrinčiomis laukan, vidun ir skersai vartų. Galvos buvo lyg grifų, ant didelių kelių gulėjo sudėtos naguotos rankos. Jos atrodė iškaltos iš milžiniškų akmens luitų, nepajudinamos, tačiau viską matė - statulose ruseno amžinai budri blogio dvasia. Jos žinojo, kas priešas. Matomas ar nematomas,

niekas negalėjo praeiti nepastebėtas. Jos neleistų jam nei įeiti, nei ištrūkti.

Sukaupęs valią Semas dar sykį žengė pirmyn. Mėšlungiškai krūptelėjęs sustojo, tarsi gavęs smūgį į krūtinę bei galvą. Tada nepaprastai įžūliai, nes daugiau nieko nesugalvojo, jis išsitraukė Galadrielės buteliuką ir iškėlė viršun. Iš jo plykstelėjo balta šviesa, nuginusi šešėlius po tamsia arka. Siaubingi Sargai sėdėjo ramūs, šalti, atsivėrę visu savo baisumu. Akimirka Semas pastebėjo žibesį tamsiuose jų akių akmenyse. Juose degantis pyktis privertė susigūžti, tačiau vėliau hobitas pajuto, kaip jų valia susvyruoja ir subyra į baimę.

Jis šoko pro juos. Vos įsikišęs buteliuką į užantį, pajuto, tarsi už nugaros į žemę būtų smogęs plieninis strypas - jie vėl buvo budrūs. Iš blogio galvų išsiveržė plonas šaižus klyksmas, ataidėjęs bokšto sienose. Aukštai viršuje atsakydamas sugaudė varpas.

- Puikumėlis! - pasakė Semas. - Aš dar ir prie durų paskambinau! Ei, išeikit kas nors! - suriko jis. - Pasakykit Kapitonui Šagratui, kad atėjo didysis elfų karys su elfišku kardu!

Atsakymo nebuvo. Semas žengė pirmyn. Jo rankoje mėlynai degė Gylys. Kiemas glūdėjo giliuose šešėliuose, tačiau matėsi, kad grindinys nuklotas kūnais. Į dešinę nuo jo kojų gulėjo du orkų lankininkai su peiliais nugarose. Už jų buvo dar daugiau - vieni atskirai, lyg nukirsti ar nušauti, kiti poromis, vis dar įsikibę vienas į kitą, mirę bedurdami, besmaugdami, bekašdami. Akmenys buvo slidūs nuo tamsaus kraujo.

Lavonai vilkėjo dviejų rūšių uniformas. Viena, pažymėta Raudonosios Akies ženkle, kita - baisiai iškreiptu mirtinu Mėnulio veidu, tačiau hobitas nesustojo įsižiūrėti. Didelės durys Bokšto papėdėje buvo pusiau atviros, pro jas skverbėsi raudona šviesa, ant slenksčio gulėjo stambus negyvas orkas. Semas peršoko per lavoną, įėjo vidun, sutrikęs apsidairė.

Platus aidintis tunelis nuo durų vedė gilyn. Jo pradžia buvo blausiai nušviesta sienose įstatytų deglų, tačiau toliau gaubė prietema. Iš abiejų pusių matėsi daug durų ir atsišakojimų, niekur nė gyvos dvasios, išskyrus du ar tris kūnus, gulinčius ant grindų. Iš to, ką pasakė kapitonai, Semas suprato, jog gyvą ar mirusį Frodą tikriausiai uždarė kambaryje viršuje, aukščiausiam bokštelyje, tačiau

kelio ten galėjai ieškoti visą dieną.

- Tikriausiai kur nors tolimajame gale, - sumurmėjo Semas, - visas Bokštas kyla atbulai. Geriau jau seksiu šviesas.

Jis ėmė eiti tuneliu, bet dabar lėtai, kiekvieną žingsnį žengdamas per prievartą. Jį vėl apėmė siaubas. Nesigirdėjo nieko, išskyrus žingsnių garsą, kuris aidėjo vis garsiau, tarsi didelės rankos, mušančios per akmenį. Lavonai, tuštuma, drėgnos juodos sienos, kurios deglų šviesoje tarsi varvėjo krauju, netikėta mirtis, tykanti už durų ar šešėlyje, budri grėsmė prie vartų - jis jautė, kad tuoj neišlaikys. Hobitas būtų mielai sutikęs kautis, - kad tik ne per daug priešų vienu metu, - o ne vaikščioti siaubingame netikrume. Jis prisivertė galvoti apie Frodą, kažkur šioje baisioje vietoje gulintį surištą, sužeistą ar negyvą, ir ėjo toliau.

Jis nuėjo beveik iki didelių skliautuotų durų tunelio gale, kur baigėsi deglai ir, kaip jis teisingai spėjo, dunksojo vidiniai vartai. Staiga kažkur iš viršaus pasigirdo siaubingas dusinantis klyksmas. Semas sustingo. Pasigirdo žingsniai. Kažkas labai skubėdamas bėgo aidinčiais laiptais žemyn.

Semo valia buvo per silpna ir per lėta, kad sulaikytų ranką. Ranka griebė už grandinėlės, sučiupo Žiedą. Tačiau Semas nespėjo jo užsimauti - vos jis prispaudė Žiedą prie krūtinės, atbildėjo orkas. Išniręs iš tamsaus tunelio dešinėje, jis bėgo hobito link. Liko ne daugiau kaip šeši žingsniai, kai pakėlęs galvą orkas pamatė Semą. Hobitas girdėjo švokštimą, matė krauju pasrūvusių akių žvilgsnį. Orkas sustojo kaip įbestas. Jis išvydo ne mažą išsigandusi hobi-tą, besistengiantį išlaikyti virpantį kardą, o didžiulę tylią figūrą, apgobtą pilko šešėlio, dūluojančią virpančios šviesos fone. Vienoje rankoje ji laikė kardą, kurio šviesa buvo aštri ir skaudi, o kitą ranką buvo prispaudusi prie krūtinės, slėpdama bevardę galios ir lemties grėsmę.

Orkas akimirkai susigūžė, baisingai suklikęs iš baimės apsisuko ir nulėkė ten, iš kur atbėgo. Dar niekada joks šuo nejuto tokio įkvėpimo, matydamas priešą, pabrukusį uodegą, kaip Semas, išvydęs netikėtai sprunkantį orką. Surikęs jis puolė vytis.

- Taip! Elfų karys jau čia! - šaukė jis. - Aš ateinu! Parodyk kelią viršun arba nulupsiu tau odą!

Bet orkas buvo savo pilyje, vikrus ir sotus. O Semas - pasiklydęs, alkanas ir pavargęs. Laiptai pasitaikė aukšti, statūs, vingiuoti.

Semas ėmė sunkiai šnupuoti. Orkas greitai išnyko iš akių, girdėjosi tik aukštyn bėgančių jo kojų pliaukšėjimas. Retkarčiais jis suklykdavo, sienomis nusirisdavo aidas. Netrukus visi garsai nutilo.

Semas vilkosi toliau. Jis jautė, jog pataikė į teisingą kelią, nuotaika pakilo. Hobitas paslėpė Žiedą ir susiveržė diržą.

- Nagi, nagi! - tarė jis. - Jeigu jie taip bijo manęs ir Gylio, gal bus geriau nei tikėjaisi. Panašu, kad Šagratas ir Gorbagas su sėbrais atliko beveik visą darbą už mane. Ko gero, be tos išsigandusios žiurkės, čia daugiau nėra nieko gyvo.

Staiga jis sustojo tarsi vožėsis galva į akmeninę sieną. Visa ką tik pasakytų žodžių prasmė smogė kaip kūjis.

- Nieko gyvo! O kieno tas siaubingas priešmirtinis riksmas? Fro-dai, Frodai! Šeimninke! - kūkčiodamas suriko jis. - Jeigu jie jus užmušė, ką aš darysiu? Ką gi, aš einu, einu į viršų. Pamatysiu, ką turiu pamatyti.

Jis lipo aukštyn. Buvo tamsu, išskyrus šen bei ten pasitaikantį deglą šalia posūkio ar atsišakojimo, vedančio į kitus Bokšto aukštus. Semas bandė skaičiuoti laiptelius, bet po dviejų šimtų pametė skaičių. Dabar jis judėjo tyliai, jam pasigirdo, kad viršuje suskambo balsai. Atrodė, kad gyva liko ne viena žiurkė.

Kai nebeliko nei kvapo, nei jėgos sulenkti keliams, laiptai staiga pasibaigė. Jis sustojo. Balsai girdėjosi čia pat. Semas apsidairė. Jis užlipo ant paties Bokšto stogo - dvidešimties jardų skersmens plokščios aikštelės su žemu parapetu. Laiptai baigėsi mažu kupolo formos kambariu, su žemomis durimis į rytus ir vakarus. Rytuose Semas matė milžinišką tamsią Mordoro lygumą, tolumoje liepsnojančią kalną. Jo gilūs šuliniai vėl nerimo, ugninės upės liepsnojo taip ryškiai, kad net už daugybės mylių nušvietė bokšto viršūnę raudonai. Vakaruose vaizdą užstojo didelis bokštas, pastatytas viršutinio kiemo gale ir keliantis savo viršūnę aukštai virš aplinkinių kalvų. Lango plyšyje degė šviesa. Durys buvo ne toliau kaip už dešimties jardų nuo Semo. Jos buvo atviros, tamsios. Iš šešėlių sklido balsai.

Iš pradžių Semas nesiklausė, žengė prie rytinių durų ir apsidairė. Jis iš karto pamatė, kad čia, viršuje, kova vyko aršiausiai. Visas kiemas buvo pilnas negyvų orkų, nuklotas nukirstomis galvomis bei galūnėmis. Vieta dvokė mirtimi. Urzgesys, po kurio

pasigirdo smūgis ir riksmas, privertė Semą nerti slėptis. Pasigirdo garsus piktas orko balsas, Semas tuoj pat jį atpažino, aštrų, žiaurų, šaltą. Kalbėjo Šagratas, Bokšto Kapitonas.

- Sakai, neisi dar sykį? Velniai rautų, Snaga, tu kirmėlė! Jeigu manai, kad aš taip sužeistas, kad gali ramiai man prieštarauti, tai labai klysti. Ateik čia, aš ištrėksiu tau akis, kaip ką tik padariau Retbagui. O kai atvyks vaikinai, susidorosiu su tavimi - pasiūsiu Šelobai.

- Jie neatvyks, o kai atvyks, tu jau būsi negyvas, - šiurkščiai atrėžė Snaga. - Aš tau du kartus sakiau, kad Gorbago kiaulės pasiekė vartus pirmi, niekas iš mūsiškių neištrūko. Lazdapas su Mazgašu prasiveržė, bet juos nušovė. Sakau, mačiau pro langą. Jie buvo paskutiniai.

- Tada eik tu. Aš vis tiek pasiliksiu čia. Aš sužeistas. Tegu Juodosios Duobės tą smirdantį sukilėlį Gorbagą! - Šagratas prapliupo keiktis. - Aš jam atidaviau geresnę dalį, o tas padugnė mane perdūrė, vos spėjau jį pasmaugti. Eik arba suėsiu tave. Reikia pranešti Lagburzui, nes mūsų abiejų laukia Juodosios Duobės. Taip, ir tavęs. Neišsisuksi čia lindėdamas.

- Aš nesileisiu laiptais dar sykį, - suniurnėjo Snaga. - Būk tu kapitonas ar kas nori. Ne! Patrauk rankas nuo peilio arba suvarysiu strėlę į žarnas. Kapitonu ilgai nebūsi, kai Jie išgirs, kas čia vyksta. Aš gyniau Bokštą nuo tų dvokiančių Morgulo žiurkių, o jūs, du brangūs kapitonai, prisidirbote kaudamiesi dėl grobio.

- Užteks, - suurzgė Šagratas, - turėjau įsakymus. Pradėjo Gor-bagas, bandydamas nuknisti tuos brangius šarvus.

- O tu jį palaikei, toks aukštas ir galingas. Vis tiek jis turėjo daugiau proto už tave. Jis ne sykį kartojo, kad pavojingiausias iš tų šnipų vis dar laisvas, o tu neklausėi. Ir dabar neklausai. Sakau tau, Gorbagas buvo teisas. Ten galingas karys, vienas iš tų kraujarankių elfų arba vienas iš šlykščių *tarkų*. Jis ateina čia. Girdėjai varpą? Jis praėjo pro Sargus, tai *tarko* darbas. Jis ant laiptų. Kol jis nepasitrauks, aš žemyn nelipsiu. Nelipsiu, net jei tu būtum Nazgulas.

- Ak šitaip! - sustaugė Šagratas. - Darysi tą, nedarysi to? O kai jis ateis, pabėgsi ir paliksi mane? Ne, neišdegs! Iš pradžių prakiur-dysiu tavo pilvą kaip rėtį.

Pro bokštelio duris išlėkė mažas orkas. Už jo pasirodė

Šagratas, didžiulis susikūprinęs orkas ilgomis rankomis, kurios jam bėgant siekė žemę. Viena ranka kabojo bejėgė ir, rodosi, kraujavo, kita gniaužė didelį juodą ryšulį. Raudonoje šviesoje už durų pasislėpęs Semas išvelgė prabėgančio orko veidą - išdraskytą nagais, aptekusį sukepusiu krauju, nuo išsišovusių ilčių lašėjo putos, nasrai buvo iššiepti kaip žvėries.

Kiek Semas matė, Šagratas vaikėsi Snaga po stogą, kol išsikūjęs mažesnis orkas su klyksmu nūrė į bokštėlį ir dingo. Šagratas sustojo. Semas dabar jį matė pro rytines duris šalia parapeto, sunkiai kvėpuojantį, kairė orko ranka nevalingai trūkčiojo. Jis padėjo ryšulį ant žemės, dešine letena išsitraukęs ilgą raudoną peilį pa-spjaudė ašmenis. Priėjęs prie parapeto orkas pasilenkė, pasižiūrėjo į apatinį kiemą žemai apačioje. Jis du kartus sušuko, bet niekas neatsakė.

Šagratui pasilenkus virš kuorų ir atsukus nugarą, Semas su nuostaba išvydo, kad vienas iš gulinčių kūnų pajudėjo. Jis šliaužė. Šešėlis pačiupo ryšulį ir svirduliuodamas atsistojo. Rankoje laikė pla-čiaašmenę ietį trumpu lūžusiu kotu. Ranka pakilo smogti. Tą akimirką iš šešėlio lūpų ištrūko skausmo ar neapykantos šnypštimas. Greitai kaip gyvatė Šagratas nūrė į šoną, apsisuko ir suvarė peilį priešui į gerklę.

- Še tau, Gorbagai! - suriko jis. - Dar truputį gyvas, ką? Gerai, pabaigsiu darbą.

Jis užsoko ant kūno ir ėmė įnirtingai trypti, šokinėti, vis pasilenkdamas ir smogdamas peiliu. Pagaliau patenkintas atmetė galvą, triumfuodamas kažką sugargaliavo. Tada nulaižė peilį, įsikando jį į dantis ir pačiupęs ryšulį nuskubėjo prie artimiausių durų į laiptus.

Semas neturėjo laiko galvoti. Galėjo pasprukti pro kitas duris, bet tikriausiai būtų buvęs pastebėtas, o su šituo baisiu orkų slėpynių ilgai nepažaisi. Jis padarė tai, kas tokiu atveju buvo geriausia. Surikęs puolė pasitikti Šagrato. Semas nebelaikė Žiedo, tačiau jis tebeskleidė savo galią, bauginančią grėsmę Mordoro tarnams, o hobito rankoje žėrėjo Gylys -jo šviesa smigo orkui į akis kaip žiaurios žvaigždės siaubingų elfų šalyse, visos jo giminės košmaras. Be to, Šagratas negalėjo vienu metu kautis ir laikyti savo lobį. Jis sustojo ir suurzgė, iššiepdamas iltis. Tada dar sykį orkų įpročiu šoko į šoną nuo puolančio Senio ir pasinaudojo

sunkiu ryšuliu kaip skydu, bedęs juo priešui į veidą. Semas susvyravo. Jam dar nespėjus atsitokėti, Šagratas nūrė pro šalį ir nudundėjo laiptais žemyn.

Keikdamasis Semas pasileido paskui, bet vijosi neilgai. Netrukus jis vėl pagalvojo apie Frodą, prisiminė, kad kitas orkas pasislėpė bokštelyje. Štai dar vienas siaubingas pasirinkimas, kuriam ap-svarstyti laiko nebuvo. Jeigu Šagratas pabėgs, jis greitai susiras pagalbos ir grįš. Bet jei Semas jį vysis, kitas orkas gali viršuje padaryti ką nors siaubinga. Be to, Semas gali nepavyti Šagrato arba Šagratas jį gali užmušti. Hobitas greitai apsisuko ir nubėgo laiptais aukštyn.

- Turbūt vėl suklydau, - atsiduso jis, - bet man reikia iš pradžių užlipti į viršų, o paskui tebūnie, kas bus.

Apačioje Šagratas šuoliais nulėkė laiptais, per kiemą ir pro vartus, nešdamas savo lobį. Jei Semas būtų jį matęs ir žinojęs, kiek skausmo atneš pabėgęs orkas, jis tikriausiai būtų sudvejojęs. Tačiau dabar jis apsisprendė ieškoti Frodo. Atsargiai prisėlinęs prie bokštelio durų jis įžengė vidun. Durys vedė į tamsą. Tačiau netrukus jo akys pastebėjo šviesą iš dešinės. Ji sklido iš tunelio, vedančio į dar vienus siaurus tamsius laiptus. Atrodo, jie sukosi aplink bokštėlį palei apvalios išorinės sienos vidų. Kažkur viršuje mirgėjo deglas.

Semas tyliai pradėjo lipti. Jis pasiekė aprūkusį deglą, pritvirtintą šalia durų kairėje, priešais langą, žvelgiantį į vakarus - vieną iš tų raudonų akių, kurias jiedu su Frodu matė apačioje, prie tunelio pradžios. Semas greitai žengė pro duris ir nuskubėjo į antrą aukštą, kiekvieną mirksnį su siaubu laukdamas puolimo ar smaigiančių pirštų iš nugaros. Jis pasiekė dar vieną langą į rytus ir dar vieną deglą virš durų į tunelį, vedantį bokštelio vidurio link. Durys buvo atdaros, tunelis tamsus, tik mirgėjo deglas, o pro lango plyši skverbėsi raudona šviesa. Čia laiptai baigėsi. Semas išlino į tunelį. Iš abiejų pusių buvo žemos durys, abejos uždarytos ir užrakintos. Nieko nebuvo girdėti.

- Aklavietė, - sumurmėjo Semas. - Po tiek lipimo! Tai negali būti bokšto viršus. Ką man dabar daryti?

Jis nubėgo į apatinį aukštą ir stumtelėjo duris. Jos nejudėjo. Vėl užbėgo aukštyn, veidu ėmė lašėti prakaitas. Semas jautė, kad brangi kiekviena minutė, bet viena po kitos jos tirpo, o jis negalėjo nieko padaryti. Jam neberūpėjo nei Šagratas, nei Snaga, nei joks kitas

orkas. Semas ilgėjosi tik savo šeimininko, vieno žvilgsnio į jo veidą ar vieno rankos prisilietimo.

Pagaliau pavargęs, jausdamasis galų gale nugalėtas, jis atsisėdo ant laiptelio kiek žemiau tunelio grindų ir padėjo galvą ant rankų. Buvo tylu, siaubingai tylu. Jau beveik sudegęs deglas mirktelėjo ir užgeso, tarsi potvynis jį apglobė tamsa. Ir štai tada, savo paties nuostabai, nesėkmingoje ilgos kelionės pabaigoje, savo širdgėlos dugne, paskatintas kažkokios pačiam nesuprantamos minties Semas ėmė dainuoti.

Tamsiame šaltame bokšte jo plonas balselis virpėjo - vienišo, pavargusio hobito balselis, kurio joks besiklausantis orkas nesupainiotų su Elfų Lordo balsu. Jis niūniavo vaikiškas Grafystės melodijas ir ištraukas iš misterio Bilbo eilių, atėjusias į galvą kaip pralekiantis gimtosios šalies prisiminimas. Staiga jame gimė nauja jėga, balsas suskambėjo, prie paprastos melodijos prisijungė iš niekur atėję žodžiai:

*Pavasaris jau vakaruos
su saule ir žiedais -ten
medžiai sprogsta, ten vanduo
jau taškosi purslais. O gal
tenai naktis skaidri
po bukų šakomis -pasipuošė
žvaigždėm skliautai
lyg elfų akimis.*

*Nors parkritau ilgam kely,
nors priešais vien tamsa,
kalnai ir bokštai dideli,
beždė tuštuma, bet aš
tikiu - dar saulė kils,
ir žvaigždės žmones guos, ir ryto
auštančio šviesos šešėliai
mieužstos.*

- Nors parkritau ilgam kely... - vėl pradėjo Semas, bet staiga nutilo. Jam pasirodė, kad girdėjo atsiliepiantį tylų balsą. Vėl nieko. Taip, jis kažką girdėjo, tačiau ne balsą. Artėjo žingsniai. Kažkur

viršuje tyliai atsidarė durys, sugirgždėjo vyriai. Semas susigūžė klausydamasis. Durys dusliai užsitrenkė, tada pasigirdo orko urzgimas:

- Ei, tu! Tu viršuje, purvina žiurke! Baik cypsėti arba ateisiu ir susitvarkysiu su tavim. Ar girdi? Niekas neatsakė.

- Gerai, - suniurnėjo Snaga, - aš vis tiek užlipsiu ir pažiūrėsiu, ką čia sugalvojai.

Vyriai vėl sugirgždėjo. Semas, žiūrintis pro tunelio staktą, pamatė atvirose duryse sumirgėjusią šviesą ir išeinančio orko šešėlį. Orkas, atrodo, nešėsi kopėčias. Semas staiga suprato: į viršutinį kambarį buvo galima patekti pro slaptas dureles tunelio lubose. Snaga pastatė kopėčias, atrėmė jas ir užlipęs dingo iš akių. Semas išgirdo atitraukiamą skląstį. Tada vėl pasigirdo orko balsas:

- Gulėk ramiai arba pasigailėsi! Turbūt ramiai pagyventi tau liko nedaug, bet jei nenori, kad linksmybės prasidėtų tuoj pat, užčiaupk srėbtuvę! Štai tau išpėjimas!

Pasigirdo rimbo pliaukštelėjimas.

Pyktis Senio širdyje ūmai virto deginančiu įniršiu. Jis pašoko, pribėgo ir kaip katinas užsiropštė kopėčiomis. Jo galva išlindo didelio apvalaus kambario grindų viduryje. Nuo stogo kabojo raudona lempa, į vakarus žvelgė siauras aukštas langas. Po juo šalia sienos kažkas gulėjo, o jį apžergęs stovėjo juodas orkas. Jis pakėlė rimbą antrą kartą, tačiau smogti nespėjo.

Surikęs Semas šoko pirmyn, rankoje laikydamas Gylį. Orkas apsisuko, bet nespėjo pajudėti, kai Semas nukirto rimbą laikiusią plaštaką. Sustaugęs iš skausmo ir baimės, orkas beviltiškai nuleidęs galvą puolė hobitą. Kitas Semo smūgis nepataikė, praradęs pusiausvyrą jis pargriuvo ant nugaros, įsikibęs į ant jo suklupusį orką. Nespėjęs atsistoti jis išgirdo klyksmą ir trenksmą. Skubėdamas orkas užkliuvo už kopėčių viršaus ir nukrito pro atviras dureles. Semas daugiau apie jį negalvojo. Jis pribėgo prie figūros, gulinčios ant grindų. Tai buvo Frodas.

Jis gulėjo nuogas ant purvinių skudurų krūvos, viena ranka buvo iškelta, gindama galvą, krūtinė perrėžta baisaus rimbo kirčio.

- Frodai! Pone Frodai, brangusis! - sušuko Semas, beveik apakintas ašarų. - Čia aš, Semas, aš atėjau! -Jis kilstelėjo savo šeimininką, prispaudė jį prie krūtinės. Frodas atsimerkė.

- Ar aš dar sapnuoju? - sumurmėjo jis. - Bet kiti sapnai buvo tokie siaubingi.

-Jūs nesapnuojate, šeimininke, - pasakė Semas, - tai tiesa. Tai aš. Aš atėjau.

- Negaliu tuo patikėti, - tarė Frodas, apkabindamas Sema. - Buvo orkas su rimbū, o štai dabar - Semas! Vadinasi, aš nesapnavau, kai girdejau dainą apačioje ir bandžiau atsakyti? Tai buvai tu?

- Tikrai taip, pone Frodai. Aš jau beveik buvau praradęs viltį. Negalėjau jūsų surasti.

- Dabar suradai, Semai, suradai, brangusis, - pasakė Frodas ir užsimerkęs atsigulė į švelnų Semo glėbį, kaip vaikas kad ilsisi mylimam balsui ar rankoms nuginus naktines baimes.

Semas jautė, kad galėtų tokioje palaimoje sėdėti be galo, tačiau nebuvo kada. Neužteko vien surasti šeimininką, reikėjo dar jį išgelbėti. Jis pabučiavo Frodai kaktą.

- Pabuskit, pone Frodai! - pasakė Semas, bandydamas kalbėti linksmai, taip, kaip kalbėdavo vasaros rytą atitraukdamas Begendo užuolaidas.

Frodas atsiduso ir atsisėdo.

- Kur mes? Kaip aš čia patekau? - paklausė jis.

- Istorijoms bus laiko, kai atsidursim kur kitur, pone Frodai, - tarė Semas. - Mes esame bokšto viršuje, kurį matėme dar tunelio pradžioje. Jus pagavo orkai. Kada tai buvo, nežinau. Gal prieš dieną.

- Prieš dieną? - nustebo Frodas. - Man rodosi, kad praėjo savaitė. Pasitaikius progai, turėsi viską papasakoti. Man kažkas smogė, ar ne? Aš nukritau į tamsą ir baisius sapnus, o pabudęs pamačiau, kad tikrovė dar baisesnė. Aplink mane buvo orkai. Atrodo, jie supylė man į gerklę kažkokio šlykštaus deginančio gėralo. Galva praskaidrėjo, tačiau viską skaudėjo, buvau pavargęs. Jie viską atėmė, o tada du žvėrys mane klausinėjo. Klausinėjo be galo, galvojau, išeisiu iš proto, stovėjo virš manęs, gyrėsi, čiupinėjo savo peilius. Niekada nepamiršiu jų nagų ir akių.

- Nepamiršite, jei apie tai kalbėsite, pone Frodai, - pasakė Semas, - o jeigu nenorime dar sykį jų pamatyti, kuo greičiau išeisime, tuo bus geriau. Ar galite eiti?

- Galiu, - lėtai stodamasis atsakė Frodas. - Aš nesužeistas, Semai. Tik jaučiuosi labai pavargęs ir skauda čia, - jis pridėjo ranką

prie kaklo virš kairio peties. Frodas atsistojo. Semui pasirodė, lyg šeimininko oda žerėtų - lempos šviesoje ji buvo purpurinė. Frodas du kartus perėjo per kambarį.

-Jau geriau, - šiek tiek pakiliau tarė jis. - Nedrįsau judėti, kai buvau vienas ar kai ateidavo sargybinis. Tada prasidėjo klyksmai ir kautynės. Tuodu žvėrys -jie susipjovė, man regis. Dėl manęs ir mano daiktų. Aš gulėjau pakraupęs. O tada viskas mirtinai nutilo, buvo dar baisiau.

-Taip, jie iš tiesų susipjovė, - tarė Semas, - šitoje skylėje turėjo būti apie du šimtus tų bjaurybių. Galima sakyti, kiek aukštoka kartelė Semui Gemdžiui. Bet jie patys išsižudė. Tai gerai, bet kol iš čia neištrūkome, anksti kurti dainas. Ką dabar daryti? Negalite nuogas keliauti į Juodąją Šalį, pone Frodai.

-Jie viską paėmė, Semai, - pasakė Frodas, - viską, ką turėjau. Supranti? Viską! - Nuleidęs galvą jis vėl susigūžė ant grindų, tarsi jo paties žodžiai būtų galutinai patvirtinę nelaimę. Hobitą apėmė neviltis. - Užduotis žlugo, Seniai. Net jei iš čia ištrūksime, nepabėgsime. Tik elfai gali pabėgti. Tolyne, tolyn nuo Viduržemio, toli už Jūros. Jeigu tik jos pakaks sustabdyti Šešėliui.

- Ne, ne viską, pone Frodai. Užduotis nežlugo, dar nežlugo. Aš paėmiau jį, pone Frodai, prašau atleisti. Aš jį išsaugojau. Jis dabar ant mano kaklo - tai siaubingas nešulys.

Semas ėmė ieškoti Žiedo ir grandinėlių.

- Turbūt turėčiau jį atiduoti. - Semas pajuto, kad nenori skirtis su Žiedu ir vėl užkrauti našta šeimininkui.

-Tujį turi? - išsižiojo iš nustebimo Frodas. -Turi jį čia? Semai, tu stebuklas! - tada staiga jo balsas pasikeitė. - Duok jį man! - sušuko Frodas atsistodamas ir tiesdamas virpančią ranką. - Tuo pat atiduok! Tau negalima jo turėti!

- Gerai, pone Frodai, - sutrikęs pasakė Semas, - štai jis. - Hobitas lėtai ištraukė Žiedą, per galvą nusimovė grandinėlę. - Bet mes dabar Mordore, pone, kai atsidursime lauke, pamatysite Ugninį Kalną ir visa kita. Pamatysite, Žiedas dabar labai pavojingas ir labai sunkus nešti. Jeigu jums per sunku, gal aš galėčiau padėti?

- Ne, ne! - suriko Frodas, griebdamas Žiedą ir grandinėlę iš Semo rankų. - Tai jau ne, vagie!

Jis sunkiai kvėpavo, baimės ir priešiškumo pilnomis akimis žvelgdamas į Sema. Tada netikėtai, suspaudęs Žiedą kumštyje, jis

sustingo, apimtas siaubo. Migla prieš akis išsisklaidė, jis perbraukė ranka per skaudančią kaklą. Siaubinga vizija atrodė beveik realią sustiprino gautos žaizdos ir baimė. Tiesiog Frodo akyse Semas buvo virtęs orkų, išsišiepusių, siekiančiu jo brangenybės, šlykščių padaru godžiomis akimis ir apsiseilėjusia burna. Tačiau dabar vizija pranyko. Prieš jį klūpėjo Semas, jo veidą iškreipė skausmas, lyg hobitui būtų persmeigta širdis, akys plūdo ašaromis.

- Semai! - sušuko Frodas. - Ką aš pasakiau? Ką aš padariau? Atleisk! Po viso to, ką tu iškentei. Tai baisi Žiedo galia. O, kad jo niekada, niekada nebūtų suradę! Nepyk, Semai! Aš privalau jį nešti iki galo. To negalima pakeisti. Tu negali įsiterpti tarp manęs ir mano likimo.

- Viskas gerai, pone Frodai, - pasakė Semas, rankove šluostydamasis akis. - Aš suprantu. Bet juk aš galiu padėti, ar ne? Turiu jus iš čia išvesti. Tuoj pat. Iš pradžių reikės drabužių, ginklų ir trupučio maisto. Su drabužiais bus lengviausia. Jei mes Mordore, reikia apsirengti mordoriškai, kito pasirinkimo nėra. Bijau, kad jums teks orkų drabužiai, pone Frodai. Man taip pat. Jeigu keliausime drauge, turime būti panašūs. Apsisiuskite šituo.

Semas atsisegė pilkąją apsiaustą ir apgobė Frodo pečius. Nusimetė kuprinę. Iš makščių ištraukė Gylį. Kardo ašmenys vos švytėjo.

-Visai pamiršau, pone Frodai, - pasakė jis. - Ne, jie ne viską atėmė! Jūs man paskolinote Gylį, jei prisimenate, ir Valdovės buteliuką. Tebeturiu juos abu. Duokite man juos dar neilgam, pone Frodai. Turiu eiti apsidairyti. Likite čia. Pasivaikščiokite truputį, pamankštinkite kojas. Ilgai netruksiu. Toli neisiu.

- Pasisaugok, Semai, - tarė Frodas, - ir paskubėk! Gali būti dar gyvų tykančių orkų.

- Turiu pabandyti, - atsiliepė Semas. Jis priėjo prie slaptųjų durelių ir nusileido kopėčiomis žemyn. Labai greitai jo galva pasirodė vėl. Jis numetė ant grindų ilgą peilį.

- Gali praversti, - tarė Semas. -Jis negyvas - tas, kuris jus plakė. Atrodo, besikubėdamas nusilaužė sprandą. Dabar, jei galite, užtraukite kopėčias, pone Frodai, ir nenuleiskite, kol neišgirsite mano slaptažodžio. Aš pašauksiu *Elberetas*. Taip, kaip elfai. Joks orkas neištars šių žodžių.

Frodas kurį laiką sėdėjo virpėdamas, jo mintyse viena kitą vaikėsi

baimės. Tada jis atsistojo, įsisupo į elfišką apsiaustą ir, norėdamas prasiblaškyti, ėmė vaikštinėti-šen bei ten, apžiūrėdamas kiekvieną savo kalėjimo kampelį.

Ilgai netrvikus, nors baimė tą laiką ištempė iki valandos, jis išgirdo tylų Semo balsą iš apačios: „*Elberetas, Elberetas*“. Frodas nuleido lengvas kopėčias. Viršun pūkšdamas užlipo Semas, ant galvos nešdamas didelį ryšulį, kurį su trenksmu numetė.

- Greitai, pone Frodai! - pasakė jis. -Turėjau paieškoti, kad rasčiau ką nors mažo, tinkančio mums. Turės būti gerai. Bet reikia skubėti. Nieko gyvo nesutikau, nieko nemačiau, tačiau man neramu. Atrodo, šita vieta stebima. Negaliu paaiškinti, bet jaučiuosi taip, lyg netoliese būtų kuris iš tų šlykščių skraidančių Raitelių, aukštai tamsoje, kur jo nesimato.

Jis atrišo ryšulį. Frodas su pasibjaurėjimu pasižiūrėjo į turinį, bet nieko kito neliko - reikėjo rengtis arba eiti nuogam. Ryšulyje buvo ilgos plaukuotos kažkokio purvino padaro kelnės ir nešvarios odos ilgi marškiniai. Jis apsirengė. Ant marškinių užsivilkė tvirtus grandininius šarvus, per trumpus suaugusiam orkui, bet per ilgus Frodui. Be to, jie buvo sunkūs. Hobitas susijuosė diržu, prie kurio trumpose makštyse kabojo plačiaašmenis durklas. Semas atnešė ir keletą orkų šalmų. Vienas jų gerai tiko Frodui, juodas su geležiniais apvadais ir geležiniais lankais, aptaisytais oda, virš jo į snapą panašios nosies apsaugos buvo nupiešta blogio Akis.

- Morgulo daiktai, Gorbago ginklai buvo geresni ir geriau tiko, - tarė Semas, - bet, ko gero, būtų neprotinga su jo ženklais vaikščioti po Mordorą, kai čia įvyko tokios pjautynės. Na štai, pone Frodai. Tikras mažas orkas - leisiu sau tokią drąsą. O jei pridengtume veidą kauke, ištemptume rankas ir padarytumėme kojas kreivas... Šitai paslėps keletą nereikalingų detalių. -Jis apgaubė Frodo pečius dideliu juodu apsiaustu. - Dabar jūs pasirėngę! Skydą paimsite išeidamas.

- O tu, Semai? - paklausė Frodas. - Ar neapsirengsi panašiai?

- Aš galvojau apie tai, pone Frodai, - atsakė Semas, - bet geriau savo daiktų nepaliksiu, o sunaikinti jų negalime. Be to, negalėsiu vilkėti orkiškų šarvų ant savo drabužių, ar ne? Reikės tik prisidengti.

Jis priklaupė ir atsargiai suvyniojo elfišką apsiaustą, virtusį nuostabiai mažu ryšulėliu. Ryšulėlį jis įdėjo į kuprinę, stovėjusią ant

grindų. Atsistojo, užsimetė ją ant nugaros, ant galvos užsidėjo orkišką šalną ir apsisiautė dar vienu juodu apsiaustu.

- Štai! - tarė jis. - Dabar esame panašūs. Skubėkime!

- Aš negaliu visą kelią bėgti, Semai, - su ironiška šypsenėle pasakė Frodas. - Tikiuosi, išsiteiravai apie smukles pakeliui? Ar pamiršai apie maistą ir gėrimą?

- Vargeli, tikrai pamiršau! - šūktelėjo Semas. Iš liūdesio jis net sušvilpė. - Pone Frodai, tik dabar supratau, koks aš alkanas ir ištroškęs! Nežinau, kada burnoje turėjau lašelį ar kąsnelį. Visai pamiršau, stengdamasis surasti jus. Leiskite pagalvoti! Kai paskutinį kartą žiūrėjau, dar buvo likę pakankamai mūsų kelionės duonos ir Kapitono Faramiro duotų atsargų, kad galėčiau gyventi du mėnesius, gnybdamas po kąsnelį. Bet jei mano butelyje ir buvo likęs lašelis, tai jo nebėra. Mums abiem niekaip neužteks. Ar orkai nevalgo ir negeria? O gal jiems pakanka šlykštaus oro bei nuodų?

- Ne, Seniai, valgo ir geria. Juos padauginęs Šešėlis gali tik imituoti, iš savęs jis negali sukurti gyvų padarų. Nemanau, kad jis davė gyvybę orkams. Jis tik pakeitė, sužalojo juos. Norėdami gyventi, jie turi misti kaip kitos gyvos būtybės. Negaudami nieko geriau, jie ėda šlykščią mėsą ir geria šlykštų vandenį, bet ne nuodus. Jie mane maitino, todėl atrodau geriau už tave. Šitoje vietoje turi būti maisto bei vandens.

- Bet nėra laiko ieškoti, - pasakė Semas.

- Viskas truputį geriau nei manai, - tarė Frodas. - Kol buvai išėjęs, man pasisekė. Jie išties visko nepaėmė. Ant grindų tarp skudurų radau savo maisto krepšį. Be abejo, jie jį išrausė. Bet *lembaso* kvapas ir skonis turėjo jiems patikti dar mažiau nei Golumui. *I'em-basas* buvo išmėtytas, dalis jo sutrypta, bet aš kažkiek surinkau. Beveik tiek pat, kiek turi tu. Užtat jie atėmė Faramiro maistą ir supjaustė mano vandenmaišį.

- Na, tai nebegaĩškime, - pasakė Semas. - Pradžiai užteks. Tik su vandeniu bus prastai. Pone Frodai, turime eiti, kitaip mums nepadės net visas ežeras!

- Kol tu neužkąsi, Semai, - liepė Frodas, - aš nepajudėsiu. Štai, imk elfišką pyragėlį ir išgerk tą paskutinį gurkšnį iš butelio! Viskas taip beviltiška, kad neverta jaudintis dėl rytojaus. Jis turbūt vis tiek neateis.

Pagaliau jie išsiruošė. Nusileidęs žemyn kopėčiomis, Semas jas padėjo tunelyje šalia gulinčio orko kūno. Laiptuose buvo tamsu, tačiau ant stogo dar matėsi Kalno šviesa, nors jau vėstanti į niūrų raudonį. Paėmę du skydus jie nužygiavo tolyn.

Hobitai leidosi dideliais laiptais. Aukštasis kambarys bokštelyje, kur jie vėl susitiko, atrodė beveik jaukus: keliautojai neteko priedangos, sienos spinduliavo siaubą. Kirit Ungolo Tvirtovėje visi galėjo būti negyvi, tačiau baimė ir blogis tebeviešpatavo.

Pagaliau jie pasiekė duris į išorinį kiemą ir sustojo. Netgi iš ten jie jautė atplūstantį Sargų pyktį. Juodos tylios figūros tūnojo abipus vartų, pro kuriuos vos skverbėsi Mordoro švytėjimas. Jiems einant tarp baisių orkų kūnų, kiekvienas žingsnis darėsi vis sunkesnis. Dar nepasiekę arkos jie buvo priversti sustoti. Kiekvienas tolesnis colis žeidė kūną ir alino valią.

Frodas neturėjo jėgų tokiam mūšiui. Jis susmuko ant žemės.

- Negaliu eiti toliau, Semai, - sumurmėjo jis. - Aš apalpsiu. Nežinau, kas man atsitiko.

- Aš žinau, pone Frodai. Laikykitės! Tai vartai. Ten kažkokia velniava. Bet aš praėjau pro juos vieną kartą, praiesiu ir antrą. Pavojingiau nei anksčiau nebus. Pirmyn!

Semas vėl išsitraukė elfų Galadrielės buteliuką. Tarsi pagerbdamas jo tvirtumą, lenkdamasis jo ištikimai rudai rankai, atlikusiai tokius žygdarbius, buteliukas staiga sužerėjo taip, kad visas šešėlių apgaubtas kiemas nušvito akinančiu spindėjimu it būtų trenkęs žaibas. Tačiau priešiška valia nesitraukė.

- *Gilthoniel, A Elbereth!* - sušuko Semas. Kodėl, nežinojo ir jis pats. Hobitas staiga prisiminė elfus Grafystėje ir jų dainą, nuvijusią Juoduosius Raitelius tarp medžių.

- *Aiya elenion ancalima!* - jam už nugaros dar sykį sušuko Frodas.

Sargų valia sudužo staiga, kaip trapus stiklas, Frodas su Semu kluptelėjo į priekį. Jie puolė bėgti. Pro vartus, pro didžiules sėdinčias figūras su žibančiomis akimis. Pasigirdo traškėjimas. Kertinis arkos akmuo beveik užkrito jiems ant kulnų, visa siena viršuje sugriuvo. Tik per plauką jiems pavyko pasprukti. Sugaudė varpas, Sargai plonai, siaubingai suklykė. Aukštai tamsoje pasigirdo atsakymas. Iš juodo dangaus tarsi strėlė krito sparnuota pabaisa, baisiu riksmu draskydama debesis.

Antras skyrius
ŠEŠĖLIO ŠALIS

Semui užteko proto paslėpti buteliuką užantyje.

- Bėkim, pone Frodai! - sušuko jis. - Ne, ne ten! Už sienos bedugnė. Paskui mane!

Jie nulėkė keliu žemyn nuo vartų. Už penkiasdešimties žingsnių staigiai pasisukęs aplink išsikišusį bastioną kelias paslėpė juos nuo Tvirtovės. Kuriam laikui jie pabėgo. Atsirėmę į uolą hobitai gaudė kvapą. Staiga jie susigriebė už širdžių - įsitaisęs ant sienos šalia sugriuvusių vartų mirtinai suklykė Nazgulas. Jo balsas ataidėjo uolose.

Apimti siaubo jie puolė tolyn. Netrukus kelias vėl pasisuko į rytus ir siaubingai akimirksniui atidengė juos Tvirtovei. Skubėdami pro atvirą vietą jie žvilgtelėjo atgal ir pamatė didžiulę juodą figūrą, dunksančią ant sienos. Bėgliai puolė tarp aukštų akmeninių sienų, į plyšį, kuris stačiai leidosi į Morgulo kelią, pasiekė sankryžą. Nei orkų, nei atsakymo į Nazgulo klyksmą nebuvo girdėti, bet jie žinojo, kad tylą ilgai netruks. Medžioklė galėjo prasidėti bet kuriuo momentu.

- Nieko neišeis, Semai, - pasakė Frodas. - Jei būtume tikri orkai, turėtume lėkti prie Tvirtovės, o ne bėgti nuo jos. Mus atpažins pirmas sutiktas priešas. Reikia kažkaip pasitraukti iš kelio.

- Bet mes negalime, - tarė Semas, - neturime sparnų.

Rytiniai Efel Duato gūbriai stačiomis uolomis krito į tamsą tarp jų ir vidinio gūbrio. Šiek tiek tolėliau, už kelių sankirtos, po dar vieno stataus pakilimo, virš prarajos dunksojo akmeninis tiltas, už jo kelias vedė į raukšlėtus Morgajaus šlaitus ir slėnius. Kiek tik kojos neša, Frodas su Semu perbėgo tiltą, bet vos pasiekę tolimąjį galą vėl išgirdo riksmus. Už jų nugarų, aukštai ant kalno, dunksojo Ki-rit Ungolo Bokštas, jo akmenys dulsvai švytėjo. Staiga vėl sugau-dęs skardus varpas ėmė it pašėlęs daužytis. Sugaudė ragai. Nuo til-

to galo pasigirdo atsakantys riksmai. Atkirsti nuo gėstančios Oroduino šviesos Frodas su Semu nematė, kas vyksta priekyje, bet jau girdėjo geležimi kaustytų batų tryvimą ir greitą kanopų kaukšėjimą kelyje.

- Greitai, Semai! Čionai! - sušuko Frodas. Jie užsiropštė ant žemo tilto parapeto. Laimė, ten nebuvo siaubingų nuolydžių, nes Morgajaus šlaitai jau beveik susilygino su keliu, tačiau tamsoje hobitai negalėjo nustatyti tikro aukščio.

- Na, pirmyn, pone Frodai, - pasakė Semas. - Sudie!

Jis nušoko. Frodas iš paskos. Dar krisdami jie išgirdo tiltu šniokščiančius raitelius ir bėgančių iš paskos orkų kaukšėjimą. Jei tik būtų drįsęs, Semas norėjo nusijuokti. Bijoję ilgo kritimo ant nematomų uolų, hobitai nuskrido ne daugiau kaip keturis metrus ir su traškesiu įsirėžė į tai, ko mažiausiai tikėjosi - į dygliuotų krūmų raizgyną. Semas gulėjo, tyliai čiulpdamas subraižytą ranką.

Kanopų ir žingsnių garsams nutilus, jis išdrįso sušnibždėti:

- Kokia laimė, pone Frodai, aš net nežinojau, kad Mordore gali kažkas augti! Bet jei būčiau žinojęs, tai ieškočiau būtent tokių augalų. Šitie dygliai turėtų būti bent pėdos ilgumo: jie persmeigė viską, ką turėjau. O kad būčiau užsivilkęs tuos šarvus!

- Galiu tave paguosti - orkų šarvai neapsaugo nuo spyglių, - tarė Frodas. - Odiniai marškiniai - irgi.

Šiaip ne taip jie išsiropštė iš brūzgynų. Kieti kaip vielos erškėčių dygliai kabinosi tarsi nagais. Kai jie pagaliau išsiveržė, hobitų apsiaustai buvo apiplyšę ir suraižyti.

- Dabar žemyn, Semai, - sušnibždėjo Frodas, - žemyn į slėnį, o tada kuo skubiau į šiaurę.

Išoriniame pasaulyje brėško diena, toli nuo Mordoro prieblandų virš rytinio Viduržemio krašto kilo saulė, tačiau čia viskas liko tamsu lyg naktį. Užgeso ugnys, bet Kalnas teberūko. Uolos nustojo švytėti. Nuo pat Itilieno pūtės rytys irgi liovėsi. Lėtai, skausmingai jie leidosi žemyn, graibydami, kliuvinėdami, akluose šešėliuose sprausdamiesi tarp uolų, erškėčių ir negyvų medžių, žemyn, žemyn, kol nebeteko jėgų.

Pagaliau jie sustojo, susėdo vienas šalia kito, atrėmę nugaras į akmenį. Abu prakaitavo.

-Jeigu Šagratas dabar pasiūlytų stiklą vandens, aš paspausčiau jam leteną, - pasakė Semas.

- Nekalbėk taip! - tarė Frodas. - Nuo to tik blogiau. Pavargęs, svaigstančia galva jis atsigulė ir kurį laiką tylėjo. Tada sunkiai atsistojo. Frodo nuostabai, Semas miegojo.

- Pabusk, Seniai! - pasakė Frodas. - Eime! Laikas vėl brautis pirmyn.

Semas skubiai atsistojo.

- Kad tave! - keiktelėjo jis. - Matyt, migtelėjau. Jau seniai, pone Frodai, padoriai nemiegojau, akys pačios merkiiasi.

Dabar pirmas ėjo Frodas, stengdamasis taikyti kiek įmanoma šiauriau, laviruodamas tarp siaurame tarpeklyje tankiai išsimėčiusių akmenų. Jis vėl stabtelėjo. .

- Nieko gero, Semai, - tarė jis, - daugiau nebegaliu. Šių šarvų toliau nebepanešiu. Kai būdavau pavargęs, net mano mitrilas atrodė sunkus. O šitie daug sunkesni. Be to, kokia iš jų nauda? Kauda-miesi neprasimušime.

- Negali žinoti, - priminė Semas, - kada sutiksi durklą ar paklydusią strėlę. Ir Golumas dar gyvas. Nesmagu žinoti, kad tarp jūsų ir dūrio tamsoje yra tik gabalėlis odos.

- Klausyk, Semai, brangus berniuk, - tarė Frodas, - aš labai pavargau, man nebeliko jokios vilties. Bet kol galiu judėti, turiu bandyti pasiekti Kalną. Pakaks Žiedo. Papildomas svoris mane užmuš. Palikim tuos šarvus. Tik negalvok, kad aš nedėkingas. Net nenoriu galvoti apie tą šlykštų darbą, kurį turėjai atlikti, kol tarp lavonų su-radai juos.

- Nekalbėkite apie tai, pone Frodai. Jei tik galėčiau, neščiau jus ant nugaros. Palikim juos!

Frodas nusimetė apsiaustą, nusiėmė orkų šarvus ir nusviedė juos šalin. Hobitas sudrebėjo.

- Man praverstų kas nors šilto, - pasakė jis. - Arba labai atšalo, arba aš persišaldžiau.

- Imkite mano apsiaustą, pone Frodai, - pasiūlė Semas. Jis nusimetė nuo pečių kuprinę ir išsitraukė elfišką apsiaustą. - Kaip manote, pone Frodai? - paklausė jis. - Apsisiauskite tais orkiškais skudurais ir susijuoskite diržu. Tada užsimesite apsiaustą. Jis nela-

bai orkiškas, tačiau sušildys ir, drįstu manyti, apsaugos geriau nei kas nors kita. Jį išaudė Valdovė.

Frodas paėmė apsiaustą, pritvirtino sege.

-Jau geriau! - pasakė jis. - Man daug lengviau, dabar galiu eiti. Šita akla tamsa, atrodo, graužia man širdį. Zinai, gulėdamas kalėjim'e, Semai, bandžiau prisiminti Brendivyną ir Miškagalį, ir Upę, bėgančią pro vandens malūną Hobitone. Bet dabar negaliu jų prisišaukti.

- Nagi, pone Frodai, radote laiką kalbėti apie vandenį! - tarė Semas. -Jei tik Valdovė galėtų mus matyti ar girdėti, aš jai pasakysčiau: „Jūsų Didenybe, mes norime tik šviesos ir vandens, švaraus vandens ir dienos šviesos, tai bus daug geriau už visus, prašau atleisti, brangakmenius". Tačiau iki Lorieno toli.

Semas atsiduso ir mostelėjo ranka į tą pusę, kur vos nuspėjamos gilioje tamsoje po juodu dangumi dunksojo Efel Duato viršūnės.

Jie vėl pajudėjo. Tačiau neilgai trukus Frodas sustojo.

-Virš mūsų Juodasis Raitelis, - tarė jis, - aš jį jaučiu. Geriau kurį laiką palaukime.

Susigūžę po dideliu akmeniu, jie atsisėdo veidais į vakarus ir tylėjo. Po kurio laiko Frodas su palengvėjimu atsiduso.

- Nuskrido, - pasakė jis. Hobitai atsistojo ir su nuostaba apsidairė.

Toli kairėje, pietuose, pilkėjančiame danguje pasirodė juodi didžiulės kalnų grandinės gūbriai ir tamsios viršūnės. Už jų švito. Šviesa lėtai veržėsi šiaurėn. Aukštai danguje virš galvų vyko mūšis. Banguojantys Mordoro debesys traukėsi atgal, jų kraštai plyšo, gyvojo pasaulio vėjas stūmė garus ir dūmus atgal į jų tamsius namus. Pro kylančius niūrios uždangos kraštus į Mordorą skverbėsi šviesa, lyg blyškus rytas pro aprūkusių kalėjimo langą.

- Žiūrėkit, pone Frodai! - sušuko Semas. - Žiūrėkit! Vėjas keičiasi. kažkas vyksta. Jam kažkas nebesiklosto. Pasaulyje Jo tamsa sklaidosi. Kaip norėčiau matyti, kas ten darosi!

Aušo kovo penkioliktos dienos rytas, virš Anduino slėnio ištrūkusi iš rytinių šešėlių kilo saulė, pūtė pietvakarių vėjas. Pelenoro Laukuose gulėjo mirštantis Teodenas.

Frodui su Semu stovint ir žiūrint, šviesos lankas išplito palei visą

Efel Duato keterą. Tada hobitai pamatė figūrą, didžiuliu greičiu lekiančią iš vakarų - iš pradžių tik taškelį mirgančioje šviesoje virš kalnų viršūnių. Jis vis didėjo, kol pagaliau lyg strėlė smigo į tamsią uždangą ir praskrido aukštai virš jų galvų. Pralėkdamas jis pratisai skardžiai suklykė. Nazgulo balsas, tačiau klyksmas nebekėlė siaubo - tai buvo nelaimės ir sielvarto klyksmas, blogos naujienos Tamsiajai Tvirtovei. Žiedo Šmėklų Valdovas pasitiko savo likimą.

- Ką aš jums sakiau? kažkas dedasi! - suriko Semas. - „Karas vyksta sėkmingai“, sakė Šagratas, tačiau Gorbagas nebuvo tuo tikras. Atrodo, jis buvo teisus. Dar ne viskas prarasta, pone Frodai. Ar dabar neatsirado vilties?

- Ne, nedaug, Seniai, - atsiduso Frodas. - Tai vyksta už kalnų. Mes keliaujame ne į vakarus, bet į rytus. O aš toks pavargęs. Ir Žiedas toks sunkus, Semai. Jis nuolat sukasi mano mintyse - tarsi didelis ugnies ratas.

Semas vėl nuliūdo. Jis neramiai pasižiūrėjo į šeimininką, paėmė jį už rankos.

- Eime, pone Frodai! - tarė jis. - Aš jau gavau, ko norėjau - truputį šviesos. Ji mums padės, tačiau bus pavojinga. Dar kiek paėjėkime, tada atsigulsime ir pailsėsime. Dabar užkaskite truputį elfų maisto, jis gali jums suteikti jėgų.

Pasidaliję *lembaso* paplotėlį ir išdžiūvusiomis burnomis jį šiaip ne taip sukramtę, Frodas su Semu sunkiai nužingsniavo tolyn. Šviesos buvo ne daugiau nei pilką prieblandą, bet jie matė, jog atsidūrė giliame slėnyje tarp kalnų. Jis lėtai kilo į šiaurę, o dugnas buvo išdžiūvusio upelio vaga. Kitoje akmenuoto dugno pusėje hobitai pamatė taką, vingiuojantį uolų papėdėmis. Jei būtų žinoję, jie galėjo išeiti į jį greičiau, nes šis takas vakariniame tilto gale atsišakojo nuo pagrindinio Morgulo kelio ir ilgais laiptais, iškirstais uoloje, leidosi į slėnį. Taku naudojosi patruliai ar pasiuntiniai, skubantys į mažesnius postus bei tvirtoves šiaurėje, tarp Kirit Ungolo ir Izenmauto - geležinių Karach Angreno nasrų.

Hobitams buvo pavojinga pasukti tokiu taku, tačiau jie skubėjo. Frodas jautė, jog nebeištvers ropšdamasis akmenimis ar betakiais Morgajaus slėniais. Be to, kaip jis manė, priešai nesitiki, kad jis eis šiauriniu keliu. Pirmiausiai ir kruopščiausiai turėtų būti apieškomi

rytinis kelias į lygumas arba tarpekliis atgal į vakarus. Tik nutoles nuo Bokšto toli šiaurėn Frodas ruošėsi ieškoti kelio į rytus - į paskutinį beviltiškos kelionės etapą. Tad jie perėjo akmenuotą dugną ir kuriam laikui pasuko orkų taku. Uolos kairėje kybojo virš galvų, iš viršaus hobitų nesimatė, tačiau takas smarkiai sukiojosi, kiekvienam posūkyje jie griebdavosi kardų, baugščiai sėlindami pirmyn.

Nebešvito, nes Orodruinas vis dar riaugėjo tirštais garais. Priešpriešinių vėjų genami viršun, jie kilo vis aukščiau, kol pakilę virš vėjo išsiskleidė neaprepiamu stogu, kurio centrinė kolona dūlavo šešėliuose už horizonto. Hobitai žingsniavo daugiau nei valandą, kol išgirdo garsą, nuo kurio sustojo kaip įbesti. Neįtikėtina, bet akivaizdu. Čiurleno vanduo. Iš išgraužos kairėje, tokios siauros ir aštrios, kad juoda uola atrodė lyg perkirsta milžinišku kirviu, ant žemės varvėjo vanduo - gal paskutiniai likučiai saldaus lietaus iš saulės nutviekstų jūrų. Lietaus, nelemtą valandą priversto iškristi ant Juodosios Žemės sienų ir tuščiai nuklysti į dulkes. Iš uolos vinguriavo srovelė, tekėjo skersai taką ir, pasisukusi į pietus, greitai dingo tarp negyvų akmenų.

Semas šoko prie jos.

-Jei kada dar pamatysiu Valdovę, aš jai būtinai apie tai papasakosiu! - sušuko jis. - Šviesa ir vanduo! -Jis sustojo. - Leiskite man pirmam atsigerti, pone Frodai.

- Gerai, bet juk čia pakaks vietos mums abiem.

- Ne dėl to, - tarė Semas. -Jeigu jis nuodingas ar dar koks, tai... na, geriau aš, negu jūs, šeimininke, jei mane suprantate.

- Suprantu. Bet išbandykime savo sėkmę drauge, Semai. Tik būk atsargus, jei jis labai šaltas!

Vanduo buvo vėsus, tačiau ne ledinis, nemalonaus skonio, kartus ir alyvuotas, kaip jie būtų pasakę namuose. Čia jis atrodė tyresnis už krištolą, verčias pamiršti baimę ir atsargumą. Abu iki soties atsigėrė, Semas pripildė savo vandenmaišį. Frodas pasijuto geriau. Jie nužygiavo keletą mylių, kol išplatėjęs kelias ir palei šonus prasidėjusios šiurkščios sienos išpėjo keliautojus, kad priartėta prie dar vienos orkų tvirtovės.

- Čia išsuksime, Semai, - pasakė Frodas, - reikia keliauti į rytus.

-Jis atsiduso ir pažiūrėjo į niūrius gūbrius anapus slėnio. -

Man dar liko jėgų, kad ten susirastume kokią skylę. Tada turėsiu šiek tiek pailsėti.

Upės vaga driekėsi kiek žemiau tako. Hobitai nusileido žemyn, perėjo ją ir nustebo pamatę tamsius klanus, susidariusius iš vandens gijų, atitekančių iš šaltinio, esančio kažkur slėnio viršuje. Vakarinių Mordoro kalnų pašlaitės buvo mirštanti žemė, tačiau dar nenumirusi. Čia vis dar kerojo gyvybė - dygliuoti, susisukę, kartūs augalai, kovojantys dėl gyvybės. Morgajaus slėniuose į žemę kabinosi žemi medeliai, šiurkščios pilkos žolės kupstai kovojo su akmenimis, ant kurių šliaužė sudžiūvusios samanės, visur raitėsi didžiulės susipynusios gervuogės. Kai kurios išsiaugino ilgus dyglius, kitos - lenktus spyglius, aštirus kaip peiliai. Ant jų niūriai kabojo susitraukę pernykščiai lapai, trindamiesi ir barškėdami liūdname ore, o kirmėlių apsėsti pumpurai dar tik skleidėsi. Zvimbė ir kandžiojosi musės, pilkšvai rudos, pilkos ar juodos, lyg orkai pažymėtos raudonu tašku. Virš erškėtynų sukosi debesys alkanų uodų.

- Orkų daiktų neužtenka, - sustenėjo Semas, mojuodamas rankomis, - reikia ir orkų odos.

Pagaliau Frodas nebegalėjo eiti toliau. Jie slinko siauru grioviu, bet nė iš tolo nematė kokios tinkamesnės uolos ar užuolandos.

- Turiu pailsėti, Semai, ir numigti, jei pavyks, - pasakė Frodas. Jis apsidairė, tačiau šitoje prislėgtoje šalyje nebuvo vietos pasislėpti net žvėriui. Pagaliau, be galo išvarę, jie palindo po gervuogių užuolaida, tarsi kilimas kabojusia virš žemos uolos.

Ten jie atsisėdo ir šiek tiek užkando. Saugodami brangujį *lemba-sq* juodoms dienoms ateityje, hobitai suvalgė pusę Semo krepšyje likusio Faramiro maisto - šiek tiek džiovintų vaisių, gabalėlį sūdytos mėsos, gurkštelėjo vandens. Jie gėrė iš balų slėnyje, tačiau dabar vėl labai ištroško. Mordoro ore tvyrojo kartus prieskonis, džiovinės burną. Semui pagalvojus apie vandenį, priblėso net ir jo viltinga nuotaika. Už Morgajaus reikėjo kirsti siaubingą Gorgoroto lygumą.

- Eikite miegoti pirmas, pone Frodai, - pasakė jis, - jau vėl temsta. Man regis, diena beveik baigėsi.

Frodas atsiduso ir užmigo, Semui dar nepabaigus kalbėti. Kovo-

damas su nuovargiu, Semas paėmė Frodo ranką ir tylėdamas sėdėjo iki nakties. Tada, kad neužmigtų, jis iššliaužė iš slėptuvės apsidairyti. Viskas aplink braškėjo, traškėjo, tačiau nesigirdėjo nei balsų, nei žingsnių. Aukštai vakaruose virš Efel Duato dangus buvo vis dar miglotas, blyškus. Staiga Semas pamatė virš tamsių kalnų viršūnių pro debesis spigtelėjusią baltą žvaigždę. Jos grožis persmeigė širdį, jis pakėlė akis nuo pamirštos žemės, ir vėl grįžo viltis. Tarsi tyra ir šalta srovė jį perliejo mintis, jog Šešėlis tėra mažas, laikinas blogis. Aukštai virš jo amžinai spindės grožis ir šviesa. Senio daina Bokšte buvo labiau iššūkis nei viltis, nes tada jis galvojo apie save. Dabar akimirką ir šeimininko likimai nustojo jaudinti hobitą. Jis nušliaužė atgal po gervuogėmis, atsigulė šalia Frodo ir pamiršęs visas baimes giliai be rūpesčių užmigo.

Jie pabudo drauge, susiėmę už rankų. Semas jautėsi beveik atsigavęs, pasiruošęs sutikti naują dieną, bet Frodas dūsavo. Jis miegojo neramiai, sapnavo ugningus sapnus, o pabudimas neatnešė palengvėjimo. Tačiau miegas nepaėjo be naudos - hobitas jautėsi stipresnis ir pasiruošęs vėl nešti savo nešulį. Jie nežinojo, nei kiek dabar valandų, nei kiek laiko jie miegojo, bet užkandę ir gurkštelėję vandens kopė tarpekliu aukštyn, kol jis baigėsi stačiu šlaitu su slenkančiais akmenimis. Ten pasidavė paskutinė gyvybė, Morgajaus viršūnės buvo be žolės, dantytos ir plikos kaip skalūnas.

Ilgai klaidžioję bei ieškoję, jie surado kelią, kuriuo galėjo pakilti. Kabindamiesi nagais įveikė paskutinį šimtą pėdų. Hobitai įsiropštė į plyšį tarp dviejų tamsių uolų, o perėję jį atsidūrė ant paskutinės Mordoro užtvaros krašto. Apačioje, penkiolika šimtų pėdų žemiau, driekėsi vidinė prakeiktosios žemės lyguma, dingdama iš akių beformėje prietemoje. Vėjas dabar pūtė iš vakarų, aukštai pakilę didžiuliai debesys plaukė į rytus, tačiau niūrius Gorgoroto laukus pasiekė tik pilkšva šviesa. Ant žemės sukosi ir daubose tvyrojo dūmai, iš plyšių žemėje šniokštė garai.

Vis dar toli, mažiausiai už keturiasdešimt mylių, jie matė Lemties Kalną - su pelenuota papėde ir į dangų kylančiu milžinišku kūgiu, kurio dvokiančią viršūnę laižė debesys. Kalno ugnys užgeso, jis rūkdamas snaudė, grėsmingas ir pavojingas kaip miegantis žvėris. Už jo tvyrojo didžiulis šešėlis, grėsmingas lyg griausmo debe-

sis - uždanga Barad Durui, kuris stovėjo daug toliau, ant Pelenų Kalnų atšakos, ateinančios iš šiaurės. Tamsioji Jėga giliai susimąstė, Akis priblėso, svarstydamą abejonę ir pavojų atnešusias žinias. Ji matė skaisčių kardą ir rūstų karališką veidą. Dabar jau maža dėmesio tekreipė į visa kita. Jos didieji įtvirtinimai - vartų vartai, bokštų bokštai - buvo apsiausti niūrios prieblandos.

Jausdami pasibjaurėjimą ir nuostabą Frodas su Semu žvelgė į nekenčiamą šalį. Tarp jų bei rūkstančio kalno viskas buvo sugriauta ir negyva, išdegusi ir uždusinta dykuma, plytinti nuo šiaurės iki pietų. Jie galvojo, kaip šios karalystės Valdovas sugeba išlaikyti ir maitinti savo vergus bei armijas. O armijų jis turėjo. Kiek užmatė akis, palei Morgajaus kraštus ir tolyn į pietus driekėsi palapinių stovyklos, sustatytos kaip nedideli miestai. Viena didžiausių įsikūrė tiesiai po hobitų kojomis. Kaip milžiniškas vabzdžių lizdas ji knibždėjo vos už mylios lygumoje - tiesios pilkų lūšnų eilės ir ilgi, žemi, dulsvai rudi pastatai. Aplink ją vyko intensyvus judėjimas pirmyn ir atgal, nuo jos į pietryčius vedė platus kelias, susikertantis su Morgulo keliu, juo skubėjo daugybė juodų taškiukų.

- Man tai visiškai nepatinka, - tarė Semas. - Sakyčiau, gana beviltiška - išskyrus tai, kad ten, kur tiek daug žmonių, turi būti ir šuliniai vandens, jau nekalbant apie maistą. Jei mano akys neklusta, ten žmonės, o ne orkai.

Nei jis, nei Frodas nieko nežinojo apie didžiulius vergų dirbamus laukus toli šitos milžiniškos šalies pietuose, už Kalno dūmų, prie tamsių, liūdnų Nurneno ežero vandenų. Hobitai nežinojo ir apie kelius, vedusius į rytus bei pietus - į duoklę mokančias šalis, iš kurių Tvirtovės kareiviai pargabendavo vežimus su prekėmis, turtu, naujais vergais. Čia, šiaurėje, buvo kasyklos ir kalvės, čia rinkosi armijos ilgai rengtam karui, čia jas tarsi figūras žaidimo lentoje stumdė Tamsioji Jėga. Jos pirmi ėjimai, jos šviežia karinė galia buvo išmėginta vakaruose, pietuose ir šiaurėje. Dabar ji atitraukė pajėgas, atvedė naujus pastiprinimus ir sutelkė juos apie Kirit Gor-gorą keršto smūgiui. Atsižvelgiant į tai, kad Jėga stengėsi apsaugoti Kalną nuo bet kokio svetimšalio, daugiau padaryti, ko gero, nebuvo įmanoma.

- Na, - tęsė Semas, - kad ir ką jie valgytų ir gertų, mes to negausim. Aš nematau jokio kelio žemyn. Net jei pavyktų nusileisti, nepavyks kirsti šito atviro krašto, knibždančio priešais.

- Vis tiek turėsime bandyti, - tarė Frodas. - Tai ne blogiau nei tikėjau. Aš ir nemaniau, jog mums pavyks prasimušti. Nematau vilties ir dabar. Bet vis tiek turiu padaryti viską, kas įmanoma. Šiuo metu tai reiškia kuo ilgiau nepatekti į nelaisvę. Todėl, matyt, turime eiti į šiaurę ir pažiūrėti, kas bus ten, kur lyguma susiaurėja.

- Įsivaizduoju, kas ten bus, - pasakė Semas. - Kuo siauriau, tuo orkų ir žmonių daugiau. Pamatysite, pone Frodai.

- Tikrai pamatysiu, jei tik taip toli nusigausim, - atsakė Frodas nususukdamas.

Jie greitai suprato, jog žygiuoti Morgajaus kraštu ar šlaitais neįmanoma, nes takų nebuvo, tik gilūs plyšiai. Galų gale jie buvo priversti grįžti žemyn į tarpekį ir ieškoti kelio palei slėnį. Eiti buvo sunku, nes hobitai nedrįso pasukti taku vakarinėje pusėje. Po mylios ar daugiau jie pastebėjo tą orkų postą, kurį įtarė esant šalia: sieną ir aplink tamsią urvo angą sustatytas trobeles. Nesimatė nė gyvos dvasios, tad hobitai atsargiai nusėlino, stengdamiesi laikytis kuo arčiau erškėčių tankumynų, kurie toje vietoje tankiai augo abipus sausos upelio vagos.

Dar po dviejų trijų mylių orkų postas dingo už nugarų, tačiau vos jie spėjo laisviau atsikvėpti, pasigirdo šaižūs ir garsūs orkų balsai. Hobitai greitai nūrė iš akių už rudo žemaūgio krūmo. Balsai priartėjo. Pasirodė du orkai. Vienas dėvėjo apdriskusius rudus drabužius ir buvo ginkluotas raginiu lanku, žemaūgis, juodaodis, su plačiomis šnarpščiančiomis šnervėmis - aiškiai pėdsekys. Kitas buvo didelis orkas-karys su Akies ženklu kaip Šagrato būrio nariai. Už nugaros jis irgi turėjo lanką, o rankoje nešė trumpą ietį plačiais ašmenimis. Kaip įprasta, jie riejos, o kadangi priklausė skirtingoms gentims, savaip vartojo Bendrąją Kalbą.

Vos už dvidešimties žingsnių nuo pasislėpusių hobitų mažasis orkas sustojo.

- Kvailys! - suurzgė jis. - Aš einu namo. - Jis parodė skersai slėnį orkų posto link. - Daugiau nebenoriu trinti nosies į akmenis. Sakau tau, neliko nė pėdsako. Aš pamečiau kvapą, rodydamas tau kelią. Jis pakilo į kalvas, o ne palei slėnį, sakau tau.

- Ne kokia iš tavęs nauda, snargliau, - sugergždė didysis orkas. - Akys aiškiai yra geriau už jūsų snarglinas nosis.

- Rajomis pamatei? - suprunksťe kitas. - Har! Tu net nežinai, ko ieškai.

- O kieno kaltė? - paklausė kareivis. - Ne mano. Tai įsakymas iš Viršaus. Iš pradžių jie sako - tai galingas elfas švytinčiais šarvais, po to - kažkoks nykštukžmogis, dabar turbūt būrys uruk-hajų suki-lėlių, o gal viskas kartu.

- Argh! - sukrenksťe pėdsekys. -Jie pametė galvas, štai kas. O kai kurie smarkuoliai neteks ir savo kailių, jei tai, ką girdėjau, tei-sybė - Bokštas nusiaubtas, šimtai jūsų vaikinių sutvarkyti, kalinys pabėgo. Jeigu jūs, kariai, taip kariaujate, nenuostabu, kad iš mūsų ateina blogos žinios.

- Kas kalba apie blogas žinias? - suriko kareivis.

- Argh! O kas nekalba?

-Tai maištininkų šnekos, aš tave persmeigsiu, jei neužsičiaupsi, aišku?

- Gerai, gerai! - nusileido pėdsekys. - Tylėsiu ir galvosiu. O kaip su visu tuo susijęs juodasis šliužas? Tas burbllys maskatuojan-čiomis rankomis?

- Nežinau. Gal niekaip. Bet lažinuosi - iš jo, čia šniukštinėjančio, nieko gero nelauk. Prakeikimas! Vos jis išslydo mums iš nagų, atėjo įsakymas, kad jo reikia gyvo ir reikia greitai.

- Tikiuosi, jie jį sugaus ir pamokys kaip įprasta, - suurzgė pėd-sekys. -Jis supainiojo visus pėdsakus, nuknisęs tuos numestus šarvus ir išnaršęs visas apylinkes, kol aš ten atsiradau.

- Tie šarvai išgelbėjo jam gyvybę, - pasakė kareivis. - Dar neži-nodamas, kad jo ieško, aš šoviau į jį, taikliai taikliai, iš penkiasde-šimties žingsnių tiesiai į nugarą, bet jis pabėgo.

- Har! Tu nepataikei, - vyptelėjo pėdsekys. - Iš pradžių šaudai į debesį, tada bėgi per lėtai, o tada pasiunti vargšų pėdsekių. Man jau pakaks. -Jis apsisuko ir nuėjo.

- Grįžk atgal, - suriko kareivis, - arba aš apie tave pranešiu!

- Kam? Tik jau ne savo brangiajam Šagratai. Jis daugiau nebe kapitonas.

- Perduosiu tavo vardą ir numerį Nazgului, - tyliai sušnypstė ka-reivis, - dabar vienas iš jų vadovauja Bokštui.

Kitas orkas sustojo, jo balsas buvo kupinas baimės ir įniršio.

- Ak tu prakeiktas sumautas vagie! - suklykė jis. - Negali atlikti

savo darbo ir net nesilaikai savo tautos. Nešdinkis pas savo šlykščius Klyksnius, gal jie atšaldys tau visą mėsa! Jei priešas pirmas jų nepasieks. Jie jau sutvarkė Pirmąjį, kiek girdėjau. Tikiuosi, jog tai teisybė!

Rankoje laikydamas ietį, didysis orkas šoko paskui jį. Tačiau pėdsekys, užlindęs už akmens, išėgė strėlę į akį atbėgančiam orkui, ir tas su triukšmu nugriuvo. Kitas orkas perbėgo slėnį ir išnyko.

Kurį laiką hobitai sėdėjo tylėdami. Pagaliau Semas pajudėjo.

- Sakychiau, dovis už dovį, - tarė jis. -Jei tokia draugystė viešpa-tauja visame Mordore, mums vargo sumažės perpus.

- Ša, Semai, - sušnibždėjo Frodas, - aplink gali būti kitų. Atrodo, mums vos per plauką pavyko ištrūkti, o medžioklė mūsų pėdsakais buvo karštesnė nei tikėjomės. Bet tai yra Mordoro dvasia, Semai, ji išplitusi visoje šalyje. Orkai visada taip elgiasi, kai jie paliekami patys sau, - bent taip pasakoja istorijos. Bet daug nesitikėk. Jie nekenčia mūsų - visi, visuomet. Jei tuodu būtų mus pamatę, būtų pamiršę visus nesutarimus, kol mes negulėtume negyvi.

Stojo ilga tyla. Ją vėl nutraukė Semas, šį sykį sušnibždėjęs.

- Ar girdėjote, ką jie sakė apie *tą burblį*, pone Frodai? Juk sa-kiau, kad Golumas gyvas.

- Taip, prisimenu. Dar galvojau, iš kur tu sužinojai? - pasakė Frodas. - Na, tiek to! Manau, iš čia neverta judėti, kol nesutems. Papasakok, iš kur sužinojai ir kas čia atsitiko. Jei gali, nekeldamas balso.

- Pabandysiu, - sutiko Semas, - bet vos tik pagalvoju apie Smir-džių, taip įkaistu, kad norisi rėkti.

Kol pilka Mordoro šviesa lėtai virto gilia bežvaigžde naktimi, hobitai sėdėjo pasislėpę po dygliuotu krūmu. Semas Frodui į ausį pasakojo apie viską, kam tik surado žodžių - išdavikišką Golumo puolimą, Šelobos siaubą ir savo paties nuotykius su orkais. Kai jis nutilo, Frodas nieko nepasakė, tik paėmė Semo ranką ir suspaudė. Pagaliau jis sujudėjo.

- Na, vėl reikia eiti, - pasakė Frodas. - Įdomu, kiek dar laiko truks, kol mus iš tiesų pagaus, kol baigsis šitas beprasmiš slapsty-masis bei sėlinimas. -Jis atsistojo. - Tamsu, o mes negalime naudoti Valdovės buteliuko. Pasaugok jį, Semai. Neturiu kur jo laikyti,

nebent rankoje, o tokioje akloje naktį prirėks abiejų rankų. Duodu tau ir Gylį. Aš turiu orkų kardą, bet nemanau, kad man dar kada tektų smogti.

Kelių neturinčiame krašte judėti naktį buvo sunku ir pavojinga, tačiau lėtai, dažnai klupinėdami, hobitai valanda po valandos palei rytinį akmenuoto slėnio kraštą slinko į šiaurę. Pilkai šviesai vėl už-tykinus ant vakarinių viršūnių - už kalnų jau seniai žerėjo diena, - jie vėl pasislėpė ir pasikeisdami truputį nusenėdavo. Nemiegodamas Semas nuolatos mąstė apie maistą. Kai pagaliau Frodas pabudo ir pasakė, kad reikia užkasti bei ruošti tolesnei kelionei, Semas uždavė labiausiai jį kankinusį klausimą.

- Prašau atleisti, pone Frodai, - pasakė jis, - bet ar jūs bent numanote, kiek dar reikės keliauti?

- Beveik nenumanau, Semai, - atsakė Frodas. - Prieš iškeldamas iš Rivendeilo mačiau Mordoro žemėlapi, nubraižytą dar prieš grįžtant Priešui, tačiau dabar beveik jo neprisimenu. Tik žinau, kad šiaurėje yra vieta, kur vakarinių ir šiaurinių kalnų grandinių atšakos beveik susijungia. Nuo Bokšto tilto tai maždaug šešiasdešimt mylių. Ten būtų gera vieta pereiti kalnus. Bet, žinoma, atsidūrę ten dar labiau nuteisime nuo Kalno, ko gero, dar per šešiasdešimt mylių. Dabar į šiaurę nuo tilto nukeliavome maždaug trisdešimt penkias mylias. Net jei viskas klosis gerai, vargu, ar pasieksime Kalną per savaitę. Bijau, Semai, kad nešulys darysis vis sunkesnis ir mes judėsime vis lėčiau.

Semas atsiduso.

- To ir bijojau, - tarė jis. -Jau nekalbant apie vandenį, turime mažiau valgyti, pone Frodai, arba keliauti greičiau, bent jau šitame slėnyje. Dar kąsnis, ir visas maistas, išskyrus elfiškąjį, baigsis.

- Aš pabandysiu paskubėti, Semai, - giliai įkvėpęs pasakė Frodas. - Eime! Pradėkime dar vieną žygį!

Dar nebuvo sutemę, bet naktis nusileido jiems beeinant. Ilgoje varginančioje kelionėje su trumpais stabtelėjimais slinko valandos. Vos pasirodžius pirmoms pilkos šviesos užuominoms po šešėlio skliautais, jie vėl pasislėpė tamsioje dauboje po kabančiu akmeniu. Švito lėtai, tačiau aiškiau nei bet kada. Stiprus vėjas iš vakarų

draikė Mordoro garus vis smarkiau. Netrukus hobitai galėjo apžvelgti kraštą per keletą mylių. Kildamas viršun, plyšys tarp kalnų ir Morgajaus tolydžio siaurėjo, viršutinis kraštas jau buvo tik stačių Efel Duato šlaitų atbraila, tačiau rytuose į Gorgorotą jis vis dar leidosi neįmanomai stačiai. Juos vedusi versmės vaga baigėsi ties uolų sąvartomis - iš pagrindinės kalnų grandinės tarsi siena į rytus nusitęsė aukšta plika atšaka. Jos pasitikti iš pilkos ūkanotos šiaurinės Ered Litujaus grandinės skubėjo kita ilga ranka, o tarp jų buvo siauras tarpas: Karach Angrenas, Geležinės Žiotys, Izenmautas, už kurio driekėsi gilus Uduno slėnis. Tame slėnyje už Moranono slypėjo tuneliai bei dideli ginklų sandėliai, kuriuos Juodųjų Vartų gynybai išrausė Mordoro meistrai. Ten Tamsos Valdovas skubiai rinko didžiules pajėgas atremti Vakarų Kapitonų puolimui. Ant išsidiėkusių atšakų stūksojo fortai ir bokštai, degė signalinės ugnys, šiauriausioje vietoje buvo supiltas žemės pylimas ir išraustas gilus griovys, kurį galėjai pereiti vieninteliu tiltu.

Keletą mylių šiauriau, ten, kur atsišakojo vakarinės viršūnės, stovėjo sena Durthango pilis, dabar viena iš daugybės orkų tvirtovių, išsimėčiusių aplink Uduno slėnį. Nuo jos žemyn vingiavo gerai matomas kelias. Už mylios ar dviejų nuo tos vietos, kur gulėjo hobitai, jis suko į rytus kalnų šlaituose iškirsta atbraila, leidosi į žemumą ir vedė į Izenmautą.

Hobitams atrodė, kad visa jų kelionė į šiaurę buvo beprasmiška. Lyguma dešinėje buvo ūkanota ir aptraukta dūmų, tad nesimatė nei stovyklų, nei judančių armijų, tačiau visą šį kraštą saugojo Karach Angreno fortai.

- Aklavietė, Semai, - tarė Frodas. -Jei eisim tolyn, pasieksime tik tą orkų pilį, tačiau nuo jos eina vienintelis mums tinkamas kelias, nebent pasuktume atgal. Į vakarus neužlipsime, į rytus nenulipsime.

- Vadinas, reikės eiti tuo keliu, pone Frodai, - tarė Semas. - Eiti ir pasitikėti sėkme, jei Mordore dar galioja sėkmė. Jau geriau pasiduoti, užuot klaidžiojus aplink ar grįžus. Maisto vis vien neužteks. Reikia veržtis.

- Gerai, Semai, - linktelėjo Frodas, - vesk! Tol, kol turi vilties. Manoji viltis dingo. Bet veržtis nepajėgsiu, Semai. Tik vilksiuosi paskui tave.

- Prieš pradėdamas vilktis, pone Frodai, turite pamiegoti ir pa-
valgyti.

Semas davė Frodui vandens, papildomą paplotėlį elfiškos duonos,
o iš savo apsiausto padarė pagalvę šeimnininko galvai. Frodas buvo
pernelyg pavargęs, kad ginčytųsi. Semas nepasakė, kad šeimnininkas
išgėrė paskutinį lašą vandens ir kartu su savąja suvalgė Semo dalį.
Kai Frodas užmigo, Semas pasilenkė pasiklausyti jo kvėpavimo,
įsižiūrėjo į miegančiojo veidą. Jis buvo raukšlėtas, liesas, tačiau
atrodė ramus.

- Na, šeimninke, - sumurmėjo Semas, - turiu jus palikti ir iš-
bandyti laimę. Reikia vandens, kitaip toli nenukeliausime.

Semas išsėlino lauk ir su visu hobitišku atsargumu šmurkščioda-
mas tarp akmenų grįžo prie versmės vagos, paėjęjo truputį į šiaurę,
kol pasiekė uolų sąvartas. Čia, be abejonės, versmė kažkada krito
mažyčiu kriokliuku. Viskas aplink buvo tylu, sausa, tačiau ne-
pasiduodamas nevilčiai Semas pasilenkė ir įsiklausęs savo džiaugs-
mui išgirdo vandens čiurlenimą. Užsiropštes keliais akmenimis
aukštyn, jis surado mažytę srovelę, tekančią iš kalvos šlaito, pripil-
dančią tamsią balą ir vėl išnykstančią po plikais akmenimis.

Semas paragavo vandens, skonis atrodė pakenčiamas. Jis iki soties
atsigėrė, pripildė butelį ir pasisuko grįžti. Tą akimirką hobitas
pastebėjo juodą figūrą ar šešėlį, šmėkščiojantį tarp uolų šalia Fro-
do slėptuvės. Užgniaužęs riksmą, Semas puolė nuo šaltinio ir pasileido
tekinas, šokinėdamas nuo akmens ant akmens. Padaras buvo
atsargus, slapstėsi, tačiau Semas neabejojo, kas ten toks: o, kaip jis
troško čiupti jį už gerklės. Tačiau padaras išgirdo jį ir nėrė šalin.
Persisvėręs per rytinio skardžio kraštą Semas dar spėjo pamatyti
tamsią dėmę, susigūžiančią ir dingstančią iš akių.

- Laimė manęs neaplenkė, - sumurmėjo Semas, - tačiau vos vos!
Tarsi neužtenka tūkstančių orkų, kad čia dar šniukštinėja tas
niekšas! O, kad jį būtų nušovė!

Jis atsisėdo šalia Frodo, bet nežadino jo ir nedrįso užmigti pats.
Pagaliau akys pradėjo merktis. Supratęs, jog su miegu ilgiau nepa-
kovos, jis švelniai pažadino Frodą.

- Bijau, kad Golumas vėl čia, - pasakė Semas. - Jei tai ne jis, va-
dinasi, tokių yra du. Aš nuėjau parsinešti vandens ir atsisukęs pa-
mačiau jį čia šniukštinėjantį. Turbūt mums abiem nebesaugu miegoti
vienu metu. Meldžiu atleisti, bet man akys pačios merkiiasi.

- Gerasis Seniai! - pasakė Frodas. - Gulkis ir pailsėk, kiek pri-
klauso! Bet man jau geriau Golumas nei orkai. Jis mūsų neiš-
duos - nebent pats pakliūtų.

- Kurgi ne! Jis pats gali mus apiplėšti ir nužudyti, - suniurnėjo
Semas. - Būkit budrus, pone Frodai! Ten pilnas vandens butelis.
Gerkit. Prieš eidami toliau, galėsime vėl prisipilti.

Su tais žodžiais Semas krito miegoti.

Jam pabudus, šviesa jau nyko. Frodas sėdėjo atsirėmęs į uolą ir
miegojo. Vandens butelis buvo tuščias. Golumo nesimatė.

Grįžo Mordoro tamsa, aukštumose nuožmiu raudoniu užsidegė
sargybinės ugnys. Hobitai pradėjo pavojingiausią kelionės etapą. Iš
pradžią grįžę prie šaltinėlio, jie atsargiai užkopė į kelią toje vietoje,
kur jis sukosi į Izenmautą, dunksantį už dvidešimties mylių. Kelias
buvo neplatus, be jokių sienų ar parapetų palei kraštus, jam kylant,
praraja prie kelio krašto vis gilėjo. Hobitai žingsnių negirdėjo, tad
kurį laiką pasiklausę ramiai pasuko į rytus.

Po dvylikos mylių jie sustojo. Kelias sukosi į šiaurę, ką tik nueita
atkarpa dingo iš akių. Tai galėjo būti pražūtinga. Hobitai kelias
minutes pailsėjo ir pasiruošė keliauti toliau, bet nespėjo žengti nė
poros žingsnių staiga nakties tylumoje išgirdo garsą, kurio visą laiką
bijoję: dundančius žingsnius. Jie dar buvo tolokai, tačiau atsigręžę
hobitai jau matė mirgančius deglus posūkyje mažiau nei už mylios.
Jie sparčiai artėjo: per sparčiai, kad Frodas galėtų pasprukti keliu.

-To ir bijojau, Semai, - pasakė Frodas. - Mes pasitikėjome sėkme,
bet ji mus apvylė. Mes spąstuose. -Jis pakėlė akis į dunksančią sieną
- senovės kelių tiesėjai iškirto kelią giliai uoloje. Jis nubėgo į kitą
pusę, įsižiūrėjo į tamsią bedugnę. - Vis dėlto mus užspei-tė! -
pakartojo jis.

Hobitas susmuko ant žemės šalia sienos ir panarino galvą.

- Atrodo, kad taip, - pasakė Semas. - Galime tik laukti ir žiūrėti. -
Jis irgi atsisėdo šalia Frodo po uolos šešėliu.

Ilgai laukti jiems neprireikė. Orkai žygiavo greitai. Pirmosios eilės
nešė deglus. Raudonos liepsnos tamsoje greitai didėjo. Semas irgi
nulenkė galvą, tikėdamasis, kad paslėps veidą deglių šviesoje.
Priešais jiedu pastatė skydus, kad paslėptų kojas.

„O, kad jie skubėtų ir paliktų porą pavargusių kareivių ramybėje!" - pagalvojo jis.

Atrodė, kad taip ir bus. Nuleidę galvas, sunkiai kvėpuodami pražygiavo pirmieji orkai. Jie priklausė mažesniųjų orkų genčiai, ne savo noru varomai į Tamsos Lordo karus, jiems terūpėjo užbaigti žygį ir išvengti rimbo. Iš šonų pirmyn atgal lakstė du didžiuliai nuožmūs *uruksai*, pliaukšėdami rimbais ir rėkudami. Pro šalį žygiavo eilė po eilės, pirmieji deglai jau buvo toli priekyje. Semas sulaikė kvėpavimą. Jau praėjo daugiau nei pusė kolonos. Bet tada vienas iš vergų varovų šalia kelio išvydo dvi figūras. Jis pliaukštelėjo rimbui ir suriko:

- Ei, jūs! Kelkitės!

Jie neatsakė, surikęs jis sustabdė visą būrį.

- Nagi, utėlės! - rėkė orkas. - Ne laikas dabar drybsoti. Jis žengė žingsnį artyn ir netgi prieblandoje atpažino simbolius ant skydų.

- Aha, dezertyrai! - suurzgė jis. - Ar dar tik ruošiatės bėgti? Visi jūsiškiai jau užvakar turėjo būti Udune. Jūs tai žinot. Nagi, stokitės į eilę, arba užsirašysiu numerius ir pranešiu.

Hobitai sunkiai atsistojo ir susikūprinę, šlubčiodami kaip išvargę kareiviai nusivilko kolonos pabaigos link.

- Ne, ne į galą! - sušuko vergų varovas. - Trim eilėm arčiau! Pasilikit ten arba aš jus taip pamokysiu, kad ilgam atsiminsit!

Jis pliaukštelėjo savo ilgu rimbui jiems virš galvų, o tada vėl pasiuntė būrį žvalia ristele.

Nuvargusiam Semui buvo sunku, o Frodui tai tapo tikra kankyne, baisiausiu košmaru. Jis sukando dantis, pabandė liautis galvojęs. Hobitą dusino aplink tvyranti orkų smarvė, jis pradėjo žiopčioti iš troškulio. Pirmyn ir pirmyn - jie bėgo nesustodami. Frodas, įtempęs visą valią, stengėsi kvėpuoti, priversti kojas judėti. Hobitas nedrįso galvoti, kuo baigsis šis kankinantis bėgimas. Nebuvo jokios vilties atsilikti nepastebėtiems. Orkų vedlys nuolatos grįždavo į eilės galą ir tyčiojosi iš jų.

- Nagi! - juokėsi jis, šmaukšėdamas jiems per kojas. - Ten, kur rimbas, ten ir valia, utėlės. Laikykitės! Čia tik pradžia, atvykę į stovyklą gausite tiek, kad nepanešite. Taip jums ir reikia. Ką, nežinote, kad mes kariaujame?

Po kelių mylių kelias pagaliau ilgu šlaitu ėmė leisti į lygumą. Frodo jėgos baigėsi, jo valia ėmė silpnėti. Jis susvyravo ir suklupo. Semas iš paskutiniųjų stengėsi padėti, palaikyti Frodą, nors jautė, kad pats vargiai išlaikys tokį tempą. Jis suprato, kad galas gali ateiti bet kurią akimirką - šeimininkas apalps ar pagrius, viskas paaiškės, o jų karčios pastangos nueis veltui.

„Bet aš vis tiek spėsiu pasmeigti tą vergus varantį velnią", - galvojo jis.

Kai jis jau tiesė ranką prie kardo rankenos, atėjo netikėtas palengvėjimas. Jie jau buvo lygumoje, prie įėjimo į Uduną. Kiek toliau, prieš vartus tilto gale, vakarinis kelias jungėsi su kitais keliais, ateinančiais iš pietų ir iš Barad Duro. Visais keliais judėjo kariuomenė - Vakarų Kapitonai artėjo, Tamsos Lordas skubino savo karius į šiaurę. Atsitiko taip, kad į kelių sankirtą vienu metu atžygiavo keli būriai ir susidūrė tamsoje, kur nepasiekė ant sienų degusios sargybinės ugnys. Prasidėjo didžiulis stumdymasis bei plūdimasis, nes kiekvienas būrys norėjo prie vartų patekti pirmas ir baigti dienos žygį. Nors varovai rėkė, pliauškinio rimbais, prasidėjo grumtynės, sužvango ginklai. Sunkiai ginkluotų *uruksų* būrys iš Barad Duro įsirežė į Durthango koloną ir viską galutinai sutrikdė.

Nors ir apsvaigęs nuo skausmo bei nuovargio, Semas griebėsi paskutinės vilties - jis krito ant žemės, kartu nusitempdamas Frodą. Orkai sugriuvo ant jų, ėmė urgzti, keiktis. Repečkom hobitai lėtai šliaužė tolyn nuo sąmyšio, kol pagaliau niekieno nepastebėti nusirito nuo kelio. Aukštas kelkraštis, reikalingas tam, kad būrių vadovai nepasiklystų nei juodą naktį, nei rūke, kilo keletą pėdų virš lygios žemės.

Kurį laiką jie gulėjo nejudėdami. Buvo per tamsu ieškoti prieglaudos, o ir beviltiška. Bet Semas jautė, jog reikia bent jau dingti kuo toliau nuo pagrindinių kelių ir nuo deglų šviesos.

- Nagi, pone Frodai, - sušnibždėjo jis. - Dar truputį pašliaužki-te ir galėsite gulėti ramiai.

Paskutinėmis beviltiškėmis pastangomis Frodas pasikėlė ant rankų ir nuropojo galbūt dar dvidešimt jardų. Tada įgriuvo į netikėtai priekyje atsivėrusią negilią duobę ir liko gulėti kaip negyvas.

Trečias skyrius
LEMTIES KALNAS

Semas padėjo apiplyšusį orkišką apsiaustą šeiminkui po galva, tada jį ir save pridengė pilku Lorieno rūbu. Jo mintys nuklydo į tą gražų kraštą pas elfus, Semas tikėjo, kad jų rankomis išaustas audinys gali paslėpti juos šitoje baimės dykvietėje, kai nebeliko jokios vilties. Jis išgirdo, kaip tilsta grumtynės ir riksmi, būriams žygiuojant pro Izenmautą. Per tą netvarką bei sumaištį jų kol kas nepasigedo.

Semas gurkštelėjo vandens, privertė atsigerti Frodą, o kai šeiminkas šiek tiek atsigavo, davė jam visą vertingosios kelionės duonos paplotėlį ir liepė jį suvalgyti. Tada, pavargę taip, kad nebejautė jokios baimės, jie išsitiesė. Miegojo nedaug, neramiai, nes prakaitas atšalo, kieti akmenys dūrė, hobitai virpėjo. Iš šiaurės nuo Juodųjų Vartų per Kirit Gorgorą palei žemę šnarėjo šaltas vėjas.

Rytas vėl išaušo pilkas. Nors aukštai viršuje tebepūtė vakaris, bet apačioje, ant akmenų, po Juodosios Žemės sienomis, oras atrodė beveik'negyvas, šaltas ir kartu troškus. Semas iškišo galvą iš daubos. Žemė aplinkui buvo niūri, plokščia, purvinai ruda. Šalimais esančiais keliais niekas nejudėjo, bet Semas baiminosi budrių akių ant Izenmauto sienos, stūksojusios ne toliau kaip už aštunda-lio mylios į šiaurę. Toli pietryčiuose kaip didžiulis šešėlis dunksojo Kalnas. Iš jo rūko dūmai. Viena jų dalis kilo aukštyn, sklendė į rytus, kita didžiuliais tumulais ritosi nuo šlaitų ir plito pažeme. Pora mylių į šiaurės rytus tarsi rūstūs pilki vaiduokliai kilo Pelenų Kalnų šlaitai, už kurių lyg tolimi debesys, vos tamsesnės nei dangaus kraštas, kilo ūkanotos šiaurinės viršūnės.

Semas pabandė atspėti atstumus ir nuspręsti, kurį kelią rinktis.

- Kiekvienas žingsnis atrodo kaip penkiasdešimt mylių, - niūriai murmėjo jis, spoksodamas į grėsmingą kalną. - Dienos kelią įveikti ponui Frodui prireiks savaitės.

Jis papurtė galvą. Nuo tokių svarstymų Semą užplūdo tamsios mintys. Jo ištikimoje širdyje viltis niekada nemirdavo ilgam. Iki šiol jis vis svajojo apie grįžimą. Tačiau dabar pagaliau suprato karčią tiesą: maisto atsargų geriausiu atveju užteks pasiekti tikslui, o tada, atlikus užduotį, ateis galas vienišiams, benamiams ir alkaniems hobi-tams, atsidūrusiems vidury baisios dykumos. Kelio atgal nebus.

„Vadinasi, tokia bus mano pareiga, kaip aš ir nujaučiau pradėdamas, - pagalvojo Semas. - Padėti ponui Frodui iki paskutinio atodūsio ir numirti kartu su juo... Ką gi, pareiga yra pareiga, ją reikia atlikti. Nors mielai dar sykį pamatyčiau Krantinę ir Rožytę, ir jos brolius, ir Senioką, ir Merigoldą, ir visus. Negaliu įsivaizduoti, kad Gendalfas būtų pasiuntęs poną Frodą su šita užduotimi, jei nebūtų vilties grįžti. Viskas žlugo, kai jis krito Morajoje. Jei būtų likęs gyvas... Jis tikrai ką nors padarytų“.

Tačiau mirusi ar miršianti Semo viltis virto nauja jėga. Paprastas hobitiškas jo veidas tapo rūstus, valia - nepalaužiamasis pajuto, kaip per kojas ir rankas perbėgo virpulys, tarsi Semas virstų akmenis ir plieno būtybe, kurios negali įveikti nei neviltis, nei nuovargis, nei nesuskaičiuojamos plikos mylios.

Su nauju ryžtu jis vėl ėmė dairytis aplink, svarstydamas kitą žingsnį. Kai prašvito smarkiau, jis nustebeš pamatė, kad lygumos, iš toli plokščios ir bekraštės, iš tiesų yra plyšėtos, nelygios. Visas Gorgoroto paviršius - minkšto purvo dykynė - buvo nusėtas didelėmis skylėmis, tarytum nucaižytas didžiulių akmenų lietaus. Didžiausią iš tokių skylių supo uolų skeveldrų pylimas, nuo jos į visas puses bėgo platūs plyšiai. Tokiame krašte buvo įmanoma sėlinti nuo slėptuvės iki slėptuvės, nematomiems niekam, išskyrus pačias budriausias akis. Tačiau reikėjo būti stipriam ir niekur neskubėti. Alkaniems ir pavargusiems hobitams, kurių laukė ilga kelionė, kraštas atrodė pražūtingai.

Svarstydamas visa tai, Semas grįžo pas savo šeiminką. Jam neprireikė jo kelti. Frodas gulėjo atsimerkęs ir žiūrėjo į debesuotą dangų.

- Na, pone Frodai, - pasakė Semas, - aš čia truputį apsižvalgiau ir pagalvojau. Keliuose tuščia, tad geriau dingti, kol dar yra galimybė. Ar pajėgsite?

- Pajėgsiu, - atsakė Frodas, - privalau.

Dar sykį hobitai pradėjo žygi, šliauždami nuo daubos iki daubos, naudodamiesi visomis pasitaikančiomis užuoglaudomis. Jie nuolat artėjo prie šiaurinės kalnų grandinės šlaitų. Laikėsi rytinio Mordo-ro kelio, kol pagaliau jis atitolo, apsikabinęs kalnų šlaitus, ištirpdamas juoduose šešėliuose toli priekyje. Gorgoroto plynėse dabar nejudėjo nei žmogus, nei orkas. Tamsos Lordas jau beveik baigė grupuoti pajėgas. Netgi savo nepaimamoje šalyje jis ieškojo nakties slaptumo, bijodamas, kad prieš jį pasisukę pasaulio vėjai nesuplėšytų jo uždangų, susirūpinęs dėl naujienų apie įžūlius šnipus, praslydusius pro jo tinklus.

Nuėję kelias vargingas mylias hobitai sustojo. Frodas atrodė visiškai išsekęs. Semas matė, kad jis negalės ilgai taip eiti - šliauždamas, susikūrinęs, tai lėtai rinkdamasis abejotiną kelią, tai bėgdamas ir klupinėdamas.

- Kol šviesu, reikia grįžti į kelią, pone Frodai, - pasakė Semas. - Teks vėl pasikliauti sėkme! Paskutinį sykį ji mus beveik apvylė, bet ne visai. Dar pora mylių, o tada poilsis.

Jis rizikavo daug labiau, nei įsivaizdavo pats, tačiau Frodą pernelyg slėgė nešulys ir kova mintyse, kad jis prieštarautų ar rūpintųsi. Jie užsiropštė ant kelio ir nužingsniavo juo - kietu šaltu grindiniu, vedusiu į pačią Tamsos Tvirtovę. Tačiau juos lydėjo sėkmė - tą dieną hobitai nesutiko nė gyvos dvasios, o užslinkus nakčiai, jie prapuolė Mordoro tamsoje. Visa šalis laukė didžiulės audros: Vakarų Kapitonai jau kirto Kryžkelę ir paleido plėnimis mirtinus Imlad Morgulo laukus.

Taip tęsėsi beviltiška kelionė - Žiedas keliavo į pietus, o karalių vėliavos - į šiaurę. Hobitams kiekviena diena, kiekviena mylia buvo kartesnė nei anksčiau, jų jėgos seko, žemė darėsi vis pilnesnė blogio. Dieną jie priešų nesutikdavo. Kartais naktį, jiems neramiai susigūžus kokioje slėptuvėje šalia kelio, hobitai girdėdavo riksmus ir daugybės žingsnių garsą arba pralekiantį žiauriai varomą žirgą. Tačiau daug blogiau už visus pavojus buvo vis artėjanti grėsmė, slėgianti keliautojus - siaubinga Jėga, kuri laukė, paskendusi giliose mintyse ir budriame įtūžyje už tamsios Sosto uždangos. Ji artėjo, artėjo, darėsi vis juodesnė, kaip atslenkanti nakties siena pasaulio pabaigoje.

Pagaliau nusileido siaubinga naktis. Vakarų Kapitonams pasie-

kus gyvųjų žemių pabaigą, dviejų keliautojų laukė tuščios nevilties valanda. Nuo pabėgimo iš orkų kariaunos praėjo keturios dienos, tačiau laikas driekėsi už jų tarsi nuolat tamsėjantis sapnas. Visą paskutinę dieną Frodas tylėjo, ėjo nuleidęs galvą ir dažnai klupinėjo, tarsi jo akys daugiau nematytų kelio po kojomis. Semas spėjo, jog iš visų skausmų skaudžiausias buvo augantis Žiedo svoris, nešulys kūnui ir kančia protui. Semas neramiai stebėjo, kaip šeimninkas dažnai pakelia kairę ranką lyg atremti smūgiui ar prisidengti įkritusioms akims nuo siaubingos Akies, bandančios į jas pažvelgti. Dešinė ranka kartais sėlindavo prie krūtinės, sugriebdavo Žiedą, o tada lėtai, valiai vėl paėmus viršų, atsitraukdavo.

Dabar, grįžus nakties tamsai, Frodas sėdėjo panarinęs galvą tarp kelių, nuleidęs rankas ant žemės, silpnai trūkčiojo bevalės plaštakos. Semas stebėjo jį, kol naktis uždengė juos abu ir paslėpė vieną nuo kito. Jis neberado žodžių ir pasiliko su savo tamsiomis mintimis. Jis pats, nors pavargęs, nors slegiamas baimės, vis dar turėjo jėgų. Gelbėjo *lembaso* savybės, be kurių hobitai jau seniai būtų kritę ir numirę. Jis nenumalšino alkio, Semas dažnai prisimindavo valgį, geisdamas paprastos duonos ar mėsos. Tačiau kelioninė elfų duona turėjo galios, kuri stiprėjo, jei keliautojai tenkinosi ja viena, nemaišydami su kitu maistu. Ji maitino valią, teikė jėgų raumenims ir leido valdyti kojas stipriau nei tai įmanoma mirtingajam. Tačiau dabar reikėjo apsispręsti iš naujo. Jie nebegalėjo toliau eiti keliu, nes jis vedė į rytus, į didįjį Šešėlį, o Kalnas dunksojo dešinėje, beveik tiesiai pietuose, hobitai turėjo sukti į jį. Priekyje driekėsi plati, plika, garuojanti, pelenais nuklota žemė.

-Vandens, vandens! - murmėjo Semas. Jis gailėjo sau, todėl išdžiūvusioje burnoje liežuvis buvo storas, ištinęs, tačiau kad ir kaip jis stengėsi, vandens liko labai mažai, gal pusė butelio, o keliauti reikės dar ilgai. Viskas jau seniai būtų išgerta, jei jie nebūtų ryžęsi pasukti orkų keliu. Jame dideliais tarpais stovėjo cisternos, skirtos per sausus regionus skubiai keliaujantiems kariams. Vienoje jų Semas rado dar likusio vandens, dvokiančio, apteršto orkų, tačiau tinkančio jų beviltiškai padėčiai. Tai buvo vakar. Daugiau vandens tikėtis nebuvo galima.

Nuvargintas rūpesčių Semas užsnūdo, palikęs rytojų rytojui. Daugiau padaryti jis nieko negalėjo. Sapnai ir realybė susimaišė.

Jis matė šviesas, panašias į piktdžiugiškas akis, tamsius sėlinančius šešėlius, jis girdėjo laukinių žvėrių triukšmą ir siaubingus kankinamų padarų riksmus. Semas pabUSDavo tik tam, kad suvoktų, jog visas pasaulis tamsus, o aplink - vien tuščia juoduma. Tik sykį, pabudęs ir karštligiškai dairydamasis, Semas pamanė, kad jis mato blyškias tarsi akis šviesas, bet greitai jos sumirksėjo ir dingo.

Lėtai, nenoriai slinko nekenčiama naktis. Vėliau išaušusi diena buvo blanki. Čia, prie Kalno, oras buvo amžinai padūmavęs, o nuo Tamsiosios Tvirtovės šliaužė Šešėlio garai, kuriais siautėsi Sauros. Frodas gulėjo ant nugaros ir nejudėjo. Semas stovėjo šalia, nenorėdamas kalbėti, bet žinodamas, jog turi tarti žodį: jis privalo pakelti šeimininko valią dar vienam žygiui. Pagaliau pasilenkęs, paglostęs Frodo kaktą, jis sušnibždėjo:

- Pabuskite, šeimininke! Laikas vėl keliauti. Tarsi pakeltas varpo dūžio, Frodas greitai pakirdo, atsistojo ir pažiūrėjo į pietus, tačiau pamatęs Kalną bei dykumą vėl susmuko.

- Aš negaliu, Semai, - pasakė jis, - taip sunku nešti, taip sunku.

Semas žinojo dar nepravėręs burnos, kad jo žodžiai veltui, kad jie atneš daugiau žalos nei naudos, bet kupinas gailesčio jis negalėjo susivaldyti.

- Leiskite man jį truputį panešti, šeimininke, - tarė Semas. - Aš nešiu tą naštą neburnodamas, kol turėsiu jėgų. Frodo akys užsiplieskė.

- Pasitrauk! Neliesk manęs! - suriko jis. -Jis mano. Eik šalin! -Jo ranka sugriebė kardo rankeną, bet greitai balsas pasikeitė. - Ne, ne, Semai, - liūdnai pasakė Frodas, - tu turi suprasti. Tai mano nešulys, niekas kitas jo neneš. Jau per vėlu, brangusis Semai. Taip man nepadėsi. Aš jau beveik jo valioje. Negalėčiau jo atiduoti, o jei bandytum atimti, išprotėčiau.

Semas linktelėjo.

- Suprantu, - pasakė jis. - Aš pagalvojau, pone Frodai, kad yra kitų daiktų, be kurių galime apsieiti. Kodėl nepalengvinus naštos? Dabar mes keliausime tiesiai, -jis parodė į Kalną, - neverta nešti to, ko tikrai neprisireiks.

Frodas pažvelgė į Kalną.

- Taip, - tarė jis, - tame kelyje mums daug nereiks. O pabaigoje - išvis nieko.

Paėmęs orko skydą jis nusviedė jį šalin, paskui ir šalną. Tada nusiėmė pilką apsiaustą, atsisegė sunkų diržą ir metė jį žemėn kartu su makštyse įkištu kardu. Frodas nusiplėšė ir išmetė juodo apsiausto skiautes.

- Viskas, daugiau orkų nebūsiu, - šūktelėjo jis, - ir nenešiosiu jokio ginklo, doro ar šlykštaus. Tegu jie pabando mane paimti!

Semas pasielgė taip pat. Jis nusimetė orkiškus drabužius, išsiėmė visus daiktus iš kuprinės. Kiekvienas daiktelis pasidarė jam brangus - kartu su juo jie nukeliavo tokį vargingą kelią. Sunkiausia buvo skirtis su virimo įrankiais. Nuo minties, kad reikės juos išmesti, Semo akyse susikaupė ašaros.

- Ar prisimenate tą triušieną, pone Frodai? - paklausė jis. - Ir mūsų vietelę šiltame krante kapitono Faramiro krašte, tą dieną, kai pamačiau drambilą?

- Ne, bijau, kad neprisimenu, Semai, - papurtė galvą Frodas. - Žinau, kad taip atsitiko, bet nieko nematau. Nejaučiu maisto skonio, vandens čiurlenimo, vėjo pūtimo, neatsimenu nei medžių, nei žolės, nei gėlių, nebeliko nei mėnulio, nei žvaigždžių. Aš nuogas tamsoje, Semai, nebeliko uždangos tarp manęs ir ugnies rato. Aš pradedu matyti jį net ir atmerktomis akimis, visa kita nublanksta.

Semas priėjo ir pabučiavo jam ranką.

- Kuo greičiau juo atsikratysime, tuo greičiau pailsėsime, - lėtai tarė jis, nerasdamas geresnių žodžių. - Kalbos nieko nepakeis, - sumurmėjo Semas pats sau, rinkdamas daiktus, kurių jie nusprendė atsikratyti. Jis nenorėjo palikti jų vidury dykvietės, kad visi matytų. - Smirdžius, aišku, paėmė tuos orkiškus šarvus, bet kardo jis negaus. Net tuščiomis rankomis jis pridarys bėdos. Jos nelies ir mano puodų!

Tai pasakęs jis nunešė visą turtą prie vienos iš žiojinčių skylių, išvarpiusią žemę, ir įmetė vidun. Į tamsą krantančių brangiųjų jo puodų barškėjimas skaudžiai sugniaužė širdį.

Jis grįžo pas Frodą ir nuo elfiškos virvės atpjovė atraižą, kuria šeimininkas susijusė pilką apsiaustą. Likusią virvės dalį kruopščiai suvyniojo ir įsidėjo į kuprinę. Bejos, liko tik kelioninės duonos likučiai, vandens butelis, prie diržo kabantis Gyls ir tunikos kišenėje prie krūtinės paslėptas Galadrielės buteliukas su maža dėžute, kurią ji padovanojo Semui.

Pagaliau jie pasisuko į Kalną ir pajudėjo, nebegalvodami slėptis, nuovargi bei silpstančią valią pajungę vienam tikslui - slinkti tolyn. Niūrios dienos prieblandoje net šioje budrioje žemėje hobitų niekas nebūtų pastebėjęs, nebent visai iš arti. Iš visų Tamsiojo Lordo vergų tik Nazgulai galėjo įspėti jį apie pavojų, mažytį, bet atkakliai besiskverbiantį į pačią jo saugomos šalies širdį. Tačiau Nazgulai ant juodų sparnų skraidė su kitomis užduotimis: jie susirinko toli nuo čia, temdydami Vakarų Kapitonų žygi, o Tamsiosios Tvirtovės mintys buvo su jais.

Tą dieną Semui atrodė, kad šeimininkas rado naujų jėgų, kurių negalėjai paaiškinti kiek palengvėjusių jo nešuliu. Iš pradžių jie nukeliavo toliau ir greičiau, nei jis tikėjosi. Kraštas buvo nelygus, niūrus, bet jie vis tiek stūmėsi pirmyn ir Kalnas artėjo. Tačiau dienai besibaigiant ir blausiai šviesai ėmus nykti, Frodas vėl sulinko, pradėjo svirduliuoti, tarsi tos pastangos būtų surijusios visas likusias jėgas.

Pagaliau jis susmuko.

- Noriu gerti, Semai, - tarė jis ir nutilo. Semas davėjam gurkšnelį. Butelyje liko dar vienas. Pats jis apsiėjo be vandens. Kai hobi-tus apgaubė dar viena Mordoro naktis, visas jo mintis įveikė prisiminimai apie vandenį. Kiekviena matyta versmė, šaltinis ar fontanas, tekantis po žalių gluosnių šešėliais, mirguliuojantis saulėje, šoko ir raibuliavo, kankindami jį už sumerktų akių. Semas jautė vėsus purvą kojų pirštais -jis braidžiojo Krantinės Tvenkinyje kartu su Linksmute, Tomu, Nibsu ir jų sesute Rožyte.

- Tai buvo prieš daug metų, - atsiduso jis, - labai toli. Vienintelis kelias atgal, jei toks yra, veda pro Kalną. Jis negalėjo užmigti, tad ginčijosi su savimi.

- Nagi, pagalvok, mums pavyko geriau, nei tu tikėjaisi, - tvirtai pareiškė jis. - Pradžią visai šauni. Ko gero, iki sustodami nukeliavome pusę kelio. Dar viena diena ir viskas. -Jis stabtelėjo.

- Nebūk kvailys, Semai Gemdži, - atsakė jo paties balsas, -jis neišlaikys dar vienos tokios dienos, jei išvis galės pajudėti. Ir tu ilgai netempsi, atiduodamas jam visą vandenį bei didžiąją dalį maisto.

- Aš dar šauniai paėjėsiu. Matysi.

-Kur?

- Iki Kalno, be abejo.

- O kas po to, Semai Gemdži, kas po to? Kai ten atsidursi, ką tu darysi? Jis nieko negalės padaryti pats.

Savo siaubui, Semas suprato, kad negali atsakyti. Jis neturėjo nė menkausio supratimo, kas įvyks Kalne. Frodas nedaug kalbėjo apie savo užduotį. Semas apytikriai žinojo, kad Žiedą kažkaip reikia įmesti į ugnį.

- Lemties Žiotys, - sumurmėjo jis, prisiminęs seną vardą. - Gal šeimininkas žino, kaip jas rasti. Aš tikrai nežinau.

- Na matai! - atsklido atsakymas. - Viskas beprasmiška. Jis pats taip sakė. Tu kvailys, vargsti ir viliesi. Galėjai jau seniai atsigulti ir užmigti, jei nebūtum toks šuniškai atsidavęs. Vis tiek mirsi, tik dar blogiau. Gali jau dabar gultis ir pasiduoti. Juk niekada nepasieksi viršūnės.

- Pasiėksiu, net jei reikės palikti viską, išskyrus savo kaulus, - pasakė Semas. - Aš pats užnešiu poną Frodą, net jei stuburas lūs ir širdis plyš. Gana ginčytis!

Tą akimirką Semas pajuto po kojomis sudrebėjusią žemę ir išgirdo tolimą dundėjimą, lyg gelmėse įkalintas vartytųsi griautinis. Po debesimis blykstelėjo ir išnyko raudona liepsna. Kalnas irgi miegojo neramiai.

Prasidėjo paskutinis jų kelionės iki Orodruino etapas. Jis tapo didesne kančia, nei Semas įsivaizdavo galįs iškęsti. Jam viską skaudėjo, o burna išdžiūvo taip, kad jis nebegalėjo praryti nė kąsnelio maisto. Nešvito, tačiau ne tik dėl Kalno dūmų: berods, tvenkėsi audra, toli pietryčiuose po juodais debesimis blyksėjo žaibai. Dar blogiau, oras pritvinko garų, kvėpuoti buvo sunku ir skausminga, hobitai apsvaigo, svirduliavo ir dažnai griūdavo. Tačiau jų valia nepasidavė, jie stūmėsi pirmyn.

Kalnas vis artėjo, kol pagaliau užpildė visą horizontą, rūsčiai dunksėdamas priekyje: milžiniška pelenų, šlako ir apdegusių akmenų krūva, iš kurios į debesis kilo status kūgis. Išnykus dienos prietamai ir atėjus nakčiai hobitai atšliaužė iki jo papėdės.

Sušvokštes Frodas krito ant žemės. Semas atsistojo šalia. Savo nuostabai, jis jautė nuovargį, tačiau kartu ir palengvėjimą, jo galva vėl buvo šviesi. Minčių nebetrikdė ginčai. Jis žinojo visus nevilties

argumentus ir nesiklausė jų. Dabar palaužti jo valią galėjo tik mirtis. Jis nebenorėjo miegoti, jautėsi budrus. Semas žinojo, jog visi pavojai dabar rinkosi į vieną vietą - kita diena bus lemties diena, paskutinių pastangų ar nesėkmės diena, paskutinis atodūsis.

Tačiau kada ji ateis? Naktis atrodė belaikė, niekada nesibaigianti, mirštančios minutės tiso į sustingusias valandas. Semas pradėjo galvoti, jog prasidėjo antroji tamsa ir diena daugiau niekada nebeateis. Galų gale jis užčiuopė Frodo ranką. Ji buvo šalta, drebėjo. Seimininką purtė šaltis.

- Nereikėjo palikti antklodės, - sumurmėjo Semas ir atsigulęs pabandė rankomis bei kūnu sušildyti Frodą. Tada jį suėmė miegas, blanki paskutinė jų užduoties diena užtiko juos drauge. Vakar nutilęs vėjas pasikeitė. Dabar jis atskriejo iš šiaurės ir ėmė stiprėti. Nematomos saulės šviesa smelkėsi į šešėlius, kuriuose gulėjo hobitai.

- Na, pirmyn! Paskutinį kartą pirmyn! - pasakė stodamasis Semas. Jis pasilenkė virš Frodo, švelniai jį žadindamas. Frodas sudejavo, didžiulėmis valios pastangomis atsistojo, tačiau vėl suklupo ant kelių. Jis sunkiai pakėlė akis į tamsius Lemties Kalno šlaitus, dunksančius viršuje, ir pradėjo ropoti.

Semas žiūrėjo į jį, verkdamas širdyje, tačiau sausose, geliančiose akyse nepasirodė nė ašaros.

-Aš sakiau, kad nešiu jį, net jei lūs stuburas, - sumurmėjo jis, -ir padarysiu tai.

- Pone Frodai! - sušuko jis. - Negaliu nešti jo už jus, tačiau galiu nešti jus ir jį. Kelkitės! Eime, pone Frodai, brangusis! Semas jus paneš. Tik pasakykit, kur eiti, ir jis eis.

Frodas užsiropštė Semui ant nugaros, rankomis laisvai apkabino kaklą, o kojas stipriai paspaudė po rankomis. Semas atsistojo ir nustebęs pajuto, koks lengvas jo nešulys. Jis bijojo, kad vargiai turės jėgų pakelti vieną seimininką, o dar tikėjosi pajusiąs siaubingą prakeikto Žiedo svorį. Tačiau taip nebuvo. Gal dėl to, kad Frodą išsekino ilgi skausmai, nuodinga žaizda, širdgėla, baimė ir klaidžiojimai be namų, gal netikėtai prabudus paskutinėms jėgoms, Semas pakėlė Frodą ne sunkiau nei hobitų vaiką ant nugaros, kai lakstydavo Grafystės pievose ar šieno laukuose. Jis giliai įkvėpė, pajudėjo.

Jie pasiekė Kalno papėdę iš šiaurės vakarų pusės, ten jo ilgi pilki šlaitai, nors ir plyšėti, nebuvo tokie statūs. Frodas tylėjo, tad Semas stengėsi kaip įmanydamas, neturėdamas kito vedlio, tik savo valią, verčiančią kopti tol, kol baigsis jėgos ir palus valia. Jis svirduliuavo vis aukštyn, sukiudamasis, vengdamas statesniu šlaitu, dažnai griūdamas į priekį, galų gale šliauždamas kaip sraigė su sunkiu nešuliu ant nugaros. Kai valia nebepajėgė vesti jo toliau, o kojos sulinko, Semas sustojo ir švelniai paguldė seimininką ant žemės.

Frodas atsimerkė, atsikvėpė. Čia viršuje kvėpuoti buvo lengviau, nebedusino žemumoje tumuliuojantys garai.

- Ačiū, Semai, - sugergžė jis. - Ar dar toli?

- Nežinau, - atsakė Semas, - nes nežinau, kur mes einame.

Jis pažiūrėjo atgal, pažiūrėjo į viršų, ir apstulbo, pamatęs, kaip aukštai jie užkopė paskutinėmis jėgomis. Grėsmingas ir vienišas Kalnas atrodė aukštesnis, nei buvo iš tikrųjų. Dabar Semas matė, kad jis ne toks status kaip Efel Duato tarpekliai, kuriuos įveikė jiedu su Frodu. Raukšlėtas, apgriuvęs jo pagrindas kilo gal tris tūkstančius pėdų virš lygumos, o virš jo dar pusę tiek stiebėsi centrinis kūgis - tarsi didžiulė krosnis ar kaminas, besibaigias dantytu krateriu. Semas jau užkopė iki pusės pagrindo, Gorgoroto lyguma dūlavo apačioje, apgaubta garų ir šešėlių. Pažvelgęs aukštyn Semas norėjo sušukti, jei tik būtų leidusi perdziūvusi gerklė, nes tarp išsi-varčiusių akmenų jis aiškiai matė taką ar kelią. Jis vingiavo iš vakarų aukštyn, it gyvatė vydamasis apie Kalną, ir nyko iš akių kūgio papėdėje, rytinėje pusėje.

Semas nematė kelio tiesiai virš savęs -jį užstojo šlaitas, - tačiau spėjo, jog dar truputį palypėję jie pataikytų į taką. Hobitui sugrįžo viltis. Jie dar gali užkariauti Kalną.

-Tarsi tamtyčjis ten nutiestas! - pasakė jis pats sau. -Jei jo nebūtų, turėčiau pripažinti, kad pabaigoje pralaimėjau.

Takas buvo nutiestas ne Semui. Jis nežinojo, kad žiūri į Saurono Kelią nuo Barad Duro iki Samat Nauro, Ugnies Kambarių. Kelias atėjo nuo milžiniškų vakarinių Tamsiosios Tvirtovės vartų, pro didžiulį geležinį tiltą, pastatytą virš gilios prarajos, tada leidosi žemyn į lygumą, tris mylias vingiavo tarp dviejų rūkstančių bedugnių, kol galų gale pasiekė ilgą šlaitą, kylantį rytine Kalno puse.

Ten, sukdamasis apie galingą kalną nuo pietų iki šiaurės, jis kilo aukštyn iki viršutinio kūgio, tačiau dar toli iki dvokiančios viršūnės, iki tamsaus įėjimo, žvelgiančio į rytus, tiesiai į Akies Langą šešėlių mantijomis apgaubtoje Saurono tvirtovėje. Dažnai užverčiamas ar sunaikinamas sujudusių Kalno krosnių, tūkstančių orkų pastangomis kelias visada būdavo išvalomas ir atstatomas.

Semas giliai įkvėpė. Jis matė taką, bet nežinojo, kaip užlipti šlaitu aukštyn. Iš pradžių reikėjo leisti atsikvėpti skaudančiai nugarai. Kurį laiką jis pagulėjo šalia Frodo. Jiedu nekalbėjo. Lėtai švito. Staiga Semą apėmė nesuprantamas nerimas. Atrodė, lyg kas jam šauktų: „Dabar, dabar arba bus per vėlu!“ Jis susitvardė ir atsistojo. Frodas, berods, irgi išgirdo šauksmą ir atsiklaupė.

- Aš šliaušiu, Semai, - sugargė jis.

Taip pėda po pėdos kaip maži pilki kirminai jie šliaužė šlaitu aukštyn. Pasiekę taką hobitai pamatė, kad jis platus ir grįstas skalda bei presuotais pelenais. Frodas užlipo ant jo ir pagautas keistos nuojaautos lėtai pasisuko į rytus. Tolumoje kabojo Saurono šešėliai, tačiau mantija, perdrėksta vakarų vėjo gūsio, o gal sujudinta nerimo viduje, suraibuliavo, akimirkai prasiskleidė, ir jis pamatė juodas, tamsesnes ir juodesnes nei milžiniški šešėliai aplink, žiaurias aukščiausio Barad Duro bokšto viršūnes bei geležinę karūną. Akimirką jie stūksojo ramūs, tačiau kažkur iš didžiulio lango neišmatuojamame aukštyje į šiaurę dūrė raudona liepsna, skrodžiančios Akies mirgesys, ir šešėliai vėl susiskleidė, siaubingas vaizdas dingo. Akis buvo pasisukusi ne į juos, ji žiūrėjo į šiaurę, kur apsupti stovėjo Vakarų Kapitonai. Ten buvo nukreiptas visas jos įniršis - Jėga rengėsi smogti mirtiną smūgį. Tačiau nuo to siaubingo vaizdo Frodas krito tarsi mirtinai sužeistas. Jo ranka puolė grabinėti apie kaklą.

Semas priklaupė šalia. Tyliai, beveik negirdimai, jis išgirdo Frodą šnibždant:

- Padėk man, Semai! Padėk man, Semai! Laikyk mano ranką! Aš negaliu sustoti.

Semas paėmė šeimininko rankas, sudėjo jas delnais, pabučiavo ir švelniai suspaudė tarp savųjų. Jam atėjo baidyti mintis:

„Jis mus pastebėjo! Viskas išaiškėjo ar tuoj išaiškės. Dabar, Semai Gemdži, jau tikrai galas“.

Semas vėl pakėlė Frodą, prispaudė jo rankas sau prie krūtinės, o šeimininko kojas paliko vilktis. Nuleidęs galvą jis pajudėjo kylančiu keliu. Tai nebuvo taip paprasta, kaip atrodė iš pradžių. Visa laimė, kad ugnys, išsiveržusios Semui stovint ant Kirt Ungolo, nutekėjo pietiniais ir vakariniais šlaitais, o šitoje pusėje kelias nebuvo - užpiltas. Tačiau daugelyje vietų jis buvo apiręs ar sueižėjęs. Kurį laiką kilęs į rytus, jis aštriu kampu sukosi atgal, į vakarus. Posūkyje kelias buvo iškirstas vėjų nugairintoje akmens uoloje, kurią kadaise išvėmė Kalno krosnys. Švokšdamas po savo nešuliu Semas pasuko keliu ir akies kraštelio išvydo kažką krentant nuo uolos - lyg nuslydusį mažą juodą akmenį.

Netikėtas svoris užgulė hobitą, jis pargriuvo, persirėždamas delnus, tebelaukčius šeimininko rankas. Semas suprato, kas atsitiko, nes viršuje išgirdo nekenčiamą balsą.

- Ššlykšštuss ššeimininkass! - šnypštė balsas. - Ššlykšštuss ššeimininkass muss apgavo, apgavo Smygolą, *gollum*. Jiss neturi ten eiti. Jiss neturi pakenkti Mieliausiajam. Atiduok jį Smygolui, taipss, atiduok jį mumss! Atiduok jį mumss!

Milžiniškomis pastangomis Semas atsistojo. Jis iš karto išitraukė kardą, tačiau negalėjo nieko padaryti. Golumas su Frodu buvo susikabinę. Golumas draskė jo šeimininką, bandydamas pasiekti grandinėlę ir Žiedą. Tai buvo vienintelis dalykas, dar galėjęs įpūsti gėstančias Frodo širdies žarijas - puolimas, bandymas jėga išplėsti jo lobį. Jis gynėsi su įniršiu, nustebinusi ne tik Semą, bet ir Golumą. Tačiau viskas galėjo pakrypti kitaip, jei pats Golumas nebūtų pasikeitęs. Tie siaubingi keliai, kuriais jis praėjo, vienatvė, alkis, troškulys, deginantis geismas ir siaubinga baimė paliko žymes. Golumas buvo liesas, išbadėjęs ir iškankintas padaras, vieni kaulai, glaudžiai aptempti pageltusia oda. Jo akyse degė laukinė ugnis, tačiau įniršis neprilygo ankstesnei kibiai jėgai. Frodas nusviedė jį ir virpėdamas atsistojo.

- Žemyn, žemyn! - sušvokštė jis, prispaudęs ranką prie krūtinės, kad po odiniais marškiniais galėtų užčiuopti Žiedą. - Žemyn, šliuže, traukis iš mano kelio! Tavo laikas baigėsi. Dabar nebegali manęs išduoti ar užmušti.

Staiga, kaip kažkada Emyn Mulo šlaituose, Semas kitomis akimis išvydo abu priešininkus. Susigūžusi figūra, vos daugiau nei gy-

vos būtybės šešėlis, visiškai suiręs ir nugalėtas padaras, vis dar kupinas siaubingo geismo bei įtūžio, ir prieš jį stovintis rūstus, negailingas milžinas baltais rūbais, prie krūtinės laikantis ugnies ratą. Iš ugnies pasigirdo valdingas balsas:

- Nešdinkis ir daugiau nebetrukdyk! Jei dar sykį mane paliesi, būsi pats nusviestas į lemties ugnį.

Susigūžusi figūra atsitraukė, mirksinčiose jos akyse tūnojo siaubas ir vis vien - nepasotinamas geismas.

Vizija išnyko. Semas pamatė stovintį Frodą, ranką prisidėjusį prie krūtinės ir sunkiai kvėpuojantį, o Golumą parkritusį ant kelių išskėstomis rankomis ant žemės prie hobito kojų.

- Atsargiai! - suriko Semas. -Jis šoks! - Semas žengė į priekį, mosuodamas kardu. - Greitai, šeimininke, - sušniokstė jis. - Eikit! Eikit! Negaiškit! Aš su juo susidorosiu. Eikit!

Erodas pasižiūrėjo į jį lyg iš labai toli.

- Taip, turiu eiti, - pasakė jis. - Lik sveikas, Seniai! Pagaliau pabaiga. Lemtis laukia Lemties Kalno. Lik sveikas! Jis pasisuko ir lėtai, bet tvirtai nuėjo kylančiu taku.

- Aha! - tarė Semas, - pagaliau galiu susitvarkyti su tavimi!

Jis puolė į priekį su pliku kardu. Tačiau Golumas nebėgo. Jis parpuolė kniūbsčias ant žemės ir sukūkčiojo.

- Nežudyk mūsų, - verkė jis, - nedaryk skausmo žiauriu ššlykščiu plienu! Leissk pagyventi, taipss, dar truputį pagyventi. Žuvę, žuvę! Mess žuvę! Mieliausiajam žuvus mess mirsime, taip, virsime dulkėmis. - Ilkais kaulėtais pirštais jis graibstė kelio pelenus. - Dulkėmis! - šnypstė Golumas.

Semo ranka sudrebėjo. Jis degė iš įniršio, prisimindamas visą patirtą blogį. Būtų teisinga užmušti šitą apgaviką ir žudiką -jis nusipelnė žiauraus teisingumo. Be to, tai buvo vienintelė saugi išeitis. Tačiau giliai širdyje kažkas hobitą sulaikė: jis negalėjo smogti dulkėse gulinčiam padarui, visų apleistam, vienišam, visiškai sunaikintam. Semas pats trumpai mūvėjo Žiedą, tad dabar miglotai suvokė agoniją, apėmusią susitraukusį Golumo protą ir Žiedui taraujantį kūną, niekada gyvenime nebegalėsiantį rasti ramybės ar palengvėjimo. Tačiau Semas nežinojo, kokiais žodžiais išreikšti savo jausmus.

- Ak tu prakeiktas dvokiantis padare! - sušuko jis. - Nešdinkis! Eik šalin! Aš tavimi nepasitikiu ir mielai suspardychiau, bet dabar nešdinkis! Arba aš tave papjausiu - taip, papjausiu žiauriu plienu.

Golumas atsistojo keturiomis, porą žingsnių atsitraukė, vėl grįžo, bet, Semui prisitaikius spirti, nėrė žemyn taku. Semas nebekreipė į jį dėmesio. Hobitas staiga prisiminė šeimininką. Pakėlęs akis kelyje jo nebematė. Kiek įstengdamas Semas nuskubėjo keliu aukštyn. Pažvelgęs žemyn jis būtų pamatęs, kaip netoliese Golumas apsisuko ir su akyse degančia beprotiška ugnimi greitai, bet atsargiai grįžo, sėlindamas Semui už nugaros - baikštus šešėlis tarp akmenų.

Kelias kilo aukštyn. Netrukus jis paskutinį kartą pasisuko į rytus palei kūgio viršūnę ir pasiekė tamsią landą Kalno šone - Samat Nauro duris. Tolumoje kylanti į pietus saulė, persmeigusi rūkus ir miglas, grėsmingai švytėjo kaip dulšvas raudonas diskas, tačiau aplink Kalną visos Mordoro žemės buvo negyvos, tylios, apsiklojusios šešėliais. Jos laukė siaubingo smūgio.

Semas priėjo prie atviros angos ir pažvelgė vidun. Buvo tamsu, karšta, orą drebino gilus dundėjimas.

- Erodai! Šeimininke! - pašaukė jis.

Akimirką Semas pastovėjo besidaužančia iš baimės širdimi, tada įėjo vidun. Šešėlis nusekė iš paskos.

Iš pradžių nieko nesimatė. Esant tokiai būtinybei, jis vėl išsitraukė Galadrielės buteliuką, tačiau drebančioje hobito rankoje jis buvo blyškus, šaltas ir neapšvietė troškios tamsos. Jis pasiekė Saurono šalies širdį, jo senąsias galios kalves, čia visos kitos jėgos buvo pažabotos. Semas baimingai žengė keletą žingsnių tamsoje. Netikėtai blykstelėjo raudona šviesa, šovusi į viršų ir smogusi į aukštą juodą stogą. Semas pamatė, kad atsidūrė ilgame urve ar tunelyje, išgręžtame rūkstančiame Kalno kūgyje. Tačiau netoliese grindyse ir sienose iš abiejų pusių atsivėrė didžiulis plyšys, kuriame plazdėjo raudonos liepsnos, tai šokdamos aukštyn, tai krisdamos žemyn į tamsą. Visą laiką giliai apačioje girdėjosi dundėjimas, tarsi pulsuotų ir dirbtų galingi mechanizmai.

Šviesa vėl plykstelėjo aukštyn. Ant paties prarajos krašto, prie Lemties Žiočių, stovėjo Erodas -juodas liepsnojančiame fone, įsitempęs, tiesus, tarsi suakmenėjęs.

- Šeimininke! - suriko Semas.

Frodas sujudėjo ir prabilo aiškiu balsu - aiškesniu ir galingesniu, nei Semas kada nors girdėjo. Balsas nustelbė Kalno dūsavimą ir dundėjimą, ataidėdamas urvo sienomis.

- Aš atėjau, - tarė Frodas, - tačiau renkuosi daryti ne tai, ko atėjau. Aš to nedarysiu. Žiedas yra mano! - staiga, užsimovęs jį ant piršto, Frodas išnyko Semui iš akių. Semas išsižiojo, tačiau nespėjo surikti, nes tą akimirką atsitiko daug dalykų.

Kažkas žiauriai smogė Semui į nugarą, pakirto kojas ir jis nuskrėjo į šalį, susimušdamas galvą į akmenines grindis. Per jį persoko juoda figūra. Semas sukniubo, viskas užtemo.

O tolumoje, Frodai užsimovus Žiedą ir paskelbus jį savu pačiame Samat Naure, blogio šalies širdyje, Barad Duro Jėga suvirpėjo. Visa Tvirtovė sudrebėjo nuo pamatų iki išdidžios žiaurios karūnos. Tamsos Lordas staiga pajuto hobitą. Persmeigusi visus šešėlius, jo Akis pažvelgė per lygumą į duris, lyg akinanti tiesa Sauronui atsivėrė visa jo kvailumo bedugnė, pagaliau paaiškėjo visi priešų planai. Ryjančia liepsna užsidegė jo įniršis, tačiau kaip smaigiantys juodi dūmai pakilo baimė. Sauronas suprato mirtiną pavojų. Jo likimas pakibo ant plauko.

Jo protas atsikratė visų planų, visų baimės ir išdavystės voratinklių, visų strategijų ir karų, per visą šalį nusirito jo virpulys, vergai susigūžė, armijos sustojo, o jų vadovai, netekę aukščiausiosios valios, beviltiškai sudrebėjo. Juos pamiršo. Visas juos laikiusios Jėgos protas, visa galia susitelkė į Kalną. Saurono pašaukti, sukdamiesi ir klykdami, greičiau už vėją į lenktynes su likimu puolė Nazgulai, Žiedo Šmėklos. Lyg vėtra jie skubėjo į pietus prie Lemties Kalno.

Semas atsistojo. Jis buvo apsvaigęs, akis užliejo iš galvos tekantis kraujas. Grabinėdamasis žengė į priekį ir pamatė keistą, siaubingą vaizdą. Ant bedugnės krašto Golumas lyg beprotis kovėsi su nematomu priešu. Jis svirduliavo - tai ant paties prarajos krašto, per plauką nuo kritimo, tai atitoldamas nuo jos, - griuvo ant žemės, kėlėsi ir vėl griuvo. Jis visą laiką šnypštė, bet nesakė nė žodžio.

Apačioje pabudo piktos liepsnos, tvykstelėjo raudona ugnis, visą urvą užliejo nepakeliamas karštis bei švytėjimas. Staiga Semas pamatė, kaip ilgos Golumo rankos pakilo prie burnos, blykstelėjo

baltos iltys ir kąsdamos susičiaupė. Frodas suriko ir vėl pasirodė, suklupęs ant kelių šalia bedugnės krašto. O Golumas, šokdamas tarsi beprotis, laikė iškėlęs Žiedą, kuriame vis dar styrojo pirštas. Žiedas dabar švytėjo taip, lyg būtų nukaldintas iš gyvos ugnies.

- Mieliausias, Mieliausias, Mieliausias! - šaukė Golumas. - Manf) Mieliausias! O mano Mieliausias! - Su tais žodžiais, pakėlęs akis į savo lobį, jis žengė per toli, palinko, susvyravo ant krašto ir klyktelėjęs krito žemyn. Iš gelmių paskutinįkart atsklido jo „*Mieliausias*“, Golumas dingo.

Pasigirdo staugimas ir bildesys. Į viršų pašokusios ugnys laižė stogą. Virpesys vis stiprėjo, Kalnas sudrebėjo. Semas pribėgo prie Frodo, pakėlė jį ir nunešė prie durų. Ten, ant tamsaus Samat Nauro slenksčio, aukštai virš Mordoro lygumų, jį apėmė toks siaubas bei nuostaba, kad Semas pamiršo visa kita ir žiūrėjo lyg suakmenėjęs.

Jis išvydo sūkuriuojančius debesis, o jų viduryje - bokštus ir sienas, aukštas kaip kalvos, pastatytas ant galingo Kalno sosto virš neišmatuojamo gylio duobių, didžiulius rūmus ir įtvirtinimus, stačius kaip uolos aklius kalėjimus, žiojinčius plieninius bei deimantinius vartus. Bet staiga visa tai išnyko. Bokštai griuvo, kalnai šliaužė žemyn, sienos byrėjo ir lydėsi, į viršų kilo didžiuliai dūmų stulpai ir garų fontanai, susitvenkę viršuje kaip visa ryjanti banga. Jos putota viršūnė nugarmėjo ant žemės. Pagaliau per mylių mylias pasigirdo trenksmas, virsdamas kurtinančiu dundėjimu ir staugimu, žemė sudrebėjo, lyguma susigarankščiavo ir suskilo, Orodruinas susvyravo. Dangūs pratrūko griauستiniu, žemę laižė žaibai. Kaip švilpiantys rimbai plakė juodo lietaus srovės. O į audros širdį su klyksmu, nustelbiančiu visus kitus garsus, draskydami debesis tarsi liepsnojančios strėlės krito Nazgulai. Užspeisti tarp degančių kalvų ir griūvančio dangaus, jie sutraškėjo, pajuodo ir išnyko.

- Tai pabaiga, Semai Gemdži, - pasakė balsas šalia.

Tai buvo Frodas, išbalęs, išvargęs, tačiau vėl toks kaip anksčiau. Jo akyse buvo ramybė, be valios įtampos, be beprotybės, be baimės. Jo nešulys buvo nuimtas. Frodas vėl buvo brangusis šeimininkas kaip saldžiomis dienomis Grafystėje.

- Šeimininke! - suriko Semas ir suklupo ant kelių. Žlugo visas pasaulis, tačiau tą sekundę jis jautė tik džiaugsmą, didį džiaugsmą.

Nešulys dingo. Šeimininkas buvo išgelbėtas, vėl tapo laisvas, toks kaip anksčiau. Semas pastebėjo sužalotą, kraujuojančią ranką.

- Vargšė jūsų ranka! - tarė jis. - Aš net neturiu kuo ją aprišti ar pagydyti. Mielai būčiau jam atidavęs visą savo plaštaką. Bet dabar jo nebeprisishauksi, jis dingo amžiams.

- Taip, - pasakė Frodas, - bet ar prisimeni Gendolfo žodžius: „*Net ir Golumas gali mums pasitarnauti*“? Jei ne jis, Semai, aš nebūčiau sunaikinęs Žiedo. Užduotis būtų žlugusi, pabaiga būtų karti. Tad atleiskim jam! Viskas atlikta, viskas baigta. Džiaugiuosi, kad tu čia, su manimi. Čia, visko pabaigoje, Semai.

Ketvirtas skyrius *KORMALENO LAUKAS*

Visur apie kalvas siautėjo Mordoro armijos. Vakarų Kapitonai paskendo tvinstančioje jūroje. Saulė žerėjo raudonai, po Nazgulų sparnais ant žemės krito mirties šešėliai. Aragornas stovėjo po savo vėliava, tylus ir rūstus, kaip žmogus, paskendęs mintyse apie praėjusius ar ateisiančius įvykius. Jo akys žibėjo kaip žvaigždės, kurios gilesnę naktį šviečia skaisčiau. Ant kalvos stovėjo Gendalfas, baltas ir šaltas, jo nepalietė joks šešėlis. Mordoro puolimas kaip banga atsimušė nuo apsiaustų kalvų, balsų staigimas tarp ginklų žvangėjimo ir dundesio kilo lyg potvynis.

Tada, tarsi kažką išvydęs, Gendalfas sujudėjo. Jis atsisuko į šiaurę, kur dangus buvo aiškus ir tyras. Iškėlęs rankas, burtininkas sušuko, nustelbdamas sąmyšį:

- Ereliai atskrenda!

Daugybė balsų pagavo: „Ereliai atskrenda! Ereliai atskrenda!“ Mordoro armijos žvelgė į dangų ir nesuprato, ką galėtų reikšti šis ženklas.

Pasirodė Gvaihiras, Vėjų Valdovas, su savo broliu Landrovaliu, - didžiausi iš šiaurinių Erelių, galingiausi senojo Torondoro palikuonys. Jų protėviai suko lizdus neprieinamose Pakraščio Kalnų viršūnėse Viduržemio jaunystės laikais. Už jų ilgomis gretomis skrido visi pavaldiniai iš šiaurinių kalnų - kylančiame vėjyje vis greičiau. Jie smigo tiesiai į Nazgulus, lyg mirtis iš dangaus. Platūs sparnai šniokštė tarsi vėtra.

Tačiau Nazgulai apsisuko ir spruko į Mordoro šešėlius, staiga išgirdę siaubingą šauksmą iš Tamsiosios Tvirtovės. Tą akimirką sudrebėjo visos Mordoro armijos, jų širdis sugniaužė abejonės, juokas nutilo, rankos suvirpėjo, kojos sulinko. Juos vedusi, neapykanta ir įniršiu penėjusi Jėga susvyravo, jos valia atsitraukė nuo karių, pažvelgė į savo priešų akis jie ten pamatė mirtiną šviesą ir išsigando.

Tada visi Vakarų Kapitonai garsiai suriko -jų širdyse tamsos vidury gimė nauja viltis. Nuo apsuptų kalvų Gondoro riteriai, Roha-no Raiteliai, šiauriečiai Dunadanai glaudžiomis gretomis puolė susvyravusius priešus, pralauždami apsuptį savo kietomis ietimis. Tačiau Gendalfas vėl iškėlė rankas ir dar sykį garsiai sušuko:

- Stokite, Vakarų žmonės! Stokite ir laukite! Tai lemties valanda.

Su tais žodžiais po jų kojomis sudrebėjo žemė. Aukštai virš Juodųjų Vartų Bokštų, aukštai virš kalnų, į dangų šovė milžiniška tamsa, mirgėdama ugnimi. Žemė dejavo ir drebėjo. Ilčių Bokštai susvyravo ir sugriuvo, galingas pylimas subyrėjo, Juodieji Vartai išlakstė šipuliais, o iš labai toli, pradžioje vos girdimas, po to vis garsesnis, plėšydamas debesis atsklido dundėjimas ir staugimas, ilgas griūvančios tamsos aidas.

- Saurono karalystė žlugo! - sušuko Gendalfas. - Žiedo Nešėjas įvykdė savo Užduotį.

Žvelgiantiems į pietus Kapitonams pasirodė, kad debesų uždangos fone pakilo milžiniškas juodas šešelis, nepermatomas, karūnuotas žaibais, užpildęs visą dangų. Didžiulis šešelis pakibo virš pasaulio ir ištiesė grėsmingą ranką - baisią, tačiau bejėgę, nes jį pagriebė galingas vėjas ir nupūtė šalin. Stojų tylą.

Kapitonai nulenkė galvas. Vėl pakėlė akis jie išvydo, jog priešai sprunka, o Mordoro galia sklaidosi kaip dulkės vėjyje. Kaip mirčiai pakirtus išpurtusią Valdovę, gyvenančią skruzdėlyne ir viską valdančią, skruzdėlės ima blaškytis be proto ir be tikslo, kol galų gale vargingai miršta, taip ir Saurono padarai - orkai, troliai bei apkerėti žvėrys - pametę protą lakstė aplink, kai kurie žudėsi patys, kiti šoko į duobes ar klykdami puolė slėptis skylėse ir urvuose. Runo vyrai, taip pat pietiečiai, haradrimai ir rytiečiai pamatė savo karo žlugimą ir didžią Vakarų Kapitonų šlovę. Tie, kurie seniausieji ir ištikimiausieji tarnavo blogiui, nekęsdami Vakarų, tačiau vis dėlto buvo išdidūs ir narsūs žmonės, susitelkę paskutinei beviltiškai kovai. Bet dauguma bėgo į rytus, o kiti metė ginklus ir prašė pasigailėjimo.

Gendalfas, palikęs visus kautynių reikalus bei vadovavimą Aragornui su kitais lordais, atsistojo ant kalvos viršūnės ir pašaukė erelį. Žemyn nusileido didysis Gvaihiras, Vėjų Valdovas.

- Du kartus mane nešei, drauge Gvaihirai, - kreipėsi į jį Gendalfas, - trečias kartas bus pats svarbiausias. Nebūsiu tau sunkesnis nei tada, kai nešei mane iš Zirak Zigilio, kur sudegė senasis mano gyvenimas.

- Nešiu tave, - atsakė Gvaihiras, - kur reikės, net jei būtum akmeninis.

- Tada pirmyn, tegu su mumis skrenda tavo brolis ir dar vienas greičiausias iš taviškių! Mums reikės skubėti, skrieti greičiau už vėją, aplenkti Nazgulų sparnus.

- Pučia vėjas iš šiaurės, bet mes jį aplenksime, - tarė Gvaihiras. Jis pakėlė Gendalfą ir nušvilpė į pietus, kartu su juo nuskrido Landrovalis bei greitasis Meneldoras. Skrisdami virš Uduno ir Gorgoroto jie matė apačioje sumaišties apimtą griūvantį kraštą, o priekyje - žerintį, ugnimi besispjaudantį Lemties Kalną.

- Džiaugiuosi, kad tu čia, su manimi, - pasakė Frodas. - Čia, visko pabaigoje, Semai.

- Taip, aš jumis, šeimininke, - tarė Semas, švelniai prispausdamas sužeistą Frodo ranką prie krūtinės. - O jūs su manimi. Kelionė baigėsi. Bet sukorus tokį kelią, dar nesinori pasiduoti. Kažkaip nepadoru, jei suprantate.

- Gal ir ne, Semai, - atsakė Frodas, - tačiau taip yra šiame pasaulyje. Viltis miršta. Ateina pabaiga. Laukti mums liko nedaug. Mes tarp griuvėsių ir mirties, pabėgti nėra kur.

- Na, šeimininke, galėtume bent truputį pajėti nuo šitos pavojingos vietos, šitų Lemties Žiočių, jei toks yra jų vardas. Juk galėtume? Eime, pone Frodai, leiskimės keliu.

- Ką gi, Seniai-. Jei nori eiti, aš eisiu, - sutiko Frodas. Jie atsistojo ir lėtai nuėjo žemyn vingiuojančiu keliu. Vos jie pasuko link drebančios Kalno papėdės, iš Samat Nauro išsiveržė galingas dūmų ir garo srautas, kūgio šonas atsivėrė, rytiniu kalno šlaitu tirštais griausmingais pliūpsniais nusirito ugninia'i vėmalų srautai.

Frodas su Semu nebegalėjo eiti toliau. Paskutinės jų proto ir kūno jėgos sparčiai seko. Jie pasiekė nedidelę pelenų kalvelę Kalno papėdėje, tačiau čia visi keliai baigėsi. Kalva virto varginga salele Orodruino kančių verpetuose. Aplinkui žiojosi žemė, iš gilių plyšių ir duobių veržėsi dūmai su garais. Už nugarų trūkčiojo Kalnas. Jo

šone atsivėrė didžiulės žaizdos. Ilgais šlaitais link jų lėtai tekėjo ugninės upės. Netrukus jie bus apsemti. Lijo karštų pelenų lietus. Hobitai atsistojo, tebelaikydamas šeimnininko ranką Semas švelniai ją glostė. Jis atsiduso.

- Į kokią istoriją mudu papuolėme, pone Frodai, ar ne? - pasakė jis. - Norėčiau išgirsti ją pasakojamą! Kaip manote, ar jie sakys: „*O dabar istorija apie Frodą Devynpirštį ir Lemties Žiedą*“? Tada visi nutils, kaip darėme mes, kai Rivendeile mums pasakodavo istoriją apie Bereną Vienarankį ir Didįjį Brangakmenį. O, kad galėčiau ją išgirsti! Įdomu, kas bus po mūsų.

Semas kalbėjo, stengėsi nustumti baimę, o jo akys vis nuklysdavo į šiaurę, kur tolimes dangus vėjo kelyje buvo giedras - šaltas gūsis, stiprus it vėtra, varė šalin tamsą ir griovė debesis.

Taip savo aštriomis toliaregėmis akimis juos pamatė Gvaihiras, skrisdamas su laukiniais vėjais, įveikęs didelius pavojus ore - dvi mažas, vienišas, tamsias figūreles, susiėmusias už rankų ant nedidelės kalvos, pasauliui po jų kojomis drebančias ir artėjant ugninėms upėms. Jau besileisdamas erelis išvydo, kaip du mažičiai siluetai pargriuvo - gal iš nuovargio, gal uždusę karštais garais, gal pagaliau pakirsti nevilties ir slėpdami akis nuo mirties.

Hobitai gulėjo vienas šalia kito, kai žemyn smigo Gvaihiras, su juo skriejo Landrovalis ir greitasis Meneldoras. Apalpę, nesuprasdami, kas atsitiko, keliautojai buvo pakelti ir nunešti toli nuo tamsos bei ugnies.

Semas pabudo minkštoje lovoje, tačiau virš jo tyliai siūbavo plačios buko šakos, o pro jaunų lapų žalumą spingsėjo auksiniai saulės spinduliai. Oras buvo kupinas saldžių kvapų. Jis pažino tuos kvapus - Itilieno aromatą.

- O, varge, - pasipiktino Semas, - kiekgi aš miegojau?

Kvapas nunešė jį atgal į tą dieną, kai saulėtame krante jis įkūrė nedidelį lauželį, akimirkai viskas, kas vyko vėliau, buvo ištrinta iš bundančios atminties. Jis pasirąžė, giliai įkvėpė.

- Na ir sapnas! - sumurmėjo Semas. - Kaip gerai, kad pabudau!

Jis atsisėdo ir tada pamatė, kad šalia taikiai miega Frodas, vieną ranką padėjęs po galva. Kita ilsėjosi ant antklodės. Tai buvo dešinioji ranka be viduriniojo piršto.

Atmintis sugrįžo, Semas garsiai šūktelėjo:

- Tai buvo ne sapnas! Kurgi mes? Jam už nugaros tyliai atsakė balsas:

- Itilieno žemėje, Karaliaus valdose. Jis jūsų laukia.

Su tais žodžiais prieš Semą atsistojo Gendalfas. Jis vilkėjo baltai, pro lapus besiskverbiančios saulės spinduliuose jo barzda spindėjo balčiau už sniegą.

- Na, pone Semiumai, kaip jaučiatės? - pasidomėjo jis. Tačiau Semas gulėjo išsižiojęs, pagautas nuostabos ir didžiulio džiaugsmo, jis neteko žado. Pagaliau išspaudė:

- Gendalfai! Aš maniau, kad tu žuvai! Aš maniau, kad pats žuvau. Ar visa, kas liūdna, bus neteisybė? Kas atsitiko pasauliui?

- Didysis Šešėlis pasitraukė, - atsakė Gendalfas ir nusijuokė. Jo juokas skambėjo tarsi muzika, tarsi vandens šniokštimas perdžiivusioje žemėje. Besiklausančiam Semui atėjo į galvą, jog tikro linksmo juoko jis negirdėjo jau daugybę nesuskaičiuojamų dienų. Jo ausyse juokas skambėjo kaip visų kada nors patirtų džiaugsmų aidas. Semas pravirko. Tačiau kaip pavasario vėjas atvaro saldų lietų, po kurio saulė šviečia dar aiškiau, taip hobito ašaros greitai išdžiūvo, paširdžius sukuteno džiaugsmas, juokdamasis jis pašoko iš lovos.

- Kaip aš jaučiuosi? - sušuko jis. - Net nežinau, kaip pasakyti. Aš jaučiuosi, jaučiuosi... - Semas sumosavo rankomis, - kaip pavasaris po žiemos, kaip saulė ant lapų, kaip trimitai, arfos ir visos kada nors girdėtos dainos! -Jis nutilo ir pasisuko į savo šeimnininką. - O kaip ponas Frodas? Argi ne žiauriai pasielgta su jo vargše ranka? Bet aš tikiuosi, kad jis sveikas. Jam teko žiaurūs išbandymai.

- Taip, aš sveikutėlis, - atsiliepė Frodas, sėsdamasis ir savo ruožtu juokdamasis. - Aš užmigau laukdamas tavęs, Semai snaudaliau. Pabudau anksti ryte, o dabar turbūt jau vidudienis.

- Vidudienis? - pasitikslino Semas, mėgindamas skaičiuoti. - Kurios dienos vidudienis?

- Naujųjų Metų keturioliktosios, - pasakė Gendalfas, - arba, jei norite, balandžio aštuntos pagal Grafystės skaičiavimą*. Tačiau

* Grafystės Kalendoriuje kovas (arba retas) turėjo trisdešimt dienų.

Gondore Naujieji Metai nuo šiol prasidės kovo dvidešimt penktąją, kai žlugo Sauronas, o jūs buvote iš ugnies atnešti pas Karalių. Jis jus gydė ir dabar laukia. Valgysite ir gersite kartu su juo. Kai būsite pasirengę, nuvesiu pas jį.

- Karalius? - paklausė Semas. - Koks Karalius, kas jis toks?

- Gondoro Karalius, Vakarinių Žemių Valdovas, - atsakė Gen-dalfas. -Jis susigražino visą senąją karalystę. Greitai jis jos į savo karūnavimą, tačiau dabar laukia jūsų.

- O ką mums apsirengti? - dar pasiklausė Semas, nes matė tik senus, apibrizgusius kelioninius drabužius, sulankstytus ir padėtus ant žemės šalia lovų.

- Drabužius, kuriuos vilkėjote kelionėje į Mordorą, - tarė Gen-dalfas. - Net tie orkiški skarmalai, kuriuos tu dėvėjai juodojoje šalyje, Frodai, bus išsaugoti. Nei,šilkai su linais, nei šarvai su gražiausiais simboliais nebus garbingesni. Tačiau vėliau rasiu jums kitų drabužių.

Tada jis ištiesė jiems rankas, ir hobitai pamatė, kad viena spindi.

- Ką ten turi? - šūktelėjo Frodas. - Ar tik ne?..

-Taip, aš atnešiau abu jūsų lobius. Išgelbėję jus, radome juos pas Semą. Valdovės Galadrielės dovanos: tavo buteliukas, Frodai, ir tavo dėžutė, Semai. Manau, džiaugsitės vėl juos turėdami.

Nusiprausę, apsirengę bei lengvai užkandę hobitai nusekė paskui Gendalfą. Jie išėjo iš bukų giraitės ir nužingsniavo per plačią žalią pievą, švytinčią saulėje, apsup tą gražių tamsialapių medžių, dabar nukrautų raudonais pumpurais. Už nugarų girdėjosi krentančio vandens garsas, prieš juos tarp gėlėmis nusėtų krantų žemyn gurgėjo upeliukas. Pasiekęs giraitę pievos pabaigoje, jis nėrė po medžiais, pro kuriuos dar matėsi į tolius nuskubančio vandens žvilgesys.

Priėję proskyną miške draugai nustebo, išvydę stovinčius riterius skaisčiais šarvais ir aukštus sargybinius, apsirengusius juodai ir baltai. Kariai pagarbiai pasveikino hobitus ir nusilenkė jiems. Tada vienas tęsiamai papūtė trimitą, ir jie nuėjo toliau pro medžių gojelius palei čiurlenantį upeliuką. Bičiuliai priėjo platų žalią lauką. Už jo sidabrinio rūko dangstėsi plati upė su aukšta miškinga sala srovės vidury. Daugybė laivų suposi prie

jos krantų. Tame lauke stovėjo didžiulė kariuomenė, eilių eilės žėrėjo saulėje. Hobitams

prisiartinus, sveikindami sužibo kardai, ietys iškilo virš galvų, uždainavo ragai bei trimitai, žmonės skirtingais balsais ir skirtingomis kalbomis šaukė:

Tegyvuoja miškavaikiai! Garbinkim ir šlovinkim juos!
Cuio i Pheriain anann! Aglar'ni Pheriannath!
Garbinkim ir šlovinkim juos, Frodą ir Semiumą!
Daur a Berhael, Conin en Annun! Eglerio!
Garbė jiems!
Eglerio!
A laitą te, laitą te! Andave laitavalmet!
Garbė jiems!
Cormacolindor, a laitą tarienna!
Garbė jiems! Garbinkim Žiedo Nešėjus didžia garbe!

Išraudusiais skruostais, iš nuostabos žėrinčiomis akimis Frodas su Semu ėjo pirmyn. Pro džiūgaujančius karius jie pamatė iš žalių samanų pastatytus tris aukštus sostus. Virš sostų plazdėjo vėliavos. Virš dešiniojo - puikus baltas žirgas, it vėjas lekiantis žaliais laukais. Virš kairiojo sidabrines bures it gulgės sparnus kėlė laivas, skrodžiantis žydrą jūrą. Virš aukščiausiojo sosto brizas plaikstė didžiausią vėliavą - baltas medis žydėjo po žėrinčia karūna su septyniom spindinčiom žvaigždėm. Soste sėdėjo šarvuotas vyras, ant kelių pasidėjęs didžiulį kardą, tačiau be šalmo. Hobitams priartėjus, jis atsistojo. Jie pažino Karalių, nors ir pasikeitusį - aukštą, laimingą, taurų žmonių valdovą, tamsiais plaukais ir pilkomis akimis.

Frodas nubėgo pas jį, Semas neatsiliko.

- Čia tai bent! - sušuko Semas. - Platžengys arba aš dar sapnuoju!

- Taip, Semai, Platžengys, - atsakė Aragornas. - Ar ne ilgas kelias nuo Bryliaus, kur tau aš taip nepatikau? Ilgas kelias mums visiems, tačiau jūsiškis buvo tamsiausias.

Semo nuostabai ir visiškam sutrikimui, jis priklaupė ant kelio prieš juos. Paėmęs hobitus už rankų, Frodą už dešinėsios, Semą už kairiosios, Aragornas nuvedė draugus prie sosto, pasodino ir, pasisukęs į žmones bei šalia stovinčius kapitonus, sušuko taip,

kad jo balsas nuskriejo per visą kariuomenę:

- Garbinkime ir šlovinkime juos!

Kaip banga nusirito džiugūs riksmi, o tada, didžiausiam Semo pasitenkinimui ir galutinei laimei, į priekį išėjo Gondoro menestrelis ir priklausė, paprašydamas leidimo dainuoti. Štai ką jis pasakė:

- Lordai ir riteriai, nesuterštos narsos vyrai, karaliai ir princai, žmonės Gondoro ir Raiteliai Rohano, sūnūs Elrondo ir Dunadainai, nykštukai ir elfai, Grafystės narsuoliai ir visi laisvieji Vakarų žmonės, klausykite, ką jums pasakysiu. Nes dainuosiu apie Frodą Devynpirštį ir Lemties Žiedą.

Tai išgirdęs Semas iš nepaprasto džiaugsmo nusijuokė, atsistojo ir sušuko:

- O didi šlovė ir šventė! Visi mano norai išsipildė! - Ir... apsiverkė.

Visa kariuomenė juokėsi ir verkė, o tarp linksmybių ir ašarų kaip auksasidabris skambesys pakilo tyras menestreliaus balsas, visi žmonės nuščiuvo. Jis dainavo tai elfiškai, tai Vakarų kalba, kol jų širdis perpildė palaima, o džiaugsmas tapo aštresnis už kardo ašmenis. Visų sielos nuskriejo į šalį, kur skausmas ir džiaugsmas plaukia kartu, o ašaros yra tikrasis palaimos vinas.

Kai saulė perkopė vidudienį ir šešėliai ėmė ilgėti, menestrelis baigė savo dainą.

- Garbė ir šlovė jiems! - tarė menestrelis priklausdamas.

Tada Aragornas atsistojo, su juo sujudo kariuomenė, visi perėjo į parengtus paviljonus pavalgyti, atsigerti ir pasilinksinti, kol dar nesibaigė diena.

Frodą su Semu atskyrė nuo kitų, nuvedė į palapinę ir nuvilko jų senuosius drabužius. Juos pagarbiai sulankstė ir padėjo į šalį, o hobitams padavė švarius lininius. Atėjo Gendalfas. Frodo nuostabai, rankose jis nešė kardą, elfišką apsiaustą ir mitrilų šarvus, atimtus Mordore. Semui burtininkas atnešė paauksuotus šarvus ir nuo visų purvų išvalytą elfišką apsiaustą. Burtininkas padėjo prieš juos du kardus.

- Aš nenoriu kardo, - pasakė Frodas.

- Bent jau šįvakar turėtum jį prisisegti, - paprieštaravo Gendalfas.

Tada Frodas pasirinko mažesnį, kuris priklausė Seniui ir buvo padėtas priėjo Kirit Ungole.

- Gylį aš atidaviau tau, Semai, - tarė jis.

- Ne, šeimininke! Ponas Bilbas davė jį jums kartu su sidabriniais šarvais. Jis nenorėtų, kad kardą nešiotų kas kitas.

Frodas nusileido. Gendalfas lyg jų ginklanešys priklausė ir apjuosė kardų diržus, o atsistojęs uždėjo jiems ant galvų sidabrinis vainikus. Susiruošę bičiuliai nuskubėjo į didelę šventę, jie sėdėjo prie Karaliaus stalo kartu su Gendalfu, Karaliumi Eomeru Rohaniečiu, Princu Imrahiliu ir visais garbingais vadais. Čia pat vaišinosi Legolasas su Gimliu.

Kai po Tylos Minutės atnešė vyną, karaliams patarnauti atėjo du pažai. Bent atrodė, kad tai pažai - vienas vilkėjo sidabriškai juodomis Minas Tiri to Sargybos spalvomis, o kitas baltai ir žaliai. Semas dar pagalvojo, ką galingų vyrų armijoje veikia tuodu jauni berniukai. Tačiau jiems prisiartinus jis išžiūrėjo ir staiga sušuko:

- Žiūrėkit, pone Frodai! Žiūrėkit! Ar tik tai ne Pipinas, ponas Peregrinas Tukas, turėčiau sakyti, ir ponas Meris! Kaip jie išaugo! Tai bent! Matau, bus dar ir kitų istorijų, ne vien mūsų.

- Iš tikrųjų taip, - pasakė atsisukdamas Pipinas. - Pradėsime jas pasakoti, kai tik baigsis šventė. Kol kas galite išmėginti Gendalfą. Jis jau ne toks užduras kaip būdavo, nors dabar juokiasi daugiau nei kalba. Šiuo metu mes su Meriu užsiėmę. Esame Miesto ir Marko riteriai, kaip jau pastebėjote.

Pagaliau laimingoji diena baigėsi. Nusileido saulė, apvalus mėnulis lėtai pakilo virš Anduino miglų ir sumirgėjo pro plazdančius lapus. Frodas su Semu susėdo po šnibždančiais medžiais ir skęsdami gražiojo Itilieno kvapuose iki gilių nakties šnekėjosi su Meriu, Pipinu bei Gendalfu. Kiek vėliau atėjo Legolasas su Gimliu. Frodas su Semu sužinojo, kas nutiko Būriui, kai tą blogą dieną Part Gale-ne prie Rauroso Krioklių suiro Žiedo Brolija. Klausimai vijo klausimus, o pasakojimams nebuvo galo.

Orkai ir kalbantys medžiai, mylių mylios žolės, šuoliuojantys raiteliai ir žibančios olos, balti bokštai ir auksinės salės, mūsų ir jų skriejantys laivai - visa tai plaukė Semui prieš akis, kol jis pasijuto svaigstas. Tačiau tarp visų šių stebuklų nesiliovė stebėtis

Merio ir Pipino ūgiu. Jis liepė jiems pasimatuoti nugaromis su Frodu bei savimi. Semas kasėsi galvą.

- Nesuprantu, - sakė jis, - bet net aklas mato -jūs trimis coliais aukštesni nei įprasta jūsų amžiaus hobitui. O gal aš tapau nykštuku?

- Tu tai jau tikrai ne, - atsiliepė Gimlis. - O ką aš sakiau? Mirtingieji negali gerti entų gėrimo ir tikėtis to paties poveikio kaip nuo kaušo alaus.

- Entų gėrimo? - sukluso Semas. -Jūs vėl apie entus, nieko nebesuprantu. Reikės geros savaitės, kol viską išsiaiškinsime.

- Tikrai ne mažiau, - pritarė Pipinas, - o Frodą reikės uždaryti Minas Tirito bokšte, kad jis viską surašytų, kitaip pusę pamirš, ir vargšas senis Bilbas siaubingai nusivils.

Pagaliau Gendalfas pakilo. ,

- Karaliaus rankos - gydančios rankos, brangūs draugai, - pasakė jis, - bet jūs buvote ant mirties slenksčio, kai jis jus pašaukė, sutelkęs visą savo galią, ir nusiuntė į saldų miego užsimiršimą. Nors miegojote palaimingai ilgai, dabar vėl laikas ilsėtis.

- Ir ne tik Frodui su Semu, - tarė Gimlis, - bet ir tau, Pipinai. Aš tave myliu jau vien dėl tų skausmų, kuriuos per tave iškenčiau ir kurių niekada nepamiršiu. Nepamiršiu, kaip radau tave ant paskutiniojo mūšio kalvos. Jei ne nykštukas Gimlis, ten būtumei žuvęs. Bet aš žinau, kaip atrodo hobito pėdos, nors iš visos krūvos kūnų tik jos vienos ir kyšojo. Ištraukęs tave iš po tos didžiulės pabaisos buvau tikras, kad tu negyvas. Galėjau nusirauti sau barzdą. Šiandien tik pirma diena, kai atsikėlei. Tad marš į lovą. Mano kelias irgi ten pat.

- O aš, - tarė Legolasas, - pasivaikščiosiu šios gražios šalies miškais. Tai puikiausias poilsis. Vėliau, jei leis Elfų Valdovas, dalis mūsų žmonių persikels čia ir trumpam pavers šitą žemę palaimintu kraštu. Trumpam - mėnesiui, gyvenimui, šimtui žmogaus metų. Tačiau Anduinas arti, o Anduinas teka į Jūrą. Į Jūrą!

*Į Jūrą, į Jūrą! Žuvėdros dejuoja, vėjas
jau kyla, bangos putoja. Saulė į
vakarus, į žemės kraštą. Laive
pilkasis, ką jie tau šnabžda -*

*balsai artimųjų, kurie iškeliavo ? „Išeisi,
neliksi..." man miškas lingavo. Dienos į
prieblandas, metai - į galą, vienišą burę
vėjas tegano. Vienišą krantą bangos
teglosto. Dingusios salos vilioja iš uosto į
Eresėją išplaukti, kur žmonės jau niekad
nedrumstų elfams kelionės.*

Taip dainuodamas Legolasas nusileido nuo kalvos ir išnyko iš akių.

Visi išsiskirstė. Frodas su Semu krito į savo lovas. Kitą rytą jie vėl prabudo su viltimi bei ramybe. Taip Itilience prabėgo daug dienų. Kormaleno Laukas, kuriame apsistojo kariuomenė, buvo šalia He-net Anuino. Naktį galėjai girdėti, kaip šniokščia jo kriokliai, kaip čiurlena vanduo, skubantis pro uolėtus vartus, pro gėlėtas pievas ir įtekantis į patvinusį Anduiną šalia Kair Androso salos. Hobitai klajojo tai šen, tai ten, lankydami vietas, kur pabuvojo anksčiau, o Semas visą laiką tikėjosi kokiam miškų šešėlyje ar atokioje pievutėje dar sykį išvysti didįjį drambilą. Sužinojęs, kad Gondoro apsiaustyje dalyvavo daug šių žvėrių, tačiau visi buvo sunaikinti, hobitas nuliūdo.

- Negali būti visur iš karto, - pasakė jis, - bet aš, matyt, daug praradau.

Tuo metu armija ruošėsi grįžti į Minas Tiritą. Pavargusieji pailsėjo, sužeistieji išgijo. Vyrams teko smarkiai kautis, kol jie pažabojo rytiečių bei pietiečių likučius. Vėliausiai grįžo tie, kurie buvo pasiųsti į Mordorą griauti šiaurinių tvirtovių.

Galų gale, artėjant gegužei, Vakarų Kapitonai vėl pasirengė žygiui. Visi sulipo į laivus ir nuo Kair Androso nusileido pasroviui Anduinu iki Osgiliato, ten pasiliko dienai, o kitą dieną pasiekė žaliuosius Pelenoro laukus. Jie vėl pamatė po aukštuoju Mindoluinu kylančius baltus bokštus, Gondoro Žmonių Miestą, paskutinį Vakariečių prisiminimą, kuris po tamsos ir ugnies pasitiko naują dieną.

Ten laukuose pasistatę palapines jie laukė ryto. Baigėsi balandis. Karalius turėjo įžengti pro vartus kylant pirmajai gegužės saulei.

Penktas skyrius
VALDYTOJAS IR KARALIUS

Virš Gondoro miesto tvyrojo abejonės ir didis siaubas. Gražus oras bei skaisti saulė tarsi tyčiojosi iš žmonių, kuriems dienos nebenešė vilties, kurie kiekvieną rytą laukė lemtingų žinių. Jų valdovas susidegino, Citadelėje gulėjo žuvęs Rohano Valdovas, naktį pasirodęs naujasis karalius išvyko į mūšį su pernelyg baisiomis, pernelyg tamsiomis jėgomis, kad jėga bei narsa galėtų jas nugalėti. Nebuvo jokių žinių. Kariuomenei palikus Morgulo Slėnį ir pasukus šiauriniu keliu po kalnų šešėliu, joks pasiuntinys neatnešė naujienų, kas vyksta niūriuose rytuose.

Po dviejų dienų nuo Kapitonų išvykimo ledi Eovyna liepė ją gydžiusiems moterims atnešti jos drabužius. Ji nesileido perkalbama ir pakilo iš lovos. Moterims ją aprengus ir įstačius ranką į lininį įtvarą, ji nuėjo pas Gydytoją Vyresnįjį.

- Pone, - tarė Eovyna, - man labai neramu, negaliu ilgiau tinginiuoti.

- Ponia, - atsakė jis, - jūs dar neišgijote, o man įsakyta ypatingai jus prižiūrėti. Man liepta dar septynias dienas neleisti jums keltis, todėl prašau grįžti atgal.

- Aš sveika, - prieštaravo ji, - bent jau mano kūnas sveikas, gal tik kairioji ranka silpnoka, bet ir jos nebeskauda. Tačiau jei ko nors nesiimsiu, aš susirgsiu vėl. Ar nėra žinių iš karo? Moteris man negali nieko pasakyti.

- Žinių nėra, - tarė Vyresnysis, - tik tiek, kad lordai pasiekė Morgulo Slėnį. Vyrai kalba, kad jiems vadovauja tas naujasis kapitonas iš šiaurės. Jis didis valdovas ir karys. Man keista, kad gydanti ranka dar laiko ir kardą. Gondore to seniai nebuvo, nors anksčiau pasitaikydavo, jei senos legendos nemeluoja. Jau daug metų mes, gydytojai, stengiamės tik užlopyti skyles, kurias palieka kardai. Nors turėtume ką veikti ir be jų - pasaulyje pakanka skausmų bei nelaimių, kad jas dar daugintų karai.

- Karui pradėti reikia tik vieno priešo, ne dviejų, pone Vyresnysis, - atsakė Eovyna. - Beginkliai irgi gali žūti. Ar leistumėte Gondoro tautai vien rinkti vaistažoles, kai Tamsos Lordas renka armijas? Ne visada pakanka išgydyti kūną. Ne visada blogai kristi kovoje, net patyrus kartų skausmą. Jei man būtų leista, šią tamsią "valandą aš pasirinkčiau mirtį.

Vyresnysis pažiūrėjo į ją. Nubalusiamės jos veide skaisčiai spindėjo akys, sugniaužusi kumščius Eovyna žvelgė pro langą į rytus. Vyresnysis atsiduso, papurtė galvą. Po kurio laiko ji vėl atsisuko.

- Ar nėra jokių darbų? Kas vadovauja Miestui?

- Tiksliai nežinau, - atsakė jis, - tai ne mano rūpestis. Rohano Raiteliai turi savo maršalą, o Gondoro žmonėms vadovauja Lordas Hurinas. Tačiau Miesto Valdytojo teises turi Lordas Faramiras.

- Kur galėčiau jį rasti?

- Šiuose namuose, ponias. Jis buvo sunkiai sužeistas, tačiau dabar jau taisosi. Bet aš nežinau...

- Nuvesk mane pas jį. Tada ir sužinosi.

Lordas Faramiras vienas vaikščiojo Gydytojų Namų sode, saulės šviesa šildė jį, jautė, kaip venose vėl pulsuoja gyvybė, tačiau širdis buvo sunki, jis nuolat žiūrėjo per sienas į rytus. Atėjęs Vyresnysis pašaukė jį, atsisukęs Faramiras pamatė Eovyną Rohanietę ir pajuto gailestį, nes matė, kad ji sužeista. Įžvelgė jos širdgėlą bei nerimą.

- Mano Valdove, - tarė Vyresnysis, - atėjo ponias Eovyna Rohanietė. Ji jojo kartu su karaliumi, buvo sunkiai sužeista ir dabar slaugoma pas mane. Tačiau ji nepatenkinta, nori kalbėtis su Miesto Valdytoju.

- Nesupraskite jo neteisingai, lorde, - pasakė Eovyna, - mane skaudina ne rūpesčio stoka. Norintiems išgyti geresnių namų nesusrastum. Tačiau aš negaliu gulėti uždaryta į narvą ir nieko neveikti. Mūšyje aš ieškojau mirties. Aš nemiriau, o mūšis tebevyksta.

Faramirui davus ženklą Valdytojas nusilenkė ir išėjo.

- Ko norėtum iš manęs, ponias? - paklausė Faramiras. - Aš irgi esu gydytojų kalinyš.

Jis pažvelgė į Eovyną ir gailestingą, jautrią jo širdį persmelkė jos grožis bei širdgėla. Eovyna pažvelgė į Faramirą, pamatė rūstų švelnumą jo akyse. Ji užaugo tarp karių, todėl iš karto suprato, jog šio vyro mūšyje nepralenks joks Marko Raitelis.

- Ko norėtumei? - paklausė jis dar sykį. - Padarysiu viską, kas mano galioje.

- Norėčiau, kad įsakytum Vyresniajam paleisti mane, - tarė ji. Nors žodžiai skambėjo išdidžiai, širdis suvirpėjo. Pirmą sykį ji suabejojo savimi. Eovyna spėjo, kad šis rūstus ir švelnus vyras gali palaikyti ją tiesiog aiškingu vaiku, neturinčiu tvirtumo iki galo atlikti nuobodžiai užduočiai.

- Aš pats esu Vyresniojo valdžioje, - atsakė Faramiras. - Dar neperėmiau vadovavimo Miestui. Tačiau net jį perėmęs klausysiu jo patarimų, neprieštarausiu nusimanančiojo valiai, nebent iškiltų didžiulė būtinybė.

- Aš nenoriu gydytis, - tarė ji, - aš noriu joti į mūšį kaip mano brolis Eomeras ar dar geriau - kaip karalius Teodenas. Jis žuvo ir dabar ilsisi garbėje bei ramybėje.

- Ponia, jau per vėlu vyti Kapitonus, net jei turėtum jėgų, - pasakė Faramiras. - Tačiau norom ar nenorom mes dar galime pasitikti mirtį mūšyje. Tu būsi geriau pasiruošusi sutikti ją taip, kaip pati nori, jei klausysi gydytojo nurodymų. Tu ir aš, mes privalome kantriai laukti.

Ji neatsakė, tačiau pažvelgęs Faramiras pastebėjo, kad jos veidas tapo švelnesnis, tarsi skaudus speigas būtų atsitraukęs prieš pirmą silpną pavasario dvelksmą. Jos akyse pasirodė ašara, it žvilgantis lietaus lašelis nuriedėjo skruostu. Išdidi galva truputį palinko. Tyliai, lyg kreipdamasi į save, ne į jį, Eovyna sušnabždėjo:

- Tačiau gydytojai man liepia dar septynias dienas gulėti lovoje. O langas neišeina į rytus. -Jos balsas skambėjo kaip jaunos liūdnos mergaitės.

Faramiras nusišypsojo, nors jo širdis buvo pilna gailėsčio.

- Tavo langas neišeina į rytus? Mes tai ištaisysim. Čia aš galiu įsakyti Vyresniajam. Jei pasiliksi šiuose namuose mūsų priežiūroje, ponja, galėsi kiek tinkama vaikštinėti šiame sode ir žiūrėti į rytus, kol išnyks visos viltys. Čia rasi ir mane, vaikstantį, laukiantį, žiūrintį į rytus. Man bus lengviau, jei kalbėsies su manimi ar kartais drauge pasivaikščiosi.

Eovyna pakėlė galvą, vėl pažvelgė jam į akis, jos blyškus veidas nuraudo.

- Kaip palengvinsiu tavo rūpestį, mano valdove, - pasakė ji, - jei visai netrokštu kalbėtis su gyvaisiais?

- Ar nori tiesaus atsakymo? - paklausė jis.

- Noriu. .

- Tada, Eovyna Rohaniete, pasakysiu, kad tu esi graži. Mūsų kalvų slėniuose auga daug gražių, skaisčių gėlių ir dar daugiau gražių merginų, tačiau iki šiol Gondore nemačiau tokios gražios gėlės nei merginos. Ir tokios liūdnos. Galbūt liko tik pora dienų, kol tamsa uždengs mūsų pasaulį. Tikiuosi pasitikti ją tvirtas, tačiau mano širdžiai būtų lengviau, jei galėčiau matyti tave, kol dar šviečia saulė. Mes abu praėjome po Šešėlio sparnais, mus sugrąžino ta pati ranka.

- Deja, tik ne mane, valdove! - atsiduso ji. - Virš manęs vis dar Šešėlis. Nelauk, kad gydyčiausi! Aš kario dukra, mano ranka nešvelni. Tačiau dėkoju tau už tai, kad nereikės likti kambaryje. Galėsiu vaikščioti lauke iš Miesto Valdytojo malonės.

Ji nusilenkė jam ir grįžo į kambarį. O Faramiras dar ilgai vienas vaikščiojo sode, tik jo žvilgsnis dažniau kryo į Namus, o ne į rytines sienas.

Grįžęs į savo kambarį jis pašaukė Vyresniąją ir išklausė viską, ką jis galėjo papasakoti apie Rohano Ledi.

- Be abejonės, valdove, - pasakė Vyresnysis, - daugiau sužinotum iš miškavaikio, kuris yra pas mus. Žmonės šneka, kad jis jojo su karaliumi ir liko su Rohano valdove iki pat pabaigos.

Taip pas Faramirą buvo atsiųstas Meris, jie prakalbėjo visą likusią dieną. Faramiras sužinojo daug, daugiau nei papasakojo Meris. Jam atrodė, jog pradeda suprasti Eovynos Rohanietės širdgėlą ir nerimą. Gražų vakarą Faramiras su Meriu vaikščiojo sode, tačiau ji neatėjo.

Bet ryte išėjęs iš Namų Faramiras pamatė ją, stovinčią ant sienų, apsirengusią baltai, švytinčią saulėje. Jis pašaukė, Eovyna nusileido ir jie vaikščiojo žole, drauge sėdėjo po žaliuojančiu medžiu, tai tylėdami, tai šnekučiuodamiesi. Taip darydavo kiekvieną dieną. Žiūrėdamas pro langą Vyresnysis širdyje džiaugėsi, nes jis buvo gydytojas, o jo užduotis lengvėjo - nors sunkus siaubas bei nelaimės

nuojauta tomis dienomis slėgė žmonių širdis, šitie du ligoniai kasdien gijo ir stiprėjo.

Penktą dieną nuo tada, kai ledi Eovyna pirmą kartą atėjo pas Faramirą, jie drauge vėl stovėjo ant Miesto sienų ir žiūrėjo. Nebuvo jokių žinių, visų širdys apsunko. Oras irgi pasikeitė. Buvo šalta. Naktį pakilęs šiaurys vis stiprėjo, žemės aplink dūlavo pilkos, niūrios.

Jie vilkėjo šiltus drabužius, sunkius apsiaustus, o ant viršaus ledi Eovyna apsisiautė didelę mėlyną vasaros nakties spalvos mantiją, aplink kaklą ir pakraščiuose nusagstyta sidabrinėmis žvaigždėmis. Faramiras pats liepė atnešti šitą rūbą ir apengė ją. Dabar jis galvojo, kad stovėdama šalia ji atrodo iš tiesų nuostabiai, karališkai. Mantija buvo siūta jo anksti mirusiai motinai, Finduilai Amrotietei. Faramirui ji priminė tolimų dienų grožį ir pirmąją širdgėlą. Tas rūbas puikiai tiko Eovynos grožiui bei liūdesiui.

Bet dabar ji virpėjo po žvaigždėta mantija ir žiūrėjo į šiaurę virš pilkų žemių, kur pūtė šaltas vėjas, o tolimas dangus buvo tyras it krištolas.

- Kur žiūri, Eovyna? - paklausė Faramiras.

- Ar ne ten Juodieji Vartai? - tarė ji. - Ar jis jau ten? Septynios dienos, kai išjojo...

- Septynios dienos, - pakartojo Faramiras. - Nepagalvok blogai, jei pasakysiu, kad tos dienos atnešė man džiaugsmą ir skausmą, kurių anksčiau nepažinau. Džiaugsmą matyti tave, o skausmą, nes vis stiprėja baimė bei nerimas dėl mūsų likimo. Eovyna, negalėčiau dabar pasitikti pasaulio pabaigos, taip greit netekti to, ką radau.

- Netekti to, ką radai, valdove? - paklausė ji, rimtai žiūrėdama į Faramirą. Merginos akys sušvelnėjo. - Neįsivaizduoju, ką šiomis dienomis galima rasti, kad prarastum. Bet, mano drauge, nekalbėkime apie tai! Iš viso nekalbėkime! Aš stoviu ant bedugnės krašto, prarajoje prieš mano kojas visiškai tamsu, ar už manęs yra šviesa, aš nežinau. Nes dar negaliu atsisukti. Laukiu lemties ženklų.

- Taip, mes visi laukiame lemties ženklų, - pasakė Faramiras. Daugiau jie nebekalbėjo. Abiem pasirodė, kad vėjas nurimo, aptemo, nublanko saulė, visi garsai Mieste bei aplink esančiose žemėse nutilo - nesigirdėjo nei vėjo, nei balsų, nei paukščių čiulbesio, nei lapų šlamėjimo, nei jų širdžių plakimo. Laikas sustojo.

Nejučia jų rankos susitiko ir susikibo, bet jie to nepastebėjo. Laukė patys nežinodami ko. Staiga abu išvydo, kad virš tolimų kalnų iškilo dar vienas tamsos gūbrys - kaip banga, užliesianti pasaulį. Aplink jų blykčiojo žaibai. Žeme perbėgo virpulis, jie pajuto, kaip sudrebėjo Miesto sienos. Visa erdvė aplink tarytum atsiduso, širdys vėl ėmė plakti.

- Man tai primena Numenorą, - pasakė Faramiras ir nustebo, išgirdęs save šnekantį.

- Numenorą? - paklausė Eovyna.

- Taip, - pasakė Faramiras. - Vakarų šalį, kuri paskendo, ir didelę juodą bangą, kylančią virš žalių žemių bei kalvų, šniokščiančią tolyn, nesustabdomą Tamsą. Aš dažnai ją sapnuoju.

- Vadinasi, ateina Tamsa? - paklausė Eovyna. - Nesustabdoma Tamsa? - Staiga ji prisiglaudė priėjo.

- Ne, - atsakė Faramiras, žiūrėdamas jai į akis, - tai tik paveikslas mintyse. Aš nežinau, kas ten vyksta. Mano protas sako, kad nugalėjo didysis blogis ir mes matome dienų pabaigą. Tačiau širdis sako „ne“, kojos ir rankos lengvos, aš jaučiu viltį bei džiaugsmą, kurio negali paneigti joks protas. Eovyna, Eovyna, Baltoji Rohano Karaliene, šią valandą aš netikiu, kad Tamsa atsilaikys! -jis pasilenkė ir pabučiavo ją į kaktą.

Taip jie stovėjo ant Gondoro sienų, pakilo stiprus vėjas, jų plaukai - varno plunksnų ir aukso spalvos - susipynė plaikstydamiesi. Šešėlis pasitraukė, pasirodė saulė, viską užplūdo šviesa, Anduino vandenys sužerėjo sidabru, visuose Miesto namuose žmonės dainavo širdyse susikaupus džiaugsmui, kurio jie negalėjo suprasti.

Saulei vos perkopus vidudienį iš rytų atskrido didžiulis erelis, nešdamas praradusiems viltį naujienas nuo Vakarų Valdovų ir šaukdamas:

*Dainuokite, žmonės Arnoro Bokšte, nes
amžiams jau krito Saurono šalis ir
subyrėjo Tamsioji Tvirtovė.*

*Dainuokit ir džiaukitės, žmonės iš Sargybos Tvirtovės -jūsų
tarnyba nebuvo veltui, Juodieji Vartai sugriuvo,*

*pro juos jau praėjo jūsų Karalius,
nešdamas pergalę.*

*Dainuokit ir džiaukitės, Vakarų vaikai,
nes jūsų Karalius vėlei sugrįš ir gyvens
tarpe jūsų visas likusias dienas.*

*Nuvytęs Medis vėl atsigaus, Jis
pasodins jį aukštai aukštai ir
Miestas bus palaimintas.*

Dainuokit visi žmonės! Ir

žmonės dainavo visame Mieste.

Stojo auksinės dienos, pavasaris ir vasara drauge puotavo Gondo-ro laukuose. Apie viską, kas nutiko, atnešė žinias raiteliai iš Kair Androso, Miestas ėmė ruošti Karaliaus atvykimui. Pakviestas Meris išvyko kartu su vežimais, gabenusiais atsargas į Osgiliatą, o iš ten laivu į Kair Androsą. Faramiras pasiliko, nes išgijęs perėmė Valdytojo pareigas, nors ir trumpam - jo užduotis buvo pasiruošti sutikti Valdovą, kuris į pakeis.

Pasiliko ir Eovyna, nors jos brolis atsiuntė žinią, prašydamas ją atvykti į Kormaleno Lauką. Faramiras nustebo, tačiau matė ją retai, buvo užsiėmęs kitais reikalais, o ji vis dar gyveno Gydyimo Namuose ir viena vaikščiojo sode. Jos veidas vėl nubalo, atrodė, kad visame Mieste ji vienintelė kentė skausmą bei širdgėlą. Namų Vyresnysis nerimavo ir papasakojo tai Faramirui.

Faramiras atėjo jos ieškoti. Jie vėl drauge stovėjo ant sienų, kai jis paklausė:

- Eovyna, kodėl gaišti čia, o ne vyksti džiaugtis į Kormaleną už Kair Androso, kur tavęs laukia brolis? Ji atsakė:

- Negi nežinai?

- Gali būti dvi priežastys, kuri iš jų teisinga, aš nežinau, - atsakė jis.

Ji tarė:

- Nenoriu minti mįslių. Kalbėk aiškiau!

- Ką gi, - tarė jis, - tu nevyksti, nes kvietė tik tavo brolis, o žiūrėti į Aragorno, Elendilo įpėdinio, triumfą tau nedidelis džiaugsmas. O gal dėl to, kad nevykstu aš, ir tu nori būti šalia? O gal dėl abiejų šių priežasčių negali pasirinkti? Eovyna, ar tu mane myli?

- Aš norėjau būti mylima kito, - tarė ji, - bet man nereikia gailėsčio.

- Aš žinau, - tarė jis, - tu troškai Lordo Aragorno meilės. Nes jis aukštas ir kilnus, o tu norėjai susilaukti garbės, šlovės, iškilti virš visų, kurie šliaužioja žemėje. Kaip žymus vadas jaunam kareiviui, jis atrodė tau žavingas. Toks jis yra, žmonių valdovas. Tačiau jis tegalėjo suteikti tau gailę ir atjautą. Todėl tu panorai narsios mirties mūšyje. Pažiūrėk į mane, Eovyna!

Eovyna ilgai, ramiai žvelgė į Faramirą. Jis pasakė:

- Neatstumk atjautos, kurią dovanoja švelni širdis, Eovyna! Bet aš atėjau ne gailėtis tavęs. Tu kilni ir narsi moteris, tu pati iškovojai šlovę, kurios žmonės nepamirš. Bet mano akys pirmiausia mato tavo grožį, kurio nenusakytų net elfų dainos. Aš myliu tave. Anksčiau man buvo gaila tavo širdgėlos. Tačiau dabar, net jei būtum nepaliesta skausmo, be baimės ir nerimo, palaiminta Gondoro Karalienė, aš vis tiek tave mylėčiau. Eovyna, ar tu mane myli?

Eovynai širdis atlėgo. Ji pagaliau viską suprato. Staiga jos žiema praėjo, nušvito saulė.

- Aš stoviu Minas Anore, Saulės Tvirtovėje, - sušuko ji. - Žiūrėk

- Šešėlis pasitraukė! Aš daugiau nebebūsiu mergina-karys, nesivaržysiu su Raiteliais, neieškosiu džiaugsmo karo dainose. Būsiu gydytoja, mylėsiu visa, kas auga. - Tada ji vėl pažvelgė į Faramirą. - Aš nebenoriu būti karaliene.

Faramiras linksmai nusijuokė.

- Puiku! - šuktelėjo jis. - Nes aš ne karalius. Tačiau, jeigu tokia bus jos valia, vesiu Baltąją Rohano gėlę. Jeigu ji norės, mes persikelsime per Upę ir laimingai gyvensime Itiliene. Mes užveisime sodą. Jei ten ateis Baltoji Princesė, viskas iš džiaugsmo pražys.

- Vadinasi, aš turiu palikti savo žmones, gondorietį? - paklausė ji.

- O tu ar norėtum, kad išdidi tavo tauta apie tave kalbėtų: „Štai

tas valdovas, kuris pažabojo laukinę šiauriečių moterį-karį! Argi jam neužteko Numenoro dukrų?"

- Tegu kalba! - atsakė Faramiras. Jis apkabino ją ir pabučiavo po saulės nutviekstu dangumi, nesirūpindamas, kad jie stovi ant aukštų sienų, masalas smalsuolių akims. Išties daug kas juos matė. Šviesos apsupti jie nusileido nuo sienų ir susikabinę rankomis nuėjo į Gydymo Namus.

Namų Vyresniajam Faramiras pasakė:

- Štai ledi Eovyna Rohanietė, dabar ji pasveiko.

Vyresnysis atsakė:

- Tuomet aš paleidžiu ją iš savo globos ir atsisveikinu, tegu niekada jos nebekankins nei žaizdos, nei ligos. Kol grįš jos brolis, patikiu ją Miesto Valdytojui.

Tačiau Eovyna paprieštaravo:

- Dabar, kai turiu teisę išvykti, norėčiau pasilikti. Šitie Namai virto laimingiausiais namais mano gyvenime. Ir ji pasiliko, kol grįžo Karalius Eomeras.

Miestas ruošėsi. Į jį plūdo minios žmonių, nes naujienos pasiekė visus Gondoro pakraščius, nuo Minas Rimono iki Pinat Gelino ir tolimųjų jūros krantų. Visi, galintys atvykti, skubinosi į Miestą. Jis vėl buvo pilnas moterų bei vaikų, grįžusių su glėbiais gėlių, iš Dol Amroto atkeliavo geriausi šalies arfininkai, rinkosi smuikininkai ir fleitininkai, sidabrinių ragų pūtėjai ir tyriabalsiai dainininkai iš Lebenino slėnių.

Pagaliau atėjo vakaras, kai miestiečiai nuo sienų išvydo lauke pastatytas palapines. Visą naktį degė šviesos, žmonės laukė aušros. O kai tyrą rytmetį saulė paliejo savo šviesą virš kalnų rytuose, kurių nebeslėgė šešėliai, sugaudė visi varpai, vėjyje suplazdėjo visos vėliavos. Baltesnė už sniegą saulėje, be jokių ženklų ir simbolių, Baltajame Bokšte į Gondoro dangų paskutinį kartą iškilo Valdytojų vėliava.

Į Miestą savo kariuomenę vedė Vakarų Kapitonai. Žmonės pamatė juos iš tolo: eilė po eilės, žvilgančius, spindinčius saulėje, raibuliuojančius kaip sidabras. Jie pasiekė Vartų kelią ir sustojo per aštuntąją mylios dalį nuo sienų. Kadangi vartai dar nebuvo sutaisyti, prie įėjimo į Miestą buvo pastatytas barjeras. Šalimais

stovėjo juodai ir sidabriškai apsirengę kariai su ištrauktais ilgais kardais. Sargybos priekyje stovėjo Valdytojas Faramiras, Raktų Saugotojas Hurinas, kiti Gondoro kapitonai, ledi Eovyna Rohanietė, Maršalas Elfhelmas ir daug Marko riterių, o iš abiejų vartų pusių susirinko minios įvairiaspalviais drabužiais pasipuošusių žmonių, rankose laikančių gėlių pynės. Visą platų lauką palei Minas Tiritos sienas užėmė Gondoro ir Rohano kariai, Miesto ir aplinkinių žemių žmonės. Visi nutilo, kai iš kariuomenės žengė sidabriškai pilkai apsirengę Dunadanai, o priekyje visų lėtai ėjo Lordas Aragornas. Jis vilkėjo juodus, sidabru padabintus šarvus ir ilgą skaisčiai baltą mantiją, prie kaklo susegtą dideliu iš toli šviečiančiu žaliu brangakmeniu. Galvą dabino tik žvaigždė kaktoje, įsegtą į plonytį sidabrinį lanką. Su juo kartu žengė Eomeras Rohanietis, Princas Imrahilis ir Gendalfas, visi apsirengę baltai. Šalimais ėjo keturios mažos figūrėlės. Daugelis žmonių stebėjosi jomis.

- Ne, pussesere, tai ne berniukai! - aiškino loreta šalia stovinčiai giminaitei iš Imlot Melujaus. - *Taiperianai* iš tolimos miškavai-kių šalies, kur, kaip žmonės šneka, jie yra įžymūs princai. Aš žinau, nes Namuose vieną gydžiau. Jie maži, bet labai narsūs. Įsivaizduok, pussesere, vienas jų tik su savo ginklanešiu įsiveržė į Juodąją Šalį, pats kovojo su Tamsiuoju Lordu ir padegė Tvirtovę, jei gali tuo patikėti. Taip bent pasakojama Mieste. Tai tas, kuris eina šalia mūsų Elfų Berilo. Kiek žinau, jie artimi draugai. Argi ne stebuklingas tas mūsų Lordas Elfų Berilas - ne itin švelnus kalbėdamas, žinoma, bet auksinės širdies, ir, kaip sakoma, turi gydytojo rankas. „Karaliaus rankos - gydančios rankos“, - tariau aš, ir tada viskas paaiškėjo. O Mitrandiras ir sako man: „loreta, žmonės ilgai prisimins tavo žodžius“ ir...

Tačiau loreta nebegalėjo toliau stebinti savo giminaitės iš kaimo, nes sugaudė vienišas trimitas, stojo mirtina tyla. Priekin nuo vartų žengė Faramiras su Hurinu Raktininku. Palydos nebuvo, išskyrus už jų ėjusius keturis vyrus aukštais šalmais ir Citadelės šarvais. Jie nešė didelę dėžę iš juodo *lebetrono*, kaustytą sidabru. Faramiras priėjo prie Aragorno, priklaupė ir pasakė:

- Paskutinysis Miesto Valdytojas prašo leidimo perduoti pareigas. - Jis ištiesė baltą skeptrą, tačiau Aragornas, paėmęs skeptrą, jį grąžino sakydamas:

- Tavo tarnyba nesibaigė, ji bus tavo ir tavo įpėdinių tol, kol truks mano giminė. Dabar atlik savo pareigą! Faramiras pakilo ir garsiu balsu prabilo:

- Gondoro žmonės, klausykit Šalies Valdytojo! Štai tas, kuris pagaliau pareiškė teises į karūną. Štai Aragornas, Aratorno sūnus, Arnoro Dunadanų vadas, Vakarų kariuomenės Kapitonas, Šiaurės Žvaigždės nešėjas, Perkaldinto Kardo savininkas, nugalėtojas, kurio rankos gydo, Elfų Berilas, Elesaras - ainis Valandilo, sūnaus Izilduro, sūnaus Elendilo Numenoriečio. Ar jis bus Karalius, įžengs į Miestą ir gyvens jame?

Visa kariuomenė, visi žmonės vienu balsu sušuko: „Taip“.

O Ioreta pasakė savo giminaiti:

- Tai tik tokia mūsų Miesto ceremonija, pussesere, juk jis jau įžengė, kaip tau pasakojau, ir sako man... - Tada ji vėl turėjo nutilti, nes Faramiras kalbėjo toliau:

- Gondoro žmonės! Istorijos žinovai sako, jog pagal seną paprotį karalius turi gauti karūną iš mirštančio tėvo rankų arba pats vienas nueiti ir paimti ją iš rankų tėvo, jau gulinčio kapo rūsyje. Tačiau nuo šiol viskas bus kitaip. Aš, Valdytojas, šiandien iš Rat Dine-no atnešiau paskutiniojo karaliaus Earnuro, gyvenusio mūsų protėvių laikais, karūną.

Tada sargybiniai žengė į priekį, Faramiras atidarė dėžę ir iškėlė senovinę karūną. Ji buvo tokios pat formos kaip Citadelės Sargybinių šalmai, tik aukštesnė, visa balta, o sparnai iš abiejų pusių buvo nusagstyti perlais bei sidabru ir priminė žuvėdros sparnus - tai buvo iš už Jūros atvykusių karalių ženklas. Karūnos lanke buvo įtaisyti septyni deimantai, o pačiame viršuje - vienas kaip liepsna spindintis brangakmenis.

Aragornas paėmė karūną, iškėlė ją ir tarė:

- *Et Earello Endorennā utulien. Sinome maruvan ar Hildinyar lenu' Ambar-metta!*

Taip kalbėjo Elendilas, ant vėjo sparnų grįžęs iš jūros: „Iš Didžiosios Jūros į Viduržemį ateinu. Čia gyvensiu aš ir mano ainiai iki pasaulio pabaigos“.

Daugelio nuostabai, Aragornas neužsidėjo karūnos, tačiau grąžino ją Faramirui, tardamas:

- Daugelio darbu ir pastangomis aš susigrąžinau savo sostą. Pagėrdamas juos norėčiau, kad karūną man atneštų Žiedo Nešėjas, o uždėtų Mitrandiras, jei jis sutiks. Jis planavo viską, kas čia nutiko, tai yra jo pergalė.

Priekin žengė Frodas, paėmė iš Faramiro karūną ir nunešė ją Gendalfui. Aragornas priklaupė, o Gendalfas, uždėjęs Baltąją Karūną ant jo galvos, tarė:

- Ateina Karaliaus dienos. Tebūnie jos palaimintos, kol stovi Va-larų sostai!

Aragornas atsistojo, o minia nuščiuvo, žvelgdama į jį, nes atrodė, jog jis pirmą kartą atskleidė tikrąjį veidą. Aukštas kaip senieji jūrų karaliai stovėjo jis virš visų šalia esančių, atrodė senas ir tuo pat metu pačiame jėgų žydėjime, veidas švietė išmintimi, rankos slėpė jėgą ir gydančią galią, jį gaubė šviesa. Faramiras suriko:

- Šlovė Karaliui!

Tą akimirką sugaudė visi trimitai, Karalius Elesaras žengė vartų link. Kūrinas Raktininkas atitraukė barjerą, grojant arfoms, smuikams bei fleitoms, dainuojant tyriems balsams, Karalius perėjo gėlėmis nuklotomis gatvėmis ir įžengė į Citadelę. Ant aukščiausio jos bokšto suplazdėjo vėliava su žvaigždėtu Medžiu - prasidėjo Karaliaus Elesaro valdymas, apie kurį sudėta daug dainų.

Jo laikais Miestas tapo gražesnis nei kada nors buvo, net pirmosios šlovės dienomis. Mieste buvo pilna medžių ir fontanų, vartai nukaldinti iš mitrilo bei plieno, gatvės grįstos baltu marmuru. Ten dirbo Kalno Tauta ir mėgo lankytis Miško Tauta, viskas buvo atstatyta, sutvarkyta, namuose vėl apsigyveno vyrai su moterimis, skambėjo vaikų juokas, neliko nei aklų langų, nei tuščių kiemų. Pasibaičius Trečiajam pasaulio Amžiui, Miestas ateinantiems laikams išsaugojo praėjusių metų atsiminimus ir šlovę.

Po karūnavimo sekusiomis dienomis Karalius sėdėjo savo soste Karalių Salėje ir skelbė sprendimus. Atvyko daugelio kraštų pasiuntiniai, iš rytų ir pietų, nuo Gūdžiosios Girios pakraščių ir nuo Dun-žemių vakaruose. Karalius dovanojo pasidavusiems rytiečiams ir paleidė juos, sudarė taiką su Harado žmonėmis, išvadavo Mordoro vergus, atidavė jiems žemes aplink Nurneno

ežerą. Daugelis atėju-

šių sulaukė pagyrimų bei apdovanojimų už savo narsą. O tada Sargybos Kapitonas teisti atvedė Beregoną. Karalius tarė Beregonui:

- Beregonai, tavo kardas praliejo kraują Šventoriuje, kur tai yra uždrausta. Tu palikai postą be Valdovo ar Kapitono leidimo. Nuo seno už tokius dalykus bausmė yra mirtis. Todėl dabar turiu paskelbti tau nuosprendį. Už narsą mūšyje tau yra atšaukiamos visos bausmės, tuo labiau kad taip pasielgti tave paskatino meilė Lordui Faramirui. Tačiau tu turi pasitraukti iš Citadelės Sargybos ir palikti Minas Tirito Miestą.

Beregonas mirtinai išbalė, jis buvo pakirstas, žemai nunarino galvą. Tačiau Karalius tęsė:

- Taip ir bus, nes esi paskiriamas į Baltąjį Būrį, Itilieno Princo Faramiro Apsaugą, tu būsi būrio kapitonas. Taikoje bei garbėje gyvensi Emyn Arnene, tarnaudamas tam, kurį gelbėdamas iš mirties rizikavai viskuo.

Beregonas, supratęs Karaliaus gailestį bei teisingumą, nudžiugo, atsiklaupęs pabučiavo jam ranką ir džiaugdamasis išvyko. Aragornas atidavė Faramirui Itilieną kaip princo žemes. Jis pasiūlė jam gyventi Emyn Armeno kalvose, nuo kurių matosi Miestas.

- Nes, - kalbėjo jis, - Minas Itilis Morgulo slėnyje bus visiškai sugriautas. Galbūt kada nors jis išsivalys nuo blogio, bet ten dar ilgai negyvens joks žmogus.

Galiausiai Aragornas pasveikino Eomerą Rohanietį, jie apsikabino, o Aragornas pasakė:

- Tarp mūsų negali būti kalbų apie davimą, ėmimą ar atlygį, nes mes esame broliai. Laimingą valandą iš šiaurės atėjo Eorlas - dar niekada jokia žmonių sąjunga nebuvo sėkmingesnė, nė vienas iš mūsų neapvylė kito ir neapvils. Kaip žinai, mes paguldėme Teodaną Žymųjį Šventoriaus kape. Jei tokia bus tavo valia, jis amžinai gulės tarp Gondoro Karalių. O jei nori, nugabensime į Rohaną ir leisime jam ilsėtis tarp savos tautos.

Eomeras atsakė:

- Nuo tos dienos, kai išdygai prieš mane iš žalios kalvų žolės, pamilau tave. Ta meilė niekada neišnyks. Tačiau dabar kuriam laikui turiu grįžti į savo šalį, ten reikia daug ką gydyti, daug ką

tvarkyti. Visą paruošę mes sugrįšime Kritusioje, kol kas tegu jis miega čia.

O Eovyna tarė Faramirui:

- Aš turiu grįžti į savo kraštą - dar sykį jį pamatyti, padėti broliui, bet kai tas, kurį ilgai mylėjau kaip tėvą, pagaliau atsiguls ilsėtis, aš grįšiu.

Taip bėgo laimingos dienos. Gegužės aštuntąją Rohano Raiteliai susiruošė ir išėjo Šiauriniu keliu, kartu su jais keliavo Elrondo sūnūs. Abiejose kelio pusėse nuo Miesto Vartų iki Pelenoro sienų išsirikiavo juos sveikinantys žmonės. Kiti, atvykę iš toliau, džiaugdamiesi grįžo namo, o Mieste visi ėmėsi darbo - reikėjo atstatyti, atnaujinti Miestą, pašalinti visus karo randus bei tamsos prisiminimus.

Hobitai vis dar gyveno Minas Tirite kartu su Legolasu ir Gimliu, nes Aragornas nenorėjo, kad brolija greitai iširtų.

- Galų gale viskas baigiasi, - kalbėjo jis, - bet norėčiau, kad dar truputį palauktumėte, nes mūsų bendrų reikalų dar liko. Artėja diena, kurios laukiau visą savo gyvenimą. Kai ji išauš, norėčiau, kad šalia būtų draugai.

Tačiau kokia tai diena, jis nepasakė.

Žiedo Bendražygiai gyveno gražiam name kartu su Gendalfu ir vaikščiodavo, kur širdis geidžia. Frodas sykį paklausė Gendalfo:

- Ar tu žinai, apie kokią dieną kalba Aragornas? Mes čia esame laimingi, aš nenoriu išvykti, bet dienos bėga, Bilbas laukia, o mano namai yra Grafystėje.

- Bilbas, - atsakė Gendalfas, - irgi laukia tos pačios dienos. Jis žino, kodėl užtrukai. O dienos tegul bėga - dar tik gegužė, vasara dar neprasidėjo. Nors viskas pasikeitė taip, lyg būtų prabėgęs ištisas amžius, nuo tavo išvykimo medžiams ir žolei nepraėjo nė metai.

- Pipinai, - tarė Frodas, - ar tu sakei, kad Gendalfas nebe toks užduras kaip anksčiau? Turbūt jis buvo tik pavargęs nuo darbų, o dabar vėl pailsėjo.

Gendalfas šyptelėjo:

- Daug kas nori iš anksto žinoti, kas bus patiekta ant stalo, o tie, kurie ruošia puotą, nori išlaikyti tai paslapyje, nes nuostaba svečių akyse - geriausias pagyrimas. Be to, pats Aragornas laukia ženklų.

Vieną dieną Gendalfas kažkur prašapo. Draugai svarstė, kas čia vyksta. O Gendalfas naktį pasikvietė Aragorną ir nuvedė jį prie pietinių Mindoluino Kalno šlaitų. Ten jie rado prieš daugelį amžių pramintą takelį, kuriuo niekas nedrįso žengti, nes takelis vedė aukštyn, į šventą vietą, kur galėjo įeiti tik karaliai. Stačiais šlaitais jie lipo aukštyn, kol pasiekė aukštą lauką prie sniegynų, dengiančių didingas viršūnes. Visa šalis plytėjo po jų kojomis. Aušo, žemai apačioje Miesto bokštai atrodė kaip balti pieštukai, glostomi saulės šviesos. Visas Anduino slėnis žydėjo tarsi sodas, Šešelio kalnus gaubė auksinės ūkanos. Vienoje pusėje jų akys įžvelgė pilkajį Eryn Mūlą ir lyg tolimą žvaigždę mirgantį Raurosą, kitoje pusėje - Pe-largirą, kurį it kaspinas juose Upė. Užjos dangaus pakraštyje žėrėjo šviesa - juos sveikino Jūra. Gendalfas pasakė:

- Štai tavo šalis. Ji pradės dar didesnę valstybę. Trečiasis pasaulio Amžius baigėsi, prasidėjo nauja epocha. Tau teks gyventi ir valdyti naujais laikais. Stenkis išsaugoti tai, ką galima išsaugoti. Nors daug kas buvo išgelbėta, daug kas turės išnykti, nes baigėsi Trijų Žiedų galia. Visos žemės, kurias matai, ir tos, kurios yra aplink jas, priklausys žmonėms. Atėjo laikas Žmonių Valdžiai, Vyresnioji Tauta turės išnykti ar pasitraukti.

- Gerai tai žinau, brangus drauge, - atsakė Aragornas, - bet vis dar norėčiau tavo patarimų.

- Kažin ar daug bepatarsiu, - tarė Gendalfas, - mano amžius buvo Trečiasis. Aš buvau Saurono priešas - mano darbas baigtas. Greitai išvyksiu. Dabar likimo našta neši tu ir tavo giminė.

- Bet aš mirsiu, - pasakė Aragornas, - nes esu mirtingas. Nors priklausau grynajai Vakarų rasei ir gyvensiu ilgiau už kitus žmones, bet vis tiek ne amžinai. Kai tie, kurie dabar yra moterų iščiose, užaugs ir pasens, pasensiu ir aš. Kas tada valdys Gondorą, kas valdys tuos, kurie žiūri į Miestą kaip į karalių, jei mano troškimas neišsipildys? Medis Fontano Kieme vis dar nudžiūvęs, plikas. Kada aš išvysiu ženklą, jog visa bus kitaip?

- Nusisuk nuo žalio pasaulio, pažvelk ten, kur viskas atrodo plika bei šalta, - patarė Gendalfas.

Aragornas apsisuko - už jo buvo akmenuotas šlaitas, besileidžiantis nuo sniego pakraščio. Apsidairęs Aragornas pamatė, jog

šioje dykvietėje auga vienintelis augalas. Jis užlipo aukštyn ir išvydo, kad ant paties sniego pakraščio išdygo jaunas, ne daugiau kaip trijų pėdų aukščio medelis. Jis jau išleido ilgus, grakščius lapus, tamsius viršuje, sidabrinius apačioje, liekną jo viršūnę dabino kuokštelis žiedų, kurių balti žiedlapiai spindėjo kaip saulės nu-fviekstas sniegas. Aragornas sušuko:

- *Ye! Utuvienyes!* Aš radau! Štai Seniausioji Medžio atžala! Bet kaip ji čia atsidūrė? Medeliui dar nėra net septynerių metų. Priėjęs Gendalfas pasižiūrėjo ir pasakė:

- Tikrai - tai yra gražiojo Nimloto atžala. Jis išaugo iš Galatilio-no, kuris buvo Telperiono Daugiavardžio, Seniausiojo Medžio, vaisius! Kas pasakys, kaip paskirtą valandą jis atsirado čia? Tai sena šventykla, sėkla turėjo būti pasodinta dar prieš nutrūkstam karaliaus linijai, kai Medis dar nebuvo nudžiūvęs. Sakoma, jog Medžio vaisius retai subręsta, tačiau gyvybė jame gali miegoti pasislėpusi daugelį metų, niekas negali numatyti, kada ji prabus. Prisimink tai. Nes jei kada vaisius prinoks, jis turi būti pasodintas, kad neišmirtų giminė. Čia jis gulėjo pasislėpęs taip, kaip Elendilo giminė slėpėsi šiaurinėse dykvietėse. Tačiau Nimloto giminė senesnė už tavąją, Karaliau Elesarai!

Aragornas švelniai palietė ūglį. Jis vos laikėsi įsikibęs žemės, nes lengvai atitrūko, ir Aragornas nusinešė jį į Citadelę. Nudžiūvęs Medis buvo pagarbiai išrautas. Jo nesudegino, bet paguldė ilsėtis Rat Dineno tyloje. Kieme prie fontano Aragornas pasodino naują medelį -jis greitai ir džiaugsmingai ėmė augti. Atėjus birželiui, medis jau buvo apsikrovęs žiedais.

- Ženklas duotas, - pasakė Aragornas, - žadėtoji diena nebetoli. Jis pastatė sargybinius ant sienų.

Dieną prieš vidurvasarį iš Amon Dino į Miestą atskubėjo pasiuntiniai. Jie pranešė, jog iš šiaurės atjoja keisti gražūs raiteliai -jie artėja prie Pelenoro sienų. Karalius tarė:

- Pagaliau jie atvyko. Tegu visas Miestas pasiruošia!

Prieš pat vidurvasarį, kai rytuose safyruose danguje vėrėsi baltos žvaigždės, o vakarus dar auksino žara, šiauriniu keliu prie Minas Tirito vartų atjojo raiteliai. Oras buvo vėsus ir tyras. Pirmie-

ji jojo Elrohiras ir Eladanas su sidabrine vėliava, Glorfindelis, Eresteras ir Rivendeilo palyda. Už jų ant baltų žirgų, apsigaubę pilkais apsiaustais ir pasidabinę plaukus baltais brangakmeniais jojo Valdovė Galadrielė ir Kelebornas, Lotlorieno Valdovas, su jais atvyko daug elfų. Galiausiai pasirodė Didysis Elrondas, elfų ir žmonių Valdovas, nešdamas Anuminaso skeptrą. Šalia ant pilko ristūno jojo Elrondo dukra Arvena, savo tautos Žvaigždė Vakarė.

Pamatęs ją - žėrinčią vakaro žaroje, žvaigždėmis papuošta kakta, dvelkiančią saldžiais aromatais - Frodas apstulbo. Susijaudinęs jis tarė Gendalfui:

- Pagaliau suprantu, kodėl laukėme! Tokia turėjo būti visko pabaiga. Dabar mylėsime ne tik dieną - naktis irgi bus palaiminta, o jos baimės pasitrauks!

Karalius pasveikino savo svečius, jie nulipo nuo žirgų. Elrondas perdavė skeptrą, įdėjo dukros ranką į Karaliaus ranką, ir visi drauge pakilo į Viršutinį Miestą. Danguje pražydo visos žvaigždės. Karalių Mieste vidurvasario dieną Karalius Elesaras vedė Arveną Undomielę. Jų ilgas laukimas ir vargai baigėsi laimingai.

Šeštas skyrius *DAUG IŠSISKYRIMŲ*

Prabėgo džiaugsmo kupinos dienos. Draugai ėmė galvoti apie grįžimą į namus. Frodas nuėjo pas Karalių. Jis sėdėjo su Karaliene Arvena prie fontano, ji dainavo dainą apie Valinorą, o Medis augo ir žydėjo. Jie nudžiugo pamatę Frodą ir atsistojo jį pasveikindami. Aragornas tarė:

- Žinau, ko atėjai pasakyti, Frodai, - tu nori grįžti namo. Na, brangiausias drauge, medis geriausiai auga tėvų dirvoje, tačiau tu visada būsi laukiamas Vakarų žemėje. Nors tavo tauta neišgarsinta didžiosiose legendose, dabar jūs būsite prisimenami dažniau nei daugelis didžiųjų pražuvusių karalysčių.

- Taip, aš noriu grįžti į Grafystę, - sutiko Frodas, - bet iš pradžių turiu aplankyti Rivendeilą. Jei šiuo palaimintu laiku man ko trūko, tai Bilbo. Man skaudėjo širdį, kai pamačiau, kad su Elrondo palyda jis neatvyko.

- Tave tai stebina, Žiedo Nešėjau? - paklausė Arvena. - Tu juk žinai galią daikto, kuris dabar sunaikintas, žinai, jog toji galia pranyko. Tavo giminaitis turėjo jį ilgiau nei tu. Jis jau senolis ir laukia tavęs. Jam liko vienintelė ilga kelionė.

- Tada aš prašau leidimo skubiai išvykti, - tarė Frodas.

- Mes išvyksime po septynių dienų, - pasakė Aragornas. - Su tavimi dar ilgai josime drauge, iki pat Rohano. Po trijų dienų čia grįš Eomeras -jis parsiveš Teodeną amžino poilsio Marke. Mes josime drauge pagerbti kritusioje. Tačiau prieš tau išvykstant noriu patvirtinti Faramiro žodžius - tu ir visi tavo bendražygiai visam laikui nekliudomi galite laisvai keliauti po Gondorą. Sunku surasti dovanų, atitinkančių tavo darbus, - imk, ką panorėsi, ir keliauk garbingai kaip princas.

O Karalienė Arvena pasakė:

- Turiu tau dovaną. Aš esu Elrondo duktė. Nekeliausiu su juo,

kai jis išvyks į Uostus, - turėjau rinktis kaip Lučiena ir pasirinkau. Saldus ir kartus pasirinkimas. Tačiau vietoje manęs keliausi tu, Žic-do Nešėjau, kai ateis laikas ir jei to norėsi. Jei tavo skausmai vis dar kankins, jei prisiminimai apie nešulį bus sunkūs, galėsi keliauti į Vakarus, kur bus išgydytos tavo žaizdos ir nuovargis. Nešiok šį akmenį, prisimindamas Elfų Berilą ir Žvaigždę Vakare, su kuriais buvo susietas tavo gyvenimas!

Ji nusiėmė nuo krūtinės ant sidabrinės grandinėlės kabojusį baltą brangakmenį, panašų į žvaigždę, ir užkabino Frodui ant kaklo.

- Kai tave slėgs baimė ar tamsos prisiminimai, - tarė ji, - jis tau padės.

Po trijų dienų, kaip ir sakė Karalius, į Miestą atėjo Eomeras su geriausiu Marko riterių *eoredu*. Jis buvo pasveikintas, o visiems susėdus prie stalo Meretronde, Didžiojoje Puotų Menėje, didžiai nuštebo, išvydęs moterų grožį. Prieš eidamas ilsėtis Eomeras pasikvietė nykštuką Gimlį.

- Gimli, Gloino sūnau, ar turi čia savo kirvį?

- Ne, lorde, - atsakė Gimlis, - bet jei reikia, galiu tuoj pat atsiųsti.

- Tau spręsti, - tarė Eomeras, -jei pameni, kažkada susiginčijome dėl poros neapgalvotų žodžių apie Auksinio Miško Valdovę. Dabar aš ją išvydau savo akimis.

- Na, lorde? - paklausė Gimlis. - Ką dabar pasakysi?

- Deja! Aš nepasakysiu, kad ji yra gražiausia iš moterų.

- Tada aš einu kirvio, - apsisuko Gimlis.

- Iš pradžių leisk pasiteisinti, - paprašė Eomeras. -Jei būčiau ją išvydęs kitoje draugijoje, būčiau pasakęs viską, ko tik norėtum. Tačiau dabar man gražiausia yra Karalienė Arvena Žvaigždė Vakare, esu pasirošęs kautis su bet kuo, kuris tai paneigs. Ar man eiti kardo?

Tačiau Gimlis žemai nusilenkė.

- Ne, tu pasiteisinau, valdove, - tarė jis, - tu pasirinkai Vakara, o mano meilė atiduota Rytui. Širdis man sako, kad greitai ji iškeliaus visam laikui.

Pagaliau atėjo išvykimo diena. Iš Miesto joti į šiaurę susirinko didelis, gražus būrys. Gondoro ir Rohano karaliai iš Rat Dinctio ka-

pų auksiniu palankinu išnešė Karalių Teodeną. Tyloje jie perėjo per Miestą. Tada padėjo palankiną ant didžiulio vežimo, kurį apsupo Rohano Raiteliai, o priekyje plazdėjo jo vėliava. Meris, kaip Teodeno ginklanešys, jojo šalia, nešdamas karaliaus ginklus.

Kitiems būrio nariams buvo duoti žirgai pagal jų dydį: Frodas ir Semiumas jojo su Aragornu, Gendalfas ant Žvaigždikio, Pipinas su Gondoro riteriais, o Legolasas ir Gimlis kaip visada jojo dviese ant Arodo.

Kartu keliavo Karalienė Arvena, Kelebornas ir Galadrielė su savo elfais, Elrondas su sūnumis, Dol Amroto ir Itilieno princai, daug kapitonų ir riterių. Dar niekada joks Marko karalius neturėjo tokios palydos kaip Teodenas, Tengelio sūnus, grįždamas namo.

Neskubėdami, ramiai jie perėjo Anorieną, pasiekė Pilkąjį Mišką prie Amon Dino. Čia išgirdo kalvose dundančius būgnus, nors aplink nesimatė nė gyvos dvasios. Aragornas paliepė pūsti trimitus, šaukliai sušuko:

- Atvyko Karalius Elesaras! Jis visiems laikams atiduoda Drua-dano Mišką Ghan-buri-Ghanui ir jo tautai, dabar be jų leidimo čia negalės įžengti joks žmogus!

Būgnai sudundėjo visu garsumu ir nutilo.

Pagaliau, po penkiolikos dienų kelionės, Karaliaus Teodeno vežimas žaliais Rohano laukais įvažiavo į Edorasą. Čia visi pailsėjo. Auksinė Salė buvo išpuošta gražiomis užuolaidomis, nutvieksta šviesomis, čia buvo iškelta puota, kokios pilis dar niekada nematė. Tris dienas Marko žmonės ruošėsi Teodeno laidotuvėms, jis buvo paguldytas į akmeninį kapą kartu su savo ginklais ir kitais turėtais daiktais, o virš jo supiltas pilkapis, apšodintas žalia žole ir baltomis neužmirštuolėmis. Dabar rytinėje Kapų slėnio pusėje buvo aštuoni pilkapiai.

Tada Karaliaus Namų Raiteliai ant baltų žirgų apsupo pilkapi ir sugiedojo giesmę apie Teodeną, Tengelio sūnų, kurią sukūrėjo menestrelis Gleovinas. Tai buvo paskutinėjo sukurta giesmė. Ilgesingi Raitelių balsai griebė už širdies net tuos, kurie nesuprato Rohano kalbos, tačiau nuo giesmės žodžių nušvito

Marko žmonių akys: jie vėl girdėjo kanopų dundesį iš šiaurės ir Eorlo balsą, nustelbiantį Kelebranto Mūšio garsus, karalių istorija tęsėsi – garsiai gaudė kalnuose Helmo ragas, atėjo Tamsa, pakilęs Karalius Teodenas per Šešėlį skubėjo į gaisrą ir šlovingai krito tada, kai saulė, grįžusi iš beviltės tamsos, ryte sužibo ant Mindo luino kalno.

*Iš dvejonių, iš tamsos, į kylančią naują dieną jis jojo
dainuodamas saulėje, traukdamas kardą iš makšty. Užžiebė jis
viltį ir krito su viltim, įveikęs mirtį, įveikęs siaubą, įveikęs lemtį,
iš netekties, iš gyvenimo - į nemarią šlovę.*

Stovėdamas žalio pilkapio papėdėje Meris verkė. Pasibaigus dainai, jis pakilo ir sušuko:

-Teodenai Karaliau! Teodenai Karaliau! Lik sveikas! Kaip tėvas man buvai, nors ir labai trumpai! Lik sveikas!

Laidotuvėms pasibaigus ir moterų raudoms nutilus, Teodenas pagaliau liko vienas savo pilkapyje. Visi susirinko į Auksinę Salę didelėi puotai ir pamiršo širdgėlą - Teodenas nugyveno ilgą gyvenimą, o baigė jį su šlove, verta jo protėvių. Kai pagal Marko paprotį atėjo laikas gerti už buvusius karalius, pasirodė auksinė kaip saulė ir balta kaip sniegas Rohano Ledi Eovyna, nešdama Eomerui sklidiną taurę.

Atsistojo menestrelis ir senovės žinovas -jis išvardijo visus Marko Valdovus: Eorlą Jaunąjį, Bregą, pastačiusį Rūmus, Aldorą, nelaimingojo Baldoro brolių, Frėjų, Freaviną, Goldviną, Deorą, Gramą, Helmą, kuris gynė Helmo Daubą, kai Markas buvo nusiaubtas. Taip atsirado devyni pilkapiai vakaruose, nes tada linija nutrūko. Po to prasidėjo rytiniai pilkapiai: Frealafas, Helmo sūnėnas, Leofas, Valda, Folka, Fosvainas, Fengelis, Tengelis ir galiausiai - Teodenas. Paminėjęs Teodeną, Eomeras išgėrė taurę. Eovyna mostelėjo tarnams pripildyti taures, visi svečiai atsistojo ir išgėrė už naująjį karalių, šaukdami: „Šlovė Eomerui, Marko Karaliui!"

Puotai baigiantis, Eomeras prakalbo:

- Čia yra Karaliaus Teodeno laidotuvių puota, tačiau aš kalbėsiu apie džiaugsmingus dalykus, o jis, manau, nesupyks, nes mano seriai Eovynai visada buvo kaip tėvas. Tad išgirskite, visi mano svečiai, žmonės iš daugelio šalių, kokių dar nematė šita salė! Farami-

ras, Gondoro Valdytojas ir Itilieno princas, prašo Rohano Ledi Eovynos tapti jo žmona, ir ji savo noru sutinka. Todėl jie bus sužadėti čia, jūsų akivaizdoje.

Faramiras su Eovyna išėjo į priekį, laikydamiesi už rankų, visi džiaugdamiesi gėrė į jų sveikatą.

- Taip, - kalbėjo Eomeras, - Marko ir Gondoro draugystė bus sutvirtinta nauja gija, kuria labiausiai džiaugiuosi.

- O tu ne šykštuolis, Eomerai, -juokėsi Aragornas, - atiduodi Gondorui gražiausią savo karalystės gėlę! Eovyna pažiūrėjo Aragornui į akis ir tarė:

- Palinkėk man laimės, mano valdove ir gydytojau!

O jis atsakė:

- Aš tau linkėjau laimės nuo tada, kai pirmą sykį išvydau. Mano širdis džiaugiasi, matydama tave tokią.

Puotai pasibaigus, visi atsisveikino su Karaliumi Eomeru. Aragornas su savo riteriais, Rivendeilo ir Loriento elfai pasirėngė išjoti, tačiau Faramiras su Imrahiliu pasiliko Edorase, liko ir Arvena Žvaigždė Vakarė atsisveikinti su savo gimine. Niekas nematė jos paskutinio pokalbio su tėvu Elrondu -jie pakilo į kalvas ir ilgai kalbėjosi. Išsiskyrimas buvo liūdnas, nes turėjo trukti iki pasaulio pabaigos.

Kai svečiai susiruošė, Eomeras su Eovyna priėjo prie Merio ir tarė:

- Lik sveikas, Meriadokai iš Grafystės, Marko Narsuoli! Jok į sėkmę ir greitai grįžk, nes tavęs lauksime! O Eomeras pridūrė:

- Senovės karaliai už tavo žygdarbius Mundburgo laukuose būtų apkrovę dovanomis, kurios netilptų į vežimą, tačiau tu sakai, kad neimsi nieko, tik tau duotus ginklus. Aš nusileidžiu, nes iš tiesų neturiu tavęs vertos dovanos, bet mano sesuo prašo priimti šitą nedidelį daiktėlį, kuris primins Dernhelmą ir Marko ragus auštant.

Eovyna įteikė Meriui senovinį ragą, mažą, bet dailiai nukaldintą iš sidabro su žaliu atspalviu, juvelyrų ant jo išgraviravo greitus raitelius, vora šuoliuojančius nuo rago pradžios, ir išrašė stebuklingos galios turinčiomis runomis.

- Tai mūsų namų palikimas, - tarė Eovyna, - jį nukaldino nyks-

tukai, o pas mus jis atsirado iš Drakono Skatos lobio. Iš šiaurės jį atsivežė Eorlas Jaunasis. Papūtus jį sunkią valandą, priešų širdyse atsiras baimė, o draugų širdis užplūs džiaugsmas, jie išgirs ragą ir skubės pas tave.

Meris priėmė ragą, nes atsisakyti negalėjo, pabučiavo Eovynai ranką, jie jį apkabino ir išsiskyrė.

Dabar svečiai buvo pasiruošę, išgėrė balnakilpių taure ir su linkėjimais, draugiškai atsisveikino. Neskubėdami jie nujojo į Helmo Daubą, kur dvi dienas ilsėjosi. Legolasas įvykdė savo pažadą Gimliui ir kartu su juo aplankė Žibančius Urvus. Grįžęs elfas tylėjo. Jis sakė, jog vienintelis Gimlis ras žodžių kalbėti apie tai, ką matė.

- Dar niekada žodžių varžybose nykštukas nebuvo nugalėjęs elfo, - sakė Legolasas, - bet dabar keliaukime į Fangorną, galbūt aš atsigriebsiu!

Iš Helmo Daubos jie patraukė į Izengardą pažiūrėti, ką veikia entai. Akmeniniai įtvirtinimai buvo nugriauti, miesto žemė virto sodu, pilnu vaismedžių, ten čiurleno upeliukas, o viduryje buvo tyro vandens tvenkinys, iš kurio aukštyn kilo tylus, aukštas ir nepaimamas Orthanko Bokštas, jo juodos uolos atspindėjo tvenkinyje.

Kurį laiką keliautojai sėdėjo ten, kur anksčiau stovėjo senieji Izengardo vartai, o dabar vingiavo žalias takas į Orthanką. Abipus jo stovėjo du aukšti medžiai-sargybiniai. Visi su nuostaba žvelgė į padarytą darbą, tačiau nei toli, nei arti nematė nieko gyvo. Pagaliau jie išgirdo: „Humm-hom, humm-hom“, - jų pasitikti taku žemyn žygiavo Medžiabarzdis su Greitminčiu.

- Sveiki atvykę į Orthanko Medelyną! - tarė jis. - Žinojau, kad atvyksite, tačiau slėnyje turėjau darbo, čia dar daug ką reikia padaryti. Jūs ten, pietuose ir rytuose, girdėjau, irgi nesėdėjote rankų sudėję, o tai, ką girdėjau, yra gerai, labai gerai.

Medžiabarzdis ėmė girti jų darbus, apie kuriuos jis, rodėsi, viską žinojo, pagaliau nutilo, išžiūrėjo į Gendalfą.

- Na, matai, - pasakė jis, - tu pasirodei galingiausias, visi tavo darbai baigėsi gerai! Kur dabar keliauji? Kodėl atvykai čia?

- Pažiūrėti, kaip tau sekasi dirbti, mano drauge, - tarė Gendalfas, - ir padėkoti už pagalbą.

- Humm, na, iš esmės teisinga, - sutiko Medžiabarzdis, - entai iš tiesų atliko savo vaidmenį. Ir ne tik susidorodami su šituo, humm, prakeiktu medžių žudiku, kuris čia gyvena. Dar buvo didelis įsiveržimas tų, burarum, piktaakių-juodarankių-kreivakojų-tit-nagširdžių-nagapirščių-šlykščiakvapių-kraugerių, morimaitešincachonda, humm, na, jūs skubate, o pilnas jų vardas yra ilgas kaip kančios metai, tų žiurkių orkų. Jie persikėlė per Upę ir nusileido iš Šiaurės aplink Lorelindorenano mišką, į kurį patekti nesugebėjo, ačiū ten gyvenantiems Didiesiems, -jis nusilenkė Lorieno Valdovui ir Valdovei. - Tie šlykštūs padarai labai nustebo, sutikę mus Dykvietėje, nes anksčiau nebuvo apie mus girdėję, nors tai galima pasakyti ir apie vertesnes tautas. Nedaugelis mus prisimins, nes nedaug kas pabėgo gyvas, o daugumą pabėgusių pasiėmė Upė. Jums tai buvo naudinga, nes jei orkai nebūtų sutikę mūsų, lygumų karalius nebūtų toli nujojęs, o jei ir būtų, tai nebeturėtų kur grįžti.

- Mes gerai tai žinome, - pasakė Aragornas, - nei Minas Tirite, nei Edorase tai niekada nebus pamiršta.

- „Niekada“ yra neatsargus žodis net man, - tarė Medžiabarzdis. - Nori pasakyti, kol gyvuos jūsų karalystės. Jos turės gyvuoti ištis daug metų, kad entams atrodytų ilgai.

- Prasideda Naujasis Amžius, - tarė Gendalfas. - Gali atsitikti taip, kad žmonių karalystės pergyvens entus, mano drauge Fangornai. Bet dabar sakyk - kaip su užduotimi, kurią tau daviau? Kaip Sarumanas? Ar jis dar nepavargo nuo Orthanko? Man atrodo, jis negalvoja, kad jūs pagerinote jam vaizdą pro langus.

Medžiabarzdis ilgai, klatingai, kaip pasirodė Meriui, žiūrėjo į Gendalfą.

- Aha! - pagaliau pasakė jis, - nujaučiau, kad apie tai užsiminsi. Pavargo nuo Orthanko? Labai pavargo, bet ne tiek nuo bokšto, kiek nuo mano balso. Humm! Aš pasakojau jam ilgas istorijas, na, bent jau jums, žmonėms, ilgas.

- O jis klausėsi? - paklausė Gendalfas. - Ar tu įėjai į Orthanką?

- Humm, ne, ne į Orthanką! - tarė Medžiabarzdis. -Jis prieidavo prie lango ir klausydavosi, nes kitaip negalėdavo sužinoti naujienų. Tos naujienos kėlėjam neapykantą, jis troško klausytis, aš mačiau, kad jis viską girdi. Bet prie naujienų pridurdavau daug

dalykų, apie kuriuos, mano manymu, jam vertėjo pagalvoti. Jis labai pavargo. Buvo įpratęs skubėti. Todėl ir pralaimėjo.

- Kiek pastebiu, mano gerasis Fangornai, - pasakė Gendalfas, - labai stengdamasis tu kartoji „gyveno“, „buvo“, „pavargo“. O kaip su „yra“? Ar jis mirė?

- Ne, nemirė, kiek žinau, - atsakė Medžiabarzdis, - bet jo nebėra. Taip, jau septynios dienos nebėra. Aš jį paleidau. Kai Sarumanas iššliaužė, iš jo ir to šliužo jau nedaug buvo likę - išblyškę kaip šešėliai. Nesakyk, Gendalfai, kad aš pažadėjau jį saugoti, aš tai žinau. Tačiau nuo to laiko daug kas pasikeitė. Aš jį saugojau, kol jis pasidarė nebepavojingas, nebegalėjo padaryti nieko blogo. Tu turėtum žinoti, kad labiau už viską aš nekenčiu uždaryti į narvą gyvų padarų, netgi tokių kaip šitie. Gyvatė be geluonies gali šliaužti kur nori.

- Gal tu ir teisingas, - pasakė Gendalfas, - tačiau, man regis, šitai gyvatei dar liko vienas dantis. Jo balsas nuodingas, spėju, kad jis įtikino net ir tave, Medžiabarzdi, žinodamas tavo gerą širdį. Na, jo nebėra, tad nebėra apie ką kalbėti. Orthanko Bokštas atitenka Karaliui, kuriam jis ir priklausė. Nors galbūt jam jo nereikės.

- Pamatysime vėliau, - tarė Aragornas, - tačiau aš atiduodu entams visą slėnį daryti su juo, ką nori, tol, kol jie saugos Orthanką ir prižiūrės, kad be mano žinios niekas į jį neįeitų.

-Jis užrakintas, - pasakė Medžiabarzdis, - aš priverčiau Sarumaną užrakinti ir atiduoti man raktus. Juos turi Greitmintis.

Greitmintis nusilenkė tarsi medis vėjyje ir įteikė Aragornui du didelius juodus sudėtingos formos raktus, suvertus ant plieninio žiedo.

- Dėkoju tau dar sykį, - tarė Aragornas, - ir linkiu viso labo. Tegu tavo miškas vėl auga ramybėje. Kai šis slėnis vėl bus pilnas medžių, vietos atsiras į vakarus nuo kalnų, kur tu kadaise vaikščiojai.

Medžiabarzdžio veidas tapo liūdnas.

- Miškai gali augti, - pasakė jis, - girios gali plėstis. Tačiau ne entai. Nėra entukų.

- Galbūt dabar jums atsiras daugiau vilties, - tarė Aragornas. - Atsivėrė žemės rytuose, kurios ilgai buvo neprieinamos. Tačiau Medžiabarzdis tik purtė galvą kalbėdamas:

- Per toli. Šiomis dienomis ten pernelyg daug žmonių. Bet aš pamiršau mandagumą! Ar pasiliksite pailsėti? Galbūt kas nors iš

jūsų norėtų pereiti per Fangorno Mišką ir sutrumpinti kelią namo? -jis pasižiūrėjo į Keleborną su Galadriele.

Tačiau visi, išskyrus Legolasą, sakė, kad turi keliauti į pietus arba į vakarus.

- Eime, Gimli! - pakvietė Legolasas. - Su Fangorno leidimu aš aplankysiu slapčiausias Entų Miško vietas, pamatysiu tokius medžius, kurių Viduržemyje neberasi. Tu keliausi su manimi ir išlaikysi žodį, o tada kartu pasuksime į mūsų gimtus kraštus Gūdžiojoje Girioje bei užjos.

Gimlis sutiko, nors be didelio džiaugsmo.

- Čia pagaliau Žiedo Brolija išsiskirstys, - tarė Aragornas, - tačiau aš tikiuosi, jog netrukus jūs grįšite su pažadėta pagalba.

- Mes atvyksime, jei leis mūsų valdovai, - pažadėjo Gimlis. -Na, likite sveiki, hobitai! Dabar turėtumėte saugiai pasiekti namus, man nebereikės šokinėti iš miegų baiminantis dėl jūsų. Kai tik galėsime, atsiųsime žinią, gal retkarčiais susitikime, tačiau visi drauge daugiau turbūt nebepasimatysime.

Medžiabarzdis atsisveikino su kiekvienu atskirai. Tris kartus žemai, su pagarba jis nusilenkė Kelebornui ir Galadrielei.

- Jau seniai, labai seniai nebuvo susitikę nei prie kelmo, nei prie akmens. *A vanimar, vanimalion nostari!* - tarė jis. - Liūdna, kad susitikome tik pabaigoje. Pasaulis keičiasi - kitoks tapo vanduo, kitokia žemė, kitoks oras. Nemanau, kad dar kada pasimatytume.

Kelebornas atsakė:

- Nežinau, Seniausiasis.

Tačiau Galadriele pridūrė:

- Ne Viduržemyje ir ne anksčiau, kai vėl pakils žemės, kurios dabar guli po bangomis. Tada pavasarį mes susitikime gluosnių pievose Tasarinane. Sudie!

Meris su Pipinu paskutiniai tarė sudie senajam entui. Jis pralinksmėjo, žvelgdamas į hobitus.

- Na, mano linksmuoliai, - pasakė jis, - ar prieš išvykdami dar išgersite su manimi po gurkšnėlį?

- Su malonumu! - sutiko jie. Medžiabarzdis pasivedė juos į šoną medžio šešėlin, kur stovėjo didelis akmeninis ašotis, pripylė tris taures, ir jie išgėrė. Per dubens kraštą matė keistas jo akis.

- Atsargiai, atsargiai! - patarė entas. -Jūs jau paūgėjote nuo paskutinio karto, kai mes matėmės.

Tačiau hobitai tik nusijuokė ir ištuštino dubenis.

- Likite sveiki! - pasakė Medžiabarzdis. - Nepamirškite, jei išgirsite kokių naujienų apie entės savo krašte, siųskite man žinią.

Jis pamojo savo didelėmis rankomis visam būriui ir dingo tarp medžių.

Keliautojai dabar jojo greičiau, taikydami į Rohano Tarpeklių Aragornas atsisveikino netoli tos vietos, kur Pipinas pažvelgė į Orthanko Akmenį. Hobitai liūdėjo išsiskirdami, nes Aragornas buvo jų ištikimas draugas, lydėjęs per daugelį pavojų.

- Norėčiau, kad mes turėtume Akmenį, kuriame galėtume matyti visus savo draugus, - pasakė Pipinas, - kad galėtume iš toli su jais kalbėtis!

- Dabar liko tik vienas, kuriuo galėtumėte pasinaudoti, - atsakė Aragornas, - nes nenorėsite pamatyti, ką jums parodytų Minas Tiri to Akmuo. Tačiau Orthanko Palantirą pasiims karalius, kad matytų, kas vyksta jo šalyje ir ką daro tarnai. Nepamiršk, Peregrinai Tukai, kad tu esi Gondoro riteris, o aš neatleidau tavęs iš tarnybos. Dabar tu išeini atostogų, tačiau aš galiu tave atšaukti. Nepamirškite, brangūs draugai iš Grafystės, kad mano žemės driekiasi ir šiaurėje - vieną dieną aš ten grįšiu.

Tada Aragornas atsisveikino su Kelebornu ir Galadriele. Valdovė tarė jam:

- Elfų Berile, per tamsą tu pasiekei savo viltį, visi tavo troškimai išsipildė. Išnaudok tinkamai savo dienas! O Kelebornas pridūrė:

- Lik sveikas, giminaiti! Tegu tavo lemtis būna ne tokia kaip mano, tegu tavo lobis pasilieka su tavimi iki gyvenimo pabaigos!

Su tais žodžiais jie išsiskyrė. Saulė jau leidosi. Po kurio laiko atsigręžę pasižiūrėti atgal, jie išvydo Vakarų karalių, sėdintį raitą ir apsuptą riterių. Juos nutvieskė saulėlydis, šarvai sužibėjo it raudonas auksas, o balta Aragorno mantija virto liepsna. Aragornas išsitraukė žalią brangakmenį, iškėlė jį ir iš jo rankos tvykstelėjo žalia ugnis.

Netrukus sumažėjęs būrys palei Iženą pasuko į vakarus, pro Tarpeklių išjojo į dykas žemes, tada pasuko į šiaurę ir kirto Dunžemių sienas. Dunžemiečiai bėgo ir slėpėsi, nes jie bijojo elfų, nors į jų šalį užklysdavo vos vienas kitas. Keliautojai nekreipė į juos dėmesio, būrys buvo vis dar didelis, gerai apsirūpinęs viskuo, ko galėjo prireikti. Jie ramiai keliavo, išskleisdami palapines tada, kada panorėdavo.

Šeštą dieną po išsiskyrimo su Karaliumi jie jojo mišku, besileidžiančiu nuo kalvų Ūkanotųjų Kalnų papėdėje, kurie dabar driekėsi iš dešinės. Saulei leidžiantis vėl atsidūrę atviroje vietoje, jie pasivijo senį, besiramstantį lazda, dėvintį pilkus ar purvinai baltus skarmalus, o jam įkandin nuolat inkšdamas nerangiai kėblino kitas žmogėnas.

- Na, Sarumanai? - ramiai paklausė Gendalfas. - Tai kur eini?

- Koks tavo reikalas? - atrėžė tas. - Negi nurodinėsi, kur man eiti, dar neatsidžiaugei mano žlugimu?

- Atsakymus žinai pats, - atrėmė Gendalfas, - ne ir ne. Bet kuriuo atveju mano laikas jau baigiasi. Nešulį perėmė Karalius. Jei būtum palaukęs Orthanke, būtum jį pamatęs, o jis gal būtų parodęs savo išmintį ir gailestį.

- Tada dar geriau, kad išvykau anksčiau, - pasakė Sarumanas, - nes iš jo man nereikia nieko. Jei iš tiesų nori atsakymo į savo pirmą klausimą, aš ieškau kelio iš jo šalies.

- Tada tu vėl pasukai ne tuo keliu, - tarė Gendalfas. - Tavo kelionė beviltė. Ar spjausi į mūsų pagalbą? Mes tau ją siūlome.

- Man? - paklausė Sarumanas. - Dar ir šaipotės! Jau geriau rauktytumėtės. Kai dėl čia esančios Valdovės, aš ja nepasitikiu -ji visada manęs nekentė, rezgė intrigas tavo pusėje. Neabejoju, kad ji atsidėjęs šiuo keliu, kad galėtumėte pasidžiaugti mano vargu. Jei būčiau įspėtas, kad jūs veжатės, nebūčiau suteikęs to malonumo.

- Sarumanai, - pasakė Galadriele, - mes turime kitų darbų ir užduočių, kurios mums atrodo svarbesnės, nei medžioti tave. Geriau sakyk, kad tave pasivijo sėkmė, nes turi paskutinę galimybę.

- Džiaugiuosi, jei ji tikrai paskutinė, - tarė Sarumanas, - nes man nebereikės vargti vėl atsisakant. Visos mano viltys žlugo, tačiau jūsiškėmis nesidalinsiu. Jei tik turite kokių.

Akimirką jo akys užsidegė.

- Keliaukite! - sušuko jis. - Aš ne veltui ilgai tyrinėjau tuos dalykus. Jūs pasmerkėte patys save ir tai žinote. Klajojant man bus malonu galvoti, kad jūs sugriovėte savo namus sunaikindami manuosis. Koks laivas gražins jus per tokią plačią jūrą? - tyčiojosi Saru-manas. - Pilkas ir pilnas vaiduoklių! -jis nusijuokė, tačiau balsas buvo gergždžiantis, baisus.

- Kelkis, idiote! - suriko jis kitam elgetai, sėdėjusiam ant žemės, ir tvojo jam lazda. - Sukis! Jeigu šitie ponai keliauja vienu keliu, mes rinksimės kitą. Judėk, nes vakarienei negausi savo kriaukšlės!

Elgeta apsisuko ir nušlubčiojo pro šalį skųsdamasis:

- Vargšas Grimą! Vargšas senas Grimą! Mušamas ir keikiamas! Kaip aš jo nekenčiu! Kad galėčiau jį palikti!

- Tai palik! - pasiūlė Gendalfas.

Bet Sliužburnis tik blykstelėjo savo išblukusiomis, siaubo pilnomis akimis į Gendalfą ir greitai nušlepsėjo paskui Sarumaną. Kai nelaiminga porelė praeidama pro būrį pasiekė hobitus, Sarumanas sustojo ir įsižiūrėjo į juos, o jie žvelgė į jį su gailėsčiu.

- Tai ir jūs atėjote padžiūgauti, neūžaugos? - paklausė jis. - Jums nerūpi, ko trūksta elgetai, ar ne? Jūs turite viską, ko reikia - maisto, šiltų drabužių, geriausio tabako savo pypkėms. O taip, aš žinau! Žinau, iš kur jis. Ar nepaskolintumėte tabakėlio elgetai?

- Paskolinčiau, jei turėčiau, - pasakė Frodas.

- Gali paimti, kas liko man, - pasiūlė Meris, -jei tik truputį palauksi. -Jis nulipo žemėn, pasirausė krepšyje. Tada padavė Sarumanui odinį kapšelį. - Imk, kas ten liko, - tarė hobitas, - rūkyk į sveikatą, jis iš Izengardo griuvėsių.

- Mano, mano, taip, brangiai pirktas! - sušuko Sarumanas, griebdamas kapšelį. - Gražini tik dalelę, esu tikras, kad prisigrobei daugiau. Tačiau elgeta turi būti dėkingas, jei vagis grąžina nors kąsnelį to, kas jam priklausė. Na, bus teisinga, kai grįžęs namo pamatysi, jog Pietkiemyje ne viskas taip gerai, kaip norėtum. Tegu tavo šaliai nuolat trūksta tabako!

- Labai ačiū! - pasipiktino Meris. - Duokš kapšelį -jis ne tavo ir toli keliavo su manimi. Įsivyniok tabaką į savo skudurus.

- Vagis vertas vagies, - tarė Sarumanas, atsuko Meriui nugarą, spyrė Šliužburniui ir nuėjo miško link.

- Šaunu! - šuktelėjo Pipinas. - Tikras vagis! Jis, žinoma, pamir-

šo, kad per jį užtrukome, buvome sužeisti ir orkų nuvilkti per visą Rohaną?

- Aha! - pridūrė Semas. - „*Pirktas*“, sakė jis. Ar tikrai? Man nepatinka, kajis kalbėjo apie Pietkiemį. Laikas grįžti namo.

- Tikrai taip, - sutiko Frodas, - bet greičiau vis tiek nepavyks, jei'norime pamatyti Bilbą. Kas benutiktų, iš pradžių keliausiu į Rivendeilą.

- Taip, manau, kad pasielgtum protingai, - tarė Gendalfas. - Vargšas Sarumanas! Išjojau nieko nebeišpeši. Jis visiškai išseko. Tačiau vis tiek nesu tikras, kad Medžiabarzdis teisus, -jis dar gali prikrėsti smulkių niekšybių.

Kitą dieną jie pasiekė šiaurines Dunžemes, kur niekas negyveno, nors šalis buvo žalia ir graži. Atėjo rugsėjis su savo auksinėmis dienomis ir sidabrinėmis naktimis. Jie ramiai keliavo, kol pasiekė Gulbialaukio upę ir rado senąją brastą į rytus nuo krioklių - srovė staigiai leidosi į žemumas. Toli vakarų ūkuose plytėjo ežeriukai ir liūnai, pro kuriuos vingiavo Pilksrautis - ten nendrynuose gyveno daugybė gulbių.

Taip jie atkeliavo į Eregioną. Vieną skaistų rytą, žvelgdami nuo savo stovyklos ant žemos kalvelės, keliautojai išvydo, kaip toli rytuose saulė užkliudė tris viršūnes, pro plaukiančius debesis smingančias į dangų: Karadrasą, Kelebdilą ir Fanuidholą. Keliautojai buvo netoli Morajos Vartų.

Čia jie užtruko septynias dienas, nes atėjo eilė dar vienam išsiskyrimui, kurio niekas nenorėjo. Netrukus Kelebornas, Galadrielė ir jų elfai turėjo sukti į rytus, pro Raudonojo Rago Vartus, žemyn Dimrilo Laiptais iki Sidabrinukės, į savo šalį. Jie nuklydo taip toli į vakarus todėl, kad turėjo apie daug ką pakalbėti su Elrondu bei Gendalfu. Jie vis dar neskubėjo, šnekėdamiesi su draugais. Dažnai, hobitams jau seniai įmigus, jie tebesėdėdavo drauge po žvaigždėmis, prisimindami praėjusius amžius, visus džiaugsmus ir vargus, nutikusius šiame pasaulyje, arba tarėsi dėl ateinančių dienų. Jei kokiam keliautojui būtų pasitaikę skubėti pro šalį, nedaug jis būtų pamatęs ar išgirdęs. Jam būtų atrodę, jog mato pilkas figūras, iškaltas akmenyje, pamirštų laikų pėdsakus, dingusius negyvenamose žemėse. Nes jie nekrutėjo, nekalbėjo žodžiais, vien žibančios akys judėjo ir degė, besikeičiant mintimis.

Viskas buvo išsakyta. Jie išsiskyrė, kol Trims Žiedams ateis laikas trauktis. Pilkais apsiaustais apsigobę Lorio žmonės nujojo kalnų link, o tie, kurie keliavo į Rivendeilą, sėdėjo ant kalvos ir žiūrėjo, kol iš besirenkančių ūkanų kažkas blykstelėjo. Daugiau nieko nebesimatė. Frodas žinojo, kad atsisveikindama Galadrielė iškėlė savo žiedą.

Semas nususuko, atsiduso.

- Kad galėčiau grįžti į Lorieną!

Pagaliau vieną vakarą jie kirto aukštus durpynus ir staiga (kaip visada atrodo keliautojams) priėjo gilų Rivendeilo slėnį. Žemai apačioje švietė Elrondo rūmų langai. Jie nusileido, pervaziavo tiltą ir į sustojo prie durų. Kai visus namus užplūdo šviesa ir dainos, visi džiaugėsi Elrondo grįžimu.

Visų pirma, nepavalgę, nenusiprausę, netgi nenusimetę savo apsiaustų, hobitai nuskubėjo ieškoti Bilbo. Jie rado jį vieną savo mažame kambarėlyje. Viskas buvo nukrauta popieriais, plunksnomis ir pieštukais, o Bilbas sėdėjo kėdėje prieš nedidelį skaistų židinį. Jis atrodė labai senas, tačiau ramus ir mieguistas.

Hobitas atsimerkė ir pakėlė akis jiems įėjus.

- Sveiki, sveiki! - tarė jis. - Tai grįžote? Rytoj kaip tik mano gimtadienis. Pasirodėte pačiu laiku. Ar žinote, man sueis šimtas dvidešimt devyneri. Dar metai, jei likimas skirs, ir susilyginsiu su Senuoju Tuku. Norėčiau jį ir pralenkti, bet dar pažiūrėsime.

Atšventę Bilbo gimtadienį, keturi hobitai pasiliko Rivendeile dar keletui dienų. Jie daug laiko leisdavo su senuoju draugu, kuris visą dieną prasėdėdavo savo kambarėlyje išeidamas tik pavalgyti. Čia jis buvo labai punktualus, retai kada pramiegodavo pusryčius. Sėdėdami aplink židinį, jie paeiliui pasakodavo viską, ką prisiminė iš savo kelionių bei nuotykių. Iš pradžių Bilbas apsimesdavo, kad užsirašinėja, bet dažnai užmigdavo, o pabudęs sakydavo:

- Puiku! Nuostabu! Bet kur mes sustojome?

Tada jie vėl pasakodavo nuo tos vietos, kur jis pradėjo knapsėti.

Vienintelė dalis, kuri iš tiesų įsedomino, buvo pasakojimas apie Aragorno karūnavimą bei vestuves.

- Žinoma, aš buvau pakviestas į vestuves, - sakė jis, - ilgai jų laukiau. Bet kai atėjo laikas išvykti, pamačiau, kad čia turiu begalę reikalų. Be to, dėtis daiktus taip sunku.

Praėjus beveik porai savaitių, Frodas pažvelgė pro langą ir pastebėjo, kad naktį būta šalnų, o voratinkliai draikosi pabalę. Hobitas staiga suprato, jog turi iškelti - reikia atsisveikinti su Bilbu. Oras vis dar buvo gražus ir ramus. Žmonės jau seniai neprisiminė tokios gražios vasaros. Bet jau atėjo spalio mėnuo, netrukus turėjo subjurti ir pradėti lyti. O laukė ilga kelionė. Tiesą sakant, Frodą išjudino ne mintys apie orą. Jis jautė, kad reikia grįžti į Grafystę. Semas taip pat. Dar praėjusią naktį jis pasakė:

- Na, pone Frodai, buvome toli ir matėme nemažai, bet geriau nei čia neradome. Čia yra visko po truputį, jei mane suprantate: Grafystė, Aukštinis Miškas, Gondoras, čia susimaišė karalių rūmai, smuklės, pievos ir kalnai. Bet vis tiek galvoju, jog laikas būtų judėti. Tiesą pasakius, nerimauju dėl savo senioko.

-Taip, visko po truputį, Seniai, išskyrus Jūrą, - atsakė Frodas ir pakartojo pats sau: - Išskyrus Jūrą.

Tą dieną Frodas pakalbėjo su Elrondu ir sutarė, kad išvyks kitą rytą. Jų džiaugsmui, Gendalfas pasakė:

- Manau, aš irgi keliausiu drauge. Bent jau iki Bryliaus. Noriu pamatyti Sviestmušį.

Vakare jie nuėjo atsisveikinti su Bilbu.

- Na, jei turite keliauti, tai turite, - pasakė jis. - Man labai gaila. Ilgesiuos jūsų. Malonu žinoti, kad jūs čia, netoliese. Bet aš labai apsnūdau.

Tada jis atidavė Frodai mitrilo šarvus ir Gylį, pamiršęs, kad jau dovanojo juos anksčiau, o dar - smulkiu greitu raštu prirašytas tris savo knygas. Ant raudonų viršelių buvo užrašyta: „Iš elfų kalbos vertė B.B.“

Semui jis davė maišelį aukso.

- Beveik paskutinis lašelis iš Smogo lobyno, - pasakė Bilbas. - Gal pravers, jei galvoji vesti, Semai. Semas nuraudo.

- Jums, jaunuoliai, neturiu ko duoti, - tarė senasis hobitas Meriui ir Pipinui, - nebent gerų patarimų. - Nepagailėjęs šito gero,

jis atsisveikino kaip įprasta Grafystėje. - Tegu jūsų galvos nebūna didesnės už skrybėles! Bet jei nenustosite augti, skrybėlės ir drabužiai atsieis jums nepigiai.

-Jeigu tu nori pralenksti Senąjį Tuką, - tarė Pipinas, - kodėl mes negalėtume pabandyti apšokti Staugiantį Bulių?

Bilbas nusijuokė ir išsitraukė iš kišenės dvi gražias pypkutes su perlamutriniais kandikliais, aptaisytas dailiu sidabru.

- Prisiminkit mane, jas rūkydami! - pasakė jis. - Elfai padarė jas man, tačiau aš neberūkau.

Staiga jis knaptelėjo ir užsnūdo, o vėl pabudęs tarė:

- Kur čia mes dabar? Taip, žinoma, dalijame dovanas. Beje, prisiminiau. Kas atsitiko su mano Žiedu, kurį tu išsinešei, Frodai?

-Aš jį pamečiau, brangusis Bilbai, - atsakė Frodas, - atsikračiau jo.

- Kaip gaila! - šūktelėjo Bilbas. - Norėjau dar sykį jį pamatyti. Bet ne, koks aš kvailas! Tu juk to ir keliavai, ar ne - atsikratyti jo? Viskas taip sudėtinga, tiek daug dalykų susidėjo į krūvą - Aragor-no reikalai, Baltoji Taryba, Gondoras, Arklių Žmonės, pietiečiai, drambliai - ar tikrai matei jį, Semai? - urvai ir bokštai, auksiniai medžiai ir dar bala žino kas. Matyt, iš savo kelionės grįžau pernelyg greitai. Gendalfas galėjo trumpam pasiimti mane drauge. Bet tada būčiau grįžęs jau linksmybėms pasibaigus - tik dar daugiau vargo. Na, dabar jau per vėlu, man kur kas patogiau sėdėti čia ir apie tai klausytis. Židinyš jaukus, maistas labai geras, visur pilna elfų. Ko dar galima norėti?

Manasis kelias vis tolyn

*Nuo durų veda. Jo pradžia Jau
miglose, tamsu aplink.*

Kitiems duok kelią, jį valia!

Te naujas žygis prasidės!

*O aš pavargusiu žingsniu į
smuklę suksiu pailsėt*

Ir miegu atsigaut saldžiu.

Bilbas sumurmėjo paskutinius žodžius, jo galva nusviro ant krūtinės, jis kietai užmigo.

Kambaryje gilėjo prietema, židinyš degė skaisčiau, o jie žiūrėjo į miegantį Bilbą ir matė, kad jis šypsosi. Kurį laiką hobitai sėdėjo tylėdami. Semas apsidairė kambaryje, pažiūrėjo į ant sienų šokančius šešėlius ir tyliai pasakė:

- Nemanau, pone Frodai, kad jis būtų daug parašęs, kol mes buvome išvykę. Jis niekada nebeparašys mūsų istorijos. Bilbas atmerkė akį, lyg būtų viską girdėjęs, ir atsikėlė.

- Matote, koks aš miegalius, - tarė jis, - o kai turiu laiko rašyti, norisi rašyti tik eiles. Frodai, mielas mano berniuk, ar tu negalėtum prieš išvykdamas čia aptvarkyti? Surink mano užrašus, popierius, dienoraštį ir pasiimk su savimi, jei nori. Aš neturiu laiko atrinkinėti ar skirstyti. Paprašyk Semo, kad jis padėtų, o kai sudėliosite viską kaip priklausau, atvažiuok - aš patikrinsiu. Nebūsiu labai kritiškas.

- Žinoma, aš tai padarysiu! - sutiko Frodas. - Ir, aišku, greitai grįšiu - kelionė daugiau nebebus pavojinga. Grįžo tikrasis Karalius, netrukus jis sutvarkys kelius.

- Ačiū, mielas berniuk! - nudžiugo Bilbas. - Man akmuo nuo širdies nukrito.

Ir jis vėl ramiai užmigo.

Kitą dieną Gendalfas ir hobitai atsisveikino su Bilbu jo kambaryje, nes lauke buvo šalta. Tada jie tarė sudie Elrondui bei visiems jo namiškiams.

Ant slenksčio Elrondas palinkėjo Frodai laimingos kelionės, palaimino jį ir tarė:

- Manau, Frodai, kad tau nebereikės grįžti čia, nebent sumanytum atvykti labai greitai. Maždaug tokiu metų laiku, kai prieš nukrisdami lapai tampa auksiniai, ieškok Bilbo Grafystės miškuose. Aš būsiu su juo.

Tų žodžių niekas neišgirdo, Frodas pasiliko juos sau.

Septintas skyrius
NAMO

Pagaliau hobitai pasuko namų link. Jie labai troško vėl pamatyti Grafystę, tačiau iš pradžių jojo lėtai, nes Frodas nekaip jautėsi. Pasiekęs Bruineno Brastą jis sustojo ir nenorėjo joti vandeniui, bičiuliai pastebėjo, kad kurį laiką jo akys nematė nei jų, nei daiktų aplinkui. Visą tą dieną Frodas tylėjo. Buvo spalio šeštoji.

-Tau skauda, Frodai? - tyliai paklausė Gendalfas, jodamas šalia Frodo.

- Taip, skauda, - linktelėjo Frodas, - mano petys. Skauda žaizda, mane slegia Tamsos atsiminimai. Šiandien sukako metai.

- Deja, yra žaizdų, kurių neįmanoma visiškai išgydyti, - tarė Gendalfas.

- Turbūt taip bus ir su manąja, - atsakė Frodas. - Grįžti atgal neįmanoma. Nors keliauju į Grafystę, viskas bus kitaip. Aš nebebūsiu toks pat. Mane sužeidė durklas, geluonis, dantys ir sunkus nešulys. Kur man rasti poilsį?

Gendalfas neatsakė.

Kitos dienos vakare skausmas ir nerimas praėjo, Frodas vėl buvo linksmas, toks linksmas lyg nebebūtų prisiminęs vakarykščios dienos šešėlių. Vėliau kelionė sekėsi gerai, greitai bėgo dienos, jie jojo neskubėdami, dažnai apsistodavo gražiuose miškeliuose, kur rudens saulėje lapai degė raudonai ir geltonai. Pagaliau jie pasiekė Ori}Viršūnę. Artėjo vakaras, ant kelio driekėsi tamsus kalvos šešėlis. Frodas paprašė paskubėti ir nežiūrėjo į kalvą - prajojo šešėlių nulenkęs galvą, įsisupęs į apsiaustą. Tą naktį oras pasikeitė, vėjas iš vakarų atnešė lietų, jis šniokštė garsiai, šaltai, o geltoni lapai sukosi ore kaip paukščiai. Jiems pasiekus Kaštingirę, medžių šakos buvo jau beveik plikos. Bryliaus Kalvą nuo jų akių dengė tanki lietaus uždanga.

Žvarbų, drėgną paskutiniųjų spalio dienų vakarą penki keliautojai pakilo keliu ir prijojo Pietinius Bryliaus vartus. Vartai buvo tvirtai užrakinti, į veidus plakė lietus, tamsėjančiame danguje skubėjo žemi debesys. Jų nuotaika sugedo - keliautojai tikėjosi svetinges-nio priėmimo.

Jiems teko ilgai skambinti. Pagaliau išėjo vartininkas. Rankoje laikė didelį vėzdą. Jis įtariai, baimingai stebėjosi į keliautojus, tačiau pamatęs Gendalfą bei su juo keliaujančius hobitus, nepaisydamas keistos jų aprangos nušvito ir svetingai pasisveikino.

- Užeikite! - tarė jis, atrakindamas vartus. - Nepasakosiu naujienų stovėdamas lietuje šį šaltą plėšikišką vakarą. Bet Miežius, be abejo, džiugiai sutiks jus „Ponyje“, ten išgirsite viską, ką galima išgirsti.

- Išgirsite viską, ką galime pasakyti mes, ir dar daugiau, - nusijuokė Gendalfas. - Kaip Haris? Vartininkas susiraukė.

- Dingo, - tarė jis, - bet geriau paklauskite Miežiaus. Gero vakaro!

- Gero vakaro ir tau! - atsakė jie, įjodami į vidų. Keliautojai pastebėjo, jog už tvoros palei kelią buvo pastatyta ilga žema troba, iš jos išėję per tvorą į juos spoksojo keletas žmonių. Prijoję Bilo Papartyno namą jie pamatė, kad tvora apgriauta, apleista, o visi langai užkalti.

- Kaip manai, ar tik tu jo neužmušei savo obuoliu, Semai? - paklausė Pipinas.

- Neturiu tiek vilčių, pone Pipinai, - atsakė Semas, - bet norėčiau žinoti, kas nutiko mūsų poniui. Aš daug kartų prisimindavau ir jį, ir staugiančius vilkus, ir viską.

Pagaliau jie prijojo „Šokantį Poni“. Bent jau iš išorės smuklė neatrodė pasikeitusi - žemutiniuose languose už raudonų užuolaidų degė šviesos. Jie paskambino varpeliu. Prie durų atėjęs Nobas vos vos jas pravėrė, iškišo nosį, o pamatęs juos, stovinčius po žibintu, sušuko iš nuostabos:

- Pone Sviestmušy! Šeimininke! Jie sugrįžo!

- Ak šitaip! Aš juos tuoj pamokysiu, - atsklido Sviestmušio balsas, tuoj pat išlėkė ir jis pats su vėzdu rankoje. Tačiau pamatęs, kas

tokie atvyko, jis sustojo lyg įbestas, niūrią grimasą veide pakeitė nuostaba ir džiaugsmas.

- Nobai, tu vilnakoji puskvaili! - suriko jis. -Ar neprisimeni senų draugų vardų? Tokiais laikais dar šitaip mane gąsdini! Nagi, nagi! Ir iš kur jūs atvykote? Jau nesitikėjau kada nors jus pamatyti, kurgi ne - išvykstate į Dykynes su tuo Platzengiu, o dar tie Juodieji Žmonės bastosi aplink. Bet džiaugiuosi jus matydamas, o ypač -Gendalfą. Įeikit! Įeikit! Tie patys kambariai, kaip ir anksčiau? Jie laisvi. Dauguma kambarių šiomis dienomis laisvi, neslėpsiu to, nes patys greitai suprastumėte. Pasirūpinsiu vakariene kiek įmanoma greičiau, nors dabar su atsargomis riesta. Nobai, tu lėtapėdį! Sauk Bobą! Et, visai pamiršau, Bobo nėra - naktimis jis dabar grįžta pas savus. Vesk svečių ponius į arklides, Nobai! O savo žirgą, be abejo, jūs nusivesite pats, pone Gendalfai. Nuostabus gyvulys, - taip ir pasakiau sau, kai pirmą sykį jį išvydau. Nagi, užeikite! Jauskitės kaip namie!

Ponas Sviestmušys visai nepakeitė kalbėjimo manieros, rodėsi, kad jam net atsikvėpti nėra kada. Tačiau aplink beveik nieko nesimatė, buvo tylu, iš bendrojo kambario atsklido negarsus dviejų trijų balsų murmėjimas. Šeimininkas nešė priešais juos dvi žvakes. Jų šviesoje išsižiūrėjus atidžiau buvo matyti, jog Sviestmušio veidas raukšlėtas, išvargintas rūpesčių.

Jis nuvedė juos koridoriumi iki kambario, kuriame hobitai buvo apsistoję tą keistą naktį prieš metus. Šiek tiek sunerimę jie sekė paskui, nes buvo aišku, kad senasis Miežius tiesiog narsinasi, slėpdamas kažkokias bėdas. Viskas nebebuvo taip, kaip anksčiau. Bet jie nieko neklausinėjo.

Kaip jie tikėjosi, po vakarienės ponas Sviestmušys atėjo pasidomėti, kaip jie įsikūrė. Svečiams patiko viskas - nei alui, nei „Ponio“ gardėsiams nieko blogo atsitikę nebuvo.

- Nebūsiu įžūlus ir nesiūlysiu eiti į bendrąjį kambarį, - pasakė Sviestmušys. -Jūs pavargę, o vakarais vis tiek renkasi nedaug žmonių. Bet jei prieš eidami miegoti skirtumėte man pusvalanduką, norėčiau tyliai su jumis šnektelėti.

- Mes kaip tik apie tai galvojome, - atsakė Gendalfas. - Nesam pavargę. Keliavome ramiai. Sušlapome, sušalome ir išalkome, bet visa tai tu pataisei. Eikš, sėskis! O jei dar duotum tabako pypkutei, būtų tiesiog puiku.

-Jei prašytumėte ko kito, būtų niekis, bet tabako... - atsiliepė Miežius. - Kaip tik su juo labiausiai striuka - turime tiek, kiek išsi-
auginame patys, o to nepakanka. Šiomis dienomis iš Grafystės tabako nebegauname. Bet sukrapštysiu, ką galiu.

Sugrižęs jis atnešė tabako tiek, kad užtektų dienai ar dviem, • kuokštą nepjaustytų lapų.

- Pietkaištis, - tarė jis, - geriausias, kokį turime. Nors, jums leidus, aš visada palaikau Brylių, jis neprilygsta Pietkiemiiui.

Jie pastatė šeimininkui didelę kėdę prie židinio, Gendalfas atsisėdo kitoje pusėje, hobitai - žemuose krėsluose tarp judviejų ir prakalbėjo ne vieną pusvalanduką, besikeisdami visomis naujienomis, kurias norėjo išgirsti ar papasakoti ponas Sviestmušys. Didžiosios naujienos be galo nustebino šeimininką. Jis net įsivaizduoti negalėjo, kad pasaulyje dedasi tokie dalykai.

- Negali būti, - tarsi netikėdamas savo ausimis kartojo Sviestmušys, - negali būti, pone Beginsai. Aš taip susipainiojau. Negali būti, pone Gendalfai! Kad tave kur! Kas būtų pagalvojęs, kad mūsų laikais!

Tačiau ir jis pats daug papasakojo. Reikalai nekokie, kalbėjo šeimininkas. Verslas sekėsi ne tik šiaip sau, jis visiškai nesisekė.

- Iš anapus Grafystės į Brylių niekas nebeateina, - šnekėjo jis, -o vietiniai tūno namuose. Viskas dėl tų atvykėlių niekdarių, kurie pradėjo plūsti Žaliuoju Keliu praėjusiais metais, jei prisimenate, bet vėliau pasirodė dar daugiau. Buvo vargšų, sprunkančių nuo bėdų, bet didžioji dalis - blogi žmonės, vagys, niekšai. Pačiam Brylių buvo neramu, tikrai neramu. Kaipgi, čia kilo tikros kautynės, buvo užmuštų, negyvai užmuštų! Ar galite patikėti?

- Tikrai tikiu, - tarė Gendalfas. - Kiek?

- Trys ir du, - pasakė Sviestmušys, atskirdamas Didžiąją bei Mažąją Tautas. - Vargšas Matas Viržiapirštis, Roulis Obuolinukas ir mažasis Tomas Dyglius iš už Kalvos, Vilis Benksas iš aukštumų ir kažkuris nuo Stedlo Pakalnių: visi geri vyrai, mums jų trūksta. Haris Ožkalapis ir Bilas Papartynas - tai jie padėjo atėjūnams, o paskui išsinešdino su jais. Galvą gulda -jie juos įleido. Tą kautynių naktį. Tai buvo po to, kai kartą metų pabaigoje išgrūdome juos pro vartus, o kautynės įvyko kitų metų pradžioje, po didelių pūgų. Dabar jie tapo plėšikais ir gyvena už sienų, slėpdamiesi Lankmiš-

kiuose bei šiaurinėse dykynėse. Tarsi būtų sugrižę seni blogi laikai, apie kuriuos pasakoja legendos. Kelyje nesaugu, niekas toli nekeliauja, visi anksti rakina namus. Palei tvorą visur laikome sargybinius, o naktimis prie vartų statome daug vyrų.

- Keista, mūsų niekas nekliudė, - tarė Pipinas, - o keliavome lėtai, nesisaugodami. Manėme, kad visos bėdos liko praeity.

- Gaila, pone, bet taip nėra, - tarė Sviestmušys. - Nenuostabu, kad jie paliko jus ramybėje. Jie nepuola ginkluotų, turinčių kardus, šalmus, skydus ir visa kita. Tokių dalykų jie privengia. Turiu pasakyti, aš irgi šiek tiek suglumaui, kai jus pamačiau.

Hobitai suprato, jog žmonės žvelgė į juos su nuostaba ne dėl to, kad jie grįžo, o dėl rūbų bei daiktų. Patys draugai taip įprato prie karo aprangos ir kelionių ginkluotuose būriuose, kad visai pamiršo, jog iš po apsiaustų blizga skaitūs šarvai. Grafystėje Gondoro ir Marko šalmai bei nesuprantami ženklai ant skydų atrodė labai keistai. Gendalfas irgi atrodė karingai - jojo ant savo didelio pilko žirgo, vilkėjo baltai, apsigaubęs žydrai sidabrine mantija, prie šono turėjo prisisegęs ilgą kardą - Glemdringą.

Gendalfas nusijuokė:

- Na, na, - pasakė jis, - jei jie išsigando mūsų penkių, tai savo kelionėse esame sutikę baisesnių priešų. Bet kuriuo atveju, kol mes čia gyvensime, naktimis jie paliks jus ramybėje.

- Ar žadate kiek pasilikti? - paklausė Sviestmušys. - Neslėpsiu, džiaugsimės, jei ilgėliau užtruksite. Matote, nesame pratę prie tokių bėdų. Žmonės kalba, kad visi Pėdsekiai dingo. Man regis, mes ne visai supratome, ką jie dėl mūsų darė. Plėšikai dar ne didžiausia bėda. Praėjusią žiemą aplink tvoras stūgavo vilkai. O miškuose slankioja šešėliai, siaubingi padarai, vien pagalvojus apie juos stingsta kraujas. Buvo labai neramu, jei mane suprantate.

- Tikiu, kad buvo, - tarė Gendalfas, - šiomis dienomis beveik visose šalyse buvo neramu, labai neramu. Bet pralinksmėk, Miežiau! Vos per plauką išvengei kur kas didesnių nemalonumų, džiaugiuosi girdėdamas, jog neįklimpai giliau. Ateina geresni laikai. Gal net geresni, nei gali prisiminti. Pėdsekiai sugrižo. Mes grįžome kartu su jais. Šalis vėl turi Karalių, Miežiau. Netrukus jis pagalvos ir apie šią šalį. Tada vėl sujus Žaliasis Kelias, Karaliaus pasiuntiniai atvyks į šiaurę, prasidės kelionės pirmyn atgal, blogis

bus išvartytas iš dykynių. O pačios dykynės neilgai bus dykos, ten gyvens žmonės, žaliuos laukai. Sviestmušys purtė galvą.

- Jei keliuose atsiras padorių žmonių, tai nepakenks, - pasakė jis, - bet mums nebereikia niekšų ir plėšikų. Mums nereikia pašaliečių nei Bryliuje, nei aplink Brylių. Norime gyventi ramybėje. Visai nenoriu, kad čia prisigrūstų svetimšalių, apsigyventų ir plėštų negyvenamas žemes.

- Tu liksi ramybėje, Miežiau, - pažadėjo Gendalfas. - Tarp Ize-no ir Pilksraučio užteks vietos ištisoms šalims. Arba palei Brendivy-no krantus pietuose, kur dienų dienas jodamas keliu nuo Bryliaus nieko nesutiksi. Kadaise žmonės gyveno toli šiaurėje, šimtas ar daugiau mylių nuo čia, kur baigiasi Žaliasis Kelias - Šiaurinėse kalvose, prie Prieblandos ežero.

- Prie Mirusiųjų Griovio? - dar skeptiškiau paklausė Miežius. - Sako, ten vaidenasi. Ten neis niekas, tik plėšikai.

- Eis Pėdsekiai, - tarė Gendalfas. - Tu sakai, Mirusiųjų Griovys. Taip jis buvo vadinamas daug metų, tačiau tikrasis tos vietos pavadinimas, Miežiau, yra Fornost Erainas, Karalių Lopšys. Vieną dieną ten vėl sugriš Karalius, o keliu jodinės daug dorų žmonių.

- Sutinku, skamba labai viltingai, - linktelėjo Sviestmušys, - be abejo, reikalai pasitaisys. Tegu tik jis palieka Brylių ramybėje.

- Paliks, - tarė Gendalfas, - jis pažįsta ir myli Brylių.

- Tikrai? - sutriko Miežius. - Tiesą sakant, nelabai suprantu kaip - jis juk sėdi savo didžiulės pilies soste kažkur pasaulio pakrašty. Turbūt geria vyną iš auksinių taurių. Kas jam „Ponis" ar mano alaus kaušai? Žinoma, mano alus geras, Gendalfai. Ypač geras nuo tada, kai praėjusį rudenį šnipštelėjai jam gerą žodį. Tai buvo paguoda bėdose.

- Aha! - linktelėjo Semas. - Jis irgi sako, kad tavo alus visada geras.

- Kas jis?

- Na, jis. Platžengys. Pėdsekių vadas. Argi dar nesupratai? Pagaliau Sviestmušys suprato - jo plačiame veide pasirodė pavyzdinė nuostaba. Akutės suapvalėjo, burna išsižiojo, jis užsikosėjo.

- Platžengys! - sušuko šeimininkas, galų gale atgavęs kvapą. - Jis - su karūna, auksine taure ir viskuo! Kad tave! Kuo gi visa tai baigsis?

-Ateis geresni laikai, bent jau Bryliui, - šyptelėjo Gendalfas.

-Tikiuosi, kad taip, esu tikras! - sulinkęs Sviestmušys. -Tai buvo maloniausias pokalbis, kokio neturėjau jau tiek pirmadienių, kad susidarytų mėnuo. Neslėpsiu - šianakt miegosiu ramiau ir lengvesne širdimi. Oho, kiek jūs man pripasakojote, bet apgalvosime visa tai rytoj. Aš einu į lovą, jūs, be abejo, irgi džiaugsitės savosiomis. Ei, Nobai! - suriko jis, eidamas prie durų. - Nobai, tu lėtąpėdį!

- Nobas! - pakartojo šeimininkas, pliaukšteldamas sau per kaklą. - Ką gi jis man primena?

- Tikiuosi, ne dar vieną pamirštą laišką, pone Sviestmušy? - mandagiai pasiteiravo Meris.

- Ne, ne, pone Brendibakai, prašau man apie tai nepriminti! Na va, numušėte mintį. Kur aš sustojau? Nobas, arklidės, taip, žinoma! Turiu kai ką, kas priklauso jums. Jei pamenate Bilą Papartyną ir pavogtus arklius: ponis, kurį iš jo nusipirkote, yra čia. Pats sugrįžo. O kur jis buvo, jūs žinote geriau nei aš. Buvo susitaręs kaip senas šuo ir liesas kaip drabužių pakaba, bet gyvas. Nobas jį prižiūrėjo.

- Ką? Mano Bilas? - suriko Semas. - Aš tikrai gimiau po laimingą žvaigždę, ką besakytų mano seniokas. Dar vienas noras išsipildė! Kur jis?

Semas nėjo miegoti, kol neaplankė Bilo.

Keliautojai pasiliko Bryliuje visą kitą dieną. Ponas Sviestmušys negalėjo skūstis, kad vakare nėra apyvartos. Smalsumas įveikė visas baimes, smuklė buvo perpildyta. Hobitai iš mandagumo trumpam apsilankė bendrajame kambaryje ir atsakė į galybę klausimų. Bryliaus gyventojai atmintimi nesiskundė - Frodo daug kartų klausė, ar jis jau parašė knygą.

- Dar ne, - atsakinėjo jis, - dabar grįžtu namo tvarkyti savo užrašų.

Jis pažadėjo aprašyti įvykius Bryliuje - padaryti knygą įdomesnę, kad joje nebūtų pasakojama vien apie tolimus, ne itin svarbius nutikimus „ten pietuose“.

Tada vienas jaunesnių paprašė dainos. Kilo šnabždesys, į prašiusįjį įsiremė pikti žvilgsniai, jis nutilo ir daugiau nebeprašė. Didžiam kambaryje niekas nebenorėjo jokių nemalonumų.

Kol Bryliuje viešėjo keliautojai, jo ramybės nei dieną, nei naktį nedrumstė jokios bėdos. Bet kitą rytą jie atsikėlė anksti. Nors pasitaikė lietinga diena, iki nakties jie norėjo pasiekti Grafystę, o kelias buvo neartimas. Juos išlydėjo visi Bryliaus gyventojai, jie buvo linksmi kaip niekad tais metais. Tie, kurie nebuvo matę apsiginklavusių keliautojų, dabar spoksojo išsižioję - į Gendalfą su balta barzda ir nuo jo sklindančia šviesa, tarsi jo žydra mantija būtų debesis, slepiantis saulę, į keturis hobitus, panašius į klajojančius riterius iš pamirštų legendų. Netgi tie, kurie juokėsi iš kalbų apie Karalių, pradėjo galvoti, kad čia gali būti tiesos.

- Laimingo kelio, sėkmės namuose! - palinkėjo ponas Sviestmušys. - Norėjau jus išpėti - Grafystėje irgi ne viskas gerai, jei tai, ką girdime, teisybė. Sako, keisti dalykai ten vyksta. Bet vienas atsitikimas veja kitą, o man ir savų rūpesčių pakanka. Be to, jei nepasirodysiu įžūlus, iš savo kelionių jūs grįžote pasikeitę, galite patys susitvarkyti su rūpesčiais. Neabejoju, kad greitai viską sustatysite į vietas. Geros kloties! Kuo dažniau apsilankysite, tuo geriau. Visada jūsų lauksime.

Jie atsisveikino ir nujojo pro Vakarinius vartus Grafystės link. Ponis Bilas keliavo kartu. Kaip anksčiau, jis nešė nemažai nešulių, tačiau risnojo šalia Senio ir atrodė patenkintas.

- Įdomu, ką turėjo omeny senasis Miežius? - tarė Frodas.

- Kai ką galiu nuspėti, - niūriai pasakė Semas. - Mačiau Veidrodyje: nukirsti medžiai, o mano seniokas išvarytas iš namų. Reikėjo grįžti anksčiau.

- Kažkas aiškiai ne taip Pietkiemyje, - pridūrė Meris, - jei trūksta tabako.

- Ko gero, - tarė Pipinas, - savo pirštus bus prikišęs Lotas, ne kitaip.

- Gal, bet ne per daugiausiai, - pasakė Gendalfas. -Jūs pamiršote Sarumaną. Jis susidomėjo Grafyste dar anksčiau nei Mordoras.

- Na, mes turime tave, - tarė Meris, - tad greitai viską ten sutvarkysime.

- Dar turite, - tarė Gendalfas, - bet greitai nebeturėsite. Aš nekeliausiu į Grafystę. Savo reikalus turite išspręsti patys, tam jūs ir

ruošėtės. Negi dar nesuprantate? Mano laikas baigėsi, statyti viską į vietas ar padėti žmonėms - nebe mano užduotis. O jums, mieli draugai, nebereikia pagalbos. Dabar jūs suaugę. Išties jūs labai išaugote - esate vieni iš didžiųjų, aš daugiau dėl jūsų nesibaiminu. Jei norite žinoti, greitai suksiu. Ruošiuosi ilgam pokalbiui su Bom-badilu, tokiame pokalbiui, kokio dar nesu turėjęs. Jis apaugęs samanomis, o aš akmuo riedantis. Bet mano riedėjimas baigėsi, mudu turėsime daug ką pasakyti vienas kitam.

Po kiek laiko jie pasiekė vietą Rytiniame Kelyje, kur hobitai atsi-sveikino su Bombadilu. Jie slapčia tikėjosi, kad jis ir dabar bus ten, atėjęs jų pasveikinti. Tačiau Bombadilo nebuvo nė ženklo. Virš Pilkapių pietuose kabojo pilka migla, Amžinąjį Mišką tolumoje dengė neperžvelgiama rūko uždanga. Jie sustojo, Frodas ilgesingai pažvelgė į pietus.

- Labai norėčiau vėl išvysti senąjį bičiulį, - pasakė jis. - Įdomu, kaip jis laikosi?

- Kaip visada, gerai - gali būti tikras, - pasakė Gendalfas, - be didesnių bėdų ir, spėju, jį ne itin domina tai, ką padarėme ar matėme, nebent mūsų viešnagė pas entus. Galbūt vėliau galėsite atvykti pasimatyti su juo. Bet jūsų vietoje dabar skubėčiau namo, kitaip nespėsite prijoti Brendivyno Tildo iki užrakins vartus.

- Kad ten nėra vartų, - pasakė Meris, - kelias nerakinamas, tu tai gerai žinai. Tiesa, yra Žemgalos Vartai, bet pro juos mane praleis bet kada.

- Norėjai pasakyti, nebuvo jokių vartų, - patikslino Gendalfas, - o dabar, manau, rasite kelerius. Net prie Žemgalos Vartų gali būti sunkiau nei manai. Bet jūs susitvarkysite. Likite sveiki, brangūs draugai! Ne visam laikui, dar ne. Iki pasimatymo!

Jis pasuko Žvaigždikį nuo kelio, galingas žirgas peršoko pakelės griovį ir Gendalfui šuktelėjus tarsį vėjas nušuoliavo Pilkapių link.

- Na štai, mes vėl likome keturiose, kaip kelio pradžioj, - pasakė Meris. - Visus kitus palikome pakely, vieną po kito. Atrodo, lyg būtume palengva nykstančiame sapne.

- Tik ne aš, - atsakė Frodas. -Jaučiuosi, lyg vėl užmigčiau.

Aštuntas skyrius

Jau naktį šlapi ir pavargę keliautojai pagaliau pasiekė Brendivyną. Kelias buvo užtvirtas. Abiejose Tildo pusėse stovėjo dideli spygliuoti vartai, tolimajame upės krante išdygo nauji namai: dviaukščiai, su siaurais tiesiais langais, pilki ir silpnai apšviesti, niūrūs, tokių Grafystėje nestatydavo.

Jie padaužė į išorinius vartus, pašaukė, tačiau iš pradžių niekas neatsakė, o vėliau, jų nuostabai, kažkas papūtė ragą, ir šviesos languose užgeso. Balsas iš tamsos sušuko:

- Kas ten? Nešdinkitės! Įeiti negalima. Ar nemokate skaityti? Juk parašyta: „Tarp saulėlydžio ir saulėtekio įeiti draudžiama“.

- Aišku, kad tamsoje mes nemokame skaityti! - atsišaukė Semas. - O jei Grafystės hobitai bus palikti po lietumi tokią naktį, tą jūsų skelbimą suradęs nuplėšiu.

Su tais žodžiais langelis užsitrenkė, iš namo kairėje išgriuvo krūva hobitų su žibintais. Jie atidarė tolimuosius vartus, keletas perėjo tiltą. Pamatę keliautojus, hobitai išsigando.

- Eikit čionai! - šuktelėjo Meris, atpažinęs vieną hobitą. -Turėtų mane pažinti, Hobai Šienkeli, turėtum. Aš esu Meris Brendi-bakas, norėčiau žinoti, kas čia vyksta. Ką čia daro toks žemgalietis kaip tu? Tu juk saugodavai Šieno Vartus.

- Čia tai bent! Ponas Meris, iš tiesų, apsitaisęs kaip į karą! - nu-stebo senasis Hobas. - O jie sakė, kad žuvote! Dingote Amžinajame Miške. Kaip malonu jus vėl matyti.

- Tada nustok žiopsoti pro grotas ir atidaryk vartus! - liepė Meris.

- Atsiprašau, pone Meri, bet mes turime įsakymus.

- Kieno įsakymus?

- Vado iš Begendo.

- Vado? Vado? Nori pasakyti, pono Loto? - paklausė Frodas.

- Turbūt taip, pone Beginsai, bet dabar mes visi turime sakyti - „Vadas“.

- Tai jau tikrai turite! - tarė Frodas. - Džiaugiuosi, kad jis bent jau atsisakė Beginso vardo. Bet, atrodo, pats laikas, kad šeima pastatytų jį į vietą.

Hobitai už vartų ėmė šnabždėtis.

- Iš tokių kalbų nieko gero nebus, - pagaliau pasakė vienas, -jis apie tai išgirs. O jeigu triukšmausite, pažadinsite Vado Milžiną!

- Pažadinsime jį taip, kad jis pats nustebs, - užtikrino Meris. - Jei norite pasakyti, kad jūsų brangusis Vadas samdo plėšikus iš dykynių, tai mes grįžome pačiu laiku.

Jis nušoko nuo ponio, žibintų šviesoje pamatęs skelbimą nuplėšę jį ir permetę per vartus. Hobitai atsitraukė, tačiau vartų neatidarė.

- Einam, Pipinai! - pasakė Meris. - Dviejų užteks.

Meris su Pipinu perlipo vartus, o hobitai išsilakstė. Sugaudė kitas ragas. Iš didesnio namo dešinėje išlingavo didelė sunki žmogysta.

- Kas čia vyksta? - suurgė ji, eidama artyn. - Laužiate vartus? Mėžkitės iš čia, kol nenusukau jūsų purvinų kakliukščių! - Staiga jis sustojo, pamatęs žvilgančius kardus.

- Bilai Papartynai, - pasakė Meris, -jei tu per dešimt sekundžių neatidarysi vartų, pasigailėsi. Garbės žodis, prakiurdinsiu tau pilvą. O atidaręs vartus išeisi pro juos ir niekada negrįši. Tu, vagie ir kelių plėšike!

Bilas Papartynas krūptelėjo, nušlepsėjo prie vartų ir juos at-rakino.

- Duok raktą! - liepė Meris.

Bet niekšelis sviedė raktą hobitui į veidą ir nėrė į tamsą. Jam bėgant pro šalį, vienas ponis švystelėjo kanopomis. Pataikė. Viauktelėjęs Papartynas išnyko tamsoje, daugiau apie jį niekas nieko nebegirdėjo.

- Svarus darbas, Bilai, - pagyrė Semas, kreipdamasis į ponį.

- Tiek jūsų Milžino, - tarė Meris. - Su Vadu susitiksime vėliau. Dabar norime nakvynės, o kadangi jūs berods nugriovėte Tildo Smuklę ir pastatėte šitas būdas, turėsite mus priimti.

-Atsiprašau, pone Meri, - pasakė Hobas, - bet tai neleidžiama.

- Kas neleidžiama?

- Priimti svetimus, valgyti papildomą maistą ir visa kita.

- Kas čia atsitiko? - nustebo Meris. - Blogi metai pasitaikė, ar ką? Maniau, kad vasara buvo gera, turėjote sulaukti šaunaus derliaus.

- Na, taip, metai buvo visai geri, - sutiko Hobas, - mes išaugi-nome daug maisto, tik ne visai žinome, kur jis dedamas. Čia vis tie „rinkėjai“ ir „dalytojai“, vis vaikšto, skaičiuoja, sveria, tempia į san-dėlius. Jie daugiau surenka nei išdalija, mūsų gėrybės kažkur pra-šampa.

- Na, baikit! - nusižiovavo Pipinas. - Tai pernelyg ilgas pokalbis nakčiai. Turime maisto maišuose. Tik duokite kambarį prigulti. Jis bus geresnis už daugelį vietų, kur nakvojau.

Hobitai prie vartų vis dar jautėsi nekaip, aiškiai laužydami vieną ar kitą taisyklę, tačiau niekas neprieštaravo ginkluotiems keliautojams, iš kurių du atrodė neįprastai dideli ir stiprūs. Frodas liepė vėl užrakinti vartus. Kol aplink sukiojasi plėšikai, sargyba buvo ne pro šalį. Keturi bendražygiai nuėjo į sargybos namą ir pasistengė įsitaisyti kuo patogiau. Namas buvo pilkas, bjaurus, su mažytėmis grotelėmis, neleidžiančiomis įsidegti padoriai ugniai. Viršutiniuose kambariuose buvo išrikiuotos mažų lovelių eilės, ant kiekvienos sienos kabojo įsakymai ir taisyklių sąrašai. Pipinas juos nuplėšė. Alaus nebuvo, maisto mažai, tačiau išsidaliję keliautojų atsargas visi neblogai pavalgė. Pipinas sulaužė Taisyklę Numeris Keturi, sudėjęs į židinį didžiąją dalį rytojaus malkų.

- Na, gal užtrauksime po dūmelį, kol pasakosite, kas vyksta Gra-fystėje? - pasiūlė jis.

- Tabako dabar nėra, - atsakė Hobas, - tik Vado žmonėms. Visos atsargos, atrodo, baigėsi. Girdėjome, jog tabako prikrauti vežimai važiavo senuoju keliu nuo Pietkiemio, per Sarno Brastą. Tai atsitiko metų pabaigoje, kai jūs išvykote. Tačiau ir anksčiau patylomis kažkas darėsi. Tas Lotas...

- Užsičiaupk, Hobai! - suriko keletas kitų. - Žinai, kad tokios šnekos neleidžiamos. Vadas išgirs, visi turėsim vargo.

-Jis neišgirstų, jei kai kurie iš jūsų nebūtų Šniukštai! - karštai atrėžė Hobas.

- Gerai, gerai! - pasakė Semas. - Užteks. Nenoriu daugiau nieko girdėti. Nei svetingumo, nei alaus, nei tabako, tik daug taisyklių ir orkiškos kalbos. Tikėjau si pailsėti, bet matau, kad laukia darbas bei rūpesčiai. Miegokim, viską išsiaiškinsim rytoj.

Naujasis „Vadas“ tikrai greitai sužinodavo naujienas. Nuo Tilto iki Begendo geros keturiasdešimt mylių, bet kažkas nepatingėjo. Frodas su draugais tai greitai suprato.

Keliautojai neturėjo konkrečių planų, galvojo iš pradžių užsukti į Krikholą ir ten truputį atsipūsti. Tačiau dabar, pamatę, kas čia vyksta, jie nusprendė joti tiesiai į Hobitoną. Todėl kitą dieną ramiai išjojo keliu. Vėjas liovėsi, tačiau dangus liko pilkas. Kraštas atrodė gana liūdnas, apleistas, tačiau juk buvojau lapkričio pirmoji, rudens pabaiga. Vis dėlto degimų buvo pernelyg daug, aplink iš daugelio vietų kilo dūmai. Didelis dūmų debesys kybojo tolumoje, Miškagalio pusėje.

Vakarėjant jie priartėjo prie Varliavietės, kaimo kelio dešinėje, maždaug už dvidešimt dviejų mylių nuo tilto. Ten jie ruošėsi pernaktuoti - Varliavietės „Plūduriuojantis Plaustas“ buvo gera smuklė. Prijoję rytinį kaimo pakraštį, draugai išvydo barjerą ir didelę lentą su užrašu „Kelio nėra“. Užjos stovėjo visos būrys Grafystės tvarkdarių su lazdomis rankose ir plunksnomis skrybėlėse. Visi buvo išsigandę, bet stengėsi atrodyti rūsūs.

- Kas čia dabar? - paklausė Frodas, tramdydamas juoką.

- O štai kas, pone Beginsai, - pasakė tvarkdarių vadas, hobitas su dviem plunksnomis. - Jūs suimamas už Vartų Išlaužimą, Taisyklių Suplėšimą, Sargybinių Užpuolimą, Sienos Pažeidimą, Miegojimą Grafystės Pastatuose Be Leidimo ir Sargybinių Papirkinėjimą Maistu.

- Už ką dar? - pasitikslino Frodas.

- To užteks, - atsakė tvarkdarių vadas.

- Galiu dar pridurti, jei norite, - pasiūlė Semas. - Už jūsų Vado Pravardžiavimą, Norą Stuktelti Jo Spuoguotan Veidan ir Galvojimą, Kad Tvarkdariai Atrodo Kaip Kvailiai.

- Na, na, pone, pakaks. Vado įsakymu jūs turite ramiai keliauti su mumis. Mes jus nugabensime į krantinę ir perduosime Vado Vy-

rams, galėsite pasisakyti, kai jis išnagrinės jūsų bylą. Bet jei nenorite užsisėdėti Uoladuobėse, jums dėtas ilgai nekalbėčiau.

Tvarkdarių sumišimui, Frodas su bendražygiais prapliupo juoktis.

- Nebūkit kvaili! - pasakė Frodas. - Aš keliauju kur noriu ir kada noriu. Kaip tik su reikalais joju į Begendą, jei norite keliauti kartu, keliaukite.

- Labai gerai, pone Frodai, - tarė tvarkdarių vadas, atstumdamas barjerą, - bet nepamirškite, kad aš jus suėmiau.

- Nepamiršiu, - pasakė Frodas, - niekada. Bet galbūt galėsiu atleisti. Šiandien toliau nekeliausiu, būsiu dėkingas, jei maloniai mane palydėsite iki „Plūduriuojančio Plausto“.

- Negaliu, pone Beginsai. Smuklė uždaryta. Kaimo gale yra tvarkdarių buveinė. Aš nuvesiu jus ten.

- Gerai, - sutiko Frodas, - eikite, mes seksime paskui.

Semas nužiūrino tvarkdarius ir pastebėjo vieną pažįstamą.

- Ei, ateik čia, Robinai Mažakurmi! - pašaukė jis. - Noriu persimesti žodeliu.

Nedrąsiai pažvelgęs į savo vadą, kuris atrodė persiutęs, bet nedrįso kištis, tvarkdarys Mažakurmis atsiliko ir ėmė žingsniuoti šalia Semo, nulipusio nuo ponio.

- Klausyk, Robinuk, - pasakė Semas, - tu iš Hobitono, negi tau protas suskystėjo, kad stabdai poną Frodą ir visus kitus. O kodėl smuklė uždaryta?

- Jos visos uždarytos, - tarė Robinas. - Vadui nepatinka alus. Bent jau taip buvo sakoma iš pradžių. O dabar, manau, viskas atitenka jo Vyrams. Be to, jam nepatinka, kai keliaujama, todėl, kai kas nors nori keliauti, jis turi apsilankyti pas tvarkdarius ir pasiaiškinti.

- Turėtum gėdytis, kad prasidedi su tokiom kvailystėm, - tarė Semas. - Tu visada labiau mėgdavai smuklės vidų nei lauką. Visada užmesdavai akį budėdamas, ar ne?

- Taip ir daryčiau, Semai, jei galėčiau. Nepyk ant manęs. Ką galiu padaryti? Žinai, kodėl ėjau į tvarkdarius prieš septynerius metus, kai čia dar niekas nebuvo prasidėję? Kad vaikščiočiau po šalį, matyčiausi svi žmonėmis, klausyčiausi naujienų ir žinočiau, kur geras alus. Bet dabar viskas kitaip.

- Bet juk gali mesti tvarkdario tarnybą, jei tai nebegebiamas darbas.

- Mums neleidžiama, - pasakė Robinas.

-Jei dar sykį išgirsiu „neleidžiama“, - tarė Semas, - supyksiu.

- Nesakyčiau, kad gailėčiausi, tai pamatęs, - pašnabždom pasakė Robinas. -Jei visi drauge supyktume, gal kažką padarytume. Bet tie vyrai, Semai, Vado vyrai. Jis juos siuntinėja visur. Jei kas nors iš mūsų, mažųjų, imtų kovoti už savo teises, jie tuoj pat nuvilktų tokį į Uoladuobes. Iš pradžių jie pasiėmė senąjį Miltspurgį, merą Vilą Vitfutą ir daug kitų. Kuo toliau, tuo blogiau. Jie dažnai juos muša.

- Tai kodėl jiems dirbi? - piktai paklausė Semas. - Kas pasiuntė tave į Varliavietę?

- Niekas. Mes apsistoję dideliame tvarkdarių name. Mes esame Pirmasis Rytkiemio Būrys. Jau dabar visur šimtai tvarkdarių, o jie nori dar daugiau, išsigalvodami vis naujas taisykles. Dauguma eina tarnauti prieš savo valią, bet ne visi. Net Grafystėje yra tokių, kuriems patinka kištis į kitų reikalus ar nurodinėti. Dar blogiau - keletas netgi šnipinėja Vadui ir jo vyrams.

-Aha! Štai kaip jūs apie mus sužinojote!

- Teisingai. Nors mums neleidžiama naudotis Greitojo Pašto paslaugomis, jis puikiai tarnauja Vadui. Jis įvairiose vietose laiko specialius žygūnus. Vienas praėjusią naktį atbėgo iš Vitfuro su „slaptu pranešimu“, nuo čia bėgo kitas. O šiandien po pietų atėjo pranešimas jus areštuoti ir nugabenti į Krantinę, ne tiesiai į Uoladuobes. Matyt, Vadas nori tuoj pat jus pamatyti.

- Tas noras greit atšals, kai ponas Frodas su juo susitvarkys, - šyptelėjo Semas.

Tvarkdarių buveinė Varliavetėje buvo ne geresnė už tilto namą. Čia buvo tik vienas aukštas, tie patys siauri langai. Namas buvo pastatytas iš šlykščių baltų, prastai sudėtų plytų. Viduje buvo drėgna, liūdna. Ant ilgo, pliko, apskretusio stalo svečiams patiekė vakarienę. Maistas nebuvo vertas geresnės aplinkos, keliautojai džiaugėsi, galėdami išvykti. Iki Krantinės liko apie aštuoniolika mylių, jie išsiruošė dešimtą valandą ryte. Galėjo iškelti ir anksčiau, tačiau delsė tyčia, erzindami tvarkdarių vadą. Vėjas dabar pūtė iš šiaurės, tapo šalčiau, bet nebelijo.

Iš kaimo išėjo gana juokinga draugė, nors keletas žioplių, atėjusių pažiūrėti, nežinojo, ar leidžiama juoktis. Tuzinui tvarkdarių buvo liepta saugoti belaisvius, bet Meris privertė juos žygiuoti priekyje, o Frodas su draugais jojo už nugarų. Meris, Pipinas ir Semas elgėsi laisvai, juokėsi, kalbėjosi ir dainavo, o tvarkdariai klupinėjo priekyje, bandydami atrodyti rūstūs ir rimti. Frodas tylėjo, atrodė liūdnas ir susimąstęs.

Jie prasilenkė su tvirtu senioku, karpančiu gyvatvorę.

- Sveiki, sveiki! - prajuko jis. - Tai kas ką suėmė? Du tvarkdariai tuoj pat pasuko priejo.

-Vade! - riktelėjo Meris. - Liepk saviškiams grįžti į vietą, jei nenori, kad su jais susitvarkyčiau!

Vadas griežtai suriko, du hobitai nenoriai grįžo atgal.

- O dabar judinamės! - šūktelėjo Meris. Keliautojai paragino ponius risčia, kad tvarkdariai nusivarytų nuo kojų. Išlindo saulė, tad nepaisant šalto vėjo netrukus tvarkdariai pūkštė ir prakaitavo.

Prie Trijų Kiemų Akmens jie pasidavė. Tik sykį vidudienį sustojus buvo nukeliauta keturiolika mylių. Buvo trys valandos po pietų. Tvarkdariai išalko, jiems skaudėjo kojas, jie nebeišlaikė tempo.

- Ką gi, ateisite vėliau, - pasakė Meris. - Mes jojam toliau.

- Lik sveikas, Robinuk! - šūktelėjo Semas. - Lauksiu tavęs prie „Žaliojo Drakono“, jei dar nepamiršai, kur jis yra. Nedykinėk kelyje!

-Jūs laužote Arešto Taisykles, štai ką jūs darote, - nusiminęs tarė vadas. - Aš už tai neatsakau.

- Dar daug ką mes sulaužysim, neprašydami tavęs atsakyti, - atšovė Pipinas. - Laimingo kelio!

Draugai nurisnojo toliau. Saulei ėmus leistis link Baltųjų Kalvų toli horizonte, jie pasiekė platų Krantinės tvenkinį. Čia jiems pirmąkart iš tiesų suskaudo širdį. Tai buvo Frodo ir Semo kraštas, jie pajuto, jog niekas pasaulyje jiems nerūpi labiau. Daug senų namų buvo dingę. Kai kurie sudeginti. Jauki senųjų hobitų olų eilė šiauriniame Tvenkinio krante apleista, o mažičiai sodai, gražiai drie-kęsi palei vandenį, apaugę piktžolėmis. Dar blogiau, palei Tvenkinį, kur Hobitono Kelias leidosi prie kranto, stovėjo eilė bjaurių naujų namų. Kažkada čia augo medžių alėja. Jos nebeliko. Su liūdesiu pažvelgę į kelią link Begendo, jie toluomoje pamatė aukštą plytinį kamina. Į vakaro orą iš jo virto juodi dūmai.

Semas nebesitvėrė kailyje.

- Aš joju pirmyn, pone Frodai! - sušuko jis. - Joju pažiūrėti, kas ten vyksta. Noriu susirasti savo senioką.

- Iš pradžių reikia išsiaiškinti, su kuo turime reikalą, Semai, - tarė Meris. - Spėju, kad „Vadas“ turi galvažudžių gaują. Geriau susiraskime ką nors, galintį papasakoti, kas čia darosi.

Tačiau Krantinės kaime visi namai ir olos buvo uždaryti, niekas jų nepasitiko. Draugai stebėjosi, bet netrukus išsiaiškino priežastį. Prie „Žaliojo Drakono“, paskutinio namo Hobitono pusėje, dabar apleisto ir išdaužytais langais, jie nemaloniai nustebo, išvydę tuziną piktų žmogystų, ramstančių smuklės sienas. Visi jie buvo žvairakiai ir gelsvais veidais.

- Kaip tas Bilo Papartyno draugas Bryliuje, - pasakė Semas.

- Daug tokių mačiau Izengarde, - sumurmėjo Meris.

Plėšikai rankose laikė vėzdus, prie diržų segėjo ragus, tačiau kitų ginklų nesimatė. Keliautojams prijojus arčiau, jie išėjo į kelią, u/tverdami praėjimą.

- Kur čia dabar susiruošėte? - paklausė vienas, didžiausias ir baisiausias iš visų. - Jums kelio toliau nėra. O kur mieliaji tvark-dariai?

- Smagiai eina iš paskos, - atsakė Meris. - Gal tik kiek kojas atmušė. Žadėjome palaukti jų čia.

- Har, ką aš sakiau? - kreipėsi plėšikas į savo gaują. - Sakiau Šarkiui, kad neverta pasitikėti tais kvaileliais. Geriau būtume pasiuntę porą mūsų vaikinų.

- Atleiskite, o koks būtų skirtumas? - pasiteiravo Meris. - Mes neįpratę prie plėšikų šioje šalyje, bet žinome, kaip su jais tvarkytis.

- Plėšikų, ką? - išvertė akis žmogėnas. - Tai šitaip giedame? Rinkis žodžius, nes nesusirinksi dantų! Jūs, neūžaugos, pernelyg išpuikote. Nedėkit daug vilčių į gerą Vado širdį. Ateis Šarkis, ir jis darys, ką sakys Šarkis.

- Kas tai galėtų būti? - tyliai paklausė Frodas.

- Šita šalis nori pabusti, susitvarkyti, - atsakė plėšikas. - Šarkis tai padarys. Padarys kieta ranka, jei bus priverstas. Jums reikia didesnio Vado. Jei kelsite triukšmą, turėsite jį dar nesibaigus metams. O tada, žiurkiūkščiai, sužinosite, kur vėžiai žiemoja!

- Tikrai taip. Džiaugiuosi girdėdamas jūsų planus, - tarė Frodas, - kaip tik keliauju pas poną Lotą, jam irgi bus įdomu apie juos išgirsti.

Plėšikas nusijuokė.

- Lotas! Taip, jis viską žino. Nesijaudink. Jis darys, ką pasakys Šarkis. Nes jei Vadas kelia rūpesčių, jį galima pakeisti. Aišku? O jeigu neūžaugos kiša nosį kur nereikia, juos irgi galima pamokyti. Aišku?

- Taip, aišku, - pasakė Frodas. - Visų pirma matau, kad atsiliko-te nuo laiko ir nežinote naujienų. Daug kas atsitiko nuo tada, kai iškeliavote iš pietų. Tavo ir visų kitų plėšikų dienos baigėsi. Tamsioji Tvirtovė krito, Gondoras turi Karalių. Izengardas sugriautas, o jūsų brangusis šeimininkas virto elgeta dykynėse. Prasilenkiau su juo kelyje. Žaliuoju Keliu jodinės Karaliaus pasiuntiniai, o ne niekšeliai iš Izengardo.

Vyras įsispoksojo į hobitą, nusijuokė.

- Elgeta dykynėse? - išsiviepe jis. - Nejau tai tiesa? Šokinėk, šokinėk, gaidžiuk. Tai nesutrukdyt mums apsigyventi šitoj nutukusioje šalelėje, kur jūs pakankamai ilgai dykinėjote. - Jis spragtelėjo pirštais Frodai prieš veidą. - Karaliaus pasiuntiniai! Kas iš jų? Kai tokį pamatysiu, gal ir patikėsiu.

Pipinui trūko kantrybė. Jis prisiminė Kormaleno Lauką, o čia žvairakis niekšas pavadino Žiedo Nešėją „gaidžiuku“. Jis atmetė apsiaustą, traukdamas kardą žengė pirmyn, sužvilgo juodai sidabrinę Gondoro uniformą.

- Aš esu Karaliaus pasiuntinys, - pasakė jis. - Tu kalbi su Karaliaus draugu ir vienu žymiausių didvyrių visose Vakarų šalyse. Tu - plėšikas ir kvailys. Klaupkis ant kelių ir maldauk malonės arba persmeigsiu tave šiuo trolių prakeikimu.

Vakarėjančioje saulėje tvykstelėjo kardas. Meris su Semu irgi išsitraukė kardus ir prijojo padėti Pipinui. Frodas nepajudėjo. Plėšikai atsitraukė. Gąsdinti Bryliaus valstiečius ar bauginti sutrikusius hobitus jie mokėjo. Tačiau bebaimiai hobitai su skaisčiais kardais ir rūščiais veidais buvo kažkas nauja. Šitų ateivių balsuose girdėjosi anksčiau negirdėtos gaidos. Plėšikus nupurtė baimės šaltis.

- Eikit! - įsakė Meris. - Jei dar trikdysit šitą kaimą, pasigailėsit!

Trys hobitai žengė į priekį, o plėšikai apsisukę pabėgo aukštyrų Hobitono Keliu, tačiau bėgdami pūtė ragus.

- Na, atvykome nė kiek ne per anksti, - pasakė Meris.

- Nė dienos ne per anksti. Gal net per vėlai, bent jau kad išgelbėtume Lotą, - tarė Frodas. - Vargšas kvailys, man jo gaila.

- Išgelbėtume Lotą? Ką nori pasakyti? - nesuprato Pipinas. - Sakytum, sunaikintume.

- Manau, kad ne visai suprantai padėtį, Pipinai, - pasakė Frodas. - Lota niekada nenorėjo, kad atsitiktų taip, kaip yra. Jis suktas kvailys, bet dabar pats tupi tamsiojoje. Vadovauja plėšikai, surinkinėja, plėšia, baugina, laksto ir griauja jo vardu. Jau netgi nebėjo vardu. Veikiausiai jis kali Begende ir yra labai išsigandęs. Reiktų pabandyti išvaduoti jį.

- Tai tau, boba, devintinė! - šūktelėjo Pipinas. - Ko jau ko, bet tokios mūsų kelionių pabaigos tikėjaisi mažiausiai - pačioje Grafystėje kautis su pusorkiais ir plėšikais, kad išvaduotume Lotą Spuogą.

- Kautis? - tarė Frodas. - Taip, manau, gali tekti. Bet atminkite - negalima žudyti hobitų, net jei jie perėjo į kitą pusę. Iš tikrųjų perėjo, o ne iš baimės vykdė plėšikų įsakymus. Grafystėje dar joks hobitas tyčia nėra užmušęs kito hobito, dabar tai irgi neprasidės. Jei įmanoma, iš viso niekas neturi būti užmuštas. Kantrybės, valdykit savo rankas kiek įmanydami!

- Bet jei tų plėšikų daug, - samprotavo Meris, - tikrai reikės kautis. Tu neišgelbėsi Loto ir Grafystės vien liūdėdamas ar skėsčiodamas rankomis, brangusis Frodai.

- Ne, - pritarė Pipinas, - antrą kartą jų taip lengvai nenubaidysi. Dabar juos užklupome netikėtai. Ar girdėjote gaudžiančius ragus? Aiškiai šalia yra kitų galvažudžių. Kai jų bus daugiau, atsiras ir drąsos. Reiktų pagalvoti, kur užsiglausti nakčiai. Vis dėlto esame tik keturi, nors ir ginkluoti.

- Sugalvojau, - tarė Semas, - eikime pas senąjį Tomą Medvilnį. Pietinės Alėjos gale! Jis visada buvo tvirtas vyras. Ir turi daug sūnų - jie visi mano draugai.

- Ne! - prieštaravo Meris. - Mums netinka užsiglausti. Kaip tik tai žmonės daro, o banditams tas tinka. Jie paprasčiausiai surinks

pajėgas, išspraus mus į kampą, o tada išvarys ar išrūkys. Ne, reikia daryti kažką tuoj pat.

- Ką daryti? - paklausė Pipinas.

- Pakelti Grafystę! - atsakė Meris. - Dabar! Pažadinti visus mūsų siškius! Pats matai, kad jie nekenčia viso šito - nekenčia visi, išskyrus keletą niekšelių ir porą kvailių, kurie nori būti svarbūs, bet nesupranta, kas iš tikrųjų vyksta. Grafystė ilgą laiką gyveno labai ramiai, gyventojai nežino, kaip priešintis. Reikia tik degtuko, ir viskas užsidegs. Vado vyrai supranta. Jie bandys mus sutripti, užgesinti maištą. Turime labai nedaug laiko. Semai, skubėk į Medvilnio ūkį. Jis čia vadovas ir pats drąsiausias. Greičiau! O aš pūsiu Ro-hano ragą - užgrosiu tokią muziką, kokios jie niekada negirdėjo.

Jie grįžo į kaimo vidurį. Ten Semas pasuko į šalį ir nušoliavo žemyn alėja, vedančia į pietus pas Medvilnius. Toli nenujojęs hobitas išgirdo tyrą rago balsą, pakilusį į dangų. Jis nuaidėjo toli per kalvas ir laukus, garsas buvo toks įsakmus, kad pats Semas vos neapsisuko grįžti. Jo ponis atsistojo piestu, sužvengė.

- Pirmyn, šaunuoli! Pirmyn! - šūktelėjo jis. - Greitai grįšime. Jis išgirdo, kaip Meris pakeitė gaidą - orą sudrebino Žemgalos Rago Šūkis:

*Pabusk! Pabusk! Pavojus, Gaisras, Priešai! Pabusk!
Gaisras, Priešai! Pabusk!*

Už nugaros Semas išgirdo balsus, kylantį triukšmą ir durų trinkėjimą. Priekyje tamsoje užsidegė šviesos, ėmė loti šunys, girdėjosi žingsniai. Gatvės gale pasirodė ūkininkas Medvilnis su trimis savo sūnumis - jaunučiu Tomu, Linksmuoliu ir Niku, skubantys prie Semo. Rankose jie laikė kirvius. Hobitai užtvėrė Semui kelią.

- Ne! Tai ne vienas iš plėšikų, - išgirdo Semas sakant ūkininką. - Pagal ūgį tai hobitas, bet keistai apsirengęs. Kas tu toks, kas čia per triukšmas?

- Aš Semas, Semas Gemdžis. Aš sugrįžau.

Ūkininkas Medvilnis priėjo arčiau, prieblandoje išsižiūrėjo į jį.

- Nagi, nagi! - šūktelėjo jis. - Balsas tas pats ir veidas nepasikeitęs, Seniai. Bet su tokiu apdaru gatvėje būtume prasilenkę. Aiškiai buvai svečiuose kraštuose. Manėme, kad žuvai.

- Ne, nežuvau! - atsakė Semas. - Ponas Frodas irgi ne. Jis čia su savo draugais. Štai iš kur triukšmas. Jie kelia Grafystę. Ruošiamės išmėžti šituos plėšikus kartu su jų Vadu. Jau pradėjau.

- Puiku, puiku! - sušuko ūkininkas Medvilnis. - Tai pagaliau prasidėjo! Jau visus metus niežtėjo rankos, bet niekas nepadėjo. Man reikėjo galvoti apie žmoną ir Rožytę. Tie plėšikai nieko nesibaido. Bet lekiam, vaikinai! Krantinė pakilo! Turime būti ten!

- O kaip ponias Medvilnienė ir Rožytė? - paklausė Semas. - Ne-saugu jas palikti vienas.

- Su jomis mano Nibsas. Bet jei nori, gali eiti jam padėti, - su šypsena atsakė ūkininkas Medvilnis, o pats su sūnumis nubėgo kaimo link.

Semas nuskubėjo prie namo. Šalia didelių apvalių durų, ant laiptelių, vedančių nuo plataus kiemo, stovėjo ponias Medvilnienė, Rožytė ir jas saugantis Nibsas su šakėmis.

- Tai aš! - prijodamas sušuko Semas. - Semas Gemdžis! Nebandyk manęs perdurti, Nibsai. Aš su šarvais. Jis nušoko nuo ponio, užbėgo laipteliais. Jie tylėdami į jį žiūrėjo.

- Labas vakaras, ponias Medvilnienė! - pasakė jis. - Sveika, Rožyte!

- Labas, Semai, - atsakė Rožytė. - Kur tu buvai? Sakė, kad tu žuvai. Bet aš tavęs laikiu nuo pavasario. Labai neskubėjai, ar ne?

- Gal ir nelabai, - susigėdęs tarė Semas, - bet skubu dabar. Mes tvarkomės su plėšikais, turiu grįžti pas poną Frodą. Maniau, užsuksiu, pažiūrėsiu, kaip laikotės jūs, ponias Medvilnienė, ir tu, Rožyte.

- Mes laikomės gerai, ačiū, - pasakė ponias Medvilnienė. - Būtų dar geriau, jei ne tie vagys ir plėšikai.

- Na, bėk, - pasakė Rožytė. - Jei visą laiką saugojai poną Frodą, negi paliksi jį dabar, tokiame pavojuje?

Semui skaudžiai sudilgo širdį. Reikėjo labai gerai apgalvoti atsakymą arba tylėti. Jis nususuko, vėl sėdo į balną. Bet vos pajudėjo, Rožytė nubėgo laipteliais.

- Man regis, atrodai šauniai, Semai, - pasakė ji. - Dabar jok! Bet būk atsargus - susitvarkęs su plėšikais tuoj pat sugrįžk!

Grįžęs Semas rado sukilusį visą kaimą. Be jaunuolių, susirinko per šimtą tvirtų hobitų, ginkluotų kirviais, sunkiais kūjais, ilgais pei-

liais ir storomis lazdomis, keletas turėjo medžioklinius lankus. Iš aplinkinių ūkių traukė dar daugiau.

Kaimiečiai uždegė didelį laužą, kad pagyventų aplinką ir dar todėl, kad tai buvo vienas iš Vado uždraustų dalykų. Laužas skaisčiai degė atslenkančioje naktyje. Kiti, Merio nurodymu, abiejuose kaimo galuose skersai kelią statė užtvaras. Prie žemutinės užtvaros atėję tvarkdariai apstulbo, bet pamatę, kas čia vyksta, metė plunksnas ir prisidėjo prie maišto. Kiti nuslinko šalin.

Semas surado Frodą su draugais prie laužo, besikalbančius su senuoju Tomu Medvilniu, o susižavėjusi Krantinės minia stovėjo aplinkui ir spoksojo.

- Na, o kas dabar? - paklausė Medvilnis.

- Negaliu pasakyti, - tarė Frodas, - kol nesužinosiu daugiau. Kiek ten plėšikų?

- Sunku pasakyti, - gūžtelėjo pečiais Medvilnis. - Jie bastosi aplink, ateina ir išeina. Kiek aukščiau Hobitono Kėliųjų pašiūrėse yra apie penkiasdešimt, bet jie dažnai sukiojasi aplink, vagia ar „surinkinėja“, kaip jie tai vadina. Aplink Vadą retai kada būna mažiau kaip dvidešimt. Jis gyvena Begende, ar bent gyvena, bet dabar lauke nebepasirodo. Jau savaitė ar dvi, kai jo niekas nematė. Vyrai neprileidžia nieko artyn.

- Hobitonas ne vienintelė jų buveinė, ar ne? - paklausė Pipinas.

- Ne, kad ir kaip būtų gaila, - tarė Medvilnis. - Dar nemažai pietuose Ilgagalyje ir prie Sarno Brastos. Kiek girdečiau, daug tūno Miškagalyje, o dar stovi pašiūrės Kelvietėje. Be to, yra Uoladuo-bės, kaip jie jas vadina, - seni sandėlių tuneliai prie Mikei Delvin-go, paversti kalėjimais tiems, kurie priešinasi. Manau, kad visoje Grafystėje jų ne daugiau kaip trys šimtai, gal net mažiau. Jei laikysimės drauge, galime juos įveikti.

- Ar jie turi ginklų? - paklausė Meris.

- Rimų, peilių ir vėzdų nedoriems jų darbams pakanka - kol kas tiek matėme, - atsakė Medvilnis. - Bet jei reiks kautis, atsiras ir kitokių ginklų. Kai kurie dar turi lankus. Jau pašovė vieną ar du mūsiškius.

- Na va, Frodai, - tarė Meris, - žinojau, kad turėsime kautis. Jie pradėjo žudyti.

- Ne visai taip, - patikslino Medvilnis, - bent dėl šaudymo. Pradėjo Tukai. Matai, tavo tėtis, Peregrinai, niekada nesutarė su tuo Lotu, nuo pat pradžių: jis pasakė, kad jei kas ir turi teisę žaisti Vada, tai tik Grafystės Tanas, o ne kažkoks išsišokėlis. Kai Lotas pasiuntė savo vyrus, jie grįžo nieko nepešę. Tukams gerai, jie turi galias olas Žaliosiose Kalvose, Didžiuosius Smialus. Plėšikai negalėjo jų pasiekti, dabar jie neleidžia tiems galvažudžiams įžengti į savo žemę. Jei pasirodo, Tukai juos medžioja. Jau nušovė tris už plėšikavimą bei brakonieriavimą. Po to plėšikai pasiuto. Jie atidžiai seka Tukžemę. Išjos niekas negali nei išeiti, nei įeiti.

- Šaunuoliai, Tukai! - sušuko Pipinas. - Tačiau vienas hobitas į Tukžemę įeis. Aš joju į Smialus. Kas nori su manimi iki Tukboro? Pipinas išjojo su šešiais vaikiniais ant ponio.

- Greitai pasimatysim! - riktelėjo jis. - Per laukus čia tik keturiolika mylių. Ryte atvesiu jums armiją Tukų.

Hobitai dingo atslenkančioje naktį, Meris palydėjo juos rago garsu. Visi pralinksėjo.

- Vis tiek, - pasakė Frodas visiems, stovintiems šalia, - nenoriu, kad žudytumėt: net ir plėšikų, nebent jie patys gvieštųsi žudyti.

- Gerai! - sutiko Meris. - Bet tuoj turėtume sulaukti Hobitono gaujos. Jie ateis ne vien pasikalbėti. Reikia susitvarkyti su jais švariai, tačiau turime būti pasirengę viskam. Aš turiu planą.

- Labai gerai, - pasakė Frodas, - tvarkykis.

Kaip tik tada atbėgo keletas hobitų, pasiūstų Hobitono link.

-Jie ateina! - šaukė žvalgai. - Dvidešimt ar daugiau. O du pasuko į vakarus.

- Vadinasi, į Kelvietę, - pasakė Medvilnis. - Pakviesti daugiau galvažudžių. Na, penkiolika mylių pirmyn atgal. Dėl jų galvų dar nesukim.

Meris nuskubėjo duoti nurodymų. Ūkininkas Medvilnis liepė visiems išsiskirstyti po namus, išskyrus vyresnius hobitus, turėjusius kokius nors ginklus. Ilgai laukti neprireikė. Netrukus jie išgirdo garsius balsus ir sunkius žingsnius. Kelio atžygiavo visas būrys plėšikų. Jie pamatė užtvaram, nusijuokė: tokioje mažoje šalyje niekas negalės pasipriešinti dvidešimčiai tvirtų plėšikų.

Hobitai atidarė užtvaram, atsitraukė į šalį.

- Ačiū! - pasityčiodami nusijuokė plėšikai, - o dabar šiauškit namo į lovas, kol neišplakėme. Jie nužygiavo gatve šaukdami:

- Užgesinti šviesas! Į vidų ir lindėkit ten! Arba metams paimsim penkiasdešimt jūsiškių į Uoladuobes. Vidun! Vadas praranda kantrybę.

Niekas nekreipė dėmesio į įsakymus, tačiau hobitai tyliai susiglaudė jiems už nugarų ir sekė paskui. Plėšikai atėjo prie laužo, ten stovėjo vienišas Medvilnis ir šildėsi rankas.

- Kas tu toks, ką čia manai darai? - suriko banditų vadas.

Ūkininkas Medvilnis lėtai į jį atsisuko.

- Kaip tik norėjau paklausti to paties tavęs, - pasakė jis. - Čia ne jūsų šalis, čia jūs nepageidaujami.

- Užtat tu pageidaujamas, - atrėžė vadas, - mums tavęs reikia. Imkit jį, vaikinai! Į Uoladuobes, dar įkrėskit kaip reikiant, kad užsičiauptų!

Vyrai žengė žingsnį ir sustojo. Aplink juos pasigirdo murmesys, jie staiga suvokė, kad ūkininkas Medvilnis visai ne vienas. Jie buvo apsupti. Tamsoje, kur nebesiekė laužo šviesa, žiedu stovėjo iš šešelių išsėlinę hobitai. Jų buvo beveik du šimtai, visi ginkluoti.

Priekinė žengė Meris.

- Mes jau buvome susitikę, - pasakė jis vadui, - aš tave išpėjau negrįžti čia. Išpėjau dar sykį: tu stovi šviesoje, į tave taikosi lankininkai. Jei bent pirštu paliesi ūkininką ar bet kurį kitą, būsi iš karto nušautas. Padėk ginklus!

Vadas apsidairė. Jis pakliuvo į spąstus. Bet jis neišsigando, ne dabar, kai už nugaros stovėjo dvidešimt saviškių. Plėšikas pernelyg niekino hobitus, kad suprastų pavojų. Iš kvailumo jis nusprendė kautis. Išsiveržti bus lengva.

- Pirmyn, vaikinai! - suriko jis. - Įkrėskim jiems!

Su ilgu peiliu kairėje rankoje ir vėzdu dešinėje jis puolė atgal, bandydamas prasiveržti į Hobitoną. Užsimojo smogti kelyje stovinčiam Meriui. Ir sudribo negyvas su keturiomis strėlėmis.

Kitiems užteko. Jie pasidavė. Iš plėšikų atėmė ginklus, hobitai juos nuvedė į pačių statytą tuščią trobą, tvirtai surišo ir užrakino, pastatę sargybą. Negyvas vadas buvo nuvilktas palaidoti.

- Dabar atrodo labai lengva, ar ne? - paklausė Medvilnis. - Aš sakiau, kad galime juos įveikti. Bet reikėjo kvietimo. Grįžote pačiu laiku, pone Meri.

- Dar reikia daug padaryti, - pasakė Meris. - Jei jūs teisingai skaičiuojate, nesusidorojome nė su dešimtadaliu. Bet jau tamsu. Manau, kitas smūgis palauks iki ryto. Tada turėsime aplankyti Vadą.

- Kodėl ne dabar? - paklausė Semas. - Dar nėra septynių. Aš noriu pamatyti savo senioką. Ar nežinote, kas jam atsitiko, pone Medvilni?

- Nei kas labai gero, nei kas labai blogo, Semai, - atsakė ūkininkas. - Jie išrausė Begšoto Alėją - jam tai buvo skaudus smūgis. Tavo tėtušis dabar gyvena viename tų naujų namų, kuriuos pastatė Vado vyrai, kai jie dar dirbdavo, o ne tik degindavo ir vogdavo: už mylios nuo Krantinės. Kai gali, jis ateina pas mane, aš pasirūpinu, kad jis pavalgytų geriau už tuos vargšus. Žinoma, tai prieš Taisykles. Norėjau pasiimti jį pas save, bet neleido.

- Labai ačiū, pone Medvilni, aš niekada to nepamiršiu, - pasakė Semas, - bet noriu jį pamatyti. Tas Vadas ir Šarkis, apie kuriuos jie kalbėjo, dar gali pridaryti bėdų iki ryto.

- Gerai, Semai, - pasakė Medvilnis, - pasiimk porą vaikinių, jok ir atsivesk jį pas mane. Tik ne jok pro senąjį Hobitono kaimą šalia Upės. Mano Linksmuolis parodys tau kelią.

Semas išjojo. Meris nakčiai paskirstė žvalgus kaime ir sargybinius prie užtvarų. O jis su Frodu nuėjo pas Medvilnį. Jie susėdo šiltoje virtuvėje su visa šeima. Medvilniai uždavė keletą mandagių klausimų apie jų keliones, tačiau vargu ar klausėsi atsakymų: jiems labiau rūpėjo įvykiai Grafystėje.

- Viskas prasidėjo nuo Spuogo, kaip mes jį vadiname, - pasakojo ūkininkas Medvilnis, - prasidėjo vos jums išvykus, pone Frodai. Jis turėjo juokingų minčių, tas Spuogas. Atrodė, norėjo viską valdyti pats, įsakinėti kitiems. Netrukus paaiškėjo, kad jis iš tiesų turi daugiau, nei jam pakanka, ir nori susigriebti dar daugiau. Iš kur jis gaudavo pinigų, niekas nežino - statė malūnus, salyklines, smukles, ūkius, sodino tabaką. Dar prieš atsikraustydamas į Begendą, man regis, jis nupirko Smėliaus malūną.

Žinoma, pradėjo nuo tėvo paliktų žemių Pietkiemyje, ko gero, pardavinėjo daug geriausio tabako - metus ar du tyliai siuntė jį į užsienius. Bet praėjusių metų pabaigoje jis pradėjo vežimais siųsti ne vien tabaką. Ėmė visko stigti, be to, artėjo žiema. Žmonės pradėjo pykti, tačiau jis turėjo ką atsakyti. Atvyko daug vyrų, daugiausia plėšikų. Vieni dideliais vežimais išgabeno prekes į pietus, o kiti pasiliko. Atvyko dar daugiau. Mums dar nespėjus susivokti, jie išikūrė visoje Grafystėje, ėmė kirsti medžius, rausti griovius, statyti sau pašiūres ir namus, kokie jiems patiko. Iš pradžių Spuogas mokėjo už prekes bei žalą, bet vėliau jie pradėjo nurodinėti patys, ėmė tai, ką norėjo.

Jau tada buvo blogai, bet dar tuo nesibaigė. Senasis meras Vilas išsiruošė į Begendą pareikšti protesto, bet jo nepasiekė. Plėšikai sučiupo jį, užrakino kažkokioj skylėj Mikei Delvinge, ten jis ir sėdi. Po to, tuoj po Naujųjų Metų, kai mero nebebuvo, Spuogas pasiskelbė Vadovaujančiu Tvarkdariu arba tiesiog Vadu, kaip jam labiau patiko, - jei kas nors kišo nosį kur nereikia, kaip jie sakė, tai atsidurdavo pas Vilą. Diena dienon buvo vis prasčiau. Tabako liko tik jo vyrams. Vadui nepatiko alus, jis uždarė visas smukles, visko, išskyrus taisykles, vis labiau ir labiau stigo, nebent truputį nusiūp-davai, kai plėšikai vaikščiodavo rinkdami „teisingam perskirstymui“ - kas reiškė, kad jie gauna, o mes ne. Tik tvarkdarių namuose galėjai pasiimti likučių, jei suvirškindavai juos. Viskas buvo blogai. Bet atėjus Šarkiui, net žodžių nėra nusakyti...

- Kas tas Šarkis? - paklausė Meris. - Girdėjau vieną plėšiką kalbant apie jį.

- Atrodo, kad didžiausias galvažudys iš visų, - atsakė Medvilnis. - Pirmą sykį apie jį išgirdome per praėjusį derlių, gal rugsėjo pabaigoje. Niekada jo nematėme, bet jis sėdi Begende. Manau, kad dabar jis yra tikrasis Vadas. Visi plėšikai daro, ką jis liepia, o jis liepia paprastai: kirskit, deginkit, griaukit, o dabar ir žudykit. Jau nebeliko nė krislo proto. Jie nukerta medžius ir palieka juos gulėti, jie degina namus ir daugiau nestato.

Paimkim Smėliaus malūną. Vos atėjus į Begendą Spuogas jį nugriovė. Tada atsivedė daug nedorų žmonių, pastatė didesnę, pilną ratų, visokių svetimų aparatų. Džiaugėsi tik tas kvailys Tedas - jis dabar ten dirba, valydamas tų niekšų mašinas. O jo tėvas buvo ma-

lūnininkas, pats sau šeimininkas. Spuogas norėjo malti daugiau ir greičiau, kaip jis sakė. Jis turi ne vieną tokį malūną. Bet malimui reikia grūdų, o naujam malūnui jų buvo ne daugiau nei senajam. Kai atėjo Šarkis, jie iš viso nebemala grūdų. Nuolat kažką daužo, leidžia dūmus su smarve, Hobitone net naktį nebeliko ramybės. Jie leidžia tas atliekas tyčia - užteršė visą Žemutinę Upę, dabar teršalai leidžiasi prie Brendivyno. Jeigu jie nori paversti Grafystę dykyne, jiems gerai sekasi. Netikiu, kad visą tą muziką užsuko kvailys Spuogas. Sakysčiau, jog Šarkis.

-Taip! - įsiterpė jaunasias Tomas. -Jie net suėmė Spuogo mamą, senąją Lobeliją, o jis ją mylėjo. Kai kas iš Hobitono matė. Ji leidžiasi takeliu su savo senu lietsargiu. Į viršų eina plėšikai, stumdami karutį. „Kur einate?“ - klausia ji. „Į Begendą“, - sako jie. „O ko?“ - „Statyti naujų pašiūrių Šarkiui“. - „Kam tokiam, sakėt?“ - nesupranta ji. „Šarkiui, - kartoja jie. - O dabar traukis iš kelio, sena ragana!“ - „Aš parodysiu jums Šarkį, jūs, vagys ir plėšikai!“ - šaukia ji, užsimoja skėčiu ir puola jų vadą, du kartus už ją didesnį. Taip jie ją suėmė. Nuvilkę į Uoladuobes, argi tai jos amžiui? Suėmė ir kitų gerų žmonių, bet negalima neigti, kad ji parodė daugiau drąsos už visus.

Vidury tos kalbos įgriuvo Semas su savo senioku. Senasis Gemdžis neatrodė labai pasenęs, tik apkurto labiau.

- Labas vakaras, pone Beginsai! - pasakė jis. - Išties džiaugiuosi, matydamas jus grįžusį. Bet griežiu ant jūsų dantį, kaip pas mus sakoma, jei leisite būti įžūliam. Nevertėjo jums parduoti Begendo. Nuo to prasidėjo visos niekšybės. Kol ten užsieniuose puotavote ir po kalnus gainiojotės Juoduosius Vyrus, kaip pasakojo Semas, nors aš nesuprantu, kuriam galui, jie atėjo, iškasė Begsoto Alėją ir sunaikino mano daržoves!

- Man labai gaila, pone Gemdži, - atsakė Frodas. - Bet dabar grįžau, pasistengsiu atpirkti kaltę.

- Nieko kito iš jūsų ir nesitikėjau, - sutiko seniokas. - Ponas *Frodas* Beginsas yra tikras kilmingas hobitas, aš visada taip sakiau, kad ir ką kiti galvotų apie šitą pavardę, prašau atleisti. Tikiuosi, mano Semas padoriai elgėsi ir jūsų nesupykdė?

-Jis buvo puikus palydovas, - atsakė Frodas. - Ar galite patikė-

ti -jis dabar yra vienas žymiausių žmonių visose šalyse, nuo čia iki Jūros ir už Didžiosios Upės kuriamos dainos apie jo žygdarbius?

Semas išraudo, bet dėkingas pažvelgė į Frodą, nes Rožytės akys suspindo, ji šypsojosi jam.

- Tikrai sunku patikėti, - tarė seniokas. - Matau, kad jis buvo patekęs į keistą draugiją. O kur jo megztinis? Man nepatinka geležiniai rūbai, tegu ir patogūs.

Kitą rytą ūkininko Medvilnio šeimyna ir svečiai kėlėsi anksti. Naktį nieko neatsitiko, bet dar nesibaigus dienai reikėjo laukti nemalonių.

- Rodosi, Begende nebeliko plėšikų, - pasakė Medvilnis, - bet gauja iš Kelvietės gali užgriūti bet kurią akimirką.

Po pusryčių atėjo pasiuntinys iš Tukžemės. Jis buvo puikios nuotaikos.

- Tanas sukėlė visą mūsų šalį, - pasakojo jis, - naujienos kaip gaisras sklinda į visas puses. Likę gyvi plėšikai, kurie mus saugojo, spruko į pietus. Tanas juos nusivijo, kad sulaikytų didelę gaują iš tos pusės, bet jis siunčia poną Peregriną su visais, kuriuos galėjo išleisti.

Kitos naujienos nebuvo tokios geros. Apie dešimtą grįžo visai nakčiai išsijęs Meris.

- Maždaug už keturių mylių didelė gauja, - pasakė jis, -jie eina keliu nuo Kelvietės, prie jų prisidėjo nemažai pavienių plėšikų. Jų bus koks šimtas, eidami viską degina. Prakeikimas!

- Aha! Šitie ponai nenusiteikę kalbėti, jie ateina žudyti, jei tai jiems pavyks, - pasakė ūkininkas Medvilnis. -Jei Tukai nespės, reikia slėptis ir šaudyti be derybų. Teks kautis, kol viską sutvarkysime, pone Frodai.

Tukai suspėjo. Netrukus įžygiavo jų šimtinė, surinkta iš Tukboro ir Žaliųjų Kalvų. Vadovavo Pipinas. Dabar Meriui pakako tvirtų hobitų stoti prieš plėšikus. Žvalgai pranešė, kad plėšikai laikosi krūvoje. Jie suprato, kad šalyje kilo maištas, ir ruošėsi be skrupulų užgniaužti sukilimą jo židinyje Krantinėje. Bet, nors ir labai rūstūs, jie neturėjo apie karą nusimanančio vado. Plėšikai žygiavo be jokio atsargumo. Meris greitai sumetė planą.

Plėšikai atėjo Rytiniu keliu. Nesustodami jie pasuko Krantinės keliu, kurį laiką vingiuojančiu tarp aukštų šlaitų su tvoromis ant viršaus. Už posūkio, maždaug už ketvirčio mylios nuo pagrindinio kelio, jie priėjo tvirtą užtvaramą iš apverstų senų vežimų. Būrys sustojo. Plėšikai išvydo, kad palei tvorą virš jų galvų išsirikiavo šimtai hobitų. Už nugarų hobitai sustūmę dar daugiau laukuose slėptų vežimų ir užkirto kelią atsitraukti. Iš viršaus į plėšikus kreipėsi Meris:

-Jūs patekote į spąstus, - pasakė jis. -Jūsų draugai iš Hobitono irgi į juos pateko, dabar vienas negyvas, o kiti nelaisvėje. Padėkite ginklus! Tada atsitraukite dvidešimt žingsnių, sėskitės ant žemės. Tie, kurie bandys išsiveržti, bus nušauti.

Plėšikai taip lengvai nepasidavė. Keletas pakluso, bet buvo tuoj pat gražinti atgal. Dvidešimt ar daugiau apsisuko, puolė vežimus. Šešis nušovė, o kiti prasiveržė, nukaudami du hobitus ir išsisklaidydami po šalį Miškagalio kryptimi. Dar du krito bebėgdami. Meris garsiai papūtė ragą, iš toli pasigirdo atsakymai.

- Toli nenubėgs, - pasakė Pipinas, - visa šalis pilna mūsų medžiotojų.

Spąstuose likę galvažudžiai, apie aštuoniasdešimt, pabandė įveikti užtvaramą ir šlaitus, hobitai buvo priversti daugelį nušauti ar nukirsti kirviais. Vis dėlto patys stipriausieji prasibrovė į vakarinę C pusę ir žiauriai atakavo hobitus, labiau pasiryžę žudyti, o ne pabėgti. Keletas hobitų krito, likę susvyravo, bet iš rytinės pusės atskubėjo Meris su Pipinu. Hobitai puolė plėšikus. Meris pats nukovė vadą, žvairakį milžiną, panašų į didžiulį orką. Tada jis atitraukė pajėgas, apsupęs likusią gaują lankininkų žiedu.

Pagaliau viskas baigėsi. Lauke gulėjo beveik septyniasdešimt negyvų plėšikų, tuzinas buvo nelaisvėje. Žuvo devyniolika hobitų, apie trisdešimt buvo sužeista. Negyvi plėšikai buvo sukrauti į vežimus, nuvežti į seną smėlduobę netoliese ir palaidoti, vėliau žmonės ją vadino Mūšio Duobe. Kritę hobitai buvo drauge palaidoti kape prie kalvos. Vėliau ten buvo pastatytas didžiulis akmuo ir pasodintas sodas. Taip baigėsi Krantinės Mūšis 1419-aisiais, paskutinis mūšis Grafystėje ir vienintelis Žaliuosiuose Laukuose nuo kautynių Šiauriakiemyje 1147-aisiais. Vėliau, nors aukų buvo nedaug, jam teko skyrius Raudonojoje Knygoje. Buvo sudarytas Sąrašas visų dalyvavusių mūšyje, o Grafystės istorikai išmoko jį atmintinai.

Nuo to laiko pastebimai išaugo Medvilnių šlovė bei turtai, tačiau Sąrašo viršuje įrašyti Kapitonų Meriadoko ir Pipino vardai.

Frodas dalyvavo mūšyje, tačiau kardo neištraukė. Didžiąją laiko dalį užsiėmė tuo, jog neleido įsiutusiems hobitams užmušti priešų, sudėjusių ginklus. Kai kautynės pasibaigė ir buvo paskirstyti vėlesni darbai, jis su Meriu, Pipinu bei Semu grįžo pas Medvilnius. Po vėlyvų priešpiečių Frodas atsiduso:

- Na, manau, laikas išsiaiškinti su „Vadu“.

- Tikrai taip, kuo greičiau, tuo geriau, - pritarė Meris. - Tik nebūk per švelnus! Jis atsakingas už tai, kad atsivedė plėšikus, padariusius tiek blogio!

Ūkininkas Medvilnis surinko dviejų tuzinų tvirtų hobitų palydą.

- Mes tik spėjame, kad Begende plėšikų nebeliko, - pasakė jis, - tikrai nežinome.

Jie išsiruošė pėsčiomis. Pirmiėjo Frodas, Semas, Meris ir Pipinas.

Tai buvo viena liūdniausių valandų jų gyvenime. Virš galvų kilo didžiulis kaminas. Priartėjus prie senojo kaimo kitoje Upės pusėje, hobitai išvydo naujų bjaurių namų eilės abipus kelio, o už jų - niūrų, purviną, bjaurų naująją malūną: didžiulį plytų pastatą, užtvenkusį srovę, kurią dar ir teršė savo garuojančiomis, dvokiančiomis nuobėgomis. Palei Krantinės kelią buvo iškirsti visi medžiai.

Perėję per tiltą ir pasižiūrėję į Kalvą jie neteko žado. Netgi Semo vizija Veidrodyje neparuošė jų tam, ką dabar išvydo. Senoji Sodyba vakariniame šlaite buvo nugriauta, vietoj jos driekėsi degutuotų pašiurių eilės. Dingo visi kaštonai. Suolai ir gyvatvorės buvo išlaužyti. Plikame lauke netvarkingai riogsojo dideli vežimai. Begšto Alėja virto žiojinčiu smėlio ir žvyro karjeru. Per susigrūdusias dideles lūšnas nesimatė Begendo.

-Jieį nukirto! - sušuko Semas. -Jie nukirto Puotos Medį! -Jis parodė į vietą, kur stovėjo medis, po kuriuo Bilbas sakė savo Atsi-sveikinimo Kalbą. Nugenėtas ir negyvas medis gulėjo lauke. Tai buvo paskutinis lašas, Semas prapliupo verkti.

Tačiau ašaras nutraukė juokas. Pasirėmęs ant žemos malūno kiemo sienos stovėjo niūrus hobitas. Jis buvo suodinas, juodomis rankomis.

- Nepatinka, Semai? - sušnarkštė jis. - Bet tu visada buvai skys-
tablauzdis. Maniau, išplaukei vienu tų laivų, apie kuriuos plakdavai
liežuviu, plaukiančius, plaukiančius. Ko čia sugrįžai ieškoti?
Grafystėje turime darbo ir be tavęs.

- Matau, - atsakė Semas, - nusiprausti laiko nėra, o sienoms
ramstyti užtenka. Klausyk, pone Smėliau, turiu šiame kaime sumokėti
kai kurias skolas, tad pasistenk daugiau nesityčioti arba gausi tokią
sąskaitą, kurios tavo kapšelis nepakels.

Tedas Smėlius nuspjovė per sieną.

- Harn, - nusijuokė jis, - pabandyk mane paliesti. Aš Vado
draugas. Jis tave pakratys kaip reikiant, jei dar pliaukši.

- Nešvaistik žodžių šitam kvailiui, Semai! - pasakė Frodas. -Ti-
kiuosi, nedaug hobitų tapo tokiais. Tai būtų blogiau nei visa plėšikų
padaryta žala.

- Smėliau, purvinas, įžūlus niekše, - tarė Meris. - Tu daug ko
nežinai. Kaip tik kylame į Kalvą susitvarkyti su tavo brangiuoju Vadu.
Su jo vyrais jau susitvarkėme.

Tedas išsižiojo, nes tik dabar pamatė palydą, kuri, Meriui davus
ženklą, peržygiavo tiltu. Nulėkęs į malūną jis grįžo su ragu, garsiai jį
papūtė.

- Pataupyk kvapą! - nusijuokė Meris. - Man sekasi geriau.

Jis iškėlė savo sidabrinį ragą, papūtė, ir tyras garsas nusirito per
Kalvą. Iš olų, pašiūrių ir aptriušusių Hobitono namų pasipylė ho-
bitai, su riksmiais ir valiavimais nusekė būrį keliu iki Begendo.

Ant Kalvos būrys sustojo, Frodas su draugais nuėjo vieni. Tai buvo
kažkada jų numylėtos vietos. Sode buvo pilna lūšnų ir pašiūrių, kai
kurios taip arti vakarinių langų, kad net užstojo šviesą. Visur
riogsojo krūvos atliekų. Durys buvo apdegusios, varpelio grandinėlė
kabojo laisva, pats varpelis neskambėjo. Į beldimą niekas neatsakė.
Hobitai stumtelėjo duris, jos sugirgždėjo ir atsidarė. Jie įėjo vidun.
Ten dvokė, buvo pilna šiukšlių, atrodė, kurį laiką čia niekas
negyveno.

- Kur slepiasi tas nelaimingas Lotas? - dairėsi Meris. Jie apieškojo
kiekvieną kambarį, bet iš gyvų padarų rado tik žiurkių bei pelių. -Ar
pasakyti kitiems, kad apieškotų pašiūres?

- Čia dar blogiau nei Mordore! - pasibaisėjo Semas. - Daug blo-
giau. Kaip sakoma, namai lieka tokie, kokius prisimeni, o čia...

- Taip, Mordoras, - linktelėjo Frodas. -Jo rankų darbas. Saru-
manas dirbo jam visą laiką, nors galvojo, kad dirba sau. Tas pats ir
su Sarumano apgautais, tokiais, kaip Lotas.

Meris sutrikęs, bjaurėdamasis apsidairė.

- Einam iš čia! - pasakė jis. -Jei būčiau žinojęs, kiek niekšybių
jis padarys, būčiau sugrūdęs tabako kapšelį Sarumanui į gerklę.

- Be abejo, be abejo! Bet nesugrūdai, todėl aš galiu pasveikinti
jus, sugrįžusius namo.

Duryse stovėjo pats Sarumanas - pasitaisęs, patenkintas; jo akys
blizgėjo iš pagiežos ir piktžiugos.

Frodas staiga viską suprato.

- Šarkis! - suriko jis.

Sarumanas nusijuokė.

- Vadinas, girdėjai mano vardą, ar ne? Izengarde mane taip va-
dindavo visi mano pavaldiniai.* Bet aiškiai nesitikėjai pamatyti
mane čia.

- Nesitikėjau, - tarė Frodas, - bet galėjau atspėti. Mažytė, įžūli
niekšybė - Gendalfas įspėjo mane, kad tokį dalyką dar sugebi.

- Sugebu, - pasakė Sarumanas, - dar daug sugebu. Jūs mane
prajuokinote, hobitų lordukai, jojantys kartu su didžiaisiais, tokie
saugūs, patenkinti savimi. Manėte, kad šauniai pasidarbavote ir
dabar galite ramiai grįžti, maloniai gyventi savo šalyje. Sarumano
namus galima sugriauti, galimąjį išvartyti, o jūsų niekas pirštu ne-
palies. Kurgi ne! Jūsų reikalais pasirūpins Gendalfas. - Sarumanas
vėl nusijuokė. - Tik ne jis! Kai padaro savo darbą, jis išmeta savo
įrankius. O jūs turite vilktis paskui jį, slampinėti, kalbėti ir keliauti
dukart toliau, nei iš tiesų reikia. „Na, - pagalvojau aš, -jeigu jie
tokie kvailiai, aplenksiu juos ir pamokysiu. Vienas blogas darbas
vertas kito". Pamoka būtų buvusi dar skaudesnė, jei būčiau turėjęs
daugiau laiko ir žmonių. Vis dėlto padariau tiek, kad per savo gy-
venimą nespėsite pataisyti. Man bus malonu galvoti apie tai, gydyti
savo žaizdas.

-Jeigu tau dėl to malonu, - pasakė Frodas, - tai man tavęs gai-

*Tikriausiai orkiškos kilmės žodis: *sharku* - senas žmogus.

la. Manau, kad tai tebus malonus prisiminimai. Tuo pat išei­k ir niekada negrižk!

Aplinkinių kaimų hobitai pamatė Sarumaną, išeinantį iš vienos lūšnos, todėl dabar grūdosi prie Begendo durų. Išgirdę Frodo įsakymą jie ėmė piktai murmėti:

- Nepaleiskimejo! Užmuškimjį! Jis plėšikas ir žudikas! Užmuškimjį!

Sarumanas apžvelgė priešiškus veidus, nusišypsojo.

- Užmuškimjį! - pamėgdžiojo jis. - Užmuškit, jei manote, kad jūsų pakaks, mano narsieji hobitai!

Jis išsitiesė, plykstelėjo savo juodomis akimis.

- Bet negalvokite, kad netekęs turtų aš praradau ir savo galią! Tas, kas man smogs, bus prakeiktas. Jei mano kraujas bus pralietas Grafystėje, ji išdžius ir niekas jos nebeišgelbės.

Hobitai atsitraukė. Bet Frodas pasakė:

- Netikėkite juo! Jis prarado visą galią, išskyrus balsą, kuriuo dar gali gąsdinti ir apgaudinėti jus, jei tik leisitės. Bet aš neleisiu jo užmušti. Beprasmiška už kerštą atsilyginti kerštu - tai nieko nepakeis. Eik, Sarumanai, eik tiesiausiu keliu!

- Šliuže! Šliuže! - pašaukė Sarumanas. Iš šalimais stovėjusios lūšnos lyg šuo iššliaužė Šliužburnis. - Vėl į kelią, Šliuže! - pasakė Sarumanas. - Šitie šaunūs vaikinai mus vėl išveja. Einam!

Sarumanas pasisuko eiti, Šliužburnis nukrypavo paskui. Tačiau kai Sarumanas ėjo pro Frodą, jo rankoje blykstelėjo durklas -jis klastingai smogė. Ginklas atšoko nuo paslėptų šarvų ir sulūžo. Tuzinas hobitų, vedamų Senio, surikę puolė pirmyn, pargriovė niekšą ant žemės. Semas išsitraukė kardą.

- Ne, Semai! - sušuko Frodas. - Net dabar nežudyk jo. Jis manęs nesužeidė. Nenoriu, kad nužudytum jį, kai jis toks. Kai kada Sarumanas buvo didis, iš tų kilmingųjų, prieš kuriuos nebūtume drįsę pakelti rankos. Jis žlugo, išgelbėti jo negalime, bet aš pasi­gailėčiau jo, vildamasis, kad tą išsigelbėjimą jis suras.

Sarumanas atsistojo, pasižiūrėjo į Frodą. Jo akyse keistai susipynė nuostaba, pagarba ir neapykanta.

- O tu išaugai, miškavaiki, - tarė jis, - taip, labai išaugai. Tapai išmintingas, žiaurus. Atėmei mano kerštui saldumą, dabar turiu išeiti pilnas kartėlio, dėkingas tavo gailestingumui. Aš nekenčiu

dėkingumo, nekenčiu tavęs! Išeinu, daugiau jums nebetrukdysiu. Bet nesitikėkite, kad linkėsiu sveikatos ar ilgų gyvenimo metų. Nei to, nei kito neturėsite. Bet tai bus ne mano darbas. Aš tik pranašauju.

Jis nuėjo, hobitai prasiskyrė, duodami kelią, nors ginklus su'gniauzusių rankų krumpliai buvo pabalę. Šliužburnis dvejojo, bet nusekė paskui šeimininką.

- Šliužburni! - pašaukė Frodas. - Tau nereikia sekti paskui jį. Man nepadarei nieko blogo. Gali čia ilsėtis, valgyti, kol sustiprėsi ir iškeliausi savais keliais.

Šliužburnis sustojo, atsukęs pasižiūrėjo į jį, jis norėjo likti. Sa­rumanas irgi atsisuko.

- Nieko blogo? - sukikeno jis. - Žinoma! Jei jis išsėlindavo naktį, tai tik pasigrožėti žvaigždėmis. Bet aš girdėjau kažką klausiant, kur slepiasi vargšas Lotas. Tu juk žinai, Šliuže? Ar pasakysi jiems?

Šliužburnis susigūžė, sucypė:

- Ne, ne!

- Tada aš pasakysiu, - tarė Sarumanas. - Šliužburnis užmušė jūsų Vadą, vargšą mažylį, jūsų mieląjį Lotą. Ar ne, Šliuže? Manau, nusmeigė jį miegantį. Tikiuosi, palaidojai jį? Matote, Šliužas buvo labai alkanas pastaruoju metu. Ne, Šliužas nėra labai malonus. Geriau palikite jį man.

Raudonose Šliužburnio akyse suliepsnojo neapykanta.

-Tu man taip sakei, tu mane privertei! - sušnypštė jis.

Sarumanas nusijuokė.

- Tu visada darai tai, ką sako Šarkis, ar ne, Šliuže? Dabar jis sako - sek iš paskos! -jis spyrė besiraitančiam Šliužburniui į veidą, apsisuko ir nuėjo. Tą akimirką kažkas trūko: Šliužburnis atsistojo, išsitraukė paslėptą durklą, suurzgęs kaip šuo užsoko Sarumanui ant nugaros, užlaužęs galvą perpjovė gerklę ir surikęs nulėkė alėja žemyn. Frodui nespėjus atsitokėti ir ką nors pasakyti, suskambo trys hobitų lankai, Šliužburnis pargriuvo negyvas.

Stovėjusių šalia išgąsčiui, Sarumano kūną apgaubė pilka migla ir tarsi laužo dūmai lėtai pakilusi blyški figūra sudūlavo virš Kalvos. Akimirką ji plazdėjo, žvelgdama į vakarus, tačiau iš vakarų užtelėjo šaltas vėjas, šešėlis sulinko ir atsitusęs pranyko.

Frodas su siaubu ir gailėsčiu žvelgė į negyvą kūną - bežiūrint atrodė, kad mirtis daugelio metų darbą atliko per keletą minučių - kūnas susitraukė, raukšlėtas veidas virto odos skutulais ant siaubingos kaukolės. Pakėlęs šalia gulėjusio purvino apsiausto kraštą jis uždengė kūną ir nūsuko.

- Štai ir visko pabaiga, - pasakė Semas. - Bjauri pabaiga, geriau jau būčiau jos nematęs, bet gerai, kad visko atsikratėme.

- Tikiuosi, tai galutinė Karo pabaiga, - pridūrė Meris.

-Aš irgi tikiuosi, - atsiduso Frodas. - Paskutinis smūgis. Tik pagalvokit, jis buvo smogtas čia, prie pat Begendo durų! Iš visų mano vilčių ir baimių to tikėjaisi mažiausiai.

- Nevadinsiu to pabaiga, kol nesutvarkėme viso jovalo, - niūriai pareiškė Semas. - Reikės daug, laiko ir darbo.

Devintas skyrius PILKIEJI UOSTAI

Išvalyti Grafystei prireikė daug laiko, tačiau mažiau, nei būgštavo Semas. Kitą dieną po mūšio Frodas nujojo į Mikei Delvingą išlaisvinti kalinių iš Uoladuobių. Vieną pirmųjų rado vargšą Fredegarą Bolgerį, jau daugiau nebe Storulį. Jis buvo suimtas, kai plėšikai išrūkė jo vadovaujamų sukilėlių būrį iš slėptuvių Laužaurviuose prie Baisių Kalvų.

- Geriau jau būtumei keliavęs su mumis, vargše Fredegarai! - atsiduso Pipinas, kai jį nebepaeinantį nešė į lauką.

Fredegaras atmerkė akį, pabandė didvyriškai nusišypsoti.

- Kas tas jaunas milžinas garsiu balsu? - sušnibždėjo jis. - Ar ne mažasis Pipinas! Kelinto dydžio skrybėlės dabar nešioji?

Vėliau buvo Lobelija. Vargšė moteris atrodė labai susenusi ir sulysusi, kai ją išgelbėjo iš tamsios, siauros kameros. Ji užsispyrė išsvirduliuoti savo kojomis. Išėjo, remdamasi į Frodo ranką, tačiau vis dar pasiramsčiuodama savo lietsargiu, sulaukė audringo sutikimo, visi taip plojo ir šaukė, kad ji susijaudino iki ašarų. Dar niekada savo gyvenime nebuvo tokia populiari. Tačiau ji sugniužo sužinojusi, jog Lotas nužudytas. Senutė negrižo į Begendą. Lobelija atidavė jį Frodui ir išėjo pas savuosius - Breisgirdlus iš Kietbutelio.

Kai kitą pavasarį vargšė moteris mirė - vis dėlto jau buvo sulaukusi daugiau nei šimto, - Frodas nustebo ir labai susijaudino, mat visus likusius savo bei Loto pinigus ji paliko jam, kad padėtų svetimųjų nuskriaustiems, be namų likusiems hobitams. Taip baigėsi nesantaika.

Senasis Vilas Vitfutas išbuvo Uoladuobėse ilgiau už kitus. Nors su juo elgėsi ne taip šiurkščiai, senajam hobitui reikėjo ilgai ir daug valgyti, kol jis galėjo grįžti į mero vietą, tad Frodas sutiko pabūti pavaduotoju, iki ponas Vitfutas atsigaus. Vienintelis dalykas, kurį jis padarė būdamas mero pavaduotoju, - sumažino Gra-

fystės tvarkdarių skaičių ir užduotis iki įprastų. Sumedžioti likusius plėšikus buvo patikėta Meriui bei Pipinui, greitai tai buvo atlikta. Pietinės gaujos, išgirdusios naujienas apie Krantinės Mūšį, spruko lauk ir menkai besipriešino Tanui. Iki metų pabaigos keletas pasilikusių buvo apsupti miškuose, o tie, kurie pasidavė, buvo nuvesti iki sienų.

Atstatymo darbai vyko sparčiai, Semas buvo labai užsiėmęs. Kai reikia ir kai nori, hobitai gali dirbti kaip bitės. Atsirado tūkstančiai įvairaus amžiaus darbščių rankų: nuo mažų vikrių hobitukų ir hobitaičių iki pagyvenusių garbių seniokų. Iki liepos iš naujų tvarkdarių namų bei iš visko, ką pastatė „Šarkio Vyrai“, neliko nė plytos. Jos buvo panaudotos taisyti senoms oloms, kurios tapo sausesnės, jaukesnės. Buvo rastos didžiulės prekių, maisto bei alaus atsargos, plėšikų suslėptos pašiūrėse, klėtyse, apleistose olose, ypač daug - Mikei Delvingo tuneliuose bei senose Skerio kasyklose, tad liepa buvo kur kas linksmesnė, nei kas nors galėjo tikėtis.

Hobitone pirmiausia - dar net nenugriovus naujojo malūno - buvo išvalyta Kalva ir Begendas, o tada atstatyta Begsoto Alėja. Naujos smėlio duobės buvo sulygintos ir paverstos dideliu sodu, o pietiniame Kalvos šlaite išraustos naujos olos, grįstos plytomis. Seniokas grįžo į savo Trečiąjį Numerį, jis dažnai kartojo, nekreipdamas dėmesio, ar kas nors girdi:

- Blogas vėjas niekam gero neatneš, kaip aš visada sakydavau. Viskas gerai, kas baigiasi geriau!

Kilo ginčai, kaip pavadinti naująją gatvę. Buvo galvojama apie „*Kautynių Sodus*“ arba „*Šviesiuosius Smialus*“. Bet vėliau, pagal sveiką hobitų nuovoką, ji buvo pavadinta tiesiog „*Naująja Alėja*“. Tik Krantinėje klajojo juokas vadinti ją „*Šarkio Galu*“.

Skaudžiausia netektis buvo medžiai. Šarkio įsakymu jie buvo be proto kertami visoje Grafystėje, dėl jų Semas liūdėjo labiau nei dėl ko kito. Šitas žaizdas gydyti reikėjo ilgai. Galbūt tik jo proanūkiai, galvojo Semas, pamatys Grafystę tokią, kokia ji turi būti.

Vieną dieną -jis ilgą laiką buvo pernelyg užsiėmęs, kad galvotų apie savo nuotykius, - Semas prisiminė Galadrielės dovaną. Jis pasiėmė dėželę ir, parodęs ją kitiems Keliautojams (kaip jie dabar buvo vadinami), paklausė jų patarimo.

- Aš vis svarsčiau, kada ją prisiminsi, - prisipažino Frodas, - atidaryk!

Viduje buvo pilna minkštų pilkų dulkių, kurių patale gulėjo sėkla - mažas riešutas sidabrinio apvalkalu.

- Ką man su tuo daryti? - paklausė Semas.

- Mesk į orą vėjuotą dieną, tegu atlieka savo darbą! - tuoj pat pasiūlė Pipinas.

- Kur? - nesuprato Semas.

- Pasirink vietą bandymams ir pažiūrėk, kas atsitiks augalams, - pakišo mintį Meris.

- Esu tikras, kad Valdovė nenorėtų, jog pasilikčiau viską savo sodui, kai nukentėjo tiek žmonių, - tarė Semas.

- Vadovaukis savo protu ir žiniomis, Seniai, - pasakė Frodas, - tegu dovana padeda tau, pagerina tavo darbą. Naudok ją taupiai. Dulkių nedaug, tad vertingas kiekvienas grūdelis.

Taip Semas ėmė sodinti medelius visur, kur buvo sunaikinti ypač gražūs, mylimi medžiai, o ant žemės prie sodinukų šaknų paberdavo po žiupsnelį vertingųjų dulkių. Dirbdamas jis išvaikščiojo Grafystę skersai išilgai, ir jei daugiau dėmesio skyrė Hobitonui bei Krantinei, niekas jo nekaltino. Galų galėjam liko visai mažai dulkių, tad hobitas nuėjo prie Trijų Kiemų Akmens, esančio pačiame Grafystės viduryje, ir palaiminės paleido likusias dulkes į orą. Mažąjį sidabrinį riešutėlį jis pasodino Puotos lauke, kur kažkada augo medis. Semas svarstė, kuo viskas baigsis. Visą žiemą jis stengėsi būti kiek įmanoma kantresnis, valdytis ir nuolat nevaikščioti aplink, žiūrėdamas, ar nieko nevyksta.

Pavasaris pranoko gražiausias jo viltis. Medžiai ėmė sprogti ir augti lyg patrakę, lyg į vienerius metus sutilptų dvidešimt. Puotos lauke į viršų išsistiebė nuostabus jaunas ūglis - su sidabrine žieve ir ilgais lapais. Balandį jis išsprogo geltonais žiedais. Tai buvo *malor-nas*, visos Grafystės stebuklas. Vėliau, kai jis augo ir gražėjo, medis buvo plačiai žinomas, žmonės susiruošdavo į ilgas keliones, kad jį pamatytų: vienintelį *malorną* į vakarus nuo Kalnų, į rytus nuo Jūros ir vieną puikiausių pasaulyje.

1420 metai Grafystei buvo stebuklingi. Ne tik nuostabiai švietė saulė, lijo saldus lietus (kada reikėjo ir kiek reikėjo), bet buvo kaž-

ko daugiau: sodraus augimo, grožio, neįprasto paprastoms vasaroms, kurios mirkteli ir dingsta iš Viduržemio. Visi vaikai, gimę ar pradėti tais metais, o jų buvo daug, augo gražūs pažiūrėti, stiprūs, dauguma jų turėjo auksinius palukus, šiaip jau nebūdingus hobitams. Žemė linko nuo vaisių ir uogų - hobitukai tiesiog maudėsi braškėse ir grietinėlėje, o vėliau sėdėjo po slyvomis ir valgė, iš kauliukų statydami plėšikų pilaites. Niekas nesirgo, visi buvo patenkinti, išskyrus žolės pjovėjus.

Pietkiemyje pridėjo tiek tabako, kad net visko matę apstulbo. U/derėjo daug grūdų - derliaus metu klėtys lūžte lūžo. Pietkiemio miežiai pasitaikė tokie puikūs, jog 1420-ųjų gamybos alus buvo ilgai prisimenamas ir tapo priežodžiu. Vėlesnė karta galėjo išgirsti, kaip koks seniokas smuklėje po užsitarnautos pintos elio nuleisdavo savo bokalą ir atsidusdavo: „Ech! Geras alus, beveik kaip dvidešimtųjų!“

Semas su Frodu iš pradžių gyveno pas Medvilnius, o vėliau su Senioku persikraustė į Naująją Alėją. Be visų darbų, jis dar vadovavo Begendo išvalymui ir atstatymui, tačiau dažnai keliaudavo po Grafystę sodindamas medžius. Ankstyvą kovą jo nebuvo namie, tad nežinojo, kad Frodas susirgo. To mėnesio tryliktąją ūkininkas Medvilnis rado Frodą ant lovos, jis gniaužė baltą brangakmenį, kabojusį ant kaklo, ir pusiau klejojo.

-Jo nebėra amžiams, - kalbėjo jis, - dabar viskas tamsu ir tuščia.

Tačiau priepuolis praėjo. Semui kovo dvidešimt penktąją grįžus, Frodas buvo atsigavęs, o apie save nieko nepasakė. Tuo metu buvo sutvarkytas Begendas, iš Krikholo atvyko Meris su Pipinu, atvežė senus daiktus bei baldus, tad netrukus senoji ola atrodė taip, kaip anksčiau.

Pagaliau viskas buvo parengta. Frodas paklausė:

- Kada ruošiesi išeiti pas mane, Semai?

Semas truputį sutriko.

- Gali dar neskubėti, jei nenori, - pridūrė Frodas, - bet žinai, Seniokas bus netoliese, jį gerai prižiūrės Našlė Rambė.

- Ne dėl to, pone Frodai, - pasakė Semas ir labai išraudo.

- Tai dėl ko?

- Dėl Rožytės, Medvilnio Rožytės, - paaiškino Semas. - Atrodo,

jai, vargšei, nepatiko, kad išvykau į užsienius, bet kad aš neužsiminiau, tai ir ji nekalbėjo. O aš neužsiminiau, nes turėjau darbo. Bet neseniai kalbėjau su ja, ji ir sako: „Tu jau praradai metus, tai kam dar laukti?“ - „Praradau? - sakau aš. - Gal ne visai...“ Aš suprantu, ką ji turi omeny. Jaučiuosi plėšomas į dvi puses, jei taip galima pasakyti.

- Suprantu, - tarė Frodas, - tu nori vesti, bet taip pat nori gyventi su manimi Begende? Brangusis Semai, kaip viskas paprasta! Kuo greičiau vesk, o tada atsikraustyk su Rožyte. Begende užteks vietos tokiui šeimai, kokios tik norėsi.

Taip ir buvo nuspręsta. Semas Gemdžis vedė Rožytę, ūkininko Medvilnio dukrą, 1420 metų pavasarį (pagarsėjusį vestuvėmis), jie atsikraustė gyventi į Begendą. Jei Semas galvojo, kad jam pasisekė, tai Frodas žinojo, kad labiau pasisekė jam, nes visoje Grafystėje nebuvo hobito, kuriuo rūpintųsi geriau. Suplanavęs ir pradėjęs atstatymo darbus jis gyveno ramiai, daug rašė, tvarkė užrašus. Vasaros viduryje per Laisvąją Muge jis atsistatydino iš mero pavaduotojo pareigų - brangusis senasis Vilas Vitfutas galėjo dar septynerius metus vadovauti puotoms.

Meris su Pipinu kurį laiką gyveno drauge Krikhole. Tarp Žemgalos ir Begendo buvo daug keliaujama. Du jauni Keliautojai buvo žinomi visoje Grafystėje dėl savo dainų, istorijų, elgesio ir puikių vaisių vakarėlių. „Lordais“ vadino juos hobitai, turėdami omeny tik gera, nes visų širdys sušildavo matant juos jojančius su skaisčiais šarvais, puikiais skydais, besijuokiančius ir dainuojančius tolimų kraštų dainas. Jie išaugo, tačiau visai nepasikeitė, gal tik tapo iškalbingesni, draugiškesni, dar linksmesni nei anksčiau.

Frodas su Semu dėvėjo paprastus drabužius, tik prireikus jie apsisiausdavo ilgus, puikiai išaustus pilkus apsiaustus, prie kaklo susegamus gražiomis segėmis, o ponas Frodas visada nešiojo baltą brangakmenį ant grandinėlės, kurį dažnai čiupinėjo.

Viskas sekėsi gerai, ir buvo galima tikėtis, kad bus dar geriau. Semas buvo toks užsiėmęs, toks laimingas, kad nieko daugiau trokšti nebegalėjo. Niekas negadino jam metų, nebent neaiškus nerimas dėl šeimnininko. Frodas tyliai pasitraukė nuo visų darbų Grafystėje, Seniui buvo skaudu matyti, kaip mažai jis gerbiamas

savo šalyje. Nedaug kas žinojo ar norėjo žinoti apie jo žygdarbius; hobitų susižavėjimas bei pagarba buvo daugiausia skirti ponui Meriadokui, ponui Peregrinui ir (jei Semas būtų žinojęs) jam pačiam. Be to, rudeni atslinko senų bėdų šešėliai.

Vieną vakarą Semas įėjo į kabinetą ir pamatė, kad šeimnininkas atrodo labai keistai. Jis buvo išblyškęs, o akys žvelgė kažkur į tolį.

- Kas atsitiko, pone Frodai? - paklausė Semas.

- Aš sužeistas, - atsakė jis, - sužeistas, niekada nebeišgysiu.

Bet jis atsikėlė, priepuolis praėjo, kitą dieną Frodas vėl buvo toks, kaip visada. Tik vėliau Semas atsiminė, jog tądien buvo spalio šeštoji. Prieš dvejus metus tą dieną slėnyje prie Orų Viršūnės buvo tamsu.

Ėjo laikas, prasidėjo 1421-ieji. Kovą Frodas vėl susirgo, bet didžiulėmis pastangomis tai nusišalė, nes Semas turėjo kitų rūpesčių. Pirmasis Semo ir Rožytės vaikas gimė kovo dvidešimt penktąją, ypatingą dieną, kaip kalbėjo Semas.

- Na, pone Frodai, - pasakė jis, - aš truputį sutrikęs. Mes su Rožyte sutarėme pavadinti jį Frodu, jums leidus, bet tai ne jis, o ji. Tačiau gražus kūdikis - tokio ir tikėjau! Laimė, atsigimusi labiau į Rožytę, ne į mane. Dabar nežinome, ką daryti.

- Semai, - pone Frodas, - seni papročiai - geri papročiai. Pasirink gėlės vardą, kaip Rožytė. Pusė Grafystės mergaičių turi tokius vardus, kas gali būti geriau?

-Tikriausiai jūs teisus, pone Frodai, - pasakė Semas, - kelionėse girdėjau daug nuostabių vardų, bet kasdieniam vartojimui jie, sakyčiau, pernelyg didingi. Seniokas sako: „Tegu būna trumpas, kad nereiktų trumpinti“. Bet jei bus gėlės vardas, tai man nesvarbu ilgumas: gėlė turi būti nuostabi, nes galvoju, kad mano dukrytė graži, o vėliau bus dar gražesnė.

Frodas trumpai pamastė.

- Semai, o kaip dėl Elanoros, Saulės Žvaigždės, - pameni tą mažą geltoną gėlytę Lotlorieno žolėje?

-Jūs vėl teisus, pone Frodai! - nudžiugo Semas. - Kaip tik tokio vardo ieškojau.

Mažajai Elanorai buvo jau pusė metų, prasidėjo 1421-ųjų ruduo, kai Frodas pasiūkė Semą į savo kabinetą.

- Ketvirtadienį bus Bilbo gimtadienis, Seniai, - pasakė jis, -jis aplenkė Senąjį Tuką. Jam sueis šimtas trisdešimt vieneri!

- Tik pamanyk! - sušuko Semas. - Tai stebuklas!

- Semai, - tarė Frodas, - noriu, kad surastum Rožytę ir paklaustum, ar ji tave išleistų keliauti su manim. Žinoma, ilgam iškelti d'abar negali, - truputį pavydžiai pasakė jis.

- Na, nelabai, pone Frodai.

- Žinoma, kad ne. Nesvarbu. Mane tik palydėsi. Pasakyk Rožytei, kad ilgai neužtruksi, ne ilgiau kaip dvi savaites, saugiai grįši namo.

- Norėčiau nukelti su jumis iki Rivendeilo, pone Frodai, pamatyti poną Bilbą, - pasakė Semas, - bet vienintelė vieta, kur iš tikrųjų noriu būti, yra čia. Aš plėšausi į dvi dalis.

- Vargšas Semas! Bijau, kad taip ir bus, - pasakė Frodas. - Bet tai praeis. Tau lemta būti tvirtam, nuosekliam, ir tu būsi.

Kitas dvi dienas Frodas su Semu peržiūrino savo popierius bei užrašus, Frodas perdavė raktus. Storą knygą paprastais raudonos odos viršeliais buvo beveik prirašyta. Pradžioje daug lapų buvo primarginta plona kreivaliojančia Bilbo rašysena, tačiau didžioji dalis buvo užpildyta tvirtu, skubiu Frodo raštu. Knyga buvo padalinta į skyrius, o aštuoniasdešimtas skyrius buvo nebaigtas, po jo dar buvo tuščių puslapių. Tituliniam lape buvo daug vienas po kito išbrauktų pavadinimų:

Mano Dienoraštis. Mano netikėta kelionė. Ten ir atgal. Ir kas nutiko po to.

Penkių hobitų nuotyčiai. Didžiojo Žiedo Istorija, papasakota Bilbo Beginso pagal jo prisiminimus ir draugų pasakojimus. Ką mes veikėme Žiedo Kare.

Čia Bilbo raštas baigėsi, o Frodas buvo parašęs:

ŽIEDŲ VALDOVO ŽLUGIMAS
IR KARALIAUS SUGRĮŽIMAS

(Kaip tai matė Mažoji tauta. Bilbo ir Frodo iš Grafystės memuarai, papildyti jų draugų pasakojimais ir Išminčių žiniomis.)

Kartu su ištraukomis iš Žinių Knygos, išverstos Bilbo Rivendeile.

-Jūs beveik ją baigėte, pone Frodai! - sušuko Semas. - Rimtai dirbote, turiu pasakyti.

-Jau baigiau, Semai, - pasakė Frodas, - paskutiniai puslapiai skirti tau.

Rugsėjo dvidešimt pirmąją jiedu išsiruošė - Frodas ant ponio, kuris parnešė jį nuo Minas Tirito ir dabar vadinosi Platžengiu, o Semas ant savo numylėto Bilo. Pasitaikė gražus auksinis rytas, Semas neklausė, kur jie joja, -jis gerai tai nujautė.

Jie pasuko Štoko Keliu per kalvas link Miškagalio ir leido poniams eiti savo žingsniu. Apsinakvoję Žaliosiose Kalvose, rugsėjo dvidešimt antrąją draugai lėtai nusileido į miško pradžią. Popietę ėmė keisti vakaras.

- Ar tai ne tas pats medis, už kurio jūs pasislėpėte, kai pirmą sykį pasirodė Juodasis Raitelis, pone Frodai? - paklausė Semas, rodydamas į kairę. - Dabar tai atrodo kaip sapnas.

Vakarėjo, rytiniame danguje žibėjo žvaigždės, jie prajojo pro nulūžusį ažuolą, pasisuko ir nusileido nuo kalvos lazdynų tankumynuose. Semas tylėjo, paskendęs prisiminimuose. Netrukus jis išgirdo, kad Frodas tyliai pats sau dainuoja seną pasivaikščiojimų dainelę, tačiau žodžiai buvo kiti.

*Štai kelio posūkis. Tenai -
Slapti takai ir vartai slapūs.
Aplinkui vaikščiojau dažnai,
Bet šiandien vėjas širdžiai šneka:
„Pasuk taku, išeik slapčia,
Kur saulė tuokias su delčia“.*

Staiga, tarsi atsakydami, kildami aukštyn keliu iš slėnio pasigirdo dainuojantys balsai:

*A! Elbereth Gilthorniel!
silivren penna minei*

*o menei aglar elenath,
Gilthorniel, A! Elbereth! Mes vis dar
čia, bet iškeliaujam -Linksmi
prisimena širdis, Kaip Jūra puošias
žvaigždėmis.*

Frodas su Semu sustojo ir tylėdami laukė šnarančiuose šešėliuose, kol mirgėdami prie jų prijojo keliautojai.

Tai buvo Gildomas bei daug kitų gražių elfų. Semo nuostabai, jojo ir Elrondas su Galadriele. Elrondas vilkėjo pilką mantiją, ant kaktos švietė žvaigždė, rankose laikė sidabrinę arfą, o ant piršto žerėjo auksinis žiedas su dideliu mėlynu akmeniu - Vilija, galinčiausias iš Trijų. Galadriele sėdėjo ant balto ristūno, buvo visa apsirėngusi žėrinčiais baltais drabužiais, lyg debesis virš mėnulio. O ji pati, rodėsi, skleidė švelnią šviesą. Ant jos piršto buvo Nenija, žiedas iš mitrilo su baltu akmeniu, spindinčiu kaip šalta žvaigždė. Už jų ant mažo pilko ponio lėtai knapčiodamas jojo pats Bilbas.

Elrondas maloniai, rimtai juos pasveikino, Galadriele nusišypsojo.

- Na, pone Semiumai, - tarė ji, - girdėjau ir matau, kad gerai panaudojai mano dovaną. Dabar Grafystė bus kaip niekada graži ir palaiminta.

Semas nusilenkė, tačiau nerado žodžių atsakyti. Jis buvo pamiršęs, kokia nuostabi yra Valdovė.

Tada pabudo ir atsimerkė Bilbas.

- Sveikas, Frodai! - pasakė jis. - Šiandien aš aplenkiau Senąjį Tuką! Šitas reikalas sutvarkytas. Dabar esu pasirengęs kitai kelionei. Ar vyksti drauge?

- Taip, vykstu, - atsakė Frodas. - Žiedo Nešėjai turi keliauti drauge.

- Kur jūs keliaujate, šeimininke? - sunerimo Semas, nes pagaliau suprato, kas čia vyksta.

- Į Uostus, Semai, - atsakė Frodas.

- O aš negaliu?

- Ne, Semai. Tu gali, tik iki Uostų. Nors tu taip pat buvai Žiedo Nešėjas, kad ir trumpai. Tavo laikas gali ateiti. Neliūdėk, Semai. Negali visada plėšytis į dvi puses. Daugelį metų dabar būsi vientisas, nedalomas. Džiaukis, gyvenk ir trišk.

- Bet, - pasakė Semas pravirkdamas, - maniau, kad jums irgi patiks Grafystėje, kad metų metus čia gyvensite po visko, ką padarėte.

- Aš irgi kažkada taip maniau. Bet esu pernelyg giliai sužeistas, Semai. Aš bandžiau išgelbėti Grafystę, ji išgelbėta, tačiau ne man. Taip bima dažnai, Semai, kai išskyla pavojus: kažkas privalo visko atsisakyti, prarasti tam, kad liktų kitiems. Bet tu esi mano įpėdinis: viską, ką turiu, palieku tau. Tu dar turi Rožytę ir Elanorą, dar bus berniukas Frodas, mergaitė Rožytė ir Meris, ir Auksasruogė, ir Pipinas, galbūt daugiau, kurių nematau. Tavo rankų ir sumanumo reikės visur. Tu būsi meras - tol, kol norėsi, tapsi pačiu žymiausiu sodininku istorijoje, tu skaitysi Raudonąją Knygą ir išlaikysi praejusių amžių atsiminimus, kad žmonės žinotų apie Didįjį Pavojų, kad dar labiau mylėtų savo žemę. Tu būsi toks užimtas ir laimingas, koks tegali būti laimingiausias hobitas. Tau tenka tavoji Istorijos dalis.

O dabar jok su manimi!

Elrondas ir Galadrielė pajudėjo. Trečiasis Amžius baigėsi, Žiedų Dienos praėjo, tų laikų istorijoms bei dainoms buvo lemta nutilti. Kartu su jais keliavo daug elfų iš Aukštosios Giminės, kurie negalėjo likti Viduržemyje, tarp jų, kupini palaiminto, nekariaus liūdesio, jojo Semas, Frodas ir Bilbas, o elfai džiaugėsi, galėdami juos pagerbti.

Nors visą vakarą ir naktį būrys jojo pačiu Grafystės viduriu, jų nematė niekas, išskyrus laukinius žvėris. Tik kartais koks klajoklis tamsoje pastebėdavo silpną mirgėjimą tarp medžių ar šviesą bei šešėlius, plaukiančius žolę, mėnuliui kryptant į vakarus. Palikę Grafystę, aplenkę pietinius Baltųjų Kalvų šlaitus, jie prijojo Toli-mąsias Kalvas ir Bokštus, išvydo Jūrą ir pagaliau nusileido į Mitlondą į Pilkuosius Uostus plačioje Mėnulio Įlankoje.

Prie vartų jų pasitikti išėjo Kerdanas Laivininkas. Jis buvo labai aukštas, su ilga barzda, atrodė pilkas ir senas, tik akys aštrios kaip žvaigždės. Jis pasižiūrėjo į juos, nusilenkė ir pasakė:

- Viskas paruošta.

Kerdanas nuvedė juos į Uostus, kur stovėjo baltas laivas, o kran-

tinėje šalia didelio žirgo laukė baltai apsirengęs raitelis. Žmogus atsisuko ir priėjo, Frodas pamatė, kad Gendalfas jau atvirai mūvi Trečiąjį Žiedą - Didįjį Nariją su raudonu kaip ugnis brangakmeniu. Tie, kurie turėjo keliauti, nudžiugo, nes suprato, kad Gendalfas vyks drauge.

Semui skaudėjo širdį, rodėsi, kad išsiskyrimas bus kartus, o dar liūdnesnis bus ilgas vienišas kelias namo. Tačiau jiems bestovint ir elfams belipant į laivą, baisingai skubėdami atsuoliavo Meris su Pipinu. Pipinas nusijuokė pro ašaras.

-Jau sykį tau nepavyko pasprukti nuo mūsų, Frodai! - pasakė jis. - Šį kartą beveik pasisekė, bet vėl apsirikai. Dabar tave išdavė ne Semas, bet pats Gendalfas!

- Taip, - tarė Gendalfas, - nes trise grįžti smagiau nei vienam. Na, mieli draugai, čia, ant Jūros krantų, baigiasi mūsų brolija Viduržemyje. Keliaukit ramybėje! Nesakysiu „neverkit“, nes ne visos ašaros yra skaudžios.

Frodas pabučiavo Merį, Pipiną, galiausiai - Semą ir įlipo į laivą. Pakilo burės, papūtė vėjas, laivas lėtai nuslydo ilga pilka įlanka. Frodo rankose Galadrielės buteliuko šviesa sumirgėjo ir išnyko. Laivas išplaukė į atvirą jūrą, pasuko į vakarus. Vieną naktį pro lietų Frodas užuodė puikų aromatą ir išgirdo nuo vandens sklindantį dainavimą. Tada jam pasirodė, kad kaip sapne, matytame Bombadilo namuose, pilka lietaus užuolaida virto sidabriniu stiklu ir atsi-traukė, jis išvydo baltus krantus, o už jų - tolimą žalią šalį, nu-tviekstą saulėtekio.

Tačiau Semui vakaras virto tamsa. Jis stovėjo Uoste, žiūrėjo į pilką jūrą ir matė tik šešėlį virš vandens, kuris netrukus dinga va-karuose. Jis stovėjo iki vėlios nakties, klausydamasis, kaip dūsauja bangos Viduržemio krantuose. Jų murmėjimas liejosi hobitui į širdį. Šalia jo tylėdami stovėjo Meris ir Pipinas.

Pagaliau trys bendražygiai nususuko ir nebeatsigrėždami lėtai nujojo namų link. Jie nepratarė nė žodžio, kol pasiekė Grafystę, tačiau kiekvieną jų labai guodė ilgu pilku keliu drauge keliaujantys draugai.

Pagaliau jie perkopė kalvas, pasuko Rytiniu keliu, o tada Meris

su Pipinu nujojo į Žemgalą. Jodami jie jau vėl dainavo. Semas pasuko į Krantinę ir dienai baigiantis grįžo į Kalvą. Jodamas jis matė geltoną šviesą, viduje besikūrenančią ugnį, vakarienė buvo paruošta, jo laukė. Rožytė įsileido jį vidun, pasodino į krėslą ir padavė mažąją Elanorą.

Semas giliai atsiduso.

- Štai aš ir namie, - pasakė jis.

PRIEDAS A

KARALIŲ IR VALDOVŲ METRAŠČIAI

Apie šaltinius, iš kurių paimta didžioji dalis medžiagos šiems priedams, ypač nuo A iki D, buvo kalbėta Prologo gale. Trečioji priedo A dalis - „Diurino tauta“ - tikriausiai buvo gauta iš nykštuko Gimlio, kuris draugavo su Peregrinu bei Meriadoku ir daug kartų buvo su jais susitikęs Gondo-re ir Rohane.

Šaltiniuose yra labai daug legendų, istorijų ir žinių. Čia pateikiamos tik atrinktos ištraukos. Pagrindinis jų tikslas - iliustruoti Žiedo Karą, jo ištakas bei užpildyti pagrindinio pasakojimo spragas. Senosios Pirmojo Amžiaus legendos, kuriomis ypač domėjosi Bilbas, čia minimos trumpai, nes jos susijusios su Elrondo bei Numenoro karalių ir vadų protėviais. Ilgesnių metraščių ir istorijų citatos rašomos kabutėse. Vėlesnių laikų prierašai imami į skliaustelius. Kitos pastabos yra redakcinės.

Pateikiamos Trečiojo Amžiaus datos, nebent jos pažymėtos AA (Antrasis Amžius) arba KA (Ketvirtasis Amžius). Laikoma, kad Trečiasis Amžius baigėsi, kai 3021 metų rugsėjį iškeliavo Trys Žiedai, tačiau Gondoro metraščiuose KĄ pirmieji metai skaičiuojami nuo 3021 metų kovo 25 dienos. Gondoro ir Grafystės metų skaičiavimo palyginimus žr. Priede D. Sąrašuose datos po karalių ir valdovų vardų yra mirties datos, jei pateikiama tik viena. Ženklas t reiškia ankstyvą mirtį mūšyje ar kaip kitaip, nors į metraščius šie įvykiai įtraukiami ne visada.

I

NUMENORO KARALIAI

(i)

NUMENORAS

Feanoras buvo žymiausias iš eldarų savo sugebėjimais ir žiniomis, tačiau pats išdidžiausias bei savanaudiškiausias. Jis nukaldino Tris Akmenis, Silmarilus, ir pripildė juos Dviejų Medžių, Telperiono ir Laurelino, švytėji-

mo, kuris davė šviesą valarų žemei. Akmenų geidė Priešas Morgotas. Jis juos pagrobė, sunaikino Medžius ir nusigabeno Silmarilus į Viduržemį, kur saugojo juos savo didžiojoje Tangorodrimo tvirtovėje. Prieš valarų valią Feanoras paliko Palaimintąją Žemę ir išvyko į tremtį Viduržemyje, išsivedęs didžiąją dalį tautos, nes dėl savo išdidumo tikėjosi jėga atgauti Akmenis iš Morgoto. Vėliau kilo beviltiškas eldarų ir edanų karas prieš Tan-gorodrimą, kurį jie visiškai pralaimėjo. Edanai (atanai) buvo trys pirmos žmonių tautos, iš vakarų atsikėlusios į Viduržemį ir prie Didžiosios Jūros krantų. Jos tapo eldarų sąjungininkais prieš Priešą.

Buvo trys eldarų ir edanų sąjungos: Lučienos ir Bereno, Iclrilės ir Tuo-ro, Arvenos ir Aragorno. Paskutinėje sąjungoje susijungė seniai išskirtos pusiau elfų šakos, jų linija buvo atstatyta.

Lučiena Tinuvielė buvo Karaliaus Tingolo Pilkojo Apsiausto iš Donato dukra Pirmajame Amžiuje, o jos motina buvo Meliana iš valarų tautos. Berenas buvo Barahiro sūnus iš Pirmųjų Edanų Namų. Kartu jie išplėšė Silmarilą iš Geležinės Morgoto karūnos. Lučiena tapo mirtingąja, elfai prarado ją. Dioras buvo jos sūnus. Jis susilaukė dukros Elvingos, kuri saugojo Silmarilą.

Idrilė Kelebrindal buvo slaptojo Gondolino miesto karaliaus Turgono dukra. Tuoras buvo Huoro sūnus iš Hadoro Namų - Trečiųjų Edanų Namų, labiausiai pasižymėjusių kovose su Morgotu. Jiems gimė sūnus Earen-dilas Jūrininkas.

Earendilas vedė Elvingą ir su Silmarilo galia perplėšęs Šešėlius pateko į tolimuosius vakarus. Kaip elfų ir žmonių pasiuntinys jis gavo pagalbą nuversti Morgotui. Earendilui neleido grįžti į mirtingųjų žemes. Jo laivas, nešantis Silmarilą, kaip žvaigždė buvo iškeltas plaukti dangumi, teikti viltį Viduržemio gyventojams, prispaustiems Didžiojo Priešo ir jo tarnų. Vieninteliai Silmarilai išsaugojo senovinę Dviejų Valinoro Medžių šviesą, kai juos nunuodijo Morgotas, tačiau kiti du akmenys dingo Pirmojo Amžiaus pabaigoje. Visa ši istorija ir dar daug pasakojimų apie elfus ir žmones užrašyta „Silmarilione“.

Earendilo sūnūs buvo Elrosas ir Elrondas, peredhilai arba pusiau elfai. Jie vieninteliai pratęsė šlovingųjų Pirmojo Amžiaus edanų vadų liniją, o kritus Gilgeladui Didžiųjų Elfų Karalių liniją Viduržemyje irgi palaikė tik jų palikuonys.

Pirmojo Amžiaus pabaigoje valarai leido pusiau elfams visiems laikams pasirinkti, kuriai rasei priklausyti. Elrondas pasirinko elfus ir tapo išminčiumi. Todėl jam buvo dovanota ta pati malonė, kaip ir kitiems Viduržemyje

gyvenusiems Didiesiems elfams: pailbę nuo mirtingųjų žemių, jie galėjo išplaukti iš Pilkųjų Uostų į tolimuosius vakarus. Šita malonė išliko ir pasikeitus pasauliui. Tačiau Elrondo vaikai taip pat turėjo pasirinkti: kartu su juo pasitraukti iš pasaulio vargų arba pasilikti, tapti mirtingaisiais ir mirti Viduržemyje. Tad Elrondui visi Žiedo Karo nutikimai buvo pilni širdgėlos.

Elrosas pasirinko būti žmogumi ir liko su edanais, tačiau jam buvo dovanotas ilgas, daug kartų ilgesnis nei paprastų žmonių, gyvenimas.

Kaip dovaną už jų kančias kovoje prieš Morgotą, valarai, Pasaulio Sargybiniai, padovanojo edanams žemės gyventi toli nuo Viduržemio pavojų. Tad dauguma edanų perplaukė Jūrą ir vedami Earendilo Žvaigždės pasiekė didžiąją Elenos salą, vakariausią mirtingųjų žemę. Ten jie įkūrė Numenoro karalystę.

Vidury salos stovėjo aukštas kalnas Meneltarma - nuo jo viršūnės aštriaakiai galėjo įžvelgti baltąjį eldarų uostą Eresėje bokštą. Iš ten pas edanus atkeliavo eldarai, suteikė jiems žinių ir davė daugybę dovanų, tačiau numenoriečiai turėjo paklusti vienam įsakymui, „Valarų Draudimui“: jiems buvo uždrausta plaukti į vakarus nuo savųjų krantų ar mėginti įžengti į Nemirtingąsias Žemes. Nors jiems buvo dovanotas ilgas gyvenimas, triskart ilgesnis nei paprastų žmonių, jie turėjo likti mirtingi - valarams nebuvo leista atimti iš numenoriečių Žmonių Dovanos (arba Žmonių Lemties, kaip ji buvo vadinama vėliau).

Pirmasis Numenoro karalius buvo Elrosas, vėliau žinomas Didžiųjų elfų vardu Tar Minjaturas. Jo palikuonys buvo ilgaamžiai, tačiau mirtingi. Tapę galingi jie gailėjosi savo protėvio pasirinkimo, trokšdami nemirtingumo, kuris buvo eldarų lemtis, ir murmėjo prieš draudimą. Taip prasidėjo jų maištas, kuris, įsikišus Sauronui, atnešė Numenoro Kritimą ir senojo pasaulio žlugimą, kaip pasakojama „Akalabete“.

Štai Numenoro karalių ir karalienių vardai: Elrosas Tar Minjaturas, Vardamiras, Tar Amandilas, Tar Elendilas, Tar Menelduras, Tar Aldarionas, Tar Ankalimė (pirmoji valdžiusi karalienė), Tar Anarionas, Tar Surionas, Tar Telperiena (antroji karalienė), Tar Minastiras, Tar Kirjatanas, Tar Atanamiras Didysis, Tar Ankalimonas, Tar Telemaitis, Tar Vanimeldė (trečioji karalienė), Tar Alkarinas, Tar Kalmakilas.

Po Kalmakilo karaliai priimdavo skeptrą Numenoro kalbos (aduno) vardais: Ar Adunakhoras, Ar Zimratonas, Ar Sakaltoras, Ar Gimilzoras, Ar Inziladunas. Inziladunas gailėjosi dėl karalių elgesio ir pasikeitė vardą į Tar Palantirą „Toliaregi“. Jo dukra būtų buvusi ketvirtąją karaliene Tar Mi-

riale, tačiau karaliaus sūnėnas užgrobė sostą ir tapo Ar Farazonu Auksiniu, paskutiniu juo numenoriečių karaliumi.

Tar Elendilo laikais pirmieji numenoriečių laivai grįžo į Viduržemį. Jo vyresnysis vaikas buvo dukra Silmariena. Jai gimė Valandilas, pirmasis iš Andunijų Valdovų vakaruose, žinomas dėl savo draugystės su eldarais. Iš jo kilo Amandilas, paskutinis valdovas, ir jo sūnus Elendilas Aukštasis.

Šeštasis karalius paliko vienintelį vaiką - dukrą. Ji tapo pirmąja karaliene, nes pagal karališkųjų namų įstatymą skeptrą paveldėdavo vyriausias karaliaus vaikas - vyras ar moteris.

Numenoro karalystė gyvavo iki Antrojo Amžiaus pabaigos. Ji nuolat stiprėjo bei gražėjo, amžiui įpusėjus numenoriečiai įgavo daug išminties ir gyveno džiaugsmingai. Pirmasis juos užklupsiančio Šešelio ženklas pasirodė Tar Minastiro, vienuoliktojo karaliaus, dienomis. Tai jis pasiuntė didžiules pajėgas padėti Gilgeladui. Jis mylėjo eldarus, tačiau pavydėjo jiems. Numenoriečiai buvo tapę didžiais jūrininkais, ištyrinėjo visas jūras rytuose ir ėmė veržtis į vakarus, į uždraustus vandenis; kuo gražesnis buvo jų gyvenimas, tuo labiau jie ilgėjosi eldarų nemirtingumo.

Be to, po Minastiro karaliai pasidarė godūs turtų ir valdžios. Jeigu iš pradžių numenoriečiai lankydavosi Viduržemyje kaip mažesniųjų, Sauro-no prispaustų žmonių mokytojai ir draugai, tai dabar jų uostai virto tvirtovėmis, valdančiomis plačias pakrantes. Atanamiras ir jo įpėdiniai uždėjo sunkias duokles, numenoriečių laivai grįždavo prikrauti grobio.

Būtent Tar Atanamiras pirmasis atvirai prašneko prieš Draudimą ir paskelbė, kad eldarų nemirtingumas teisėtai priklauso jam. Taip Šešelis gilėjo, o žmonių širdis temdė mintys apie mirtį. Tada numenoriečiai suskilo: vienoje pusėje buvo karaliai ir jų sekėjai, atitolę nuo eldarų ir valarų, kitoje pusėje buvo keletas, vadinusį save Ištikimaisiais. Daugiausia jie gyveno šalies vakaruose.

Karaliai su pavaldiniais pamažu liovėsi vartoję eldarų kalbas, kol pagaliau dvilyktasis karalius priėmė karališką vardą Numenoro forma, pasivadinęs Ar Adunakhom, „Vakarų Valdovu“. Ištikimiesiems tai atrodė blogas ženklas, nes iki šiol tokį titulą jie skyrė vieninteliam valarui - pačiam Aukščiausiam Karaliui. Iš tiesų - Ai- Adunakhoras ėmė persekioti Ištikimuosius, bausti tuos, kurie atvirai kalbėjo elfų kalbomis, o eldarai Numenore nebesilankė.

Numenoro galia ir turtai toliau augo, tačiau kuo labiau stiprėjo mirties baimė, tuo labiau trumpėjo gyvenimai ir seko džiaugsmas. Tar Palantiras

pabandė ištaisyti blogį, bet buvo per vėlu - Numenore kilo maištas ir nėsantaika. Po jo mirties sostą užgrobė karaliaus sūnėnas, vadovavęs maištui, ir pasivadino karaliumi Ai- Farazonu. Ar Farazonas Auksinis buvo išdidžiausias ir galingiausias iš visų karalių. Jis troško valdyti visą pasaulį.

Jis rįžosi mesti iššūkį Sauronui Didžiajam - valdyti Viduržemį. Neilgai trukus jis išplaukė su galingu laivynu ir išsilaipino Umbare. Tokia didelė buvo numenoriečių galia ir puikybė, kad Saurono tarnai jį paliko, o pats Sauronas nusižemino, rodydamas pagarbą ir meldamas atleidimo. Ar Farazonas, sukvailintas savo išdidumo, atsigabeno jį kaip kalinį į Numenorą. Netrukus Sauronas apkerėjo karalių, ėmė jam patarinėti, o greitai tamsa apnuodijo visų numenoriečių širdis, išskyrus keletą Ištikimųjų.

Sauronas melavo karaliui, kalbėdamas, kad amžinasis gyvenimas priklausys valdančiam Nemirtingąsias Žemes, o Draudimas uždėtas tik tam, kad žmonių karaliai nepranoktų valarų.

„Bet didieji karaliai pasiima, kas jiems priklauso!“ - kalbėjo jis.

Pagaliau Ar Farazonas paklausė patarimo, nes jautė, kaip nyksta jo dienos, ir buvo apimtas mirties baimės. Jis surinko didžiausią laivyną, kokį tik matė pasaulis, pasiruošė ir su trimiais išplaukė, sulaužydamas Valarų Draudimą - jėga bandydamas išplėsti amžinąjį gyvenimą iš Vakarų Valdovų. Tačiau Ar Farazonui įkėlus koją ant Palaimintojo Amano krantų, valarai atsisakė Sargybinių vaidmens, kreipėsi į Vienintelį, ir pasaulis pasikeitė. Numenoras buvo nublokštas, prarytas Jūros, o Nemirtingosios Žemės amžinai pasitraukė už pasaulio ribų. Taip baigėsi Numenoro šlovė.

Paskutiniai Ištikimųjų vadai, Elendilas su sūnumis, pabėgo nuo Kryčio devyniais laivais, veždami Nimloto sėklą ir Septynis Matančiusius Akmenis (eldarų dovanas jų namams). Didžiulės audros sparnais jie buvo nunešti prie Viduržemio krantų. Ten, šiaurės vakaruose, jie įkūrė Numenoro karalystės tremtyje - Arnorą ir Gondorą. Elendilas tapo Didžiuoju Karaliumi, jis gyveno šiaurėje, Anuminase, o valdžia pietuose buvo atiduota jo sūnams Izildurui ir Anarionui. Ten, tarp Minas Itilio ir Minas Anoro, netoli Mordoro sienų, jie pastatė Osgiliatą. Jie tikėjo, kad žlugimas atnešė nors tiek naudos, jog Sauronas irgi dingtų.

Tačiau tai buvo netiesa. Sauronas iš tiesų pakliuvo Numenoro žutį - jo senasis kūnas mirė, bet jis grįžo atgal į Viduržemį, tamsaus vėjo nešama neapykantos dvasia. Jis daugiau niekada nebegalėjo priimti žmonėms priimtino pavidalo, tapo juodas ir baisus, o jo galia rėmėsi vien prievarta. Jis iš naujo įžengė į Mordorą, kurį laiką ten tyliai slapstėsi. Tačiau Saurono pyktis buvo didis, kai jis sužinojo, jog nekenčiamiausias priešas Elendilas sugebėjo pabėgti ir priėjo sienų įkūrė karalystę.

Todėl po kurio laiko jis paskelbė karą Tremtiniam, dar nespėjusiems įleisti šaknų. Orodruinas vėl pratrūko liepsna ir Gondore gavo naują vardą - Amon Amartas, Lemties Kalnas. Tačiau Sauronas smogė pernelyg skubotai, nespėjęs atgauti savo jėgų. Tuo tarpu Gilgelado galia išaugo. Prieš jį sudarytoje Paskutiniojoje Sąjungoje Sauronas buvo nuverstas, o Didysis Žiedas iš jo atimtas. Taip baigėsi Antrasis Amžius.

(ii)

KARALYSTĖS TREMTYJE

Šiaurinė linija

Izilduro ainiai

Arnoras. Elendilas +AA 3441, Izilduras +2, Valandilas¹ 249, Eldakaras 339, Arantaras 435, Tarsilas 515, Tarondoras 602, Valanduras +652, Elenduras 777, Earenduras 861.

Artėdamas. Amlaitas Fornostietis² (vyriausias Earenduro sūnus) 946, Belegas 1029, Maloras 1110, Kelefnas 1191, Kelebrindoras 1272, Mal-vegilas 1349³, Argelebas I 11356, Arvelegas I 1409, Araforas 1589, Argelebas II 1670, Arvegilas 1743, Ai-velegas II 1813, Aravalas 1891, Arafantas 1964, Arvedujis, paskutinis karalius f1975. Šiaurinės Karalystės išnyksta.

Vadai. Aranartas (vyresnysis Arvedujo sūnus) 2106, Ai-ahaelis 2177, Aranuiras 2247, Araviras 2319, Aragornas 112327, Araglasas 2455, Arahadas I 2523, Aragostas 2588, Aravornas 2654, Arahadas II 2719, Arasuilas 2784, Ai-atornas 112848, Argonujis 2912, Aradoras t2930, Aratornas II t2933, Ai-agornas II KA 120.

Pietinė linija

Anariono ainiai

Gondoro Karaliai. Elendilas (Izilduras ir) Anarionas tAA 3440, Meneldilas, Anariono sūnus 158, Kemenduras 238, Earendilas 324, Anardilas 411, Ostoheras 492, Romendasilas I (Tarostaras) t541, Turambaras 667, Atanataras I 748, Siriondilas 830. Toliau seka keturi „Laivų Karaliai“:

¹Jis buvo ketvirtasis Izilduro sūnus, gimęs Imladrise. Jo broliai buvo nukauti Džiugesio Pievose.

²Po Earenduro karaliai daugiau nesivadino Aukštosios elfų kalbos vardais.

³Po Malvegilo Fornosto karaliai vėl paskelbė valdą visą Arnorą, todėl savo vardams pridėdavo priešdėlį „ar(a)“.

Taranonas Falasturas 913. Jis buvo pirmasis bevaikis karalius, jo vietą užėmė brolio Tarsirijano sūnus. Earnilas I t936, Kirijandilas t!015, Hijarmendasilas I (Kirijaheras) 1149. Gondoras pasiekė savo galios viršūnę.

Atanataras II Alkarinas Šlovingasis 1226, Narmasilas I 1294. Jis buvo antrasis bevaikis karalius, jo vietą užėmė jaunesnysis brolis. Kalmasilas 1304, Minalkaras (regentas 1240-1304), karūnuotas kaip Romendasilas II 1304, mirė 1366, Valakaras. Jo valdymo metu prasidėjo pirmoji Gondoro nelaimė - pilietinis karas.

Eldakaras, Valakaro sūnus (iš pradžių vadintas Vinitarija), nuverstas 1437. Kastamiras Uzurpatorius 11447. Eldakaras atsiėmė sostą, mirė 1490.

Aldamiras (antrasis Eldakaro sūnus) 11540, Hijarmendasilas II (Vinijarionas) 1621, Minardilas 1T634, Telemnaras t!636. Telemnaras ir visi jo vaikai mirė nuo maro, sostą užėmė jo sūnėnas, Minastano, antrojo Minardilo sūnaus, sūnus. Tarondoras 1798, Telumehtaras Umbardasilas 1850, Narmasilas II 11856, Kalimehtaras 1936, Ondoheras 11944. Ondoheras ir du jo sūnūs buvo užmušti mūšyje. Po metų 1945 karūna buvo atiduota pergalei iškovojusiam karvedžiui Earnilui, Telumehtaro Umbardasilas ainiui. Earnilas II 2043, Earnuras t2050. Čia karalių linija nutrūko, kol buvo pratęsta Elesaro Telkontaro 3019. Nutrūkus linijai karalystę valdė Vietininkai.

Gondoro Vietininkai. Hurino giminė: Pelenduras 1998. Jis valdė metus po Ondohero mirties ir patarė Gondorui atmesti Arvedujo pretenzijas į karūną. Vorondilas Medžiotojas¹¹ 2029. Mardilas Voronvėjus Tvirtasis, pirmas Valdantysis Vietininkas. Jo įpėdiniai liovėsi vartoti elfiškų vardus.

Valdantieji Vietininkai. Mardilas 2080, Eradanas 2116, Herionas 2148, Belegornas 2204, Hurinas I 2244, Turinas I 2278, Hadoras 2395, Barahiras 2412, Dioras 2435, Denetoras I 2477, Boromiras 2489, Kirionas 2567. Jo laikais į Kalenardoną atvyko rohirimai.

Halasas 2605, Hurinas II 2628, Belektoras I 2655, Orodretas 2685, Ektelionas I 2698, Egalmotas 2743, Berenas 2763, Beregondas 2811, Belektoras II 2872, Torondiras 2882, Turinas II 2914, Turgonas 2953, Ektelionas II 2984, Denetoras II. Jis buvo paskutinis Val-

¹¹ Laukiniai baltieji žmonės, kurių dar pasitaiko netoli Runų jūros, legendose buvo minimi kaip Aro, valarų medžiotojo, palikuonys. Aras vienintelis iš valarų dažnai lankydavosi Viduržemyje Senaisiais Laikais. Aukštąja elfų kalba jo vardas yra Oromė.

dantysis Vietininkas, po jo sekė antrasis sūnus Faramiras, Emyr Arne-no valdovas, karaliaus Elesaro Vietininkas, KA 82.

(iii) ERIADORAS,

ARNORAS IR IZILDURO AINIAI

„Eriadoru senovėje buvo vadinamos visos žemės tarp Ūkanotųjų ir Mėlynųjų Kalnų. Pietuose jas riboja Pilksrautis ir virš Tarbado į jį įtekantis Glanduinai.

Šlovės viršūnėje Arnorui priklausė visos Eriadoras, išskyrus žemes už Lunos ir į rytus nuo Pilksraučio bei Sėlsvandenio. Už Lunos driekėsi žalia, tyli elfų šalis, kur nesilankė joks žmogus. Nykštukai gyveno ir tebegyvena rytinėje Mėlynųjų Kalnų pusėje, ypač į pietus nuo Lunos Iļankos, kur jie turi vis dar naudojamas kasyklas. Dėl tos priežasties jie buvo pratę keliauti į rytus Didžiuoju Keliu ir darė taip daugelį metų prieš mums atsikraustant į Grafystę. Pilkuosiuose Uostuose gyveno Kerdanas Laivininkas. Kai kas sako, jog jis tebėra gyvas, laukia, kol į Vakarus išplauks Paskutinysis Laivas. Karalių dienomis didžioji dalis Viduržemyje likusių Didžiųjų elfų gyveno su Kerdanu arba jūros pakrantėse Lindone. Jei jų ir liko, tai vos keletas”.

Siaurinė karalystė ir dunadanai

Po Elendilo ir Izilduro valdė aštuoni Didieji Arnoro karaliai. Po Earenduro dėl nesutarimų tarp jo sūnų karalystė buvo padalyta į tris dalis: Artedainą, Rudaurą ir Kardolaną. Artedainas buvo šiaurės vakaruose, jam priklausė žemės tarp Brendivyno ir Lunos, taip pat kraštas į šiaurę nuo Didžiojo kelio iki pat Orų Kalvų. Rudauras buvo šiaurės rytuose ir driekėsi tarp Eten-muro, Orų Kalvų ir Ūkanotųjų Kalnų, tačiau jam priklausė ir kampas tarp Zilversmės bei Sėlsvandenio. Kardolanas driekėsi pietuose, jo sienas riboja Brendivynas, Pilksrautis ir Didysis Kelias.

Artedaine išliko Izilduro linija, tačiau Kardolane ir Rudaurė ji greitai išnyko. Tarp karalysčių dažnai kildavo kivirčų, jie pagreitino dunadanų saulėlydį. Pagrindinis ginčų klausimas buvo - kam turi priklausyti Orų Kalvos ir žemės į vakarus apie Brylių. Rudauras ir Kardolanas norėjo valdyti Amon Sulą (Orų Viršūnę), stovėjusią jų pasienyje, nes Amon Šulo bokšte buvo laikomas pagrindinis Siaurės Palantiras, o kiti du buvo saugojami Artedaine.

„Malvegilio iš Artedaino valdymo pradžioje į Arnorą atėjo blogis. Tuo laiku šiaurėje už Etenmuro (Didžiųjų Viržynų) iškilo Angmaro karalystė. Jos

žemės driekėsi abipus kalnų, ten susirinko daug blogų žmonių, orkų ir kitų žiaurių padarų. [Tos šalies valdovas buvo vadinamas Karaliumi-Raganium, tačiau tik vėliau buvo sužinota, jog iš tikrųjų jis buvo Žiedo Šmėklų vadas, atvykęs į šiaurę sunaikinti Arnoro dunadanų. Jis stengėsi pasinaudoti jų skilimu, nes Gondoras buvo stiprus.]”

Argelebo, Malvegilio sūnaus, valdymo dienomis, Artedaino karaliai vėl pareiškė norą valdyti visą Arnorą, nes kitose karalystėse nebeliko Izilduro palikuonių. Tam pasipriešino Rudauras. Rudaurė dunadanų buvo likę nedaug, o valdžią užgrobė blogas kalvėnų valdovas, buvęs slaptoje sajungoje su Angmaru. Argelebas įsitvirtino Orų Kalvose, tačiau buvo nukautas mūšyje su Rudauru ir Angmaru.

Arvelegas, Argelebo sūnus, padedamas Kardolano ir Lindono, išvyjo priešus iš Kalvų. Po to daug metų Artedainas su Kardolanu gynė sienas palei Orų Kalvas, Didįjį Kelią ir Zilversmės žemupį. Pasakojama, kad tuo laiku buvo apsiaustas Rivendeilas.

1409 metais iš Angmaro išėjo didžiulė kariuomenė, persikėlus per upę įžengė į Kardolaną ir apsupo Orų Viršūnę. Dunadanai buvo įveikti, o Arvelegas užmuštas. Amon Šulo bokštą sudegino ir sugriovė iki pamatų, tačiau palantiras buvo išgelbėtas. Atsitraukiantieji nunešė jį į Foronostą. Rudaurą užėmė blogi žmonės, pavaldūs Angmarui, ten likę dunadanai buvo išžudyti arba pabėgo į vakarus. Kardolanas buvo nusiaubtas. Arvelego sūnus Araforas, dar nesuaugęs, tačiau narsus, su Kerdano pagalba atmušė priešus nuo Fornosto ir Šiaurinių Kalvų. Likusieji ištikimi Kardolano dunadanai taip pat atsilaukė Tyrn Gorthade (Pilkapių Kalvose) arba pasislėpė miške už jų.

Sakoma, kad Angmarą kuriam laikui pažabojo iš Lindono ir Rivendeilo išžygiavę elfai, nes Elrondas atėjo su pagalba per kalnus iš Lorieno. Tuo laiku tvirtapėdžiai, gyvenę kampe tarp Zilversmės ir Sėlsvandenio, pabėgo į pietus ir vakarus. Jie pavargo nuo karų ir išsigando Angmaro. Be to, žemė ir oras Eriadore darėsi vis prastesni, ypač rytuose. Kai kurie tvirtapėdžiai grįžo į Dykšias Žemes ir gyveno šalia Džiugesio Pievų, tapę paupio žvejų tauta.

Argelebo II laikais į Eriadorą iš pietryčių atėjo maras. Mirė didžioji Kardolano žmonių dalis, ypač Minhiriate. Hobitai ir visos kitos tautos labai nukentėjo, tačiau slinkdamas šiaurėn maras silpnėjo - jis menkai tepalietė šiaurinę Artedainą. Tuo laiku išnyko Kardolano dunadanai, įžengusios į apleistus pilkapius ten apsigyveno blogio dvasios iš Angmaro ir Rudauru.

„Pasakojama, kad Tyrn Gorthado, kaip buvo vadinamos Pilkapių Kalvos, pilkapiai yra labai seni, kai kurie statyti dar edanų protėvių Pirmajame Amžiuje, prieš jiems pereinant Mėlynuosius Kalnus į Belerianą, iš kurio liko tik Lindonas. Vėliau tas kalvas garbino sugrįžę dunadanai, ten palaidota daug jų valdovų ir karalių. [Sakoma, kad pilkapis, kuriame buvo įkalintas Žiedo Nešėjas, buvo paskutiniojo Kardolano princo, kritusio 1409 metų kare, kapas.]”

„1974 metais Angmaro galia vėl išaugo. Dar nesibaigus žiemai Karalius-Raganius puolė Artedainą. Jis paėmė Fornostą ir išvarė likusius dunadanus už Lunos, tarp jų buvo ir karaliaus sūnūs. Tačiau Karalius Arvedujis iš paskutiniųjų laikėsi Šiaurinėse Kalvose, o vėliau atsitraukė su savo apsauga - jiems pavyko pasprukti nepavejamais žirgais.

Kurį laiką Arvedujis slapstėsi apleistose nykštukų kasyklose tolimajame kalnų gale, tačiau badas išvarė jį, ieškoti losotų, Forošelio Sniego žmonių⁵ pagalbos. Jis surado juos stovyklose jūros pakrantėje, tačiau jie nenoriai padėjo karaliui, nes jis neturėjo ko jiems pasiūlyti, išskyrus keletą brangakmenių, neturėjusių losotams vertės. Be to, jie bijojo Karaliaus-Raganiaus, kuris, jų žodžiais, galėjo kada panorėjęs sušaldyti ar atitirpdyti žemę. Vis dėlto gailėdamiesi sulysusio karaliaus ir jo vyrų, o gal išsigandę jų ginklų, losotai davė jiems maisto ir pastatė sniego trobeles. Ten Arvedujis buvo priverstas laukti, tikėdamasis pagalbos iš pietų, nes jo žirgai krito.

Kai Kerdanas iš Arvedujo sūnaus Aranarto sužinojo apie karaliaus pabėgimą į šiaurę, jis nedelsdamas išsiuntė laivą į Forošėlį jo ieškoti. Laivas ten atplaukė tik po daugelio dienų, nes pūtė priešiniai vėjai -jūreiviai iš tolo pamatė mažą laužą iš jūros išmesto medžio, kurį pabėgėliai stengėsi nuolat kurstyti. Tačiau tais metais žiema neskubėjo atleisti gniaužtų, nors buvojau kovas, ledas vos pradėjo lūžinėti ir driekėsi toli nuo kranto.

Sniego žmonės, pamatę laivą, nustebo ir išsigando, nes, kiek atmindami, jie nebuvo matę tokio daikto jūroje. Dabar jie tapo draugiškesni, savo slystančiais vežimais per ledą nutempė karalių bei likusius gyvus jo būrio vyrus tiek toli, kiek išdrįso. Ten juos galėjo paimti valtelė iš laivo.

Bet Sniego žmonės nerimavo -jie sakė vėjyje užuodžia pavojų. Losotų vadas tarė Arvedujui: „Nelipk į tą jūros pabaisą! Tegu jūros žmonės atneša

⁵ Tai keista, nedraugiška tauta, forodvaitų palikuonys. Forodvaitai buvo labai sena tauta, prisitaikiusi prie nepakeliamų Morgoto karalystės šalčių. Šiame krašte ir šiandien labai šalta, nors nuo ten iki Grafystės ne daugiau kaip trys šimtai mylių. Losotai gyvena sniege, sakoma, kad jie gali lėkti sniegu, prisitvirtinę prie kojų kaulus, ir turi vežimus be ratų. Dauguma jų gyvena priešams neprieinamame Forošelio iškyšulyje, kuris šiaurės vakaruose baigiasi to paties vardo įlanka. Losotai dažnai stato stovyklas pietiniuose įlankos krantuose Kalnų papėdėje.

maisto ir kitų mums reikalingų dalykų, o tu lik čia, kol Karalius-Raganius grįš namo. Vasarą jo galybė sumažėja, bet dabar jo kvėpavimas mirtinas, šalčio rankos ilgos”.

Bet Arvedujis nepaklausė patarimo. Padėkojęs karalius atidavė losotui žiedą, sakydamas: „Vien dėl savo senumo šitas daiktas turi jums nesuvočiamą vertę. Jis neturi galios, nebent tik tiems, kurie myli mano giminę. Tau jis nepadės, bet jei kada reikės, mano giminė išpirks jį tuo, ko jums reikės”⁶.

Atsitiktinai ar dėl išvalgumo losoto patarimas buvo teisingas, nes laivui dar neišplaukus į atvirą jūrą, pakilo didžiulis vėjas, iš šiaurės užgriuvo sniegas, jis nuginė laivą atgal ir įkalino lede. Netgi Kerdano laivininkai negalėjo nieko padaryti - naktį ledas sutraiškė korpusą, laivas paskendo. Taip žuvo Arvedujis, paskutinysis karalius, kartu su juo jūroje buvo palaidoti palantirai⁷. Tik daug vėliau apie Forošelyje sudužusį laivą buvo sužinota iš Sniego žmonių.”

Grafystės tauta išliko, nors pro juos prašniokštė karas ir daugelis išsislapstė. Į pagalbą karaliui jie pasiuntė lankininkų, kurie nesugrįžo, o kiti dalyvavo mūšyje, kuriame krito Angmaras (apie tai plačiau pasakojama Pietiniuose metraščiuose). Vėliau stojo taika, Grafystės tauta tvarkėsi pati ir klestėjo. Karaliaus vietai užimti jie rinko Taną ir buvo patenkinti, nors daugelis dar ilgai laukė Karaliaus sugrįžimo. Bet ilgainiui tos viltys buvo pamirštos, liko tik patarlė: „Kai Karalius sugrįš”, kai kalbama apie gerus dalykus, kurių negalima pasiekti, arba apie blogus, kurių negalima ištaisyti. Pirmasis Grafystės Tanas buvo toks Baka iš Merišo, iš kurio save kildina Sentukiai. Jis tapo Tanu 379 metais mūsų skaičiavimu (1979).

Po Arvedujo išnyko Šiaurinė karalystė, nes dunadanų liko nedaug, o žmonių Eriadore irgi sumažėjo. Tačiau karalių liniją tęsė dunadanų Vada, iš kurių pirmasis buvo Aranartas, Arvedujo sūnus. Jo sūnus Arahelis augo Rivendeile, kaip ir visi Vadų sūnūs vėliau. Ten taip pat buvo saugomos jų

⁶ Taip buvo išgelbėtas Izilduro giminės žiedas, nes vėliau jį išpirko dunadanai. Sakoma, jog tai buvo tas pats žiedas, kurį Nargotrondo Felagundas dovanojo Beregondui, o Berenas per didžiulius pavojus susigrąžino.

⁷ Tai buvo Anuminaso ir Amon Šulo Akmenys. Vienintelis Akmuo šiaurėje liko Emyn Beraido bokšte, žiūriniame į Lunos įlanką. Jį saugojo elfai ir jis liko ten, nors mes to nežinojome, kol Kerdanas įdėjo Akmenį į laivą išplaukiančiam Elrondui. Mums kai kas pasakojo, jog jis buvo ne toks kaip kiti, nederėjo su jais, nes žiūrėjo tik į Jūrą. Taip padaręs Elendilas, kad galėtų žvelgti atgal į Eresėją dingusiuose Vakaruose, bet ištvinę vandenys amžinai paskandino Numenorą.

namų relikvijos: Barahiro žiedas, Narsilo nuolaužos, Elendilo žvaigždė ir Anuminaso skeptras⁸.

„Karalystei išnykus dunadanai pasitraukė į šešėlį, virto slaptais klajūnais, jų darbai ir žygdarbiai retai buvo aprašomi ar apdainuojami. Elrondui išvykus, beveik niekas jų nebepрисimena. Dar nesibaigus Neramijai Taikai blogis vėl ėmė puldinėti ar slapta skverbtis į Eriadorą, didžioji dalis Vadų nenugyvendavo ilgo gyvenimo. Aragorną I, sakoma, sudraskė vilkai - jie buvo vienas didžiausių Eriadoro pavojų, neišnykęs iki šiol. Araha-do I laikais orkai, kurie, kaip paaiškėjo vėliau, buvo slapta užėmę Ūkanotųjų Kalnų tvirtoves ir atkirtę perėjas į Eriadorą, staiga puolė atvirai. 2509 metais į Lorieną keliaujanti Elrondo žmona Kelebriana buvo sulaikyta Raudonojo Rago perėjoje, jos apsaugą išsklaidė staigiai puolę orkai, o ją pačią pagrobė. Ją vijosi ir išgelbėjo Eladanas su Elrohiru, tačiau priešai Kelebriana kankino ir sužeidė nuodingu ginklu. Ji grįžo į Imladrisą - nors kūną Elrondas išgydė, bet Kelebriana prarado gyvenimo džiaugsmą Viduržemyje ir kitais metais nuvykusi į Uostus perplaukė Jūrą. Dar vėliau, Arasuilo laikais, Ūkanotuosiuose Kalnuose vėl prisiveisė orkų, ėmusių plėšti žemes. Su jais kovojo dunadanai ir Elrondo sūnūs. Tuo laiku didelis orkų būrys užklydo taip toli į vakarus, kad atsидūrė Grafystėje. Juos išvarė Bandobrasas Tukas."

Iki gimstant šešioliktajam, paskutiniam Vadui - Aragornui II, kuris vėl tapo Gondoro ir Arnoro Karaliumi, - dar buvo penkiolika Vadų. „Mes jį vadiname „mūsų Karaliumi". Kai jis atvyksta į šiaurę kurį laiką praleisti prie Prieblandos Ežero, atstatytuose savo rūmuose Anuminase, visa Grafystė džiaugiasi. Bet jis neižengia į mūsų žemę, laikydamasis savo paties įstatymo, kad niekas iš Didžiųjų negali peržengti Grafystės sienų. Su savo gražia svita jis dažnai atjoja prie Didžiojo Tilto, ten pasveikina savo draugus ir visus, norinčius jį pamatyti, tada draugai iškeliauja kartu su Karaliumi ir vieši jo rūmuose tiek, kiek nori. Tanas Peregrinas buvo ten daug kar-

⁸ Skeptras buvo pagrindinis karaliaus ženklas Numenore, pasakojo mums Karalius, taip pat ir Arnore, kurio karaliai nenešiojo karūnos, tik vieną baltą brangakmenį - Elen-dilmirą, Elendilo žvaigždę, įsegtą į sidabro lanką, juosusį jų kaktas. Kalbėdamas apie karūną, Bilbas, be abejo, turėjo omenyje Gondorą. Jis, matyt, buvo gerai susipažinęs su Aragorno giminės istorija. Pasakojama, kad Numenoro skeptras dingęs kartu su Ar Fara-zonu. Anuminaso skeptras buvo sidabrinė Andunijos valdovų lazdelė - tikriausiai pats seniausias žmonių rankų darbas, išlikęs Viduržemyje. Jam buvo jau daugiau nei penki tūkstančiai metų, kai Elrondas perdavė jį Aragornui. Gondoro karūna buvo nukaldinta pagal Numenoro karinį šalną. Iš pradžių tai iš tiesų buvo šalmas, kurį, kaip sakoma, Dagorlado Mūšyje turėjo Izilduras (nes Anariono šalną suskaldė iš Barad Duro sviestas jį užmušęs akmuo). Tačiau Atanataro Alkarino dienomis jį pakeitė brangakmeniais padabintas šalmas, kuriuo buvo karūnuotas Aragornas.

tų, kaip ir ponas meras Semiumas. Jo dukra Elanora Gražioji yra viena iš Karalienės Žvaigždės Vakarės kambarinių."

Siaurinė Linija didžiavosi ir stebėjosi tuo, kad, smunkant galiai bei nykstant tautai, nė vienoje kartoje paveldas nenutrūko ir buvo perduodamas iš tėvo sūnui. Be to, nors dunadanų gyvenimai Viduržemyje žymiai sutrumpėjo, nors be karalių sparčiai nyko Gondoras, dauguma Siaurės Vadų gyveno dvigubai ilgiau už paprastus žmones ir daug ilgiau už pačius seniausius iš mūsų. Aragornas iš tiesų sulaukė šimto devyniasdešimties metų - daugiau už bet kurį valdovą iš jo giminės nuo karaliaus Arvegilo. Su Aragornu Elesaru atsinaujino senųjų karalių didybė.

(iv) GONDORAS IR ANARIONO

AINIAI

Po Anariono, užmušto prie Barad Duro, Gondorą valdė trisdešimt vienas karalius. Nors pasienyje niekada nesiliovė karai, daugiau nei tūkstantį metų pietų dunadanai stiprėjo ir turtėjo tiek sausumoje, tiek jūroje, iki Atanataro II valdymo, kuris dar buvo vadinamas Alkarinu - Šlovinguoju. Tačiau jau tada pasirodė nuopuolio ženklų, nes kilmingieji pietiečių vyrai vesdavo vėlai ir susilaukdavo mažai vaikų. Pirmuoju bevaikiu karaliumi tapo Falasturas, antruoju - Narmakilas I, Atanataro Alkarino sūnus.

Minas Anorą atstatė Ostoheras, septintasis karalius, vėliau ten, o ne Osgiliate vasaromis gyvendavo karaliai. Tuo laiku Gondorą pirmą sykį užpuolė laukiniai žmonės iš rytų. Tačiau Tarostaras, jo sūnus, sumušęs išginė juos ir pasivadino Romandasilu, Rytų Nugalėtoju. Deja, vėliau jis buvo nukautas mūšyje su naujomis rytiečių ordomis. Jo sūnus Turambaras atkeršijo už tėvą ir užėmė daug žemių rytuose.

Taranonas, dvyliktasis karalius, pradėjo Karalių-Laivininkų liniją-jie statė laivynus ir įtvirtino Gondoro valdžią jūros pakrantėse į vakarus bei pietus nuo Anduino žiočių. Pažymėdamas savo kaip kariuomenės vado pergales, Taranonas užsidėjo karūną Falasturo, Krantų Valdovo, vardu.

Jo sūnėnas Earnilas II, tapęs jo įpėdiniu, atstatė senąjį Pelargiro uostą ir parengė didžiulį laivyną. Iš jūros bei sausumos jis apsiautė Umbarą ir paėmė jį. Umbaras tapo didžiu uostu, galinga Gondoro tvirtove⁹. Bet

⁹ Didysis iškyšulys ir žemės aplink Umbaro įlanką nuo seno priklausė numenoriečiams, bet tai buvo Karaliaus vyrų tvirtovė. Vėliau jie buvo vadinami Juodaisiais Numenoriečiais, sugadintais Saurono. Labiausiai jie nekentė Elendilo sekėjų. Po Saurono žlugimo ši tauta greitai sunyko ir sumišo su Viduržemio žmonėmis, tačiau jie paveldėdavo neslopstančią neapykantą Gondorui. Todėl paimti Umbarą kainavo daug aukų.

Earnilas neilgai gyveno po savo triumfo. Kartu su savo žmonėmis ir laivais jis žuvo didžiulėje audroje už Umbaro. Jo sūnus Kirijandilas tęsė laivų statybas, bet Harado žmonės, vedami iš Umbaro išvytų valdovų, su didelėmis pajėgomis išžygiavo prieš Umbarą. Kirijandilas krito mūšyje Harade.

Daugelį metų Umbaras buvo apsuptas, tačiau nebuvo paimtas dėl Gondoro jūrų galybės. Kirijaheras, Kirijandilo sūnus, sulaukė savo laiko ir pagaliau surinkęs armiją puolė iš šiaurės sausuma bei jūra. Persikėlusios per Harneno upę jo armijos visiškai sutriuškino Harado žmones, jų valdovai turėjo pripažinti Gondoro valdžią (1050). Tada Kirijaheras pasivadino Hijarmendasilu, „Pietų nugalėtoju“.

Per ilgą jo valdymo laikotarpį Hijarmendasilo galios nedrįso išbandyti jokie priešai. Jis valdė šimtą trisdešimt ketverius metus, ilgiausiai iš visų Anariono linijos karalių, išskyrus vieną. Jo laikais Gondoras pasiekė galios viršūnę. Karalystė išsiplėtė į šiaurę iki Kelebranto ir pietinių Gūdziosios Girios pakraščių; vakaruose - iki Pilksraučio, lytuose - iki vidinės Runo jūros, o pietuose iki Harneno upės ir palei krantą iki Umbaro pusiasalio su uostu. Anduino slėnių žmonės pripažino jo valdžią, Harado karaliai mokėjo duoklę Gondorui, o jų sūnūs kaip įkaitai gyveno Karaliaus rūmuose. Mordoras buvo apleistas, tačiau nuolat stebimas iš galingų tvirtovių, saugančių perėjas.

Taip baigėsi Karalių-Laivininkų linija. Atanataras Alkarinas, Hijarmendasilo sūnus, gyveno didžioje prabangoje - žmonės kalbėjo, jog „*Gondore brangakmeniai verti ne daugiau už akmenukus, duodamus vaikams pažaisti*“. Bet Atanataras buvo išlepus, nieko nedarė, kad išlaikytų paveldėtą galią, du jo sūnūs buvo to paties charakterio. Dar jam nemirus Gondoras pradėjo smukti. Be abejo, priešai tai matė. Mordoras buo stebimas vis atsainiau. Tačiau tik Valakaro laikais Gondoras susidūrė su pirmu dideliu blogiu: kilo Giminių Nesantaikos karas, atnešęs daug netekčių ir sugriovimų, nuo kurių jau niekad nepavyko atsigauti.

Minalkaras, Kalmasilo sūnus, buvo didžiai narsus vyras. 1240 metais Narmasilas, norėdamas atsikratyti rūpesčių, paskyrė jį karalystės regentu. Nuo to laiko jis karalių vardu valdė Gondorą, kol tapo tėvo įpėdiniu. Labiausiai jis nesutarė su šiauriečiais.

Gondoro galia atnešė taiką. Tuo metu šiauriečių smarkiai padaugėjo. Karaliai rodė jiems prielankumą, nes šiauriečiai buvo artimiausi žemesnės kilmės žmonės, giminingi dunadanams (dauguma jų buvo kilę iš tų pačių žmonių, iš kurių kilo ir senieji edanai). Jie gavo daug žemių už Anduino j pietus nuo Didžiojo Žaliojo Miško, gynybai nuo rytiečių. Praeityje rytiečiai dažniausiai puldavo per lygumas tarp Vidinės Jūros ir Pelenų Kalnų.

Narmasilo I laikais jų puldinėjimai vėl atsinaujino, nors iš pradžių mažomis pajėgomis. Regentas sužinojo, jog šiauriečiai ne visada buvo ištikimi Gon-clonii, kai kurie prisidėdavo prie rytiečių - gal pasigviešę grobio, gal dėl tarpusavio vaidų. Todėl 1248 metais Minalkaras išvedė didžiulę armiją ir tarp Rovaniono bei Vidinės Jūros sutriuškino rytiečius, sunaikino visas jų stovyklas bei gyvenvietes į rytus nuo Jūros. Tada jis pasivadino Romendasilu.

Sugrižęs Romendasilas įtvirtino vakarinį Anduino krantą iki pat įtekančio Limlaito ir uždraudė svetimšaliams leisti Upe žemiau Emyr Mulo. Tai jis pastatė Argonato kolonas prie įplaukimo į Nen Hitoelį. Kadangi jam reikėjo žmonių stiprinti ryšiams tarp Gondoro ir šiauriečių, jis priėmė daugelį jų į savo tarnybą, kai kuriems suteikdamas aukštus karinius laipsnius.

Ypatingą palankumą Romendasilas rodė Vidugavijui, kuris padėjo jam kare. Jis pasivadino Rovaniono Karaliumi ir išties buvo galingiausias iš Šiaurės kunigaikščių, nors jo paties valdos plytėjo tarp Žaliojo Miško ir Kelduino upės¹⁰. 1250 metais Romendasilas nusiuntė savo sūnų Valakarą kaip pasiuntinį kurį laiką pagyventi pas Vidugavią, išmokyti kalbos, papročių ir šiauriečių politikos. Tačiau Valakaras nužengė daug toliau nei planavo tėvas. Jis pamilo šiaurines žemes bei jų žmones ir vedė Vidumavią, Vidugavijo dukrą. Praėjo nemažai metų, kol jis grįžo. Dėl tos santuokos vėliau prasidėjo Giminių Nesantaikos karas.

„Gondoro didikai jau kuris laikas šnairė žiūrėjo į šiauriečius. Anksčiau buvo negirdėtas dalykas, kad karūnos paveldėtojas ar kitas karaliaus sūnus vestų žemesnės kilmės svetimą moterį. Karaliui Valakarui pasenus, pietinėse provincijose kilo maištas. Karalienė buvo graži ir kilni moteris, tačiau gyveno neilgai, kaip lemta žemesnės kilmės žmonėms. Dunadanai bijojo, kad jos palikuonys bus tokie patys, kad jie praras Žmonių karalių didybę. Taip pat jie nenorėjo pripažinti valdovu jos sūnaus, kuris, nors ir vadinosi Eldakaru, gimė svetimoje šalyje, o jaunystėje buvo vadinamas Vinitarijumi, motinos tautos vardu.

Todėl Eldakarui tapus tėvo įpėdiniu Gondore kilo karas. Tačiau iš Eldakaro nebuvo lengva išplėsti jo paveldą. Į Gondoro kraują jis įliejo bebaimės Šiauriečių dvasios. Jis buvo gražus, narsus ir seno ne greičiau nei tėvas. Kai karalių palikuonių vedami sąjungininkai sukilo prieš jį, Eldakaras laikėsi iš paskutiniųjų. Galiausiai jis buvo apsuptas Osgiliate ir ilgai gynėsi, kol badas bei didesnės maištininkų pajėgos išginė jį. Miestas virto plėnimis. Per apsiaustį ir gaisrą buvo sunaikintas Osgiliato Skliauto Bokštas, o palantiras pražuvo vandenyse.

¹¹¹ Bėgančiosios Upės.

Tačiau Eldakaras išvengė priešų ir pabėgo į Šiaurę, pas savo gimines Rovanione. Apie jį susibūrė daug žmonių - tiek Gondorui tarnaujančių šiauriečių, tiek dunadanų iš šiaurinių karalystės pakraščių. Daugelis jų suprato, kad jis yra garbingas valdovas, o sosto grobikas beveik visiems kėlė neapykantą. Uzurpatorius buvo Kastamiras, Kalimehtaro anūkas, jaunesnysis Romendasilo II brolis. Jis buvo ne tik pagal kraują artimiausias karūnai, tačiau turėjo daugiausiai kariaunos iš visų maištininkų, nes buvo Laivų Kapitonas, palaikomas pakrantės gyventojų bei žmonių iš didžiųjų Pelargiro ir Umbaro uostų.

Vos paėmęs sostą Kastamiras pasirodė esąs pasipūtęs ir klastingas. Jis buvo žiaurus - tai tapo aišku dar Osgiliato apsiaustyje. Kastamiras privertė įvykdyti mirties bausmę į nelaisvę paimtam Ornendilui, Eldakaro sūnui, o jo paliepiu mieste vykusios žudynės ir naikinimai viršijo karo reikmes. Minas Anoro bei Itilieno gyventojai to neužmiršo. Simpatijos Kastamirui dar labiau sumažėjo, kai paaiškėjo, jog jis rūpinasi ne šalimi, o tik savo laivynu ir nori perkelti karaliaus sostą į Pelargirą.

Todėl jis karaliavo tik dešimt metų, kai patogaus momento sulaukęs Eldakaras su didžiule kariuomene atėjo iš Šiaurės. Prie jo prisidėjo Kalendarono, Anorieno ir Itilieno žmonės. Lebenine prie Erujaus Brastų įvyko didelis mūšis, kuriame buvo pralieta daug geriausio Gondoro kraujo. Eldakaras pats užmušė Kastamirą ir taip atkeršijo už Orenendilą. Bet Kastamiro sūnūs pabėgo, su kitais giminaičiais ir laivynų kariais jie ilgai laikėsi Pelargire.

Surinkę visas įmanomas pajėgas (Eldakaras neturėjo laivų, kad apgultų juos iš jūros), jie išplaukė ir įsikūrė Umbare. Ten rasdavo prieglobstį visi karaliaus priešai, buvo įsteigta karūnai nepavaldi valstybė. Iš kartos į kartą Umbaras kariavo su Goncloru, grasindamas pakrantėms ir trukdydamas susisiekimą jūroje. Iki Elesaro atėjimo Umbaras niekada visiškai nepakluso, o Pietinis Gondoras tapo ginčytina žeme tarp Karalių ir Korsarų."

„Umbaro praradimas buvo skaudus smūgis Gondorui. Ne tik todėl, jog karalystė pietuose sumažėjo ir susilpnėjo valdžia Harado žmonėms, bet dar ir todėl, jog kadaise ten buvo išsilaipinęs Ar Farazonas Auksinis, paskutinysis Numenoro karalius, sutriuškinęs Saurono galybę. Nors po to atėjo didelis blogis, net ir Elendilo sekėjai išdidžiai prisimindavo, kaip iš Jūros platybių atplaukė nenugalimas Ar Farazono laivynas. Jam atminti ant aukščiausios kalvos virš Uosto jie buvo pastatę didžiulę baltą koloną. Ją karūnavo krikščioninis rutulys, kuris atspindėdavo saulės bei mėnulio šviesą ir žėrėjo tarsi skaisti žvaigždė. Geru orų ji buvo galima matyti net nuo

Gondoro krantų ar toli vakarų jūroje. Taip obeliskas stovėjo iki antrojo Saurono suklestėjimo, kuris jau buvo netoli. Umbarą užvaldė jo tarnai, o Saurono pažeminimo simbolis buvo nuverstas."

Sugrįžus Eldakarui, karališkosios giminės ir kitų dunadanų šeimų kraujas dar labiau susimaišė su paprastų žmonių krauju. Dauguma didžiųjų žuvo Giminių Nesantaikos kare, o Eldakaras globojo šiauriečius, kurių padedamas atgavo karūną. Į Gondorą persikėlė daug ateivių iš Rovaniono.

Toks maišymasis iš pradžių nespertino dunadanų nykimo, kaip buvo bijota. Vis dėlto tauta po truputį menko, kaip ir anksčiau. Be abejo, tokia buvo viso Viduržemio lemtis. Po Žvaigždžių Šalies žlugimo malonė, suteikta numenoriečiams, nuolat nyko. Eldakaras gyveno du šimtus trisdešimt penkerius metus, o karaliavo penkiasdešimt aštuonerius metus, iš kurių dešimt praleido tremtyje.

Antras, didžiausias, blogis užklupo Gondorą valdant Telemnarui, dvidešimt šeštajam karaliui, kurio tėvą Minardilą, Eldakaro sūnų, Pelargire užmušė Umbaro korsarai. (Jiems vadovavo Angamaitas ir Sangahijandas, Kastamiro proanūkiai.) Netrukus tamsūs vėjai iš rytų atnešė marą. Karalius ir visi jo vaikai mirė, kaip ir daugybė Gondoro žmonių, ypač Osgiliate. Žmonės pavargo, kalnuose jų liko vos keletas, Mordoro sienų sargyba liovėsi, o tarpeklius saugojusios tvirtovės liko be įgulos.

Vėliau buvo pastebėta, jog tai įvyko tuo pačiu metu, kai giliai Žaliajame Miške sustiprėjo Šešėlis ir atsirado daug blogio padarų - Saurono galybės ženklai. Tiesa, Gondoro priešai irgi nukentėjo, tačiau Sauroiias galėjo laukti. Rodosi, jis netgi troško, kad Mordoras ištuštėtų.

Po karaliaus Telemnaro mirties Baltieji Minas Anoro Medžiai irgi nudžiūvo. Bet karaliaus sūnėnas Tarondoras persodino sėklą citadelėje. Tai jis karaliaus sostą visam laikui perkėlė į Minas Anorą, nes Osgiliatas buvo smarkiai apleistas, ėmė griūti. Beveik niekas iš tų, kurie nuo maro pabėgę į Itilienį ar vakarinius slėnius, nenorėjo ten grįžti.

jaunas užėmęs sostą Tarondoras valdė ilgiausiai iš visų Gondoro karalių, tačiau sugebėjo tik sutvarkyti karalystę iš vidaus ir lėtai atstatyti jėgas. Jo sūnus Telumehtaras, prisimindamas Minardilo mirtį bei neapsikęsdamas įžūlių korsarų, kurie puldinėdavo pakrantes net iki Anfalaso, surinko kariuomenę ir 1810 metais šturmu paėmė Umbarą. Tame kare žuvo paskutiniai Kastamiro palikuonys, kurį laiką Umbaras vėl priklausė karaliams. Telumehtaras prie savo vardo pridūrė titulą Umbardasilas. Tačiau Gondorą greitai užgriuvo naujos bėdos, Umbaras buvo vėl prarastas ir atiteko Harado žmonėms.

Trečiasis blogis buvo važnyčiotojų įsiveržimas, kuris čiulpė likusią Gondo-ro jėgą beveik šimtmetį trukusiais karais. Važnyčiotojai buvo tauta, tiksliau, kelių tautų sąjunga, atėjusi iš rytų. Jie buvo stipresni ir geriau ginkluoti nei ankstesnieji rytiečiai. Keliaudavo didžiuliais važiais, o vadai kaudavosi kovos vežimuose. Sukurstyti, kaip paaiškėjo vėliau, Saurono pasiuntinių, jie netikėtai užpuolė Gondorą. Karalius Narmasilas II buvo nukautas mūšyje su jais už Anduino 1856 metais. Rytinio ir pietinio Rovaniono žmonės buvo paimti į vergiją, o Gondoro sienos tuo laiku buvo atitrauktos iki Anduino ir Emyrn Mulo. [Manoma, kad būtent tada Žiedo Šmėklos sugrižo į Mordorą.]

Kalimehtaras, Narmasilo II sūnus, padedamas sukilimo Rovanione, atkeršijo už tėvą iškovojęs didžią pergalę prieš rytiečius Dagorlade 1899 metais. Kuriam laikui pavojaus buvo išvengta. Po ilgų tylos ir susvetimėjimo metų, Arafantui valdant šiaurėje, o Ondohemi, Kalimehtaro sūnui, pietuose, abi karalystės vėl ėmė bendrauti, nes pagaliau suvokė, jog iš visų pusių Numenoro palikuonis puolantiems priešams vadovauja viena jėga ir valia. Tuo laiku Arvedujis, Arafanto įpėdinis, vedė Firielę, Ondohero dukterį (1940). Tačiau nė viena karalystė negalėjo atsiųsti pagalbos kitai, kadangi Angmaras atnaujino puolimą Artedaine tuo pačiu metu, kai iš naujo pasirodė sustiprėję važnyčiotojai.

Daugybė važnyčiotojų perėjo į pietus nuo Mordoro ir sudarė sąjungą su Khando bei Artimojo Harado žmonėmis. Galingas puolimas iš pietų ir šiaurės vos nesunaikino Gondoro. 1944 metais karalius Ondoheras su abiem savo sūnumis - Artamiru bei Faramiru - krito mūšyje Moranono šiaurėje, priešai įsiveržė į Itilieną. Tačiau Earnilas, Pietų Armijos Kapitonas, iškovojo šlovingą pergalę Pietiniame Itiliene ir sunaikino Harado armiją, persikėlusią per Poroso upę. Skubėdamas į šiaurę jis surinko visus besitraukiančios Šiaurės Armijos likučius ir atakavo pagrindinę važnyčiotojų stovyklą, kol jie puotavo, įsitikinę, kad Gondoras nuverstas ir liko tik susirinkti grobį. Earnilas šturmavo stovyklą, padegė vežimus ir išvijo priešą iš Itilieno. Didelė dalis bėglių žuvo Mirusiose Pelkėse.

„Žuvus Ondoherui su sūnumis, Arvedujis iš Šiaurinės Karalystės pareiškė teises į Gondoro karūną kaip tiesioginis Izilduro palikuonis bei Firielės, vienintelio likusio Ondohero vaiko, vyras. Reikalavimas buvo atmestas. Čia pagrindinį vaidmenį suvaidino Pelenduras, Karaliaus Ondohero vietininkas.

Gondoro Taryba atsakė: „Gondoro karūna ir valdžia priklauso tik palikuonims Meneldilo, Anariono sūnaus, kuriam Izilduras atidavė šią kara-

lystę. Gondore paveldas tenka tik iš tėvo sūnui, mes negirdėjome, kad Arnore būtų kitoks įstatymas”.

Į tai Arvedujis atsakė: „Elendilas turėjo du sūnus, iš kurių Izilduras buvo vyresnis ir tėvo įpėdinis. Mes girdėjome, kad Gondoro karaliai savo liniją pradeda nuo Elendilo, nes jis buvo laikomas visų dunadanų žemių Didžiojo Karaliumi. Kol Elendilas buvo gyvas, pietus bendrai valdė jo sūnūs, tačiau Elendilui žuvus, Izilduras pasitraukė perimdamas tėvo kaip Didžiojo Karaliaus teises, o valdyti pietus tuo pačiu būdu paliko brolio sūnui. Jis neatidavė Gondoro ir nenorėjo, kad Elendilo karalystė būtų amžinai padalinta.

Dar daugiau, senajame Numenore skeptrą paveldėdavo vyriausias karaliaus vaikas, vyras ar moteris. Tiesa, šio įstatymo nesilaikė tremtiniai, nuolat užsiėmę karo rūpesčiais, tačiau toks buvo mūsų tautos įstatymas, kuriuo ir dabar remiamės, matydami, kad Ondohero sūnūs žuvo bevaikiai”.

Gondoras į tai nieko neatsakė. Į karūną teises pareiškė pergalingasis kapitonas Earnilas, ir jį jam buvo suteikta. Visi Gondoro dunadanai pritarė, kadangi Earnilas buvo iš karališkos giminės. Jis buvo sūnus Sirijondilo, sūnaus Kalimasilo, sūnaus Arkirijaso, Narmasilo II brolio. Arvedujis daugiau nereiškė teisių, nes neturėjo nei galios, nei noro prieštarauti Gondoro dunadanų pasirinkimui, tačiau jo palikuonys niekuomet nepamiršo šitos teisės, net ir tada, kai išnyko jų pačių karalystė. Nes jau artėjo laikas, kai Šiaurinė Karalystė turėjo žlugti.

Arvedujis iš tiesų buvo paskutinis karalius, kaip rodo jo vardas. Sakoma, jog jį naujagimiui suteikė Pranašas Malbetas, pasakęs jo tėvui: „Pavadinsi jį Arveduju, nes jis bus paskutinis Artedaino valdovas. Bet dunadanai turės pasirinkti. Jei jie pasirinks beviltišką išeitį, tuomet tavo sūnus pakeis vardą ir taps didžios karalystės valdovu. Jei ne, tuomet daug širdgėlos bei žmonių gyvenimų praeis, kol dunadanai pakils ir vėl susivienys”.

Gondore po Earnilo buvo tik vienas karalius. Galbūt sujungus karūną ir skeptrą karalystė būtų buvusi išsaugota, daug blogio išvengta. Earnilas buvo išmintingas, neišpuikęs, nors jam, kaip daugumai gondoriečių, Artedaino karalystė ir jos valdovai atrodė menkos kilmės.

Jis nusiuntė Arvedujui žinią, pranešdamas, kas pagal Pietinės Karalystės įstatymus ir reikmes priėmė Gondoro karūną, „tačiau aš nepamiršiu

¹¹ Numenore šis įstatymas buvo priimtas (kaip mes sužinojome iš Karaliaus), kai Tar Aldarionas, šeštasis karalius, paliko tik vieną vaiką - dukrą. Ji tapo pirmąja Valdančiąja Karaliene, Tar Ankalime. Tačiau iki jos įstatymas buvo kitoks. Ketvirtasis karalius Tar Elendilas sostą atidavė sūnui Tar Meneldurui, nors dukra Silmanena buvo vyresnė. Būtent iš Silmarienos giminės kilo Elendilas.

Arnoro ištikimybės, neneisiu mūsų giminystės ir nesieksiu, kad Elendilo karalystės atitoltų viena nuo kitos. Kai tau reikės, atsiųsiu pagalbą, kokią tik galėsiu surinkti".

Tačiau praėjo nemažai laiko, kol Earnilas pasijuto pakankamai saugus, kad ištisetų pažadą. Karalius Arafantas mažėjančiomis jėgomis atmušinėjo Angmaro antpuolius, tą patį darė ir jo įpėdinis Arvedujis, tačiau galiausiai 1973 metų rudenį į Gondorą atėjo žinia, kad Artedaino padėtis beviltiška, o Karalius-Raganius rengia paskutinį smūgį. Earnilas kiek galėdamas greičiau pasiuntė savo sūnų Earnurą į šiaurę su tiek laivyno, kiek galėjo skirti. Per vėlai. Earnurui nespėjus pasiekti Lindono uostų, Karalius-Raganius užkariavo Artedainą, o Arvedujis žuvo.

Tačiau Earnurui atvykus į Pilkuosius Uostus ir elfai, ir žmonės labai nustebo bei nudžiugo. Jo laivų buvo tiek daug, kad jiems vargiai užteko vietos uostuose, nors Harlondas ir Forlondas buvo perpildyti. Iš laivų išsilaipino galinga armija, su ginklais ir maisto atsargomis, pasirengusi karalių karams. Bent taip atrodė šiauriečiams, nors tai buvo tik menka visos Gondoro galybės dalis. Labiausiai buvo džiaugiamasi žirgais, nes daug jų buvo atplukdyta iš Anduino slėnių kartu su aukštais ir gražiais raiteliais bei išdžiais Rovaniono princais.

Kerdanas sukviėtė pas save visus, kurie galėjo atvykti, nuo Lindono iki Arnoro. Gerai pasirengusi armija persikėlė per Luną ir nužygiavo į šiaurę mesti iššūkio Karaliui-Raganiui. Jis tada, kaip pasakojama, gyveno Fornos-te, kuriame įkurdino blogus žmones, užėmusius karalių rūmus. Pasipūtęs jis nelaukė priešų puolimo tvirtovėje, bet pats išžygiavo jų pasitikti, tikėdamasis nublokšti juos kaip anksčiau į Luną.

Tačiau Vakarų Armija atakavo jį netoli Prieblandos Kalvų, lygumoje tarp Nenujalo ir Siaurinių Kalvų įvyko smarkus mūšis. Angmaro pajėgos jau traukėsi Fornosto link, kai pagrindiniai raitelių būriai, apjoję kalvas iš šiaurės, smogė ir suskaldė juos vienu smūgiu. Karalius-Raganius surinkęs kariuomenės likučius spruko šiaurėn, į savo šalį Angmarą. Nespėjusį pasiekti Karn Dūmo prieglaudos jį pavijo Goridoro kavalerija, vedama Earnuro. Tuo pačiu metu iš Rivendeilo išėjo kariuomenė, vadovaujama elfų lordo Glorfindelio. Tad Angmaras buvo taip sutriuškintas, jog į vakarus nuo kalnų neliko nė vieno tos karalystės žmogaus ar orko.

Bet pasakojama, kad, viską praradęs, staiga pasirodė pats Karalius-Raganius-juodais drabužiais, su juoda kauke, ant juodo žirgo. Baimė apėmė visus, jį pamačiusius, tačiau jis savo neapykantą skyrė tik Gondoro Kapitonui ir su siaubingu riksmu puolė jį. Earnuras būtų stojęs prieš jį, tačiau žirgas neišlaikė ir nunešė raitelį toli į šalį, kol buvo suvaldytas.

Karalius-Raganius nusikvatojo - niekas, iš girdėjusių juoką, niekada nepamiršo to siaubo. Bet ant balto žirgo išjojo Glorfindelis - nustojęs juoktis Karalius-Raganius apsisuko ir dingo šešėliuose. Ant mūšio lauko nusileido naktis, niekas nematė, kur jis pradingo.

Earnuras sugrįžo, bet Glorfindelis, žvelgdamas į besirenkančią tamsą, pasakė: „Nesivyk jo! Jis nebegrįš į šią šalį. Dar toli jo lemtis, ir ne nuo kario rankos jis kris". Tuos žodžius daug kas įsiminė, bet Earnuras buvo piktas, jis troško atkeršyti už pažeminimą.

Taip žuvo Angmaro blogio karalystė, o Earnuras, Gondoro Kapitonas, pelnė didžiausią Karaliaus-Raganiaus neapykantą. Bet praėjo daug metų, kol ji buvo parodyta."

Būtent Karaliaus Earnilo laikais, kaip paaiškėjo vėliau, iš Šiaurės pabėgęs Karalius-Raganius atvyko į Mordorą, ten susirinko ir kitos Žiedo Šmėklos, kurioms jis vadovavo. 2000 metais jie išsiveržė iš Mordoro pro Kirit Ungo-lo tarpekį ir apgulė Minas Itilį. Miestą jie paėmė 2002 metais kartu su bokšto palantiru. Iki Trečiojo Amžiaus pabaigos jų nepavyko iš ten išmušti, Minas Itilis virto baimės žeme, dabar jį vadino Minas Morgulu. Dauguma žmonių, gyvenusių Itiliene, paliko tas vietas.

„Earnuras buvo lygus tėvui narsa, bet ne išmintimi. Jis buvo stiprus ir karštas vyras, bet nevedė, nes vienintelis malonumas jam buvo kautis bei miklinti ranką. Jis buvo toks stiprus, kad turnyruose, kuriuos labai mėgo, niekas Gondore jam neprilygo. Earnuras buvo panašesnis į herojų, o ne į karo vadą ar karalių. Jis ilgiau nei įprasta išliko energingas ir vikrus."

2043 metais Earnurui užsidėjus karūną, Minas Morgulo valdovas iškvietė jį į dvikovą, tyčiodamasis, kad šis nedrįso stoti į kovą kautynėse Šiaurėje. Tąkart vietininkas Mardilas sulaukė karaliaus įtūžį. Minas Anoras, kuris nuo karaliaus Telemnaro laikų virto šalies sostine ir karalių rezidencija, buvo pervadintas Minas Tiritu - miestu, amžinai saugančiu nuo Morgulo blogio.

Earnuras valdė vos septynerius metus, kai Morgulo Lordas pakartojo iššūkį, tyčiodamasis, jog prie bailios karaliaus širdies jaunystėje dar prisidėjo ir senatvės silpnumas. Mardilas nebegalėjo jo sulaukyti - su maža riterių palyda Earnuras prijojo prie Minas Morgulo vartų. Apie juos daugiau niekas nieko negirdėjo. Gondore buvo manoma, kad klastūnas priešas paėmė karalių į nelaisvę ir nukankino Minas Morgule. Bet jo mirties liudininkų nebuvo, tad vietininkas Mardilas Gerasis daugelį metų valdė Gondorą karaliaus vardu.

Dabar karališko kraujo palikuonių liko vos keletas. Jų skaičius dar labiau sumažėjo Giminių Nesantaikos metu. Nuo to laiko karaliai tapo pavydūs ir atidžiai stebėdavo savo gimines. Tie, ant kurių krisdavo įtarimas, dažnai bėgdavo į Umbarą ir prisidėdavo prie maištininkų, o kiti atsakydavo savo kilmės, į žmonas imdami moteris, neturinčias Numenoro kraujo.

Atsitiko taip, kad neliko gryo kraujo pretendentų į karūną arba tokių, su kurių teisėmis visi sutiktų. Visi gerai prisiminė Giminių Nesantaiką ir suprato, jog dar sykį išplieskus tokiems vaidams Gondoras žlugtų. Todėl, nors metai bėgo, Gondorui vadovavo vietininkai, o Elendilo karūna gulėjo ant karaliaus Earnilo krūtinės Mirusiųjų Namuose, kur ją paliko Earnuras.

Vietininkai

Vietininkų giminė buvo vadinama Hurino gimine, nes ji buvo kilusi iš karaliaus Minardilo (1621-34) vietininko Hurino. Jis gyveno Emyr Arnene, buvo kilmingas numenoretis. Po jo karaliai visada rinkdavosi sau vietininkus iš jo palikuonių, o Pelenduro laikais šios pareigos tapo paveldimos kaip karaliaus titulas, perduodamas tėvo sūnui arba artimiausiam giminaičiui.

Visi vietininkai užimdavo pareigas, prisiekdami „valdyti karaliaus vardu, kol jis sugrįš“. Netrukus šitie žodžiai tapo ritualu, jų prasmė užsimiršo, nes vietininkai turėjo visą karalių valdžią. Tačiau daug žmonių Gondore dar tikėjo, jog kada nors karalius tikrai grįš, kai kurie prisimindavo seną šiaurinę liniją, kuri, kaip sklido gandai, vis dar gyvavo šešėliuose. Tačiau vietininkams tokios mintys buvo ne prie širdies.

Vis dėlto vietininkai niekada nesėdėjo senajame soste, nenešiojo karūnos ir nelaikė skeptro. Kaip savo tarnybos simbolį jie turėjo tik baltą lazdele, jų vėliava buvo balta, be jokių ženklų. O ant karališkosios vėliavos juodame fone puikavosi po septyniomis žvaigždėmis žydintis baltas medis.

Po Mardilo Voronvo, laikomo pirmuoju vietininku, buvo dvidešimt keturi Gondoro vietininkai: iki dvidešimt šeštojo, paskutinio - Denetoro II. Iš pradžių jie laikėsi ramiai, nes truko Budrioji Taika, kurios metu Sauronas nedrįso stoti prieš Baltosios Tarybos galią, o Žiedo Šmėklos slėpėsi Morgulo slėnyje. Bet nuo Denetoro I laikų taikos nebebuvo, netgi tada, kai Gondoras atvirai su niekuo nekariavo, jo sienoms nuolat grėsė pavojus.

Denetoro I valdymo pabaigoje iš Mordoro pasirodė uruksai - dar nematyti labai stiprūs juosvi orkai, kurie 2475 metais nusiaubė Itilieną ir paėmė Osgiliatą. Denetoro sūnus Boromiras (kurio vardu vėliau buvo pavadintas Boromiras iš Devynių Keliautojų Draugijos) sumušė juos ir atgavo

Itilieną, bet Osgiliatas buvo galutinai sugriautas, o jo galingas akmeninis tiltas sunaikintas. Ten vėliau niekas nebegyveno. Boromiras buvo didis vadas, jo bijojo net Karalius-Raganius. Jis buvo kilnus ir gražus, stipraus kūno ir tvirtos dvasios vyras, tačiau tame kare gauta Morgulo žaizda sutrumpino jo gyvenimą, jį kankino skausmai. Boromiras mirė dvylika metų po tėvo mirties.

Po jo ilgai valdė Kirionas. Jis buvo budrus ir atsargus, tačiau Gondoro rankos sutrumpėjo, jis galėjo tik ginti sienas, kol priešai (arba juos valdanti jėga) ruošė smūgius, kuriems jis negalėjo sukliudyti. Korsarai siaubė pakrantes, tačiau pagrindinis pavojus slėpėsi šiaurėje. Plačiose Rovaniono žemėse tarp Gūdžiosios Girios ir Bėgančiosios Upės, Dol Gulduro šešėlyje gyveno žiaurūs žmonės. Jie dažnai puldinėdavo iš miško, tad Anduino slėnis į pietus nuo Džiugesio Pievų liko labai apleistas. Prie tų žmonių, vadinamų balkotais, nuolat prisidėdavo žmonės iš rytų, o Kalenardono gyventojų vis mažėjo. Kirionui vos sekėsi apginti Anduiną.

„Nujausdamas audrą, Kirionas pasiuntė į šiaurę pagalbos, bet per vėlai. Tais pačiais metais (2510) rytiniame Anduino krante balkotai pasistatė daug laivų bei plaustų, persikėlė per Upę ir nušlavė gynėjus. Iš pietų žygiuojanti armija buvo atkiršta, nuvaryta į šiaurę už Limlaito, o ten ją netikėtai atakavo kalnų orkų gaujos ir prispaudė prie Anduino. Beviltsku metu iš šiaurės atėjo pagalba - Gondoras pirmą sykį išgirdo rohirimų ragus. Eorlas Jaunasis su savo raiteliais išblaškė priešus ir, persekiodamas balkotus Kalenardono laukuose, iškirto juos iki vieno. Kirionas padovanojo Eorlui tas žemes, o jis davė Kirionui Eorlo Priesaiką ir pažadėjo draugystę sunkiais laikais bei pagalbą Gondoro valdovams.“

Berenas, devynioliktojo vietininko, laikais Gondorą ištiko dar didesnis pavojus. Trys galingi ilgai ruošti laivynai atplaukė iš Umbaro ir Harado. Jie apsiuntė Gondoro pakrantes. Priešas išsilaipino daugelyje vietų, šiaurėje net ties Izeno žiotimis. Tuo pačiu metu rohirimai buvo užpulti iš vakarų ir rytų, jų žemės buvo nuniokotos, o jie patys išvaryti į Baltųjų Kalnų slėnius. Tais metais (2758) su šalčiais ir didelėmis pūgomis iš šiaurės bei rytų atėjo Ilgoji Žiema, trukusi beveik penkis mėnesius. Helmas Ro-hanietis ir abu jo sūnūs žuvo kare, Eriadore bei Rohane viešpatavo neviltis ir mirtis. Į pietus nuo kalnų Gondore viskas buvo ne taip blogai, iki pavasario Bereno sūnus Beregondas įveikė išiveržėlius. Jis iškart pasiuntė pagalbą Rohanui. Po Boromiro Beregondas buvo didžiausias Gondoro karo vadas. Jam tapus tėvo įpėdiniu (2763) Gondoras vėl atgavo jėgas. Tačiau Rohanas gautas žaizdas gydėsi lėčiau. Būtent todėl Berenas sve-

tingai sutiko Sarumaną ir įteikėjam Orthanko raktus. Nuo to laiko (2759) Sarumanas apsigyveno Izengarde.

Beregondo laikais Ūkanotuosiuose Kalnuose vyko nykštukų ir orkų karas (2793-2799), apie kurį Pietus pasiekdavo tik gandai, kol iš Nanduhiriono bėgantys orkai pabandė kirsti Rohaną ir įsikurti Baltuosiuose Kalnuose. Slėniuose daugelį metų vyko kautynės, kol tas pavojus buvo panaikintas.

Mirus Belegtomi II, dvidešimt pirmajam vietininkui, nudžiūvo Baltasis Medis Minas Tirite, tačiau jis buvo paliktas stovėti „iki grįš Karalius“, nes naujos sėkliukės niekas nerado.

Turino II laikais vėl sujudo Gondoro priešai - Sauronas nuolat stiprėjo, artėjo jo galybės laikai. Visi, išskyrus pačius tvirčiausius žmones, paliko Itilieną ir persikėlė per Anduiną į vakarus, nes tą žemę užėmė Mordoro orkai. Turinas statė slaptas užuobėgas savo kariams Itilience, iš kurių ilgiausiai buvo saugomas Henet Anuinas. Jis vėl įtvirtino Kair Androso¹² salą Anorieno gynybai. Tačiau pagrindinis pavojus jo tykojo pietuose, kur ha-radrimai užėmė Pietinį Gondorą - palei Porosą vyko daug mūšių. Didelėms priešų pajėgoms įsiveržus į Itilieną, karalius Folkvinas Rohanietis įvykdė Eorlo Priesaiką ir atsilygino už Beregondo pagalbą, pasiuntęs daug vyrų į Gondorą. Su jais Turinas iškovojo pergalę prie Poroso Brastų, bet mūšyje krito abu Folkvino sūnūs. Raiteliai palaidojo juos savo tautos papročiu ir paguldė į vieną pilkapį, nes jie buvo dvyniai. Aukštai virš upės kranto iškilo tas pilkapis, „*Haudh in Givanur*“, o Gondoro priešai bijojo priėjo artintis.

Po Turino sekė Turgonas. Iš jo valdymo labiausiai prisimenama tai, kad, likus dviem metams iki Turgono mirties, į atvirą kovą vėl pakilo Sauronas -jis sugrįžo į seniai laukiantį Mordorą. Vėl iškilo Barad Duras, liepsnomis prapliupo Lemties Kalnas, iš Itilieno pasitraukė paskutiniai žmonės. Turgonui mirus, Sarumanas pasiėmė Izengardą sau ir ėmėsi jį tvirtinti.

„Ektelionas II, Turgono sūnus, buvo išmintingas vietininkas. Su likusiomis pajėgomis jis ėmėsi stiprinti karalystę prieš Mordoro puolimą. Jis kvietė visus garbingus žmones iš arti ar toli stoti jam tarnauti, o tiems, kurie pasirodydavo verti pasitikėjimo, jis negailėjo atlygio bei laipsnių. Geriausias jo pagalbininkas buvo žymus kapitonas, kurį vietininkas labai mylėjo. Gondore jį vadino Torongilu, Žvaigždžių Ereliu, nes jis buvo greitas, aštriaakis

¹²-Tas vardas reiškia „Ilgosios Putos Laivas“, nes sala buvo didelio laivo formos, su aukštais šiauriniais krantais, į kurių stačias uolas duždavo baltos **Audimui** putos.

ir nešiojo sidabrinę žvaigždę ant apsiausto, tačiau niekas nežinojo nei tikrojo vardo, nei gimtosios šalies. Jis atėjo pas Ektelioną iš Rohano, kur tarnavo Karaliui Tengeliui, tačiau nebuvo rohirimas. Jis buvo didis vadas tiek sausumoje, tiek jūroje. Deja, dar nesibaigus Ekteliono valdymui išnyko šešėliuose, iš kurių buvo atėjęs.

Torongilas dažnai kartojo Ektelionui, kad Umbaro maištininkų galia yra didelis pavojus Gondorui, grėsmė pietinėms provincijoms, kuri pasirodytų mirtina, jei Sauronas pradėtų atvirą karą. Pagaliau jis gavo vietininko leidimą, surinko nedidelį laivyną, nepastebėtas nakčia priplaukė prie Umbaro ir sudegino didžiąją dalį korsarų laivų. Jis pats nukovė Uosto Kapitoną mūšyje dėl krantinių ir, beveik nepatyręs nuostolių, atsitraukė. Tačiau parplaukęs į Pelargirą, žmonių širdgėlai ir nuostabai, jis negrįžo į Minas Tiritą, kur jo laukė didi garbė.

Jis pasiuntė atsisveikinimo žinią Ektelionui, sakydamas: „Mane dabar šaukia kiti darbai, valdove, praeis daug laiko ir pavojų, kol aš vėl grįšiu į Gondorą, jei bus taip lemta“.

Nors niekas nežinojo, kokie tie darbai ir kas jį pakvietė, tačiau buvo žinoma, kur jis iškeliavo. Torongilas pasiėmė valtį, persikėlė per Anduiną, ten atsisveikino su bendrakeleiviais ir toliau keliavo vienas. Paskutinį kartą žmonės matė jį žvelgiantį į Šešėlio Kalnus.

Torongilui išvykus, Mieste kilo baimė, beveik visiems žmonėms tai atrodė didelė netektis, išskyrus Denetorą, Ekteliono sūnų. Jis jau buvo subrendęs, po ketverių metų mirus tėvui Denetoras tapo vietininku.

Denetoras II buvo išdidus vyras, aukštas, narsus ir karališkas - tokio valdovo Gondore nebuvo jau daug metų. Be to, jis buvo protingas, tolia-regis ir puikiai išsilavinęs. Jis buvo panašus į Torongilą lyg giminė, tačiau žmonių širdyse ir tėvo akyse visada likdavo antroje vietoje. Tuo laiku daug kas galvojo, jog Torongilas išvyko prieš konkurentui tampant šeimininku, nors pats Torongilas niekada nesivaržė su Denetoru, laikydamas save tik jo tėvo tarnu. Patarinėdami vietininkui jie nesutarė vieninteliu klausimu: Torongilas dažnai įspėdavo Ektelioną nepasitikėti Sa-romanu Baltuoju Izengarde, jis siūlė artimiau bendrauti su Gendalfu Pilkuoju. Užtat Denetoras nelabai sutarė su Gendalfu - po Ekteliono mirties Pilkasis Klajoklis buvo nesvetingai priimamas Minas Tirite. Vėliau, kai viskas paaiškėjo, dauguma gondoriečių manė, jog išvalgaus proto Denetoras, viską regintis aiškiau ir giliau nei bet kuris kitas žmogus, suprato, kas iš tiesų buvo svetimšalis Torongilas. Vietininkas įtarė, kad jis su Mitranderu sutarė nuversti jį.

Tapęs vietininku (2984), Denetoras įrodė esąs valdingas šeimininkas, viską tvarkantis savo nuožiūra. Jis daug nekalbėjo. Klausėsi patarimų, o darė savaip. Denetoras vedė vėlai (2976), į žmonas paėmęs Finduilasą, Adrahilio iš Dol Amroto dukrą. Tai buvo nepaprastai graži, geraširdė moteris, tačiau mirė nepraėjus nė dvylikai metų. Denetoras savaip ją mylėjo - daugiau meilės tekdavo nebent jo vyresniajam sūnui, kurį žmona jam pagimdė. Tačiau žmonėms rodėsi, kad ji nuvyto saugomame mieste kaip jūros slėnių gėlė, pasodinta ant plikos uolos. Šešėlis lytuose kėlėjai siaubą, ji nuolat grėždavo akis į pietus, į išsiilgtą Jūrą.

Po jos mirties Denetoras tapo dar niuresnis ir tylesnis nei anksčiau. Giliai susimąstęs ilgai sėdėdavo savo bokšte, numatydamas, kad Mordoro puolimas prasidės jam valdant. Vėliau buvo tikima, kad, trokšdamas žinių bei būdamas išdidus ir pasitikėdamas savo valios jėga, jis išdrįso pasižiūrėti į Baltojo Bokšto palantirą. Nė vienas vietininkas nedrįso to daryti, nedrįso netgi karaliai Earnilas ir Ėarnuras. Kritus Minas Itiliui, Izilduro palantiras atiteko Priešui, o Minas Tiritui Akmuo buvo Anariono palantiras, artimiausias tam, kurį turėjo Sauronas.

Denetoras daug žinojo apie tai, kas vyksta jo šalyje ir už jos ribų, žmonės tuo stebėjosi, bet jis brangiai įgijo žinias - grumtynėse su Saurono valia be laiko paseno. Kartu su neviltimi augo ir Denetoro išdidumas - ilgainiui jam ėmė atrodyti, kad visus įvykius nustelbs vienintelė dvikova tarp Baltojo Bokšto Valdovo ir Barad Duro Valdovo. Jis nepasitikėjo visais kitais Saurono priešais, nebent jie tarnavo pačiam Denetoriui.

Taip priartėjo Žiedo Karo laikas. Denetoro sūnūs suaugo. Boromiras, penkeriais metais vyresnis už brolių, tėvo numylėtinis, buvo panašus į Denetorą išvaizda bei išdidumu, tačiau ne išmintimi. Jis buvo iš akies trauktas senasis karalius Ėarnuras - nevedė, domėjosi tik ginklais, augo bebaimis ir stiprus, bet nesirūpino senosiomis žiniomis, nebent praeities mūšių aprašymais. Jaunesnysis Faramiras buvo panašus į jį išvaizda, tačiau visai kitokio proto. Jis skaitė žmonių širdis kaip tėvas, tačiau tai, ką jis išvelgdavo, Faramirui sukeldavo gailestį, o ne panieką. Jis elgėsi švelniai, mėgo mokslus ir muziką, todėl tais laikais jo narsa buvo vertinama menkiau nei brolio. Tačiau tai buvo neteisinga - paprasčiausiai jis be tikslo nieiškojo šlovės pavojuose. Jis mielai bendraudavo su Gandalfu, kai šis atvykdavo į Miestą, kiek galėdamas mokėsi iš jo išminties. Dėl šios ir dėl kitų priežasčių jis neįtikino tėvui.

Tačiau broliai stipriai mylėjo vienas kitą, nuo pat vaikystės, kai Boromiras globodavo ir saugodavo Faramirą. Nei dėl tėvo palankumo, nei dėl žmonių įvertinimo tarp jų nekilo varžymasis ar pavydas. Faramirui nė į

galvą neatėjo, kad kažkas Gondore galėtų prilygti Boromirui, Denetoro įpėdiniui, Baltojo Bokšto Kapitoniui. Panašiai galvojo ir Boromiras. O atėjus išbandymams viskas pasirodė esą kitaip. Tačiau apie viską, kas nutiko šioms trimis žmonėms Žiedo Kare, daug pasakyta kitur. Po karo vietininkų laikas baigėsi; nes į karaliaus sostą sugrįžo Izilduro ir Anariono ainis, o Baltojo Medžio vėliava vėl suplevėsavė virš Ekteliono Bokšto."

(v) ŠIOJE DALYJE
PASAKOJAMA
APIE ARAGORNĄ IR
ARVENĄ

„Aradoras buvo Karaliaus senelis. Jo sūnus Aratornas norėjo vesti Gilraeną Gražiąją, Dirhaelio, kuris buvo Aranarto palikuonis, dukrą. Dirhaelis priešinosi šiai santuokai, nes Gilraena buvo per jauna, dar nesulaukusi amžiaus, kuriame dunadanų moterims buvo įprasta tekėti. „Be to, - sakė jis, - Aratornas yra rūstus suaugęs vyras, jis taps vadu greičiau, nei žmonės tikisi. Bet mano širdis jaučia, kad jis ilgai negyvens.“

Jo žmona Ivorvena, kuri irgi buvo apdovanota pranašystės dovana, atsakė: „Tuo labiau reikia skubėti! Prieš audrą dienos temsta, artėja dideli įvykiai. Jei jiedu susituoks dabar, mūsų žmonėms gali gimti viltis, bet jei jie gais, ji neateis iki amžiaus pabaigos“.

Atsitiko taip, kad Aratorniui ir Gilraenai pragyvenus santuokoje vos vienerius metus, Aradorą sučiupo kalnų troliai Šaltuosiuose Kriokliuose į šiaurę nuo Rivendeilo ir užmušė. Aratornas tapo dunadanų vadu. Kitais metais Gilraena pagimdė jam sūnų Aragorną. Aragornas tebuvo dvejų metų, kai Aratornas su Elrondo sūnumis išėjo į žygį prieš orkus ir buvo nukautas - karaliui akį persmeigė orko strėlė. Taigi jis iš tiesų gyveno trumpai ir žuvo būdamas vos šešiasdešimties metų.

Aragornas, tapęs Izilduro ainiu, kartu su motina persikėlė gyventi į Elrondo rūmus, o Elrondas atstojo jam tėvą, pamilęs berniuką kaip savo sūnų. Jį vadino Esteliu, tai yra „Viltimi“, nes tikrasis jo vardas bei kilmė Elrondo nurodymu buvo slepiami. Išminčiai žinojo, jog Priešas visame pasaulyje ieško išlikusio Izilduro ainio.

Sulaukęs vos dvidešimties, Estelis grįžo į Rivendeilą, su Elrondo sūnumis nuveikęs daug žygdarbių. Elrondas patenkintas žiūrėjo į jį, nes matė, kad Estelis yra dailus, kilnus ir anksti subrendo, nors tiek kūnu, tiek protu jis turėjo tapti dar galingesnis. Tą dieną Elrondas pavadino jį tikruoju vardu, pasakė, kas jis toks, kieno sūnus, ir perdavė jo namų relikvijas.

„Štai Barahiro žiedas, - pasakė jis, - mūsų tolimos giminystės ženklas, o čia Narsilo nuolaužos. Su šiais daiktais dar nuveiksi daug žygdarbių, nes matau, jog tavo gyvenimas truks ilgiau, nei žmonės mano, nebent tave ištiktų koks blogis ar neišlaikytum bandymų. Bandymų bus daug ir sunkių. Anuminaso Skeptrą aš pasilieku, dar turi jį užsistarnauti."

Kitą dieną saulei leidžiantis Aragornas vienas vaikščiojo miškuose, jo širdis džiaugėsi, kupinas vilčių jis dainavo, o pasaulis buvo gražus. Staiga bedainuodamas jis išvydo merginą, valkstančią pievelėje tarp baltų beržų, ir nustebęs sustojo. Jam atrodė, kad pateko į sapną arba įgijo elfų mcnst-relio galią, kurios dėka klausytojai gali matyti tai, apie ką dainuojama.

Aragornas dainavo baladę apie Lučieną, kuri Neldoreto miške sutiko Bereną. Ir štai - prieš jo akis Rivendeile vaikščiojo Lučieną, apsisiautusi sidabriškai mėlyną mantiją, graži kaip prieblanda elfų namuose; jos tamsius plaukus išdraikė vėjo gūsis, kakta buvo padabinta brangakmeniais lyg žvaigždėmis.

Akimirką Aragornas žiūrėjo tylėdamas, bet išsigandęs, kad ji išnyks ir daugiau niekada nepasirodys, jis sušuko: „Tinuviele! Tinuviele!" Taip kadaise šaukė Berenas.

Mergina atsisuko į jį, nusišypsojo ir paklausė: „Kas tu? Kodėl šauki mane tuo vardu?"

O jis atsakė: „Nes pamaniau, kad tu išties esi Lučieną Tinuviele, apie kurią dainavau. Bet jei tu ne ji, tai esi nepaprastai panaši".

„Daugelis taip sako, - liūdnai tarė ji, - tačiau jos vardas nėra manasis. Nors mūsų likimai gali būti panašūs. Kas gi esi tu?"

„Mane vadina Esteliu, - pasakė jis, - tačiau esu Aragornas, Aratorno sūnus, Izilduro ainis, duiadano valdovas." Vos taip pasakęs jis pajuto, kad aukšta kilmė, kuria taip džiaugėsi, neprilygsta jos didingumui ir grožiui.

Bet ji linksmai nusijuokė: „Vadinasi, mes tolimi giminės. Aš esu Arvena, Elrondo dukra, mane dar vadina Undomiele".

„Pavojingais laikais žmonės visuomet slepia savo didžiausią turtą, - tarė Aragornas, - bet aš stebiuosi Elrondą ir tavo broliais - nors gyvenu čia nuo vaikystės, negirdėjau apie tave nė žodžio. Kaipgi atsitiko, kad mes nesusitikome anksčiau? Juk tėvas nelaikė tavęs užrakintos lobyne?"

„Ne, - tarė ji ir pažvelgė į rytuose kylančius kalnus. - Aš kurį laiką gyvenau savo motinos žemėje, tolimajame Lotloriene. Tik neseniai vėl grįžau pas tėvą. Jau daug metų nevaikščiojau Imladrise."

Aragornas nustebo, nes mergina atrodė ne vyresnė už jį, gyvenantį Viduržemyje dar nepilnus dvidešimt metų. O Arvena pažvelgė jam į akis ir tarė: „Nesistebėk! Elrondo vaikams skirtas eldarų gyvenimas".

Aragornas susigėdo, nes jos akyse išvydo elfų šviesą ir daugelio metų išmintį, bet nuo tos valandos jis pamilo Arveną Undomiele, Elrondo dukterį.

Aragornas paniuro, jo motina pastebėjo, kad nutiko kažkas keista. Pagaliau jis nusileido jai ir papasakojo apie susitikimą medžių prietemoje.

„Sūnau, - pasakė Gilraena, - tavo troškimas per didelis net ir didžiausių karalių ainiui. Ši moteris yra kilmingiausia ir gražiausia iš visų vaikstančių šia žeme. Be to, mirtingajam netinka vesti elfe."

„Bet mes turime giminystės ryšius, - paprieštaravo Aragornas, - jeigu tai, ko mane mokė apie senovę, yra tiesa."

„Tai tiesa, - sutiko Gilraena, - bet tai buvo seniai, kitame pasaulio amžiuje, kai mūsų tauta dar nebuvo išnykusi. Todėl aš bijau, kad be geros Elrondo valios Izilduro ainių linija gali nutrūkti. Nemanau, kad šiuo reikalu Elrondas labai susižavėtų."

„Tada karčios bus mano dienos, vienišas vaikščiosiu po laukines žemes", - pasakė Aragornas.

„Iš tiesų toks bus tavo likimas", - tarė Gilraena. Nors galėjo matyti ateitį, ji nieko daugiau jam nepasakė ir niekam neprasitarė apie tą pokalbį.

Bet Elrondas žinojo daug, skaitė daug širdžių. Todėl vieną dieną metų pabaigoje jis pasikvietė Aragorną į savo kambarį ir pasakė: „Aragornai, Aratorno sūnau, dunadanų valdove, paklausyk manęs! Tavęs laukia didi lemtis - arba iškilsi virš visų savo protėvių nuo Elendilo laikų, arba pražūsi tamsoje su tais, kurie liks iš tavo giminės. Tavęs laukia ilgi išbandymų metai. Neturėsi nei žmonos, nei sužadėtinės, kol ateis tavo laikas ir pasirodysi esąs vertas".

Aragornas susirūpinęs tarė: „Galbūt apie tai kalbėjo mano motina?"

„Tikrai ne, - užtikrino Elrondas. - Tave išdavė tavo akys. Bet aš kalbu ne vien apie savo dukrą. Kol kas tu nesusižadėsi su jokio žmogaus vaiku. Kai dėl Arvenos Gražiosios, Imladriso ir Lorieno Valdovės, savo tautos Žvaigždės Vakarės, jos kilmė yra aukštesnė nei tavo, ji gyvena jau tiek metų, kad tu esi tik jaunas ūglis, išdygęs šalia daug vasarų mačiusio beržo. Ji per aukštą tau. Man regis, taip atrodo ir jai. Bet jei būčiau neteisus ir jos širdis palinktų į tave, mane kankintų širdgėla dėl mūsų lemties."

„Kokios lemties?" - paklausė Aragornas.

„Tol, kol gyvenu čia, ji gyvens eldarų jaunystėje, - pasakė Elrondas, - o kai aš išvyksiu, ji keliaus su manimi, jei to panorės."

„Suprantu... - tarė Aragornas. - Mano akys išvydo lobį, ne menkesnį nei Tingolo brangenybę, kurios kažkada troško Berenas. Toks mano likimas."

Staigąjį aplankė pranašiška jo giminės vizija. Aragornas tarė: „licl, valdove Elrondai, tavo gyvenimo Viduržemyje metai greitai baigsis, o tavo vaikai turės rinktis - skirtis su tavimi ar su Viduržemiu".

„Tiesa, - linktelėjo Elrondas,"- mūsų skaičiavimu, greitai, nors praeis dar daug žmonių metų. Tačiau mano numylėtąja! Arvenai rinktis nereikės, nebent tu, Aragornai, Aratorno sūnau, stotum tarp mūsų ir kažkuriam, tau ar man, tektų išgyventi skausmingą išsiskyrimą iki pasaulio pabaigos. Tu dar nesupranti, ko trokšti iš manęs."

Jis atsiduso. Po kurio laiko, rimtai žiūrėdamas į jaunuolį, vėl prakalbo: „Laikas atneš, ką turi atnešti. Nebekalbėsime apie tai daug metų. Dienos temsta, artėja daug blogio".

Aragornas gavo Elrondo leidimą iškelti. Kitą dieną jis atsisveikino su motina, Elrondo rūmais, Arvena ir išėjo į dykynes. Beveik trisdešimt metų jis kovojo prieš Sauroną, tapo Gendolfo Išmintingojo draugu, pasisėmė iš jo daug žinių. Kartu jie dalyvavo daugelyje pavojingų kelionių, bet metams bėgant jis vis dažniau klajodavo vienas. Aragorno keliai buvo ilgi ir sunkūs, jis tapo rūstus pažiūrėti, retai kada šypsodavosi, tačiau, kai neslėpdavo savo tikrosios kilmės, žmonėms jis rodėsi garbingas - tikras karalius tremtyje. Jis keliavo dažnai keisdamas išvaizdą, iškovojo šlovę daugeliu vardų. Jis jojo rohirimų kariuomenėje, sausumoje ir jūroje kovėsi už Gon-doro valdovą, o pergalės valandą išnyko iš Vakarų žmonių akių ir vienas nukeliavo toli į pietus bei rytus, tyrinėdamas gerų ir blogų žmonių širdis, atskleisdamas Saurono tarnų planus.

Jis tapo stipriausias iš visų gyvųjų žmonių, išmoko amatų ir įgijo žinių. Dar daugiau, jis turėjo elfų kraujo, todėl jo akyse degė šviesa, kurios liepsną retas tegalėjo atlaikyti. Dėl jam tekusios lemties Aragorno veidas buvo liūdnas ir rūstus, tačiau širdies gilumoje visada ruseno viltis, iš kurios kartais kaip šaltinis iš uolos išsiverždavo linksmumas.

Kai Aragornui buvo keturiasdešimt devyneri, jis grįžo nuo pavojingų Mor-doro sienų, kur dabar gyveno Sauronas, užsiėmęs savo tamsiais darbais, Aragornas buvo pavargęs, norėjo grįžti į Rivendeilą ir pailsėti prieš leisdamasis į keliones tolimose šalyse. Pakeliui jis užsuko į Lorieną ir buvo įleistas į slaptąją Valdovės Galadrielės šalį.

Jis nežinojo, kad ten buvo ir Arvena Undomielė, vėl viešėjusi pas molinos giminės. Ji nedaug pasikeitė, nes mirtingųjų metai ją aplenkėdavo, In-čiau veidas tapo rimtesnis, rečiau skambėjo juokas. Aragornas buvo jau visiškai subrendęs tiek kūnu, tiek protu. Galadrielė pasiūlė nusimesti kelio-

nės drabužius, apdengė jį baltais ir sidabriniais drabužiais, apsiautė pilku elfų apsiaustu, uždėjo skaistų lanką su brangakmeniu ant kaktos. Aragornas buvo panašesnis ne į žmogų, o į didingą elfą iš Vakarinių Salų. Tokį po ilgo išsiskyrimo jį vėl išvydo Arvena. Aragornui einant pas ją po auksinius žiedus svarinančiais Karas Galadono medžiais, jį pasirinko. Likimas buvo aiškus.

Daug dienų jie vaikščiojo po Lotlorieno giraites, kol Aragornui atėjo laikas išvykti. Vidurvasario vakarą Aragornas, Aratorno sūnus, ir Arvena, Elrondo duktė, atėjo į gražiąją Kerin Amroto kalvą. Jie basi vaikščiojo po niekad nedžiūstančią žolę, po kojomis šlamėjo elanoros ir nifredilės. Ant tos kalvos jie pažvelgė į Šešėlį rytuose, Prieblandą vakaruose, susižadėjo ir tapo laimingi.

Arvena pasakė: „Tamsus yra Šešėlis, tačiau mano širdis džiaugiasi, nes tu, Esteli, būsi tarp tų didžiųjų, kurių narsa sunaikins jį".

Aragornas atsakė: „Deja, negaliu to numatyti, dar nežinia, kaip viskas baigsis. Tačiau su tava viltimi išlieka ir manoji. O Šešėlį aš atmetu nedvejojdamas. Bet Prieblanda man irgi neskirta, nes esu mirtingasis. Jei man pasižadėsi, Žvaigžde Vakare, tu irgi turėsi jos atsisakyti".

Ji stovėjo tyli kaip baltas medis, žvelgė į vakarus ir pagaliau tarė: „Aš pasižadėsiu tau, dunadane, nusiųsiu nuo Prieblandos. Bet ten yra mano tautos šalis ir visos giminės namai".

Ji labai mylėjo savo tėvą.

Sužinojęs apie dukters pasirinkimą, Elrondas nepasakė nieko, nors širdį labai skaudėjo. Su lemtimi, kurios bijojo, susitaikyti buvo nelengva. Aragornui vėl atvykus į Rivendeilą, Elrondas pasiūkė jį ir tarė: „Sūnau, ateis metai, kai viltis išblės, ten neįžvelgia mano akys. Dabar mus skiria Šešėlis. Galbūt man buvo lemta prarasti dukrą tam, kad žmonės atstatytų savo karalystę. Todėl, nors ir myliu tave, sakau: Arvena Undomielė netrumpins savo gyvenimo malonės dėl menkos priežasties. Ji nebus jokio žmogaus žmona, išskyrus Gondoro ir Arnoro Karalių. Dabar net ir pergalė suteiks man vien širdgėlą bei išsiskyrimą, o tau - trumpą džiaugsmo viltį. Deja, sūnau! Man rodosi, kad galų gale Arvenai žmonių lemtis pasirodys per sunki".

Taip sutarė Elrondas su Aragornu. Daugiau apie tai jie nebekalbėjo, o Aragornas vėl išvyko į vargus ir pavojus. Kol pasaulį gaubė tamsa, Viduržemį ėmė baimė dėl augančios Saurono jėgos, kol Barad Duras iškilo kaip niekad aukštas ir stiprus, Arvena gyveno Rivendeile. Aragornui išvykus, ji iš toli stebėdavo jį mintimis ir su viltimi pasiuvo jam didžiulę karališką ve-

liavą, kurią išskleisti galėjo tik tas, kuris buvo numenoriečių valdovas ir Elendilo ipėdinis.

Po kelių metų Gilraena paprašė Elrondo leidimo grįžti pas savuosius į Eriadorą. Gyveno viena, retai matydama sūnų, nes jis daug laiko praleisdavo svečiose šalyse. Kartą grįžęs į Šiaurę Aragornas aplankė ją. Prieš jam išvykstant motina pasakė: „Tai paskutinis mūsų išsiskyrimas, Esteli, mano sūnau. Aš pasenau dėl rūpesčių, pasenau kaip paprasta moteris. Nedrįstu žvelgti į dabar Viduržemį gaubiančią tamsą. Aš greitai jį paliksiu“.

Aragornas bandė ją paguosti sakydamas: „Už tamsos gali slypėti šviesa. Jei taip, norėčiau, kad ją išvystum ir būtum laiminga“.

Bet ji atsakė tik šiuo linodu:

Onen i-Estel Edain, u-chebin estei anim. ¹³ Aragornas išvyko

sunkia širdimi. Gilraena mirė nesulaukusi kito pavarario.

Taip priartėjo Žiedo Karas, apie kurį daugiau pasakojama kitur: kaip paaiškėjo nenumatytos galimybės nuversti Sauroną ir kaip išsipildė beviltiška viltis. Atsitiko taip, kad pralaimėjimo valandą Aragornas atplaukė iš jūros ir išvyniojo Arvenos vėliavą Pelenoro laukų mūšyje. Tą dieną jis buvo pirmą kartą pavadintas karaliumi. Kai viskas pagaliau buvo baigta, jis priėmė tėvų palikimą ir gavo Gondoro karūną bei Arnoro skeptrą. Saurono Žlugimo metų vidurvasarį jis vedė Arveną Undomielę, jie susituokė Karalių Mieste.

Taip pergale ir viltimi baigėsi Trečiasis Amžius. Tačiau iš visų jo netekimų skaudžiausias buvo Elrondo ir Arvenos atsisveikinimas, nes juos išskyrė Jūra ir lemtis iki Pasaulio Pabaigos. Sunaikinus Didįjį Žiedą ir Trims Žiedams netekus savo galios, Elrondas pasijuto pavargęs. Jis paliko Viduržemį, kad niekada negrįžtų. O Arveną tapo mirtinga moterimi, tačiau jai buvo lemta mirti tik tada, kai bus prarasta viskas, ką ji turėjo.

Kaip žmonių ir elfų karalienė ji šlovingai ir laimingai gyveno su Aragornu šimtą dvidešimt metų. Bet pagaliau jis pajuto artėjančią senatvę ir suprato, kad jo dienos baigiasi. Aragornas pasakė Arvenai: „Žvaigžde Vakare, gražiausioji, labiausiai numylėta šios žemės moterie, mano pasaulis nyksta. Mums daug buvo duota, mes atidavėme dar daugiau, dabar artėja laikas mokėti“.

Arveną gerai žinojo, ką jis ketina padaryti, seniai tai numatė, tačiau vis tiek pajuto nepakeliamą skausmą.

¹³ „Atidavusi Vikį dunadanis, nepasilikau vilties sau.“

„Valdove, ar tu ruošiesi be laiko palikti savo žmones, gyvenančius pagal tavo žodį?“ - paklausė ji.

„Ne be laiko, - atsakė jis. - Jei neisiu dabar, vėliau būsiu priverstas. O mūsų sūnus Eldarionas yra pasirengęs karaliauti.“

Tada Aragornas nuėjo į Karalių Namus Tyliojoje Gatvėje ir atsigulė ant jam paruoštos ilgos lovos. Ten jis atsisveikino su Eldarionu - perdavė jam sparnuotą Gondoro karūną bei Arnoro skeptrą. Visi išėjo, tik Arveną liko viena stovėti prie lovos. Nors buvo išmintinga ir kilminga, ji negalėjo nemaldauti, kad jis dar kurį laiką liktų. Ji dar nebuvo pavargusi nuo savųjų dienų ir pajuto, koks kartus yra jos prisiimtas mirtingumas.

„Karaliene Undomiele, - pasakė Aragornas. - Valanda išties sunki, bet ją atperka ta diena, kai mes susitikome po baltais beržais Elrondo sode, kur niekas nebevaikšto. Ant Kerin Amroto kalvos, atmetę Šešėlį ir Prieblandą, mes pasirinkome šį likimą. Pasvarstyk, mylimoji, ir paklausk širdies, ar tikrai norėtum, kad aš laukčiau, kol sūdžiusiu, kol suvaikėjęs išvirsiu iš savo aukštojo sosto. Ne, karaliene, aš esu paskutinysis numenoretis, paskutinis Senųjų Laikų Karalius, man buvo dovanotas ne tik trigubas Viduržemio žmonių gyvenimas, bet ir galimybė pasitraukti savo noru, grąžinti dovaną. Todėl dabar man laikas užmigti.

Tavęs neguosiu, nes tokio skausmo šiame pasaulyje nenumalšins jokia paguoda. Privalai paskutinį kartą rinktis - gailėtis ir išplaukti iš Uostų į Vakarus, išsinešdama amžinai žydinčius prisiminimus apie drauge praleistas dienas - tačiau tik prisiminimus! - arba paklusti Žmonių Lemčiai.“

„Ne, mylimasis - pasirinkimo seniai nėra. Nėra laivo, kuris mane ten nuplukdytų, aš turiu paklusti Žmonių Lemčiai, noriu to ar nenoriu. Praradimas ir tylą. Bet sakau tau, numenoriečių Karaliau, iki šiol negalėjau suvokti tavo tautos istorijos, jos nuopuolio. Kaip klastingus kvailius niekinau juos, o dabar jų gailiuosi. Jei tai ištis yra, kaip sako eldarai, Vienintelio dovana žmonėms, ji labai karti.“

„Taip tik atrodo, - tarė jis. - Tačiau nepasiduokime paskutiniam išbandymui, mes, sugebėję atsilaukyti prieš Šešėlį ir Žiedą. Eikime liūdesyje, bet nesineškime nevilties. Mes nesame amžinai pasmerkti šiam pasauliui, anapus yra ne vien prisiminimai. Lik sveika!“

„Esteli, Esteli!“ - suriko ji, o jis paėmė Arvenos ranką, pabučiavo ją ir užmigo. Jo veidą užliejo nuostabus grožis, visi, kurie vėliau žiūrėjo į jį, labai stebėjosi, nes jo jaunystės grakštumas, vyriškas šaunumas ir daugybės metų išmintis susiliejo į darnią vienumą. Jis ilgai ten gulėjo - neblėstančios šlovės Žmonių Karalius. Iki Pasaulio Pabaigos.

O Arvena išėjo iš Namų. Šviesa jos akyse užgeso, žmonėms atrodė, kad ji atšalo, papilkėjo kaip žiemos naktis, nusileidžianti be žvaigždžių. Ji atsisveikino su Eldarionu, dukterimis ir visais, kuriuos mylėjo, iškeliauo iš Minas Ti-rito ir pasitraukė į Lorieną. Po vystančiais medžiais ji gyveno ten iki žiemos. Galadrielė buvo išvykusi, Kelebornas irgi pasitraukė, kraštas buvo tylus.

Pagaliau, kai nukrito malornų lapai, bet pavasaris dar neatėjo, ji atsigulė pailsėti ant Kerin Amroto. Ta kalva tapo Arvenos kapu, kuris stovėjo ten iki Pasaulio Pabaigos. Gimė nauja žmonių karta, jie visiškai pamiršo Arve-ną. O į rytus nuo Jūros daugiau nebežydėjo elanoros ir nifredilės.

Čia baigiasi šis pasakojimas, atkeliavęs pas mus iš Pietų. Žvaigždei Vakarei pasitraukus, šioje senųjų laikų knygoje daugiau nebeliko ką pasakoti."

II *EORLO GIMINĖ*

„Eorlas Jaunasis buvo Eoteodo žmonių valdovas. Tas kraštas driekėsi netoli Anduino ištakų, tarp tolimiausių Ūkanotųjų Kalnų gūbrių ir šiauriausių Gūdžiosios Girios pakraščių. Į šias žemes Eoteodo tauta persikėlė karaliaus Earnilo II laikais iš Anduino slėnių tarp Uolakrančio ir Džiugesio Pievų. Šie žmonės buvo artimi beorningų ir vakarinių miško pakraščių gyventojų giminės. Eorlo protėviai kildino save iš Rovaniono karalių, kurių karalystė iki Vadelėtojų įsiveržimo buvo už Gūdžiosios Girios, todėl jie laikė save giminingais su Gondoro karaliais, kilusiais iš Eldakaro. Labiausiai jie mėgo lygumas, dievino žirgus ir buvo neprilygstami raiteliai. Tačiau tais laikais Anduino vidurupyje gyveno daug žmonių, o Dol Gulduro šešėlis vis ilgėjo, todėl, išgirdę apie nuverstą Karalių-Raganių, jie susiruošė ieškoti vietos Šiaurėje ir išvarė angmariečių likučius iš žemių į rytus nuo Kalnų. Bet Eorlo tėvo Leodo laikais jų vėl padaugėjo, o gimtinėje vėl tapo ankšta.

Du tūkstančiai penki šimtai dešimtaisiais Trečiojo Amžiaus metais Gondorui grėsė naujas pavojus. Didelė laukinių žmonių armija iš šiaurės rytų nusibėgė Rovanioną ir, atkeliavusi prie Rudųjų Žemių, plaustais persikėlė per Anduiną. Tuo pačiu metu, nežinia, atsitiktinai ar planingai, orkai (kurie prieš karą su nykštukais buvo labai stiprūs) nusileido nuo kalnų. Įsiveržėliai nuniokojo Kalenardoną. Kirionas, Gondoro vietininkas, pasiuntė į Šiaurę pagalbos, nes Gondoras visada draugavo su Anduino slėnių žmonėmis. Tačiau Upės slėnyje žmonių liko nedaug, tie patys išblaškyti -jie negalėjo greitai padėti užpultiesiems. Pagaliau žinios apie Gondoro bėdas pasiekė Eorlą. Nors vėlai, bet jis išsiruošė su didele raitelių armija.

Jis suspėjo į Kelebranto Lauko mūšį - taip vadinosi žalios žemės tarp Sidabrinukės ir Limlaito. Ten šiaurinei Gondoro armijai grėsė pavojus. Sumušta Dykvietėje ir atkirsta nuo pietų, ji traukėsi per Limlaitą, o ten staiga buvo užpulta orkų, prispaudusių gondoriečius prie Anduino. Jau nebebuvo jokios vilties, kai netikėtai iš šiaurės pasirodė raiteliai ir smogė priešų užnugariui. Mūšis pakrypo kitaip, dabar priešas bėgo per Limlaitą. Eorlas pasiuntė savo vyrus vytis - šiauriečiai raiteliai kėlė tokią baimę, kad įsiveržėliai Dykvietėje irgi pakriko. Raiteliai išmedžiojo juos visus Kalenardono lygumose."

Po maro toje žemėje gyveno nedaug žmonių, o tuos, kurie liko, išžudė žiaurūs rytiečiai. Todėl, atsilygindamas už pagalbą, Kirionas atidavė Eorlui ir jo žmonėms Kalenardoną tarp Anduino bei Izeno. Raiteliai pasiuntė į šiaurę savo moterų, vaikų, turto ir įsikūrė naujosiose žemėse. Jie pavadino tą kraštą Raitelių Marku, patys pasivadino eorlingais, tačiau Gondore jų šalį vadino Rohanu, o žmones - rohirimais (tai yra „arklių valdovais"). Eorlas tapo pirmuoju Marko karaliumi ir nusprendė gyventi ant žalios kalvos Baltųjų Kalnų papėdėje. Jaisėjo pietinė šalies siena. Rohirimai buvo laisva tauta su savo karaliais bei įstatymais, bet jie niekada nenutraukė sąjungos su Gondoru.

„Rohano dainose, kurios dar mena Šiaurę, minima daug valdovų ir karių, daug gražių narsių moterų. Sakoma, į Eoteodą savo žmones atvedė vadas Frumgaras. Apie jo sūnų Framą pasakojama, kad jis nukovė Skatą, didįjį Ered Mitrino slibiną - nuo to laiko didieji šliužai paliko kraštą ramybėje. Framas rado daug turtų, tačiau susipyko su nykštukais, kurie pareiškė teises į Skato lobį. Framas nedavė jiems nė grašio, bet nusiuntė iš drakono dantų padarytą vėrinį, sakydamas: „Tokių brangakmenių savo lobynuose nerasite, nes jie sunkiai gaunami".

Kai kas sako, kad dėl tokio įžeidimo nykštukai nužudė Framą. Tarp Eoteodo ir nykštukų didelių draugysčių niekad nebuvo.

Eorlo tėvo vardas buvo Leodas. Jis trandė laukinius žirgus, nes tuo laiku šalyje jų buvo daug. Kartą jis sugavo baltą kumeliuką, kuris greitai išaugo į stiprų, gražų, išdidų žirgą. Niekas nepajėgė jo sutramdyti. Leodas išdrįso ant jo atsisėsti, bet žirgas nunešė jį į šalį, o galiausiai nusviedė žemyn. Leodas trenkėsi galva į akmenį ir mirė. Jam buvo tik keturiasdešimt dveji, o sūnui - šešiolika.

Eorlas prisiekė atkeršyti už tėvą. Jis ilgai medžiojo tą žirgą, kol galiausiai aptiko jo pėdsakus. Eorlo bendražygiai manė, kad jis bandys prijoti per šūvio atstumą ir užmušti žirgą. Tačiau priartėjęs Eorlas atsistojo penti-

nuošė ir garsiai suriko: „Ateik čia, Žmonių Prakeikime, tau teks naujas vardas!" Jų nuostabai, žirgas pažiūrėjo į Eorlą, priėjo ir atsistojo priešais, o Eorlas tarė: „Pavadinsiu tave Felarofu. Mylėjai savo laisvę, nekaltinu tavęs dėl to. Tačiau esi man daug skolingas - iki gyvenimo galo tavo laisvę priklausau man".

Eorlas užlipo ant jo, ir Felarofas pakluso. Be žaslų ir apynasrio Eorlas parjojo namo, o vėliau jodinėjo tik taip. Žirgas suprasdavo viską, ką kalba žmonės, tačiau leisdavosi jojamas tik Eorlo. Ant Felarofu Eorlas jojo į Kelebranto Lauką, nes žirgas gyveno ne trumpiau už žmones, kaip ir jo palikuonys. Tai buvo mearasai, iki Žvaigždikio nešę vien Marko karalius bei jų sūnus. Žmonės šneka, kad jų protėvį iš už Jūros atsigabeno pats Bema (kurį eldarai vadina Orome)."

„Iš Marko karalių nuo Eorlo iki Teodeno daugiausia istorijų pasakojama apie Helmą Kūjarankį. Tai buvo nepaprastai stiprus, niūrus vyras. Tuo metu gyveno toks Freka, kildinęs save iš karaliaus Freavino, nors, kaip kalbėjo žmonės, jis turėjo daug dunžemiško kraujo ir buvo tamsiaplaukis. Jis tapo turtingas ir galingas, jam priklausė daug žemių abiejose Adorno¹⁴ pusėse. Netoli upės ištakų jis pasistatė tvirtovę ir menkai tepaisė karaliaus. Helmas nepasitikėjo juo, tačiau kviesdavo į pasitarimus, o šis ateidavo, kai to panorėdavo.

Į vieną pasitarimą Freka atėjo su daug vyrų. Jis paprašė Helmo dukters rankos savo sūnui Vulfui. Tačiau Helmas pasakė: „Nuo paskutinio karto smarkiai išaugai, bet matau, kad tik į plotį". Žmonės ėmė juoktis, nes Freka tikrai buvo storas.

Freka įsiuto, įžeidė karalių, o galiausiai pasakė: „Seni karaliai, kurie atsisako ištistos lazdos, gali parkristi ant kelių". Helmas atsakė: „Tylėk! Tavo sūnaus vestuvės niekis. Helmas ir Freka dėl jų išsiaiškins vėliau. O dabar karaliaus taryba turi kitų reikalų".

Pasitarimui pasibaigus Helmas atsistojo, uždėjo didelę ranką Frekai ant peties ir tarė: „Karaliaus rūmuose neleidžiama triukšmauti, bet lauke vyrai gali jaustis laisviau". Jis išsitempė Freka iš Edoraso į lauką. Priėjusiems Frekos vyrams jis pasakė: „Pasitraukite! Mums nereikia klausytojų. Kalbėsime apie asmeniškų dalykų vieni. Eikit, pabendraukite su mano vyrais!" Apsidairę jie pamatė, kad karaliaus vyrų bei draugų kur kas daugiau, ir atsitraukė.

„Dabar, dunžemietai, - pasakė karalius, - prieš tave tik Helmas, vienas ir beginklis. Bet tu jau daug prišnekėjai, dabar mano eilė kalbėti. Freka, tavo

kvailumas peraugo tavo pilvą. Kalbi apie lazda! Jei Helmui nepatinka pakišta kreiva lazda, jis ją laužo. Štai taip!"

Su tais žodžiais jis taip smogė Frekai kumščiu, kad dunžemietis pargriuvo be sąmonės, o vėliau mirė.

Helmas paskelbė Frekos sūnų ir artimiausius gimines karaliaus priešais, ir jie spruko, nes Helmas tuoj pat išsiuntė daug vyrų prie vakarinių sienų."

Po ketverių metų (2758) Rohaną ištiko didelės bėdos. Gondoras negalėjo atsiųsti pagalbos, nes jį atakavo iš karto *trys* korsarų laivynai, visose pakrantėse vyko karas. Tuo pačiu metu į Rohaną vėl įsiveržė priešai iš rytų. Pamane, kad atėjo jų valanda, dunžemiečiai persikėlė per Izeną ir puolė nuo Izengardo. Greitai paaiškėjo, kad juos veda Vulfas. Jų buvo daug, nes prisidėjo dar ir Gondoro priešai, išsilaipinę Lefnujaus bei Izeno žiotyse.

Rohirimai buvo sumušti, jų žemė nuniokota. Tie, kurių neužmušė ir nepaėmė vergijon, bėgo į kalnų slėnius. Su didžiuliais nuostoliais Helmas buvo nustumtas nuo Izeno Brastų. Jis įsitvirtino Hornburge bei už jo esančiame tarpeklyje (vėliau pavadintame Helmo Dauba). Ten jį apgulė. Vulfas paėmė Edorasą ir įžengęs į Meduseldą pasiskelbė karaliumi. Ten krito Helmo sūnus Haletas, paskutinis gindamas duris.

„Netrukus prasidėjo Ilgoji Žiema. Rohanas beveik penkis mėnesius buvo po sniegu (nuo 2758 lapkričio iki 2759 kovo). Nuo šalčio ir dar ilgiau trukusio bado nukentėjo tiek rohirimai, tiek jų priešai. Po Naujųjų Metų Helmo Dauboje prasidėjo didelis badas. Praradęs viltį, nepaklausęs karaliaus patarimo, jo jaunesnysis sūnus Hama suorganizavo staigų išpuolį, tačiau žuvo snieguose. Iš alkio ir širdgėlos Helmas tapo liesas ir aršus, jo skleidžiamas siaubas atstojo daug Burgo gynėjų. Jis išeidavo pats vienas, apsirengęs baltai, kaip sniego trolis sėlindavo į priešų stovyklas ir užmušdavo daug žmonių. Buvo tikima, kad kol jis neturėjo ginklo, jo irgi neėmė joks ginklas. Dunžemiečiai pasakojo, kad jis valgė žmones, jei nerasdavo kito maisto. Šitas pasakojimas ilgai klajojo Dunžemėje.

Helmas turėjo didelį ragą. Greitai buvo pastebėta, kad prieš išeidamas jis jį papūsdavo, o aidas nusirisdavo per visą Daubą. Priešus apimdavo tokia baimė, kad, užuot susirinkę ir paėmę jį nelaisvėn ar užmušę, jie sprukdavo slėniu žemyn.

Vieną naktį žmonės išgirdo gaudžiantį ragą, tačiau Helmas negrižo. Ryte pirmą kartą po daugelio dienų pasirodė saulė, ir jie išvydo ant griovio stovinčią vienišą baltą Figūrą. Niekas iš dunžemiečių nedrįso

¹⁴ Jis įteka į Izeną iš vakarinio Ered Nimraisio.

prieiti arčiau. Ten buvo Helmas, negyvas kaip akmuo, tačiau neparklupęs. Žmonės kalba, kad kartais Dauboje vis dar galima išgirsti ragą, o Helmo šmėkla vaikšto tarp Rohano priešų, žudydama juos savo skleidžiama baime.

Netrukus žiema baigėsi. Tada Frealafas, Helmo sesers Hildos sūnus, nusileido iš Dunharo, kur buvo susirinkę daug pabėgėlių, su mažu narsių vyrų būriu užklupo Vulfą netyčiomis, užmušė jį ir atsiėmė Edorasą. Po sniegų prasidėjo dideli potvyniai, Entvašo slėnis virto pelke. Rytiniai įsi-brovėliai atsitraukė arba žuvo, o iš Gondoro rytiniais ir vakariniais kalnų keliais pagaliau atėjo pagalba. Dar nesibaigus metams (2759) dunžemiečiai buvo išvalyti netgi iš Izengardo, o Frealafas tapo karaliumi.

Helmo palaikus atnešė iš Hornburgo ir palaidojo, supylę devintąjį pilkapį. Simbelmynilės ant jo kapo visada augo tankiausiai, rodėsi, jog pilkapį nuolat dengia sniegas. Po Frealafio mirties buvo pradėta pilti nauja pilkapių eilė."

Karas ir badas išguldė daug rohirimų, jie prarado galybę galvijų bei žirgų. Visa laimė, kad daugelį metų šaliai negrėsė joks rimtesnis pavojus. Tik karaliaus Folkvino laikais jie įstengė atgauti ankstesnę galybę.

Frealafio karūnavimo šventėje pirmąkart pasirodė Sarumanas. Jis atnešė dovanų ir didžiai išgyrė rohirimų narsą. Visi jį sutiko kaip laukiamą svečią. Netrukus jis apsigyveno Izengarde. Leidimajam davė Gondoro vietininkas Berenas, nes Izengardas buvo Gondoro, o ne Rohano karalystės tvirtovė. Berenas taip pat atidavė Sarumanui saugoti Orthanko raktus. Joks priešas negalėjo įeiti ar pakenkti tam bokštui.

Sarumanas ėmė elgtis kaip žmonių valdovas, nes iš pradžių jis valdė Izengardą kaip vietininko leitenantas bei bokšto sargas. Frealafas tuo džiaugėsi ne mažiau nei Berenas, nes manė, kad Izengardas yra stipraus draugo rankose. Sarumanas ilgai elgėsi kaip draugas, galbūt pradžioje jis iš tiesų toks buvo. Bet vėliau beveik niekas neabejojo, kad Sarumanas užėmė Izengardą tikėdamasis ten surasti Akmenį bei įgauti galios. Po paskutiniojo Baltosios Tarybos pasitarimo (2953) jis pradėjo kenkti Rohanui, nors iš pradžių slapta. Tada jis pasiėmė Izengardą, pavertė jį galinga tvirtove ir baimės slėniu, tarsi varžydamasis su Barad Duru. Draugus bei tarnus jis rinkosi iš tų, kurie nekentė Rohano ir Gondoro, nesvarbu, ar jie buvo žmonės, ar blogesni padarai.

Metai¹⁵

- 2485-2545 1. *Eorlas Jaunasis*. Jis buvo taip pramintas, nes jaunas tapo tėvo įpėdiniu ir iki pat savo dienų pabaigos liko gelsvaplaukis bei rausvažandis. Jo gyvenimą nutraukė atsinaujinusios rytiečių atakos. Eorlas žuvo mūšyje Dykvietėje, jam buvo supiltas pirmasis pilkapis. Ten paguldytas ir Felarofas.
- 2512-2570 2. *Bregas*. Jis išvarė priešus iš Dykvietės, ir Rohano daugelį metų niekas nepuolė. 2569 metais jis baigė statyti didžiąją Meduseldo salę. Puotos metu jo sūnus Baldoras prisiekė praeiti „Mirusiųjų Takais" ir negrižo. Iš skausmo Bregas mirė kitais metais.
- 2544-2645 3. *Aldoras Senasis*. Antrasis Brego sūnus. Tapo žinomas kaip Senasis, nes nugyveno ilgą gyvenimą, o karaliavo 75 metus. Jo laikais rohirimų padaugėjo, jie išvarė ar privertė paklusti paskutinius dunžemiečius, gyvenusius lytuose nuo Izeno. Buvo apgyvendintas Haroudeilas bei kiti kalnų slėniai. Apie tris vėlesnius karalius pasakyta nedaug, nes jų laikais Rohanas klestėjo taikoje.
- 2570-2659 4. *Frėjus*. Vyriausias sūnus, bet ketvirtasis Aldoro vaikas. Jau buvo senas, kai tapo karaliumi.
- 2594-2680 5. *Freavinas*.
- 2619-2699 6. *Goldvinas*.
- 2644-2718 7. *Deoras*. Jo laikais dunžemiečiai dažnai rengdavo antpuolius iš už Izeno. 2710 metais jie užėmė apleistą Izengardo žiedą, jų nebepavyko išmušti.
- 2668-2741 8. *Gramas*.
- 2691-2759 9. *Helmas Kūjarankis*. Jo valdymo pabaigoje Rohanas patyrė didelių netekčių dėl įsiveržimų ir Ilgosios Žiemos. Žuvo pats Helmas bei jo sūnūs Haletas ir Hama. Karaliumi tapo Frealafas, Helmo sesers sūnus.

¹⁵ Datos nurodytos pagal Gondoro skaičiavimą Trečiajame Amžiuje. Parašėse nurodomos gimimo ir mirties datos.

Antroji linija

- 2726-2798 10. *Frealafas Hildesonas*. Jo laikais į Izengardą atėjo Sarumanas. Iš ten buvo išvaryti dunžemiečiai. Bado ir silpnumo laikais rohirimams jo draugystė buvo naudinga.
- 2752-2842 11. *Bryta*. Žmonės jį vadino *Leofa*, nes visi jį mylėjo. Bryta buvo atlapaširdis ir stengėsi padėti visiems, kuriems reikėjo pagalbos. Jo laikais vyko karas su orkais - išvaryti iš Šiaurės, jie ieškojo prieglaudos Baltuosiuose Kalnuose. Jam mirus buvo manoma, kad visi orkai išnaikinti, tačiau iš tiesų buvo ne taip.
- 2780-2851 12. *Valda*. Karaliavo tik devynerius metus. Pateko į orkų pasalą ir buvo užmuštas su visais bendražygiais, kai kalnų takais jojo iš Dunharo.
- 2804-2864 13. *Folka*. Buvo geras medžiotojas. Jis prisiekė nepersekioti laukinių žvėrių tol, kol Rohane yra likę orkų. Suradęs ir sunaikinęs paskutinę orkų stovyklą, išjojo medžioti didžiojo Everholto Semo Firieno Miške. Jis nukovė Semą, tačiau ir pats mirė nuo iltimis padarytų žaizdų.
- 2830-2903 14. *Folkvinas*. Jam tapus karaliumi, rohirimai atgavo jėgas. Jis atkariavo dunžemiečių užimtą vakarinį pasienį (tarp Adorno ir Izeno). Juodomis dienomis Rohanui labai padėjo Gondo-ras. Todėl, išgirdęs, kad didelės haradrimų pajėgos apgulė Gondorą, karalius pasiuntė daug vyrų į pagalbą Vietininkui. Jis norėjo armiją vesti pats, tačiau buvo atkalbėtas - vietoj jo išvyko sūnūs dvyniai Folkredas ir Fastredas (gimę 2858). Jie drauge krito Itilieno mūšyje (2885). Turinas II Gondorietis atsuntė Folkvinui brangią auksinę juostą.
- 2870-2953 15. *Fengelis*. Jis buvo Folkvino trečiasis sūnus ir ketvirtasis vaikas. Neminimas geru žodžiu. Buvo apsirijėlis, godus aukso, persipyko su karo vadais ir savo vaikais. Jo trečiasis vaikas bei vienintelis sūnus Tengelis suaugęs paliko Rohaną, ilgai gyveno Gondore ir sulaukė šlovės tarnaudamas Turgonui.
- 2905-2980 16. *Tengelis*. Ilgai nevedė, tačiau 2943 metais Gondore į žmonas paėmė Morveną iš Losarnacho. Ji buvo septyniolika metų jaunesnė. Gondore ji pagimdė jam tris vaikus, iš kurių Teodenas, antrasis vaikas, buvo vienintelis sūnus. Fengeliui mirus, rohirimai pakvietė Tengelį. Jis grįžo nenoromis, tačiau pasirodė esąs geras ir išmintingas karalius. Jo namuose buvo

kalbama gondorietišškai, ne visi tam pritarė. Rohane Morveną pagimdė jam dar dvi dukras. Jauniausioji, Teodvyna, gimė vėlai (2963), bet buvo gražiausia to amžiaus mergina. Brolis labai ją mylėjo.

Kaip tik grįžus Tengeliui Sarumanas pasiskelbė Izengardo valdovu ir ėmė kenkti Rohanui. Jis puldinėjo pasienio žemes bei rėmė priešus.

- 2948-3019 17. *Teodenas*. Rohano metraščiuose dar vadinamas Teodenu Užmigusiuoju, nes buvo užburtas Sarumano. Jį išgydė Gendalfas. Paskutiniaus gyvenimo metais karaliaus dvasia pakilo, jis pergalingai vedė savo karius į Hornburgą, o vėliau - į Pelenoro Laukus, į didžiausią amžiaus mūšį. Jis krito prieš Mundburgo vartus. Kurį laiką Teodenas ilsėjosi savo gimtinėje tarp mirusių Gondoro karalių, bet buvo parvežtas atgal ir paguldytas aštuntajame jo giminės pilkapyje Edorase. Tada prasidėjo nauja karalių linija.

Trečioji Linija

2989 metais Teodvyna ištekojo už Eomundo iš Rytinio Foldo, didžiojo Marko maršalo. Sūnus Eomeras gimė 2991, o dukra Eovyna - 2995 metais. Tuo laiku vėl pakilo Sauronas, Mordoro Šešėlis pasiekė Rohaną. Orkai pradėjo siautėti rytinėse žemėse, žudyti ir vogti arklius. Kiti nusileido iš Ūkanotųjų Kalnų, dauguma jų buvo didžiuliai uruksai, tarnaujantys Sarumanui, nors to dar ilgai niekas neįtarė. Eomundui buvo pavesta saugoti rytinį pasienį. Jis labai mylėjo žirgus ir nekenė orkų. Sužinojęs apie priešų išpuolį, jis užsidegdavo pykčiu ir nesisaugodamas su keliais vyrais puldavo vytis. Taip jis buvo užmuštas 3002 metais, persekiodamas mažą būrį palei Emyno Mulo pakraščius ir netikėtai patekęs į didesnių orkų pajėgų pasalą.

Netrukus po to Teodvyna susirgo ir, didelei karaliaus širdgėlai, mirė. Karalius pasiėmė jos vaikus į savo rūmus, vadindamas juos sūnumi ir dukra. Pats jis turėjo vienintelį sūnų Teodredą, kuriam tada buvo dvidešimt ketveri, nes karalienė Elfhilda mirė gimdydama, o Teodenas dar sykį nevedė. Eomeras su Eovyna užaugo Edorase ir matė, kaip šešėliai užgulė Teodeno sales. Eomeras buvo iš akies trauktas tėvas, Eovyna - liekna ir aukšta, grožį ir išdidumą paveldėjusi iš pietų, iš Losarnacho Morvenos, kurią rohirimai vadino Plieno Karaliene.

2991-KA 63 (3084) *Eomeras Eadigas*. Dar jaunas jis tapo Marko Maršalu (3017). Kaip ir jo tėvas, saugojo žemes Rohano rytuose. Žiedo Kare Teodredas krito mūšyje su Sarumanu prie Izeno Brastų. Todėl prieš mirtį Pelenoro Laukuose Teodenas paskyrė Eomerą savo įpėdiniu ir paskelbė jį karaliumi. Tą dieną šlovę iškovoję ir Eovyna, nes persirengusi ji irgi dalyvavo mūšyje. Vėliau Marke ji buvo vadinama Skydo Mergele¹⁶.

Eomeras tapo didžiu karaliumi. Jaunas pakeitęs Teodeną, jis valdė šešiasdešimt penkerius metus - ilgiau už visus karalius, išskyrus Aldo-rą Senąjį. Žiedo Kare jis susidraugavo su karaliumi Elesaru ir Imrahi-liu iš Dol Amroto, todėl dažnai jodavo į Gondorą. Paskutiniaus Trečiojo Amžiaus metais vedė Lotirielę, Imrahilio dukterį. Po jo valdė sūnus Elfvinas Gražusis.

Eomero laikais Marko tauta sulaukė išsiilgtos taikos. Slėniuose ir lygumose padaugėjo žmonių, buvo daug žirgų. Gondore bei Arnore valdė karalius Elesaras. Jis buvo pripažintas karaliumi visose senųjų karalysčių žemėse, išskyrus Rohaną, nes jis atnaujino Eomerui Kiriono dovaną, o Eomeras iš naujo priėmė Eorlo Priesaiką. Dažnai jam teko ją tesėti. Nors Sauronas krito, jo sukurta neapykanta ir blogis nemirė - Vakarų Karalius turėjo įveikti daug priešų, kol Baltasis Medis galėjo augti taikoje. Kur keliavo karalius Elesaras, ten jį lydėjo ir karalius Eomeras - už Runo Jūros ir tolimuose pietų laukuose kaip griauštinis dundėjo Marko kavalerija. Kol Eomeras paseno, daugelis vėjų plaikstė Baltojo Žirgo vėliavą.

III *DIURINO* *TAUTA*

Apie nykštukų kilmę keistas istorijas pasakoja eldarai ir patys nykštukai, bet visa tai - jau gūdi praeitis, todėl apie ją čia nekalbėsime. Vyriausią iš septynių savo tautos Tėvų, karalių Ilgabarzdžių protėvį, nykštukai vadino Diuri-nu. Jis miegojo vienišas, nejudamas laiko, kol prabudo jo tauta. Diurinas atkeliavo į Azanulbizarą ir apsigyveno olose virš Keled Zaramo į rytus nuo Ūkanotųjų Kalnų. Ten vėliau atsirado dainų išaukštintos Morajos Kasyklos.

¹⁶Jos skydą ir ranką sulaužė Karalius-Raganius, smogęs buože. Tačiau jis pats buvo nukautas - išsipildė Glorfindelio žodžiai, ištarti dar karaliaus Earnuro laikais, kad Karalius-Raganius kris ne nuo kario rankos. Marko dainose sakoma, kad šiame žygdarbyje Eovynai padėjo Teodeno ginklanešys, kuris irgi buvo ne žmogus, o miškavaikis iš tolimos šalies. Eomeras Marke jam suteikė garbingą laipsnį ir Holdvino vardą. [Tas Holdvinas buvo ne kas kitas, o Meriadokas Puikusias, Zemgalos Šeimininkas.]

Jis gyveno taip ilgai, kad plačiai buvo žinomas kaip Diurinas Nemirtin-gasis. Tačiau į Senųjų Laikų pabaigą jis mirė -jo kapas dunkso Kazad Dūme. Nykštukų karaliaus linija niekada nenutrūko, o penkis kartus jų šeimoje gimė įpėdiniai tokie panašūs į savo protėvį, kad gaudavo Diurino vardą. Nykštukai jį laikė sugrįžtančiu Nemirtinguoju, jie turėjo daug keistų istorijų ir įsitikinimų dėl savo lemties pasaulyje.

Pasibaigus Pirmajam Amžiui, Kazad Dūmo turtai ir galia labai išaugo. Jį praturtino daug igudusių ir išmintingų žmonių, atėjusių iš senųjų Nog-rodo bei Belegosto miestų Mėlynuosiuose Kalnuose, kurie krito Tangorod-rimo laikais. Morajos galia atsilaikė Tamsiaisiais Metais, kai valdė Sauronas. Nors Eregionas buvo sugriautas, o Morajos vartai užtrenkti, Kazad Dūmo salės buvo per gilios ir pernelyg gerai įtvirtintos, o žmonės pernelyg gausūs ir narsūs, kad Sauronas juos užkariautų. Taip Morajos turtai ilgai liko nepaliesti, nors gyventojų ėmė mažėti.

Atsitiko taip, kad Trečiojo Amžiaus viduryje karaliumi vėl buvo Diurinas, jau šeštasis, pavadintas tuo vardu. Pasaulyje vėl augo Saurono, Mor-goto tarno, galia. Tuo metu dar niekas nežinojo, ko siekia Miško Šešėlis, artėjantis prie Morajos. Sukruto visi blogio padarai. Nykštukai kasėsi vis giliau, po Barazinbaru ieškodami mitrilo - neįkainojamo metalo, - kurio surasti kasmet darėsi vis sunkiau. Taip jie pažadino¹⁷ siaubingą padarą, kuris, bėgdamas iš Tangorodrimo nuo artėjančios Vakarų kariuomenės, pasislėpė žemės gelmėse - Morgoto Balrogą. Jis užmušė Diuriną, o po metų -jo sūnų Neiną I. Morajos šlovė išnyko, jos žmonės buvo išžudyti ar pabėgo į tolimas šalis.

Dauguma pabėgėlių patraukė į šiaurę. Treinas I, Neino sūnus, atvyko prie Ereboro, Vienišojo Kalno, netoli rytinių Gūdziosios Girios pakraščių, ten pradėjo naujas kasyklas ir tapo Kalno Karaliumi. Erebre jis rado didžiulį brangakmenį - Arkenstouną, Kalno Širdį. Jo sūnus Torinas I nukeliavo dar toliau į šiaurę, iki Pilkųjų Kalnų, kur susirinko didžioji Diurino tautos dalis, nes kalnai buvo turtingi ir menkai tyrinėti. Bet dykvietėse už kalnų veisėsi slibinai - po daugelio metų jie sustiprėjo, jų padaugėjo, ir tie šliužai pradėjo karą su nykštukais, plėsdami jų gyvenvietes. Deinas I kartu su antruoju sūnumi From buvo užmuštas didelio šaltojo slibino prie savo salės durų.

Neilgai trukus Diurino tauta paliko Pilkuosius Kalnus. Groras, Deino sūnus, su daugeliu pavaldinių patraukė į Geležies Kalvas, o Troras, Deino įpėdinis, su tėvo broliu Borinu bei likusiais nykštukais grįžo į Ereborą.

¹⁷Arba netyčia išlaisvino jį. Gali būti, kad jį jau buvo pažadinęs Saurono įniršis.

Troras gražino Arkenstouną į Didžiąją Treino Salę, jis ir jo žmonės klestėjo, tapo turtingi, susidraugavo su šalia gyvenusiais žmonėmis. Nykštukai gamino ne tik nuostabius papuošalus bei brangenybes, bet ir puikius ginklus bei šarvus. Tarp jų ir giminaičių Geležies Kalvose nuolat vyko gyva prekyba rūda. Taip šiauriečiai, gyvenę tarp Kelduino (Bėgančiosios Upės) ir Karneno (Raudonosios Upės) sustiprėjo ir išvarė visus priešus iš rytų. Nykštukai gyveno puikiai, Ereboro Salėse vyko puotos ir skambėjo dainos.

Gandai apie Ereboro turtus pasklido plačiai. Jie pasiekė slibinų ausis, todėl Smogas Auksinis, didžiausias iš tų šliužų, pakilo, neišspėjęs užpuolė karalių Trorą ir liepsnodamas nusileido ant Kalno. Netrukus visa karalystė buvo sunaikinta, o šalimais stovėjęs Deilo miestas sugriautas ir apleistas. Smogas įžengė į Didžiąją Salę ir atsigulė auksinėje lovoje.

Troro giminė spruko nuo plėšimų ir gaisrų, paskutinytis iš rūmų pro slaptas duris išėjo pats Troras su sūnumi Treinu II. Su šeima¹⁸ jie patraukė į pietus ilgam, bevilčiam klajojimui. Kartu su jais iškeliavo nedidelis giminaičių bei ištikimųjų būrys.

Po daugelio metų Troras, pasenęs, beturtis ir praradęs viltį, atidavė sūnui Treinui vienintelį didžiulį lobį, kurį dar turėjo - paskutinį iš Septynių Žiedų, o tada iškeliavo su vienu senu draugu, vardu Naras. Išsiskirdamas jis pasakė Treinui apie Žiedą štai ką: „Jis gali tapti naujos sėkmės pamatu, nors dabar tai atrodo neįtikėtina. Bet auksą gimdo tik auksas“.

„Tu juk negalvoji grįžti į Ereborą?“ - paklausė Treinas.

„Tai ne mano metams, - tarė Troras. - Kerštą Smogui palieku tau ir tavo sūnams. Aš pavargau nuo neturto ir žmonių paniekos. Einu pažiūrėti, ką galiu rasti.“ Bet jis nepasakė kur.

Galbūt dėl amžiaus, nesėkmių ar nuolatinio svaichiojimo apie Morajos šlovę protėvių laikais jam pasimaišė protas, o gal Žiedas, jo šeiminkui prabudus, ėmė skleisti blogį, versdamas nykštuką kvailioti ir naikinti. Iš Dunžemės, kur jis gyveno, Troras su Naru patraukė šiaurėn, perėjo Raudonojo Rago tarpekį ir atkeliavo į Azanulbizarą.

Trorui priėjus prie Morajos, Vartai buvo atviri. Naras maldavo jo pasisaugoti, tačiau jis nekreipė dėmesio ir išdidžiai įėjo vidun kaip grįžtantis įpėdinis. Troras iš ten nebeišėjo. Naras slapstydamasis laukė daug dienų. Vieną dieną jis išgirdo riksmus, rago bliovimą, o tada ant laiptų nusirito kūnas. Bijodamas, kad tai Troras, jis ėmė sėlinti arčiau. Staiga nuo vartų

¹⁸ Tarp jų buvo Treino II vaikai: Torinas (Ažuolskydis), Frerinas ir Disė. Torinas, nykštukų skaičiavimu, tada dar buvo jaunuolis. Vėliau sužinota, kad pabėgo daugiau Kalno Tautos žmonių, nei tikėtasi iš pradžių, tačiau dauguma pasitraukė į Geležies Kalvas.

pasigirdo balsas: „Ateik, barzdočiau! Mes tave matome. Šiandien tau neverta bijoti. Mums tu reikalingas kaip pasiuntinys“.

Naras priėjo arčiau. Kūnas iš tikrųjų Troro, tačiau galva nukirsta ir padėta veidu žemyn. Priklaupęs jis išgirdo orkų juoką šešėliuose. Balsas tarė: „Jei elgetos' nelaukia prie durų, bet bando išsėlinti ir ką nors pavogti, štai kas jiems nutinka. Jei tavo nykštukai vėl kiš savo šlykščias barzdas, jiems bus tas pats. Eik ir pasakyk! Jeigu jo šeima norėtų sužinoti, kas čia karalius, vardas parašytas jam ant veido. Aš jį išraižiau! Aš jį užmušiau! Aš esu šeiminkas!“

Naras pasuko karaliaus galvą - ant kaktos buvo išdegintos nykštukų runos, jis perskaitė: AZOGAS. Tas vardas žarijomis įsirėžė į jo ir visų nykštukų širdis. Naras pasilenkė pakelti galvos, bet Azogo¹⁹ balsas pasakė: „Mesk ją! Nešdinkis! Štai tavo išmalda, nupeštbarzdi“.

Į Narą kažkas metė mažą kapšėlį su keliomis bevertėmis monetomis.

Verkdamas Naras pasileido palei Sidabrinukę, o atsisukęs pamatė, kaip nuo vartų atėję orkai kapoja kūną ir svaido gabalus juodoms varnoms.

Tokias naujienas Naras parnešė Treinui. Kai Treinas liovėsi verkęs ir rovė-sis barzdą, jis nutilo. Septynias dienas jis sėdėjo netardamas nė žodžio. Tada atsistojo ir tarė: „To negalima pakęsti!“ Taip prasidėjo nykštukų karas su orkais - ilgas ir mirtinas, dažniausiai vykęs giliai po žeme.

Treinas tuoj pat išsiuntė pasiuntinius į rytus, vakarus ir šiaurę, tačiau praėjo treji metai, kol nykštukai sukaupė jėgas. Diurino tauta surinko visus karius, prie jų prisidėjo dideli būriai iš kitų Tėvų giminių, nes tokia nepagarba Vyriausiojo ainiui įsiutino juos. Jie vieną po kitos apguldamo ir sunaikindavo orkų tvirtoves nuo Gundabado iki Džiugesio Pievų. Abi pusės buvo negailestingos, žudynės ir žiaurumai vyko dieną naktį. Nykštukams laimėti padėdavo nepaprasta jų jėga, neprilygstami ginklai ir pykčio ugnis. Kiekviename urve po kalnais jie medžiojo Azogą.

Galiausiai visi sprunkantys orkai susirinko Morajoje. Juos vejanti nykštukų kariuomenė atkeliavo į Azanulbizarą. Tai buvo didžiulis slėnis kalnuose prie Keled Zaramo ežero - kadaise jis buvo Kazad Dūmo karalystės dalis. Pamatę savo senųjų namų vartus kalno šlaite, nykštukai suriko taip, kad, rodėsi, slėnyje nugriaudėjo griautinis. Tačiau ant šlaitų viršuje išsirikiavo didžiulė priešų armija, o pro vartus išsiveržė galybė orkų, Azogo saugotų paskutinei akimirkai.

Iš pradžių sėkmė nusigrėžė nuo nykštukų, nes buvo tamsi žiemos diena be saulės, orkai miršo, jų buvo daugiau nei nykštukų ir jie stovėjo aukščiau.

¹⁹ Azogas buvo Bolgo tėvas.

Taip prasidėjo Azanulbizaro (arba elfiškai Nanduhiriono) Mūšis, kurį prisimindami orkai vis dar virpa, o nykštukai verkia. Pirmasis avangardo, vedomo Treino, puolimas buvo atmuštas. Patyręs didelių nuostolių, Treinas buvo įvarytas į didžiulių medžių mišką, kuris tada augo netoliese Keled Zaramo. Ten krito jo sūnus Frerinas, giminaitis Fandinas ir daug kitų, o Treinas su Torinu buvo sužeisti²⁰. Permaininga mūšio sėkmė lydėjo tai vienus, tai kitus, daug buvo išžudyta, kol pagaliau viską nulėmė Geležies Kalvų nykštukai. Vėliau atskubėję į kovą nepavargę Neino, Groro sūnaus, kariai nustūmė orkus iki pat Morajos slenkščio. Saukdami: „Azogai! Azogai!“ jie kirtikliais kapojo visus, pasitaikiusius kelyje.

Neinąs atsistojo prieš Vartus ir galingu balsu suriko: „Azogai! Jei esi vi-duje, išeik! Ar žaidimas slėnyje tau per šiurkštus?“

Azogas išėjo - milžiniškas orkas didžiule geležimi apkaustyta galva, tačiau vikrus ir stiprus. Su juo išėjo daug panašių orkų, apsaugos karių. Kai jie susikibo su Neino būriu, Azogas pasisuko į Neiną ir tarė: „Ką? Dar vienas elgeta prie mano durų? Ar ir tau ką nors išdeginti?“

Su tais žodžiais jis puolė Neiną, prasidėjo dvikova. Neinąs buvo pusiau apakintas įniršio ir labai išvargintas mūšio, o Azogas - nepavargęs ir klas-tingas. Neinąs krito iš visų likusių jėgų, bet Azogas nėrė šalin ir spyrė Nei-nui į koją. Kirtiklis suskaldė akmenį, ant kurio stovėjo Azogas, Neinąs kluptelėjo priekin. Tada Azogas staigiai krito jam per kaklą. Šarvų apy-kaklė atlaikė, bet smūgis buvo toks stiprus, kad Neino kaklas lūžo, ir nykš-tukas parkrito.

Azogas nusijuokė, iškėlęs galvą garsiai triumfuodamas sugargė, bet riksmas įstrigo gerklėje. Jis pamatė, kad jo armija slėnyje bėga, o nykštukai visus žudydami veržiasi jo link. Sumuštų pulkų likučiai klykdami spruko į pietus. Beveik visi apsaugos kariai gulėjo negyvi. Azogas apsisuko ir nubėgo prie vartų.

Laiptais paskui jį šuoliais bėgo nykštukas su kruvinu kirviu. Tai buvo Deinas Geležinė Koja, Neino sūnus. Prie pat durų jis pasivijo Azogą, už-mušė jį ir nukirto galvą. Tai buvo didis žygdarbis, nes, nykštukų skaičiavimu, Deinas buvo dar tik paauglys. Jo laukė ilgas gyvenimas ir daug mūšių, kol galiausiai, pasenęs, bet nepalūžęs, jis žuvo Žiedo Kare. Nors Deinas buvo įsiutęs, sakoma, kad nuo Vartų jis grįžo išbalęs, lyg būtų pajutęs nenugalimą siaubą.

²⁰ Sakoma, kad Torino skydas suskilo, jis numetė jį šalin, tada kirviu nusikirto ažuolo šaką ir laikė kairėje rankoje, atmušdamas priešų smūgius arba darbuodamasis kaip vė/c-du. Taip jis gavo antrą vardą.

Pagaliau laimėję mūšį, nykštukai susirinko Azanulbizare. Jie paėmė Azogo galvą, įkišo j burną kapšeli su monetomis ir pamovė ją ant kuolo. Tą naktį nebuvo nei puotos, nei dainų, nes mirusiųjų skaičius viršijo skausmo ribas. Sakoma, kad liko mažiau nei pusė karių, kurie dar stovėjo ant kojų ar tikėjosi pagyti.

Ryte prieš juos stėjo Treinas. Jis nepagydomai apako viena akimi ir šlubavo sužeista koja, tačiau sušuko: „Puiku! Mes laimėjome! Kazad Dūmas mūsų!“

Nykštukai jam atsakė: „Esi Diurino ainis, tad net su viena akimi turėtum matyti aiškiau. Mes kariavome keršto karą ir atkeršijome. Tačiau pergalė nesaldi. Jei tai pergalė, mūsų rankos per silpnos jai išlaikyti“.

Tie, kurie nebuvo iš Diurino tautos, kalbėjo: „Kazad Dūmas nebuvo mūsų tėvų namai. Kas mums iš jo - nebent tikėtumės turtų? Jei turime ke-liauti be atlygio ir auksinių juostų, kurias mums esate skolingi, kuo greičiau grįšime, tuo bus geriau“.

Tada Treinas pasisuko į Deiną ir paklausė: „Juk mano giminė manęs nepaliks?“

„Ne, - atsakė Deinas. - Tu esi mūsų tautos tėvas, dėl tavęs liejome kraują ir vėl liesime, jei reikės. Bet į Kazad Dūmą neįžengsime. Tu ne-įžengsi į Kazad Dūmą. Aš vienintelis žvelgiau pro Vartų šešėlį. Už jų tavęs vis dar laukia jis - Diurino Prakeikimas. Pasaulis turi pasikeisti, turi atsi-rasti kita jėga, kad Diurino tauta vėl galėtų vaikščioti Morajoje.“

Tad po Azanulbizaro nykštukai vėl išsisklaidė. Tačiau iš pradžių jie kruopščiai surinko žuvusiųjų daiktus, kad grįžę orkai negautų ginklų ir šarvų. Sakoma, jog iš mūšio lauko nykštukaiėjo sulinkę po sunkiais nešuliais. Tada jie užkūrė daug laužų ir sudegino savo mirusius. Daug medžių buvo iškirsta slėnyje, kuris amžinai liko plikas, o laužų dūmai buvo matyti net Loriene²¹.

Kai siaubingieji laužai virto pelenais, sąjungininkai išsiskirstė po savas šalis, o Deinas Geležinė Koja nuvedė tėvo tautą atgal į Geležies Kalvas. At-sistojęs prie mieto su Azogo galva Treinas pasakė Torinui: „Kai kas sakys, jog šita galva brangiai pirкта! Mes už ją atidavėme ištisą karalystę. Grįši su manimi prie priekalo ar prašysi duonos po turtingus kiemus?“

„Prie priekalo, - atsakė Torinas. - Kūjis neleis rankoms nusilpti, kol jos vėl nusitvers aštresnių įrankių.“

²¹ Skaudančia širdimi nykštukai degino žuvusiuosius, nes tai prieštaravo jų papročiams. Tačiau pastatyti įprastus kapus mirusiems (o jie buvo guldomi tik į akmenį, ne į žemę) būtų užtrukę daug metų. Todėl jie pasirinko ugnį, kad nepaliktų mirusių giminaičių žvėrims, paukščiams ar maitėdoms orkams. Kritusieji Azanulbi/are buvo pagerbti prisiminimuose - iki šių dienų nykštukai išdidžiai sako apie kokią savo protėvį: „Jis buvo sudegintas nykštukas“.

Taip Treinas ir Torinas su savo palydos likučiais (tarp kurių buvo Balinas ir Gloinas) grįžo į Dunžemę, o iš ten pasitraukė ir klajojo Eriadore, kol pagaliau surado namus į rytus nuo Ered Luino už Lunos. Tomis dienomis jie daugiausia kaldino geležinius daiktus, tačiau savaip klestėjo. Tauta po truputį gausėjo²². Bet, kaip sakė Troras, kad gimtų auksas, Žiedui reikėjo aukso, o to brangaus metalo jie beveik neturėjo.

Apie šitą Žiedą čia galima pasakyti dar štai ką. Diurino tautos nykštukai tikėjo, kad jis buvo pirmasis iš Septynių nukaldintų žiedų. Jie sakė, kad Kazad Dūmo karaliui Diurinui III šį Žiedą įteikė patys elfų kalviai, o ne Sauronas. Tačiau Žiede, be abejo, būta blogos jėgos, nes Sauronas padėjo kaldinti visą Septynetą. Žiedo savininkai nerodė jo ir nekalbėjo apie jį, o atiduodavo kitiems tik mirties patale. Niekas tiksliai nežinojo, kur jis buvo saugomas. Vieni manė, kad Žiedas liko Kazad Dūme, slaptuose karalių kapuose, jei tik jų nesurado ir neišplėšė, o Diurino giminė tikėjo (klaidingai), kad jį mūvėjo Troras, neatsargiai grįžęs Morajon. Jie nežinojo, kas nutiko su juo. Ant Azogo kūno Žiedo nebuvo.

Gali būti, kaip dabar tiki nykštukai, kad Sauronas jo turimos galios dėka išsiaiškino, kas turi šį Žiedą - paskutinį klajojančią laisvą, - ir kad visas Diurino ainių nesėkmės lėmė Saurono pyktis. Tačiau nykštukų pažaboti nepavyko. Saurono Žiedai teveikė tiek, kad apnuodydavo nykštukų širdis aukso ir brangenybių goduliu. Visa kita atrodė nevertinga - nykštukai liepsnodavo įniršiu ir keršto aistra atėmusiems tuos daiktus. Nuo pat jų tautos atsiradimo jie it pašėlę priešinosi bet kokiam valdymui. Nykštukus buvo galima užmušti, palaužti, bet jie niekada nevirto kažkieno valios pavergtais šešėliais, todėl joks Žiedas neveikė jų gyvenimo - neilgino ir netrumpino. Sauronas nekentė nykštukų ir troško atimti iš jų Žiedą.

Todėl galbūt Žiedo veikiamas Treinas po kelerių metų tapo neramus ir priekabus. Jo mintys sukosi tik apie auksą. Pagaliau, nebegalėdamas kentėti, jis prisiminė Ereborą ir apsisprendė grįžti ten. Nepasakojo Torinui, kas dedasi jo širdyje, bet su Balinu, Dvalinu ir keliais kitais pakilo, atsisveikino ir iškeliaavo.

Beveik nežinia, kas jam nutiko vėliau. Veikiausiai, iškeliaavusį su saujele bendražygių, jį medžiojo Saurono tarnai. Persekiojo vilkai, kliudė orkai, kelią stebėjo blogi paukščiai - kuo labiau jis veržėsi į šiaurę, tuo labiau jam nesisekė. Tamsią naktį Treinas su bendražygiais klaidžiojo žemėse už An-

²² Nykštukai turėjo labai nedaug moterų. Su jais buvo Treino dukra Disė. Ji buvo Ered Luine gimusių Filio ir Kilio motina. Torinas žmonos neturėjo.

duino. Prapliupo juodas lietus, jie pasislėpė po Gūdžiosios Girios medžiais. Ryte Treinas dingo iš stovyklos - bendražygiai veltui šaukė jį. Jie daug dienų jo ieškojo, kol praradę viltį pagaliau grįžo pas Toriną. Tik daug vėliau buvo sužinota, jog Treinas buvo pagrobtas gyvas ir nugabentas į Dol Gulduro duobes. Iš jo atėmė Žiedą, kankino, kol galiausiai nykštukas ten mirė.

Taip Torinas Ažuolskydis tapo bevilčiu Diurino įpėdiniu. Treinui dingus, Torinui suėjo devyniasdešimt penkeri, jis buvo išdidus stambus nykštukas, patenkintas gyvenimu Eriadore. Daug dirbo, keliavo ir igijo nemažai turto. Priėjo žmonių prisidėjo daug klajojančių Diurino tautos nykštukų, išgirdusių apie jo gyvenvietę vakaruose. Dabar kalnuose jie turėjo gražias sales, nemažai gėrybių ir gyvenimas nebeatrodė toks sunkus, nors dainose jie nuolat prisimindavo tolimą Vienišąjį Kalną.

Ėjo metai. Torino širdies žarijos vėl įkaito, jis galvodavo apie savo giminės nelaimes ir apie paveldėtą kerštą slibinui. Svajojo apie ginklus, armijas ir sąjungas, o jo didžiulis kūjis skambėjo kalvėje. Bet armijos buvo išsi-skklaidžiusios, sąjungos nutrauktos, o karingų kirvių - vos keletas. Nykštukas daužė raudoną geležį ant priekalo ir liepsnojo bevilčišku pykčiu.

Pagaliau visai atsitiktinai su Torinu susitiko Gendalfas. Tai nulėmė Diurino giminės likimą ir daug ką pakeitė. Tuo laiku²³ Torinas, po kelionės grįždamas į vakarus, apsistojo Bryliuje. Ten nakvojo ir Gendalfas. Jis keliavo į Grafystę, kurioje nebuvo lankęsis jau dvidešimt metų. Buvo pavargęs ir ketino ten kurį laiką pailsėti.

Be daugelio kitų rūpesčių, jis jaudinosi dėl pavojingos padėties šiaurėje. Jis jau tada žinojo, jog Sauronas rengiasi karui ir, kai pakankamai sustiprės, ketina pulti Rivendeilą. Bandymui iš rytų atsiimti Angmarą bei šiaurines kalnų perėjas pasipriešinti galėjo tik Geležies Kalvų nykštukai. Bet už jų driekėsi Smogo nusiaubtos žemės. Sauronas galėjo puikiai pasinaudoti siaubinga slibino jėga. Kaip pražudyti Smogą?

Gendalfui sėdint ir mąstant, prieš jį stėjo Torinas. Jis tarė: „Pone Gendalfai, pažįstu tave tik iš išvaizdos, bet džiaugiuosi, galėdamas su tavimi pasikalbėti. Pastaruoju metu dažnai apie tave mąstydavau, tarsi likimas man liepė ieškoti tavęs. Tikrai taip ir būčiau padaręs, jei tik būčiau žinojęs, kur ieškoti“.

Gendalfas su nuostaba pažvelgė į jį.

„Keista, Torinai Ažuolskydi, - pasakė jis, - aš irgi apie tave galvojau.

²³ 2941 metų kovo 15 dieną.

Nors dabar keliauju į Grafystę, nepamiršau, jog šis kelias veda ir į tavo menes.

„Jei nori, gali jas taip vadinti, - atsakė Torinas, - bet tai tėra vargani tremtinių būstai. Jei atvyktum, būtum mielai sutiktas. Sakoma, kad esi išmintingas ir žinai, kas vyksta pasaulyje, geriau nei kuris kitas. Aš turiu nemažai sumanymų, tavo patarimai man labai praverstų.“

„Aš atvyksiu, - pažadėjo Gendalfas, - nes spėju, jog turime vieną bendrą rūpestį. Aš galvoju apie Ereboro slibiną. Nemanau, kad Troro anūkas būtų jį pamiršęs.“

Kas atsitiko po šio susitikimo, pasakojama kitur: apie keistą planą, Gendolfo sugalvotą padėti Torinui, apie tai, kaip Torinas su bendražygiais iškeliavo iš Grafystės į Vienišąjį Kalną ir kaip nenumatytai viskas baigėsi. Čia primenami tik įvykiai, tiesiogiai susiję su Diurino tauta.

Slibiną nukovė Bardas iš Esgaroto, o Deile įvyko mūšis. Vos išgirdę apie nykštukų sugrįžimą, Ereborą puolė orkai -juos vedė Bolgas, sūnus Azogo, kurį jaunystėje užmušė Deinas. Pirmajame Deilo Mūšyje Torinas Ažuolskydis buvo mirtinai sužeistas, mirė ir buvo palaidotas po Kalnu su Arkenstounu ant kmtinės. Ten krito ir Filis su Kiliu, jo sesers vaikai. Jo pusbrolis ir teisėtas įpėdinis Deinas Geležinė Koją, atskubėjęs į pagalbą iš Geležies Kalvų, tapo Karaliumi Deinu II. Kalno Karalystė buvo atstatyta, kaip ir norėjo Gendalfas. Deinas buvo didis, išmintingas karalius, jo laikais nykštukai klestėjo ir stiprėjo.

Vėlyvą tų pačių metų (2941) vasarą Gendalfas įveikė Sarumano pasipriešinimą ir įtikino Baltąją Tarybą pulti Dol Guldurą. Sauronas atsitraukė į Mordorą, kad būtų saugus, kaip jis manė, nuo visų priešų. Pagaliau prasidėjus Karui, pagrindinis smūgis buvo smogtas pietuose, nors ilgos Saurono rankos būtų pridariusios daug blogo šiaurėje, jei jo kelyje nebūtų stovėję karalius Deinas ir karalius Brandas. Taip Frodui ir Gimliui kalbėjo Gendalfas, kai jie kurį laiką gyveno Minas Tirite. Kaip tik tada į Gondorą atėjo naujienos apie įvykius tolimose šalyse.

„Aš liūdėjau kritus Torinui, - kalbėjo Gendalfas, - o dabar išgirdome, kad, kol mes kovėmės čia, Deilo mūšyje žuvo Deinas. Sakyčiau, tai didelė netektis, jei nesistebėčiau, kad sulaukęs tokio amžiaus jis vis dar galėjo spausti kirvį taip tvirtai, kaip pasakojama: stovėjo virš karaliaus Brando kūno priešais Ereboro Vartus iki užkrentant tamsai.

Tačiau viskas galėjo pakrypti kitaip, daug blogiau. Prisimindami didįjį Pelenoro Mūšį, nepamirškite kautynių Deile ir narsios Diurino tautos. Pagalvokite, kas galėjo atsitikti: slibinų ugnis ir negailestingi kardai Eriado-

re, naktis Rivendeile. Gondoras galėjo nebeturėti Karalienės. Galėjome grįžti su pergale ir rasti vien griuvėsius bei pelenus. Viso to išvengėme, nes vieną pavasario vakarą Bryliuje aš sutikau Toriną Ažuolskydį. Lemtingas susitikimas, kaip sakoma Viduržemyje.“

Disė buvo Treino II dukra. Tai vienintelė nykštukų moteris, minima šiose istorijose. Gimlis pasakojo, kad nykštukų moterų labai nedaug, vos trečdalis visos tautos. Jos retai kada pasirodydavo viešai, nebent labai prireikus. Balsu, išvaizda ir drabužiais jos tokios panašios į nykštukų vyrus, kad kitos tautos negali jų atskirti. Dėl to tarp žmonių paplito kvaila nuomonė, kad nykštukų moterų nesą, o nykštukai „išauga iš akmens“.

Dėl mažo moterų skaičiaus nykštukų tauta didėja lėtai -jai kyla pavojus, jei nėra kur saugiai gyventi. Mat nykštukai savo gyvenime renkasi tik vieną žmoną arba vyrą ir yra labai pavydūs, kaip ir visuose savo reikaluose. Veda mažiau nei trečdalis nykštukų vyrų, nes ne visos moterys teka: vienos nenori, kitos nori to, kurio negali gauti, ir jokio kito. Daugelis vyrų, užsiėmusių savo darbais, irgi nelabai trokšta vedybų.

Gimlis, Gloino sūnus, sulaukė šlovės, nes buvo vienas iš Devynių Keleivių, nešusių Žiedą. Per karą jis lydėjo karalių Elesarą. Jis buvo vadinamas Elfų Draugu, nes labai susidraugavo su Legolasu, karaliaus Tranduilos sūnumi, ir dievino Valdovą Galadrielę.

Sauronui kritus, Gimlis atvedė į pietus dalį Ereboro nykštukų ir tapo Žibančiųjų Olų Valdovu. Jis su savo tauta nuveikė daug žymių darbų Gondo-re bei Rohane. Minas Tiritui jie nukaldino mitrilą ir plieno Vartus, pakeitusius tuos, kuriuos sudaužė Karalius-Raganius. Jo draugas Legolasas į pietus irgi atsivedė elfų iš Žaliojo Miško, jie apsigyveno Itilience - šis kraštas vėl tapo gražiausias visose vakarinėse žemėse.

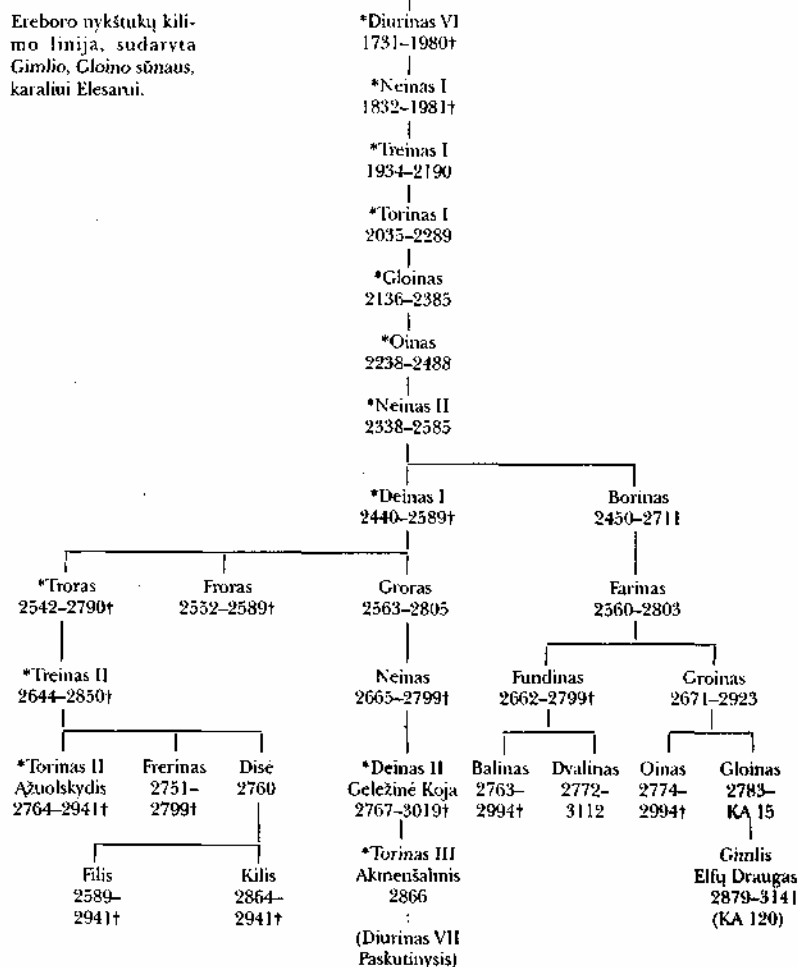
Karaliui Elesarui atsisakius gyvenimo, Legolasas pagaliau pasidavė širdies troškimui ir išplaukė už Jūros.

Viena paskutinių pastabų Raudonojoje Knygoje

Mes girdėjome, kad su savimi Legolasas pasiėmė ir Gimlį, Gloino sūnų, nes jie buvo geriausi draugai - dar niekada elfas taip nedraugavo su nykštuku. Jei tai tiesa, iš tikrųjų keista: kad nykštukas dėl draugo paliktų Viduržemį, kad el-daraijį priimtų, kad tai leistų Vakarų Valdovai. Dar sakoma, jog Gimlis iškeliavo norėdamas vėl išvysti Galadrielės grožį. Gali būti, jog ji, viena iš didžiausių tarp eldarų, gavo jam šią malonę. Daugiau apie tai pasakoti nėra ką.

Ereboro nykštukų kili-
mo linija, sudaryta
Gimlio, Gloino sūnaus,
karaliui Elesarui.

Diurinas Nemirtingasis
(Pirmasis Amžius)

Ereboro įkūrimas, 1999.
Deiną I užmuša slibinas, 2589.
Sugrįžimas į Ereborą, 2590.
Ereboras išplėšiamas, 2770.
Troro nužudymas, 2790.
Nykštukų kariaunos rinkimas, 2790-2793.
Nykštukų karas su orkais, 2793-2799.

Nanduhiriono Mūšis, 2799. Treinas
iškeliauja, 2841. Treino žūtis ir jo Žiedo
praradimas, 2850. Penkių Kariuomenių
Mūšis, Torino II mirtis, 2941. Balinas
keliauja į Morają, 2989.

* Ženklu * žymimi vardai tų nykštukų, kurie buvo laikomi Diurino tautos karaliais - nesvarbu, tremtyje ar ne. Iš Torino Ažuolskydžio draugų, su juo keliavusių į Ereborį, Oris, Noris ir Doris irgi buvo Diurino palikuonys. Kiti žymūs Torino giminaičiai - Bil'u-ras, Bofuras ir Bomburas kilo iš Morajos nykštukų, jie nepriklausė Diurino giminei.

PRIEDAS B METRAŠTIS

(VAKARŲ ISTORIJA)

Pirmasis Amžius baigėsi didžiuliu mūšiu, kuriame Valinoro Armija sugriovė Tangorodrimą ir nuvertė Morgotą. Tada dauguma noldorų grįžo į Toli-muosius Vakarus ir gyveno Eresėje, netoliese Valinoro. Didžioji dalis sin-darų irgi persikėlė per Jūrą.

Antrasis Amžius baigėsi, kai buvo pirmą sykį nuverstas Sauronas, Mor-goto tarnas, ir iš jo atimtas Didysis Žiedas.

Trečiasis Amžius baigėsi Žiedo Karu, bet Ketvirtasis Amžius nepasidėjo, kol neišplaukė Elrondas. Tada atėjo žmonių valdymo laikas, o kitos „kalbančios" Viduržemio tautos ėmė smukti.

Ketvirtajame Amžiuje ankstesni amžiai buvo dažnai vadinami Senaisiais Laikais, tačiau iš tiesų šis vardas aprėpia tik laikotarpį iki Morgoto nuvertimo. Tų metų istorija čia nepateikiama.

Antrasis Amžius

Tai buvo tamsūs metai Viduržemio žmonėms, tačiau šlovingi Numeno-ru. Įrašai apie įvykius Viduržemyje trumpi ir negausūs, o datos dažnai neaiškios.

Šio amžiaus pradžioje dar buvo daug Didžiųjų elfų. Dauguma jų gyveno Lindone į vakarus nuo Ered Luino. Prieš iškylant Barad Durui, nemažai sindarų iškeliauvo į rytus ir įkūrė savo karalystes tolimuose miškuose, kur gyveno elfai-silvanai. Vienas jų buvo Didžiojo Žaliojo Miško šiaurėje karalius Tranduilas. Lindone, į šiaurę nuo Lunos, gyveno Gilgeladas, pas-kutinis noldorų karalių ainis tremtyje. Vakarų elfai jį pripažino Didžiuoju Karaliumi. Lindone, į pietus nuo Lunos, kurį laiką gyveno Kelebornas, Tingolo giminaitis, jo žmona buvo žymiausia elfų moteris Galadrielė - Finrodo Felegundo, Žmonių Draugo, sesuo. Finrodas kadaise buvo Nar-gotrondo karalius, atidavęs gyvybę gelbėdamas Bereną, Barahiro sūnų.

Vėliau kai kurie noldorai atkeliauvo į Eregioną, į vakarus nuo Ūkanotųjų Kalnų, netoli vakarinių Morajos vartų. Jie taip pasielgė sužinoję, kad Mo-rajoje rasta mitrilo. Noldorai buvo žvmūs amatininkai ir draugiškesni

nykštukams nei sindarai, tad draugystė tarp Diurino Tautos bei Eregiono elfų kalvių buvo glaudžiausia, kada nors buvusi tarp šių tautų. Eregiono valdovas buvo Kelebrimboras, žymiausias iš visų amatininkų. Jis buvo kilęs iš Feanoro giminės.

Metai

- 1 Pastatomi Pilkieji Uostai ir Lindonas.
32 Edanai pasiekia Numenorą.
Apie 40 Daug nykštukų palieka senuosius miestus Ered Luine ir keliauja į Morają, kurios gyventojų smarkiai padaugėja.
442 Miršta Elrosas Tar Minijaturas.
Apie 500 Viduržemyje vėl sukrunta Sauronas.
548 Numenore gimsta Silmariena.
600 Pakrantėse pasirodo pirmieji numenoriečių laivai.
750 Noldorai įkuria Eregioną.
Apie 1000 Suerimės dėl augančios numenoriečių galios, Sauronas pasirenka Mordorą savo šalimi, kurioje nori įsitvirtinti. Prasideda Barad Duro statyba.
1075 Tar Ankalimė tampa pirmąja Valdančiąja Numenoro Karaliene.
1200 Sauronas stengiasi sugundyti eldarus. Gilgeladas atsisako su juo bendrauti, bet Eregiono kalvius pavyksta įtikinti. Numenoriečiai pradeda statyti nuolatinius uostus.
Apie 1500 Saurono patariamieji elfų kalviai pasiekia savo meistriškumo viršūnę. Jie pradeda kaldinti Galios Žiedus.
Apie 1590 Eregione nukaldinami Trys Žiedai.
Apie 1600 Sauronas Orodruiene nusikaldina Didįjį Žiedą. Jis baigia statyti Barad Durą. Kelebrimboras atskleidžia Saurono planus.
1693 Prasideda elfų ir Saurono karas. Trys Žiedai paslepiami.
1695 Saurono pajėgos įsiveržia į Eregioną. Gilgeladas į Eregioną siunčia Elrondą.
1697 Eregionas nusiaubiamas. Miršta Kelebrimboras. Uždaromi Morajos vartai. Elrondas atsitraukia su noldorų likučiais ir įkuria Imladriso prieglobstį.
1699 Sauronas nusiaubia Eriadorą.
1700 Tar Minastiras iš Numenoro į Lindoną atsiunčia didelį laivyną. Sauronas sumušamas.
1701 Sauronas išvaromas iš Eriadoro. Vakarai ilgai gyvena taikoje.

- Apie 1800 Maždaug nuo šio laiko numenoriečiai ima steigti kolonijas pakrantėse. Sauronas plečia savo galią į rytus. Numenorą apgaubia Šešėlis.
2251 Tar Atanamiras priima skeptrą. Prasideda sukilimas ir numenoriečių skilimas. Maždaug tuo laiku pasirodo Nazgulai arba Žiedo Šmėklos, Devynių Žiedų vergai.
2280 Umbaras virsta galinga Numenoro tvirtove.
2350 Pastatomas Pelargiras. Jis tampa pagrindiniu Ištikimųjų numenoriečių uostu.
2899 Skeptrą priima Ar Adunakhoras.
3175 Tar Palantiro atgaila. Pilietinis karas Numenore.
3255 Skeptrą perima Ai-Farazonas Auksinis.
3261 Ar Farazonas išplaukia ir išsilaipina Umbare.
3262 Sauronas paimamas į nelaisvę ir nugabenamas į Numenorą; 3262-3310 Sauronas sugundo Karalių ir sugadina numenoriečius.
3310 Ar Farazonas pradeda Didžiojo Laivyno statybą.
3319 Ar Farazonas apsiaučia Valinorą. Numenoro kritimas. Elendilas su sūnumis pabėga.
3320 Įkuriamos Karalystės Tremtyje: Arnoras ir Gondoras. Akmenys padalinami. Sauronas grįžta į Mordorą.
3429 Sauronas puola Gondorą, paima Minas Itilį ir sudegina Baltąjį Medį. Izilduras pabėga Anduinu ir atvyksta į šiaurę pas Elendilą. Anarionas gina Minas Anorą ir Osgiliatą.
3430 Sudaroma Paskutinioji elfų ir žmonių Sąjunga.
3431 Gilgeladas ir Elendilas žygiuoja į rytus, į Imladrisą.
3434 Sąjungininkų Armija kerta Ūkanotuosius Kalnus. Dagorlado Mūšis ir Saurono sutriuškinimas. Prasideda Barad Duro apsiaustis.
3440 Užmušamas Anarionas.
3441 Elendilas ir Gilgeladas nuverčia Sauroną, tačiau abu žūva. Izilduras paima Didįjį Žiedą. Sauronas pasitraukia, o Žiedo Šmėklos slepiasi šešėliuose. Baigiasi Antrasis Amžius.

Trečiasis Amžius

Tai buvo eldarų nykimo metai. Jie ilgai gyveno ramybėje, turėdami Tris Žiedus: Sauronas miegojo, o Didysis Žiedas buvo prarastas. Bet jie nesirūpino ateitimi, gyvendami praeities atsiminimais. Nykštukai pasislėpė giliai

po žeme, saugodami lobius, tačiau blogis vėl atgijo, atsirado slibinai, vienas po kito senieji lobynai buvo išplėsti, o nykštukai tapo klajūnais. Mora-ja ilgai buvo saugi, bet nykštukų mažėjo, kol daug plačių jos salių tapo tamsios ir tuščios. Numenoriečių išmintis ir gyvenimo trukmė irgi mažėjo, nes jie susiliejo su paprastais žmonėmis.

Praėjus galbūt tūkstančiui metų, kai ant Didžiojo Žaliojo Miško nukrito pirmasis šešėlis, Viduržemyje pasirodė Ištarai arba Burtininkai. Vėliau buvo sakoma, kad jie buvo Tolimųjų Vakarų pasiuntiniai, atsiųsti kovoti su Saurono galia ir vienyti visus, kurie jam priešinasi. Bet jiems buvo uždrausta prieš galią kovoti galia. Jie negalėjo jėga ar bauginimais valdyti žmones ir elfus.

Todėl jie pasirodė žmonių pavidalu, nors niekada nebuvo jauni, seno labai lėtai ir turėjo slaptų protinių bei fizinių galių. Vos keletas žinojo jų tikruosius vardus. Kokį vardą jiems duodavo, tokiu ir vadindavosi. Du aukščiausius to ordino narius (sakoma, iš viso jų buvo penketas) eldarai vadino Kuruniru, „Igudusiu Žmogumi“, ir Mitrandiru, „Pilkuoju Klajokliu“, o šiaurės žmonės - Sarumanu ir Gendalfu. Kuruniras dažnai keliaudavo į rytus, bet galiausiai apsigyveno Izengarde. Mitrandiras artimiausiai draugavo su eldariais ir klajojo po vakarus, niekada sau neradęs nuolatinio būsto.

Per Trečiąją Amžių apie Tris Žiedus žinojo tik tie, kurie juos turėjo. Bet vėliau paaiškėjo, kad iš pradžių juos saugojo trys kilmingiausi eldarai: Gil-geladas, Galadriėlė ir Kerdanas. Prieš mirtį Gilgeladas savo Žiedą atidavė Elrondui, vėliau Kerdanas savąjį perdavė Mitrandirui. Kerdanas matė toliau ir aiškiau nei kas kitas Viduržemyje - jis pasveikino Gendalfą Pilkuosiuose Uostuose, žinodamas, iš kur šis atkeliavo ir kur sugrįš.

„Imk šį Žiedą, valdove, - tarė jis, - nes tavo darbai bus sunkūs, o jis padės tau įveikti vargą, kurį užsikrovei. Tai yra Ugnies Žiedas, su juo gali uždegti atšalusias pasaulio širdis. O mano širdis atiduota Jūrai, aš gyvensiu prie pilkų jos krantų, kol išplauks paskutinis laivas. Lauksiu tavęs.“

Metai

- 2 Izilduras pasodina Baltojo Medžio sėklą Minas Anore. Jis per duoda Pietinę karalystę Meneldilui. Nelaimė Džiugesio Pievo se. Izilduras ir trys vyriausi jo sūnūs nukaunami.
- 3 Ochtaras parneša Narsilo nuolaužas į Imladrisą.
- 10 Valandilas tampa Arnoro Karaliumi.
- 109 Elrondas veda Kelebrianą, Kelebornos dukterį.
- 130 Gimsta Eladanas ir Elrohiras, Elrondo sūnūs.
- 241 Gimsta Arvena Undomielė.

- 420 Karalius Ostoheras atstato Minas Anorą.
- 490 Pirmasis rytiečių įsiveržimas.
- 500 Romendasilas I sumuša rytiečius.
- 541 Romendasilas žūsta mūšyje.
- 830 Falasturas pradeda Gondoro Laivininkų-Karalių liniją.
- 861 Miršta Earenduras, Arnoras padalijamas.
- 933 Karalius Earnilas I paima Umbarą, kuris tampa Gondoro tvirtove.
- 936 Earnilas pražūsta jūroje.
- 1015 Per Umbaro apgultį užmušamas Karalius Kirijandilas.
- 1050 Hijarmendasilas užkariauja Haradą. Gondoras pasiekia galios viršūnę. Apie tą laiką Žaliajį Mišką apgaubia šešėlis, žmonės ima jį vadinti Gūdžiaja Giria. Įrašuose pirmą kartą minimi perianai, į Eriadorą atvyksta tvirtapėdžiai.
- Apie 1100 Išminčiai (ištarai ir didieji eldarai) išsiaiškina, kad blogio jėgos įrengė Dol Gulduro tvirtovę. Manoma, kad tai padarė vienas iš Nazgulų.
- 1149 Prasideda Atanataro Alkarino valdymas.
- Apie 1150 Pūdkailiai įžengia į Eriadorą. Per Raudonojo Rago perėją kupriai atsikrausto į Kampą, arba Dunžemę.
- Apie 1300 Vėl pradeda daugintis blogio padarai. Ūkanotuosiuose Kalnuose padaugėja orkų, kurie puola nykštukus. Pasirodo Nazgu-lai. Jų valdovas atvyksta į Angmarą. Perianai bėga į vakarus, daugelis apsigyvena Bryliuje.
- 1356 Mūšyje su Rudauru žūsta karalius Argelebas I. Apie tą laiką kupriai palieka Kampą ir grįžta į Dykają Šalį.
- 1409 Angmaro Karalius-Raganius įsiveržia į Arnorą. Karalius Arvelegas II užmušamas. Fornostas ir Tyrn Gortadas ginami. Su griunamas Amon Šulo Bokštas.
- 1432 Miršta Gondoro karalius Valakaras, prasideda pilietinis Gimi nių Nesantaikos karas.
- 1437 Sudeginamas Osgiliatas ir prarandamas palantiras. Eldakaras bėga į Rovanioną, užmušamas jo sūnus Ornendilas.
- 1447 Eldakaras grįžta ir išvaro uzurpatorių Kastamirą. Erujaus Braštų Mūšis. Pelargiro apsiaustis.
- 1448 Maištininkai pabėga ir užgrobia Umbarą.
- 1540 Kare su Haradu ir Umbaro korsarais žūsta Karalius Aldamiras.
- 1551 Hijarmendasilas II sumuša Harado žmones.
- 1601 Daug perianų iškeldina iš Bryliaus, Argelebas II jiems dovanoja žemę už Baranduino.

Apie 1630 Prie jų prisideda iš Dunžemės atkeliavę kupriai.

1634 Korsarai nusiaubia Pelargirą ir užmuša karalių Minardilą.

1636 Gondorą nuniokoja Didysis Maras. Miršta karalius Telemnarus ir jo vaikai. Minas Anore nudžiūsta Baltasis Medis. Maras išsiplėčia į šiaurę ir vakarus, daug Eriadoro žemių tampa negyvenamos. Už Baranduino perianai išlieka, tačiau patiria daug nuostolių.

1640 Karalius Torondoras perkelia Karaliaus Rūmus į Minas Anorą ir pasodina Baltojo Medžio sėklą. Osgiliatas pradeda griūti. Mordoras paliekamas nesaugomas.

1810 Karalius Telumehtaras Umbardasilas atsiima Umbarą ir išveja korsarus.

1851 Prasideda Vadelėtojų antpuoliai prieš Gondorą.

1856 Gondoras praranda savo lytines valdas, mūšyje žūsta Narmasilas II.

1899 Karalius Kalimehtaras įveikia Vadelėtojus Dagorlade.

1900 Kalimehtaras Minas Anore pastato Baltąjį Bokštą.

1940 Gondoras ir Arnoras ima vėl bendrauti ir sudaro sąjungą. Ar vedujis veda Ondohero Gondoriečio dukrą Firię.

1944 Mūšyje žūsta Ondoheras. Earnilas įveikia priešus Pietiniame Itilene. Tada laimi Stovyklos Mūšį ir suvaro Vadelėtojus į Mirusias Pelkes. Arvedujis pareiškia teises į Gondoro karūną.

1945 Karūną gauna Earnilas II.

1974 Šiaurinės karalystės galas. Karalius-Raganius nusiaubia Artdainą ir paima Fornostą.

1975 Arvedujis nuskęsta Forošelio įlankoje. Dingsta Anuminaso ir Amon Šulo palantirai. Earnilas atplukdo laivyną į Lindoną. Karalius-Raganius sutriuškinamas Fornosto Mūšyje ir persekiojamas iki Etenmuro. Jis dingsta iš šiaurės.

1976 Aranartas pasivadina Dunadanų Vadu. Arnoro relikvijos atiduodamos saugoti Elrondui.

1977 Frumgaras veda eoteodus į šiaurę.

1979 Buka tampa pirmuoju Grafystės Tanu.

1980 Karalius-Raganius atvyksta į Mordorą, ten susirenka ir Nazgulai. Morajoje pasirodo Balrogas ir užmuša Diuriną VI.

1981 Užmušamas Neinas I. Nykštukai bėga iš Morajos. Dauguma elfų-silvanų iš Lorieno bėga į pietus. Dingsta Amrodas ir Nimrodelė.

1999 Treinas I atvyksta į Ereborą ir įkuria nykštukų Kalno Karalystę.

2000 Nazgulai išeina iš Mordoro ir apsiaučia Minas Itilį.

2002 Krenta Minas Itilis, vėliau pavadintas Minas Morgulu. Palantiras atitenka priešams.

2043 Earnuras tampa Gondoro karaliumi, jam iššūkį meta Karalius-Raganius.

2050 Iššūkis pakartojamas. Earnuras joja į Minas Morgulą ir dings ta. Mardilas tampa pirmu Valdančiuoju Vietininku.

2060 Auga Dol Gulduro galia. Išminčiai baiminasi, kad tai gali būti jėgas atgavęs Sauronas.

2063 Gendalfas keliauja į Dol Guldurą. Sauronas atsitraukia ir slepiasi rytuose. Prasideda Budrioji Taika. Nazgulai tyliai valdo Minas Morgulą.

2210 Torinas I palieka Ereborą ir keliauja į Pilkuosius Kalnus, kur susirenka didžioji Diurino Tautos dalis.

2340 Izumbrasas I tampa tryliktuoju Tanu - pirmuoju iš Tukų giminių. Senbukiai užima Žemgalą.

2460 Baigiasi Budrioji Taika. Sustiprėjęs Sauronas grįžta į Dol Guldurą.

2463 Sudaroma Baltoji Taryba. Apie tą laiką kuprius Dygolas randa Didįjį Žiedą, jį užmuša Smygolas.

2470 Tais metais Smygolas-Golumas slepiasi Ūkanotuosiuose Kalnuose.

2475 Vėl puolamas Gondoras. Galutinai sugriauamas Osgiliatas, sudaužomas jo akmeninis tiltas.

Apie 2480 Orkai pradeda statyti slaptas tvirtoves Ūkanotuosiuose Kalnuose, kad atkirstų visus kelius į Eriadorą. Sauronas pradeda apgyvendinti Morają savais padarais.

2509 Į Lorieną keliaujanti Kelebriana užpuolama Raudonojo Rago perėjoje ir sužeidžiama nuodingu ginklu.

2510 Kelebriana išplaukia už Jūros. Orkai ir rytiečiai nusiaubia Kalenardoną. Eorlas Jaunasis iškovoja pergalę Kelebranto Lauko Mūšyje. Rohirimai apsigyvena Kalenardone.

2545 Mūšyje Dykvietėje žūsta Eorlas.

2569 Eorlo sūnus Bregas baigia Auksinę Salę.

2570 Brego sūnus Baldoras įžengia pro Uždraustąsias Duris ir dings ta. Apie tą laiką tolimojoje šiaurėje vėl atsiranda slibinai, užgulantys nykštukus.

2589 Slibinas užmuša Deina I.

2590 Troras grįžta į Ereborą. Jo brolis Groras vyksta į Geležies Kalvas.

Apie 2670 Toboldas Pietkiemyje pasodina „pypkiažolių“.

2683 Izengrimas II tampa dešimtuoju Tanu ir pradeda rausti Di džiuosius Smialus.

2698 Ektelionas I atstato Baltąjį Bokštą Minas Tirite.

2740 Orkai vėl veržiasi į Eriadorą.

2747 Bandobrasas Tukas sumuša orkų gaują Šiauriakiemyje.

2758 Iš vakarų ir rytų atakuojamas bei nusiaubiamas Rohanas. Gondorą puola korsarų laivynai. Helmas Rohanietis ieško prie globščio Helmo Dauboje. Vulfas užima Edorasą. 2758-2759: ateina Ilgoji Žiema. Didelės kančios, daug netekčių Eriadore ir Rohane. Gendalfas ateina į pagalbą Grafystės gyventojams.

2759 Miršta Helmas. Frealafas išvaro Vulfą ir pradeda antrąją Marko Karalių liniją. Sarumanas apsigyvena Izengarde.

2770 Slibinas Smogas nusileidžia ant Ereboro. Sunaikinamas Deilas. Troras pabėga kartu su Treinu II ir Torinu II.

2790 Orkai nužudo Trorą Morajoje. Nykštukai renkasi į keršto karą. Gimsta Gerontijus, vėliau žinomas kaip Senasis Tukas.

2793 Prasideda nykštukų ir orkų karas.

2799 Nanduhiriono Mūšis prie Morajos Vartų. Deinas Geležinė Koją grįžta į Geležies Kalvas. Treinas II su sūnumi Torinu keliauja į vakarus. Jie apsigyvena Ered Luino pietuose už Grafystės (2802).

2800-64 Siauriniai orkai neduoda ramybės Rohanui. Jie užmuša karalių Valdą (2861).

2841 Treinas II vėl iškeliauja į Ereborą, tačiau jį persekioja Saurono tarnai.

2845 Nykštukas Treinas įkalinamas Dol Guldure, iš jo atimamas pas kutinysis iš Septynių Žiedų.

2850 Gendalfas vėl įžengia į Dol Guldurą ir įsitikina, kad jo šeimininkas iš tikrųjų yra Sauronas, renkantis visus Žiedus bei ieškantis naujienų apie Didįjį Žiedą ir Izilduro Ainį. Gendalfas randa Treiną ir gauna Ereboro raktą. Treinas miršta Dol Guldure.

2851 Susirenka Baltoji Taryba. Gendalfas ragina pulti Dol Guldurą. Sarumanas neleidžia priimti tokio sprendimo¹. Sarumanas pradeda tyrinėti Džiugesio Pievas.

¹ Vėliau paaiškėjo, kad Sarumanas jau tada troško turėti Didįjį Žiedą ir tikėjosi, kad, Sauroną kuriam laikui palikus ramybėje, Žiedas pasirodys pats, ieškodamas savo šeimininko.

2852 Miršta Belektoras II Gondorietis. Miršta ir Baltasis Medis, ne palikęs naujos sėklos. Miręs Medis paliekamas stovėti.

2885 Sukurstyti Saurono pasiuntinių, haradrimai persikelia per Porosą ir puola Gondorą. Gindami Gondorą žūsta Folkvino Rohaniečio sūnūs.

2890 Grafystėje gimsta Bilbas.

2901 Dauguma likusių Itilieno gyventojų pasitraukia nuo Mordoro uruksų puldinėjimo. Pastatomas slaptas Henet Anuino prie globstis.

2907 Gimsta Gilraena, Aragorno II motina.

2911 Žiaurioji Žiema. Baranduinas ir kitos upės užšąla. Iš šiaurės į Eriadorą įsiveržia Baltieji Vilkai.

2912 Didžiuliai potvyniai nusiaubia Enedvaitą bei Minhiriata. Tarbadas sugriaunamas ir apleidžiamas.

2920 Miršta Senasis Tukas.

2929 Aratomas, Aradoro Dunadano sūnus, veda Gilraena.

2930 Aradorą užmuša troliai. Minas Tirite gimsta Denetoras II, Ekteliono II sūnus.

2931 Kovo I dieną gimsta Aragornas, Aratomo II sūnus.

2933 Žūsta Aratomas II. Gilraena su Aragornu iškeliauja į Imladrisą. Elrondas priima jį kaip savo įsūnį ir suteikia Estelio (Vilties) vardą. Aragorno kilmė slepiama.

2939 Sarumanas sužino, jog Saurono tarnai kažko ieško Anduine šalia Džiugesio Pievų. Vadinas, Sauronas sužinojo, kaip žuvo Izilduras. Sarumanas sunerimsta, tačiau Tarybai nieko nesako.

2941 Torinas Ažuolskydis ir Gendalfas aplanko Bilbą Grafystėje. Bilbas sutinka Smygolą-Golumą ir randa Žiedą. Susirenka Baltoji Taryba, Sarumanas pritaria pulti Dol Guldurą, nes dabar jis nori neleisti Sauronui ieškoti Upėje. Sauronas klasingai pasitraukia iš Dol Gulduro. Penkių Kariuomenių Mūšis Deile. Žūsta Torinas II. Bardas iš Esgaroto užmuša Smogą. Deinas iš Geležinių Kalvų tampa Kalno Karaliumi (Deinu II).

2942 Bilbas su Žiedu grįžta Grafystėn. Į Mordorą slapta sugrįžta Sauronas.

2944 Bardas atstato Deilą ir tampa Karaliumi. Golumas palieka kalnus ir išeina ieškoti Žiedo „vagies“.

2948 Gimsta Teodenas, Rohano karaliaus Tengelio sūnus.

2949 Gendalfas su Balinu aplanko Bilbą Grafystėje.

2950 Gimsta Finduilasė, Adrahilio iš Dol Amroto dukra.

2951 Sauronas pasiskelbia atvirai ir Mordore renka pajėgas. Jis at stato Barad Durą. Golumas pasuka į Mordorą. Sauronas pa siunčia tris Nazgulus iš naujo užimti Dol Gulduro. Elrondas pasako „Esteliui“ jo tikrą vardą ir kilmę, perduodamas Narsilo nuolaužas. Ką tik grįžusi iš Lorieo, Arvena sutinka Ara gorną Imladriso miškuose. Aragornas iškeliauja į Dykają Salį.

2953 Paskutinį kartą susirenka Baltoji Taryba. Ji tariausi dėl Žiedų. Sarumanas meluoja išsiaiškinęs, kad Didysis Žiedas Anduinu nuplaukė į Jūrą. Sarumanas atsitraukia į Izengardą, kurį dabar pasiima sau ir sutvirtina. Pavydėdamas Gendalfui ir bijodamas jo, savo šnipams jis liepia sekti kiekvieną jo žingsnį. Saruma nas pastebi Gendolfo susidomėjimą Grafyste. Netrukus Saru manas nusiunčia šnipus į Brylių ir Pietkiemį.

2954 Lemties Kalnas vėl prapliumpa ugnimi. Paskutinieji Itilieno gyventojai bėga už Anduino.

2956 Aragornas sutinka Gendalfą, prasideda jų draugystė.

2957-80 Aragornas daug keliauja ir atlieka daug žygdarbių. Torongilo vardu jis tarnauja Tengeliui Rohaniečiui bei Ektelionui II Gon doriečiui.

2968 Gimsta Frodas.

2976 Denetoras veda Finduilasę iš Dol Amroto.

2977 Beinas, Bardo sūnus, tampa Deilo Karaliumi.

2978 Gimsta Boromiras, Denetoro II sūnus.

2980 Aragornas apsilanko Loriene ir ten sutinka Arveną Undomie lę. Aragornas dovanoja jai Barahiro žiedą, jie susižada ant Ke rin Amroto kalvos. Apie tą laiką Golumas pasiekia Mordoro sienas ir susipažįsta su Seloba. Teodenas tampa Gondoro Kara liumi.

2983 Gimsta Faramiras, Denetoro sūnus. Gimsta Semiumas.

2984 Miršta Ektelionas II. Denetoras II tampa Gondoro Vietininku.

2988 Jauna miršta Finduilasė.

2989 Balinas palieka Ereborą ir įžengia į Morają.

2991 Rohane gimsta Eomeras, Eomundo sūnus.

2994 Žūsta Balinas, nykštukų kolonija sunaikinama.

2995 Gimsta Eovyna, Eomero sesuo.

Apie 3000 Mordoro šešėlis ilgėja. Sarumanas išdrįsta pasinaudoti Orthanko palantiru, tačiau patenka į Saurono, turinčio Itilio akmenį, spąstus. Sarumanas išduoda Tarybą. Jo šnipai praneša, kad Grafystę atidžiai saugo Pėdsekiai.

3001 Bilbo atsisveikinimo puota. Gendalfas įtaria, kad Bilbo Žiedas gali būti Didysis Žiedas. Grafystės sargyba padvigubinama. Gendalfas ieško naujienų apie Golumą ir kreipiasi pagalbos į Aragorną.

3002 Bilbą priima Elrondas, jis įsikuria Rivendeile.

3004 Gendalfas aplanko Erodą Grafystėje ir vėliau taip daro kas ket veri metai.

3007 Brandas, Beino sūnus, tampa Deilo Karaliumi. Miršta Gilraena.

3008 Rudenį Gendalfas paskutinį kartą aplanko Frodą.

3009 Kitus aštuonerius metus Gendalfas su Aragornu iš naujo me džioja Golumą Anduino slėniuose, Gūdžiojoje Garioje ir Rova nione iki Mordoro sienų. Tais metais Golumas užklęsta į Mor dorą ir yra sučiumpamas Saurono. Elrondas pakviečia Arveną, ji grįžta į Imladrisą, nes kalnai bei žemės rytuose darosi pavo jingos.

3017 Golumas paleidžiamas iš Mordoro. Mirusiose Pelkėse jį sugau na Aragornas ir atveda pas Tranduilą į Gūdžiąją Garią. Gendal fas lankosi Minas Tirite ir perskaito Izilduro pergamentą.

DIDIEJI METAI

3018

Balandis 12

Gendalfas grįžta į Hobitoną.

Birželis

20 Sauronas puola Osgiliatą. Tuo pačiu metu užpuolamas Tranduilas, ir Golumas pabėga.

Liepa

4 Boromiras iškeliauja iš Minas Tirito. 10 Gendalfas įkalinamas Orthanke.

Rugpjūtis

Visi Golumo pėdsakai pametami. Manoma, kad maždaug tuo laiku, medžiojamas ir elfų, ir Saurono tarnų, jis slėpėsi Morajoje, tačiau, su radęs kelią iki Vakarinių vartų, negalėjo išeiti.

Rugsėjis

- 18 Anksti ryte Gendalfas pabėga iš Orthanko. Juodieji Raiteliai kerta Izeno Brastas.
- 19 Gendalfas prašo pagalbos Edorase. Jo neįleidžia.
- 20 Gendalfas patenka į Edorą. Teodenas liepia jam nešdintis: „Imk bet kurį žirgą, tik kad iki rytojaus tavęs neliktų!“
- 21 Gendalfas sutinka Žvaigždikį, tačiau žirgas neprisileidžia jo artyn. Gendalfas toli seka paskui Žvaigždikį.
- 22 Vakare Juodieji Raiteliai pasiekia Sarno Brastą, jie įveikia Pėdsekių sargybą. Gendalfas sugauna Žvaigždikį.
- 23 Prieš aušrą keturi Raiteliai patenka į Grafystę. Kiti vejasi Pėdsekius į rytus ir grįžta stebėti Žaliojo Kelio. Naktį Juodasis Raitelis atjoja į Ho-bitoną. Frodas išvyksta iš Begendo. Sutramdęs Žvaigždikį, Gendalfas išjoja iš Rohano.
- 24 Gendalfas kerta Iženą.
- 26 Amžinasis Miškas. Frodas patenka pas Bombadilą.
- 27 Gendalfas kerta Pilksrautį. Antra naktis su Bombadilu.
- 28 Hobitus sugauna Pilkapio nemirėlis. Gendalfas atkeliauja prie Sarno Brastos.
- 29 Naktį Frodas atvyksta į Brylių. Gendalfas aplanko Senioką.
- 30 Anksti ryte puolamas Krikholas ir Bryliaus Smuklė. Frodas palieka Brylių. Gendalfas apsilanko Krikhole, o naktį atvyksta į Brylių.

Spalis

- 1 Gendalfas išvyksta iš Bryliaus.
- 3 Naktį jis užpuolamas Orų Viršūnėje.
- 6 Naktį puolama stovykla prie Orų Viršūnės. Frodas sužeidžiamas.
- 9 Glorfindelis išjoja iš Rivendeilo.
- 11 Jis nuveja Raitelius nuo Miteitilio Tiltu.
- 13 Frodas pereina Tiltą.
- 18 Pavakare Glorfindelis suranda Frodą. Gendalfas atvyksta į Rivendeilą.
- 20 Pabėgimas per Braineno Brastą.
- 24 Frodas atsigauna ir pabunda. Naktį į Rivendeilą atvyksta Boromiras.
- 25 Pasitarimas pas Elrondą.

Gruodu 25

Pavakare Žiedo Būrys iškeldina iš Rivendeilo.

3019

Sausis

- 8 Būrys pasiekia Holiną. 11-
- 12 Pūga Karadruse.
- 13 Anksti ryte puola vilkai. Naktį Būrys pasiekia Vakarinius Morajos vartus. Golumas pradeda sekti Žiedo Nešėją.
- 14 Naktis Dvidešimt Pirmojoje Salėje.
- 15 Kazad Dūmo Tiltas, krenta Gendalfas. Vėlyvą naktį Būrys pasiekia Nimrodele.
- 17 Vakare Būrys atvyksta į Karas Galadoną.
- 23 Gendalfas persekioja Balrogą iki Zirak Zigilio viršūnės.
- 25 Jis nusviedžia Balrogą žemyn ir netenka sąmonės. Jo kūnas lieka gulėti viršūnėje.

Vasaris 14 Galadrielės Veidrodis.

Gendalfas atsigauna, jis guli klejodamas.

- 16 Atsisveikinimas su Lorienu. Vakariame krante pasislėpęs Golumas stebi išvykimą.
- 17 Gvaihiras atskraidina Gendalfą į Lorieną. 23
- Naktį prie Sarn Gebiro užpuolamos valtys.
- 25 Būrys praplaukia Argonatą ir apsistoja Part Galene. Pirmasis Izeno Brastų Mūšis, žūsta Teodredas, Teodeno sūnus.
- 26 Brolija subyra. Žūsta Boromiras, jo ragas girdimas Minas Tirite. Meriadokas ir Peregrinas patenka į nelaisvę. Frodas su Semu įžengia į rytinį Emyn Mulą. Vakare Aragornas išsirengia vytis orkų. Eomeras sužino apie orkų būrį, nusileidusį iš Emyn Mulo.
- 27 Saulei tekant Aragornas pasiekia vakarines uolas. Nepaisydamas Teodeno įsakymo, Eomeras vidurnaktį išjoja iš Rytinio Foldo persekioti orkų.
- 28 Eomeras pasiveja orkus prie pat Fangorno Miško.
- 29 Meriadokas ir Pipinas pabėga, jie sutinka Medžiabarzdį. Saulei tekant rohirimai atakuoja ir sunaikina orkus. Frodas nusileidžia nuo Emyn Mulo ir sutinka Golumą. Faramiras mato Boromiro laidotuvių valtį.
- 30 Prasideda Entų Pasitarimas. Grįždamas į Edorą, Eomeras sutinka Aragorną.

Kovas

- 1 Auštant Frodas įžengia į Mirusias Pelkes. Tęsiasi Entų Pasitarimas. Aragornas susitinka su Gendalfu Baltuoju. Jie iškeldina iš Edorą. Iš Minas Tirito su užduotimi į Itilieną išvyksta Faramiras.

- 2 Frodas pereina Pelkes. Gendalfas atvyksta į Edorasą ir pagydo Teodeną. Rohirimai išjoja į vakarus prieš Sarumaną. Antrasis Izeno Brastų Mūšis. Erkenbrandas sutriuškinamas. Po pietų baigiasi Entų Pasitarimas. Entai išžygiuoja ir naktį pasiekia Izengardą.
- 3 Teodenas atsitraukia į Helmo Daubą. Prasideda Hornburgo Mūšis. Entai baigia naikinti Izengardą.
- 4 Teodenas su Gendalfu iš Helmo Daubos išvyksta į Izengardą. Frodas pasiekia šlako krūvas Moranono Dykynės pakrastyje.
- 5 Vidurdienį Teodenas atjoja į Izengardą. Derybos su Sarumanu Ort-hanke. Sparnuotasis Nazgulas praskrenda virš stovyklos Dol Barane. Gendalfas su Pipinu skuba į Minas Tiritą. Frodas slepiasi prie Moranono ir vakare pasitraukia.
- 6 Anksti ryte Aragoną pasiveja dunadanai. Teodenas iš Hornburgo išjoja į Heroudeilą. Aragornas iškeliauja vėliau.
- 7 Faramiras atveda Frodą į Henet Anuną. Naktį į Dunharą atvyksta Aragornas.
- 8 Išaušus Aragornas žengia „Mirusiųjų Takais“, vidurnaktį jis pasiekia Erechą. Frodas iškeliauja iš Henet Anuno.
- 9 Gendalfas atvyksta į Minas Tiritą. Faramiras palieka Henet Anuną. Aragornas iškeliauja iš Erecho ir atvyksta į Kalembeį. Temstant Frodas išeina į Morgulo kelią. Teodenas atvyksta į Dunharą. Iš Mordoro pradeda sklisti tamsa.
- 10 Diena Be Aušros. Rohano susirinkimas: rohirimai išjoja iš Heroudei-lo. Prie Miesto vartų Gendalfas išgelbsti Faramirą. Aragornas kerta Ringlą. Moranono kariauna paima Kair Androsą ir įžengia į Anorieną. Frodas pereina Kryžkelę ir mato, kaip iškeliauja Morgulo armija.
- 11 Golumas aplanko Šelobą, tačiau matydamas Frodą miegantį beveik pasigaili. Denetoras siunčia Faramirą į Osgiliatą. Aragornas pasiekia Linhirą ir persikelia į Lebeniną. Iš šiaurės įsiveržiama į Rytinį Rohaną. Pirma Lorieno apgultis.
- 12 Golumas nuveda Frodą į Šelobos irštą. Faramiras traukiasi prie Fortų. Teodenas apsistoja po Minrimonu. Aragornas veja priešus Pelargi-ro link. Entai įveikia įsiveržėlius į Rohaną.
- 13 Frodas patenka Kirit Ungolo orkų nelaisvėn. Pelenoras nusiaubiamas. Faramiras sužeidžiamas. Aragornas pasiekia Pelargirą ir užima laivyną. Teodenas Druadano Miške.
- 14 Semiumas bokšte suranda Frodą. Minas Tiritas apgulamas. Vedami Laukinių Žmonių, rohirimai pasiekia Pilkąjį Mišką.

- 15 Anksti ryte Karalius-Raganius sudaužo Minas Tirito Vartus. Denetoras susidegina. Giedant gaidžiams pasigirsta Rohano ragai. Pelenoro Mūšis. Žūsta Teodenas. Aragornas iškelia Arvenos vėliavą. Frodas su Semiumu pabėga ir pradeda kelionę į šiaurę palei Morgajų. Mūšis po medžiais Gūdžiojoje Girioje, Tranduilas atmuša Dol Gulduro pajėgas. Antroji Lorieno apgultis.
- 16 Vadų pasitarimas. Frodas nuo Morgajaus žiūri į orkų stovyklą ir Lemties Kalną.
- 17 Deilo Mūšis. Žūsta karalius Brandas ir karalius Deinas Geležinė Koją. Daug nykštukų ir žmonių traukiasi į Ereborą, jie apsupami. Šagratas atneša Frodo apsiaustą, šarvus ir kardą į Barad Durą.
- 18 Vakarų kariuomenė išžygiuoja iš Minas Tirito. Frodas pasiekia Izenmautą, kelyje iš Durthango į Uduną jį pasiveja orkai.
- 19 Kariuomenė pasiekia Morgulo slėnį. Frodas su Semiumu pabėga ir pasuka keliu į Barad Durą.
- 22 Siaubingoji naktis. Frodas su Semiumu palieka kelią ir pasuka į pietus Lemties Kalno link. Trečioji Lorieno apgultis.
- 23 Kariuomenė praeina Itilieną. Aragornas paleidžia silpnavalius. Frodas su Semiumu atsikrato daiktų bei ginklų.
- 24 Frodas su Semiumu pradeda paskutinę kelionę iki Lemties Kalno. Vakarų kariuomenė apsistoja Moranono Dykynėje.
- 25 Kariuomenė apsupama ant Šlako Kalvų. Frodas su Semiumu pasiekia Samat Naurą. Golumas pagriebia Žiedą ir įkrenta į Lemties Žiotis. Griūva Barad Duras ir žūva Sauronas.

Griuvus Tamsiajam Bokštui ir Sauronui išnykus, visų jo priešininkų širdys atlėjo, o jo tamsus bei sąjungininkus apėmė baimė ir neviltis. Dol Gulduras tris kartus puolė Lorieną, tačiau narsių šalies gynėjų pajėgos ir joje gyvenusios jėgos buvo pernelyg stiprios - jų nebūtų pavykę įveikti niekam, išskyrus patį Sauroną. Nors gražūs pasienio miškai skaudžiai nukentėjo, puolimai buvo atmušti. Šešėliui pasitraukus, Kelebornas kontratakavo - daugybe laivų Lorieno armija persikėlė per Anduiną. Jie paėmė Dol Guldurą, Galadrielė nuvertėjo sienas, ištuštino duobes, ir miškas buvo išvalytas.

Šiaurėje taip pat būta daug blogio ir kovų. Priešai įsiveržė į Tranduilo karalystę ir daug visko sudegino. Medžių paunksmėje vyko ilgas mūšis, kurį galų gale laimėjo Tranduilas. Elfų Naujųjų Metų dieną miško viduryje susitiko Kelebornas ir Tranduilas, jie grąžino Gūdžiai Giriai Eryn Lasgaleno - Žaliųjų Lapų Miško - vardą. Tranduilas sau pasiėmė visa šiaurinę

kraštą iki miške kylančių kalnų, o Kelebornui atiteko pietinis miškas žemiau Siaurymių, pavadintas Rytiniu Lorienu. Plati miško juosta tarp šių valdų buvo atiduota beorningams ir Miško Žmonėms. Tačiau Galadrieli išvykus Kelebornas po kelerių metų pasijuto pavargęs ir persikėlė į Imlad-risą gyventi su Elrondo sūnumis. Žaliajame Miške elfai-silvanai gyvena be rūpesčių, o Loriene liūdni vaikščiojo vos keletas buvusių jo gyventojų -Karas Galadone nebeskambėjo dainos ir nebeliko šviesų.

Tuo pačiu metu, kai galinga kariauna apsiautė Minas Tiritą, Saurono sąjungininkų armija, seniai grasinusi karaliaus Brando sienoms, persikėlė per Karneno Upe, ir Brandas buvo nustumtas iki Deilo. Ten jam į pagalbą atėjo Ereboro nykštukai - Kalno papėdėje įvyko didžiulis mūšis. Jis truko tris dienas, žuvo abu karaliai - Brandas ir Deinas Geležinė Koja, o pergalę iškovojo rytiečiai. Tačiau jie nepajėgė paimti Vartų. Daug nykštukų bei žmonių atsitraukė į Ereborą ir atlaikė apsiaustį.

Atėjus žinioms apie didžias pergales pietuose, Saurono šiaurinę armiją apėmė baimė, apgultieji išsiveržė ir sutriuškino juos. Likę gyvi rytiečiai pabėgo į rytus ir daugiau nebepuldinėjo Deilo. Deilo karaliumi tapo Bardas II, Brando sūnus, o Torinas III Akmenšalmis, Deino sūnus, tapo Kalno Karaliumi. Jie atsiuntė pasiuntinius į karaliaus Elesaro karūnavimą. Kol gyvavo jų karalystės, jos visada draugavo su Gondoru, saugomos Vakarų Karaliaus karūnos.

SVARBIAUSI ĮVYKIAI NUO
BARAD DURO ŽLUGIMO IKI
TREČIOJO AMŽIAUS PABAIGOS'

30/9 GK
1419

- Kovo 27* Bardas II ir Torinas III Akmenšalmis išvaro priešus iš Deilo.
Kovo 28 Kelebornas persikelia per Anduiną, prasideda Dol Gulduro naikinimas.
Balandžio 6 Susitinka Tranduilas ir Kelebornas.
Balandžio 8 Žiedo Nešėjai pagerbiami Kormaleno Lauke.
Gegužės 1 Karaliaus Elesaro karūnavimas. Elrondas su Arvena iškeliauja iš Rivendeilo.
Gegužės 8 Eomeras, Eovyna ir Elrondo sūnūs išvyksta į Rohaną.

- Gegužės 20* Elrondas su Arvena atvyksta į Lorieną.
Gegužės 27 Arvenos palyda iškeliauja iš Lorieno.
Birželio 14 Elrondo sūnūs pasitinka palydą ir atlydi Arveną į Edorasą.
Birželio 16 Jie išvyksta į Gondorą.
Birželio 25 Karalius Elesaras randa Baltojo Medžio atžalą.
Vasarvidis Arvena atvyksta į Miestą.
Vidurmetis Elesaro ir Arvenos vestuvės.
Liepos 18 Eomeras grįžta į Minas Tiritą.
Liepos 19 Iškeliauja karaliaus Teodeno laidotuvių procesija.
Rugpjūčio 7 Procesija atvyksta į Edorasą.
Rugpjūčio 10 Karaliaus Teodeno laidotuvės.
Rugpjūčio 14 Svečiai atsisveikina su karaliumi Eomeru.
Rugpjūčio 18 Jie atvyksta į Helmo Daubą.
Rugpjūčio 22 Jie išvyksta į Izengardą, saulei leidžiantis atsisveikina su Vakarų Karaliumi.
Rugpjūčio 28 Keliautojai pasiveja Sarumaną, Sarumanas pasuka į Grafystę.
Rugsėjo 6 Jie apsistoja netoli Morajos Kalnų.
Rugsėjo 13 Kelebornas su Galadrieli išvyksta, visi kiti keliauja į Riven-deilą.
Rugsėjo 21 Jie grįžta į Rivendeilą.
Rugsėjo 22 Šimtas dvidešimt devintasis Bilbo gimtadienis. Sarumanas atvyksta į Grafystę.
Spalio 5 Gendalfas su hobitais išvyksta iš Rivendeilo.
Spalio 6 Jie persikelia Bruineno Brasta. Erodas pirmą kartą pajunta grįžtantį skausmą.
Spalio 28 Naktį jie atvyksta į Brylių.
Spalio 30 Keliautojai išvyksta iš Bryliaus. Sutemus jie prijoja Brendivy-no Tiltą.
Lapkričio 1 Jie sulaikomi Varliavietėje.
Lapkričio 2 Jie atvyksta į Krantinę ir sukelia Grafystę.
Lapkričio 3 Krantinės Mūšis ir Sarumano mirtis. Žiedo Karo pabaiga.

3020

GK 1420: *Didieji Gėrybių Metai*

- Kovo 13* Erodas suserga (Šelobos žaizdos metinės).
Balandžio 6 Puotos Lauke pražįsta malornas. *Gegužės 1* Semiumas veda Rožytę.

Vidurmečio diena Frodas atsistatydina iš Mero pareigų, į jas grįžta Vilas Vitfutas.
Rugsėjo 22 Šimtas trisdešimtas Bilbo gimtadienis.
Spalio 6 Frodas vėl serga.

3027

GK 1421: Paskutiniai Trečiojo Amžiaus Metai Kovo 13

Frodas vėl serga. *Kovo 25* Gimsta Elanora Gražioji³, Semiumo dukra. Šią dieną Gondo-

ro metų skaičiavimu prasideda Ketvirtasis Amžius. *Rugsėjo 21* Frodas su Semiumu išvyksta iš Hobitono. *Rugsėjo 22* Miškagalyje jie sutinka Paskutinįjį Žiedų Saugotojų Būrį. *Rugsėjo 29* Jie atvyksta į Pilkuosius Uostus. Frodas su Bilbu bei Trimis

Saugotojais išvyksta už Jūros. Baigiasi Trečiasis Amžius. *Spalio 6* Semiumas grįžta į Begendą.

VĖLESNI ĮVYKIAI, SUSIJĘ SU ŽIEDO BROLIJOS NARIAIS

GK

- 1422 Prasidėjus šiems metams, pagal Grafystės kalendorių prasidėjo Ketvirtasis Amžius, tačiau metai buvo skaičiuojami kaip anksčiau.
- 1427 Atsistatydina Vilas Vitfutas. Grafystės Meru išrenkamas Semiumas. Peregrinas Tukas veda Deimantę iš Ilgagalio. Karalius Elesaras išleidžia potvarkį, draudžiantį žmonėms įžengti į Grafystę. Ji tampa laisva šalimi, saugoma Šiaurinio Skeptro.
- 1430 Gimsta Faramiras, Peregrino sūnus.
- 1431 Gimsta Auksasruogė, Semiumo dukra.
- 1432 Meriadokas, vadinamas Puikiuoju, tampa Žemgalos Seimininku. Karalius Eomeras ir Valdovė Eovyna iš Itilieno atsiunčia jam brangių dovanų.
- 1434 Peregrinas Tukas tampa Tanu. Karalius Elesaras Taną, Seimininką ir Merą pakelia Šiaurinės Karalystės Patarėjais. Ponas Semiumas antrą kartą išrenkamas Mena.

³ Ją vadino „Gražiąja“, nes iš tiesų buvo nepaprastai graži. Dauguma sakė, kad ji labiau panaši į elfų mergaitę nei į hobitukę. Jos plaukai buvo aukso spalvos, Grafystėje tai retenybė, tačiau ir kitos dvi Semiumo dukros turėjo tokius plaukus (kaip ir daguma tais metais gimusių vaikų).

- 1436 Karalius Elesaras atjoja į šiaurę ir kurį laiką gyvena šalia Prieblandos Ežero. Jis atvyksta prie Brendivyno Tiltu ir ten pasveikina savo draugus. Ponui Semiumui jis dovanoja Dunadanų Žvaigždę, o Elanora tampa Karalienės Arvenos kambarine.
- 1441 Ponas Semiumas trečią kartą tampa Meru.
- 1442 Ponas Semiumas su žmona bei Elanora joja į Gondorą ir ten metus gyvena. Ponas Tolmanas Medvilnis pavaduoja Merą.
- 1448 Ponas Semiumas ketvirtą kartą tampa Meru.
- 1451 Elanora Gražioji išteka už Fastredo Žaliarožio iš Tolimųjų Kalvų.
- 1452 Vakarines žemes nuo Tolimųjų Kalvų iki Bokšto Kalvų (Emyn Berado) Karalius dovanoja Grafystei. Daug hobitų persikelia ten.
- 1454 Gimsta Elfstanas Dailužis, Fastredo ir Elanoros sūnus.
- 1455 Ponas Semiumas penktą kartą tampa Meru. Jo prašymu Tanas Fastredui suteikia Vakarinių Žemių Prižiūrėtojo vardą. Fastredas su Elanora apsigyvena Bokšto Kalvų Pobokščiuose, kur daugelį kartų gyvena jų palikuonys - Bokštų Dailužiai.
- 1463 Faramiras Tukas veda Auksasruogę, Semiumo dukrą.
- 1469 Ponas Semiumas šeštą, paskutinį, kartą tampa Meru. Iki tamybės pabaigos (1476) jis sulaukė devyniasdešimt šešerių metų.
- 1482 Vidurmečio dieną miršta ponis Rožytė, pono Semiumo žmona. Rugsėjo 22 dieną ponas Semiumas išjoja iš Begendo. Jis atvyksta į Bokšto Kalvas, kur paskutinį kartą pasimato su Elanora -jai atiduoda Raudonąją Knygą, vėliau saugotą Dailužių. Jų šeimoje gyvuoja legenda, papasakota Elanoros, kad Semiumas nujojo prie Pilkųjų Uostų, ir paskutinis Žiedo Nešėjas išplaukė už Jūros.
- 1484 Tų metų pavasarį iš Rohano į Žemgalą atėjo žinia, kad karalius Eomeras dar kartą kviečia poną Holdviną. Meriadokas jau buvo senas (102 metų), tačiau dar žvalus. Jis pasitarė su savo bičiuliu Tanu ir netrukus, perdavęs visą turtą bei pareigas sūnams, jie persikėlė per Sarno Brastą ir daugiau niekada negrįžo į Grafystę. Vėliau buvo kalbama, kad ponas Meriadokas atvyko į Edorasą ir liko su karaliumi Eomeru iki jo mirties tų metų rudenį. Tada jis su Tanu Peregrinu nukeliavo į Gondorą. Toje karalystėje jie praleido jiems likusius trumpos metus. Mirę jie buvo paguldyti Rat Dinene tarp Gondoro didžiųjų.

1541 Tų metų⁴ kovo 1 dieną pagaliau pasitraukė karalius Elesaras. Sakoma, kad Meriadoko ir Peregrino lovos buvo pastatytos šalia didžiojo karaliaus lovos. Tada Legolasas Itiliene pasistatė didelį laivą, nuplaukė žemyn Anduinu ir iškeliavo už Jūros. Žmonės šneka, kad su juo keliavo ir nykštukas Gimlis. Išplaukus tam laivui, Viduržemyje nebeliko nieko iš Žiedo Brolijos.

PRIEDAS C

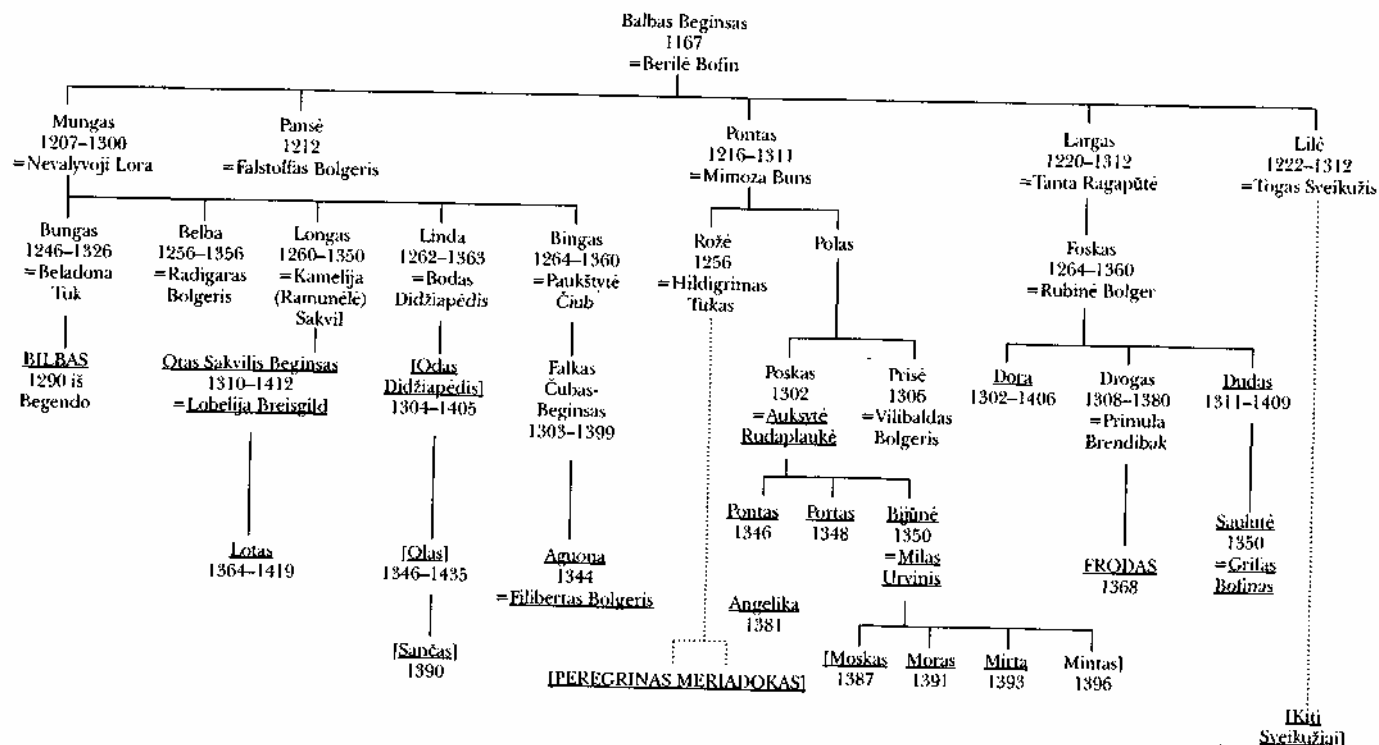
GENEALOGINIAI MEDŽIAI

Šiuose medžiuose pateikiami tik atrinkti vardai. Dauguma jų buvo Bilbo svečiai Atsisveikinimo Puotoje arba tiesioginiai jų palikuonys. Puotos svečių vardai pabraukti. Pateikiami ir keli kitų žmonių, susijusių su atpasakotais įvykiais, vardai. Be to, pateikiama kai kurių genealoginių žinių, susijusių su Semiumo įkurta Sodininkų gimine, kuri vėliau tapo garsi ir įtakinga.

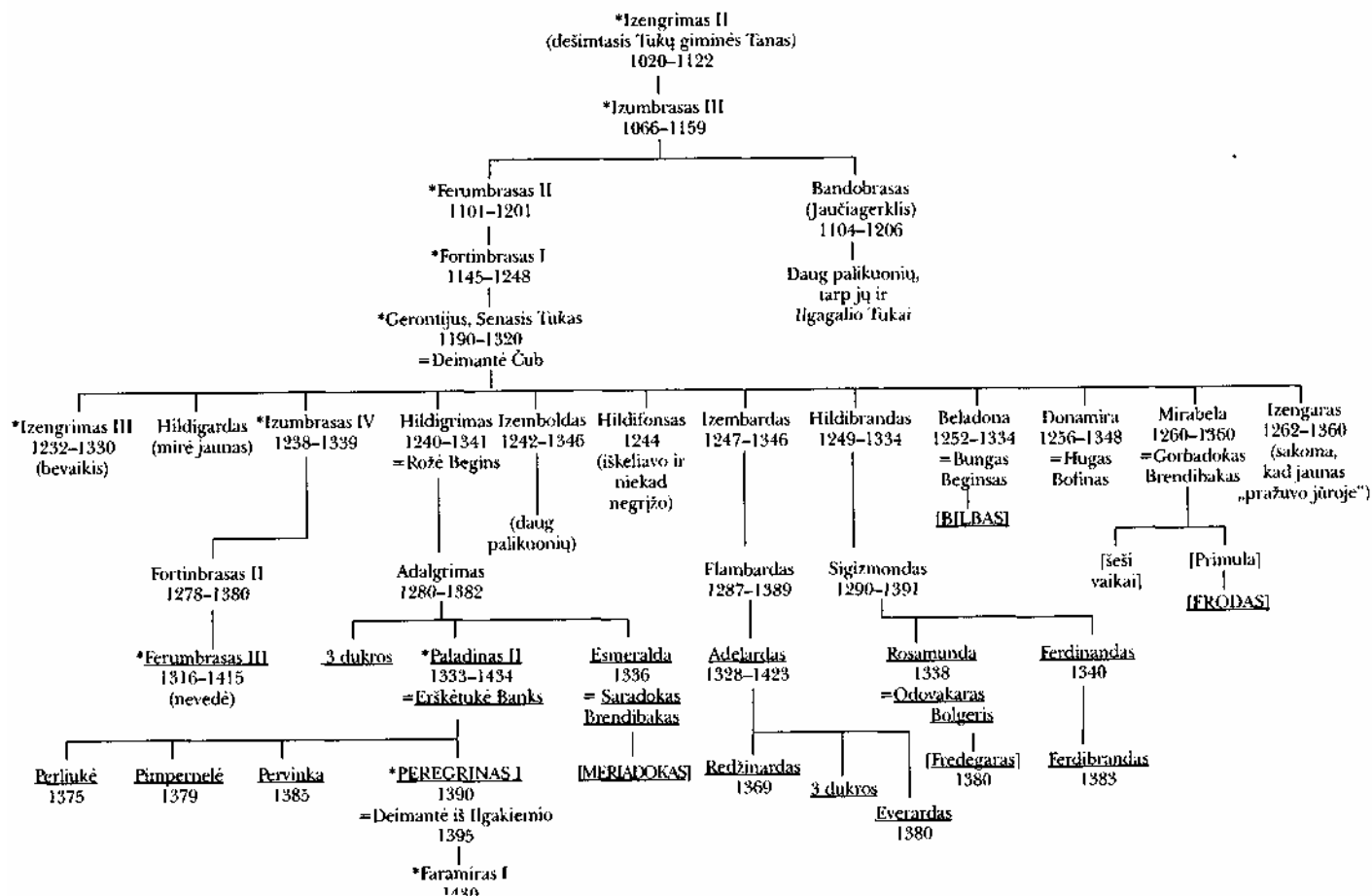
Po vardų pateikiamos gimimo datos (ir mirties, jeigu ji žinoma). Visos datos nurodomos pagal Grafystės Kalendorių, pradėtą tą dieną, kai broliai Margas ir Blankas pirmaisiais Grafystės metais (Trečiasis Amžius, 1601) persikėlė per Brendivyną.

⁴120-ieji Ketvirtojo Amžiaus metai (Gondoro skaičiavimu).

HOBITONO BEGINSAI

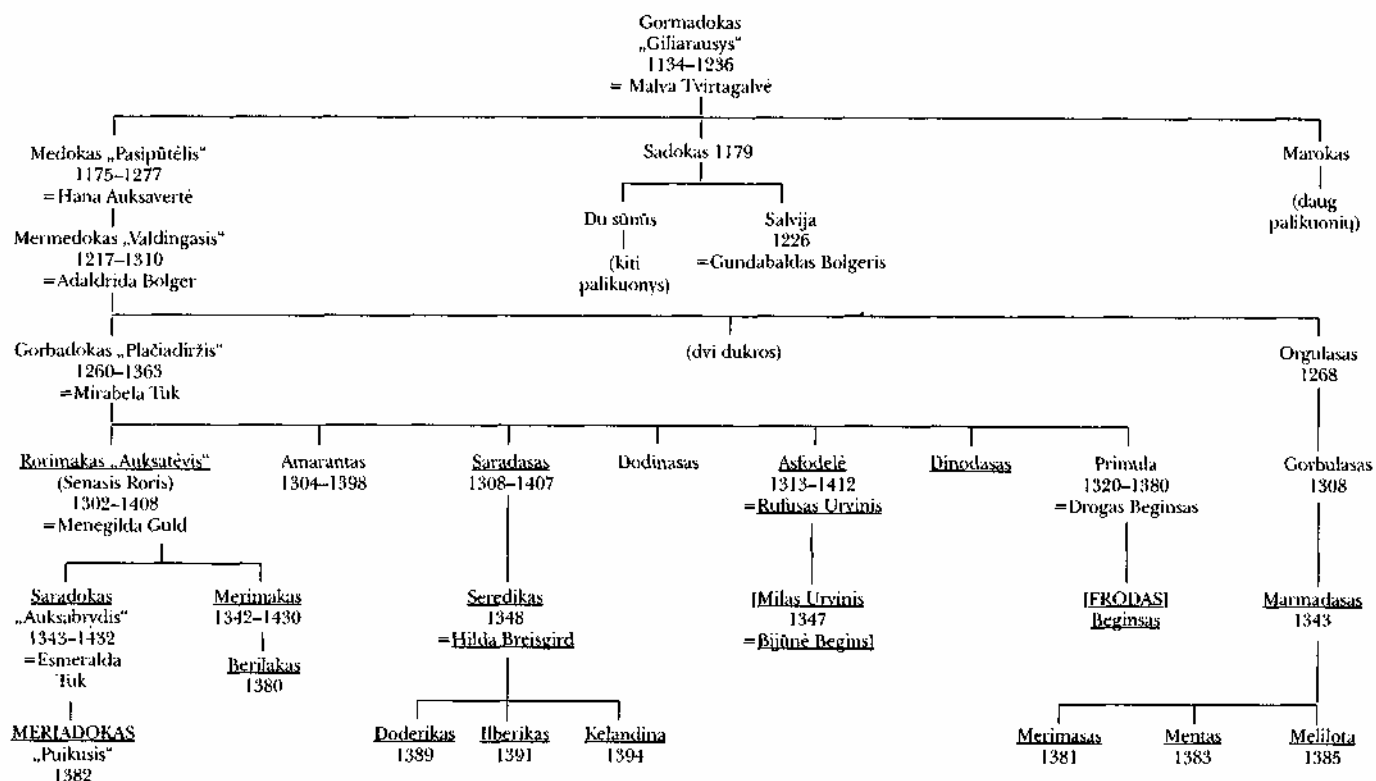

DIDŽIŲJŲ SMIALŲ TUKAI

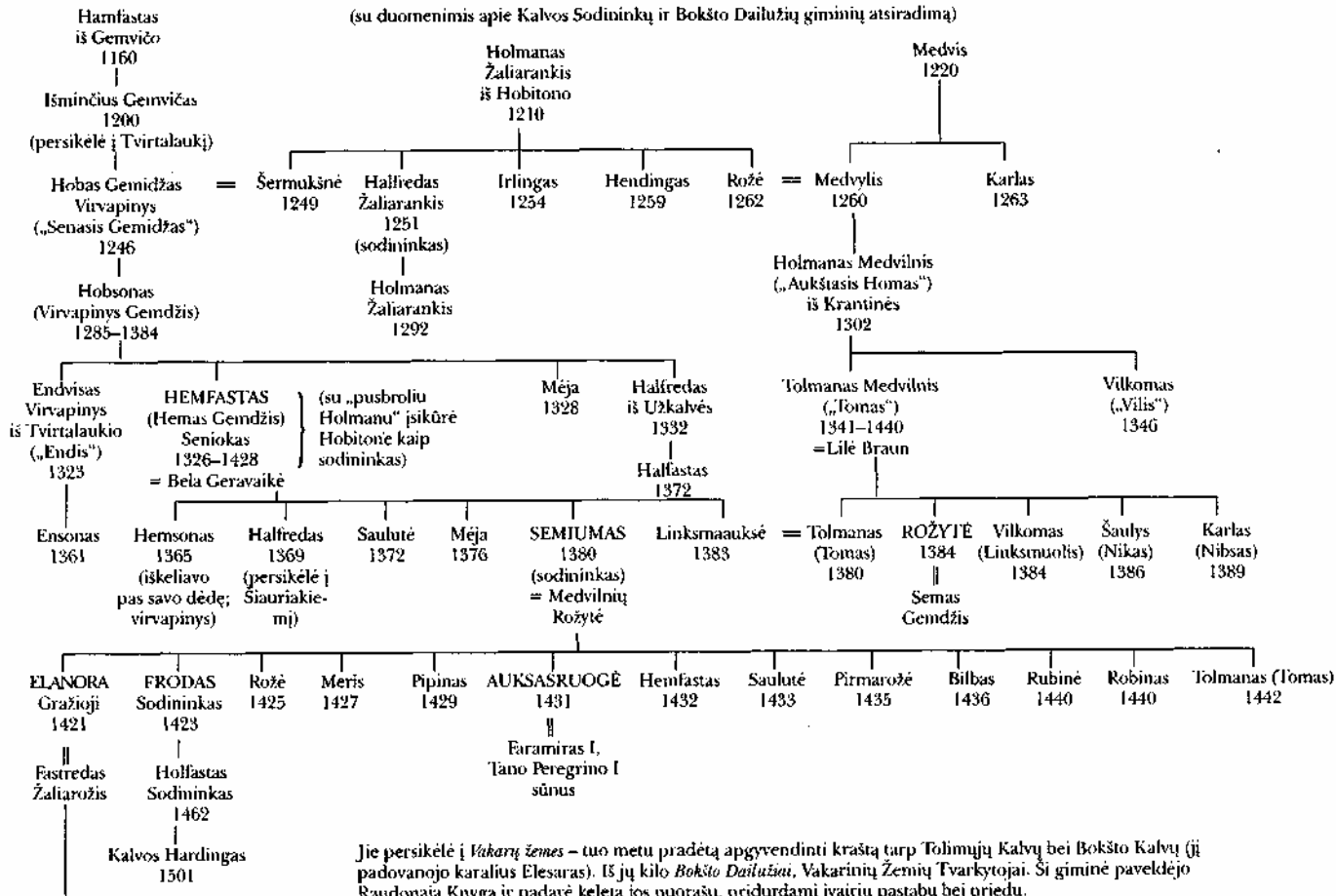
ŽEMGALOS BRENDIBAKAI

Gorhendžadas Senbukis iš Dykynės apie 740-uosius m. pradėjo statyti Brendžio Salę ir paėmė pavardę *Brendibakas*.

PONO SEMIUMO PROTĖVIU MEDIS

(su duomenimis apie Kalvos Sodinėku ir Bokšto Dailužių giminių atsiradimą)

GRAFYSTĖS KALENDORIUS

TINKAMAS VISAIS METAIS

(1) Pomftis	(4) Žvaigždys	(7) Povidis	(10) Žiembridis
•ošvENTis 7 14 21 28	1 8 15 22 29	POVASARIS 7 14 21 28	1 8 15 22 29
1 8 15 22 29	2 9 16 23 30	1 8 15 22 29	2 9 16 23 30
2 9 16 23 30	3 10 17 24 -	2 9 16 23 30	3 10 17 24 -
3 10 17 24 -	4 11 18 25 -	3 10 17 24 -	4 11 18 25 -
4 11 18 25 -	5 12 19 26 -	4 11 18 25 -	5 12 19 26 -
5 12 19 26 -	6 13 20 27 -	5 12 19 26 -	6 13 20 27 -
6 13 20 27 -	7 14 21 28 -	6 13 20 27 -	7 14 21 28 -
(2) Saulinėms	(5) Tripilis	(8) Vestmėnis	(11) Kraumėnis
- 5 12 19 26	- 6 13 20 27	- 5 12 19 26	- 6 13 20 27
- 6 13 20 27	- 7 14 21 28	- 6 13 20 27	- 7 14 21 28
- 7 14 21 28	1 8 15 22 29	- 7 14 21 28	1 8 15 22 29
1 8 15 22 29	2 9 16 23 30	1 8 15 22 29	2 9 16 23 30
2 9 16 23 30	3 10 17 24 -	2 9 16 23 30	3 10 17 24 -
3 10 17 24 -	4 11 18 25 -	3 10 17 24 -	4 11 18 25 -
4 11 18 25 -	5 12 19 26 -	4 11 18 25 -	5 12 19 26 -
(3) Plūdras	(6) Priešvidis	(9) Linksmėnis	(12) Priešmetis
- 3 10 17 24	- 4 11 18 25	- 3 10 17 24	- 4 11 18 25
- 4 11 18 25	- 5 12 19 26	- 4 11 18 25	- 5 12 19 26
- 5 12 19 26	- 6 13 20 27	- 5 12 19 26	- 6 13 20 27
- 6 13 20 27	- 7 14 21 28	- 6 13 20 27	- 7 14 21 28
- 7 14 21 28	1 8 15 22 29	- 7 14 21 28	1 8 15 22 29
1 8 15 22 29	2 9 16 23 30	1 8 15 22 29	2 9 16 23 30
2 9 16 23 30	3 10 17 24 PRIF.SVASARIS	2 9 16 23 30	3 10 17 24 pRIESSvtvns
	Vidurmetis (Viršdienė)		

Metai visada prasidėdavo pirmąją savaitės dieną - šeštadienį, o baigdavosi paskutinę dieną - penktadienį. Vidurmečio Diena ir keliamaisiais metais būnanti Viršdienė savaitės dienų vardų neturėjo. Vasarvidyje prieš Vidurmečio Dieną einanti diena vadinosi Priešvasariu, o po jos - Povasariu. Diena prieš Naujuosius Metus vadinosi Prieššvenčiu, o po Naujųjų - Pošvenčiu. Viršdienė būdavo ypatinga šventė, tačiau Didžiojo Žiedo istorijai svarbiais metais jos nepasitaikė. Viršdienė buvo 1420-aisiais - puikaus derliaus ir nuostabios vasaros metais: nei knygoje, nei pasakose niekas neatsimena linksmesnių švenčių nei tųmet.

Grafystės kalendorius truputį skyrėsi nuo mūsų. Metai, be abejo, truko tiek pat¹, mums, žmonėms, tai seni laikai, bet ne Žemei - tada ir dabar metai buvo panašūs. Metraščiuose parašyta, kad, dar būdami klajokliai, hobitai neturėjo savačių, nors buvo „mėnesiai“, apytikriai nustatomi pagal mėnulį. Datas buvo neaiškios, o laiko skaičiavimas - netikslus. Pradėję kurtis vakarinėse Eriadoro žemėse, jie perėmė dunadanų skaičiavimą, kurį buvo išradę eldarai. Tačiau Grafystės hobitai įvedė keletą nereikšmingų pataisų. Šis kalendorius arba „Grafystės Metskaitis“, kaip jį vadino, galiausiai buvo priimtas ir Bryliuje, tik ten pirmieji metai nebuvo skaičiuojami nuo Grafystės apgyvendinimo.

Senose istorijose ir pasakojimuose sunku surasti tikslų žinių apie tokius dalykus, kuriuos žmonės gerai žinojo ir laikė savaime suprantamais, pavyzdžiui, apie raidžių, savaitės dienų bei mėnesių pavadinimus, apie jų trukmę. Tačiau po Žiedo Karo kilo didelis susidomėjimas genealogija bei senovės istorija, tad Grafystės hobitai patikslino daugybę datų ir netgi braižė sudėtingas lenteles, rodančias jų metų skaičiavimo sistemos santykius su kitomis sistemomis. Neišmanau šių dalykų ir galėjau padaryti daug klaidų, tačiau svarbiausi GK 1418 ir 1419 metų įvykiai yra kruopščiai surašyti Raudonojoje Knygoje, todėl dėl tų laikų ir dienų abejoti neverta.

Savaime suprantama, kad Viduržemio eldarai, kurie, kaip sakė Semiumas, turėjo daugiau laiko, skaičiavo ilgesniais laiko vienetais, tad kvenų kalbos žodis „*yen*“, reiškiantis „metai“, iš tikrųjų reiškia 144 žmonių metus. Eldarai mėgo skaičiuoti šešetais ir tuzinais. Dieną jie vadino *re*, ji truko nuo saulėlydžio iki saulėlydžio. *Yen* turėjo 52 596 dienas. Labiau ritualiniais nei praktiniais tikslais eldarai skaičiavo ir šešių dienų savaites - „*enquie*“. *Yen* buvo 8 766 tokios nuolat skaičiuojamos *enquie*.

Viduržemyje eldarai įsivedė dar ir saulės metus, astronomiškai vadinamus *coranar* - „saulės ratu“. Tačiau kitur (ypač šiaurės vakarų žemėse) jie dar buvo vadinami *loa* - „augimu“, mat elfai, kaip įprasta, atidžiai stebėdavo sezoninius augmenijos kitimus. *Loa* buvo padalintas į dalis, kurios galėjo būti laikomos ilgais mėnesiais arba trumpais metų laikais. Skirtinguose regionuose jie, be abejo, skyrėsi, bet hobitai pateikia žinių apie Imladriso Kalendorių. Siame kalendoriuje tokių „metų laikų“ buvo šešetas, jų kveniški vardai tokie: *tuile*, *laire*, *yavie*, *quelle*, *hrive*, *coire*. Jie gali būti verčiami taip: pavasaris, vasara, ruduo, nykimas, žiema, sujudi-

¹ 365 dienas, 5 valandos, 48 minutes, 46 sekundes.

mas. Sindarų kalba jie buvo vadinami *ethuil*, *laer*, *iavas*, *firith*, *rimu*, *echuir*. „Nykimas“ dar vadinosi *lasse-lanta* arba „lap-kričiu“ o sindariškai - *narbe-leth*, „saulėlaida“.

Laire ir *hrive* turėjo po 72 dienas, o likusieji - po 54. *Loa* prasidėdavo nuo *yestare*, dienos tuoj po *tuile*, ir baigdavosi *mettare*, dieną tuoj po *coire*. Tarp *yavie* ir *quelle* buvo įterptos trys *enderi* arba „vidurinės dienos“. Taigi metus sudarydavo 365 dienos, tačiau kas dvylika metų į juos būdavo įterpiami „dvigubi“ *enderi*, t.y. šešios dienos.

Kaip buvo elgiamasi su atsirandančiais netikslumais - neaišku. Jei metai tada buvo to paties ilgio kaip dabar, *yen* turėjo būti pora dienų per ilgas. Kad netikslumų būta, įrodo pastaba Raudonosios Knygos kalendoriuose, jog pagal „Rivendeilo Kalendorių“ kas trečią *yen* paskutiniai jo metai buvo trumpinami trimis dienomis: tais metais nebūdavo įterpiami *enderi*, tačiau „mūsų laikais to nebebuvo“. Apie kitų netikslumų taisymus įrašų nėra.

Numenoriečiai pakeitė tokią tvarką. Jie padalijo *loa* į trumpesnius vienodo ilgio periodus, palikę paprotį pradėti metus žiemos viduryje, kurio laikėsi šiaurės vakarų žmonės, iš kurių Pirmajame Amžiuje kilo numenoriečiai. Vėliau jie įsivedė septynių dienų savaitę, o dieną skaičiavo nuo saulėtekio (rytinėje jūroje) iki saulėtekio.

Numenoriečių sistema, naudota Numenore, Arnore ir Gondore iki karalių valdymo pabaigos, buvo vadinama Karaliaus Kalendoriumi. Paprasti metai turėjo 365 dienas. Jie dalijosi į dvylika *astar* arba mėnesių, iš kurių dešimt turėjo po 30 dienų, o du - po 31 dieną. Ilgieji *astar* buvo prieš ir po Vidurmečio, mūsiškai birželį ir liepą. Pirmoji metų diena vadinosi *yestare*, vidurinioji (183 diena) - *loende*, o paskutinioji - *mettare*, tos trys dienos jokiam mėnesiui nepriklausė. Kas ketvirti metai, išskyrus paskutinius amžiuje (*haranye*), dvi *enderi* arba „viduriniąsias dienas“ keitė *loende*.

Numenore laikas skaičiuoti buvo pradėtas AA pirmaisiais metais. Paklaida, kurią sudarė paskutiniaisiais šimtmečio metais atimama diena, nebuvo taisoma iki paskutiniųjų tūkstantmečio metų ir sudarė „tūkstantmečio trūkumą“ - 4 valandas, 46 minutes ir 40 sekundžių. Numenore jos buvo pridėtos AA 1000, 2000 ir 3000 metais. Po Žlugimo AA 3319 m. šią sistemą išlaikė tremtiniai, tačiau ją komplikavo Trečiojo Amžiaus pradžia ir nauja numeracija: AA 3342 metai tapo TA pirmaisiais metais. Keliamaisiais metais padarius TA 4-uosius metus - vietoj TA 3 (AA 3344) - prisidėjo dar vieneri trumpi 365 dienų metai. Dėl jų atsirado 5 valandų 48 minučių 46 sekundžių paklaida. Tūkstantmečio pataisymai buvo atlikti 441 me-

tais vėliau: TA 1000 (ŠA 4441) ir TA 2000 (ŠA 5441) metais. Siekdamas ištaisyti šitaip atsiradusias klaidas ir padidėjusį „tūkstantmečio trūkumą“, Vietininkas Mardilas sukūrė patobulintą kalendorių, įsigaliojusį TA 2060 metais. 2059-tiems metams (AA 5500) buvo pridėtos dvi dienos -jomis baigėsi penki su puse tūkstantmečio nuo Numenoro laiko skaičiavimo pradžios. Tačiau vis tiek liko maždaug 8 valandų paklaida. Hadoras prie 2360 metų pridėjo vieną dieną, nors paklaida buvo mažesnė. Nuo to laiko daugiau patikslinimų nebebuvo (TA 3000 metais ėmus gręsti atviram karui, tokie reikalai buvo pamiršti). Po 660 metų pasibaigus Trečiajam Amžiui, paklaida dar nesudarė vienos dienos.

Patobulintas kalendorius, įvestas Mardilo, buvo vadinamas Vietininkų Kalendoriumi ir naudojamas visų kalbančių bendrąja kalba, išskyrus hobitus. Visi mėnesiai turėjo po 30 dienų. Buvo dvi jokiam mėnesiui nepriklausančios dienos: viena tarp trečio bei ketvirto mėnesio (kovo, balandžio) ir viena tarp devinto bei dešimto (rugsėjo, spalio). Dar penkios mėnesiams nepriklausančios dienos buvo šventinės - *yestare*, *tuilere*, *loende*, *yaviere* ve *mettare*.

Hobitai buvo konservatyvūs ir toliau vartojo Karaliaus Kalendorių, pritaikę jį savo reikmėms. Visi jų mėnesiai buvo lygūs, turėjo po 30 dienų, tačiau tarp birželio bei liepos buvo trys vasaros dienos, Grafystėje vadinamos Vasarvidžiu - Priešvasario diena, Vidurmečio diena ir Povasario diena. Paskutinioji ir pirmoji metų dienos buvo vadinamos Prieššvenčiu ir Pošvenčiu. Visos šios dienos nepriklausė mėnesiams, todėl sausio pirmoji buvo antra, o ne pirma metų diena. Kas ketvirti metai, išskyrus paskutinius šimtmečio metus², būdavo keturios Vasarvidžio dienos. Vasarvidis, Priešmetis ir Pometis buvo pagrindinės švenčių bei puotų dienos. Papildoma diena buvo pridėdama po Vidurmečio dienos. Tai buvo 184-oji keliamųjų metų diena - ji vadinosi Viršdiene ir buvo skiriama ypatingoms linksmybėms. Apymetis truko šešias dienas - tris paskutiniąsias ir tris pirmąsias metų dienas.

Grafystės hobitai įsivedė dar vieną naujovę (vėliau priimtą ir Bryliuje), kurią jie vadino Grafystės Reforma. Savaitės dienos buvo kilnojamos priklausomai nuo metų -jiems tai atrodė neprotinga ir nepatogu. Todėl Izengrimo II laikais jie nutarė, jog papildoma diena, gadinusi seką, neturės savaitės dienos pavadinimo. Nuo to laiko Vidurmečio Diena (ir Viršdiene) buvo vadinama tik šiuo vardu ir nepriklausė prie savaitės. Pagal tą

² Paskutinius Grafystėje, kurioje Pirmieji Metai atitiko TA 1601 metus. Bryliuje, kur Pirmieji Metai atitiko TA 1300 metus, tai buvo pirmieji šimtmečio metai.

reformą metai visada prasidėdavo pirmąją savaitės dieną ir baigdavosi paskutinę savaitės dieną - ta pati data bet kuriais metais turėjo tą patį savaitės vardą, todėl Grafystės gyventojai nesivargindavo laiškuose bei dienoraščiuose pridurti savaitės dieną³. Namuose tai buvo patogu, tačiau keliaujant už Bryliaus - nelabai.

Ankstesnėse pastabose (ir pasakojime) mėnesius bei savaites vadinau šiandieniniais vardais, nors, aišku, nei eldarai, nei dunadanai, nei hobitai jų nevartojo. Bendrosios kalbos vardų vertimas atrodė būtinas, nes norėjau išvengti painiavos, o metų laikų pavadinimai yra daugiau mažiau panašūs, bent jau Grafystėje. Šiaip ar taip, atrodo, jog Vidurmečio diena turėtų gana tiksliai atitikti vasaros saulėgrįžos dieną. Tokiu atveju Grafystės kalendorius lenktų mūsų dešimčia dienų, o mūsų Naujieji metai apytikriai atitiktų sausio 9 dieną Grafystėje.

Bendrojoje kalboje kveniški mėnesių pavadinimai buvo paprastai paliekami, kaip daugelyje kalbų dabar dažnai yra vartojami lotyniški pavadinimai. Jie buvo tokie: *Naruiye, Nenime, Sulime, Viresse, Lotesse, Narie, Cermie, Urime, Yavannie, Narquellie, Hisime, Ringare*. Sindariški vardai (vartoti tik dunadanų) buvo: *Naruiain, Ninui, Guiaeron, Givirith, Lothron, Norui, Cerveth, Urui, Ivanneth, Narbeleth, Hithui, Girithron*.

Čia Grafystės ir Bryliaus hobitai atsisakė bendrosios kalbos ir pasiliko senovinius mėnesių pavadinimus, kuriuos jie tikriausiai buvo perėmę iš Anduino slėnių žmonių, nes panašių vardų aptinkama Deile bei Rohane (žr. pastabas apie kalbas). Tų pavadinimų reikšmės hobitai pamiršo net ir ten, kur jas iš pradžių žinojo, o jų formos ilgainiui pakito: pavyzdžiui, pavadinimuose esantis dėmuo „mėnis“ yra sutrumpėjęs „mėnesis“.

Grafystės mėnesių pavadinimai surašyti Kalendoriuje. Galima nebent atkreipti dėmesį, kad *Saulmėnis* buvo dažnai tariamas (kartais ir rašomas) kaip *Somėnis, Tripilis* (senasis *Tripienis*) buvo dažnai rašomas *Tripinis*, o *Kraumėnis* buvo tariamas *Kromėnis* arba *Kramėnis*. Bryliuje pavadinimai kiek skyrėsi - *Stingurys, Saulmėnis, Plūdras, Gaulmėnis, Tripilis, Aukštamėnis, Vasarvidžio dienos, Vidurmėnis, Vestmėnis, Dermėms, Ziemratis, Kraujys* ir *Naumėnis*. *Stingurį, Gaulmėnį* ir *Naumėnį* turėjo ir Rytkiemis⁴.

³ Pažvelgus į Grafystės kalendorių galima pastebėti, kad nė vienas mėnuo neprasideda penktadienį. Todėl Grafystėje atsirado priežodis „mėnesio pradžioj, penktadienį“. Jis buvo vartojamas kalbant apie nesamus ar neįtikimus dalykus - kai kiaulės ims skraidyti ar medžiai vaikščioti. Pilnas posakis buvo toks: „Penktadienį, pirmąją vasaršiuokšlio dieną“.

⁴ Vienas pašėpiamų Bryliaus posakių buvo „lyg Žiembridis (purvinoje) Grafystėje“. Tačiau, anot Grafystės gyventojų, Bryliuje vartojamas „Žiemratis“ tebuvo pakeistas senovinis pavadinimas, reiškęs metų ir darbų pabaigą prieš žiemą. Jis buvo kilęs iš tų laikų, kai dar nebuvo Karaliaus Kalendoriaus, o nauji metai prasidėdavo po derliaus.

Hobitai savaitės dienų pavadinimus pasiskolino iš dunadanų. Jie išvertė senuosius Siaurinės Karalystės savaitės dienų pavadinimus, kurie, savo ruožtu, buvo perimti iš eldarų. Šešių dienų eldarų savaitėje dienos buvo pavadintos jiems brangių dalykų vardais - Žvaigždės, Saulė, Mėnulis, Du Medžiai, Dangus ir Valarai arba Galingieji. Tvarka buvo būtent tokia - paskutinioji diena buvo svarbiausia savaitėje. Kvenų kalba šie pavadinimai skambėjo: *Elenya, Anarya, Isilya, Alduya, Menelya, Valanya* (arba *Tarion*); sindariški vardai buvo: *Orgilion, Oranor, Orithil, Orgaladhad, Ormenel, Orbelain* (arba *Rodyn*).

Numenoriečiai išlaikė šiuos pavadinimus ir jų tvarką, tik ketvirtą dieną pakeitė *Aldea* (*Orgaladh*), iš Dviejų Medžių palikdami vienintelį Baltąjį Medį, kurio palikuonis, manoma, buvo karaliaus rūmuose Numenore augęs Nimlotas. Norėdami septintos dienos ir būdami nepra-lenkiami jūrininkai, jie po Dangaus dienos įvedė Jūros dieną - *Earenya* (*Oraeron*).

Hobitai perėmė šiuos žodžius, tačiau išverstų vardų reikšmės greitai pasimiršo, į jas nebebuvo kreipiamas dėmesys, o formos labai sutrumpėjo, ypač kasdieninėje kalboje. Pirmą kartą numenoriečių pavadinimai buvo išversti tikriausiai daugiau nei prieš du tūkstančius metų iki Trečiojo Amžiaus pabaigos, kai dunadanų savaitę (bei jų kalendoriaus savybes) perėmė šiauriečiai. Kaip ir su mėnesių vardais, hobitai mieliau vartojo vertinius, nors kitur vakaruose buvo paplitę kveniški pavadinimai.

Grafystėje išliko nedaug senovinių dokumentų. Trečiojo Amžiaus pabaigoje vertingiausias šaltinis buvo Geltodė, arba Tukžemės Metraštis⁵. Šios knygos anksčiausieji įrašai, atrodo, padaryti prieš devynis šimtus metų iki Frodo laikų, daug jų yra cituojama Raudonosios Knygos metraščiuose bei genealogijose. Ten savaitės dienų vardai dar turi ankstesnias formas, iš kurių šios yra seniausios: 1) *Pradžiadynis*, 2) *Sauladynis*, 3) *Pinigadynis*, 4) *Medžiadynis*, 5) *Dangadynis*, 6) *Pelkiadynis*, 1) *Aukstadynis*. Žiedo Karo laikų kalboje pavadinimai virto *Pradžiadieniu, Sekmadieniu, Pirmadieniu, Medžiadieniu, Dangadieniu* (arba *Vištadieniu*), *Pelkiadieniu* ir *Aukštadieniu*.

Aš išverčiau šiuos vardus į mūsų kalbą, pradėdamas sekma-dieniu ir pirmadieniu, kurie yra ir Grafystės savaitėje, tik kitoje vietoje. Atitinkamai pasislinko ir kiti dienų vardai. Todėl nereikia pamiršti, jog Grafystėje dienų pavadinimų reikšmės labai skyrėsi nuo mūsų. Paskuti-

⁵ Jame buvo rašoma viskas apie Tukų giminę - gimimai, vedybos, mirtys - ir daug kitų dalykų: žemių pirkimas bei pardavimas, įvairiausi įvykiai Grafystėje.

nė savaitės diena - penktadienis (Aukštadienis) buvo pagrindinė diena, skirta šventėms (po vidudienio) bei puotoms. Šeštadienis atitiko mūsų pirmadienį, o ketvirtadienis - mūsų šeštadienį⁶.

Galima paminėti dar keletą žodžių, kurie susiję su laiku, nors tiksliai matavimams ir netinka. Metų laikai buvo paprastai vadinami *tuile* (pavasaris), *laire* (vasara), *yavie* (ruduo arba derlius), *hrive* (žiema). Jie neturėjo tikslaus apibrėžimo, o vėliam rudeniui ir žiemos pradžiai žymėti dar buvo žodis *quelle* (arba *lasselanta*).

Eldarams labai svarbi buvo „prieblanda“ (šiauriniuose regionuose), kai žvaigždės gęsta ar užsidega. Tai prieblandai pavadinti jie turėjo daug vardų, iš kurių dažniausiai buvo vartojami *tindome* ir *unodme*. Pirmasis reiškė laiką prieš auštant, o antrasis - vakarėjant. Sindarai prieblandą vadino *ui-al*. Šis žodis turėjo dvi tikslesnes formas *minuial* ir *aduial*. Grafystėje vietoj šių žodžių dažnai buvo sakoma „rytblanda“ ir „vakarblanda“.

Grafystės Kalendorius ir jo datos yra labai svarbios Žiedo Karo pasakojime. Visos datos Raudonojoje Knygoje yra pateikiamos Grafystės terminais arba pastabose su jais suderintos. Todėl visame „Žiedų Valdovo“ tekste mėnesiai bei dienos atitinka Grafystės Kalendorių. Yra tik keli svarbesni neatitikimai tarp Grafystės ir mūsų kalendoriaus, kurie susiję su pagrindiniais Žiedo Karo metais (nuo 3018-ųjų pabaigos iki 3019-ųjų pradžios, pagal GK- 1418-1419): 1418-ųjų spalvis turi tik 30 dienų, sausio 1-oji yra antroji 1419 metų diena, o vasaris turi 30 dienų. Taigi kovo 25-oji, Barad Duro žlugimo diena, atitiktų mūsų kovo 27-ąją, jei metai prasidėtų tuo pačiu metu. Tačiau pagal Karalių ir Vietininko Kalendorius ta diena irgi buvo kovo 25-oji.

Naujasis Kalendorius įvestas atstatytoje Karalystėje TA 3019 metais. Tai buvo senasis Karalių Kalendorius, pataisytas, kad atitiktų metų pradžią pavasarį, kaip eldarų *loa*⁷.

Pagal Naująjį Kalendorių metai prasidėdavo kovo 25-ąją (senuoju stiliumi), paminint Saurono žlugimą ir Žiedo Nešėjų žygdarbius. Mėnesiai išlaikė ankstesnius pavadinimus (dabar pirmasis buvo *Viresse*, balandis), tačiau prasidėdavo penkiomis dienomis anksčiau, nei buvo įprasta. Visi mėnesiai turėjo po 30 dienų. Trys *enderi* arba Vidurinės dienos (kurių antra

⁶ Todėl Bilbo dainoje vietoj ketvirtadienio ir penktadienio vartoju šeštadienį ir sekmadienį.

⁷ Tiesą sakant, Naujojo Kalendoriaus *testare* buvo anksčiau nei Imladriso Kalendoriuje, kuriame ji apytikriai atitiko Grafystės balandžio 6-ąją dieną.

vadinama *loende*) buvo tarp *yavanme* (rugsėjo) ir *narquellie* (spalio), atitikdamos senąsias rugsėjo 23, 24 ir 25 dienas. Tačiau Frodo garbei 30-oji *yavan-nie* diena, kuri atitiko ankstesnę rugsėjo 22-ąją, jo gimtadienį, buvo paskelbta švente, o keliamaisiais metais šventė pailgėdavo dar viena diena, pavadinta *cormare* arba Žiedo Diena.

Laikoma, kad Ketvirtasis Amžius prasidėjo 3021-ųjų metų rugsėjį išvykus Elrondui, tačiau Karalystės įrašuose Ketvirtojo Amžiaus pirmųjų metų pradžia buvo skaičiuojama pagal Naująjį Kalendorių, t.y. nuo 3021 metų kovo 25 dienos senuoju stiliumi.

Valdant Karaliui Elesarui Naujasis Kalendorius buvo įdiegtas visose šalyse, išskyrus Grafystę, išlaikiusią senąjį Grafystės Kalendorių. Ten Ketvirtojo Amžiaus pirmieji metai buvo vadinami 1422 metais. Jei hobitams iš viso rūpėjo amžių pasikeitimas, tai naujojo pradžią jie skaičiavo nuo 1422 metų Pošvenčio dienos, o ne nuo praėjusio kovo.

Nėra įrašų, kad Grafystės gyventojai būtų šventę kovo 25-ąją arba rugsėjo 22-ąją dieną, tačiau Vakarkiemyje, ypač aplink Hobitono Kalvą, atsirado paprotys švęsti ir šokti Puotos Lauke (jei leisdavo oras) balandžio 6-ąją dieną. Vieni sakė, jog tai senojo Senio Sodininko gimtadienis, kiti - jog tai diena, kai 1420 metais pirmą kartą pražydo Auksinis Medis, treči tvirtino, kad tai elfų Naujieji metai. Žemgaloje kiekvieną lapkričio 2-ąją per saulėlydį būdavo pučiamas Marko Ragas, po to suliepsnodavo laužai ir prasidėdavo puotos⁸.

⁸ Taip būdavo minima diena, kai ragas pirmą kartą suskardėjo Grafystėje 3019 metais.

PRIEDAS E TREČIOJO AMŽIAUS TAUTOS IR KALBOS

Šioje istorijoje j mūsų kalbą yra išverstas *vestronas* arba „bendroji kalba“, kuri Trečiajame Amžiuje buvo vartojama vakarinėse Viduržemio žemėse. Tame amžiuje ji tapo gimtąja kalba beveik visoms tautoms (išskyrus elfus), gyvenusioms senųjų Arnoro ir Gondoro karalysčių valdose, tai yra visose pakrantėse nuo Umbaro iki Forošelio įlankos, o sausumoje iki Ūkanotųjų Kalnų bei Efel Duato. Ji taip pat paplito į šiaurę nuo Anduino, žemėse į vakarus nuo Upės ir į rytus nuo kalnų iki pat Džiugesio Pievų.

Amžiaus pabaigoje Žiedo Karo metu šios ribos išliko, nors didelės Eriadoro dalys buvo apleistos, o Anduino pakrantėse tarp Džiugesio Pievų ir Rauroso gyveno nedaug žmonių.

Druadano Miške Anoriene dar buvo galima aptikti laukinių žmonių, o Dunžemės kalvose gyveno ankstesniųjų Gondoro šeimininkų palikuonys. Jie išlaikė savo kalbas, o Rohano lygumas užėmė šiauriečiai, rohirimai, prieš penkis šimtus metų atsikėlę į tas žemes. Tačiau bendrąją kalbą visos tautos (net elfai) vartojo kaip antrąją kalbą, kuria susikalbėdavo su kitais -ne tik Arnore bei Gondore, bet ir Anduino slėniuose bei rytuose, Gūdžio-sios Girios tankmėje. Net tarp laukinių žmonių ir dunžemiečių, vengusių kitų tautų, atsirasdavo mokančių, kad ir darytai, kalbėti bendrąja kalba.

APIE ELFUS

Senaisiais Laikais elfai pasidalijo į dvi pagrindines šakas: Vakarinius elfus (*eldarus*) ir Rytinius elfus. Antriesiems daugiausia priklausė Gūdžiosios Girios ir Lorienos elfai, tačiau jų kalba neminima šioje istorijoje, kurioje visi elfiški vardai ir žodžiai yra iš eldarų kalbos¹.

¹ Tais laikais Loriene buvo kalbama sindarų kalba, nors su akcentu, nes dauguma gyventojų buvo kilę iš silvanų. Tas akcentas ir ribotos sindarų kalbos žinios suklaidino Fro-dą (kaip „*Tano Knygoje*“ rašo Gondoro apžvalgininkas). Visi elfiški žodžiai, cituojami „Žiedų valdove“, yra iš sindarų kalbos, kaip ir dauguma vietovardžių bei žmonių vardų. Tačiau *Lorienas*, *Karas Galadonas*, *Ammtas*, *Nimrodėlė* tikriausiai yra silvaniškos kilmės žodžiai, pritaikyti sindarų kalbai.

Šioje knygoje minimos dvi *eldarų* kalbos: Aukštoji elfų kalba, arba *kveni-ja*, ir Pilkųjų elfų, arba *sindarų* kalba. Aukštoji elfų kalba tai senoji užjūrio eldamarų kalba, kuria pradėta rašyti. Šeimose ja nebuvo šnekama, tačiau elfams ji buvo mūsų lotynų kalbos atitikmuo: Pirmojo Amžiaus pabaigoje į Viduržemį ištremti Didieji elfai *kveniją* vartojo ceremonijose, legendose ir dainose.

Pilkųjų elfų kalba gimininga *kvenijai*, nes tai buvo kalba eldarų, kurie, atvykę prie Viduržemio krantų, neperplaukė Jūros, o apsigyveno Belerlando šalies pakrantėse. Jų karalius buvo Tingolas Pilkasis Apsiaustas iš Doriato. Žemės prieblandoje jų kalba pasikeitė, kaip keičiasi mirtingųjų kalbos, ir atitolo nuo užjūrio eldarų kalbos.

Tremtiniai, gyvenę tarp Pilkųjų elfų, kurių buvo daugiau, išmoko *sindarų* kalbos ir vartojo kasdieniam bendravimui, todėl ji tapo visų šioje istorijoje minimų elfų bei elfų valdovų kalba. Jie visi buvo eldarai, nors pavaldiniai priklausė žemesnėms giminėms. Kilmingiausia iš visų buvo Valdovė Galadrielė iš karališkosios Finarfino giminės, Finrodo Felegun-do, Nargotrondo Karaliaus, sesuo. Tremtinių širdyse Jūros ilgesys niekada nenurimo. Pilkųjų elfų sieloje jis snaudė, tačiau kartą pabudęs irgi nebesiliaudavo.

APIE ŽMONES

Vestronas buvo žmonių kalba, nors praturtinta bei sušvelninta elfų. Pradžioje ja kalbėjo tie, kuriuos elfai vadino *atanais* arba *edanais*, „Žmonių Tėvais“ - trys elfų draugų giminės, kurios Pirmajame Amžiuje persikėlė į vakarus, į Belerlandą, ir padėjo eldarams Didžiųjų Brangakmenių Kare su Tamsiąja Gاليا iš šiaurės.

Nuvertus Tamsiąją Gاليا, kuri buvo užtvindžiusi ir nusiaubusi didžiąją Belerlando dalį, elfų draugams kaip atlygis buvo suteikta malonė: jiems, kaip eldarams, buvo leista plaukti į vakarus už Jūros. Kadangi į Nemirtingąją Karalystę įžengti buvo draudžiama, žmonėms elfai paskyrė didelę salą - vakariausią mirtingųjų žemę. Ta sala vadinosi *Numenoras* („Vakarai“). Dauguma elfų draugų iškeliavo ir apsigyveno Numenore, ten jie tapo didūs ir galingi, žinomi jūreiviai, daugybės laivų valdovai. Jie buvo dailūs, aukšti ir gyveno tris kartus ilgiau nei Viduržemio žmonės. Tai buvo nume-noriečiai, Žmonių Karaliai, kuriuos elfai vadino *dunadanais*.

Dunadanai vieninteliai iš visų žmonių kalbėjo elfiškai, nes jų protėviai išmoko sindarų kalbos ir šitas žinias perdavė savo vaikams, kalbos beveik nepakeitę. Jų išminčiai taip pat mokėjo Aukštųjų elfų *kveniją* ir kėlė ją

aukščiau už visas kalbas: kveniška jie pavadindavo šlovingas ir pagarbos vertas vietas, kveniški buvo daugumos kilmingų žmonių vardai².

Tačiau gimtąja numenoriečių kalba daugumoje vietų liko jų senoji žmonių kalba *adunas*. Prie jos vėliau grįžo išpuikę karaliai ir valdovai, f ic atsisakė elfų kalbos, išskyrus keletą tų, kurie išlaikė seną draugystę su elda-rais. Savo galybės metais numenoriečiai vakarinėse Viduržemio pakrantėse turėjo daug tvirtovių ir uostų, saugančių jų laivus. Vienas pagrindinių buvo Pelargiras netoli Anduino žiočių. Ten buvo kalbama *adumu*, į kurią įsimaišė daug žemesniųjų žmonių kalbos žodžių. Taip atsirado bendroji kalba, paplitusi pakrantėse tarp visų, turėjusių reikalų su numenoriečiais.

Po Numenoro Žlugimo Elendilas su išlikusiais elfų draugais grįžo į Viduržemio pakrantes šiaurės vakaruose. Ten jau gyveno daug numenoriečių ar žmonių, turinčių Numenoro kraujo, tačiau nedaug kas prisiminė elfų kalbą. Nuo pat pradžios dunadanų buvo žymiai mažiau nei žemesniųjų žmonių, tarp kurių jie gyveno ir kuriuos valdė, būdami galingi, išmintingi bei ilgaamžiai. Todėl, kalbėdami su kitais žmonėmis ir plačių žemių valdymo reikalais, dunadanai vartojo bendrąją kalbą. Tačiau jie praturtino ją žodžiais, paimtais iš elfų kalbų.

Numenoriečių karalių laikais tokia pakylėta bendroji kalba plačiai paplito net tarp jų priešų, ja vis dažniau kalbėjo ir patys dunadanai, todėl Žiedo Karo metu elfų kalbą bemokėjo vos saujelė žmonių Gondore, o kasdien ją kalbėjo dar mažiau. Tokių žmonių daugiausia gyveno Minas Tirite, jo apylinkėse bei žemėse, pavaldžiose Dol Amroto princams. Vis dėlto beveik visi vietų ir žmonių vardai Gondore buvo elfiškos kilmės. Kai kurių žodžių kilmė pasimiršo, jie, be abejo, atėjo iš tų laikų, kai numenoriečių laivai dar neplaukiojo jūromis, pavyzdžiui, *Umbaras*, *Arnachas*, *Erechas*, kalnų vardai *Eilenachas* ir *Rimonas*. *Forlongas* buvo irgi nežinomos kilmės žodis.

Dauguma šiaurinėse vakariečių žemėse gyvenusių žmonių buvo kilę iš Pirmojo Amžiaus *edanų* ar jiems artimų giminių. Todėl jų kalbos buvo giminingos *adunui* ir vis dar buvo panašios į bendrąją kalbą. Tokios kilmės buvo žmonės iš Anduino aukštupio: beorningai ir Miško Tauta, gyvenusi vakarinėje Gūdžiosios Girios dalyje; dar toliau į šiaurės rytus - Ilgojo Ežero ir Deilo tautos. Iš žemių tarp Karoko (Uolavandenio) ir Džiugesio Upės kilo tauta, Gondore vadinta rohirimais, Žirgų Šeimininkais. Jie te-

- Pavyzdžiui, kveniški vardai yra *Numenoras* (tikroji forma *Numenore*), *Elendiltis*, *liildina* ir *Anorionas*, taip pat visi karališki *Gondoro* vardai, tarp jų ir *Elesaras* „Elfų Berilas“. Dauguma kitų dunadanų vyrų bei moterų vardų - *Amgornas*, *Deneloras*, *Gilraena* - yra sinda-riški elfų ar žmonių vardai, prisimenami Pirmojo Amžiaus dainose ir istorijose (pv/., *Berenas*, *Hurinas*). Keletas kitų vardų yra maišyti, pv/., *Boromiras*.

bekalbėjo savo senąja kalba ir beveik visoms vietoms savo naujojoje šalyje suteikė naujus vardus. Save jie vadino eorlingais arba Ridermarko tauta. Tačiau šitų žmonių valdovai laisvai kalbėjo bendrąja kalba, nusižiūrėję į savo sąjungininkus Gondore, nes ten *vestronas* išlaikė grakštesnį, klasikinį stilių.

Visiškai svetima buvo Laukinių Dmadano Miško Žmonių kalba. Svetima arba labai nutolusi buvo ir dunžemiečių kalba. Tai buvo likučiai tų tautų, kurios praėjusiais amžiais gyveno Baltųjų Kalnų slėniuose. Dunharo Mirusieji buvo jų giminės. Tačiau Tamsiaisiais Laikais kai kurie jų pasitraukė į pietinius Ūkanotųjų Kalnų slėnius bei į tuščias žemes šiaurėje iki pat Pilkapių Kalvų. Iš jų kilo Bryliaus Žmonės. Jie greitai tapo Siaurinės Arnoro Karalystės pavaldiniais ir išmoko bendrąją kalbą. Tik Dunžemėje šios giminės žmonės vis dar laikosi senosios kalbos ir papročių - tai slapia tauta, nemėgstanti dunadanų ir nekenčianti rohirimų.

Apie jų kalbą knygoje neparašyta nieko, išskyrus *žod\forgoilai*, kuriuo jie vadino rohirimus (sakoma, jis reiškė „šiaudagalviai“). *Dunžemė* ir *dunžemiečiai* yra rohirimų sugalvoti vardai, todėl nėra jokio ryšio tarp dēmens *dun* šiuose žodžiuose ir Pilkųjų elfų žodžio *Dun* - „Vakarai“.

APIE HOBITUS

Grafystės ir Bryliaus hobitai aprašomais laikais jau tūkstantį metų kalbėjo bendrąja kalba. Jie naudojosi ja savaip - lengvai ir nerūpestingai, nors labiau išsimokslinę prirėikus galėjo pašnekėti ir taisyklingiau.

Apie hobitų kalbas jokių įrašų nėra. Senaisiais laikais jie, atrodo, visada kalbėjo žmonių kalbomis, šalia kurių ar tarp kurių gyveno. Įžengę į Eriadorą jie greitai išmoko bendrąją kalbą, o apsigyvenę Bryliuje senąją jau buvo pamiršę. Tai veikiausiai buvo Anduino aukštupio žmonių kalba, gimininga rohirimų kalbai, nors pietiniai kupriai³ prieš atsikeldami į šiaurę Grafystėn, kalbėjo berods dunžemiečiams gimininga kalba.

Frodo laikais dar buvo aptinkama šių kalbų pėdsakų vietovardžiuose ir tikriniuose varduose - jie buvo labai panašūs į žodžius, paplitusius Deile bei Rohane. Labiausiai į akis krito dienų, mėnesių ir metų laikų pavadinimai, taip pat keletas panašių žodžių (kaip *matomas* ir *smialas*), kurie irgi buvo plačiai vartojami. Hobitų vardai buvo ypatingi, atėję iš senų laikų.

*Habita*s Grafystės gyventojai vadino visą savo tautą. Žmonės vadino juos *miškavaikiais*, o elfai - *perianatais*. Žodžio *habitas* kilmė beveik pamirš-

³ Kampe kupriai, kurie grįžo į Dykają. Šalį, jau kalbėjo bendrąja kalba, tačiau *Dyngolas* ir *Smyngolas* yra žmonių gyvenusių apie Džiugesio Upę kalbos žodžiai

ta. Tačiau atrodo, jog taip pūdkailiai su kupriais vadino tvirtapėdžius, o tikslesnė žodžio reikšmė išliko Rohane - *holbylta*, „olų rausėjas“.

APIE KITAS TAUTAS

Entai. Seniausi Trečiojo Amžiaus gyventojai buvo *onodrimai* arba *enydai*. *Entas* - tai jų vardo forma Rohano kalba. Senaisiais laikais jie buvo pažįstami su eldariais. Šiai tautai entai priskiria ne tiek savo kalbą, kiek troškimą kalbėti. Jų sukurta kalba buvo nepanaši į visas kitas: lėta, skambi, tęstinė, su daugybe pakartojimų, sakytum banguota. Jai savitumo teikė be galo ir krašto kartojami balsiai, kurių ilgumas bei intonacija nuolat kito - tokių sąskambių netgi eldarų menestreliai nesugebėjo perteikti raštu. Sava kalba entai kalbėjo tik tarpusavyje, tačiau jiems nereikėjo jos slėpti, nes niekas kitas negalėjo jos išmokyti.

Patys entai buvo labai gabūs kalboms, greitai jų išmokdavo ir niekada nepamiršdavo. Jie mėgo eldarų kalbas, o užvis labiau - senąją Didžiųjų elfų kalbą. Keisti žodžiai ir vardai, kuriuos, anot hobitų, vartojo Medžiabarzdys, yra elfiški arba entų ipročiu sujungti elfų kalbos dėmenys⁴. Kai kurie buvo kveniški, pvz., *Taurelilomea-tumbalemorna Tumbaletaurea Lomeanor*. Tai būtų galima išversti taip: „Miškassudaugšešėlių-gilusslėnisjuodas Gilusslėnismiš-kaisapaugęs Niūrišalis“. Čia Medžiabarzdys norėjo pasakyti apytikriai: „Giliuose miško slėniuose slypi juodas šešėlis“. Kai kurie žodžiai yra sindariški, pvz., *Fangornas*, „medžio barzda“, arba *Fimbretilė*, „lieknas bukas“.

Orkai ir Juodoji Kalba. Tiems šlykštiesiems padarams vardą sugalvojo rohiriškai, o kitos tautos jį pasiskolino. Sindarų kalba jis tariamas *orch*. Labai panašus yra ir Juodosios Kalbos žodis *uruk*, nors juo dažniausiai buvo vadinami tik didieji orkų kariai, tuo metu pasipylę iš Mordoro ir Izengardo. Mažesnieji padarai uruk-hajų buvo vadinami *snaga* - „verga“.

Pirmuosius orkus sukūrė Tamsioji Šiaurės Galia Senaisiais Laikais. Sakoma, kad jie neturėjo savos kalbos - ką galėdami pasiėmė iš kitų kalbų ir pakeitė, kaip jiems patiko. Tačiau jie sukūrė tik bjaurų žargoną, vos tinkamą bendrauti, nebent keiktis ir įžeidinėti. Šie pykčio kupini padarai, ne-kentę net savo padermės, greitai priperėjo tiek bjaurių tarmių, kad kiekviena gentis ar gyvenvietė turėjo po savą, todėl skirtingos gentys orkų kalba nesikalbėdavo.

⁴ Išskyrus tuos atvejus, kai hobitai bandė aprašyti trumpesnius entų murmesius ir šūksnius. *A-lalla-lalla-rumba-kamanda-lindor-burume* irgi nėra elfų kalbos junginys, o vienintelis (nors ir labai netikslus) bandymas atkurti tikrosios entų kalbos fragmentą.

Todėl Trečiajame Amžiuje bendravimui tarp genčių orkai vartojo bendrąją kalbą. Daugeliui senųjų genčių, vis dar gyvenusių šiaurėje ir Ūkanotųjų Kalnų papėdėse, *vestronas* jau seniai buvo gimtoji kalba, tačiau jų lūpose ji skambėjo ne geriau nei orkų kalba. Jų žargonu *tark*, „Gondoro žmogus“, buvo sutrumpintas kveniškas žodis *tarkil*, bendrojoje kalboje reiškęs Numenoro kilmės žmogų. Sakoma, kad Juodąją Kalbą Tamsiaisiais Laikais sukūrė Sauronas, norėdamas, kad visi jo tarnai kalbėtų viena kalba, tačiau jam nepavyko. Iš Juodosios Kalbos kilo daug žodžių, kurie Trečiajame Amžiuje plačiai paplito tarp orkų, pvz., *ghash* „ugnis“. Po pirmojo Saurono nuvertimo seną šios kalbos formą pamiršo visi, išskyrus Nazgu-lus. Sauronui vėl pakilus, ji vėl tapo Barad Duro ir Mordoro kapitonų kalba. Įrašas ant Žiedo buvo senąja Juodąja Kalba, o Mordoro orko keiksmazodis buvo iš kasdienės orkų kalbos, vartotos Tamsiosios Tvirtovės kareivių - jų kapitonas buvo Grišnakas. Ta kalba *sharku* (Šarkis) reiškia „senas žmogus“.

Troliai. *Trolis* yra sindariško žodžio *torog* vertinys. Pačioje pradžioje, Senujų Laikų prieblandoje, tai buvo buki, nerangūs padarai, susikalbėję ne geriau nei žvėrys. Tačiau Sauronas pasinaudojo jais, išmokęs to trupučio, ką jie galėjo išmokyti, ir padaręs juos klastingesnius. Todėl troliai susikūrė varganą puskalbę, nusižiūrėję nuo orkų, o vakarinėse žemėse akmens troliai kalbėjo primityvia bendrąja kalba.

Trečiojo Amžiaus pabaigoje Gūdziosios Girios pietuose ir Mordoro kalnuose atsirado iki tol nematyta trolių rūšis. Juodąja Kalba jie buvo vadinami olog-hajais. Niekas neabejojo, kad juos sukūrė Sauronas, tačiau niekas nežinojo iš ko. Vieni manė, kad tai ne troliai, o milžiniški orkai, tačiau olog-hajai kūno sudėjimu ir elgesiu buvo nepanašūs net į pačius didžiausius orkus, už kuriuos buvo žymiai didesni ir stipresni. Jie buvo troliai, kupini savo šeimininko blogio valios: žiaurūs padarai, stiprūs, vikrūs, negailestingi, klastingi ir tvirtesni už akmenį. Ne taip kaip senieji Prieblandos troliai, jie galėjo ištverti saulės šviesą tol, kol juos palaikė Saurono valia. Jie šnekėjo nedaug ir tik Juodąja Barad Duro Kalba.

Nykštukai. Nykštukai yra ypatinga rasė. Apie jų keistą atsiradimą, apie tai, kuo jie panašūs į žmones bei elfus ir kuo nuo jų skiriasi, pasakoja Silmarilionas. Tačiau apie tai žemesnieji Viduržemio elfai nieko nežinojo, o vėlesnės žmonių legendos sumišo su prisiminimais apie kitas tautas.

Nykštukai - tvirta, ištverminga rasė. Jie uždari, darbštūs, ilgai atsimena nuoskaudas (bet ir dėkingumą), myli akmenį, brangakmenius, tuos daly-

kus, kurie įgauna formą amatininko rankose, o ne būna patys sau. Iš prigimties jie nėra blogi, vos keletas nykštukų sava valia yra tarnavę Priešui, kad ir ką pasakotų žmonės. Senovėje žmonės troško nykštukų turtų bei jų rankomis sukurtų dirbinių, todėl tarp šių rasių būta nesantaikos.

Tačiau Trečiajame Amžiuje daugelyje vietų žmonės ir nykštukai artimai draugavo. Kai buvo sunaikinti jų senieji namai, nykštukai daug klajojo, dirbo ir prekiaavo. Jiems buvo įprasta išmokyti kalbas tų tautų, tarp kurių gyveno. Tačiau slapta (skirtingai nuo elfų, tos paslapties nykštukai neatkleisdavo net artimiausiems draugams) jie kalbėjo keista savąja kalba, beveik nepakitusia per daugelį amžių. Tai buvo labiau legendų nei lopšio kalba - nykštukai ją globojo ir saugojo kaip praeities turtą. Nedaug kam iš kitų tautų pavyko ją išmokyti. Šioje istorijoje ji minima tik vietovardžiuose, apie kuriuos Gimlis pasakojo savo bendražygiams, ir kovos šūkyje, kurį jis sušuko Hornburgo apgultyje. Tai nebuvo paslaptis - nuo pasaulio pradžios tas šūkis skambėjo daugelyje kovos laukų. *Baruk Khazad! Khazad ai-menu!* - „Nykštukų kirviai! Nykštukai puola!“

Paties Gimlio bei jo giminės vardai yra šiaurinės (žmonių) kilmės. Savo slaptų „vidinių“, tikrųjų vardų nykštukai nėra atskleidę nė vienam kitos rasės atstovui. Tų vardų jie nekaldavo net ant antkapių.

Santrauka	5
---------------------	---

PENKTOJI KNYGA

I	Minas Tiritas	11
II	Pilkojo Būrio žygis.	40
III	Rohanas pakyla	60
IV	Gondoro apgultis	75
V	Rohirimų žygis	101
VI	Pelenoro mūšis	111
VII	Denetoro laužas.	123
VIII	Gydymo Namai	131
IX	Paskutinis pasitarimas	146
X	Juodieji Vartai atsiveria	158

ŠEŠTOJI KNYGA

I	Kirit Ungolo bokštas	171
II	Šešėlio Šalis	192
III	Lemties Kalnas	210
IV	Kormaleno Laukas	227
V	Valdytojas ir Karalius.	238
VI	Daug išsiskyrimų	255
VII	Namo.	272
VIII	Grafystės išvalymas	281
IX	Pilkieji Uostai	307

Priedai	319
-------------------	-----